

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

VAKGROEP CRIMINOLOGIE, STRAFRECHT EN SOCIAAL RECHT

Overgang naar volwassenheid: belevingsonderzoek bij jongeren die de bijzondere jeugdbijstand verlaten

Doctoraal Proefschrift neergelegd
tot het verkrijgen van de graad van
Doctor in de Criminologische Wetenschappen

Academiejaar: 2014-2015

Doctoranda: Sharon Van Audenhove
Promotor: Prof. dr. Freya Vander Laenen

DANKWOORD

Ik voel me blij, opgelucht, tevreden en trots omdat ik dit dankwoord kan schrijven voor al die mensen die de voorbije zes jaar met mij mee op weg zijn gegaan.

Het doctoraal proefschrift dat hier voor u ligt, kon niet tot stand komen zonder de actieve medewerking van veel mensen. Zij voorzagen mij van menselijk kapitaal door hun kennis, competenties en ervaring in het onderzoek te investeren. De vele doorleefde perspectieven van mensen waarmee ik in dialoog ging, maakten het onderwerp rijk. Ik wil hen dan ook oprecht bedanken.

Kwalitatief onderzoek kan helpen de vervelende stilte rondom jongeren in de jeugdzorg te verbreken. Dit vraagt veel energie en tijd. In onze jachtige academische prestatiecultuur is dit niet meer vanzelfsprekend. En toch ging ik de uitdaging aan, net omdat hun stem zo waardevol is. Ik ging in gesprek met 78 jeugdzorgverlaters, die elk op hun manier schitteren in het leven. Ik heb een grote openheid mogen ervaren van elk van hen. Ik wil dan ook in de eerste plaats alle jeugdzorgverlaters bedanken om hun verhaal te willen delen met mij. Zonder jullie kon en wou ik dit onderzoek niet uitvoeren. Jullie openharigheid en eerlijkheid ontroeren me nog steeds. Het vergde vaak moed en doorzettingsvermogen om jullie verhaal te brengen. Abdellah, Admir, Anaïs, Anna, Anthony, Anthony, Arno, Arno, Ashley, Audrey, Bram, Brandon, Bryan, Bryan, Cassandra, Chesney, Christine, Cindy, Cynthia, Darwin, Davina, Djordy, Dylan, Dylan, Fabrice, Fyne, Gregory, Hakim, Hikmeta, Iqram, Isaura, Isolina, Jasmine, Jennifer, Jordan, Jordy, Joy, Kaan, Kelly, Kimberley, Kiran, Kristof, Lila, Lindsay, Lisa, Lorenzo, Luc, Mazlum, Mathieu, Melissa, Michaël, Moustapha, Nora, Narinder, Nathan, Nick, Nicky, Okan, Quentin, Robert, Ruhi, Sabrina, Sander, Sean, Shana, Shauni, Tarik, Tatjana, Tessa, Thalia, Thalytha, Timothy, Timothy, Tolga, Yasmine, Yoni, Youssef en Zita: een oprechte dank voor jullie.

De directies, stafleden en begeleiders van de leefgroepen van alle residentiële voorzieningen en ambulante settings die hebben meegewerkt aan mijn onderzoek wil ik bedanken omdat zij mij het vertrouwen hebben gegeven om met hun jongeren te werken.

Om een doctoraatsonderzoek op te starten, uit te voeren, vol te houden en succesvol af te ronden, is een goede promotor onontbeerlijk.

Freya, ik wil jou oprecht bedanken voor jouw steun de afgelopen zes jaar. Je gunde me mijn vrijheid en zelfstandigheid om mijn onderzoek uit te voeren, maar tegelijkertijd was je ook de nodige back-up die me op tijd en stond op het einddoel wees en die me kritisch uitdaagde zodat ik kon blijven groeien. Bedankt ook om de laatste maanden mijn klankbord te zijn wanneer mijn drang naar perfectionisme quasi ongezone percepties aannam.

Ik bedank ook graag de leden van mijn begeleidingscommissie, Prof. dr. Hans Grietens en Prof. dr. Rudi Roose.

Hans, als onderzoeker slaag jij erin om de vervelende stilte, waarover ik sprak, te verbreken door jongeren onbevangen, met open geest en in een respectvolle dialoog aan het woord te laten. Net daarom waardeer ik je zo hard als onderzoeker, als mens. Bedankt voor het vertrouwen en jouw opbouwende feedback de voorbije zes jaar.

Rudi, jouw doorleefde kennis van de jeugdhulpverlening typeert je, en net daarom was jij een belangrijke schakel tijdens mijn onderzoek. Jij hebt mijn kritisch denkvermogen steeds geprikkeld, wat de kwaliteit van mijn werk zeker ten goede is gekomen. Bedankt.

Ik heb het geluk gehad dat ik mijn bureau mocht delen met fijne, attente en gezellige collega's. Leen en Sofie, we zijn ongeveer in dezelfde periode gestart aan dit avontuur, jullie als onderzoekers, ik als assistent. We waren niet alleen bureaugenoten, maar werden ook vriendinnen. Ik vond het fijn dat we elkaars klankbord konden zijn, zowel voor onderzoeksperikelen als voor privé-zaken. Door jullie fysieke afwezigheid was dit jaar extra zwaar. Ik heb jullie hard gemist! Bedankt ook voor jullie morele steun tijdens de spreekwoordelijke laatste loodjes.

Ik bedank ook mijn andere collega's van IRCP voor de hartelijke gesprekken tussendoor, al dan niet tijdens de koffiepauzes, en de collegiale samenwerking.

Ik bedank ook alle vrienden die me de voorbije jaren, maar vooral de laatste maanden, hebben gesteund. Bedankt voor de vele leuke momenten die zorgden voor de nodige afleiding, voor het luisterende oor wanneer ik daar nood aan had en voor de humor die zorgde voor relativering.

De laatste woorden van dit dankwoord bewaarde ik voor die mensen die ik het liefste heb.

Christophe, ik kon dit doctoraatsonderzoek maar uitvoeren en succesvol afronden dankzij jouw onvoorwaardelijke liefde voor mij, jouw eindeloze steun, jouw geduld, jouw lieve bemoedigende woorden. Bedankt.

Mama, Günther en Kathleen, wie had ooit gedacht dat ik jullie anno 2015 nog zou vermelden in een dankwoord. Maar jullie verdienen het, voor jullie onvoorwaardelijke steun en geloof in mij, en voor nog zo veel meer. Bedankt.

Jackson, jouw guitige lach en jouw fonkelende oogjes telkens je mij zag, zorgden ervoor dat ik mijn doctoraat even volledig kon vergeten. Daarom verdien jij een speciaal plaatsje in mijn dankwoord.

Papa, jij hebt altijd in mijn kunnen geloofd. Ik weet dat je nu ontzettend trots op mij bent.

Gent, augustus 2015.

INHOUD

DANKWOORD	I
INHOUD	III
OVERZICHT TABELLEN EN FIGUREN	XI
LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN	XIII
Hoofdstuk 1: Situering en probleemstelling	1
1 Inleiding	1
2 Probleemdefiniëring	1
2.1 De overgang naar volwassenheid: een periode van keuzevrijheid	1
2.2 ‘Kwetsbare’ jongvolwassenen in transitie: van ‘vergeten’ categorie naar hot topic	3
2.2.1 Het inhaalmanoeuvre van beleid en praktijk	4
2.2.2 De wetenschappelijke wereld hinkt achterop	5
2.3 De weg uit de BJB bezaaid met risico’s op sociale uitsluiting	5
2.4 Perspectief van de jeugdzorgverlaters centraal stellen	8
2.4.1 Maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen?	8
2.4.2 Gefragmenteerd onderzoek naar jeugdzorgverlaters	8
2.4.3 Kwalitatief en follow-up onderzoek: een zeldzame combinatie	9
3 Jeugdzorgverlaters en hun waardevolle bijdrage aan het onderzoek en het beleid	10
4 Opbouw	11
Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet en –design	13
1 Inleiding	13
2 Onderzoeksopzet	13
2.1 Doelstelling van het onderzoek	13
2.2 Centrale onderzoeksdoelstelling en onderzoeksvragen	14
3 Onderzoeksdesign	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Methodologie	15
3.2.1 De keuze voor kwalitatief onderzoek is vanzelfsprekend	15
3.2.2 De transitieperiode in kaart brengen	17
3.2.3 Paradigma’s van kwalitatief onderzoek	20
3.2.4 De wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek	21
3.2.5 Waarborgen voor de onderzoekspopulatie	22
3.2.5.1 Informed consent	23

3.2.5.2	Vertrouwelijkheid en anonimiteit	24
3.2.5.3	Vergoeding van de deelnemers.....	24
3.2.6	Waarborgen voor de onderzoekssetting.....	25
3.2.7	Verwerking van de onderzoeksresultaten	26
3.2.7.1	De eerste onderzoeksfase	26
3.2.7.2	De tweede onderzoeksfase	29
3.3	De onderzoekspopulatie	30
3.3.1	Beschrijving van de onderzoekspopulatie.....	30
3.3.2	Steekproeftrekking.....	31
3.3.2.1	Omvang en kenmerken van de steekproef van de eerste onderzoeksfase	32
3.3.2.2	Omvang en kenmerken van de steekproef van de tweede onderzoeksfase	33
3.3.2.3	Omvang en kenmerken van de drop-out	33
3.4	Proces van het onderzoek	34
3.4.1	Rekrutering en behoud van contact doorheen de onderzoeksfasen.....	34
3.4.1.1	De onderzoekssetting: voorzieningen BJB als ‘gatekeeper’	35
3.4.1.2	Rekrutering van respondenten	37
3.4.1.3	Het behoud van contact: tracking procedures.....	40
3.4.1.4	Het hercontacteren van de jongeren na het eerste interview.....	43
3.4.1.5	Het onderhouden van contact in de follow-up periode (na het tweede interview). 44	
3.4.1.6	Lokaliseren is niet synoniem met deelname aan het follow-up interview	46
3.4.1.7	Een weldoordachte ‘exit-strategie’ is belangrijk.....	46
3.4.2	Proces van de diepte-interviews	47
3.4.2.1	De eerste onderzoeksfase	47
3.4.2.2	De tweede onderzoeksfase	52
4	Besluit.....	53
	Hoofdstuk 3: De onderzoeksresultaten	57
	Deel 1: De eerste onderzoeksfase.....	57
1	Profielchets	57
1.1	Onderwijs/werk.....	58
1.2	Huisvesting	58
1.3	Financiën	58
1.4	Sociaal netwerk	59
1.5	Vrije tijd	59
1.6	Contact met politie en justitie.....	60
1.7	Gezondheid	60

1.7.1	Lichamelijke gezondheid	60
1.7.2	Psychische gezondheid.....	60
1.7.3	Druggebruik.....	61
2	Analyse van de resultaten	61
2.1	Inleiding.....	61
2.2	De nakende uitstroom roept een mix van emoties op	61
2.2.1	De uitstroom gaat gepaard met een verlieservaring	65
2.2.1.1	Verlies van (scheiding van) siblings	65
2.2.1.2	Verlies van vrienden	65
2.2.1.3	Verlies van hun begeleider	66
2.2.1.4	Specifiek voor pleegzorg: dualiteit	66
2.2.1.5	Maar ook, voorzichtig optimisme.....	67
2.3	De beslissing om de BJB weldra te verlaten: de redenen	67
2.3.1	Een verlangen naar meer autonomie.....	67
2.3.1.1	Het verlangen om (opnieuw) controle te hebben.....	68
2.3.1.2	Het verlangen 'vrijheid' te ervaren	68
2.3.2	Externe factoren, gebrek aan informatie en onwetendheid.....	69
2.3.2.1	Het traject stopzetten omwille van externe factoren.....	70
2.3.2.2	Het verkrijgen van gebrekkige informatie.....	71
2.3.2.3	Onwetendheid over voortgezette hulpverlening.....	71
2.4	De beslissing om de BJB niet te verlaten: de redenen	71
2.4.1	Nood aan materiële ondersteuning	71
2.4.2	Het gevoel van een 'veilige haven'	72
2.5	Toekomstbeeld en –verwachtingen	73
2.5.1	Componenten voor een geslaagde toekomst	73
2.5.2	Toekomstverwachtingen: drie groepen van jongeren	76
2.5.2.1	De eerste groep: jongeren met een positief toekomstbeeld, zonder verwachte moeilijkheden tijdens de transitie.....	77
2.5.2.2	De tussengroep: jongeren met een positief toekomstbeeld, maar met verwachte moeilijkheden tijdens de transitie.....	77
2.5.2.3	De derde groep: jongeren met een negatief toekomstbeeld	78
2.5.3	Verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode.....	85
2.5.3.1	De schoolloopbaan: de eerste schakel.....	86
2.5.3.2	Arbeid, financiële middelen en huisvesting	89
2.5.4	Het doorbreken van de negatieve spiraal van moeilijkheden: de keerpunten.....	92

2.5.4.1	Jongeren die verwachten dat de moeilijkheden van tijdelijke aard zijn	93
2.5.4.2	Jongeren met een negatief toekomstbeeld	96
2.6	“Iemand die je gewoon als mens behandelt en vertrouwen in je heeft”: aanbevelingen van de jongeren voor het verbeteren van de hulpverlening	97
2.6.1	De voorbereiding op transitie	97
2.6.1.1	De inhoud van de voorbereiding	97
2.6.1.2	Tijdstip waarop de voorbereiding van start is gegaan	100
2.6.1.3	(On)tevredenheid over de manier waarop de voorbereiding aangeboden wordt .	101
2.6.2	Begeleidingscomponenten van een kwaliteitsvolle begeleider	101
2.6.2.1	Aanwezigheid van een vertrouwelijke relatie	102
2.6.2.2	Onvoorwaardelijke acceptatie	103
2.6.2.3	Flexibiliteit	106
2.6.3	Gebrek aan continuïteit.....	106
2.6.4	De jeugdrechter en de consulent: eerder controleurs dan begeleiders	107
2.6.4.1	De jeugdrechter.....	108
2.6.4.2	De consulent.....	109
3	Besluit	109
	Deel 2: De tweede onderzoeksfase/follow-up fase	113
1	Profielschets van de follow-up fase	113
1.1	Onderwijs/werk.....	113
1.2	Huisvesting	113
1.3	Sociaal netwerk	113
1.4	Financiën	114
1.5	Vrije tijd	114
1.6	Contact met politie en justitie.....	114
1.7	Gezondheid	115
1.7.1	Druggebruik.....	115
2	Profielschets van de drop-out	115
2.1	Onderwijs/werk.....	116
2.2	Huisvesting	116
2.3	Sociaal netwerk	116
2.4	Financiën	116
2.5	Vrije tijd	117
2.6	Contact met politie en justitie.....	117
2.7	Gezondheid	117

2.7.1	Druggebruik	117
2.8	Besluit	117
3	Analyse van de resultaten	118
3.1	De afronding van de zorg	118
3.2	Ontwikkelen van typologieën.....	120
3.3	Transitie: ervaringen over de typologieën heen	121
3.4	TYPOLOGIE 1.....	122
3.4.1	De positieve transitie is een logisch vervolg	122
3.4.2	Een partner of vast werk = de sleutel(s) tot succes	124
3.5	TYPOLOGIE 2 en 3: het ervaren van barrières tijdens de transitieperiode	126
3.5.1	Kader voor de analyse	126
3.5.2	Relationele barrières: afwezigheid van (h)echte bindingen	127
3.5.2.1	Ouders	128
3.5.2.2	Liefdespartner	132
3.5.2.3	Overige familieleden	136
3.5.2.4	Kinderen	137
3.5.2.5	Vrienden	138
3.5.3	Maatschappelijke barrières.....	140
3.5.3.1	Werkloosheid	141
3.5.3.2	Zelfstandig wonen	143
3.5.3.3	Geldgebrek	147
3.5.3.4	Ongestructureerde dagbesteding	150
3.5.3.5	Stigmatisering.....	152
3.5.4	Individuele barrières.....	154
3.5.4.1	Negatief zelfbeeld	154
3.5.4.2	Radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid	155
3.5.4.3	Niet meer zonder alcohol en/of illegale drugs kunnen.....	156
3.5.5	Barrières = moeilijke transitie?	158
3.5.6	Patroon met eerdere toekomstverwachtingen	160
3.6	TYPOLOGIE 2.....	162
3.6.1	Cognitieve reacties op de barrières.....	162
3.6.1.1	Het bedenken van andere scenario's: 'had ik maar...' en 'het kon erger'	163
3.6.1.2	Relativeren en normaliseren	164
3.6.1.3	Confrontatie met onverwachte barrières	165
3.6.1.4	Uiting van boosheid in wraakgevoelens en confrontatie met angst.....	165

3.6.2	Gedragmatige reactie op de barrières.....	166
3.6.2.1	Jongeren die tijdelijke moeilijkheden hadden verwacht tijdens de eerste fase (n=14) 166	
3.6.2.2	Jongeren die geen moeilijkheden hadden verwacht tijdens de eerste fase (n=7) .	172
3.6.2.3	Jongeren met een fatalistisch toekomstperspectief tijdens de eerste fase (n=11)	173
3.7	TYOLOGIE 3.....	176
3.7.1	Cognitieve reacties op de barrières.....	177
3.7.1.1	De waarom-vraag en self-blame	177
3.7.1.2	De barrières ‘verdiend’	178
3.7.1.3	Negatie en taboeïsering	178
3.7.2	Gedragmatige reacties op de barrières	179
3.7.2.1	Internaliserend gedrag	179
3.7.2.2	Druggebruik als een vlucht.....	181
3.7.2.3	Praten over de moeilijkheden? NEEN	181
3.7.2.4	De negatieve trend aanhouden.....	184
4	Besluit.....	184
	Hoofdstuk 4: Discussie en aanbevelingen	187
1	Inleiding.....	187
2	Transitie naar volwassenheid vanuit BJB: een paradox van uniciteit en diversiteit	187
2.1	De nakende uitstroom: een vat vol emoties en noodzakelijke keuzes.....	188
2.2	Het toekomstperspectief.....	190
2.2.1	De componenten voor een geslaagde toekomst	190
2.2.2	Jeugdzorgverlaters hebben een duidelijk toekomstperspectief.....	191
2.2.2.1	De meerderheid heeft een positief toekomstperspectief	191
2.2.2.2	Toekomstverwachtingen: drie groepen jeugdzorgverlaters en de link met recovery 193	
2.3	De transitieperiode: even positief als het toekomstperspectief.....	195
2.3.1	Het merendeel van de jongeren beleeft een positieve transitie	195
2.3.1.1	Een vergelijking met de eerste onderzoeksfase: jeugdzorgverlaters zijn goede voorspellers	196
2.3.2	Een veelheid aan barrières.....	197
2.3.2.1	Relationele barrières als katalysator	197
2.3.2.2	Maatschappelijke en individuele barrières	199
2.3.3	Sociaal kapitaal is de sleutel tot een positieve transitie: de link met recovery	201
2.3.3.1	‘Survivors’	201
2.3.3.2	‘Strugglers’	203

2.3.4	Aandacht besteden aan nuancering.....	204
2.3.4.1	Theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid.....	204
2.3.4.2	Verloop van de transitieperiode en hulpverleningstraject/-vorm: geen patroon ..	205
3	De bruikbaarheid van de onderzoeksmethodologie.....	206
3.1	Onderzoek binnen de BJB.....	206
3.2	Waarborgen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting.....	207
3.3	Follow-up onderzoek bij jongeren in/uit BJB is wel degelijk mogelijk.....	207
3.4	Keuzes maken, aanbevelingen	208
4	Beperkingen van het onderzoek	209
5	Aanbevelingen.....	211
5.1	Aanbevelingen voor de praktijk	211
5.1.1	Vorbereiding op transitie binnen BJB.....	211
5.1.2	De transitie zelf.....	214
5.1.2.1	Voortgezette hulpverlening meer geliefd dan volwassenenhulpverlening	214
5.1.2.2	Nazorg	216
5.1.2.3	Ervaringsdeskundigen	218
5.2	Aanbevelingen voor het beleid: de integrale jeugdhulp onder de loep	218
5.2.1	Vermaatschappelijking van de zorg.....	219
5.2.2	Continuïteit van de zorg	220
5.2.3	Een inbedding in het wetgevend kader is wenselijk	221
5.3	Aanbevelingen voor verder onderzoek.....	222
6	Epiloog.....	223
	Hoofdstuk 5: Algemene conclusie.....	225
1	Onderzoeksopzet.....	225
2	Een bijzondere groep?.....	226
3	De ervaringen vóór de uitstroom	227
3.1	Een positief toekomstperspectief haalt de bovenhand	227
3.2	Een voorbereiding op maat van de jeugdzorgverlater.....	227
4	De ervaringen tijdens de transitieperiode	228
4.1	De jeugdzorgverlaters maken hun verwachtingen waar	228
4.2	Drie groepen jeugdzorgverlaters.....	229
4.3	De bouwstenen voor een succesvolle transitie.....	230
5	De hulpverlening speelt een belangrijke rol, zowel vóór als tijdens de transitie	231
6	Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek.....	234

Bibliografie	237
Samenvatting	269
Summary	273
Bijlagen	277
Bijlage 1: Topiclijst van de eerste onderzoeksfase.....	277
Bijlage 2: Vraag tot medewerking voorzieningen	278
Bijlage 3: Vraag tot medewerking jongeren.....	279
Bijlage 4: Informed consent – eerste onderzoeksfase (eerste interview)	280
Bijlage 5: Informed consent – eerste onderzoeksfase (tweede interview)	281
Bijlage 6: Informed consent – tweede onderzoeksfase	282
Bijlage 7: Drop-off	283
Bijlage 8: Consent to be contacted-formulier	285
Bijlage 9: Codeboom eerste onderzoeksfase (tweede interview)	286
Bijlage 10: Codeboom tweede onderzoeksfase.....	304

OVERZICHT TABELLEN EN FIGUREN

Tabel 1: Voorzieningen en respondenten	33
Tabel 2: Kenmerken van de drop-out	34
Tabel 3: Onrechtstreekse rekrutering	38
Tabel 4: Rechtstreekse rekrutering	40
Tabel 5: Significante anderen, geordend volgens frequentie	42
Tabel 6: Emoties over de nakende uitstroom vs. hun beslissing om al dan niet in de BJB te blijven ..	65
Tabel 7: De noden van de jongeren die al dan niet ingewilligd worden door de hulpverlening	99
Tabel 8: De ervaren barrières tijdens de transitieperiode	127
Tabel 9: Ervaren barrières - typologie 3	159
Tabel 10: Ervaren barrières - typologie 2	160
Tabel 11: Patronen tussen typologie 2 en 3 en hun eerdere toekomstverwachtingen.....	160
Tabel 12: Cognitieve reacties - typologie 2	163
Tabel 13: Gedragmatige reacties - typologie 2	166
Tabel 14: Cognitieve reacties - typologie 3	177
Tabel 15: Gedragmatige reacties - typologie 3	179
Figuur 1: Deelname versus niet-deelname van voorzieningen	37
Figuur 2: Het behouden en drop out van jongeren, na het tweede interview	45
Figuur 3: De uitstroom roept emoties op.....	62
Figuur 4: Drie typologieën typeren de transitieperiode	120

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

BJB	Bijzondere Jeugdbijstand
BS	Belgisch Staatsblad
BZW	Begeleid zelfstandig wonen
CAW	Centrum Algemeen Welzijnswerk
CBJ	Comité voor Bijzondere Jeugdzorg
CGG	Centrum Geestelijke Gezondheidszorg
DRM	Decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Jeugdhulp
FU	Follow-up
GES	Gedrags- en Emotionele Stoornissen
GI	Gemeenschapsinstelling
HCA	Herstelgerichte en Constructieve Afhandeling
HV	Hulpverlening
IB	Individuele Begeleider
IJH	Integrale Jeugdhulp
MOF	Misdrijf Omschreven Feit
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OOOC	Onthaal-, Oriëntatie- en Observatiecentrum
OTS	Ondertoezichtstelling
SDJ	Sociale Dienst van de Jeugdrechtbank
TCK	Trainingscentra voor Kamerbewoning
VAPH	Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VOS	Verontrustende Opvoedings situatie

Hoofdstuk 1: Situering en probleemstelling

1 Inleiding

In het eerste hoofdstuk wordt de probleemstelling uitgewerkt. Daartoe wordt een overzicht van de bestaande literatuur gegeven, dat de bestaande dominanties en hiaten binnen het onderzoek naar jeugdzorgverlaters in kaart brengt. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de opbouw van het proefschrift.

2 Probleemdefiniëring

In iedere levensloop zijn een aantal belangrijke overgangsfasen of transities te onderscheiden, waarbij een ontwikkelingsfase (baby, peuter, kleuter, schoolkind, puber, jongvolwassene, volwassene en oudere) overgaat in een andere fase. De overgang van jeugd naar volwassenheid is er één van (Arnett, 2001).

2.1 De overgang naar volwassenheid: een periode van keuzevrijheid

Vanuit een juridisch perspectief vangt de volwassenheid aan op het moment dat een persoon meerderjarig wordt (Verhellen, 2000). In de sociologie omvat deze levensperiode de overgang van afhankelijkheid naar onafhankelijkheid in financieel, sociaal en emotioneel opzicht, waarbij het opnemen van verantwoordelijkheden een belangrijk aspect is (James & Prout, 1997; Westberg, 2004). Elke levensfase, en dus ook de overgang naar volwassenheid, is verbonden met maatschappelijke verwachtingen en normen over hoe de jongere zich in die fase dient te gedragen (Blossfeld & Nuthmann, 1990).

Bij de overgang naar volwassenheid maken jongeren een aantal roltransities door, die een belangrijke bijdrage leveren tot hun sociaal en maatschappelijk functioneren en hun verdere volwassen leven mee bepalen (Corijn, 1995; D'Oosterlinck, Broekaert & Vander Haeghen, 2006b). Het gaat om een dynamische levensperiode, gekenmerkt door keuzevrijheid en verandering, door ruimte om volop te experimenteren met volwassen verantwoordelijkheden (Arnett, 2000; Arnett & Taber, 1994; Klein, 1990). Daarom karakteriseren sommige auteurs deze periode als 'l'âge du choix' (Stas, Serrien & Van Menxel, 2008). De maatschappij plaatst hen voorlopig in een moratorium, een wachtstation voor volwassenheid waar verplichtingen kunnen worden uitgesteld (Erikson, 1968). Het is een maatschappelijke evolutie, in de westerse samenleving, dat jongeren steeds langer in het moratorium blijven. De Amerikaanse psycholoog Arnett (2000) typeert deze overgangsfase als 'emerging adulthood'. Arnett (2000, 2007) stelt vast dat deze uitdijende periode in alle westerse landen gelijkaardig verloopt. Bijgevolg wordt de nieuwe 'ondergrens' voor de volwassenheid in deze

landen tussen het 25ste en het 30ste levensjaar gesitueerd (Goossens, 2006; Lützelberger, 2009; Tejerina, 2009).

Net omwille van de keuzevrijheid die deze levensfase typeert, kan de jongvolwassenheid een erg kwetsbare en stressvolle periode in het leven zijn (Hamburg, 1989). Jongvolwassenen worden voor keuzes geplaatst die de rest van het leven kunnen blijven doorwerken (vb. 'hotel mama' of zelfstandig wonen, verder studeren of niet,...). De ideeën, plannen en verwachtingen van individuen over 'wat nog komen zal', worden in de literatuur gevat met het begrip 'toekomstperspectief' (Schmidt, Phelps & Lerner, 2011). De bijzondere aandacht voor het toekomstperspectief van jongeren wordt in de literatuur gelegitimeerd vanuit een bezorgdheid op zowel individueel als maatschappelijk vlak (Cardoen, Geinger, Bradt & Van de Walle, 2013). Op individueel niveau is de bezorgdheid om een open en optimistisch toekomstbeeld verbonden met het streven naar een positieve ontwikkeling voor alle kinderen en jongeren (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak & Hawkins, 2004; Sun & Shek, 2012). Optimistische vooruitzichten zijn immers gelieerd aan een succesvolle transitie naar volwassenheid (Nurmi, 1993; Manzi, Vignoles & Regalia, 2010) en aan gevoelens van psychosociaal welbevinden bij tieners (Park, Peterson & Seligman, 2004). Bovendien blijken ze samen te hangen met opwaartse sociale mobiliteit (Clausen, 1991), actief plan- en explorerend gedrag (Beal & Crockett, 2010), probleemoplossings- en psychosociaal adaptatievermogen (Wyman, Cowen, Work & Kerley, 1993), alsook academische en professionele prestaties (Adelabu, 2008; Van den Bulk, 2012). Op maatschappelijk niveau wordt deze bezorgdheid ingegeven vanuit een (preventieve) bekommernis om een stabiele samenleving. Het toekomstperspectief van jongeren speelt hierin een cruciale rol. Zo duidt empirisch onderzoek pessimistische vooruitzichten onverdeeld aan als predictor voor allerlei gedrag dat als problematisch wordt omschreven, zoals delinquent gedrag (Olate, Salas-Wright & Vaughn, 2012), suïcidaal gedrag (Hirsch et al., 2006), gewelddadig gedrag (Stoddard, Zimmerman & Bauermeister, 2011), seksueel risicogedrag (Whitaker, Miller & Clark, 2000), schooluitval (Van den Bulk, 2012) en overmatig alcohol- en/of illegaal druggebruik (Bolland et al., 2007; Robbins & Bryan, 2004). Een pessimistisch toekomstbeeld dient bijgevolg zoveel mogelijk vermeden te worden. Onderzoek bij de doorsnee Vlaamse jongerenpopulatie concludeert dat jongeren de toekomst doorgaans gematigd tot positief tegemoet zien (Jacobs & Cops, 2013; Op de Beeck, 2010). Ook in andere landen blijkt dat jongeren positieve toekomstverwachtingen hebben (Roemenië: Iovu, 2014; Italië: Piumatti, Pipitone, Di Vita, Latina & Rabaglietti, 2014; Zuid-Afrika: Steyn, Badenhorst & Kamper, 2010).

De bijzonder turbulente en uitdagende periode naar volwassenheid lijkt een tweedeling te veroorzaken: de meeste jongvolwassenen zullen uiteindelijk succesvol zijn in het maken van de transitie naar een volwassen leven, aansluiting vinden op de arbeidsmarkt en een stabiel sociaal netwerk opbouwen (Galambos, Barker & Krahn, 2006). Voor jongeren die als kwetsbaar worden omschreven (e.g. jongeren met een verstandelijke beperking: Murphy, Clegg & Almack, 2011; tienerouders: Roche, Ahmed & Blum, 2008; thuisloze jongeren: Tyler & Melander, 2010; jongeren met gedrags- en emotionele stoornissen: Zigmond, 2006), zoals jongeren die op het punt staan de bijzondere jeugdbijstand (hierna: BJB) te verlaten (Collins, 2001; Hartwell, Fisher & Davis, 2010), blijkt deze overgang vaak moeizaam te verlopen. Voor hen is 18 jaar een scharnierleeftijd met een grotere kans op onzekerheid, twijfels en een gebrek aan ondersteuning (Biehal & Wade, 1996; Broad, 1999; Cashmore & Paxman, 2006; Little, Leitch & Bullock, 1995; Wade & Dixon, 2006). Van deze jongeren wordt ten eerste verwacht dat zij, anders dan veel van hun leeftijdsgenoten, in een kort tijdsbestek

zowel sociaal-cultureel als materieel-economisch onafhankelijk worden en verantwoordelijkheid dragen (Maluccio, Krieger & Pine, 1990). De meerderjarigheid is een juridische constructie die niet noodzakelijk overeenstemt met de sociologische realiteit. Het is paradoxaal te noemen dat van jeugdzorgverlaters verwacht wordt dat ze op hun 18^e alles zelf in handen nemen, terwijl hun peers belangrijke keuzes op weg naar volwassenheid en zelfstandigheid kunnen spreiden of uitstellen. Het Steunpunt Armoedebestrijding spreekt in het tweejaarlijks verslag 2010-2011 van een ‘maatschappelijke paradox’. Ten tweede dragen deze jongvolwassenen figuurlijk een rugzak: de vele tegenslagen en moeilijkheden die hun pad reeds hebben gekruist en het gebrek aan een beschermde en ondersteunende (thuis)omgeving, kunnen hen extra kwetsbaar maken tijdens de transitieperiode. Voor deze jongeren ontbreekt het vaak aan steun en aansturing op de weg naar zelfstandigheid, waardoor de overgang bruusk verloopt (Biehal & Wade, 1996; Franzén & Vinnerljung, 2006; Wade, 2008). Formele steun ontbreekt vaak omdat jeugdzorgverlaters, mogelijks na een langdurige begeleiding, de deur van de BJB achter zich dichttrekken. Deze jongeren willen op eigen benen staan (Keller, Cusick & Courtney, 2007). Sommigen voelen zich daar klaar voor, een deel wijst begeleiding af en wil zich losweken van hulpverlening. Ze hebben een geschiedenis van (negatieve) ervaringen met hulpverlenende instanties achter de rug en willen zonder tussenkomsten van hulpverleners verder (Hyde & Kammerer, 2009; Ridge & Millar, 2000). Ze willen geen gebruik (meer) maken van voortgezette begeleidingsmogelijkheden binnen de BJB en kloppen niet aan bij hulpverleningsinstanties voor volwassenen (McCoy, McMillen & Spitznagel, 2008; Stas et al., 2008). Ook informele steun ontbreekt vaak of het aanvaarden ervan is geen evidente stap omdat ze zich schamen over hun problemen. Het vergt durf en verantwoordelijkheidszin om – opnieuw – hulp te vragen.

2.2 ‘Kwetsbare’ jongvolwassenen in transitie: van ‘vergeten’ categorie naar hot topic

Zowel onderzoeksmatig als op beleids- en politiek vlak waren ‘kwetsbare jongvolwassenen’ tot begin de jaren 2000 in Vlaanderen een ‘vergeten’ categorie. In 2008 luidde het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk de alarmklok over jongvolwassenen die tussen de mazen van het net vallen. Het beleidsdossier ‘Jongvolwassenen tussen wal en schip’ gaat dieper in op de betekenis van de jongvolwassenheid als transitieperiode en op het verhoogde risico op sociale uitsluiting voor jongvolwassenen (Stas et al., 2008). Uit het dossier blijkt dat jongvolwassenen uit de BJB, naast alleenstaande jongvolwassenen, al dan niet met kinderen, thuisloze jongvolwassenen, gedetineerde jongvolwassenen en jongvolwassen vluchtelingen zich per definitie in een bijzonder kwetsbare situatie bevinden. Mede dankzij dit dossier is de problematiek van jongvolwassenen op de beleidsagenda geplaatst. In 2008 organiseerde Integrale Jeugdhulp (hierna: IJH) rondetafelgesprekken en werd een beleidsnota door de toenmalige (en huidige) minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin opgesteld rond kwetsbare jongvolwassenen (Vandeurzen, 2009). De beleidsacties zijn samen te vatten in zes punten: het erkennen van kwetsbare jongvolwassenen als doelgroep; crisishulp voor jongvolwassenen; gerichte ondersteuning van jongvolwassenen, hun ouders en betrokken hulpverleners; screening van regelgeving op concrete knelpunten die zorg op maat voor jongvolwassenen bemoeilijken; hulpcontinuïteit en cliëntoverleg met jongvolwassenen.

2.2.1 Het inhaalmanoeuvre van beleid en praktijk

Sinds het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk in 2008 aan de alarmbel trok, komt de problematiek van de jongvolwassenen in/uit BJB en de uitstroom stilaan op de beleids- en politieke agenda. Signalen vanuit het werkveld hebben hiertoe bijgedragen. Op verschillende beleidsniveaus wordt de hulpverlening aan jongvolwassenen als actiepunt opgenomen.

Ongeacht het beleidsniveau wordt vooral veel aandacht besteed aan continuïteit van de zorg aan jongvolwassenen zodat een naadloze overgang naar volwassenheid bewerkstelligd kan worden. Dit actiepunt komt onder andere ter sprake in het meest recente Actieplan Jeugdhulp 2020 (2014) van de huidige Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vandeuren (actie 22). Het actieplan, dat volgens de minister resoluut de kaart van de jongere trekt, richt zich tot alle actoren en partners van de IJH. De sectoren zijn gezamenlijk verantwoordelijk om de begeleiding naar volwassenenhulpverlening te faciliteren, aldus het actieplan. De Beleidsnota 2014-2019 Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2014), ingediend door minister Vandeuren, wil het Actieplan Jeugdhulp 2020 implementeren zodat de jongere en zijn context de hulp krijgen die zij nodig hebben, ook na de meerderjarigheid, door volop in te zetten op zorgcontinuïteit. Het verbeteren van de doorstroom van jeugdhulp naar het zorgaanbod voor volwassenen was ook beleidsprioriteit in de beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2013-2014 van minister Vandeuren.

Op lokaal beleidsniveau wordt in meerdere regio's in Vlaanderen aandacht besteed aan het bouwen van een brug tussen minderjarige en meerderjarige hulpverlening. Zo wordt bijvoorbeeld in het Welzijnsoverleg Regio Gent dat is samengesteld uit praktijkmensen, in het *Jaaractieplan 2014* sterk de focus gelegd op de hulpcontinuïteit voor de doelgroep 16-25-jarigen. In het beleidsplan vanaf 2014 (voor onbepaalde duur) van Zuid-West-Vlaanderen is de continuïteit van minderjarige naar meerderjarige hulpverlening, zoals het project Loopplanken, als reguliere en permanente werkvorm opgenomen. In Kortrijk zorgen overkoepelende samenwerkingsovereenkomsten, met het lokaal bestuur, ervoor dat de brug permanent prioriteit krijgt (W. Delabie, persoonlijke communicatie, 13 augustus, 2015).

Ook in het Vlaamse praktijkveld was sinds het beleidsdossier 'Jongvolwassenen tussen wal en schip' (2008) sprake van het stimuleren van intersectorale afstemming en samenwerking door loopplanken te leggen over de grenzen van sectoren en over de grens van de meerderjarigheid om te voorkomen dat jongeren tussen wal en schip vallen.¹ Dit wordt door het hulpaanbod vertaald naar drie doelen: een betere voorbereiding op de meerderjarigheid, een naadloze overgang op de leeftijd van 18 jaar en een betere hulpverlening aan 18- tot 25-jarigen. Zo is 'Samenwerken Verbindt' een project van voorzieningen BJB, het CAW en het OCMW in het arrondissement Leuven, met als doel methodieken te voorzien die jongeren voorbereiden op een zelfstandig leven of doorstroming naar vervolghulp in het algemeen welzijnswerk, alvorens ze de BJB verlaten. Het project 'Bruggen na(ar) 18' in Gent is een idee gegroeid vanuit een samenwerking tussen IJH en het lokaal sociaal beleid, naar aanleiding van de vaststelling dat jongeren na 18 hulpverleningsmoe zijn en hun problematiek snel escaleert. Dit project leidde tot de samenstelling van een intersectoraal informatiepakket en een gebruikersmap,

---

¹ Naast de drie aangehaalde projecten bestaan nog andere projecten en samenwerkingsverbanden die voorzien in een 'warme overdracht' naar volwassenenhulpverlening. Alle lopende projecten hebben dezelfde doelstelling: de brug slaan tussen de minderjarige en de volwassenenhulpverlening.

met een synthese van goede praktijken, gebundeld per levensdomein, verwijzend naar bestaand materiaal en betrouwbare websites.

2.2.2 De wetenschappelijke wereld hinkt achterop

Hoewel er recent in Vlaanderen wel wat beleids- en politieke aandacht is voor deze problematiek, is wetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen dat betrekking heeft op jeugdzorgverlaters (in het transitieproces naar een zelfstandig leven) spaarzaam (Carrette, 2012; Hauspie, Vettenburg & Roose, 2010).

Ook internationaal is het onderzoek naar de transitie van jeugdzorgverlaters naar een zelfstandig leven tot begin de jaren 2000 relatief beperkt. In het kielzog van Biehal, Clayden, Stein en Wade (1994, 1995) en Stein en Munro (2008) nam het onderzoek naar jongeren die vanuit de jeugdzorg de transitie naar volwassenheid maken in diverse West-Europese landen toe. INTRAC, het internationaal netwerk van onderzoekers dat Stein en Munro in 2003 tot stand brachten, draagt daar in sterke mate toe bij.

2.3 De weg uit de BJB bezaaid met risico's op sociale uitsluiting

De bruske overgang van een (residentiële) jeugdzorgsetting naar een onafhankelijk volwassen leven stelt aan jongeren grote sociaalpsychologische uitdagingen (Dima & Skehill, 2011). De literatuur toont aan dat de risico's op sociale uitsluiting groot zijn voor jongvolwassenen met een verleden in de BJB. De sociale uitsluiting grijpt in op verschillende levensdomeinen, met name onderwijs, werk, huisvesting, politie en justitie, sociaal netwerk, gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden. De levensdomeinen zijn intens met elkaar verweven, waarbij het moeilijk wordt om bepaalde levensdomeinen te onderscheiden.

Jongeren met een verleden in de BJB hebben vaak een lager *opleidingsniveau* dan hun leeftijdsgenoten (Courtney, Dworsky, Lee & Rapp, 2010; Jackson, Ajayi & Quigley, 2005; Jackson & Cameron, 2012; Pecora et al., 2006a, 2006b; Trout, Hagaman, Casey, Reid & Epstein, 2008). Eén op twee jongeren verlaat de BJB zonder diploma (secundair onderwijs) of getuigschrift (McMillen & Tucker, 1999; Mendes & Moslehuddin, 2004; Vinnerljung, Öman & Gunnarson, 2005). Nochtans blijkt uit onderzoek dat jongeren op 16-17-jarige leeftijd hoopgevende ambities hebben om een diploma te behalen. Hun schoolloopbaan (gebrek aan schoolcontinuïteit, een jaar overdoen) en inzet (spijbelen en minder gemotiveerd om te studeren) maken vaak een einde aan deze ambities (Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor & Nesmith, 2001). Osgood, Foster en Courtney (2010) en Vinnerljung et al. (2005) gaan uit van de veronderstelling dat een opeenstapeling van risicofactoren die ontstaan zijn vóór (vb. mishandeling/verwaarlozing; psychische problemen) en tijdens (vb. instabiele hulpverleningstrajecten; frequent weglooptgedrag) het hulpverleningsproces verantwoordelijk zijn voor het lage opleidingsniveau van de jongeren. Andere onderzoekers verwerpen deze conclusie en stellen dat vroege negatieve gezinsgeoriënteerde ervaringen (vb.

mishandeling, druggebruik ouder(s)) een blijvende invloed hebben op de cognitieve capaciteiten van de jongere (Jackson & Martin, 1998). Weinig uit huis geplaatste jongeren vangen een studie in het hoger onderwijs aan (Harvey, McNamara, Andrewartha & Luckman, 2015).

Het gebrek aan een startkwalificatie leidt tot een zwakke positie op de *arbeidsmarkt*, in het bijzonder in tijden van een grote jongerenwerkloosheid zoals dat sinds de economische en financiële crisis ook in West-Europa het geval is (ILO, 2013). Onderzoek toont aan dat slechts 40% tot 60% van de jongeren uit de BJB werk heeft gevonden in het jaar nadat ze de voorziening hebben verlaten (Courtney & Dworsky, 2006; Mendes & Moslehuddin, 2004). Arbeid staat niet steeds garant voor een stabiel en onbezorgd bestaan daar hun loon vaak onder de armoedegrens ligt (Courtney et al., 2010; Lenz-Rashid, 2006). 32% van deze populatie heeft (bijkomende) nood aan steun vanuit de overheid of van privé-organisaties om in basisbehoeften te kunnen voldoen (Courtney et al., 2001). De kans dat vrouwen die de BJB verlaten zich moeten beroepen op deze steun is vijf keer groter dan hun leeftijdsgenoten (Schneider et al., 2009).

In vergelijking met hun leeftijdsgenoten zijn jeugdzorgverlaters vaker slecht *gehuisvest* (Wade & Dixon, 2006). Een groot deel van de jongeren dat de BJB verlaat, rapporteert één of meerdere episodes van thuisloosheid (Dworsky, Napolitano & Courtney, 2013). Wanneer de jongvolwassenen contact met de volwassenenhulpverlening opnemen, gebeurt dit veelal onrechtstreeks bij het zoeken naar een woning, na vergeefse pogingen om een stabiele huisvesting te bekomen. Nederlands onderzoek toont aan dat 60% van de thuisloze jongeren in Rotterdam in contact heeft gestaan met jeugdzorg of de jeugdbescherming (Maaskant, 2005). Uit onderzoek in Vlaanderen blijkt dat 27% van de thuisloze jongvolwassenen ooit verbleef in een voorziening van de BJB (Van Menxel, Lescrauwaet & Parys, 2003). Courtney et al. (2001) komen tot de vaststelling dat 14% van de mannen en 10% van de vrouwen minstens één periode (lees: minstens één nacht) thuisloos was zes tot 18 maanden nadat ze de BJB verlieten. Barth (1990), Daining en DePanfilis (2007) en Reilly (2003) spreken van respectievelijk 30%, 28% en 36%.

Hun precare situatie zet sommige jongeren aan tot het plegen van criminaliteit (vb. drughandel, diefstal,...) (Reilly, 2003). Onderzoek toont aan dat de populatie, in vergelijking met hun peers, sterk vertegenwoordigd is in de strafrechtsketen (Lee, Courtney & Tajima, 2014; Mendes & Moslehuddin, 2004). Onderzoek van Cusick, Havlicek en Courtney (2012) en Reilly (2003) toont aan dat één op twee jongeren in contact komt met *politie of justitie* in een tijdsbestek van drie tot vijf jaar nadat ze de BJB hebben verlaten. Daining en DePanfilis (2007) komen tot de vaststelling dat een derde van de populatie, met een overwicht aan mannen, minstens één dag in een gevangenis heeft verbleven. Uit deze cijfers mag echter niet geconcludeerd worden dat deze jongeren meer criminele feiten plegen dan hun leeftijdsgenoten.²

In de literatuur bestaat eensgezindheid over de verhoogde prevalentie van *tienerzwangerschappen* bij jongeren uit de BJB (Chase, Maxwell, Knight & Aggleton, 2006; Knight, Chase & Aggleton, 2006). Sommige auteurs zien groepsdruk om seksuele relaties aan te gaan ('peer pressure'), seksuele activiteit op een jongere leeftijd en minder gebruik van anticonceptiemiddelen in vergelijking met

---

² Er zijn sterke aanwijzingen dat er nog steeds sprake is van rechtsongelijkheid, als gevolg van prognosejustitie. Justitiële actoren gaan er dikwijls van uit dat de kans op criminaliteit of recidive hoger is bij personen die zich in een socio-economisch marginale positie bevinden, en treden daarom strenger op of grijpen meer naar vrijheidsberoving ter bescherming van de maatschappij (Beyens, 2007; Jongman, De Jong, Schilt, Smale & Veendrick, 1978).

hun leeftijdsgenoten als de voornaamste oorzaken van een vroegtijdige zwangerschap (Chase et al., 2006; Corlyon & McGuire, 1999; Polit, Morton, & White, 1989). Courtney en Dworsky (2006) daarentegen vinden geen significante verschillen in seksueel (risico)gedrag tussen jongeren uit de BJB en hun leeftijdsgenoten, niettegenstaande ze erkennen dat deze jongeren meer kans lopen op vroegtijdige zwangerschap. Een bewuste keuze voor een nieuwe start of het helen van wonden uit het verleden zijn verklaringen voor geplande zwangerschappen (Chase et al., 2006; Pryce & Samuels, 2010; Ridge & Millar, 2000).

Onderzoek van Edmonds, Sumnall, McVeigh en Bellis (2005) toont aan dat het *druggebruik* van jongeren die in een voorziening verblijven tot twee keer zo hoog is als bij leeftijdsgenoten in de algemene bevolking. Het Nederlands onderzoek van Nabben, Benschop en Korf (2007) nuanceert deze vaststelling. Het druggebruik van jongeren in een jeugdzorgvoorziening is niet hoger dan bij hun leeftijdsgenoten, met uitzondering van cannabisgebruik.³ De meer recente overzichtsstudie van Bracizewski en Stout (2012) concludeert dat het alcohol- en cannabisgebruik van geplaatste jongeren vergelijkbaar is met deze van andere adolescenten uit dezelfde leeftijdscategorie. Het ooit-gebruik van opiaten, amfetamines, crack/cocaïne en hallucinogenen zou wel hoger liggen bij geplaatste adolescenten. Narendorf en McMillen (2010) hebben jongeren die de BJB hadden verlaten driemaandelijks geïnterviewd over hun druggebruik. Ze komen tot de conclusie dat het druggebruik bij deze jongeren lager is dan dat van hun peers tijdens de transitieperiode. Dit geldt evenwel niet voor drugafhankelijkheid, waarvan de cijfers wel hoger liggen. Het gebruik is het hoogst in het jaar nadat de jongeren de BJB hebben verlaten.

Fysieke gezondheidsproblemen zoals tandproblemen en infectieziekten (vb. HIV, hepatitis) komen regelmatig voor bij deze populatie, en blijven vaak aanslepen tijdens de transitieperiode omdat ze geen medische hulpverlening opzoeken (Mendes & Moslehuddin, 2003; Unrau & Grinnell, 2005).

Uit diverse onderzoeken blijkt dat bijna één op twee jeugdzorgverlaters *psychische problemen* heeft, wat beduidend meer is dan hun peers (McMillen et al., 2005; Ringeisen, Casanueva, Urato & Stambaugh, 2009; Southerland, Casanueva & Ringeisen, 2009). Meer dan een jaar nadat jongeren de BJB verlaten, rapporteert bijna de helft van de jongeren een verdubbeling van psychische problemen ten aanzien van het moment dat zij de BJB verlieten (Dixon, Wade, Byford, Weatherly & Lee, 2006; Stein & Dumaret, 2011). De jongeren twifelen aan hun eigen mogelijkheden, hebben een negatief zelfbeeld en een gebrek aan zelfvertrouwen (Ringeisen et al., 2009). Anderzijds beschrijven deze laatste auteurs een verbetering van de geestelijke gezondheid van jongvolwassenen na het verlaten van de BJB op langere termijn, hoewel een aantal onder hen blijft kampen met ernstige geestelijke gezondheidsproblemen. Veel factoren kunnen daarbij een rol spelen: de mate waarin zij voldoende emotionele stabiliteit en veerkracht ervaren, de leefomgeving waarin zij (terug) terechtkomen, de moeilijke zoektocht naar tewerkstelling en een eigen woonplaats, de niet-voorbereide confrontatie met een grote eenzaamheid,.... (Stein & Dumaret, 2011).

---

³ Deze gegevens moeten echter met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Hoogrisicogroepen onderrapportereren bij self-report studies het druggebruik, behalve voor cannabis, omdat cannabisgebruik tot op zekere hoogte maatschappelijk getolereerd wordt. Jongeren onderrapportereren het gebruik van andere illegale drugs ook uit vrees voor sancties of omdat ze het moeilijk vinden om het gebruik kenbaar te maken (Vander Laenen, 2008a).

2.4 Perspectief van de jeugdzorgverlaters centraal stellen

2.4.1 Maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen?

Zowel in het onderzoek, als in de praktijk en het beleid worden jeugdzorgverlaters vaak bestempeld als 'maatschappelijk kwetsbaar'. De notie maatschappelijke kwetsbaarheid wordt actueel in deze contexten vaak gebruikt, verwijzend naar een diversiteit van problemen waarmee de jeugdzorgverlaters te maken (zouden) krijgen. De notie verwijst naar een specifieke theoretische benadering, met name de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid die werd ontwikkeld begin de jaren 1980 (Vettenburg, Walgrave & Van Kerckvoorde, 1984; Vettenburg, 1988) en ondertussen in diverse studies verder werd verdiept (Vettenburg & Walgrave, 2002; Vettenburg & Walgrave, 2009). De theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid werd ontwikkeld binnen de criminologische theorievorming en beschrijft hoe een cumulatie van kwetsingen door de maatschappelijke instellingen het risico vergroot, enerzijds op delinquent gedrag en justitiële contacten, maar anderzijds ook om terecht te komen in een neerwaartse spiraal van toenemende marginalisering.

Deze theorie, die vertrekt vanuit het maatschappelijk schuldmodel, is echter niet vrij van kritiek. Uit de onderzoeken van Gousse (2009) en Hauspie et al. (2010), die via een participatief proces achterhaalden hoe Vlaamse 'kwetsbare' jongeren van 16 tot 25 jaar naar de hulpverlening kijken, onthouden we dat de bevroegde jongeren zelf het gevoel willen hebben dat ze als (kwetsbare) jongeren ook iets kunnen bereiken ondanks het (hulpverlenings)verleden dat ze met zich meedragen. De jongeren zijn zich ervan bewust dat ze als maatschappelijk kwetsbaar omschreven worden en bevestigen in grote mate de inhoud ervan. Ze hebben evenwel moeilijkheden met de term op zich omdat het een label met zich draagt dat hun verdere levensloop kan hypothekeren. Onderzoeken bij adolescenten met een psychiatrische stoornis tonen aan dat een eenzijdige en probleemgeoriënteerde beeldvorming negatieve labels activeert die leiden tot (zelf)stigma's die jongeren levenslang kunnen meedragen (Kranke, Jackson, Taylor, Landguth & Floersch, 2015; Moses, 2009). Jongvolwassenen willen benaderd worden vanuit een positieve houding en ingesteldheid, niet vanuit een problematiek (Soenen, D'Oosterlinck & Broekaert, 2013; Vander Laenen, 2008b). Ze willen gezien worden als veerkrachtige jongvolwassenen die erin slagen hun eigen weg te zoeken, net zoals hun peers. Voorliggend onderzoek vertrekt vanuit deze veerkrachtige visie: naast het onderzoeken van problemen tijdens de transitieperiode, worden ook successen en geslaagde copingstrategieën geïnventariseerd die van de transitieperiode een succesverhaal maken.

2.4.2 Gefragmenteerd onderzoek naar jeugdzorgverlaters

Het bestaande onderzoek over jongeren in de cruciale overgangsfase tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven is vaak gefragmenteerd en kwantitatief van aard (e.g. Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; Daining & DePanfilis, 2007; Dixon, 2008; McMillen & Tucker, 1999; Reilly, 2003). Kwantitatief onderzoek levert inzicht in de prevalentie en het type moeilijkheden waarmee de jongvolwassenen uit de BJB kunnen geconfronteerd worden (zie 2.3. van dit hoofdstuk).

Fundamenteel is evenwel ook de vraag *hoe* de jongeren zelf de transitieperiode beoordelen. Kwalitatief onderzoek naar de transitie vanuit BJB vanuit het perspectief van de jongeren zelf is, in vergelijking met kwantitatief onderzoek, beperkt (Hyde & Kammerer, 2009; McCoy et al., 2008; Van Audenhove & Vander Laenen, 2011).

De bestaande kwalitatieve onderzoeken focussen doorgaans op een beperkt aantal levensdomeinen en zijn cross-sectioneel van aard. Hierbinnen zijn de retrospectieve onderzoeken het meest dominant aanwezig (e.g. Abrams & Terry, 2014; Dima & Skihill, 2011; Gallagher & Green, 2012; Morris, 2007; Pryce & Samuels, 2010; Van Der Geest, Bijleveld & Verbruggen, 2013). Jeugdzorgverlaters worden voor de eerste keer – en vaak de enigste keer – maanden of jaren na de uitstroom gevraagd om de transitieperiode te reconstrueren. Een beperking van retrospectief onderzoek is dat gebeurtenissen niet altijd even accuraat en soms zelfs helemaal niet worden herinnerd (Hardt & Rutter, 2004; Schiff, 2006; Van Audenhove & Vander Laenen, 2010). Andere cross-sectionele onderzoeken, waarbij de beleving van jeugdzorgverlaters over de nakende uitstroom centraal staat, beperken zich doorgaans tot de randvoorwaarden en kritieke factoren voor een positieve transitie (Goodkind, Schelbe & Shook, 2011; Höjer & Sjöblom, 2010; Laursen & Birmingham, 2003). Ze belichten niet hun (nabije en verre) toekomstperspectief en ze staan minder stil bij de beleving op de diverse levensdomeinen. Met uitzondering van het verkennend onderzoek van D’Oosterlinck et al. (2006), dat de nood aan zorg bij jongvolwassen uitstromers met gedrags- en emotionele stoornissen (hierna: GES) belicht⁴, is in Vlaanderen tot nog toe geen systematisch kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar noden en ervaringen van jongeren die de jeugdhulpverlening verlaten (hebben). Gousse (2009) en Hauspie et al. (2010) hebben geprobeerd om via een participatief proces te achterhalen hoe Vlaamse jongeren van 16 tot 25 jaar, die door hun hulpverleners als maatschappelijk kwetsbaar werden omschreven, naar de hulpverlening kijken. Een aantal van deze jongeren heeft een verleden in de jeugdhulpverlening, in het bijzonder in de BJB.

2.4.3 Kwalitatief en follow-up onderzoek: een zeldzame combinatie

Follow-up onderzoek dat de transitieperiode op de diverse levensdomeinen in kaart brengt door de jeugdzorgverlaters vóór en na de uitstroom te bevragen, kan de beperking van retrospectief onderzoek ondervangen (Harder, Köngeter, Zeller, Knorth & Knot-Dickscheit, 2011b). Toch blijkt dit type onderzoek - binnen kwalitatief onderzoek - schaars en quasi onbestaande: slechts enkele onderzoeken werden teruggevonden die focussen op de beleving van een groep jongeren vóór en na de uitstroom (Anghel, 2011; Inderbitzin, 2009; Klodnick, Davis, Fagan & Elias, 2014).⁵ Anghel (2011) onderzocht in Roemenië of de uitstroom uit de residentiële jeugdzorg een proces is, eerder dan een moment, naar het model van Bridges. Om dit te onderzoeken, bevroeg ze 28 jongeren vóór het verlaten van de jeugdzorg. Acht maanden na het vertrek uit de jeugdzorg bevroeg ze hen opnieuw. Door middel van etnografisch onderzoek bracht Inderbitzin (2009) het transitieproces van vijf

⁴ Jongeren die tot de doelgroep ‘gedrags- en emotionele stoornissen’ behoren, verblijven in een residentiële, semi-residentiële of ambulante setting van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap. Een percentage verblijft er na doorverwijzing van de jeugdrechtsbank (Vander Laenen, 2008b).

⁵ Doorgaans bevragen de bestaande follow-up onderzoeken de jeugdzorgverlaters meermaals nadat ze de BJB hebben verlaten (Andersson, 2005; Biehal & Wade, 1996; Jackson & Cameron, 2012; Jones, 2011; Wade, 2008), waardoor herinneringsfouten over de uitstroom kunnen bestaan of bias kan ontstaan in de steekproef.

delinquente jongeren, kort vóór en na de uitstroom, in beeld. Klodnick et al. (2014) interviewden in de VS 13 jongeren met een psychiatrische stoornis vóór en tot twee jaar na het verlaten van de jeugdzorg. Deze onderzoeken focussen niet systematisch op de levensdomeinen, noch gaan ze na hoe de jeugdzorgverlaters de toekomst zien, zowel vóór als na de uitstroom. Dit haat in onderzoek is merkwaardig daar het toekomstperspectief van adolescenten een belangrijke invloed kan hebben op hun motivatie en de mogelijkheid om de vooropgestelde doelen te realiseren, zowel in de nabije als in de verre toekomst (Seginer, 2009).

Dit doctoraal proefschrift wil deze hiaten opvullen door ten eerste de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen te bevragen, vóór en na de uitstroom, en ten tweede na te gaan hoe jeugdzorgverlaters naar de toekomst kijken, zowel vóór als na de uitstroom. In 2.2 van het tweede hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de centrale onderzoeksdoelstelling en -vragen. Dergelijk onderzoek is meer dan noodzakelijk omdat enkel op die manier een hulpverleningslandschap kan ontstaan dat aansluit bij de noden en behoeften van deze jongeren die als kwetsbaar worden beschouwd (Morris, 2007).

3 Jeugdzorgverlaters en hun waardevolle bijdrage aan het onderzoek en het beleid

Voorliggend onderzoek wil het inzicht vergroten in de onderbelichte beleving van de transitieperiode vanuit het perspectief van de jeugdzorgverlater. De vraag waarom dergelijk onderzoek belangrijk is, kan gesteld worden. Het is belangrijk omwille van drie – enigszins met elkaar verbonden – redenen.

Ten eerste zorgt deze studie voor een uitbreiding van de wetenschappelijke inzichten in de transitieperiode vanuit het perspectief van de jeugdzorgverlaters, aangezien weinig onderzoek hieromtrent bestaat, ondanks het herhaaldelijk wijzen op een tekort aan en het belang van dergelijk kwalitatief follow-up onderzoek (Sulimani-Aidan, 2014). Om de ervaring van de jongeren ten gronde te kunnen begrijpen, hebben we informatie uit eerste hand nodig (Whiting, 2000). Niemand anders dan zichzelf kunnen ons vertellen hoe het met hen gaat tijdens de transitieperiode. Zij kunnen ons uitleggen wat het betekent om uit te stromen uit de BJB, hoe ze kijken naar de toekomst, welke successen en moeilijkheden ze verwachten op hun pad naar zelfstandigheid, en hoe de transitieperiode uiteindelijk is verlopen. De jongeren zijn daarom volgens Seita (2004) de beste experts over zichzelf.

Naast een waardevolle bijdrage aan de wetenschap kan het perspectief van de jeugdzorgverlater een toegevoegde waarde zijn voor het beleid inzake IJH en de volwassenenhulpverlening en voor het werkveld. Op basis van de ervaring van de jeugdzorgverlater kan het beleid en de praktijk worden aangepast met het oog op het (beter) bereiken van de doelen en kunnen geïnformeerde beslissingen genomen worden. Momenteel wordt deze meerwaarde onvoldoende erkend, doch is aan een opmars bezig. Vzw Cachet (<http://www.cachetvzw.be/>) en Nevermind (Nevermind, 2011) zijn twee groepen jongvolwassenen met jeugdhulpervaringen. Ze gaan beiden in dialoog met beleidsmakers en hulpverleners om te komen tot een participatieve jeugdhulp. De ervaringskennis kan een toegevoegde waarde hebben als complement bij of naast kennis van professionele experts (academici, beleidsmakers en praktijkwerkers). Binnen andere contexten – zoals de armoedesector,

de drughulpverlening en de geestelijke gezondheidszorg – wordt het belang van het betrekken van ervaringsdeskundigen al langere tijd erkend (Geldof & Driessens, 2003; Vander Laenen, 2008b). Binnen de jeugdhulpverlening blijkt vooral dat ouders als consumenten worden gezien, zodat de jongeren zelf vaak toch nog een machteloze groep blijven (Unruh & Clark, 2009).

Ten tweede past de evolutie om het perspectief van de jongeren in/uit BJB centraal te stellen in de toenemende erkenning van inspraak en participatie van jongeren als fundamenteel mensenrecht sinds het VN kinderrechtenverdrag (Gaskell, 2010; Hyde & Kammerer, 2009). De opkomst van ‘childhood studies’ in de sociologie in het begin van de jaren 1990 (Kay & Tisdall, 2012; Morrow & Richards, 1996) en de toenemende aandacht van sociaalwetenschappers voor de betekenis van levensverhalen hebben er verder toe bijgedragen dat een stem wordt verleend in empirisch onderzoek aan jongeren die als kwetsbaar worden gedefinieerd in het algemeen en jeugdzorgverlaters in het bijzonder (Bohlmeijer, Mies & Westerhof, 2007; Greene & Hogan, 2005; Grietens, 2012a; Van Audenhove & Vander Laenen, 2010).⁶ Hun beleving mag niet genegeerd worden en is even relevant als die van andere stakeholders (zoals hulpverleners en ouders). Het minste wat we kunnen doen, is naar hen luisteren en hun ervaringen mee in overweging nemen. Belevingsonderzoek creëert een context waarin spreken en gehoord worden mogelijk is voor diegenen die binnen de wetenschap en het beleid vaak een marginale stem krijgen. Het is belangrijk om hun stem en hun verhaal serieus te nemen. Uit voorgaand onderzoek blijkt vaak een sterke wens om hun verhaal te vertellen (Cappon & Vander Laenen, 2015; Grietens, 2012b).

Ten derde kan ons onderzoek helpen mythes en veronderstellingen over de negatieve ‘prognose’ van jongeren in/uit de BJB te doorprikken. Momenteel bestaat de idee dat jongeren die verblijven in de BJB allen het risico lopen op sociale uitsluiting op meerdere levensdomeinen (Sulimani-Aidan, 2014). De media speelt hierin een belangrijke rol, door de vaak pessimistische en weinig accurate berichtgeving of eenzijdige berichtgeving waarin jongeren in/uit BJB per definitie beschouwd worden als ‘delinquenten’ (Althoff, 2005; Nouwen & Put, 2012). Toch is deze stempel voorbarig daar de kennis over de transitieperiode van jeugdzorgverlaters tot op heden te beperkt is; de kennis is eerder gestoeld op veronderstellingen of negatieve voorbeelden. Zo is nog te weinig geweten over de factoren die bepalend zijn voor een positieve transitieperiode en een geslaagde uitstroom.

4 Opbouw

Omdat de beleving en ervaring van jeugdzorgverlaters centraal worden geplaatst, wordt gekozen voor een kwalitatief design met inductief karakter. De opbouw van dit doctoraal proefschrift weerspiegelt de gemaakte keuzes en de gevolgde werkwijze. Om die reden zijn geen uitgebreide theoretische analyses en onderzoekshypothesen te vinden bij aanvang van het proefschrift, maar wel een gedetailleerd methodologisch hoofdstuk. Hoewel terughoudend wordt omgesprongen met theorie, wordt theoretische kennis niet opzij geschoven binnen de inductieve werkwijze. Vooraleer

---

⁶ De aandacht voor de stem van de jongere in de zorg blijft niet beperkt tot empirisch onderzoek; ook in de zorg zelf neemt de aandacht voor inspraak en participatie van jongeren toe (Put & Van Der Straete, 2004). In Vlaanderen is, sinds het decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Integrale Jeugdhulp, het stimuleren van inspraak en participatie van jongeren een centrale doelstelling voor de jeugdhulpverlening (zie decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Integrale Jeugdhulp, BS 7 mei 2004).

het veldwerk werd opgestart, is een literatuurstudie uitgevoerd, onder andere om het veldwerk te stroomlijnen, onderzoeksvragen te formuleren en het nodige inzicht te verwerven teneinde de vergaarde data te begrijpen en plaatsen (Faraday & Plummer, 1979; Flick, 2009; Strauss & Corbin, 1998). De inhoudelijke confrontatie tussen de bestaande belevingsliteratuur en de eigen empirie gebeurt daarom pas op het einde van het onderzoek. Het veldwerk vormt de kern van het onderzoek en krijgt binnen het proefschrift een centrale plaats.

Het proefschrift bestaat uit vijf hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk gaven we de ruggengraat van het onderzoek mee, zijnde de situering en probleemdefiniëring, en de relevantie van het onderzoek.

In het tweede hoofdstuk staat het onderzoeksopzet en -design centraal en worden gemaakte keuzes verduidelijkt. Het is een omvangrijk hoofdstuk omdat we op een transparante en gedetailleerde wijze het opzet en het onderzoeksdesign, met de gebruikte methodologie, willen meegeven. Binnen het onderzoeksopzet wordt aandacht besteed aan de doelstellingen van het onderzoek en komen de centrale onderzoeksdoelstelling en -vragen aan bod. Binnen het onderzoeksdesign situeren we het onderzoek binnen het kwalitatief onderzoek met specifieke aandacht voor het onderzoeksparadigma, de garanties voor de kwaliteit van het onderzoek en de waarborgen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting. Vervolgens hebben we oog voor de manier waarop de onderzoeksresultaten van de beide onderzoeksfases (vóór en na de uitstroom) zijn verwerkt. Nadien wordt meer uitleg verschaft over de onderzoekspopulatie en de uiteindelijke steekproeftrekking, waarbij de omvang en de kenmerken van de steekproef van beide onderzoeksfases worden besproken. De omvang en kenmerken van de drop-out komen ook aan bod. Tot slot wordt stilgestaan bij het proces van het onderzoek, waarbij dieper ingegaan wordt op de rekrutering en het behoud van contact met de respondenten doorheen de onderzoeksfases en wordt het proces van de diepte-interviews van de beide onderzoeksfases in detail besproken. Na het lezen van dit hoofdstuk zou de lezer een duidelijk beeld moeten hebben van de wijze waarop we tot de resultaten zijn gekomen.

In het derde hoofdstuk komen de resultaten van de eerste en de tweede onderzoeksfase aan bod. Elke onderzoeksfase wordt apart besproken, waarbij telkens een onderscheid wordt gemaakt tussen de profielschets en de analyse van de onderzoeksresultaten.

In het vierde hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten vergeleken met de bestaande literatuur over jeugdzorgverlaters. Door de literatuur los te koppelen van het resultatenluik, wordt het belang van de centrale plaats van de respondenten en hun beleving benadrukt. Een gevaar van deze splitsing is herhaling van de resultaten in het discussieluik. In dit hoofdstuk wordt eveneens ruimte voorzien om te reflecteren over de gehanteerde methodologie en worden aanbevelingen geformuleerd voor toekomstig onderzoek, het beleid en de praktijk.

We eindigen dit proefschrift met een algemeen besluit (hoofdstuk vijf) waarbij aandacht gaat naar de algemene bevindingen van het onderzoek.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet en –design

1 Inleiding

Om aan de probleemstelling uit hoofdstuk 1 tegemoet te komen, worden twee centrale doelstellingen voor het onderzoek bepaald en worden de onderzoeksvragen geformuleerd. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksmethodologie en de gemaakte methodologische keuzes op een transparante en gedetailleerde manier toegelicht. Verder wordt stilgestaan bij de onderzoekspopulatie en de steekproeftrekking. Tot slot wordt het proces van het onderzoek in de diepte uitgewerkt, waarbij zowel de focus wordt gelegd op de rekrutering en het behoud van contact met de respondenten als op het proces van diepte-interviews.

2 Onderzoeksopzet

2.1 Doelstelling van het onderzoek

Voorliggend onderzoek wil een bijdrage leveren tot de *onderbelichte problematiek* van jongeren in de overgang naar volwassenheid bij de uitstroom uit en bij hun zorg na de jeugdzorg. In dit onderzoek willen we meer (in)zicht krijgen (in) op de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van deze groep jongeren tijdens de overgang naar volwassenheid.

De literatuurstudie in hoofdstuk 1 maakte reeds duidelijk dat bestaand kwalitatief onderzoek naar de transitieperiode vaak cross-sectioneel en retrospectief van aard is (e.g. Abrams & Terry, 2014; Dima & Skihill, 2011; Gallagher & Green, 2012; Morris, 2007; Pryce & Samuels, 2010; Van Der Geest et al., 2013). Om de cruciale overgangsfase goed in beeld te krijgen en meer inzicht te verwerven in de beleving van de jongeren, is *follow-up onderzoek* noodzakelijk. Voorliggend onderzoek heeft de doelstelling om het hiaat in de bestaande literatuur weg te werken door de subjectieve beleving van de jongeren via follow-up onderzoek te bevragen. Het grote theoretische voordeel van follow-up onderzoek is de opvolging van de oorspronkelijke respondenten na een bepaalde periode (Decorte, 2000; Menard, 1991). Daartoe wordt in voorliggend onderzoek de onderzoekspopulatie twee keer bevroegd, een keer kort vóór en een keer tijdens de transitieperiode (Grover, 2004). De nieuwe kennis die zal vergaard worden, zal leiden tot nieuwe hypothesen voor verder onderzoek (Mortelmans, 2013). Het is geenszins de bedoeling om de effectiviteit van een model of methodiek te toetsen (Rodham, Brewer, Mistral & Stallard, 2006). De beleving en noden van deze groep staan centraal.

Daarnaast is het onderzoek handelingsgericht (Maso & Smaling, 2004). Deze doelstelling staat niet op zichzelf, maar vormt een onderdeel van het onderzoek (Mortelmans, 2013).

Het onderzoek wil een *stem geven* aan een groep jongeren die als maatschappelijk kwetsbaar worden beschouwd, door hen te betrekken bij de zoektocht naar hun noden en verwachtingen tijdens de overgang naar volwassenheid (Balen, Blyth, Calabretto, Fraser, Horrocks & Manby, 2006;

Grover, 2004; Vander Laenen, 2008a). De jongeren zijn in staat hun opvattingen, ervaringen en noden op een gestructureerde manier weer te geven en te onderbouwen (Hart, 1992; Morris, 2007). Zij kunnen ons uitleggen wat het betekent om uit te stromen uit de BJB, hoe ze kijken naar de toekomst, welke successen en moeilijkheden ze verwachten op hun pad naar zelfstandigheid, en hoe de transitieperiode uiteindelijk is verlopen. De jongeren zijn daarom volgens Seita (2004) de beste experts over zichzelf. Het onderzoek beoogt de jongeren als actieve subjecten te zien (Grover, 2004; Hyde & Kammerer, 2009; McCoy et al., 2008). Zonder dat er sprake is van gelijkwaardig partnerschap tussen ons en de onderzoekspopulatie, zoals dat het geval is bij participatief actieonderzoek (Carrette, 2003), wordt in dit onderzoek actieve participatie wel indirect beoogd (Bell, 2002; Van Regenmortel, 2009). Deze benadering past in de toenemende erkenning van inspraak en participatie van jongeren als fundamenteel mensenrecht sinds het VN mensenrechtenverdrag (Hyde & Kammerer, 2009). In Vlaanderen is, sinds het decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp (BS 7 mei 2004), het stimuleren van inspraak en participatie van jongeren een centrale doelstelling voor de jeugdhulpverlening. Uit het decreet blijkt dat de minderjarige inspraak heeft in en mee participeert aan de eigen jeugdhulp en alle procedures die hem aanbelangen. Toch blijft de vaststelling dat deze jongeren net het minst bij (kwalitatief) onderzoek worden betrokken (Curtis, Roberts, Copperman, Downie & Liabo, 2004). Hierbij aansluitend heeft het onderzoek de bedoeling om bruikbare *handvatten/aanbevelingen* aan te reiken aan het werkveld en aan de beleidsvorming (Grietens, 2012b). Het onderzoek kan ertoe leiden dat in de toekomst meer rekening wordt gehouden met wat de doelgroep belangrijk acht en nodig heeft om de overgang naar volwassenheid vlotter te laten verlopen. Niet alleen kan dit onderzoek concreet toepasbare inzichten opleveren over de knelpunten die de jongeren ervaren in de overgang naar volwassenheid en over mogelijke oplossingen daarvan, tegelijkertijd staan ze model voor een nieuwe manier waarop overheid en welzijnsvoorzieningen hun beleid vorm kunnen geven.

2.2 Centrale onderzoeksdoelstelling en onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksdoelstelling luidt: (in)zicht krijgen (in) op de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de jeugdzorg van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven.

Om de centrale onderzoeksdoelstelling te bereiken, worden volgende *onderzoeksvragen* gesteld:

- Wat is het profiel van de jongeren in de jeugdzorg op de leeftijd van 17 jaar en ouder en dit op de verschillende (levens)domeinen: onderwijs, werk, huisvesting, vrije tijd, politie en justitie, sociaal netwerk (formeel en informeel), gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden?
- Wat is hun profiel op de verschillende levensdomeinen ten minste 18 maanden later?

- Op *elk* levensdomein wordt onderzocht:
  - Hoe kijken de jongeren, net vóór het verlaten van de jeugdzorg, naar de toekomst? Welke plannen en verwachtingen hebben zij? Welke mogelijkheden zien zij? Welke moeilijkheden denken ze te ervaren? Hoe zou de overgang van de jeugdzorg naar een zelfstandig(er) leven (beter) kunnen ondersteund worden?
  - Wat zijn de ervaringen en belevingen van de jongeren 18 maanden later? Welke successen hebben zij tijdens de transitieperiode gekend? Welke moeilijkheden en obstakels hebben zij ervaren? Welke plannen en verwachtingen hebben zij? Hoe zou de overgang van de jeugdzorg naar een zelfstandig(er) leven (beter) kunnen ondersteund worden?

Om de centrale onderzoeksdoelstelling en de onderzoeksvragen te beantwoorden, bestaat het empirisch luik uit twee onderzoeksfasen die in 3.4 van dit hoofdstuk ('Proces van het onderzoek') worden beschreven.

3 Onderzoeksdesign

3.1 Inleiding

Om de centrale onderzoeksdoelstelling te bereiken en de onderzoeksvragen te beantwoorden die in het vorige deel (2.2.) zijn beschreven, wordt in dit deel het onderzoeksdesign uitgewerkt. Voorliggend onderzoek heeft de bedoeling de onderzoekspopulatie zo veel mogelijk centraal te stellen. Daarom is gekozen voor kwalitatief onderzoek, met diepte-interviews. De garanties voor de wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek en de waarborgen voor de onderzoekspopulatie en onderzoekssetting komen ook uitgebreid aan bod, net zoals de manier waarop de onderzoeksresultaten zijn verwerkt. Daarna worden de omvang en de kenmerken van de steekproeftrekking van beide onderzoeksfasen besproken. Dit deel zal ten slotte ingaan op hoe jongeren in de BJB in transitie naar de volwassenheid, een onderzoekspopulatie die moeilijk te bereiken wordt geacht, bereikt is in dit onderzoek. Hierbij wordt beschreven welke stappen methodologisch zijn gezet om in contact te komen met de jongeren en het contact te blijven houden in functie van follow-up. De focus zal liggen op het gebruik van Facebook en sms. Ook het proces van de diepte-interviews komt aan bod.

3.2 Methodologie

3.2.1 De keuze voor kwalitatief onderzoek is vanzelfsprekend

In dit onderzoek wordt gefocust op belevings- en ervaringsaspecten van de respondenten, wat een kwalitatief onderzoek aangewezen maakt. Bovendien worden ook hun beslissingen en keuzes bestudeerd (vb. de keuze om de jeugdzorg al dan niet te verlaten bij meerderjarigheid), zodat gepeild

kan worden naar de achterliggende redenen en motivaties voor gemaakte keuzes (Beyens & Tournel, 2009). Kwalitatief onderzoek is immers in de eerste plaats gericht op de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen. Er is getracht het onderwerp te benaderen vanuit het perspectief van de onderzochte personen zelf en hun ervaring en beleving. De betekenisverlening door de betrokkenen staat centraal (De Boer & Evers, 2007).

Kwalitatief onderzoek is bovendien aangewezen omdat het onderwerp exploratief van aard is. Het onderzoek richt zich immers op een thema dat nog slechts beperkte aandacht kreeg in wetenschappelijk onderzoek: jongeren in de overgang naar volwassenheid bij de uitstroom uit en bij hun (na)zorg na de jeugdzorg. Ook hier wordt de keuze voor een kwalitatief onderzoek mede ingegeven door de vaststelling dat men vooraf niet wist wat men zou leren uit de data. Het onderzoek liet zich niet expliciet leiden door vooraf bekende theorieën, modellen en interpretatieschema's (Hak, 2007; Swanborn, 2004).

Het onderzoek is in deze zin ook een inductief onderzoek.⁷ Er werd vooraf geen theoretisch model opgesteld, waaruit hypothesen werden gepuurd die vervolgens door veldwerk getoetst werden. Integendeel, het opstellen of verdiepen van theoretische inzichten is gebeurd aan de hand van de resultaten van het veldwerk. Door de inductieve methode werd tot op bepaalde hoogte⁸ 'onbevangen' met het veldwerk gestart. Het uitgangspunt van voorliggend onderzoek is het verhaal van de respondenten zoals zij het verteld hebben tijdens de interviews. Hoewel terughoudend wordt omgesprongen met theorie, wordt theoretische kennis niet opzij geschoven binnen de inductieve werkwijze. Vooraleer het veldwerk werd opgestart, is een literatuurstudie uitgevoerd, onder andere om het veldwerk te stroomlijnen, onderzoeksvragen te formuleren en het nodige inzicht te verwerven teneinde de vergaarde data te begrijpen en plaatsen (Faraday & Plummer, 1979; Flick, 2009; Strauss & Corbin, 1998). Op die manier werd inzicht verkregen in de relevante centrale concepten die binnen dit onderzoeksthema als *sensitizing concepts*⁹ worden gebruikt (Blumer, 1954, p.7). Het was echter niet nodig om vooraf een exhaustieve literatuurstudie uit te voeren omdat 'ontdekking' en niet de verificatie of falsificatie van hypothesen het doel was (Spencer, Ritchie & O'Connor, 2003). Pas na de data-analyse werden de resultaten van het onderzoek teruggekoppeld aan de literatuur en relevante denkkaders (Strauss & Corbin, 1998). Op deze manier kon nagegaan worden op welke vlakken onze resultaten parallellen, een meerwaarde dan wel een vernieuwing zijn ten opzichte van de bestaande kennis (Ambert, Adler, Adler & Detzner, 1995).

---

⁷ Bij een deductieve positie wordt vertrokken van een bestaande theorie voor de onderzoeksvragen en het analyseren van de data (Denzin & Lincoln, 2003). In dit onderzoek maken we een duidelijke keuze om het verhaal van de jeugdzorgverlaters centraal te stellen en dus is het onderzoek gesitueerd binnen de inductieve onderzoekstraditie.

⁸ "There is no such thing as presuppositionless research." (Jones, 2004, p. 258)

⁹ *Sensitizing concepts* zijn sleutelconcepten die richting geven aan het onderzoek en de onderzoekers als het ware prikkelen voor andere concepten (Spencer et al., 2003).

3.2.2 De transitieperiode in kaart brengen

In voorliggend onderzoek willen we zicht krijgen op de transitieperiode van jeugdzorgverlaters. In de literatuur vinden we verschillende manieren terug om (delen van) levensverhalen te bestuderen.¹⁰ In voorliggend onderzoek werd geopteerd voor een diepte-interview, met de levensdomeinen als centrale onderzoekstopics. Diepte-interviews zijn de aangewezen methode voor het exploreren van complexe en gevoelige thema's (zoals psychische gezondheid en druggebruik), alsook voor relatief onontgonnen topics (Baarda, de Goede & Theunissen, 2005). Door gebruik te maken van diepte-interviews hadden de jongeren de mogelijkheid om aan te geven wat voor hen belangrijk is; kregen ze de kans om hun noden, ervaringen en bekommernissen te beschrijven en er concrete betekenis aan te geven (Bijleveld, 2009; Mortelmans, 2013). Deze kwalitatieve onderzoeksmethode liet bovendien de deelname toe van leden van de onderzoekspopulatie met beperkte lees- en schrijfvaardigheden.¹¹

Ondanks de voordelen van een interview mogen de beperkingen niet over het hoofd gezien worden. Ten eerste is het interview een moment van kennisconstructie, waarbij zowel de interviewer als de geïnterviewde deel uitmaken van dat proces (Mason, 2003). Dit betekent dat het niet louter en alleen een wijze van kennisverzameling is die op neutrale wijze de realiteit weerspiegelt. Het is het product van een interactie tussen twee personen, beïnvloed door bijvoorbeeld machtsrelaties, misleidingen, selectiviteit en vaagheid van herinneringen (Beyens & Tournel, 2009; Fontana & Frey, 2003; Mason, 2003). Ten tweede is niet elk interview hetzelfde; de ene respondent slaagt er bijvoorbeeld beter in heel gedetailleerd te vertellen, terwijl de andere het moeilijk vindt om over zijn/haar beleving te praten (Gerson & Horowitz, 2003). We moeten er ons daarom bewust van zijn dat de informatie afkomstig van een interview niet zo maar een eenvoudige weerspiegeling is van een beleving. Ten derde is het interviewen, het transcriberen en het analyseren van de data een tijdrovende bezigheid (Mortelmans, 2009a).

We hadden ook voor focusgroepen kunnen kiezen, waardoor het mogelijk was om veel informatie op korte tijd te verzamelen (Madriz, 2003). Focusgroepen laten ook toe gedeelde meningen te begrijpen (Macphail, 2001). Omdat het mogelijk wordt als onderzoeker de interacties tussen de deelnemers en de interactie tussen de onderzoeker en de groep te observeren, blijft ook de invloed van de onderzoeker op het proces beperkter (Madriz, 2003). Niettegenstaande de voordelen van focusgroepen prefereerden we individuele interviews omdat op deze manier voldoende aandacht kon gaan naar de *individuele* ervaringen van de respondenten. Individuele interviews vermijdt het groepsdenken en het risico dat één of enkele personen de groep domineren (Fontana & Frey, 2003; Morgan, 1996; Vander Laenen, 2015).

---

¹⁰ Zo kan gevraagd worden aan de doelgroep om zelf het levensverhaal (in dit geval de transitieperiode) op te schrijven, er kunnen interviews afgenomen worden of er kan gewerkt worden met participerende observatie (Plummer, 1983).

¹¹ Drie respondenten gaven expliciet te kennen blij te zijn dat ze hun verhaal mochten vertellen, eerder dan te schrijven.

Concreet werd gekozen voor een variant van het diepte-interview, namelijk het narratieve interview, omdat het doel de (re)constructie van de transitieperiode was.¹² In tegenstelling tot het klassieke interview werd niet enkel gefocust op het heden, maar werd ook de nadruk gelegd op de toekomst (tijdens beide onderzoeksfasen) en het nabije verleden (tijdens de tweede onderzoeksfase) (Baarda et al., 2005; Nijhof, 2000). Door het optekenen van de transitieperiode kregen we zicht op de gebeurtenissen tijdens de transitieperiode en werd het verhaal zowel op een individueel niveau als binnen een ruimere context gesitueerd (Faraday & Plummer, 1979).¹³ Door de transitieperiode in al haar facetten in kaart te brengen, kregen we zicht op de onderlinge relaties tussen bepaalde situaties en gebeurtenissen, en kon de complexe werkelijkheid blootgelegd worden.

Het narratieve interview is ontstaan binnen de antropologie en wordt heden vaak in sociologisch onderzoek gehanteerd, maar ook in de psychologische, medische, historische en linguïstische wetenschappen (Decorte, Zaitch & Van Calster, 2009; Goodson & Sikes, 2001). De laatste decennia geniet de methode een hernieuwde belangstelling, ook in het criminologische onderzoeksdomein (Decorte et al., 2009). Illustraties hiervan zijn het groeiende aantal onderzoeken naar desistance (Gadd & Farrall, 2004; King, 2013), waar narratieve interviews vaak gebruikt worden om inzicht te verwerven in veranderingen in criminaliteit over de levensloop.

Om de transitieperiode ten volle in kaart te kunnen brengen, werd een follow-up onderzoek opgezet (in navolging van voorgaande follow-up onderzoeken naar jeugdzorgverlaters: e.g. Anghel, 2011; Courtney et al., 2001; Inderbitzin, 2009; Klodnick et al., 2014; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman & Zeira, 2013). Het opvolgen van de oorspronkelijke respondenten na een bepaalde periode is het grote voordeel van follow-up onderzoek (Decorte, 2000; Menard, 1991).

Bij de eerste fase verbleef de jongere in de jeugdzorg; de tweede fase volgde ten minste 18 maanden na de eerste fase. Tijdens de eerste fase van de follow-up werd de jongere twee keer bevestigd met een interval van maximaal zes weken:

- *Eerste interview:* tijdens het eerste contact werd de respondent kort bevestigd over zijn toekomstperspectief. Er werd slechts één vraag gesteld: “Hoe zie jij de toekomst?” Op die manier kwamen de prioriteiten van de jongere zelf naar boven drijven (Flick, 2009).
- *Tweede interview:* na maximaal zes weken werd de respondent opnieuw bevestigd. Het concrete verloop van dit interview en de volgorde waarin de levensdomeinen/topics aan bod kwamen, hingen af van de inbreng van de respondent. Het tweede interview startte steeds met de prioriteiten die de respondent tijdens het eerste interview had aangehaald. Vervolgens kwamen andere, nog niet aangehaalde, levensdomeinen aan bod.¹⁴

Tijdens de tweede onderzoeksfase werd teruggeblikt op de transitieperiode, en dit op de verschillende levensdomeinen, en werden de verwachtingen van de jongeren voor de (nabije) toekomst bevestigd.

---

¹² In de literatuur spreekt men in bredere zin soms over ‘narrative research’, door Lieblich, Tuval-Mashiach en Zilber (1998, p. 2) gedefinieerd als “any study that uses or analyzes narrative materials”. ‘Narratieve interviews’ worden doorgaans gebruikt in het kader van biografisch onderzoek (Flick, 2009; Hopf, 2004; Nuytiens, 2011). Het ‘narratieve interview’ kan echter ook gehanteerd worden om zicht te krijgen op bepaalde topics, deeldomeinen of periodes in het leven, zoals in voorliggend onderzoek het geval is.

¹³ Bijvoorbeeld: door het vertellen van persoonlijke ervaringen kwamen we heel wat te weten over sociale processen, zoals de rol van stigmatisering.

¹⁴ Uiteindelijk werden de levensdomeinen onderwijs, werk, huisvesting, vrije tijd, politie en justitie, sociaal netwerk, gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden besproken.

De interviews van de eerste onderzoeksfase vonden plaats van juni 2011 tot juni 2013. De interviews van de tweede onderzoeksfase vonden plaats van mei 2013 tot januari 2015.

Tijdens het eerste interview van de eerste onderzoeksfase werd geen topiclijst gebruikt, om sturing te vermijden en de geïnterviewden zo veel mogelijk vrijheid te geven om te praten over hoe zij de toekomst zagen. Tijdens het tweede interview van de eerste onderzoeksfase en tijdens het follow-up interview werd een topiclijst voorgelegd aan de respondenten, die was opgemaakt aan de hand van de studie van literatuur waarbij de ervaringen van jeugdzorgverlaters op één of meerdere levensdomeinen in kaart zijn gebracht:¹⁵

- **Onderwijs/arbeidsmarkt:** e.g. Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; Daining & DePanfilis, 2007; Day, Dworsky, Fogarty & Damashek, 2011; Lenz-Rashid, 2006; Mendes & Moslehuddin, 2004; Okpych & Courtney, 2014; Pecora et al., 2006a, 2006b; Reilly, 2003; Schneider et al., 2009; Vinnerljung et al., 2005; Wade & Dixon, 2006;
- **Huisvesting:** e.g. Barth, 1990; Berzin, Rhodes & Curtis, 2011; Courtney et al., 2001; Daining & DePanfilis, 2007; Dworsky & Courtney, 2009; Dworsky et al., 2013; Park, Metraux & Culhane, 2005; Reilly, 2003; Wade & Dixon, 2006; Yen, Hammond & Kushel, 2009;
- **Vrije tijd:** e.g. Gallagher & Green, 2012; Hollingworth, 2012;
- **Politie en justitie:** e.g. Courtney et al., 2001; Cusick et al., 2012; Daining & DePanfilis, 2007; Jonson-Reid & Barth, 2000; Lee et al., 2014; Mendes & Moslehuddin, 2004; Nuytiens, Jaspers & Christiaens, 2015; Reilly, 2003; Ryan, Hernandez & Herz, 2007; Shook et al., 2011;
- **Sociaal netwerk:** e.g. Ahrens et al.; 2011; Andersson, 2005; Biehal & Wade, 1996; Collins, Spencer & Ward, 2010; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; Geenen & Powers, 2007; Greeson & Bowen, 2008; Greeson, Garcia, Kim, Thompson & Courtney, 2015; Hiles, Moss, Wright & Dallos, 2013; Höjer & Sjöblom, 2010; Munson, Smalling, Spencer, Scott Jr. & Tracy, 2010; Osterling & Hines, 2006; Ridge & Millar, 2000; Shook, Vaughn, Litschge, Kolivoski & Schelbe, 2009; Wade, 2008;
- **Lichamelijke gezondheid:** e.g. Courtney et al., 2001; Dixon, 2008; Mendes & Moslehuddin, 2004; Unrau & Grinnell, 2005;
- **Psychische gezondheid:** e.g. Burns, et al., 2004; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; Dixon, 2008; Havlicek, Garcia & Smith, 2013; Pecora, White, Jackson & Wiggins, 2009; Ringeisen et al., 2009; Samuels & Pryce, 2008; Shook et al., 2011; Southerland et al., 2009; Stein & Dumaret, 2011;
- **Druggebruik:** e.g. Braciszewski & Stout, 2012; Daining & DePanfilis, 2007; Havlicek et al., 2013; Narendorf & McMillen, 2010; Shook et al., 2011;
- **Algemeen welbevinden:** e.g. Andersson, 2005; Burns et al., 2004; Courtney et al., 2001; Dinisman, Zeira, Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2013; Dixon, 2008; Freundlich & Avery, 2006; Samuels & Pryce, 2008.

Het gebruik van een topiclijst laat toe om later de antwoorden van de verschillende respondenten met elkaar te vergelijken, aldus Hesse-Biber en Leavy (2006) en Morgan (1997). Niettemin werd de topiclijst niet als een strikt opvolgingsinstrument gehanteerd, maar als leidraad, aangezien het interview zelf steeds vertrok vanuit de eigen verhaallijn van de betrokkenen. We lieten de

---

¹⁵ De referenties zijn een greep uit de literatuur die de transitieperiode van jeugdzorgverlaters belicht, zowel kwantitatief als kwalitatief.

respondenten dan ook vertellen zonder een vaste volgorde voorop te stellen en met de flexibiliteit om ook op zaken in te gaan waaraan we zelf niet hadden gedacht, maar die niettemin belangrijk konden zijn met het oog op het beantwoorden van de onderzoeksvragen (Arthur & Nazroo, 2003; Legard, Keegan & Ward, 2006). Kortom, *“letting the discussion flow naturally as long as it remains on the topic of interest”* (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007, p. 388). De topiclijst werd tijdens het onderzoeksproces aangevuld met elementen die uit de eerste interviews als belangrijk naar voren waren gekomen, zoals financiën (zie bijlage 1).

3.2.3 Paradigma's van kwalitatief onderzoek

Hoewel de befaamde strijd tussen het positivisme en het constructivisme (of de interpretatieve benadering) zich het scherpst heeft gesteld in de vorige eeuw (Ponsaers & Pauwels, 2002), en dus de scherpe tegenstellingen en de intensiteit van de wederzijdse aanvallen in de literatuur is afgenomen, kan worden gesteld dat de strijd nog steeds gaande is (Allwood, 2012; Heylen & Weber, 2013). De voornaamste paradigma's in empirisch onderzoek zijn deze van het positivisme en deze van het constructivisme (of de interpretatieve benadering). Een onderzoeker die vertrekt vanuit het positivistisch paradigma wil globaal genomen 'exact meten' en gaat op zoek naar algemeen geldende wetten. Dit paradigma gaat uit van objectiviteit en van waardenvrijheid (Fontana & Frey, 2003). Constructivisme gaat ervan uit dat alles gebaseerd is op interactie en subjectieve beleving. Onderzoekers die vanuit dit paradigma vertrekken, stellen het bestaan van een objectieve werkelijkheid in vraag en vinden bijgevolg dat de werkelijkheid geconstrueerd wordt door de individuen die leven in deze werkelijkheid (Guba & Lincoln, 1998; Krauss, 2005).

Dit onderzoek situeert zich binnen het constructivisme. De ontologische premisse van het constructivisme is dat één objectieve werkelijkheid niet bestaat en dat hierdoor verschillende realiteiten naast elkaar bestaan (Guba & Lincoln, 1998). Het hieruit volgend epistemologisch uitgangspunt is dat kennis geconstrueerd wordt in de interactie tussen onderzoeker en onderzoeksobject (Inderbitzin, Bates & Gainey, 2013; Krauss, 2005).

Het constructivisme is een verzameling van verschillende stromingen die eigen accenten leggen in de studie van de sociale werkelijkheid (Mortelmans, 2013). Eén van de stromingen binnen het constructivisme is de fenomenologie (Hesse-Biber & Leavy, 2011; van Manen, 1997). De waarde van fenomenologie is dat zij nadruk legt op hoe de mens de wereld ervaart. De betekenis en de betekenisgeving staan centraal in de fenomenologie. Vanuit de fenomenologie wordt dan ook gekeken naar het centraal onderwerp van dit onderzoek: de manier waarop de jeugdzorgverlater de transitieperiode ervaart. Dit perspectief wordt gekozen omdat verondersteld wordt dat wat werkelijk is niet waar hoeft te zijn. Het gaat om de betekenis die mensen eraan hechten, het gaat erom of de aldus gedefinieerde werkelijkheid consequenties heeft voor het menselijk handelen. (Levering & van Manen, 2001).

Het opzet van dit onderzoek is eerder te plaatsen in de traditie van *'verstehen'* dan in deze van *'erklärung'*. De betekenis en het belang van de realiteit van de respondent staan centraal in dit onderzoek, zodat de transitieperiode kan begrepen ('verstehen') worden vanuit het perspectief van de onderzochte personen zelf en diens ervaring en beleving (Burr, 2007; Flick, 2009). We hebben

aandacht voor zijn/haar perspectief, maar miskennen de context niet waarin deze actor zich bevindt. (Seale, 2003; Staring & van Swaaningen, 2009).

Dit onderzoek combineert zowel *emic*, de respondent, als *etic*, de onderzoeker (Pike, 1954). In het huidige onderzoek staat de sociale werkelijkheid van de onderzochten centraal, in het bijzonder de perceptie van de transitie naar volwassenheid van jongeren in/uit de jeugdzorg. We laten aldus de actor spreken en vertrekken van zijn/haar realiteit, maar er is ook ruimte voor het plaatsen van deze zaken binnen een bredere context. Het onderscheid tussen *emic* (wanneer de actor praat) en *etic* (wanneer de onderzoekster praat) wordt duidelijk aangegeven in de rapportage van het onderzoek. In het resultatenluik (hoofdstuk 3) staat het *emic*-perspectief centraal. Pas in de discussie (hoofdstuk 4) wordt alles in een bredere context geplaatst, door de resultaten te kaderen binnen de bestaande literatuur.

3.2.4 De wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek

Voorliggend onderzoek gebruikt kwaliteitseisen die gangbaar zijn in kwalitatief onderzoek, met name betrouwbaarheid, geloofwaardigheid, overdraagbaarheid en overtuigingskracht (Bryman, 2004).

Betrouwbaarheid betekent dat zich bij de analyse van de data geen vertekeningen mogen voordoen. Enerzijds moeten vertekeningen die te wijten zijn aan de persoonlijke interpretatie van de onderzoeker vermeden worden (interne betrouwbaarheid). De interne betrouwbaarheid werd verhoogd door de eigen codering van vier interviews te vergelijken met de codeerschema's van een collega-onderzoekster en de promotor (voor meer info, zie hoofdstuk 2, 3.2.7.1.1 en 3.2.7.2.1). Daarnaast was er in sterke mate sprake van '*peer debriefing*'. Het onderzoeksproces werd op regelmatige basis besproken met de promotor en het begeleidingscomité ('*audit trail*') (Boeije, 2005). Daarnaast werd – rekening houdende met de waarborgen voor de respondenten – veel gesproken met (inter)nationale collega's over het maken van keuzes, de opgedane indrukken en de ervaringen. Anderzijds betekent de afwezigheid van toevallige of systematische fouten dat een nieuw onderzoek in eenzelfde setting dezelfde resultaten zou moeten opleveren (externe betrouwbaarheid) (Maesschalck, 2010). De externe betrouwbaarheid werd verhoogd door gedetailleerd over het verloop van het onderzoek te rapporteren (Bryman, 2004; Silverman, 2005). Alle genomen beslissingen, alle opgedoken moeilijkheden, alle wijzigingen in de plannen werden duidelijk gerapporteerd.

Geloofwaardigheid gaat over de mate waarin de interpretatie die wordt gegeven aan de data overeenstemt met de gegevens die worden verzameld. Een aantal strategieën werden in dit onderzoek gebruikt om de geloofwaardigheid te versterken. Ten eerste zorgt diepgang in de dataverzameling en rapportage voor een verhoogde geloofwaardigheid van het onderzoek. De geloofwaardigheid werd verder vergroot door een respectvolle, open en empathische houding aan te nemen tijdens het interview waardoor de kans op bias verminderde: we hebben ons assertief opgesteld, stelden vervolgvragen en stelden de respondent op zijn/haar gemak (Beyens & Tournel, 2009). Tijdens de analyse van de data gingen we uit van een falsificatiestrategie door op zoek te gaan naar negatieve bewijzen en alternatieve verklaringen (Mortelmans, 2013).

Ten tweede werd de geloofwaardigheid van het onderzoek versterkt door na afloop van elk interview een samenvatting te geven van hetgeen aan bod kwam. Op die manier kon nagegaan worden of onze interpretatie een accurate weergave was van de ervaringen, noden en verwachtingen van de jongeren. De controle heeft naast een geloofwaardigheidstoets ook nieuwe informatie opgeleverd (aanvullingen) en resultaten bijgestuurd (Papadopoulos, Scanlon & Lees, 2002).

Oorspronkelijk was het de bedoeling feedback te vragen aan de respondenten (*'member check'*) na afloop van het onderzoek (Bryman, 2004; Richards, 2006). Bij de terugkoppeling zouden we nagaan of ze hun verhaal terugvonden in de resultaten, waardoor de geloofwaardigheid bij de betrokkenen zelf beoordeeld kon worden (King & Horrocks, 2010; Maesschalck, 2010). Gezien het tijdrovend karakter van de *'member check'* slaagden we er niet in om terug te koppelen naar de respondenten. Een nadeel hiervan is dat de resultaten niet geverifieerd werden door de respondenten. Alle respondenten zullen uitgenodigd worden op de openbare verdediging. Op die manier kunnen ze indien gewenst horen wat het resultaat van hun deelname aan het onderzoek is. Wat wel gebeurd is, is de terugkoppeling van de resultaten van de eerste onderzoeksfase naar de respondenten. Vaak werd het follow-up interview hiermee gestart, op vraag van de respondenten. De jongeren herkenden zich in de resultaten, wat de geloofwaardigheid van het onderzoek versterkt.

Het onderzoek streeft niet naar veralgemeenbaarheid van de onderzoeksresultaten naar 'alle jongeren uit de (bijzondere) jeugdzorg'. In dit onderzoek wordt wel de nodige aandacht besteed aan de relevantie van het onderzoek voor de praktijk en voor toekomstig onderzoek (zie hoofdstuk 4) (Horsburgh, 2003). Een duidelijke en gedetailleerde beschrijving van de verzameling en verwerking van de data moet toelaten te bepalen of de resultaten van het onderzoek ook toepasbaar zijn in andere vergelijkbare situaties (Schofield, 2002a). Ook wordt veel aandacht besteed aan de manier waarop de kwalitatieve analyse uitgevoerd werd. Op die manier wordt het vertrouwen van de lezer ten aanzien van de methodologie en onderzoeksresultaten vergroot. De lezer kan zelf oordelen of de resultaten ook van toepassing zijn op een andere case dan wel of ze te verschillend zijn om het 'overdragen' van de resultaten toe te laten.

Kwalitatieve onderzoekers willen niet objectief zijn, maar moeten voldoende details ('auditspoor') inzake de dataverzameling en -analyse voorzien, zodat de lezer ziet dat de conclusies redelijkerwijze tot stand zijn gekomen (King & Horrocks, 2010). We voorzagen daarom een uitgebreid methodologisch hoofdstuk waarin de onderzoeksmethodologie en de gemaakte methodologische keuzes transparant en gedetailleerd worden toegelicht.

3.2.5 Waarborgen voor de onderzoekspopulatie

Onderzoek met individuen die als maatschappelijk kwetsbaar beschouwd worden, vereist een niet veroordelende houding, die de autonomie en eigenheid van de deelnemers respecteert (Allen, 2002; Vander Laenen, 2008b). Jongeren houden van een genuanceerde aanpak, met de nadruk op een positieve benadering binnen een relatie. Ze willen dat er actief naar hen geluisterd wordt en dat ze ernstig genomen worden (Bell, 2002; Berridge et al., 2003; Vander Laenen, 2008b).

Aan de term 'jeugdzorg' kleeft een stigma (Scholte et al., 1999). Elke onderzoeker moet gevoelig zijn voor de gevolgen van dit stigma, de schaamte die dit kan teweegbrengen en de impact hiervan op de

communicatie. Het kan allermist de bedoeling zijn jongeren door onderzoek verder te stigmatiseren (Ward & Henderson, 2003).

In het onderzoek zijn elementen ingebouwd die een correcte en respectvolle bejegening van de populatie hebben gewaarborgd (Berridge et al., 2003): informed consent, de garanties voor vertrouwelijkheid en anonimiteit en de vergoeding van de respondenten (Balen et al., 2006).

3.2.5.1 Informed consent

Ongeacht de wijze van contacteren werd iedere potentiële respondent door ons uitgebreid over het onderzoek ingelicht.¹⁶ Het was namelijk belangrijk dat respondenten een geïnformeerde beslissing konden nemen over het al dan niet meewerken aan het onderzoek ('informed consent').

Iedere respondent kreeg in eerste instantie een informatiepamflet (of via de voorziening of via ons) waarin de noodzakelijke informatie over het onderzoek verstrekt werd (Beyens & Tournel, 2009; King & Horrocks, 2010). Dit pamflet bevatte relevante, begrijpbare en eerlijke informatie en werd telkens (lichtjes) aangepast in functie van de manier van contacteren (zie bijlage 3). Op basis van deze informatie wisten de respondenten wat ze konden verwachten, mochten ze aan het onderzoek deelnemen (Balen et al., 2006).

Bij het eerste contact (zij het telefonisch of fysiek) werd het onderzoek nogmaals op een eenvoudige wijze uitgelegd, verwijzend naar het informatiepamflet. We hebben de tijd genomen om aan de potentiële respondent uit te leggen wat de aard en het doel van het onderzoek was, wat de rol van de potentiële respondent in het onderzoek inhield (vb. het aantal en duur van de interviews) en hoe de resultaten zouden verspreid en benut worden. Er werd beklemtoond dat het een onafhankelijk onderzoek was, dat hun deelname vrijwillig was, dat het om een vertrouwelijk gesprek ging en dat ze te allen tijde de kans hadden zich terug te trekken, zonder nadelige gevolgen. De potentiële respondenten werden aangemoedigd om vragen te stellen als zij enige twijfel hadden over hun deelname of wanneer onduidelijkheden bestonden over het onderzoek (Cambré & Waeye, 2010; Mortelmans, 2013; O'Gorman & Vander Laenen, 2010).

Daar alle respondenten de leeftijd van 16 jaar hadden bereikt, was een bijkomende toestemming van de ouders/begeleiders niet noodzakelijk (O'Gorman & Vander Laenen, 2010).

We waren er ons echter van bewust dat het geven van toestemming een proces is en het geen eenmalig akkoord betrof. Daarom startte elk interview telkens met een korte uitleg van het onderzoek, opnieuw met de mogelijkheid vragen te stellen en af te zien van medewerking. Telkens werd een 'informed consent' in twee exemplaren opgemaakt: één voor de respondent en één voor ons (zie bijlage 4, 5 en 6). Deze herhaling was belangrijk omdat sommige respondenten de opzet en de bedoeling van het interview vergeten waren.

---

¹⁶ In 3.4.1.2. van dit hoofdstuk worden in detail de twee rekruteringswijzen besproken.

3.2.5.2 Vertrouwelijkheid en anonimiteit

In dit onderzoek werd bijzonder gewaakt over de maatregelen die de anonimiteit en privacy aan de respondenten verzekerden om hen te garanderen dat de informatie die zij hadden verstrekt tijdens het onderzoek vertrouwelijk zou blijven. Vooral jongeren die in de hulpverlening worden opgevangen, zijn bijzonder gevoelig voor persoonlijke vragen en hechten veel belang aan het vertrouwelijk behandelen van informatie (Munro, 2001; Vander Laenen, 2009). Ten eerste is dit onderzoek goedgekeurd door de Facultaire Ethische Commissie van de Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Gent (01/06/2011). Daarnaast is de goedkeuring verkregen van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (19/05/2011).

Ten tweede werd de verkregen data geanonimiseerd en werden maatregelen getroffen voor gepaste archivering van de data. De gegevens werden gedurende het onderzoek opgeslagen op de (persoonlijke) server- en opslaginfrastructuur van de Faculteit Rechtsgeleerdheid¹⁷ (O’Gorman & Vander Laenen, 2010).

Ten derde was bij de interviews niemand (behalve zichzelf en de jongere) aanwezig, omdat de aanwezigheid van een (gezins)begeleider, (pleeg)ouder of directielid een rem zou (kunnen) betekenen op de openheid van de jongeren. In de gemeenschapsinstelling (hierna: GI) werd dit principe bij één interview verbroken om onze veiligheid en integriteit te waarborgen. De informatie die tijdens het interview naar boven kwam, werd niet aan andere personen doorgegeven.

Tot slot werd bij de start van elk interview de anonieme verwerking van de resultaten besproken, zowel tegenover derden als op het vlak van rapportage (Kendrick, Steckley & Lerpiniere, 2008). De jongeren kregen ook alle kansen om hierover vragen te stellen (Alderson & Morrow, 2011). De rapporten en publicaties bevatten geen namen, contactgegevens of andere identificatiegegevens (zoals plaatsnamen), zodat respondenten niet getraceerd kunnen worden (O’Gorman & Vander Laenen, 2010).

3.2.5.3 Vergoeding van de deelnemers

Curtis et al. (2004, p. 170) noemen de vraag over het al dan niet geven van een vergoeding ‘*a tricky question*’. Net zoals in hun onderzoek werden de respondenten materieel bedankt voor hun deelname aan het onderzoek, enerzijds als uiting van blijf van waardering voor de tijd en moeite van de respondent en anderzijds als stimulans tot deelname (O’Gorman & Vander Laenen, 2010). In dit onderzoek werden de respondenten twee keer met waardebonnen naar keuze ter waarde van 10 euro betaald, en dit vóór de start van het tweede interview van de eerste onderzoeksfase en het follow-up interview.¹⁸

Door de waardebonnen vóór de start van het interview te geven, konden de respondenten het interview stopzetten wanneer zij wilden, en toch de waardebon behouden (O’Gorman & Vander Laenen, 2010). Geen enkel interview werd voortijdig afgebroken.

---

¹⁷ Audiomateriaal werd opgeslagen in een kluis en na transcriptie vernietigd. De transcriptiebestanden werden tijdens het onderzoek opgeslagen op de persoonlijke server van de Faculteit Rechtsgeleerdheid.

¹⁸ De directie van de GI stond, omwille van praktische redenen, niet achter deze (financiële) stimulans. We hebben deze visie gerespecteerd. Deze jongeren hebben geen vergoeding gekregen.

Globaal genomen waren de jongeren tevreden met de vergoeding. Vijf jongeren hebben de vergoeding geweigerd, ook nadat wij duidelijk hadden gemaakt dat het uit dankbaarheid werd aangeboden en niet als stimulans of om een machtsverhouding duidelijk te maken. Enkele jongeren vonden de waardebon te gemakkelijk verdiend, en voelden zich ongemakkelijk bij het aanvaarden ervan.

“Voor mij hoeft dat niet. Gewoon omdat ik een babbeltje wil doen met u over mijn toekomst. Daar hoef ik echt geen waardebon voor te hebben.” (jongen, 17 jaar)

Het vrijgesteld zijn van een vervelende opdracht (vooral huishoudelijke taken), of een verplicht studie-uur was voor een aantal jongeren een belangrijkere beloning dan de waardebon, zoals ook McCormick et al. (1999) en Hill (2006) vonden. Daarnaast is vaak in onderzoek bij ‘kwetsbare’ jongeren sprake van een intrinsieke motivatie (bijvoorbeeld door de emotionele voldoening te kunnen praten met een neutrale persoon); het zorgt voor erkenning en aandacht. Om deze reden is de weigeringsgraad dan ook vaak laag (Peel, Parry, Douglas & Lawton, 2008; Vander Laenen, 2009). Deze vaststelling uit voorgaand onderzoek werd in het huidige onderzoek bekrachtigd.

“Weet he, ik ben blij dat ik mijn verhaal kan doen tegen u. Dat iemand van buiten [de voorziening] ne keer naar me luistert.” (meisje, 17 jaar)

3.2.6 Waarborgen voor de onderzoekssetting

Om het vertrouwen van de onderzoekssettings te krijgen en te behouden, werd doelbewust tijd geïnvesteerd in de contacten met de settings (Allen, 2002). De voorzieningen werden bij aanvang van het onderzoek geïnformeerd over de doelstellingen van het onderzoek. De anonimiteit en vertrouwelijkheid van de onderzoeksresultaten werden benadrukt, alsook de waarborgen voor de jongeren werden besproken.¹⁹

Om de anonimiteit van de voorzieningen en de jongeren te garanderen, werden specifieke en betekenisvolle onderzoeksresultaten, op het niveau van de individuele jongere of een individuele voorziening, niet gerapporteerd. De onderzoeksresultaten werden dan ook voor alle voorzieningen samen verwerkt en gepubliceerd.

---

¹⁹ In 3.4. van dit hoofdstuk wordt uitgebreid stilgestaan bij de contactname met de onderzoekssettings en de wijze waarop zij geïnformeerd werden over het onderzoek.

3.2.7 Verwerking van de onderzoeksresultaten

3.2.7.1 De eerste onderzoeksfase

3.2.7.1.1 Transcriberen en coderen

De interviews die – na toestemming van de geïnterviewde - op minidisk werden opgenomen, werden woordelijk uitgeschreven en grondig doorgenomen. Het interview over het toekomstperspectief (eerste interview) duurde gemiddeld 16 minuten (range 7-29). De diepte-interviews (tweede interview) duurden gemiddeld 104 minuten (range 45-180).

We hebben elk interview zelf uitgeschreven omdat we tot de vaststelling kwamen dat het uitschrijven het analytisch proces stimuleerde en een belangrijke stap in de analyse vormde (Tilley, 2003). Aangezien een groot deel van de jongeren een uitgesproken dialect had, werd dit – om de leesbaarheid van de transcripts te vergroten – meer in standaardtaal gedaan. Er werd woordelijk neergeschreven wat de respondent zei (inclusief taalfouten en tussenwoordjes), maar de specifieke wijze waarop de respondent de woorden uitsprak, werd niet in de transcripts overgenomen. Voor het overige vormden de transcripts een letterlijk weergave van wat de jongere zei.

Ook werden na afname van de interviews nota's gemaakt. Dit zijn nota's over zaken die de respondent aanhaalde na het interview of onze indrukken, en die eventueel interessant konden zijn voor een latere fase (dataverzameling of –analyse). Bij deze nota's werden opvattingen van de respondent en onze opvattingen duidelijk onderscheiden (Zaitch, Mortelmans & Decorte, 2010). Deze nota's werden aan elke transcript toegevoegd.

Bij de start van het coderen van het tweede interview werden de levensdomeinen als centrale thema's voor de codeboom opgenomen: opleiding, werk, huisvesting, sociaal netwerk, vrije tijd, politie en justitie, gezondheid en algemeen welbevinden. Na de analyse van een tiental interviews werd duidelijk dat sommige jongeren veel aandacht besteedden aan de begeleiding (van de thuisbegeleidingsdienst of van de voorziening). Daarom werd deze topic als een aparte code aan de codeboom toegevoegd (en niet langer als subcode van 'sociaal netwerk'). Financiën werd eveneens regelmatig aangehaald door de respondenten. Omdat bij de eerste vijf interviews de topic financiën alleen werd aangehaald in combinatie met tewerkstelling en huisvesting, hadden we 'financiën' als subcode van de levensdomeinen 'tewerkstelling' en 'huisvesting' gecodeerd. Twintig interviews later hebben we ervoor geopteerd om van 'financiën' een aparte code te maken, omdat uit de interviews bleek dat financiën met verschillende levensdomeinen verweven was. Alcoholgebruik en illegaal druggebruik, dat in de eerste versie van de codeboom als subcode van het levensdomein 'gezondheid' gecodeerd was, werd door de jongeren niet geassocieerd met gezondheid. De codeboom werd aldus verfijnd door alcohol- en illegaal druggebruik en medicatiegebruik als een aparte code in de codeboom op te nemen (onder de code 'middelengebruik'). Er werden ook codes toegevoegd voor het proces van de interviews (wantrouwen, persoonlijke vragen, testvragen,...) (Vander Laenen, 2008b) (zie bijlage 9).

Er werd een afzonderlijk codeboom opgemaakt voor de eerste en tweede luik van het interview. Er werd vanuit gegaan dat de thema's die aan bod kwamen in een interview met een open

vraagstelling, andere resultaten zou opleveren dan een interview met een duidelijke topiclijst. In het kader van de kwaliteit van de analyse van de interviews coderen minimaal twee onderzoekers alle interviews (onderzoeker triangulatie; Maesschalk, 2010). In voorliggend onderzoek was dit niet mogelijk. Om de bias toch te verkleinen, werd aan een collega-onderzoekster en aan de promotor gevraagd om enkele interviews te coderen aan de hand van het ontwerp van een codeboom (Sadler, 2002), en de codes die de onderzoekers toekenden, werden met elkaar besproken en vergeleken (Dumka, Gonzales, Wood & Formoso, 1998; Wilson & Deane, 2001). Het codeerschema van twee interviews, uitgevoerd door onszelf, een collega-onderzoekster en de promotor, werden met elkaar vergeleken: een interbeoordelaarsbetrouwbaarheid-overeenkomst van respectievelijk 86% en 82% werd gevonden. Na het bespreken van de meningsverschillen werd overeenstemming verkregen over elke code. Deze interbeoordelaarsbetrouwbaarheid-overeenkomst is goed (> 80%), in vergelijking met andere kwalitatieve studies (Bijleveld, 2009).

3.2.7.1.2 Analyseren

In een eerste stap werd een analyse uitgevoerd op de 78 (eerste interview) en 71 (tweede interview) interviews teneinde zicht te krijgen op het toekomstperspectief van de geïnterviewde jeugdzorgverlaters. De verbatim getranscribeerde interviews werden geanalyseerd op basis van een handcodering – via Office Excel en Office Word - in combinatie met het gebruik van de kwalitatieve onderzoekssoftware NVivo 9. Software voor het analyseren van kwalitatieve data ondersteunt de analyse, maar de werking van deze programma's is niet te vergelijken met deze van programma's van statistische analyse (Decorte, 2009b). Het belangrijkste verschil bestaat erin dat met deze programma's de analyse niet geautomatiseerd wordt (Weitzman, 2003). We hebben deze software gebruikt voor het coderen (toevoegen van sleutelwoorden aan tekstsegmenten), zoeken (traceren van relevante tekstfragmenten) en linken van gegevens (relevante tekstfragmenten worden geclusterd of ondergebracht in categorieën) (Flick, 2009).

Om de analyse van de gecodeerde stukken tekst te optimaliseren, werden de uitgetikte interviews op regelmatige basis integraal herlezen om de rode draad in het verhaal niet uit het oog te verliezen. De visies van de respondenten vormden het uitgangspunt van de analyse en de interpretaties. De categorieën kregen in de analyse vorm op basis van de vooraf bepaalde levensdomeinen (onderwijs, werk, huisvesting, sociaal netwerk, contact met politie en justitie, gezondheid (lichamelijk, psychisch, druggebruik) en algemeen welbevinden) en de thema's die de geïnterviewde jongeren zelf aanbrachten doorheen de interviews (financiën en begeleiding). Segmenten van data die handelden over hetzelfde thema werden samen geplaatst om zo te komen tot de analyse. Hierbij werd getracht om het geheel van het levensverhaal niet uit het oog te verliezen en ook oog te hebben voor de holistische dimensie van de levensloop, zoals Riessman (2001) adviseerde. Passages uit het interview dienden immers telkens geïnterpreteerd te worden in de context van andere delen van het interview. In beperkte mate werd gebruik gemaakt van de 'queries-functie' in het programma NVivo 9, waarbij vooral de 'matrix query', die toestaat om de verschillende codes met elkaar en/of met achtergrondkenmerken te vergelijken, benut werd (cf. de 'Case Dynamics Matrix' die beschreven wordt door Miles & Huberman, 1994, p. 148). Eén van de matrix queries die bijvoorbeeld uitgewerkt werd, bestond uit het koppelen van het hulpverleningstraject van de jongere aan het al dan niet

hebben van een positief toekomstperspectief en de wegen die tot dat perspectief hebben geleid. Op deze manier kon worden nagegaan of het hulpverleningstraject gerelateerd was aan het ontwikkelen van een toekomstperspectief.²⁰

Hoewel in de analyse gefocust werd op wat de jongeren vertelden tijdens het interview, hadden we ook aandacht voor *hoe* de jongere het verhaal bracht. Hierbij werden talige aspecten zoals herhalingen, woordkeuze (o.a. oog hebben voor bepaalde termen, bv. 'per ongeluk', 'geluk hebben dat',....) en zinsconstructies (o.a. het neutraliseren van gedrag) mee in de analyse opgenomen. Tevens werd gelet op indirecte informatie (Bruner, 1993; Gibbs, 2009). Bijvoorbeeld, als een respondent opmerkte dat "*hij zijn kinderen alles wil geven dat hij zelf niet had als kind*", dan zegt dat ook iets over de respondent zijn kindertijd (Gibbs, 2009). Een ander voorbeeld is een jongere die aangaf dat "*hij niet wil worden zoals zijn vader*", waardoor hij wilde aangeven dat hij niet afhankelijk wil worden van alcohol. Verder werd aandacht besteed aan de non-verbale communicatie (houding, oogcontact, gebaren en bewegingen) omdat dit kan afwijken van hoe een jongere het verhaal brengt of de topics waar hij de focus op legt of net niet (Flick, 2009). Ten slotte hadden we ook aandacht voor wat de respondent *niet* zei. Dit blijkt immers een belangrijke factor in de analyse van kwalitatief onderzoek (Flick, 2009). Zo gaven vier jongeren aan te automutileren, maar de zichtbare krassen in de huid van drie andere jongeren waren duidelijk afkomstig van zelfbeschadigend gedrag. Dit kan wijzen op het belang of de emotionele beladenheid van een onderwerp of, net omgekeerd, op de irrelevantie van een onderwerp, vanuit het perspectief van de jongere.

3.2.7.1.3 Een cyclisch proces

Uit bovenstaande zou men onterecht kunnen afleiden dat de dataverzameling, het coderen en de analyse van de interviews opeenvolgende processen zijn. Een cyclisch stappenplan werd echter gehanteerd waarbij dataverzameling en –analyse elkaar afwisselden, het zogenaamde iteratief proces (Flick, 2009). Meer concreet werd gestart met tien interviews, waarna elk interview letterlijk werd getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd. Deze cirkelbeweging werd een aantal maal herhaald over een periode van twee jaar. Door dit cyclisch proces hadden we beter zicht op de verfijningen die in de topiclijst dienden te gebeuren (vb. financiën als volwaardige topic en een onderscheid tussen het formeel en informeel sociale netwerk) en op het bereiken van het saturatiepunt op elk levensdomein.

3.2.7.1.4 Rapporteren

De empirische resultaten worden in hoofdstuk 3 van dit proefschrift weergegeven. In de rapportage van de resultaten werden (bijna) letterlijke citaten van de jongeren verwerkt.²¹ Deze werden

---

²⁰ Er werd dus gewerkt met verklaringen die de respondenten zelf aan hun feiten toeschreven, maar deze werden systematisch geordend en aan specifieke achtergrondkenmerken gekoppeld via de 'matrix query'.

aangevuld met interpretaties en analyses, zodat het geheel dat wordt gepresenteerd een interpretatief rapport kan worden genoemd. De citaten dienen voor het ondersteunen van de analyses. Hierbij werd gestreefd naar een goed evenwicht: een teveel aan citaten geeft immers de indruk van een onvoltooide analyse. Indien te weinig citaten worden gebruikt, lijkt het alsof de analyses niet kunnen worden gefundeerd (Mortelmans, 2009b).

Om de neiging te onderdrukken niet enkel de respondenten aan het woord te laten die het meest mondig waren, werden de citaten goed gespreid over de verschillende respondenten (Decorte, 2009a). De uitspraken van de jongeren werden letterlijk weergegeven in citaten. Specifieke namen of plaatsen werden weggelaten om de anonimiteit van de jongeren en de voorzieningen te waarborgen. Vierkante haakjes [...] werden gebruikt wanneer we de uitspraak in de context wilden situeren. Vaak gaat het om bijkomende informatie over het non-verbale gedrag van de respondenten of om bepaalde woorden te verduidelijken. Bijkomend werd bij elk citaat een onderscheid gemaakt tussen het geslacht, de leeftijd en het type voorziening/hulpverleningsvorm (vb. jongen, 18, BZW).

Ook al zijn de gegevens uit de interviews niet kwantificeerbaar, toch werd aangegeven bij hoeveel jongeren de uitspraken voorkwamen. Hoewel deze niet kwantitatief opgevat mogen worden, hebben ze als doel de lezer een algemeen idee te geven van het aantal jongeren dat een gelijkaardige uitspraak deed; om het belang van een topic/ levensdomein te duiden.

3.2.7.2 De tweede onderzoeksfase

3.2.7.2.1 Transcriberen, coderen en analyseren

Het verloop van de tweede onderzoeksfase bestond, opnieuw, uit het proces van verzamelen, coderen, analyseren en terug verzamelen. We hanteerden opnieuw een cyclisch stappenplan. De kwalitatieve dataverzameling en – analyse startte in mei 2013 en werd verspreid over 2,5 jaar (aangezien het laatste interview werd afgenomen in januari 2015). De interviews duurden gemiddeld 128 minuten (range 55-200).

Bij de start van de tweede onderzoeksfase werden de levensdomeinen opnieuw als centrale thema's voor de codeboom opgenomen (zie bijlage 10). De centrale codes van de codeboom hoefden, na enkele interviews, niet meer aangepast of verfijnd te worden. In navolging met de eerste onderzoeksfase, werd opnieuw een onderscheid gemaakt tussen inhoud en proces (vb. oog hebben voor *hoe* de respondent zijn/haar verhaal bracht) van de follow-up fase.

Zoals reeds vermeld, was het niet mogelijk dat twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar alle interviews codeerden. Opnieuw werd aan een collega-onderzoekster en aan de promotor gevraagd om enkele follow-up interviews te coderen aan de hand van het ontwerp van een codeboom (Sadler, 2002), en de codes die de onderzoekers toekenden, werden met elkaar besproken en vergeleken

---

²¹ Door verbatim te transcriberen probeerden we zo dicht mogelijk bij het verhaal van de respondent te blijven. Voor de rapportage werden de citaten leesbaarder gemaakt door haperingen te verwijderen, alsook dialect en de grootste taalfouten.

(Dumka et al., 1998; Wilson & Deane, 2001). Het codeerschema van twee interviews, uitgevoerd door onszelf, een collega-onderzoekster en de promotor, werden met elkaar vergeleken: een interbeoordelaarsbetrouwbaarheid-overeenkomst van respectievelijk 84% en 81% werd gevonden. Na het bespreken van de meningsverschillen werd overeenstemming verkregen over elke code. Deze interbeoordelaarsbetrouwbaarheid-overeenkomst is, opnieuw, goed (> 80%) (Bijleveld, 2009).

3.2.7.2.2 Rapporteren

We benadrukken nogmaals dat het uitgangspunt van de analyse het interviewmateriaal is: de verhalen zoals verteld en geïnterpreteerd door de jongeren. We kijken met andere woorden door de bril van de jongeren, zoals één van de respondenten zelf aangaf: *“Wat ik nu heb verteld, is mijn verhaal. Iedere jongere zal zijn eigen verhaal wel hebben. Elk verhaal zal waarschijnlijk anders zijn.”* (meisje, 17, GI)

Om de jongeren zelf zo veel mogelijk aan het woord te laten, ook in de rapportage, werd opnieuw gewerkt met citaten uit de interviews. De rapportering van de citaten verloopt op dezelfde manier als de rapportering van de citaten tijdens de eerste onderzoeksfase, met dat verschil dat de hulpverleningsvorm ten tijde van de eerste onderzoeksfase en de huisvesting ten tijde van de tweede onderzoeksfase (vb. wel of niet in BJB; woont alleen of samen) bijkomend worden weergegeven.

Een voorbeeld illustreert de verwijzing bij citaten: (jongen, 21 jaar, 1) BZW, 2) woont alleen). Dit is een jongen die ten tijde van de eerste onderzoeksfase begeleid zelfstandig woonde. Op het moment van de tweede onderzoeksfase woonde de jongen alleen.

3.3 De onderzoekspopulatie

3.3.1 Beschrijving van de onderzoekspopulatie

De jongeren binnen de jeugdzorg die als het meest kwetsbaar worden beschouwd, vinden we in de BJB, in het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (hierna: VAPH) en in de geestelijke gezondheidszorg/ kinder- en jeugdpsychiatrie, door een voorgeschiedenis van opgelopen kwetsuren (Stegen, 2009).

Voorliggend onderzoek focust op jongeren in/uit de BJB die, door het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (hierna: CBJ) of omwille van een maatregel door de jeugdrechter, in de BJB zijn beland en weldra de BJB (kunnen) verlaten.²² Jongeren die in één van de negen categorieën voorzieningen binnen de BJB (begeleidingstehuizen, gezinstehuizen, onthaal-, oriëntatie- en observatiecentra (hierna: OIOC), dagcentra, thuisbegeleidingsdiensten, diensten voor begeleid zelfstandig wonen

---

²² Het empirische luik van voorliggend onderzoek is van start gegaan vóór de implementatie van het nieuwe decreet IJH. Daarom kunnen termen, diensten en instellingen vermeld worden die vandaag de dag niet meer bestaan (vb. CBJ) of waarvan de naam is gewijzigd.

(hierna: BZW-dienst), diensten voor pleegzorg, diensten crisishulp aan huis, herstelgerichte en constructieve afhandelingsdiensten (hierna: HCA-diensten), de GI's²³) verblijven, maken integraal deel uit van de onderzoekspopulatie. De transitieperiode tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven verloopt uitermate moeilijk door de bruuske overgang van de BJB naar een zelfstandig leven, zoals uit de literatuurstudie, uitgewerkt in hoofdstuk één, is gebleken.

Een handvol, veelal Angelsaksische onderzoeken, bestuderen jongeren die naar aanleiding van een misdrijf omschreven feit (hierna: MOF) in een (gesloten) residentiële voorziening verblijven en de overgang naar zelfstandigheid maken (Baltodano, Platt & Roberts, 2005; D'Amico, Ramchand & Miles, 2009; Todis, Bullis, Waintrup, Schultz & D'Ambrosio, 2001). Deze jongeren worden, omwille van het synergetisch effect, door onderzoekers als extra kwetsbaar beschouwd tijdens de transitieperiode (Jahnukainen, 2007; McMillen et al., 2005; Todis et al., 2001). Voorliggend onderzoek maakt geen onderscheid tussen MOF en VOS-jongeren daar in de literatuur wordt aangegeven dat dit een artificiële indeling is (Christiaens, 2010; De Koster, 2007; Roose & Bouverne-De Bie, 2006).

Kiezen voor onderzoek bij jongeren in/uit de BJB, betekent meteen dat andere groepen, die als kwetsbaar worden aanzien, geen deel uitmaken van de onderzoekspopulatie. Uit onderzoek blijkt dat jongeren met GES, erkend als jongeren met een handicap door het VAPH, en jongeren met een psychiatrische problematiek die in de (forensische) kinder- en jeugdpsychiatrie worden begeleid, eveneens een verhoogd risico hebben op een moeilijke overgang naar volwassenheid (Collins, 2001; D'Oosterlinck et al., 2006; Ridge & Millar, 2000). Jongeren met GES die behandeld en (ambulant of residentieel) begeleid worden in een dienst die erkend is door het VAPH, behoren niet tot de onderzoekspopulatie. Jongeren die in de kinder- en jeugdpsychiatrie verblijven, behoren eveneens niet tot de onderzoekspopulatie. Jongeren met GES en met een psychiatrische problematiek worden ook opgevangen of begeleid door diensten en voorzieningen in de BJB (Deboutte, 2003; Vander Laenen, 2008b). Deze jongeren maken wel deel uit van de onderzoekspopulatie, omdat ze in de BJB verblijven.

De (arbeids)intensieve kwalitatieve onderzoeksmethodologie noodzaakt tot het maken van een keuze.

3.3.2 Steekproeftrekking

Dit onderdeel gaat in op de omvang en kenmerken van de steekproef van beide onderzoeksfasen. Daarnaast wordt de drop-out besproken. Het profiel van de jongeren op de verschillende levensdomeinen, ten tijde van de eerste en tweede onderzoeksfase, komt in hoofdstuk 3 aan bod, net zoals de profielschets van de drop-out.

---

²³ De gemeenschapsinstellingen bestaan uit drie instellingen: de instelling *De Kempen* in Mol en de instelling *De Zande* in Ruiselede, met telkens twee campussen en *De Grubbe* (Everberg).

3.3.2.1 Omvang en kenmerken van de steekproef van de eerste onderzoeksfase

In kwalitatief onderzoek wordt ervan uitgegaan dat de grootte van de steekproef wordt bepaald door het bereiken van een punt van theoretische saturatie (Hesse-Biber & Leavy, 2006). De grootte van de steekproef wordt bepaald door de diepte van de informatie waarover men beschikt: er moeten voldoende informatierijke cases zijn om de analyses uit te voeren. In dit onderzoek werd gestreefd naar een theoretische saturatie van *elk levensdomein* omdat inzicht in de ervaring van elke jongere op elk levensdomein in dit onderzoek centraal staat. Door de veelheid aan levensdomeinen bij een heterogene populatie wordt saturatie minder snel bereikt (Kleemans, Korf & Staring, 2008). De saturatie van elk levensdomein in al haar dimensies en variaties werd bereikt na het bevragen van 71 jongeren.

Er is sprake van een maximale variatie van de respondenten op basis van geslacht, hulpverleningsvorm, start en verloop van het hulpverleningstraject.

Tweeënveertig respondenten waren jongens en 29 respondenten waren meisjes.

De respondenten waren tussen 17 en 20 jaar: 46 jongeren waren 17 jaar op het ogenblik van het interview; 25 jongeren waren meerderjarig. Van de meerderjarige respondenten waren 16 jongeren 18 jaar; zeven jongeren waren 19 jaar en twee jongeren waren net 20 jaar geworden.

Vijf meerderjarige jongeren verbleven in de BJB omdat de jeugdrechter de reeds opgelegde maatregel had verlengd; 20 meerderjarige jongeren hadden vrijwillig voortgezette hulpverlening aangevraagd.

Negentien jongeren (zeven meisjes en 12 jongens) waren van allochtone origine. Een allochtoon wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een jongere met een sociaal-culturele herkomst van een ander land (vb. Marokko) die legaal in België verblijft (los van de nationaliteit).

Achtentwintig jongeren waren 12 jaar of jonger bij de start van hun hulpverleningstraject in de BJB (43 jongeren waren 13 jaar of ouder). Eenentwintig jongeren hadden tot dusver een stabiel traject in de BJB doorlopen; bij 14 jongeren was sprake van een onstabiel traject.²⁴

In dit onderzoek wordt geen onderscheid gemaakt tussen MOF en VOS-jongeren, daar in de literatuur wordt aangegeven dat dit een artificiële indeling is.

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal voorzieningen, per categorie, en het aantal respondenten per categorie voorziening dat beide interviews van de eerste onderzoeksfase heeft doorlopen.

---

²⁴ Een *stabiel* traject is een traject dat de laatste twee jaren geen trajectveranderingen heeft ondergaan; een jongere met een *onstabiel* traject, heeft minstens drie trajectveranderingen gedurende de laatste twee jaar doorlopen (Merlevede, Vander Laenen & Cappon, 2014).

Tabel 1: Voorzieningen en respondenten

	Aantal voorzieningen (N= 28)	Aantal jongeren (N= 71)
Begeleidingstehuizen <ul style="list-style-type: none"> • Leefgroep • TrainingsCentra voor Kamerbewoning (TCK) • Begeleid Zelfstandig Wonen (BZW) 	15	7 11 9
Begeleidingstehuizen cat. 1bis	1	2
Gezinstehuis	1	1
Onthaal-, oriëntatie- en observatiecentrum (OOOC)	3	4
Thuisbegeleidingsdiensten	2	4
Diensten voor BZW	2	6
Diensten voor pleegzorg	3	6
Gemeenschapsinstellingen	1	19
Andere: onder toezicht van de jeugdrechtbank	1	2

3.3.2.2 Omvang en kenmerken van de steekproef van de tweede onderzoeksfase

Na ten minste 18 maanden werden de jongeren opnieuw bevroegd. Achtenvijftig jongeren konden getraceerd worden en hebben ingestemd met deze follow-up fase.

Vierendertig respondenten waren jongens en 24 respondenten waren meisjes.

Alle respondenten waren meerderjarig: 25 jongeren waren 19 jaar; 22 jongeren waren 20 jaar; acht jongeren waren 21 jaar; twee jongeren waren 22 jaar en één jongere was 23 jaar op het moment van het interview.

Zestien jongeren waren van allochtone origine (10 jongens en zes meisjes).

Vijftien jongeren verbleven in de BJB ten tijde van het follow-up interview: 13 jongeren deden op vrijwillige basis beroep op voortgezette hulpverlening; zij verbleven in hun oorspronkelijk pleeggezin (n=3) of deden aan BZW (n=10).

Twee jongeren met een MOF-statuut verbleven in de BJB omdat de maatregel, opgelegd door de jeugdrechter, nog niet was afgelopen (de ene jongere verbleef in de GI; de andere jongere verbleef in zijn thuisomgeving, onder toezicht van de jeugdrechtbank).

Eenentwintig jongeren waren 12 jaar of jonger bij de start van hun hulpverleningstraject in de BJB (37 jongeren waren 13 jaar of ouder). Twaalf jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan een stabiel traject te hebben doorlopen; bij 10 jongeren was sprake van een onstabiel traject.

3.3.2.3 Omvang en kenmerken van de drop-out

Dertien (van de 71) jongeren hebben niet deelgenomen aan het follow-up interview: zes (van de 13) jongeren konden niet gelokaliseerd worden; vier (van de 13) jongeren hebben geweigerd aan het

onderzoek deel te nemen; de overige drie jongeren werden niet gecontacteerd omdat zij in de gevangenis verbleven. De kenmerken van de drop-out zijn in tabel 2 schematisch weergegeven.

Acht (van de 13) jongeren waren jongens en vijf jongeren waren meisjes.

Ten tijde van de eerste onderzoeksfase waren negen jongeren minderjarig. Vier jongeren waren meerderjarig.

Zeven (van de 13) jongeren verbleven in een GI; drie jongeren verbleven in een cat.1-voorziening; één jongere kreeg thuisbegeleiding; één jongere verbleef in een OOC en één jongere verbleef in een pleeggezin.

Zeven jongeren waren 12 jaar of jonger bij de start van het hulpverleningstraject in de BJB (zes jongeren waren 13 jaar of ouder). Negen jongeren gaven aan een stabiel traject te hebben doorlopen, in tegenstelling tot vier andere jongeren.

Tabel 2: Kenmerken van de drop-out

Nummer van de respondent (1)	Geslacht	Leeftijd	Allochtone Origine	Categorie VZ (eerste fase)	Start en verloop hulpverleningstraject (2)	Kenmerken niet-deelname
8	M	17		Thuisbegeleiding	+13j./stabiel	Weigering
16	V	17		GI	+13j./onstabiel	Niet gelokaliseerd
24	V	17		Cat.1 - bis	+13j./onstabiel	Weigering
28	M	18		GI	+13j./stabiel	Gelokaliseerd, niet bevraagd (gevangenis)
33	M	17	x	OOC	-13j./onstabiel	Niet gelokaliseerd
40	M	17		GI	-13j./stabiel	Niet gelokaliseerd
41	V	19		Pleegzorg	-13j./stabiel	Weigering
44	M	18		Cat. 1 – TCK	+13j./stabiel	Niet gelokaliseerd
47	V	17	x	GI	-13j./stabiel	Niet gelokaliseerd
57	M	18		Cat.1 leefgroep	-13j./stabiel	Weigering
61	M	17	x	GI	-13j./stabiel	Gelokaliseerd, niet bevraagd (gevangenis)
66	M	17		GI	-13j./stabiel	Gelokaliseerd, niet bevraagd (gevangenis)
69	V	17		GI	+13j./onstabiel	Niet gelokaliseerd

(1) De respondenten en transcripties kregen een nummer dat consequent gehanteerd werd

3.4 Proces van het onderzoek

In 3.4. staan twee zaken centraal: ten eerste wordt dieper ingegaan op de rekrutering en het behoud van contact met de respondenten doorheen de onderzoeksfases; ten tweede wordt het proces van de diepte-interviews van de beide onderzoeksfases in detail besproken.

3.4.1 Rekrutering en behoud van contact doorheen de onderzoeksfases

Dit onderdeel wil nagaan hoe jongeren in de BJB in transitie naar de volwassenheid, een onderzoekspopulatie die moeilijk te bereiken wordt geacht, bereikt kan worden in onderzoek. Hierbij wordt beschreven welke stappen methodologisch werden gezet om in contact te komen met de jongeren en het contact te blijven houden in functie van follow-up. De focus ligt op het gebruik van Facebook en sms.

3.4.1.1 De onderzoekssetting: voorzieningen BJB als ‘gatekeeper’

De onderzoekssettings bestonden uit private voorzieningen in de BJB in Oost-Vlaanderen. De keuze voor de provincie Oost-Vlaanderen was deels een pragmatische keuze, om zo de tijdsinvestering voor de verplaatsingen te beperken. Daar de noden en ervaringen van de jongeren in/uit de BJB als een rode draad doorheen het onderzoek lopen, speelt de locatie van de onderzoekssetting in principe geen rol. Dit kan echter wel leiden tot een vertekening van de onderzoeksresultaten omdat het aanbod aan en de toegankelijkheid van dienstverleningsinstanties een invloed kan hebben op de wijze waarop de transitieperiode wordt beleefd. Kwantitatief onderzoek heeft immers uitgewezen dat jongeren de transitieperiode vlotter doorlopen als jongeren de weg naar het gezondheidszorg- en dienstverleningsaanbod vinden²⁵ (Dixon, 2008; Ringeisen et al., 2009; Southerland et al., 2009).

Om ervoor te zorgen dat elk type voorziening van de BJB als onderzoekssetting was vertegenwoordigd, werden de GI's (De Zande, De Kempen en De Grubbe), die niet in Oost-Vlaanderen gelokaliseerd zijn, als potentiële setting aan het onderzoek toegevoegd.

De voorzieningen BJB binnen de provincie Oost-Vlaanderen werden geselecteerd via het zoekinstrument ‘de sociale kaart’ (www.desocialekaart.be). Op basis van deze screening werden de geselecteerde voorzieningen aangeschreven (n=39), waarbij de nodige aandacht ging naar de uiteenzetten van het onderzoeksdesign en het vragen van hun toestemming (zie bijlage 2). Enkele dagen na dit schrijven, namen we telefonisch contact op met de directie om een afspraak te maken om het onderzoek persoonlijk voor te stellen.

Uit de eerste onderzoeksfase blijkt dat niet zozeer de jongeren moeilijk te bereiken waren. De gatekeepers, in dit geval de professionals in de BJB, bleken vaak meer bezorgd over de vraag deel te nemen aan het onderzoek dan de jongeren zelf. Volgende voorbeelden illustreren regelmatige geuite bezorgdheden:

“Ik denk dat de jongeren weinig interessants te vertellen hebben, dus veel zal je er niet aan hebben.”
(begeleidingstehuis)

“De jongeren worden al overbevraagd door onderzoekers en studenten.” (dienst voor pleegzorg)

“De jongeren zijn vaak een gesloten boek, waardoor hen interviewen niet gemakkelijk is.” (OOOC)

---

²⁵ Echter, niet iedereen beschikt over voldoende capaciteiten om zijn of haar weg te vinden naar en in de voorzieningen. Bij problemen van (on)toegankelijkheid spelen individuele factoren (van hulpvragers) mee, factoren die zich afspelen in de interactie tussen de hulpverleners en de cliënten en factoren van zorgorganisatie en van de ruimere samenleving (Hermans, Declercq & Lammertyn, 2003; Robertson, 1998; Sannen, 2003; Willems, 2005). Op het *individuele niveau* begint de toegankelijkheid van de hulpverlening al met de vraag of de jongere een vraag zelf als een hulpvraag of probleem ziet (Piessens, 2008a). Op het niveau van de *interactie tussen hulpverleners en cliënten* worden verschillende problemen gesignaleerd. Een eerste probleem is de manier waarop de hulpverleners met de cliënten omgaan (Hermans et al., 2003; Willems, 2005). Een tweede probleem heeft te maken met de vaststelling dat hulpverleners procedures ook inzetten als een manier om hun eigen werk hanteerbaar te maken (Lipsky, 1980; Roose, 2006; Rummery, Ellis & Davis, 1999). Het derde probleem tenslotte vloeit daaruit voort, met name het probleem dat de gehanteerde criteria en procedures in de hulpverlening vaak ondoorzichtig zijn voor de hulpvragers (Piessens, 2008a). Ook *factoren van zorgorganisatie* spelen mee in de realisatie van een (on)toegankelijke hulpverlening. Gaandeweg is er een lappendeken aan voorzieningen ontstaan, met de nodige problemen tot gevolg: overlapping enerzijds en hiaten anderzijds (Piessens, Hermans & Vettenburg, 2008; Merlevede, 2014).

De bezorgdheid van de gatekeepers is reeds meermaals in onderzoek vastgesteld (Gilbertson & Barber, 2002; Heptinstall, 2000; Miller & Bell, 2002; Thomas & O’Kane, 1998). Als onderzoeker bij jongeren in de zorg kan je niet om de gatekeepers heen. Zonder de steun en toezegging van de gatekeepers kan meestal geen toegang tot de respondent verkregen worden. Een goede introductie in het onderzoeksveld is essentieel, niet in het minst om de medewerking van de gatekeepers te bekomen, aldus Grietens (2012a). In voorliggend onderzoek wilden we door middel van een persoonlijke toelichting van het onderzoek de kans op toezegging verhogen. Door het onderzoek persoonlijk toe te lichten, voelden de professionals zich van bij de start als partners in het onderzoek betrokken, eerder dan dat ze ons als ‘indringer’ percipieerden. Door het onderzoek tijdens een teamvergadering toe te lichten, was de verantwoordelijke van elke discipline aanwezig (hoofdbegeleider, orthopedagoge, maatschappelijk werker,...) en kon iedereen tegelijkertijd warm gemaakt worden voor het onderzoek. Deze ‘negotiation of entrée’-strategie (Tuckett, 2004) bleek succesvol, want achtentwintig voorzieningen hebben, na een persoonlijke toelichting van het onderzoek, hun medewerking verleend. Aanvankelijk, na het eerste telefonisch contact, reageerden hiervan dertien voorzieningen eerder sceptisch en afwijzend op het onderzoek. De persoonlijke toelichting van het onderzoek, met extra aandacht voor de waarborgen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting (zie 3.2.5. van dit hoofdstuk), heeft deze voorzieningen alsnog over de streep getrokken, naar analogie met de bevindingen van Munro, Holmes en Ward (2005). De vooropleiding van de onderzoekster en de werkervaring in de zorgsector hebben ertoe bijgedragen de bezorgdheid van de gatekeepers verder te beperken.²⁶

Elf voorzieningen hebben geweigerd om deel te nemen, ondanks een persoonlijke toelichting bij drie van deze voorzieningen, veelal vanuit een ongerustheid bij een aantal medewerkers wegens de potentiële impact van het onderzoek op de jongeren, zoals ook Heptinstall (2000), Gilbertson en Barber (2002), Coyne (2010) en Lane, Goldstein, Heilbrun, Cruise en Pennacchia (2012) vaststelden. Twee voorbeelden van argumenten die we te horen kregen, illustreren dit: *“Het gaat nu goed met de jongere, we gaan nu met een gesprek toch niet opnieuw het verleden oprakelen”* (OOOC), *“Door het onderzoek zou de behandeling in het gedrag kunnen komen”* (begeleidingstehuis). Die bezorgdheid van de gatekeepers is te begrijpen. Jongeren in de BJB kunnen immers extra kwetsbaar en gekwetst zijn door de rugzak die ze meedragen. Toch kan de vraag gesteld worden of die bezorgdheid steeds terecht is. Whiting (2000) en Gilbertson en Barber (2002), die onderzoek hebben verricht bij jongeren in de zorg, geven aan dat de bezorgdheid kan duiden op een neiging tot overbescherming en controle, of dat ze voortkomt uit een ongezond wantrouwen tegenover wetenschappelijk onderzoek. Munford en Sanders (2000) en Grietens (2012a) bekritisieren de argumenten van gatekeepers omdat zij niet vanuit de jongeren zelf komen. In voorliggend onderzoek hebben we kansen laten liggen door niet opnieuw contact op te nemen met deze voorzieningen om hen alsnog te overtuigen, bijvoorbeeld door de eerste tussentijdse resultaten van interviews met jongeren uit de andere voorzieningen persoonlijk te voor te stellen.

---

²⁶ De onderzoekster heeft een Bachelor in de Orthopedagogie en drie jaar praktijkervaring als (gezins)begeleider in de BJB.

Schematisch ziet de verhouding deelname versus niet-deelname er als volgt uit:

Figuur 1: Deelname versus niet-deelname van voorzieningen

* Zestien begeleidingstehuizen (leeftgroep, TCK en BZW), één gezinstehuis, drie OOC's, twee thuisbegeleidingsdiensten, twee BZW-diensten, drie diensten voor pleegzorg en één GI hebben ingestemd met het onderzoek.

** Er zijn geen jongeren bevraagd uit de dagcentra, HCA-diensten en diensten voor Crisishulp aan Huis omdat deze voorzieningen niet bereid waren deel te nemen aan het onderzoek vanuit een ongerustheid over het welzijn van de jongeren (n=5) of omdat op het moment van de aanvraag geen potentiële respondenten door de voorzieningen werden begeleid (n=2). Daarnaast waren één OOC en twee begeleidingstehuizen niet bereid deel te nemen aan het onderzoek vanuit een ongerustheid. Eén dienst voor pleegzorg gaf geen reden voor de niet-deelname.

3.4.1.2 Rekrutering van respondenten

Eens de toezegging van de gatekeepers was verkregen, kon de rekrutering starten van de jongeren voor het onderzoek.

Er is geen sprake van een toevallige steekproef, aangezien de onderzoekssubjecten geselecteerd werden op basis van bruikbare informatie die ze konden geven met het oog op het beantwoorden van de onderzoeksvragen (MacDougall & Fudge, 2001). Er is met andere woorden sprake van een doelgerichte steekproef (Gobo, 2007). Het hanteren van strikte criteria voor de steekproeftrekking zou de kern van het onderzoek teniet doen, met name de stem van de jongeren in/uit de BJB centraal stellen. Daarom werden de criteria tot een minimum herleid: 1) de leeftijd: de respondenten moesten minstens 17 jaar zijn; 2) een maximale spreiding van de respondenten over de (categorieën) voorzieningen heen (Freundlich & Avery, 2006).

Twee rekruteringswijzen werden in voorliggend onderzoek gebruikt, naar analogie met Heptinstall (2000). Bij de eerste rekruteringswijze informeerde een professional (zijnde een directielid, een

(individuele) begeleider of een maatschappelijk werker) potentiële respondenten over het onderzoek. Bij de tweede rekruteringswijze werd de vraag tot medewerking rechtstreeks aan de potentiële respondenten gesteld, zonder tussenpersoon. De manier van rekrutering, rechtstreeks of onrechtstreeks, was niet onze keuze, maar een keuze van de voorziening. We hebben de keuze van de voorziening steeds geaccepteerd om het onderzoek te kunnen doen.

Bij de onrechtstreekse rekruteringswijze informeerde een professional de jongeren over het onderzoek aan de hand van een informatiepamflet (zie bijlage 3). Wanneer de jongere zijn medewerking aan het onderzoek verleende, bezorgde de professional ons de contactgegevens (e-mailadres of gsm-nummer) van de jongere. Wanneer het voorstel tot deelname door een bekende wordt gesteld, is de kans groter dat de jongeren niet wantrouwig en direct afwijzend reageren op het voorstel tot deelname, aldus Coyne (2010). Er schuilen echter drie gevaren in deze methode. Ten eerste bestaat het gevaar van bias omdat directie/begeleiders bijvoorbeeld kiezen voor de meest mondige of de minst 'kwetsbare' jongere (Munro, 2001). Als onderzoeker is het niet altijd duidelijk hoeveel jongeren beschikbaar zijn voor het onderzoek en waarom sommige jongeren niet worden geselecteerd (Heptinstall, 2000). Ten tweede bestaat de kans dat een aantal jongeren het gevoel krijgen verplicht deel te moeten nemen wanneer de begeleiders hen de vraag tot deelname aan het onderzoek stellen (Munro, 2001; Curtis et al., 2004; Coyne, 2010). Grover (2004) wijst in dit verband op het gevaar van 'volunteer effects' als deelnemers op 'vrijwillige' basis deelnemen, terwijl zij in feite geen echte vrije keuze hadden om deel te nemen (Vander Laenen, 2008b). Ten derde kan een negatieve attitude van de jongere ten opzichte van de begeleider, of de hulpverlening in het algemeen, de reactie van de jongere kleuren.

Tabel 3 toont dat 42 jongeren (van de 78 jongeren) onrechtstreeks werden gerekruteerd. Ten minste 29 potentiële respondenten hebben niet deelgenomen aan het onderzoek: ten minste 23 jongeren hebben, buiten hun wil om, niet (kunnen) deelnemen aan het onderzoek; zes jongeren wilden na een aanvankelijke toezegging toch niet deelnemen aan het onderzoek omdat ze geen zin hadden in een gesprek (n=4) of omdat ze wantrouwig stonden tegenover onderzoek (n=2).

Tabel 3: Onrechtstreekse rekrutering

Onrechtstreekse rekrutering	N
• Jongeren die hebben meegewerkt aan het eerste interview	42
• Non-response	29
1. Contactgegevens van de respondent hebben ons niet bereikt (vb. door vergetelheid of tijdsgebrek van de gatekeeper)	15*
2. Onderzoek zou, aldus de gatekeeper, de respondent kunnen schaden	5
3. Ter bescherming van onze fysieke mocht de respondent niet deelnemen (seksueel grensoverschrijdend gedrag)	3
4. De jongere wilde, ondanks eerdere toezegging, niet meer deelnemen	6

*De exacte non-response is moeilijk te berekenen aangezien we niet exact weten hoeveel +17-jarigen op dat moment in de voorzieningen verbleven (omwille van privacy-redenen).

Bij de tweede rekruteringswijze werd de vraag tot medewerking rechtstreeks aan de potentiële respondenten gesteld, zonder tussenpersoon, via een bewonersvergadering dan wel individueel. Een voordeel van rechtstreeks rekruteren is dat de jongeren zo al vertrouwd raken met de onderzoeker (Heptinstall, 2000; Curtis et al., 2004).

Het onderzoek voorstellen tijdens een bewonersvergadering bleek een goede strategie om op korte tijd veel jongeren te rekruteren. Net als Cooper et al. (2011) hebben vastgesteld bij onderzoek bij adolescenten, blijkt ook in voorliggend onderzoek dat de groepsinteractie en -dynamiek het enthousiasme van de jongeren om mee te werken aan het onderzoek hebben vergroot. Alle jongeren (n=14) die in aanmerking kwamen voor deelname, wilden meewerken. Toch kwamen twee jongeren niet opdagen op de gemaakte afspraak voor het eerste interview. Pogingen van onze kant om een nieuwe afspraak te maken, bleven zonder resultaat, omdat het gsm-nummer van de jongeren niet meer in gebruik was.

Daarnaast werd deelname tot onderzoek aan de jongeren op individuele wijze gevraagd, met name in de GI. Deze rekruteringsstrategie werd voorgesteld door de GI zelf, omdat de hulpverleners ervan uit gingen dat deze jongeren eerder afkerig staan tegen 'onderzocht worden'. Deze jongeren zijn vaak al onderzocht, veelal met het oog op diagnose en assessment. Deze ervaringen vormen mee het beeld dat jongeren hebben van onderzoek (Vander Laenen, 2008b). Bij de jongeren in de GI bleek wantrouwen tegenover onderzoek inderdaad opvallend aanwezig. Dit kwam tot uiting doordat de jongeren openlijk de vrees uitten dat persoonlijke informatie niet vertrouwelijk behandeld zou worden: *"En morgen weten alle begeleiders wat ik tegen jou gezegd heb zeker!"* (zie 3.4.2.1.1 van dit hoofdstuk voor nadere specificering). Een minimum aan vertrouwen verkrijgen, was aldus een essentiële eerste stap tijdens de rekruteringsfase, zoals ook Cotter, Burke, Stouthamer-Loeber & Loeber (2005) ondervonden bij hun onderzoek bij jongens met gedragsproblemen. Daarom beslisten we enkele dagen 'low profile' mee te draaien in elke leefgroep van de GI. We hebben samen met de jongeren deelgenomen aan vrijetijdsactiviteiten, zoals gezelschapsspelletjes en sportactiviteiten, en gepraat over dingen die voor jongeren erg belangrijk zijn (vb. muziek, games). Onderzoek bij jongeren die globaal genomen wantrouwig staan tegen (de) onderzoek(er) heeft aangetoond dat deelnemen aan de dagdagelijkse activiteiten bevorderend werkt voor het creëren van vertrouwen (Emmel, Hughes & Greenhalgh, 2006). Tijdens de deelname aan dagdagelijkse activiteiten stelden de jongeren ons persoonlijke vragen (zoals vragen over ons privéleven en ons beroep), of testten ze ons (zoals vragen over ons druggebruik of polsen naar onze motieven). Deze testvragen hebben verschillende motieven, aldus de literatuur. Ze kunnen verband houden met een zeker wantrouwen tegenover ons (Vander Laenen, 2008b). De testvragen worden ook gesteld om de reactie van de onderzoeker te peilen en de onderzoeker als persoon te beoordelen, aldus Hill (2006). We hebben doelbewust eerlijk op alle vragen geantwoord om het vertrouwen in ons te vergroten, zoals Abell, Locke, Condor, Gibson en Stevenson (2006) bepleitten. Daarnaast hebben we aan de jongeren expliciet kenbaar gemaakt dat wij onafhankelijke onderzoekers waren en geen professionals gelinkt aan de GI of aan justitie. De respons tot deelname in de GI was veelbelovend: vierentwintig van de vierendertig jongeren die in aanmerking kwamen voor het onderzoek hebben meegewerkt aan het eerste interview. Vijf potentiële respondenten konden niet deelnemen omdat ze de Nederlandse, Franse of Engelse taal niet machtig waren. Vier potentiële respondenten hebben, zonder nadere specificatie, geweigerd deel te nemen omdat ze geen zin hadden een gesprek te voeren. Eén jongen mocht, buiten zijn wil om, niet deelnemen omwille van een sanctie (zie tabel 4).

Ten slotte werden twee jongeren rechtstreeks gerekruteerd via de methode van de sneeuwbalsteekproef (Korf, 1997). Na het beëindigen van het tweede interview werd aan de respondent gevraagd of hij/zij contactgegevens van potentiële respondenten aan ons kon doorgeven. Twee jongeren werden op deze wijze gerekruteerd.

Tabel 4: Rechtstreekse rekrutering

Rechtstreekse rekrutering	N
• Jongeren die hebben meegewerkt aan het eerste interview	38
• Non-response	12
1. Uitval door taalbarrière	5
2. Geen zin in een interview	4
3. Jongere kwam niet opdagen op de gemaakte afspraak	2
4. Jongere mocht niet deelnemen aan onderzoek omwille van sanctie	1

Het rekruteren van de jongeren bleek tijdrovend, zoals ook voorgaande onderzoeken bij jongeren in de zorg rapporteerden (e.g. Thomas en O’Kane, 1998; Heptinstall, 2000; Williams, McWilliams, Mainieri, Pecora & La Belle, 2006; Fenster, 2009). Het volledige rekruteringsproces in voorliggend onderzoek - van het eerste contact met de gatekeeper tot en met het eerste interview – nam drie weken tot tien maanden in beslag. Het verkrijgen van toezegging van de gatekeepers was het meest tijdsintensief en verklaart het verschil in rekruteringsnelheid.

3.4.1.3 Het behoud van contact: tracking procedures²⁷

Eens de respondenten gerekruteerd zijn, is het belangrijk om, zeker met het oog op een longitudinale studie, het contact met de respondenten doorheen de onderzoeksfasen te behouden. Elke ‘verloren’ respondent vergroot het risico op bias, wat de interne en externe validiteit van het onderzoek kan compromitteren (Wutzke, Conigrave, Kogler, Saunders & Hall, 2000). Het behouden van contact is één van de grootste uitdagingen in longitudinaal onderzoek, in het bijzonder wanneer het gaat om een onderzoekspopulatie die instabiliteit kent op één of meerdere levensdomeinen (David, Alati, Ware & Kinner, 2013; Smith Fowler, Aubry & Smith, 2004; Urry, Sanders & Munford, 2015). Wat het grote theoretische voordeel van follow-up onderzoek is (namelijk de opvolging van de oorspronkelijke respondenten na een bepaalde periode), leidt er wel toe dat het veldwerk gedurende het follow-up onderzoek een arbeids- en tijdsintensieve opdracht is (Decorte, 2000; Menard, 1991).

²⁷ De volgende publicatie gaat specifiek in op de gebruikte tracking procedures, met de focus op Facebook en sms: Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014). Contact (houden) met kwetsbare jongeren in een follow-up onderzoek: facebook en sms onder de loep genomen. *Panopticon*, 35, 473-479.

De literatuur heeft reeds uitgebreid aandacht besteed aan diverse tracking procedures die uitval tot een minimum kunnen beperken. De meest gebruikte tracking procedures, ongeacht de onderzoekspopulatie, worden als volgt omschreven²⁸: (1) beschikken over voldoende baseline informatie, zoals de contactgegevens van de respondent (e-mailadres, gsm-nummer, adres) (e.g. Boys et al., 2003; Calsyn, Klinkenberg, Morse, Miller & Cruthis, 2004; Hough, Tarke, Renker, Shields & Glatstein, 1996; Lyons et al., 2004; McKenzie et al., 1999; Williams et al., 2006); (2) in het bezit zijn van de namen en contactgegevens (adres en telefoonnummer) van ouders, familieleden en vrienden en de toelating hebben van de respondent om hen te contacteren wanneer het contact verbroken is (e.g. David et al., 2013; Hobden, Curtis Forney, Wyszacki Durham & Toro, 2011; Lyons et al., 2004); (3) de contactgegevens van de respondent regelmatig verifiëren en updaten (e.g. Calsyn et al., 2004), door de respondent op regelmatige basis telefonisch te contacteren, te e-mailen of in zijn verblijfplaats op te zoeken (e.g. Booker, Harding & Benzeval, 2011; Graziotti et al., 2012; Hobden et al., 2011; McKenzie et al., 1999; Stefancic et al., 2004; Sullivan, Rumpitz, Campbell, Eby & Davidson Li, 1996); (4) een informatiekaart met de naam, het telefoonnummer en het e-mailadres van de onderzoeker aan de respondent overhandigen opdat de respondent de onderzoeker te allen tijde zou kunnen contacteren (Hough et al., 1996; McKenzie, et al., 1999).

In de literatuur bestaat eensgezindheid dat meerdere tracking procedures idealiter gecombineerd worden (e.g. Booker et al., 2011; Robinson, Dennison, Wayman, Pronovost & Needham, 2007). Om de studie-uitval te beperken, werd in voorliggend onderzoek de eerder vermelde 'traditionele' tracking procedures gecombineerd met het gebruik van Facebook en sms. De focus ligt op het gebruik van Facebook en sms.

3.4.1.3.1 Baseline informatie van de respondent

In de eerste plaats was het van belang voldoende *baseline informatie* te verzamelen. Voor het invullen van het baseline document moet de respondent de onderzoeker minimaal vertrouwen (omdat persoonlijke contactinformatie met de onderzoeker wordt gedeeld). Naar analogie met Hobden et al. (2011) en Calsyn et al. (2004), die respectievelijk longitudinaal onderzoek deden bij thuisloze jongeren en bij adolescenten met HIV en een bijkomende psychiatrische stoornis, werden het e-mailadres en het gsm-nummer van de jongere *na* (en niet *vóór*) het eerste interview gevraagd. De contactgegevens werden na het tweede interview geverifieerd (Calsyn et al., 2004).²⁹ De baseline informatie werd bij de jongeren in de GI pas na het tweede interview verzameld omdat de vertrouwensband tussen ons en de jongeren na het eerste interview nog te fragiel was.

Alle jongeren waren bereid, zonder weerstand, baseline informatie met ons te delen. De jongeren die over een gsm beschikten, kozen ervoor om, naast hun e-mailadres, hun gsm-nummer te delen

²⁸ In mindere mate wordt het versturen van brieven, postkaarten en verjaardagskaarten gebruikt als tracking procedures omwille van de kostprijs. Daarnaast zijn deze tracking procedures alleen bruikbaar bij mensen met een stabiele huisvesting (Williams et al., 2006). Een beroep doen op (elektronische) databanken is een andere tracking procedure die soms wordt gebruikt in longitudinaal onderzoek, maar omwille van privacy-problemen niet aan te raden is (e.g. Fenster, 2009; Haggerty et al., 2008). Tot slot zijn 'agency tracking' en 'field tracking' (outreach) minder gebruikte, doch gekende tracking procedures (Lankenau, Sanders, Hathazi & Bloom, 2009; McKenzie, Peterson Tulskey, Long & Chesney, 1999; Stefancic, Schaefer-McDaniel, Davis & Tsemberis, 2004).

²⁹ Wanneer de jongeren gerekruteerd werden door de gatekeepers, gaf de gatekeeper, na toestemming van de jongeren, de contactgegevens (gsm-nummer en/of e-mailadres) reeds door aan ons.

omdat ze eerder bellen en sms'en dan e-mailen. De populariteit van de gsm bij jongeren werd ook door Bauwens, Pauwels, Lobet-Maris, Pouillet & Walrave (2009) bevestigd.

3.4.1.3.2 Baseline informatie van de significante anderen

Daarnaast werd aan de jongeren, na het tweede interview, de toelating gevraagd hen te lokaliseren via significante anderen wanneer het contact verbroken zou zijn (zie bijlage 8). De naam, het type relatie, het telefoonnummer en thuisadres van drie significante anderen werd gevraagd. We bezorgden de respondent een informatiekaart met onze naam en onze contactgegevens (het gsm-nummer en het werkgerelateerd e-mailadres).

Contactgegevens van moeder en broers en zussen werden het vaakst doorgegeven. Vier jongeren, elk in een andere begeleidingsvorm, gaven geen toelating om hen te lokaliseren via significante personen: ze wilden geen contactgegevens doorgeven zonder de toelating van de desbetreffende persoon. Twee jongeren die begeleid zelfstandig woonden, vonden dit formulier overbodig omdat ze naar eigen zeggen nooit hun gsm-nummer of e-mailadres veranderen. Bij veertien jongeren, waarvan tien jongeren in de GI, kon het 'consent to be contacted'-formulier niet worden ingevuld omdat ze geen namen konden noemen van significante personen (zie tabel 5).

Tabel 5: Significante anderen, geordend volgens frequentie

	N
Formulier ondertekend	51
Significante personen:	
• Moeder	37
• Broer(s)/zus(sen)	23
• Beste vriend(in)	14
• Vader	10
• Grootouder(s)	6
• Lief	4
Formulier niet ondertekend:	20
Geen significante personen	14
Willen contactgegevens van significante personen niet doorgeven	4
Formulier overbodig	2

3.4.1.3.3 Facebook

Het gebruik van Facebook als tracking procedure, om studie-uitval te beperken, is de laatste jaren aan een opmars bezig (jongvolwassenen met een verleden in de BJB: Masson, Balfe, Hackett & Philips, 2013; gezinnen in armoede: Mychasiuk & Benzies, 2011; mishandelde kinderen en hun zorgverleners: Nwadiuko, Isbell, Zolotor, Hussey & Kotch, 2011), maar het gebruik ervan blijft beperkt.³⁰ Het gebruik van Facebook van bij aanvang van een follow-up studie is een hiaat in de literatuur. Nochtans zou het gebruik van Facebook een medium kunnen zijn om het contact met de respondenten *doorheen* de onderzoeksfases te behouden, temeer omdat uit het jaarverslag van Facebook (2013) blijkt dat Facebook nog steeds de grootste sociale SNS (Social Networking Site) is van de wereld. We hebben in voorliggend onderzoek aan de jongeren na het tweede interview hun toestemming gevraagd om 'vrienden' te worden op Facebook. Naar analogie met het delen van persoonlijke contactgegevens, werd de toestemming pas na het tweede interview gevraagd omdat een minimaal vertrouwen aanwezig moest zijn. We hebben, zoals Nwadiuko et al. (2011) en Mychasiuk en Benzies (2011) adviseerden, een apart Facebook-account aangemaakt en de strengste privacy-instellingen ingeschakeld voor onszelf en voor de jongeren.³¹ Het Facebook-profiel bevat onze naam, het logo van de instelling waar we werkzaam zijn en het e-mailadres. Kort na het tweede interview verstuurd we een vriendschapsverzoek naar de jongeren die na afloop van het tweede interview mondeling hadden ingestemd met een vriendschapsverzoek (n=64). Tweeënzeventig procent (n=46) van deze jongeren heeft ons als 'vriend' op Facebook aanvaard, en dit vaak binnen de week na het tweede interview.

3.4.1.4 Het hercontacteren van de jongeren na het eerste interview

Het tweede interview vond, zoals hierboven beschreven, maximaal zes weken na het eerste interview plaats. We kunnen spreken van een lage drop-out van jongeren tussen het eerste en het tweede interview: 71 (van de 78) respondenten (91%) werden met succes gelokaliseerd; daarenboven waren ze allen bereid deel te nemen aan het tweede interview. Slechts zeven jongeren waren bij het tweede interview uit ons gezichtsveld verdwenen: twee jongeren reageerden niet op de (herhaaldelijke) boodschappen via gsm of e-mail; vijf jongeren, die ten tijde van het eerste interview in de GI verbleven, waren de instelling ontvlucht of hadden door de jeugdrechter een andere maatregel opgelegd gekregen, waardoor ze niet meer te lokaliseren waren. Omdat de vertrouwensband tussen ons en de jongeren nog te fragiel was, werd na het eerste interview geen baseline informatie aan jongeren in de GI gevraagd (zie 3.4.1.3.1 van dit hoofdstuk).

Omdat we de bruikbaarheid van sms als tracking procedure onder de loep wilden nemen, besloten we de jongeren eerst te contacteren via sms, vooraleer telefonisch contact op te nemen en te e-mailen. Het gebruik van sms was, zo bleek, een succesvolle tracking procedure in deze onderzoeksfase: we hebben bij 92% van de jongeren (48 van de 52 jongeren) afspraken gemaakt

³⁰ Facebook wordt de laatste jaren ook gebruikt als rekruteringskanaal (e.g. Ramo & Prochaska, 2012; Fenner et al., 2012; Palys & Atchison, 2012). Daar het gebruik van Facebook hier een andere finaliteit heeft, wordt Facebook als rekruteringsstrategie niet besproken in dit doctoraal proefschrift.

³¹ vb. een 'vriend' in dit onderzoek heeft geen toegang tot onze vriendenlijst.

rond een tweede interview via een sms-conversatie. Alle jongeren sms'ten binnen de 12 uur terug. De overige vier jongeren werden via e-mail gecontacteerd, omdat ze niet reageerden op sms'en en pogingen om hen telefonisch te bereiken, ook mislukten.³²

Een voorbeeld van een (gedeeltelijke) sms-conversatie illustreert de interactie:

Onderzoekster: *“Hey Lien [fictieve naam], met X. [voornaam onderzoekster], de onderzoekster van de universiteit. Alles goed met je? Heb 4 weken geleden een gesprekje met jou gehad over jouw toekomst. Zoals toen gezegd, neem ik nu opnieuw contact met je op voor een tweede gesprek. Als je zin hebt om deel te nemen, wanneer zou het lukken om binnenkort hiervoor af te spreken? Groetjes, X.”*

Jongere: *“Hey X., mt mij vree goe! Nog steeds op TCK he. Volgende week woensdag vanaf 14u moogt ge afkomen! Terug op mijne studio zoals vorige keer? Grtjs!”*

3.4.1.5 Het onderhouden van contact in de follow-up periode (na het tweede interview)

Om de drop-out zo klein mogelijk te houden, trachtten we, na het beëindigen van de eerste onderzoeksfase, het contact met de jongeren te behouden. Met 53 jongeren werd het contact tijdens de follow-up periode behouden. Facebook heeft, met ruime voorsprong, het grootste aandeel in dit succes, gevolgd door sms en e-mail. De volgorde kon misschien anders zijn; het was evenwel een bewuste keuze om het contact in eerste instantie te onderhouden via Facebook, omdat 46 jongeren ons vriendschapsverzoek op Facebook hadden aanvaard én omdat Facebook een geschikt medium is om met verschillende respondenten tegelijkertijd het contact te onderhouden, wat een enorme tijds winst betekende. We volgden 38 respondenten³³ vanop een (virtuele) afstand op Facebook door het profiel en het prikbord van de jongeren wekelijks na te lezen. We plaatsten evenwel niets op het prikbord van de jongere (geen reacties op prikbord-updates, noch 'likes'), op aanraden van Nwadiuko et al. (2011) en Jones, Saksvig, Grieser & Rohm Young (2012), om de privacy van de jongere niet te schaden.³⁴ Daarnaast werd een interpersoonlijke communicatie met de jongeren onderhouden: wanneer een jongere online was op het moment dat wij het prikbord lazen, trachtten we in de chatruimte een conversatie met de jongere aan te gaan. Jongeren die zelden online waren, werden driemaandelijks met een persoonlijk bericht gecontacteerd. Op die manier werd niet alleen het contact onderhouden, maar waren we ook op de hoogte van eventuele veranderingen in het leven van de jongeren en kon de band met de jongeren (verder) versterkt worden (e.g. Hobden et al., 2011). Achttien jongeren hebben tijdens de follow-up periode zelf het initiatief genomen om met ons een online gesprek aan te gaan in de chatruimte. De aanleiding van

---

³² Dit aantal is uitgezonderd de jongeren in de GI, omdat zij opnieuw werden opgezocht in de GI, zonder hen vooraf te hercontacteren.

³³ De overige acht jongeren logden zelden in op Facebook waardoor andere communicatiemiddelen noodzakelijk waren om het contact te onderhouden.

³⁴ Wanneer de privacy-instellingen van de Facebook van de jongere niet maximaal zijn ingesteld, kunnen niet alleen de 'vrienden' van de jongere, maar ook andere gebruikers van Facebook het prikbord van de jongere lezen.

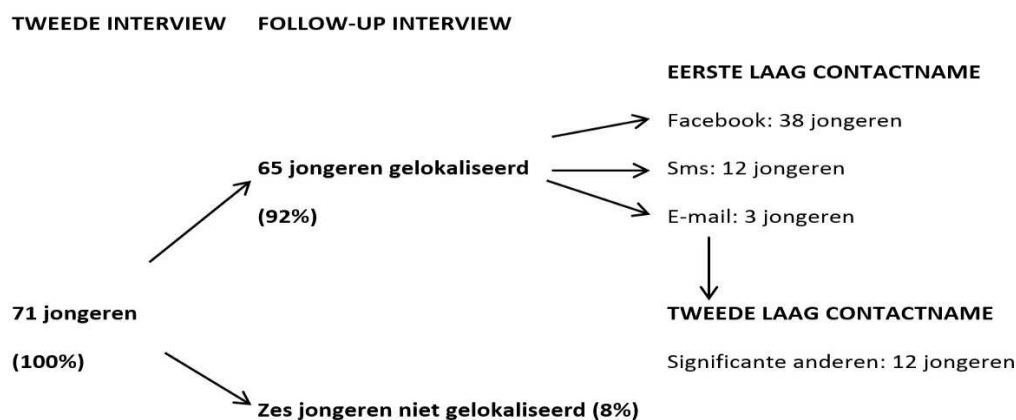
dit gesprek was steeds het veranderen van de begeleidingsvorm (vb. van TCK naar BZW) die ze met ons wilden delen. Het gebruik van bijkomende communicatiekanalen, zijnde sms en e-mail, zijn bij deze jongeren overbodig gebleken.

Vijftien jongeren zijn geen 'vrienden' met ons op Facebook of logden slechts sporadisch in tijdens de follow-up periode. Deze jongeren werden driemaandelijks met een sms of met een mail gecontacteerd. Het was evenwel de voorkeur van twaalf jongeren om hen via sms te contacteren, eerder dan via mail, omdat ze hun e-mail nauwelijks checken. De jongeren beantwoordden de sms binnen de 12 uur. Drie jongeren wilden het contact liever onderhouden via mail. Deze jongeren beantwoordden de mail binnen de week.

Vanaf het tweede interview (van de eerste onderzoeksfase) tot aan de start van de tweede onderzoeksfase waren 18 jongeren (= 25%) uit het gezichtsveld verdwenen, ondanks het gebruik van verschillende communicatiekanalen (voicemail, sms, e-mail, Facebook). Geen enkele jongere had expliciet de verdere deelname aan het onderzoek geweigerd. Alle jongeren kunnen we dus classificeren onder de categorie 'impliciete weigering follow-up onderzoek', de classificatie van Mitchell & Irvine (2008) volgend: tien jongeren konden we niet meer bereiken, omdat de gsm-nummer niet meer in werking was of het e-mailadres niet meer klopte; acht jongeren namen nooit de telefoon op wanneer ze werden opgebeld (de telefoon ging over en was dus aangesloten), en beantwoordden geen sms'en; deze jongeren reageerden niet op voicemail of e-mail berichten en negeerden persoonlijke berichten van ons op Facebook. Het merendeel van de jongeren dat niet meer te lokaliseren was (n=11), verbleef in de GI ten tijde van de eerste onderzoeksfase.

Het contacteren van significante anderen vóór de start van de tweede onderzoeksfase heeft zijn vruchten afgeworpen bij het lokaliseren van de respondenten die uit het zicht waren verdwenen. Door beroep te doen op de significante anderen konden twaalf van de achttien jongeren alsnog gelokaliseerd worden. De significante anderen bezorgden ons de nieuwe contactgegevens van de jongeren of lieten ons weten waar de jongere verbleef (vb. opname in een psychiatrisch ziekenhuis of een verblijf in de gevangenis). Zes jongeren zijn voorgoed uit ons vizier verdwenen: bij vier jongeren kon het 'consent to be contacted'-formulier niet worden ingevuld omdat ze geen namen konden noemen van significante personen; twee jongeren hebben het formulier niet ingevuld, omdat ze naar eigen zeggen nooit hun gsm-nummer of e-mailadres veranderen. De realiteit bewijst jammer genoeg het tegendeel (zie figuur 2).

Figuur 2: Het behouden en drop out van jongeren, na het tweede interview

3.4.1.6 Lokaliseren is niet synoniem met deelname aan het follow-up interview

Alle jongeren waarmee we zelf contact hebben kunnen onderhouden tijdens de follow-up periode hebben ingestemd met het follow-up interview. Twaalf jongeren dienden te worden gelokaliseerd via significante anderen omdat hun contactgegevens niet (meer) correct bleken. Vijf van die 12 jongeren hebben ingestemd met de verdere deelname aan het onderzoek. Vier van de 12 jongeren hebben verdere deelname aan het onderzoek geweigerd: bij drie van de vier jongeren is de reden voor niet-deelname niet gekend omdat ze de reden niet wilden geven; één jongere wenste niet langer deel te nemen, omdat hij niet geconfronteerd wilde worden met zijn verleden (deze jongere verbleef in een psychiatrisch ziekenhuis). De drie overige jongeren werden niet gecontacteerd omdat zij in de gevangenis verbleven³⁵.

Samenvattend hebben 13 jongeren niet deelgenomen aan de tweede onderzoeksfase: vier jongeren hebben expliciet geweigerd deel te nemen en zeven jongeren werden niet gecontacteerd of konden niet gecontacteerd worden.

3.4.1.7 Een weldoordachte 'exit-strategie' is belangrijk

Het eindpunt van een follow-up studie stelt een onderzoeker voor uitdagingen die verband houden met een centraal ethisch principe van onderzoek om geen schade toe te brengen aan de respondenten. Het gevaar is immers niet denkbeeldig dat de respondenten met een kater achterblijven omdat ze zich geïnstrumentaliseerd voelen, aldus Emmel, Hughes, Greenhalgh & Sales (2007), die onderzoek deden bij maatschappelijk uitgesloten groepen. Daarom is het essentieel de nodige aandacht en tijd te besteden aan het beëindigen van de studie. De literatuur is niet eenduidig wat betreft deze 'exit strategieën'.

Iversen (2009) geeft aan dat door middel van een ritueel aan de respondent kan duidelijk gemaakt worden dat het onderzoek ten einde loopt, en het contact ook zal ophouden. Het kan gaan om een cadeaubon (Iversen, 2009), een afscheidsdrink (Russell, 2005), een bedankkaartje (Cannon, 1992), het eindrapport opsturen (Read & Papakosta-Harvey, 2004), al dan niet met de mogelijkheid om er verder over te discussiëren (Cutcliffe & Ramcharan, 2002).

Andere onderzoekers zijn echter van mening dat het einde van de dataverzameling niet zozeer het einde dient te betekenen van de 'rapport' die ontstaan is tussen de onderzoeker en de respondent. Immers, de persoonlijkheid van de onderzoeker, de kwaliteit van de 'rapport' die ontstaan is gedurende de studie en het subject van de studie kan de behoefte om het contact na het beëindigen van de studie verder te zetten beïnvloeden (Dickson-Swift, James, Kippen & Liamputtong, 2006; Iversen, 2009; Morrison, Gregory & Thibodeau, 2012). Enerzijds kan de onderzoeker voor de respondent een professionele raadgever zijn (Booth, 1998; Cutcliffe & Ramcharan, 2002; Iversen, 2009), anderzijds kan dit het begin zijn van een 'echte vriendschap', gestoeld op een wederzijdse persoonlijke betrokkenheid (Boynton, 2002; Dickson-Swift et al., 2006). De kwantiteit van dit contact

---

³⁵ Na overleg met de leden van het begeleidingscomité werd beslist deze jongeren niet te contacteren.

kan verschillende dimensies aannemen: van het sturen van een verjaardagskaart tot het maandelijks afspreken (Dikson-Swift et al., 2006).

In voorliggend onderzoek werd het bespreken van de ‘exit strategie’ met de respondenten doelbewust ingebouwd in het onderzoeksdesign, met name op het einde van de tweede onderzoeksfase. De mening van de jongeren werd daarbij gerespecteerd. In de mate van het mogelijke zullen alle respondenten het eindrapport ontvangen, vergezeld van een bedankkaartje. Daarnaast zullen ze uitgenodigd worden op de openbare verdediging van dit doctoraal proefschrift. Negen van de 58 jongeren wensten het contact met de onderzoeker te verbreken na het laatste interview: het vriendschapsverzoek op Facebook werd verwijderd en er werden geen sms’en en mails meer verstuurd. De overige respondenten wilden het contact behouden. We trachten aan hun vraag tegemoet te komen op een wijze zoals de respondent vooropstelde: Facebook is de meest gewenste manier om het contact verder te zetten, gevolgd door sms. Fysiek afspreken werd door geen enkele respondent voorgesteld.

3.4.2 Proces van de diepte-interviews

In dit onderdeel wordt dieper ingegaan op het proces van de diepte-interviews, zowel van de eerste als van de tweede onderzoeksfase. Bij de eerste onderzoeksfase wordt de nadruk gelegd op vertrouwelijkheid en anonimiteit, sociaal wenselijke antwoorden en testvragen omdat deze *alleen* voorkomen tijdens de eerste onderzoeksfase. Ook wordt stilgestaan bij de plaats en het tijdstip van de interviews. Omdat het proces van de diepte-interviews van de tweede fase grote gelijkenissen vertoont met de eerste onderzoeksfase, wordt bij de tweede fase enkel stilgestaan bij die zaken die fundamenteel verschillend zijn in vergelijking met de eerste onderzoeksfase.

3.4.2.1 De eerste onderzoeksfase

3.4.2.1.1 Vertrouwelijkheid en anonimiteit

Omgaan met wantrouwen

Bij aanvang van het interview, en in het bijzonder bij de interviews van de eerste onderzoeksfase, hadden de jongeren heel wat vragen over de anonimiteit en vertrouwelijkheid van het interview. Zo wilden ze in eerste instantie de garantie dat op een vertrouwelijke manier werd omgegaan met hun verhaal, in het bijzonder tegenover hun (thuis)begeleider. Vooral de jongeren in de GI uitten hun vrees dat hun verhaal bij de begeleider, consultant of jeugdrechter terecht zou komen. Deze deelnemers vroegen meer dan andere jongeren expliciete garanties voor de anonieme behandeling van de onderzoeksresultaten. De garantie op vertrouwelijkheid en anonimiteit werd door sommige jongeren nogmaals ter sprake gebracht wanneer de levensdomeinen ‘alcohol- en illegaal druggebruik’, ‘psychische gezondheid’ en ‘contact met politie en justitie’ aan bod kwamen.

“Ge gaat dat [gebruik van cannabis] toch niet zeggen tegen X [zijn individuele begeleider] he, want hij weet dat niet.” (jongen, 17, TCK)

Een groot aantal jongeren had al meegewerkt aan wetenschappelijk onderzoek, wat het vertrouwen in een correcte afhandeling van hun verhaal ten goede kwam.

“Ja, maar ik weet dat jullie niets doorzeggen. Dat mag niet he (...). Ik heb al een paar keer meegedaan aan interviews, dus ik weet dat wel.” (jongen, 19, BZW)

Jongeren die nog nooit aan onderzoek hadden deelgenomen, waren eerder wantrouwig over de bestemming van de onderzoeksresultaten.

“Ja maar, zweer je dat er niets naar de begeleiding gaat he.” (meisje, 18, TCK)

Eén jongere had geen vertrouwen meer in onderzoek sinds de deelname aan een tevredenheidsenquête over haar residentiële plaatsing. Deze enquête werd door een masterstudente afgenomen in het kader van haar masterproef. De jongere suggereerde dat de onderzoekster persoonlijke informatie had doorgegeven aan de begeleiders. We hebben haar kunnen overtuigen om toch deel te nemen aan voorliggend onderzoek door nogmaals te wijzen op het informed consent.

Jongere: *“Nee ze, ik doe niet mee. Gelijk vorig jaar zekers en dan weet gans de leefgroep dat ik vind dat dat hier niet deugd.”* (meisje, 17, leefgroep)

Onderzoekster: *“Door je dit formulier [wijst naar het informed consent] te laten ondertekenen, zweer ik dat niemand ooit te weten zal komen wat je sebiel gaat vertellen.”*

Ook het gebruik van opnameapparatuur zorgde voor heel wat argwaan en vragen bij de respondenten, opnieuw in het bijzonder bij jongeren in de GI.

“Ge gaat dat [opnameapparatuur] toch niet afspelen aan mijne begeleider he. Want anders doe ik niet mee.” (meisje, 17, GI)

De reden van het gebruik van de opnameapparatuur, namelijk om een correcte weergave van de uitgedrukte visies te bekomen en om de interviewer toe te laten zich toe te leggen op het stellen van vragen (Cambré & Waeye, 2010; Legard et al., 2006), werd geëxpliciteerd. Alle jongeren hebben hun toestemming gegeven voor het gebruik van opnameapparatuur, met uitzondering van zes jongeren in de GI die niet wensten dat het *eerste interview* werd opgenomen. Dit kan gelinkt worden aan de vrees dat persoonlijke informatie niet vertrouwelijk zou behandeld worden. Eén meisje weigerde opname omdat ze vindt dat ze een onaangename stem heeft. Alle jongeren gaven wel toestemming voor de opname van het tweede interview. Dit is een indicatie dat het zijn vruchten afwerpt als het vertrouwen van de jongeren verkregen en behouden wordt, zoals ook blijkt uit andere onderzoeken (Fontana & Frey, 2003; Kendrick et al., 2008). Daarnaast is dit een indicatie van de meerwaarde van meerdere interviews bij dezelfde jongeren, zoals ook bij voorgaand onderzoek bij jongeren met GES werd vastgesteld (Vander Laenen, 2008b).

Het creëren van ‘rapport’

De creatie van een interviewklimaat waarin de respondent zich gerespecteerd en vertrouwd voelt, zijn kenmerkend voor ‘rapport’ (Legard, Keegan & Ward, 2006). ‘Rapport’ kan ervoor zorgen dat de respondent zich ontspannen voelt en zich meer vrijelijk kan uiten (Harden, Scott, Backett-Milburn & Jackson, 2000). Anderen gebruiken ‘rapport’ ook in het kader van het begrijpen van de respondent (Beyens & Tournel, 2009; Fontana & Frey, 2003). In voorliggend onderzoek zat het creëren en bevorderen van ‘rapport’ tijdens de eerste onderzoeksfase in kleine dingen.³⁶ Zo werd, vóór met het eigenlijke onderzoek gestart werd, even gepraat over alledaagse dingen. Muziek, films en games zijn erg belangrijk voor vele jongeren en waren dan ook geliefde gespreksonderwerpen. Het leverde resultaat op deze interesse te waarderen en zo het ijs te breken en vertrouwen te creëren. Ook na elk interview werd aandacht besteed aan het praten over algemene dingen. Voorafgaand aan het interview werd een korte drop-off³⁷ afgenomen (zie bijlage 7), die de functie van ijsbreker had (Berrick, Frasch & Fox, 2000).

Ook onze leeftijd speelde een rol in de interactie met de jongeren. Bij aanvang of na het interview waren veel jongeren geïnteresseerd in onze leeftijd. Het relatief beperkte leeftijdsverschil tussen ons en de respondent werkte drempelverlagend en wekte vertrouwen op.

3.4.2.1.2 Sociaal wenselijke antwoorden doorprikken?

Sociaal wenselijke antwoorden zijn onvermijdelijk (Hollander, 2004). Vooral bij de topics ‘alcohol- en illegaal druggebruik’ en ‘contact met politie en justitie’ merkten we bij een aantal jongeren uitspraken die als sociaal wenselijk zouden kunnen beschouwd worden. Nochtans heeft eerder onderzoek reeds aangetoond dat jongeren persoonlijke en voor hen mogelijks gevaarlijke uitspraken doen die de onderzoeker zou kunnen misbruiken (Vander Laenen, 2008a). We gaven aan geen ‘oordeel’ te willen vellen over hen. Ook werd steeds benadrukt dat we geen voorbereidende informatie over hen hadden, noch beschikten over informatie over hun hulpverleningssituatie. We probeerden op die manier de respondent gerust te stellen tijdens het interview.

In voorliggend onderzoek werden sociaal wenselijke antwoorden opgemerkt doordat het non-verbale gedrag van respondenten niet strookte met hun antwoorden, of doordat de toon en de snelheid van het antwoord plots veranderde (Miller & Glassner, 2004). Sommige jongeren beëindigden hun antwoord met ‘ik weet het niet’, of beëindigden hun antwoord in vraagvorm (vb. ‘zoiets?’). Anderen spraken in algemene bewoordingen, zonder hun persoonlijke inbreng te geven.

“Goh ja, wie smooit er nu niet, elke gast doet dat wel ne keer zeker.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

Sommige jongeren, bij wie het interview plaatsvond in de voorziening, waren bang dat de begeleid(st)er hen hoorde praten, en gaven daarom vermoedelijk sociaal wenselijke antwoorden. Wanneer we hen erop wezen dat geen begeleiding hun verhaal kon horen, werd niet langer sociaal wenselijk geantwoord.

³⁶ In 3.4.1.5. van dit hoofdstuk werd reeds besproken hoe ‘rapport’ na de eerste onderzoeksfase bewerkstelligd of versterkt werd door tijdens de follow-up periode in beeld te blijven van de respondent.

³⁷ Een drop-off is een korte (mondelijke) vragenlijst om enkele achtergrondgegevens te bekomen, zodat achteraf een profielschets van de steekproef gemaakt kan worden (Mortelmans, 2013).

Jongere: *“Weet ge, ik smoor niet [aarzelend]”* (jongen, 17, TCK)

Onderzoekster: *“Niemand van de begeleiding kan jou horen. Ik heb X [de begeleider] net horen weggaan.”*

Jongere: *“Oké, dan ik smoor af en toe [fluisterend], maar ze weten dat hier niet, en ik wil dat uiteraard zo houden.”*

Tijdens het eerste interview was geen sprake van sociaal wenselijke antwoorden. Een reden hiervoor is wellicht dat het eerste interview geen potentieel ‘bedreigende’ topics aankaartte, waardoor de nieuwe situatie door de jongeren als ‘veilig’ werd aanzien en zij minder onze geanticiperde verwachtingen in rekenschap brachten. Tijdens het tweede interview was wel regelmatig sprake van sociaal wenselijke antwoorden, voornamelijk bij de topics ‘contact met politie en justitie’, ‘gezondheid’ en ‘sociaal netwerk’. Bij een aantal jongeren hield het geven van sociaal wenselijke antwoorden eerder verband met weerstand om een eigen mening te geven. Bij een aantal jongeren ging hun initieel antwoord zelfs lijnrecht in tegen hun mening, die ze wel degelijk formuleerden als we de vraag herhaalden of beklemtoonden dat hun eigen mening centraal stond.

Onderzoekster: *“Wie kan je vertrouwen?”*

Jongere: *“Mijn begeleider?” [de jongeren is helemaal niet overtuigd van haar antwoord en de onderzoekster stelt de vraag opnieuw]. “Nee, toch niet, zeker niet hem.”* (meisje, 17, cat. 1 – TCK)

Niettemin doen sociaal wenselijke antwoorden geen afbreuk aan de kwaliteit van het onderzoek. Dit onderzoek vertrekt vanuit het perspectief en de beleving van de jongeren, los van dé waarheid: hun beleving is de waarheid (Denzin, 2001; Hollander, 2004).

3.4.2.1.3 Testvragen

In het merendeel van de interviews (55 van de 71 interviews) stelden de jongeren ons vragen of testten ze ons. Deze testvragen kunnen verschillende motieven hebben. Ze kunnen verband houden met een zeker wantrouwen tegenover de onderzoeker. Testvragen worden ook gesteld om de reactie van de onderzoeker te peilen en de onderzoeker een rol en een plaats te geven (Hill, 2006). We hebben doelbewust eerlijk op alle vragen geantwoord om de openheid van de jongeren te stimuleren en hun vertrouwen in ons te vergroten, zoals Abell et al. (2006) bepleitten.

Sommige jongeren stelden vragen over ons alcohol- en illegaal druggebruik en contact met politie en justitie. Hoofdzakelijk gingen de vragen over cannabisgebruik en amfetaminegebruik. Deze vragen werden vaak gesteld door jongeren die zelf drugs gebruikten. Ze zochten als het ware een bevestiging voor de ‘normaliteit’ van hun gedrag, zoals Hammersley, Jenkins en Reid (2001) ook suggereerden, of ze waren op zoek naar veiligheid en misschien zelfs bondgenootschap.

Daarnaast stelden enkele jongeren persoonlijke vragen over onze leeftijd en ons beroep. Hiermee probeerden de jongeren ons een plaats te geven, en ons als persoon te beoordelen, maar ook te polsen naar onze motieven. Zo gaven zeven jongeren aan verwonderd te zijn over onze jobhoud (*“Dus dat onderzoek is jouw werk?”*). Dit is een bedenking die al eerder bij onderzoek bij ‘kwetsbare’ populaties werd vastgesteld (Baxter, Thorne & Mitchell, 2001).

Een laatste groep testvragen hangt samen met de manier waarop zij denken/verwachten, op basis van ervaringen, dat anderen naar hen kijken. Zo vroegen enkele jongeren direct of indirect of wij hun gedrag of manier van denken ‘normaal’ vinden.

3.4.2.1.4 Plaats en tijdstip

De interviews van de eerste onderzoeksfase vonden plaats van juni 2011 tot juni 2013. Het tijdstip van het interview werd in overleg met de respondent bepaald, om op die manier erover te waken dat school- of werkuren en vrije tijd gevrijwaard werden. Hill (2006) stelde immers vast dat jongeren hun ‘eigen tijd’ belangrijk vinden en niet willen dat onderzoek die tijd in beslag neemt. Voor jongeren die in de GI verbleven, werd het tijdstip van het interview door de directie en begeleiders bepaald, erover wakend dat de gewone activiteiten van de jongeren niet in het gedrang kwamen.

De plaats van het interview werd eveneens in overleg met de respondent bepaald. Een voor de respondent vertrouwde setting komt de kwaliteit van het interview ten goede, omdat de respondenten dan de ‘insiders’ zijn, waardoor de macht van de onderzoeker verder vermindert (Vander Laenen, 2008b). Met uitzondering van zes jongeren wiens hulpverleningsvorm tussen het eerste en tweede interview was veranderd (vb. van TCK naar BZW), vonden beide interviews steeds plaats op dezelfde locatie.

Bij jongeren in TCK of bij jongeren die begeleid zelfstandig woonden, vonden de interviews plaats in hun studio of appartement. Eén jongere schaamde zich over de wanorde in zijn studio, waardoor hij het (eerste) interview in het stadspark liet doorgaan; het tweede interview vond wel plaats in zijn studio.

Jongeren die thuisbegeleiding kregen of in een pleeggezin verbleven, kozen ervoor om het interview in het (pleeg)gezin te laten doorgaan. Bij één respondent verliep de thuisbegeleiding ten tijde van de eerste onderzoeksfase problematisch omwille van de weerstand van de moeder ten aanzien van de hulpverlener. Daarom koos ze ervoor om de beide interviews te laten plaatsvinden in de woning van de ouders van haar vriend.

Het is evenwel opmerkelijk dat vele jongeren die in een leefgroep van een open voorziening verbleven, weigerachtig stonden tegenover een interview in de leefgroep of in een gebouw van de voorziening. Ze wilden ‘luistervinken’ geen kans geven om hun verhaal een andere wending te geven, of zelfs te misbruiken, zo stelden ze.

“Ik wil het gesprek niet op mijn kamer laten doorgaan, want ik wil niet dat X [begeleider] mij kan horen, of ne gast van hier. Er wordt hier veel geklikt.” (jongen, 17, leefgroep)

Deze jongeren lieten het interview doorgaan op een openbare plaats. Een park of recreatiedomein in de buurt van de voorziening waren voor de respondenten geliefkoosde plaatsen omwille van de rust en de privacy.

Jongeren die het interview wel in de voorziening lieten plaatsvinden, stonden erop dat dit in de gespreksruimte gebeurde, waarbij niemand van de voorziening – noch personeel, noch jongeren – het gesprek kon meevolgen.

“Kom, we gaan ons in de bezoekersruimte zetten, weg van de leefgroep.” (meisje, 17, leefgroep)

Het voorgaande geldt niet voor de interviews die in de GI hebben plaatsgevonden, omdat het organiseren van de interviews buiten de GI geen optie was. Dit kan, volgens Ridge en Millar (2000), zorgen voor een inherente spanning bij het uitvoeren van jeugdgericht onderzoek binnen een institutionele setting waar jongeren 'noodgedwongen' verblijven. We hebben een dergelijke spanning nooit als dusdanig aanvoeld. De kans bestaat dat de spanning wel door de jongeren werd aanvoeld, wat een reden kan zijn voor de uitval van deze groep na de eerste onderzoeksfase. De concrete locatie van de interviews werd bepaald door praktische en veiligheidsoverwegingen, en in overleg met de begeleiders van dienst. De individuele kamer van de jongeren en de gespreksruimte waren de interviewlocaties bij uitstek. Uit veiligheidsoverwegingen vond één interview in de woonkamer van de leefgroep plaats, naast de bureel van de begeleiders, wat een rem betekende op de openheid van de respondent.

3.4.2.2 De tweede onderzoeksfase

Omdat het proces van de diepte-interviews van de tweede onderzoeksfase grote gelijkenissen vertoont met de eerste onderzoeksfase, wordt enkel stilgestaan bij die zaken die fundamenteel verschillend zijn met de eerste onderzoeksfase.

3.4.2.2.1 Plaats en tijdstip

De keuze inzake tijdstip en locatie werd, net zoals tijdens de eerste onderzoeksfase, steeds aan de respondent over gelaten. In tegenstelling tot de eerste onderzoeksfase werden gemaakte afspraken voor een interview vaker afgezegd of kwam de respondent niet opdagen. Hierbij ging het telkens om een tussenkomst van toevalligheden, nonchalance, dubbele afspraken of vergeetachtigheid, en niet om angst of tegenzin, aangezien het interview wel steeds werd afgenomen op een later tijdstip. Drie respondenten waarmee bij de tweede afspraak een gesprek plaatsvond, konden op de eerste afspraak niet aanwezig zijn omdat zij zich onwel voelden. Twee respondenten die op de tweede of derde afspraak opdaagden, konden de vorige afspraken niet nakomen door werkgerelateerde bezigheden. Twee jongeren waarmee een tweede afspraak gemaakt werd, waren de eerste afspraak vergeten. Eén jongere gaf aan dat zijn trein afgeschaft was, waardoor hij niet op de eerste afspraak aanwezig kon zijn; de tweede afspraak ging wel door.

Het merendeel van de respondenten (40 van de 58 geïnterviewde jongeren) liet het interview doorgaan bij hem/haar thuis of in de setting waar de respondent op dat moment verbleef (vb. kraakpand). De overige respondenten spraken liever af op een openbare plaats waar ze regelmatig komen (stationsgebouw, stadspark).

3.4.2.2.2 Vertellen over de transitieperiode is geen evidentie

Tijdens elk interview werd telkens getracht de respondent zo min mogelijk te onderbreken. Er werd enkel doorgevraagd als de respondent 'uitverteld' was, wanneer er onduidelijkheden waren tijdens het interview, of wanneer de respondent het zelf moeilijk had om zijn of haar verhaal verder te

zetten. Vooral tijdens het follow-up onderzoek bleek het vaak een ware uitdaging om het gesprek gaande te houden als de respondent aangaf dat alles verteld was, maar de onderzoeksvraag nog niet voldoende beantwoord was. De respondent had het vaak moeilijk om de transitieperiode gestructureerd in kaart te brengen. Met de levensdomeinen in het achterhoofd, was het telkens zoeken naar de juiste aanpak en werkwijze bij elke respondent (Clausen, 1998). Met de juiste (kleine) interventies slaagden de meeste respondenten er uiteindelijk wel in om hun verhaal over de transitieperiode te brengen. Het bleek ook niet evident om de controle te houden over de wendingen van bepaalde interviews. De bedoeling is dat respondenten informatie aanhalen die nodig is om het verhaal te volgen (Flick, 2009). In de praktijk wijdden sommige respondenten sterk uit over voor het onderzoek niet-relevante zaken (zoals in detail bespreken van hobby's) of gebruikten ze het interview als forum om bepaalde klachten of zorgen gerelateerd aan hun hulpverleningstraject te uiten. De frustratie van deze jongeren over hun hulpverleningstraject was zo groot dat ingaan op andere levensdomeinen quasi onmogelijk was. Wat volgde, was dan ook een moeilijke oefening, namelijk het evenwicht nastreven tussen het tonen van begrip en vertrouwen enerzijds, en het behouden van de focus op het beantwoorden van de onderzoeksvraag anderzijds. Ridge en Millar (2000, p. 166) noemen dit terecht een 'tolerance for tangents'.

Voor de respondent kan het vertellen van het levensverhaal aan een onbekende erg ingrijpend zijn. Het kan immers vele emoties naar boven halen. Nazorg is dan ook erg belangrijk (Duchateau, Van Poeck & Hebberecht, 2004). Na afloop van het interview werd tijd gemaakt om even na te praten en feedback te geven. Een informele babbelen over de evaluatie van het interview kon daarenboven uitklaren of de respondent alles wat hij of zij wilde zeggen aan bod was gekomen (Plummer, 1983). Er werd op het einde van het gesprek ook altijd benadrukt dat de respondent contact kon opnemen indien er nog vragen of bedenkingen waren. Onze contactgegevens waren opgenomen op het 'informed consent'-formulier. Van deze mogelijkheid werd zes keer gebruik gemaakt: vier keer om een kopie van het interview te vragen, en twee keer om bijkomende informatie te bezorgen.

4 Besluit

De centrale inhoudelijke doelstelling van het onderzoek is het verwerven van inzicht in de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de jeugdzorg van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven. Dit onderzoek wil een stem geven aan deze groep jongeren die als kwetsbaar worden beschouwd. Daarom is gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethodologie die de beleving van jeugdzorgverlaters en de betekenis die jongeren geven aan de transitieperiode zo veel mogelijk centraal stelt. Het onderzoek is een follow-up onderzoek, dat de onderzoekspopulatie twee keer diepgaand heeft bevraagd, een keer kort vóór en een keer tijdens de transitieperiode. Er werden diepte-interviews gebruikt omdat op deze manier voldoende aandacht kon gaan naar de individuele ervaringen van de respondenten.

Het in contact komen en het behouden van contact in functie van follow-up is één van de grootste uitdagingen in longitudinaal onderzoek, in het bijzonder wanneer het gaat om een

onderzoekspopulatie die instabiliteit kent op één of meerdere levensdomeinen (David et al., 2013; Smith Fowler et al., 2004).

Ten eerste bevestigt voorliggend onderzoek twee aanbevelingen rond de 'negotiation of entree' fase die reeds in voorgaand onderzoek werden beschreven (Curtis et al., 2004; Heptinstall, 2000): 1) dat het een onmiskenbaar voordeel is het onderzoek persoonlijk voor te stellen aan de gatekeepers, in dialoog (vb. tijdens een teamvergadering), met een maximale focus op de waarborgen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting; 2) dat het rechtstreeks rekruteren van respondenten bijdraagt tot een lagere non-response en tot het initiëren van 'rapport'. De rechtstreekse aanwervingsstrategieën zijn te verkiezen boven onrechtstreekse aanwervingsstrategieën, zoals ook Heptinstall (2000) beaamt. Alleen de onderzoeker kent het onderzoek ten gronde, waardoor vragen correct kunnen beantwoord worden en eventuele twijfels en bekommernissen kunnen weggenomen worden. Daarnaast kan het eerste contact reeds het creëren van een (vertrouwens)relatie initiëren – het zogenaamde 'rapport' (e.g. Duncombe & Jessop, 2002; Mitchell & Irvine, 2008) - tussen de onderzoeker en de respondent, wat de kwaliteit van het interview ten goede komt. Een bijkomende, niet onbelangrijke, reden om rechtstreekse aanwerving te verkiezen, is de kleinere non-response. De werkdruk van de directie en begeleiders is vaak hoog waardoor ze niet steeds de tijd vinden de jongeren in te lichten over het onderzoek. Ten slotte zijn de redenen voor non-response doorgaans gekend, wat vaak niet het geval is bij rekrutering via gatekeepers (Heptinstall, 2000). Achtenzeventig jongeren zijn rechtstreeks of onrechtstreeks gerekruteerd voor het onderzoek en hebben deelgenomen aan het eerste interview (van de eerste onderzoeksfase). Maximaal zes weken later volgde het tweede interview (van de eerste onderzoeksfase) en hieraan hebben 71 jongeren deelgenomen.

Ten tweede is het belang gebleken van het combineren van diverse tracking procedures, om de kans op uitval tot een minimum te herleiden. In voorliggend onderzoek is een combinatie van 'traditionele' en 'vernieuwende' tracking procedures, zoals Facebook, gebruikt. De meerwaarde van een combinatie van 'traditionele' tracking procedures is reeds uitgebreid in de literatuur neergeschreven (e.g. Booker et al., 2011; Graziotti et al., 2012; Hobden et al., 2011). Uit voorliggend onderzoek blijkt daarnaast dat de strategische keuze voor het gebruik van Facebook van bij aanvang van de studie zijn vruchten heeft afgeworpen: zowel het direct contact met de respondenten kon intensief onderhouden worden, evenals het op een indirecte manier opvolgen van de levenswandel van de respondenten door regelmatig het prikbord en de contactgegevens van de respondenten op wijzigingen te checken. Deze contacten dragen bij tot het 'in beeld blijven' van de onderzoeker. Het regelmatig contact, hoe kortstondig ook, kan ervoor zorgen dat de 'rapport' tussen de onderzoeker en de respondent wordt versterkt (Fenster, 2009; Stefancic et al., 2004). Facebook heeft een extra troef omdat een internetverbinding voldoende is om Facebook te raadplegen. Daarom is het in het bijzonder voor individuen met een instabiele huisvesting of gsm-nummer aan te raden Facebook als (bijkomende) tracking procedure te gebruiken, zoals ook Masson et al. (2013) en Mychasiuk & Benzies (2011) bepleitten. Het is hierbij aangewezen de 'nickname' die de respondent op Facebook gebruikt pas na het eerste of tweede interview te vragen, daar uit de literatuur blijkt dat een minimaal vertrouwen in de onderzoeker belangrijk is vooraleer persoonlijke gegevens worden gedeeld (e.g. Calsyn et al., 2004; Hobden et al., 2011).

Uit voorliggend onderzoek blijkt ook dat het gebruik van sms als tracking procedure een goede keuze was, zeker bij die jongeren die geen 'vrienden' van ons waren op Facebook. Er zijn vier redenen die dit kunnen verklaren, zoals ook uit onderzoek van Reid en Reid (2005) blijkt. Ten eerste verkiezen de respondenten sms boven een telefoongesprek of e-mail omdat sms'en sneller gaat, waardoor de

respondenten zonder veel moeite kunnen antwoorden en kunnen reageren wanneer het hen uitkomt. Ten tweede hangt de populariteit van sms samen met het grote aantal gratis berichtjes. Ten derde is sms een goede methode voor verbaal minder sterke jongeren. Ten slotte vinden jongeren het fijn als ze meer tijd hebben om over een respons na te denken dan bijvoorbeeld in een telefoongesprek. Het blijft echter aan te raden bijkomende tracking procedures te voorzien daar een gsm-nummer snel kan wijzigen.

Overeenkomstig voorgaand onderzoek (Berry & Bass, 2012), was e-mail als tracking procedure in dit onderzoek niet populair.

De technologische vooruitgang ten spijt, zijn we er niet in geslaagd om het contact met alle respondenten te behouden. Het waren vooral de jongeren uit de GI die het moeilijkst te traceren zijn: met 11 van de 19 jongeren die ten tijde van het tweede interview in de GI verbleven, hadden we geen contact tijdens de follow-up periode (tussen de eerste en de start van de tweede onderzoeksfase). Hiervoor zijn twee mogelijke verklaringen. Ten eerste was hun gsm-nummer zelden nog actief wanneer ze de GI verlieten (door de te lange deactivatie van de simkaart). Ten tweede negeerden deze jongeren het vaakst het vriendschapsverzoek op Facebook. De te grote tijdsperiode tussen de eerste onderzoeksfase, waarbij alle jongeren met een Facebook-profiel mondeling hadden ingestemd met het vriendschapsverzoek en het hebben van internettoegang voor deze jongeren kan een reden zijn (de jongeren hadden geen toegang tot het internet tijdens hun verblijf in de GI). Een andere verklaring kan het sterk aanwezige wantrouwen bij deze jongeren zijn, zoals al werd beschreven door Voet en Nijs (2009) bij jongeren in de BJB en door Vander Laenen (2008b) bij jongeren met GES in voorzieningen van het VAPH. Voorgaand onderzoek stelt immers dat de aanwezigheid van 'rapport' tussen de onderzoeker en de respondent een belangrijke basisvoorwaarde is voor een geslaagd follow-up onderzoek, eerder dan een combinatie van diverse tracking procedures (e.g. Duncombe & Jessop, 2002; Mitchell & Irvine, 2008).

Voorgaand onderzoek kwam ook tot de conclusie dat de moeilijkst te traceren respondenten de meest 'kwetsbare' individuen zijn (e.g. Sullivan et al., 1996; Boys et al., 2003; Hobden et al., 2011). Net omwille van het feit dat de moeilijkst te traceren respondenten andere karakteristieken kunnen hebben, zijn ze het meest interessant, en is het belangrijk om zoveel mogelijk van deze respondenten terug te lokaliseren (Gilbertson & Barber, 2002). Het contacteren van significante anderen vóór de start van de tweede onderzoeksfase heeft zijn vruchten afgeworpen bij het lokaliseren van de respondenten die uit het zicht waren verdwenen. Door beroep te doen op de significante anderen konden twaalf van de achttien jongeren alsnog gelokaliseerd worden (zes jongeren zijn voorgoed uit ons vizier verdwenen). Vijf van die 12 jongeren hebben ingestemd met de verdere deelname aan het onderzoek. Vier van de 12 jongeren hebben verdere deelname aan het onderzoek geweigerd: bij drie van de vier jongeren is de reden voor niet-deelname niet gekend omdat ze de reden niet wilden geven; één jongere wenste niet langer deel te nemen, omdat hij niet geconfronteerd wilde worden met zijn verleden. De drie overige jongeren werden niet gecontacteerd omdat zij in de gevangenis verbleven. Samenvattend hebben 13 jongeren niet deelgenomen aan de tweede onderzoeksfase: vier jongeren hebben expliciet geweigerd deel te nemen en zeven jongeren werden niet gecontacteerd of konden niet gecontacteerd worden. Achtenvijftig jongeren hebben aldus aan de tweede onderzoeksfase deelgenomen.

De jongeren in dit onderzoek zijn bij aanvang globaal genomen wantrouwig, tegenover begeleiders in de voorziening, tegenover andere jongeren in de voorziening en tegenover (de) onderzoek(er). Ze zijn gevormd en 'misvormd' door hun eigen ervaringen en door ervaringen van anderen in hun omgeving. Jongeren putten uit deze ervaringen om hulpverleners en ook onderzoek(ers) te plaatsen en te beoordelen. De jongeren in dit onderzoek zijn al vaak onderzocht, veelal met het oog op diagnose en assessment, en staan zo afkerig tegen 'onderzocht worden'. Deze ervaringen vormen mee het beeld dat jongeren hebben van onderzoek. De allergische reactie op de opnameapparatuur en testvragen zijn daarvan duidelijke illustraties. Voor een aantal jongeren is een onderzoeker een professionele volwassene, die (dus) niet te vertrouwen is. Doordat we verschillende gesprekken met drie vierde van de jongeren hebben gehad, en dit verspreid over een tijdspanne van vier jaar, zijn we erin geslaagd een band van vertrouwen te ontwikkelen met de jongeren (Miskovic & Hoop, 2006). De jongeren voelden zich gerespecteerd als onderzoekssubject doordat ze alle fasen in het onderzoek met dezelfde onderzoekster hebben doorlopen.

Hoofdstuk 3: De onderzoeksresultaten

In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksresultaten voorgesteld van de eerste en tweede fase van het empirische luik van het onderzoek. Elke onderzoeksfase wordt apart besproken (deel 1 en deel 2), waarbij telkens een onderscheid wordt gemaakt tussen de profielschets en de analyse van de onderzoeksresultaten.

De *profielschets* heeft als doel informatie over de centrale levensdomeinen, met name onderwijs/werk, huisvesting, financiën, sociaal netwerk (formeel/informeel), vrije tijd, contact met politie en justitie en gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik), te bundelen. Op die manier wordt een algemeen kader weergegeven aangaande het profiel van de jongeren, zowel ten tijde van de eerste als ten tijde van de tweede onderzoeksfase. Daarnaast wordt het profiel van de drop-out beschreven, om na te gaan of de niet traceerbare jongeren andere karakteristieken hebben (e.g. Boys et al., 2003; Hobden et al., 2011; Sullivan et al., 1996).

De *analyse van de onderzoeksresultaten* heeft als doel een antwoord te bieden op de centrale onderzoeksdoelstelling, met name inzicht krijgen in de beleving, ervaring en noden op de verschillende levensdomeinen van jongeren in de BJB van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven.

De besluiten van de eerste en de tweede onderzoeksfase zijn eerder beschrijvend (en samenvattend) van aard. De toetsing van de onderzoeksresultaten aan de literatuur en de daarbij horende aanbevelingen, zijn verwerkt in hoofdstuk 4.

Deel 1: De eerste onderzoeksfase³⁸

1 Profielschets

Noot: de profielschets is gebaseerd op wat de 71 jongeren ons hebben verteld. Deze informatie hebben we niet 'gecontroleerd' op waarheidsgetrouwheid omdat dit niet relevant is gezien het gekozen onderzoeksopzet.

---

³⁸ De eerste onderzoeksfase zit vervat in volgende publicaties:

- 1) Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014). Het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters in Vlaanderen. *Orthopedagogiek: onderzoek en praktijk*, 53, 262-277.
- 2) Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014). Transition secured? De beleving van jongeren die de bijzondere jeugdzorg verlaten. In: L. Pauwels & G. Vermeulen (Eds.), *Update in de Criminologie* (pp. 278-303), Antwerpen, Maklu.
- 3) Van Audenhove, S. (2015). 'If the youth care worker had called at least it would show she cared'. Youngsters on the importance of care. In: xxx (Eds), *It's for your own good. Research on youth justice practices* (pp. 353-372). In press.
- 4) Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2015). Future expectations of young people leaving youth care in Flanders: the role of personal and social capital in coping with expected challenges. *Child and Family Social Work*, x, xx-xx. (Early view: published online ahead of the online publication of the journal issue). Online te raadplegen: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cfs.12233/abstract>

1.1 Onderwijs/werk

In de steekproef blijkt het gemiddelde opleidingsniveau eerder laag. Zesentwintig (van de 71) jongeren hebben hun schoolloopbaan voortijdig beëindigd of zijn van plan dit te doen.

Negenendertig jongeren (van de 71) behaalden hun diploma secundair onderwijs, of zijn dit van plan. Tien jongeren (van de 39) volgden of volgen les in het TSO. Twaalf jongeren (van de 39) volgden of volgen les in het BSO. De overige 12 jongeren (van de 39) gaan deeltijds naar school of volgen de leertijd.³⁹ De schoolloopbaan vertoont vaak een zekere watervalstructuur. Ze zijn gestart in maatschappelijk hoger aangeschreven richtingen, om dan systematisch over te gaan naar maatschappelijk lager aangeschreven richtingen. De overige vijf jongeren (van de 39) volgen of volgden les in het ASO. Vier van hen studeren verder aan de hogeschool of universiteit, of starten weldra met hogere studies.

Zes jongeren (van de 71) volgden of volgen les in het buitengewoon onderwijs. Deze jongeren hebben een getuigschrift of attest behaald of zijn van plan dit te doen.

Van de 25 meerderjarige jongeren studeren twee jongeren verder aan de hogeschool of universiteit. Van de overige 23 meerderjarige jongeren werken 15 jongeren niet (ze zijn werkzoekende of kunnen niet werken omwille van een verblijf in de GI) en acht jongeren oefenen een betaalde job uit. Een job in de horeca en fabrieksarbeid zijn de jobs die het meest uitgeoefend worden door deze jongeren.

1.2 Huisvesting

Zoals vermeld in hoofdstuk 2 verblijven 33 jongeren in een residentiële setting.⁴⁰ Elf jongeren verblijven in een TCK. Vijftien jongeren doen aan BZW. Elf (van de 15) jongeren in BZW huren een appartement of studio op de private markt. Drie (van de 15) jongeren huren een sociale woning en één jongere verblijft in een noodwoning van het OCMW. Zes jongeren verblijven in een pleeggezin. Van de vier jongeren die thuisbegeleiding krijgen, wonen drie jongeren bij hun ouders. Eén jongere die thuisbegeleiding krijgt, woont tijdelijk bij de ouders van haar vriend. Twee jongeren wonen alleen, onder toezicht van de jeugdrechtbank.

1.3 Financiën

De 38 minderjarige jongeren die in een residentiële setting, in een TCK, in een pleeggezin of bij hun ouders wonen, krijgen louter zakgeld (zij hebben geen recht op een leefloon, een

---

³⁹ De leertijd valt onder het systeem van 'Leren en Werken'. Het is een opleidingsvorm waarbij jongeren vanaf 15 jaar vier dagen per week een praktijkopleiding volgen in een onderneming. Eén dag per week krijgen ze theoretische vorming. Deeltijds onderwijs valt eveneens onder het systeem van 'Leren en Werken'. De jongeren, vanaf 15 jaar, krijgen twee dagen per week les; de andere drie dagen per week engageren ze zich om te werken.

⁴⁰ Negen jongeren verblijven in een leefgroep van een begeleidingstehuis (cat. 1 en cat. 1bis); één jongere verblijft in een gezinstehuis; vier jongeren verblijven in een OIOC en 19 jongeren verblijven in een GI.

werkloosheidsuitkering of een verblijfssubsidie van het Fonds voor Jongerenwelzijn⁴¹). De acht minderjarige jongeren die begeleid zelfstandig wonen, kunnen rekenen op een verblijfssubsidie. Van de meerderjarige jongeren hebben acht jongeren een job en ontvangen aldus een loon. De overige meerderjarige jongeren krijgen een leefloon uitgekeerd, omdat ze werkloos zijn of omdat ze verder studeren (n=14), of hebben geen recht op een leefloon of andere subsidie (n=3).

1.4 Sociaal netwerk

Twee groepen kunnen onderscheiden worden: een informeel en een formeel (professioneel) *ondersteunend* sociaal netwerk.⁴²

Vijfenveertig jongeren geven aan één of meerdere mensen om zich heen te hebben die behoren tot het informeel netwerk: ouders (n=24), vrienden (n=23), een partner (n=15), pleegouders (n=6) of familieleden (n=11) worden door de jongeren het meest vermeld tijdens het interview. Eén jongere is moeder.

Zesentwintig jongeren geven aan niet of onvoldoende over een informeel netwerk te beschikken. Twintig (van de 26) jongeren geven aan geen of een slechte band met de ouders te hebben. Negentien (van de 26) jongeren geven aan geen ondersteunende vriendschapsrelaties of partner te hebben. Zeven (van de 26) jongeren geven aan dat ze 'slechte' vrienden hebben omdat zij aan de basis liggen van hun druggebruik of omdat zij door hen 'op het slechte pad' zijn beland.

Hulpverleners worden in mindere mate door de jongeren aangehaald als belangrijke steunfiguren. Elf jongeren, voornamelijk meisjes, hebben expliciet een hulpverlener aangehaald in het interview als belangrijke en vaak eerste steunfiguur. Negentien jongeren geven expliciet aan dat de hulpverlening niet veel kan betekenen voor hen: ze geven aan het geloof in de hulpverlening kwijt te zijn, omwille van negatieve ervaringen met hulpverlening of omdat ze zich zelden door de hulpverlening begrepen hebben gevoeld.

1.5 Vrije tijd

De jongeren brengen de meeste vrije tijd 'thuis' (n=52) en in non-formeel verband (n=24) door. Met 'non-formeel' bedoelen we alle initiatieven die door de jongeren zelf op informele manier worden opgezet. Tv-kijken en gamen staan 'thuis' vaak op het programma. Buitenhuis gaat het vooral om vrienden ontmoeten en hun vrije tijd op straat doorbrengen. Vooral jongens (23 van de 42 jongens) brengen graag hun tijd 'onorganiseerd' door, 'thuis' of vlakbij huis (vb. in het buurthuis).

Sport is een belangrijke vrijetijdsbesteding van 46 jongeren. Traditionele sporten - zoals voetbal en zwemmen - blijken het meest in de smaak te vallen (n=37), niettegenstaande ook minder traditionele sporten - zoals karten en rope skipping – beoefend worden (n=11). De jongeren houden er voornamelijk van om te sporten buiten clubverband.

⁴¹ Een verblijfssubsidie is een subsidie voor het verblijf van de minderjarigen die begeleid zelfstandig wonen.

⁴² Het sociaal of relatienetwerk bestaat uit mensen die gedurende het afgelopen jaar duurzame banden hebben onderhouden met de jongere en voldoende steun leveren aan de jongere, vanuit het perspectief van de jongere.

1.6 Contact met politie en justitie

Achtenveertig jongeren verblijven in de BJB nadat zij een maatregel hebben opgelegd gekregen van de jeugdrechtbank, als gevolg van een MOF of een VOS. De gerechtelijke arrondissementen Brugge, Kortrijk, Gent, Oudenaarde, Dendermonde, Antwerpen, Turnhout, Mechelen en Leuven zijn in de steekproef vertegenwoordigd. Bij 23 jongeren is sprake van vrijwillige aanvaarde hulpverlening als gevolg van een VOS. De plaatsende instanties die in de steekproef ter sprake komen zijn: CBJ Aalst, CBJ Antwerpen, CBJ Brugge, CBJ Dendermonde, CBJ Gent-Eeklo, CBJ Halle-Vilvoorde, CBJ Kortrijk, CBJ Oudenaarde en CBJ Sint-Niklaas.

Zes van de negentien jongeren verblijven in de GI (gesloten afdeling) naar aanleiding van een MOF. Twee jongeren verblijven in een cat. 1bis-voorziening en één jongere verblijft in een OOC, omwille van een MOF. Deze jongeren zijn minstens één keer in contact gekomen met de politie en de jeugdrechter naar aanleiding van uiteenlopende feiten die ze hebben gepleegd of waar ze verdacht van worden, zoals (opzettelijke) slagen en verwondingen, druggebruik of -handel, vandalisme, diefstal, afpersing, prostitutie, doodslag.

Verder hebben 42 jongeren zich naar eigen zeggen schuldig gemaakt aan zwartrijden, illegaal downloaden, diefstal, vandalisme, druggebruik of drugsverkoop. Dertien jongeren zijn hiervoor in aanraking gekomen met de politie. Geen enkele van de 13 jongeren is voorgeleid bij de jeugdrechter met het oog op voorlopige maatregelen naar aanleiding van hun contact met de politie.

1.7 Gezondheid

1.7.1 Lichamelijke gezondheid

Lichamelijke gezondheid is een levensdomein dat nauwelijks ter sprake komt tijdens de interviews.

1.7.2 Psychische gezondheid

Vierendertig jongeren geven aan een laag tot erg laag zelfbeeld te hebben. Een aantal jongeren (n=17) geeft aan dat de negatieve perceptie van zichzelf is geïnitieerd tijdens de kindertijd door een moeilijke thuissituatie. Naast de negatieve perceptie van zichzelf, geïnitieerd tijdens de kindertijd, zijn ook verwijzingen naar een laag zelfbeeld terug te vinden waarvan niet duidelijk is of deze geïnitieerd zijn tijdens de kindertijd. Een aantal jongeren (n=15) geeft aan zich minderwaardig te voelen in relatie tot anderen en daarom minder zelfvertrouwen te hebben. Daarnaast verwijzen jongeren ook naar een laag zelfbeeld dat geïnitieerd is door de hulpverlening (n=8) of door justitiële actoren (n=4).

Drieëndertig jongeren geven aan psychische problemen te hebben, in dalende mate van frequentie: neerslachtige gevoelens (n=17), ADHD (n=12), depressie (n=6), automutilatie (n=4) en een eetstoornis (n=2).

1.7.3 Druggebruik

De meningen over wat als ‘drug’ kan worden gecatalogeerd, lopen uiteen. Geen enkele jongere ziet tabak en medicatie als drug. Het merendeel van de jongeren (n=53) beschouwt alcohol niet als drug. Alcohol wordt als drug gecatalogeerd als het om problematisch gebruik gaat. De jongeren vinden alcohol het minst schadelijk voor de gezondheid. Alle jongeren in de steekproef maken een duidelijk onderscheid tussen (het gebruik van) cannabis en andere illegale drugs.

In de steekproef geven verschillende jongeren aan dat ze alcohol en illegale drugs gebruiken (n=62), en sommigen (n=12) geven aan dat ze niet meer zonder illegale drugs kunnen. Alle jongeren geven aan zonder alcohol te kunnen, niettegenstaande alcohol door de grote meerderheid van de jongeren (n=52) minstens wekelijks wordt geconsumeerd. Vierentwintig jongeren geven aan op regelmatige basis cannabis te gebruiken; vijf van hen geven aan niet meer zonder cannabis te kunnen. Twintig jongeren geven aan de voorbije drie maanden andere illegale drugs dan cannabis gebruikt te hebben. Speed, XTC, cocaïne, heroïne, of een combinatie van deze soorten zijn de middelen die gebruikt worden/werden. Zeven van deze 20 jongeren geven aan niet meer zonder deze illegale drugs te kunnen.

2 Analyse van de resultaten

2.1 Inleiding

In dit deel worden de resultaten besproken van 71 jeugdzorgverlaters die weldra de BJB (kunnen) verlaten. De centrale vraag van deze onderzoeksfase “*Hoe zie jij de toekomst?*” wordt door de jongeren tweeledig beantwoord. Het merendeel van de jongeren (44 van de 71 jongeren) verwijst in eerste instantie naar het einde van de zorg en de emoties die een nakende uitstroom oproept. Tezelfdertijd geven de jongeren de redenen aan om de BJB al dan niet te verlaten rond de meerderjarigheid. Deze jongeren kijken niet voorbij het moment van de uitstroom. De andere jongeren (27 van de 71 jongeren) geven een weergave van hun toekomstbeeld en –verwachtingen. Deze jongeren kijken voorbij het moment van het verlaten van de zorg en blikken vooruit naar en voorbij de eigenlijke transitieperiode.

De rapportage van de eerste onderzoeksfase start met een overzicht van de emoties die de uitstroom opwekt, omdat het merendeel van de jongeren (n=44) dit als eerste item aan bod laat komen tijdens het interview. Vervolgens komen de redenen aan bod om de BJB al dan niet te verlaten rond de meerderjarigheid. Daarna wordt aandacht besteed aan het toekomstbeeld en –verwachtingen van de jeugdzorgverlaters. Ten slotte wordt stilgestaan bij de perceptie van de jongeren over het verbeteren van de hulpverlening.

2.2 De nakende uitstroom roept een mix van emoties op

De overgang naar volwassenheid zien de geïnterviewde jongeren als een periode waarin verschillende transities elkaar opvolgen, met de bijhorende belangrijke keuzes: van minderjarig naar

meerderjarig, van studeren naar werken, van t(e)huis naar zelfstandig wonen,... Alle geïnterviewde jongeren beschouwen de overgang naar volwassenheid als een onderdeel van een natuurlijk proces dat elke jongere moet doormaken. De jongeren zijn het met elkaar eens dat hun leeftijdsgenoten de keuzes op weg naar volwassenheid en zelfstandigheid kunnen spreiden of kunnen uitstellen in de tijd en een beroep kunnen doen op de hulp en ondersteuning van hun ouders, vriendenkring en omgeving. De jongeren beseffen dat ze, in tegenstelling tot hun leeftijdsgenoten, minder tijd hebben om te leren volwassen verantwoordelijkheden op te nemen. De jongeren geven aan dat hun transitieproces abrupter en in een versneld tempo verloopt in vergelijking met andere jongeren. De uitstroom kondigt zich immers aan. Tenzij ze voorgezette hulpverlening aanvragen en toegekend krijgen, moeten ze de BJB verlaten wanneer ze achttien jaar worden.

“Mijn beste vriendin blijft thuis wonen [tijdens haar verdere studies], maar ja, hier [thuis] kan ik echt niet blijven, of ik kom ‘zot’. Ik moet alleen gaan wonen, ook al weet ik dat het niet gemakkelijk zal zijn.” (meisje, 17, cat.1 - leefgroep)

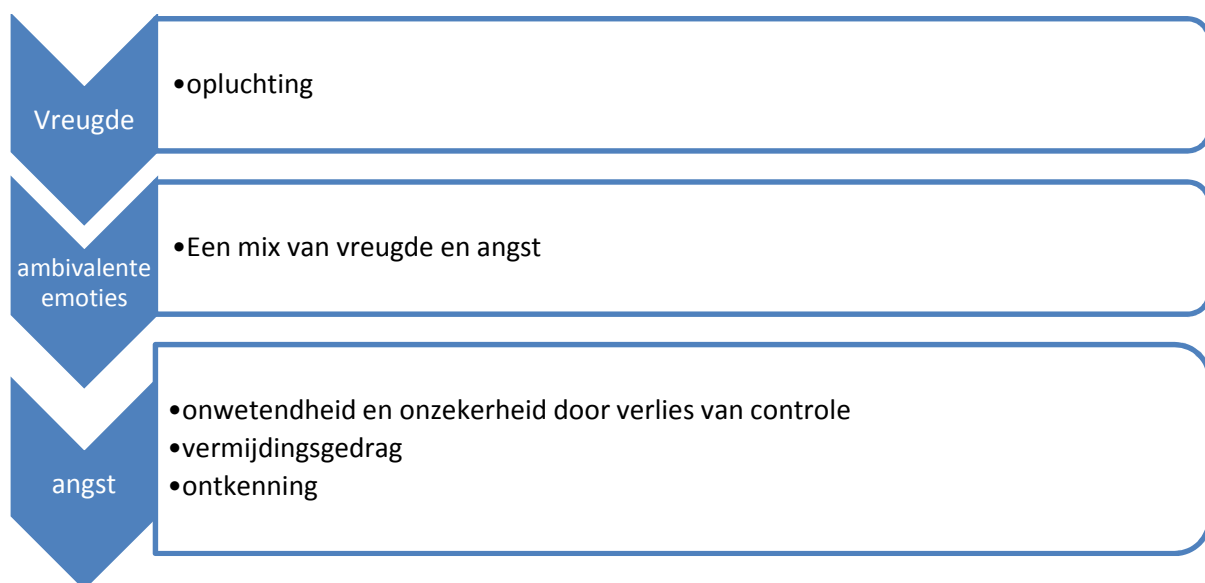
De uitstroom roept allerhande emoties op, gaande van blijdschap dat ze weldra alleen kunnen wonen zonder hulpverlening tot angst voor wat de toekomst zal brengen.

Wanneer we de emoties van de jongeren over de nakende uitstroom in kaart brengen, kunnen drie groepen jongeren onderscheiden worden, die op een continuüm te situeren zijn:

- 1) Jongeren die blij zijn dat de uitstroom in zicht is: het verlangen naar vrijheid overheerst sterk (n=15);
- 2) Jongeren die ambivalente emoties ervaren over de uitstroom (n=46);
- 3) Jongeren die angstig de uitstroom tegemoet gaan: ze hebben angst voor het onbekende, angst voor wat de toekomst zal brengen (n=10).

In figuur 3 wordt het continuüm visueel in kaart gebracht, waarbij de centrale emoties, zijnde vreugde, ambivalente emoties en angst, geoperationaliseerd worden.

Figuur 3: De uitstroom roept emoties op

Aan de ene kant van het continuüm bevinden zich 15 jongeren die **blij** zijn dat ze weldra kunnen uitstromen uit de BJB. Het verlangen naar vrijheid overheerst sterk. Tien (van de 15) jongeren geven aan letterlijk af te tellen naar de dag dat ze meerderjarig worden. Voor hen betekent de meerderjarigheid een mijlpaal in hun leven; de dag dat hun toekomst begint, zonder bemoeienissen van buitenaf.

“Kijk daar, al die streepkes [wijst naar de muur]. Dat zijn het aantal dagen dat ik hier nog moet zitten tot ik 18 ben. Nog exact 62 dagen te gaan, en dan ‘freedom’.” (jongen, 17, G1)

Aan de andere kant van het continuüm bevinden zich 10 jongeren die **angstig** toelevens naar de transitieperiode. De jongeren ervaren verschillende gradaties van angst, gaande van onrust en bezorgdheid over de toekomst en wat deze zal gaan brengen (n=7) tot paniek (n=3). Drie kenmerken, met name vermijdingsgedrag, ontkenning, onwetendheid en onzekerheid, vertalen de angst van de jongeren.

Zes jongeren geven aan dat de uitstroom hen erg beangstigt, omdat het gepaard gaat met een verlies van controle. Vier (van de zes) jongeren hebben het gevoel dat ze achterblijven met een gevoel van ‘niet weten’ (onwetendheid). Voor drie (van de vier) jongeren is de onwetendheid het gevolg van het ‘niet weten’ of ze al dan niet uit handen zullen gegeven worden. Voor deze drie jongeren is de constante onzekerheid over hun toekomst de grootste oorzaak van hun angst.

“Ga ik uit handen gegeven worden, of krijg ik toch nog een kans? En wanneer ga ik het weten? Vragen waarop ik geen antwoord weet.” (jongen, 17, G1)

Twee (van de zes) jongeren geven aan dat onzekerheid over het verloop van de transitieperiode hen parten speelt; ze weten niet wat hen te wachten staat eens ze de BJB zullen verlaten. Dit leidt tot controleverlies en maakt gevoelens van angst los. Deze twee jongeren geven ook expliciet aan dat ze mentaal niet voldoende zijn voorbereid om de BJB te verlaten.

“Niet weten wat me te wachten staat als ik de deur dichttrek. Dat beangstigt mij het meest. (...) Gaat het me lukken om alleen te wonen of ga ik zoals mijn pa op straat moeten wonen. (...) Pff, ik heb de klik om alleen te wonen nog niet gemaakt. (...) De begeleiders praten er ook niet over. Maar ja, ik kan hen eigenlijk niets verwijten, want sta er zelf niet voor open. Ik blok zulke gesprekken altijd af.” (jongen, 17, G1)

Twee jongeren willen niet herinnerd worden aan de dag dat ze de BJB moeten verlaten en willen dit moment zo lang mogelijk voor zich uitschuiven.

“Ik wou dat ik hier [leefgroep] eeuwig kon blijven (...) Zolang ik hier kan blijven, blijf ik.” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep)

Twee jongeren zitten in een fase van ontkenning omdat de uitstroom hen sterk beangstigt: deze jongeren kunnen moeilijk accepteren dat ze weldra op eigen benen moeten staan. Ze ontkennen dat er ooit een dag komt dat ze de BJB moeten verlaten.

“Twee jaar geleden zei mijn begeleider dat ik nog twee jaar op TCK kon blijven. [...] Vorige maand kwam ze me vertellen dat ik op zoek moet naar een appartement of huisje omdat ik hier weg moet

[jongere wordt binnen 5 maanden 20 jaar]. Kon ze me dat niet vroeger laten weten? Ik was helemaal overrompeld. Zelfs nu nog voelt het aan als een shock.” (meisje, 19, cat.1 - TCK)

In het midden van het continuüm bevinden zich de jongeren (n=46) die met **ambivalente emoties** uitkijken naar de nakende uitstroom. Ze geven aan opgelucht te zijn dat de uitstroom weldra nabij is, maar geven tezelfdertijd aan dat de uitstroom ook gevoelens van angst oproept. Ze hebben angst voor het onbekende, angst voor wat de toekomst zal brengen. De ambivalente emoties die deze jongeren ervaren (angst vs. opluchting), wisselen (snel), afhankelijk van de voor- of tegenspoed die de jongeren ervaren.

“De ene dag ben ik blij dat ik binnenkort alleen kan wonen en de volgende dag begin ik aan mezelf te twijfelen. Zo van: “Zal het me wel lukken?”. Pff, en dan krijg ik het benauwd.” (meisje, 18, cat.1 - TCK)

Patronen

Wanneer we het verloop van het hulpverleningstraject (stabiel traject vs. onstabiel traject)⁴³ en de hulpverleningsvorm (op het moment van het interview) van de jongeren vergelijken met de emoties die de uitstroom oproept, kan geen patroon worden teruggevonden. Zowel jongeren in een GI als jongeren in een OOC of jongeren die begeleid zelfstandig wonen, kijken met angst de transitieperiode tegemoet, of omgekeerd, zijn opgelucht dat ze weldra de BJB kunnen verlaten. Er zijn zowel jongeren met een stabiel traject als jongeren met een onstabiel traject die opgelucht, dan wel angstig zijn wanneer de uitstroom nadert. Daarnaast kan ook geen verschil vastgesteld worden tussen jongens en meisjes. De leeftijd waarop de jongere voor de eerste keer in contact is gekomen met de jeugdhulpverlening lijkt ook niet gelinkt aan de emoties die de uitstroom oproept.

Jongeren die aangeven dat ze twijfelen aan zichzelf of die aangeven dat ze kampen met psychische problemen kijken met meer angst naar de uitstroom. Ze twijfelen of ze in staat zullen zijn om op eigen benen te staan. Wanneer deze jongeren bovendien aangeven over een beperkt ondersteunend netwerk te beschikken, maken paniekgevoelens zich meester van de jongeren, eerder dan gevoelens van angst. Ze geven aan bij niemand terecht te kunnen bij moeilijkheden, niet in het heden, niet in de toekomst, en dit beangstigt hen enorm.

Uit de analyse blijkt dat de keuze om de BJB al dan niet te verlaten niet gelinkt is aan de ervaren emoties over de uitstroom. Ook jongeren die angst hebben voor een falende transitieperiode kiezen ervoor om de deur van de hulpverlening achter zich dicht te trekken. Sommige jongeren die blij zijn dat het einde van het traject in zicht is, kiezen toch voor voortgezette hulpverlening. Voor hen is de idee dat ze na de meerderjarigheid op elk moment de hulpverlening eenzijdig kunnen stopzetten de belangrijkste reden. In tabel 6 is schematisch weergegeven dat de emoties van de jongeren over de nakende uitstroom niet eenduidig hun keuze bepalen om de BJB al dan niet te verlaten.

---

⁴³ Een jongere die een stabiel traject heeft doorlopen, heeft geen trajectveranderingen in de laatste twee jaar ondergaan. Een jongere met een onstabiel traject, heeft minstens drie trajectveranderingen gedurende de laatste twee jaar doorlopen (Merlevede, Vander Laenen & Cappon (2014)).

Tabel 6: Emoties over de nakende uitstroom versus hun beslissing om al dan niet in de BJB te blijven (2)

	Aantal jongeren dat niet (langer) kiest voor voortgezette hulpverlening (1) (n=46)	Aantal jongeren dat kiest voor voortgezette hulpverlening (n=20)
Vreugde (n=15)	10	4
Mix van emoties (n=46)	32	11
Angst (n=10)	4	5

- (1) De meerderjarige jongeren die niet langer kiezen voor voortgezette hulpverlening geven aan binnen een tijdspanne van drie weken tot zes maanden, volgend op het interview, de hulpverlening stop te zetten.
- (2) Vijf jongeren zijn verplicht om tot hun 20ste, onder toezicht van de jeugdrechtbank, in de BJB te blijven. Deze jongeren zijn niet opgenomen in de telling, omdat er geen sprake is van keuzevrijheid.

2.2.1 De uitstroom gaat gepaard met een verlieservaring

Een derde (n=21) van de jongeren geeft aan dat de uitstroom gepaard gaat met verlieservaringen. Deze verlieservaring kan zowel positief als negatief zijn.

2.2.1.1 Verlies van (scheiding van) siblings

Elf jongeren geven aan dat hun broer(s) of zus(sen), die in dezelfde voorziening (n=9) /pleeggezin (n=2) verblijven, enorm veel voor hen betekenen. Ze dragen dezelfde rugzak uit het verleden. Ze hebben de kans gekregen om in dezelfde voorziening/pleeggezin te verblijven en dat heeft hun band versterkt. Eén jongere geeft expliciet aan *“een sterk gevoel van verbondenheid”* te ervaren. De keerzijde van de medaille is de stress die ze ervaren bij de idee de voorziening/pleeggezin te verlaten zonder hun broer(s) of zus(sen). Twee gevoelens overheersen die volgens hen samen stress genereren. Het eerste gevoel is het ‘fysieke’ gemis. De idee hun broer(s) en/of zus(sen) achter te laten, zorgt voor verdriet. Ze zullen ‘fysiek’ niet meer elke dag bij elkaar terecht kunnen; ze geven aan hun houvast kwijt te zullen zijn. Het tweede gevoel is bezorgdheid. Ze zijn bezorgd over het welzijn van hun broer(s) en/of zus(sen) eens ze de deur achter zich dicht zullen trekken.

“Het afscheid hier zal zwaar zijn, want ik laat mijn zusjes achter. Wat zal er van hen worden als ik hier niet meer woon?” (jongen, 17, cat.1 - leefgroep)

2.2.1.2 Verlies van vrienden

Zes jongeren, allen met een stabiel hulpverleningstraject, vrezen voor het einde van vele vriendschappen die ze doorheen de jaren hebben opgebouwd wanneer ze de voorziening zullen

verlaten. De zes jongeren geven aan ook buiten de voorziening vrienden te hebben, maar de intensiteit van deze vriendschapsbanden is minder sterk. Met hun vrienden binnen de voorziening kunnen ze gemakkelijker praten over de emoties die met een plaatsing gepaard gaan en ervaren de jongeren een groter begrip wanneer moeilijke dagen hun gemoedstoestand beheersen. Ze vrezen voor een verlies van deze vriendschapsbanden wanneer ze fysiek niet meer onder hetzelfde dak zullen wonen, en dit veroorzaakt stress.

“X [naam] is mijn beste vriend. Niet alleen hier [leefgroep], neen, ook daarbuiten. Hij voelt mij perfect aan. Ik kan steeds bij hem terecht. Als ik alleen zal wonen, zal ik hem heel hard missen. Ik mag er nog niet aan denken hem niet elke dag meer te zien. Ik kom nerveus van die gedachte.” (jongen, 17, cat.1 – leefgroep)

2.2.1.3 Verlies van hun begeleider

Zestien jongeren geven aan een sterke band te hebben met hun huidige begeleider. De gedachte bij vijf van de 16 jongeren dat de begeleiding weldra stopt, boezemt hen veel angst en verdriet in. Ze geven aan binnenkort hun houvast kwijt te zijn.

“Hij [begeleider] betekent zoveel voor mij. Hij kent mijn verhaal, wie weet ik écht ben. (...) Alleen wonen vind ik niet erg, neen, ik kijk er zelfs naar uit, maar het idee dat ik daardoor X [begeleider] vaarwel moet zeggen, maakt me erg verdrietig.” (meisje, 20, cat.1 – BZW)

2.2.1.4 Specifiek voor pleegzorg: dualiteit

Vier van de zes jongeren die opgegroeid zijn in een pleeggezin ervaren dualiteit wanneer de uitstroom nadert. Ze geven aan het heel fijn te vinden in het pleeggezin. Ze zijn blij dat ze van hun pleegouders liefde en kansen krijgen en een ‘gewoon’ leven, zonder stigmatiserende blikken, hebben kunnen leiden. Uit respect en dankbaarheid willen ze contact blijven houden met hun pleegouders na de uitstroom. Tegelijkertijd geven ze in hun verhaal haarscherp weer dat ze bang zijn hun (biologische) ouders te kwetsen wanneer ze het contact met hun pleegouders niet verbreken.

“Ik vind het hier [pleeggezin] echt fijn (...) Ik heb schrik dat ik hen [pleegouders] niet meer zal zien. ‘t Is te zeggen, dat mijn mama het niet leuk gaat vinden als ik met hen nog contact hou.” (meisje, 17, pleegzorg)

Twee andere jongeren geven aan bang te zijn dat hun pleegouders geen contact meer zullen zoeken eens ze het pleeggezin hebben verlaten. Om zich te wapenen tegen deze teleurstelling bouwen ze sinds enkele maanden een muur om zich heen.

“Zullen ze [pleegouders] mij nog wel bezoeken als ik alleen zal wonen? Ze zeggen van wel, maar ik weet het niet. (...) Ik neem sinds een maand of zes afstand van hen, waardoor het afscheid nemen hopelijk wat zal vergemakkelijken.” (jongen, 17, pleegzorg)

2.2.1.5 Maar ook, voorzichtig optimisme

Naast de verwachting dat ze met verlieservaringen zullen geconfronteerd worden, zijn ze ook voorzichtig optimistisch: zes jongeren geven expliciet aan het einde van de jeugdhulpverlening te zien als een kans om zichzelf te herontdekken; als een kans om te leren van nieuwe situaties. Ze beschouwen de uitstroom als een nieuwe mijlpaal in hun leven, als een kans om komaf te maken met hun verleden en met een schone lei te beginnen.

“De dag dat ik de bijzondere jeugdzorg mag verlaten, zal vreemd aanvoelen. Het einde van een hoofdstuk, maar het begin van een nieuw hoofdstuk. Een nieuw begin.” (meisje, 17, GI)

2.3 De beslissing om de BJB weldra te verlaten: de redenen

Naast de talrijke emoties die een nakende uitstroom oproept, reflecteren de jongeren over hun beslissing om al dan niet de BJB te verlaten rond de meerderjarigheid.

We starten de rapportage met de redenen waarom jongeren ervoor kiezen om de BJB bij de meerderjarigheid te beëindigen of, indien de jongere reeds meerderjarig is op het moment van het interview, ten laatste binnen de zes maanden volgend op het interview. Zij vormen immers de grootste groep binnen de steekproef (41 van de 66 jongeren).⁴⁴ De redenen die ze aanhalen, kunnen in twee clusters ondergebracht worden. Het verlangen naar meer autonomie is de eerste cluster. Deze cluster wordt door het merendeel van de jongeren aangehaald (26 van de 41 jongeren). Bij de tweede cluster liggen externe factoren, het verkrijgen van verkeerde informatie en onwetendheid aan de basis van het verlaten van de BJB (15 van de 41 jongeren). De beide clusters worden nu in de diepte besproken.

2.3.1 Een verlangen naar meer autonomie

Zesentwintig jongeren (van de 41) verlangen naar meer autonomie. Dit verlangen is zo sterk aanwezig dat het aan de basis ligt van de beslissing om de BJB te verlaten. Bij 17 jongeren (van de 26) vloeit het verlangen naar meer autonomie voort uit een ontevredenheid met de verkregen hulpverlening, vooral op inhoudelijk vlak (meer informatie over de perceptie van deze jongeren over de hulpverlening: zie hoofdstuk 3, deel 1, 2.6). De negen andere jongeren geven aan dat het verlangen naar meer autonomie niet voortvloeit uit een ontevredenheid met de verkregen hulpverlening. Deze jongeren geven aan met positieve gevoelens terug te blikken op de hulpverlening of nemen minstens een neutraal standpunt in. Deze jongeren kijken uit naar de dag dat ze op eigen benen kunnen staan, gesteund door de bagage die ze hebben mee gekregen van de hulpverlening. Het verlangen naar zelfstandigheid overheerst.

---

⁴⁴ Vijf jongeren hebben een verlenging van een jeugdbeschermingsmaatregel opgelegd gekregen van de jeugdrechter, waardoor ze verplicht tot hun 20ste in de BJB moeten blijven. Omdat deze jongeren geen keuzevrijheid hebben in het al dan niet verlaten van de BJB zijn ze niet in de telling opgenomen.

Het verlangen naar meer autonomie uit zich in twee samenhangende componenten. De eerste component is het verlangen om (opnieuw) controle te hebben over hun leven. Deze component wordt door 18 (van de 26) jongeren als reden genoemd. De tweede component is het verlangen om 'vrijheid' te ervaren doordat ze het huisreglement van de voorziening niet meer hoeven te respecteren. Deze component wordt door 15 (van de 26) jongeren als reden genoemd. Beide componenten worden nu in de diepte besproken.

2.3.1.1 Het verlangen om (opnieuw) controle te hebben

Achttien jongeren geven aan dat ze (opnieuw) controle over hun leven willen en daarom de BJB weldra willen verlaten. Deze jongeren geven aan het beu te zijn om hulpverleners om zich heen te hebben die zich bemoeien met hun leven. Ze willen niet meer dat hun doen en laten wordt gecontroleerd en willen de touwtjes van hun leven zelf in handen hebben.

"Ze [begeleidster] ondersteunt me goed en ik heb veel aan haar, maar ik wil mijn eigen leven leiden. (...) Ik heb het een beetje gehad met de vele tips van haar. Ze zijn wel goed bedoeld, maar nu wil ik het zelf proberen." (jongen, 19, cat.1 – BZW)

Het gevoel 'geleefd' te worden, komt ook meerdere keren tot uiting in de interviews bij twaalf jongeren. Acht (van de 12) jongeren geven aan dat het gevoel van 'geleefd worden' voortvloeit uit de strakke dagindeling die de voorziening hanteert. Ze beseffen dat structuur een overzicht biedt en chaos ordent, maar toch willen ze het gevoel behouden de touwtjes in handen te hebben. Dit laatste aspect ontbreekt echter, aldus de jongeren, wat leidt tot controleverlies.

"Om 17u eten, om 19u verplicht naar het nieuws kijken (...). Ik kom er onnozel van. (...) Ik wil alleen wonen, dan kan ik zelf bepalen wat en wanneer ik eet." (meisje, 17, OOOO)

Zes (van de 12) jongeren geven aan dat het gebrek aan inspraak en participatie in de voorziening het gevoel van 'geleefd worden' (mee) veroorzaakt. Ze voelen zich als marionetten die de dagelijkse structuur in de voorziening (moeten) ondergaan. Vragen wat de jongeren zelf willen en daarvoor met hen in dialoog gaan, gebeurt nauwelijks, aldus de jongeren. Wanneer hun mening wel wordt gevraagd, slaan de begeleiders deze mening vaak in de wind.

"De begeleiders commanderen wat je moet doen, maar vragen nooit of ik dat wel wil of zie zitten om dat te doen." (jongen, 17, cat.1bis)

2.3.1.2 Het verlangen 'vrijheid' te ervaren

Vijftien jongeren verlangen om 'vrijheid' te ervaren. Dit zijn allemaal jongeren die op het moment van het interview in een residentiële voorziening verblijven (leefgroep of TCK). Twaalf (van de vijftien) jongeren geven aan niet meer onder de vleugels van de voorziening te willen blijven omdat ze willen ontsnappen aan de regels en afspraken die in de voorziening gangbaar zijn.

“Ik ga sowieso op mijnen alleen gaan wonen als ik 18 ben. Ben ik van de stomme regeltjes van de leefgroep vanaf.” (jongen, 17, cat.1bis)

De jongeren geven ook aan dat een te strakke regelhantering nefaste gevolgen kan hebben tijdens de transitieperiode: de opgelegde structuur valt immers weg waardoor ze moeilijkheden verwachten met het omgaan met de plots verworven ‘vrijheid’. Om dit deels te ondervangen, willen ze tijdig de BJB verlaten.

“Er zijn typische leefgroepregels die heel beknottend werken. (...) Met dat soort regels leer je helemaal niet omgaan met vrijheid. Ik vind dit als 17-jarige heel frustrerend. Ik heb al vaak de vraag gesteld ‘Hoe wil je dat ik, als ik binnen enkele maanden alleen ga wonen, mijn plan ga kunnen trekken? Daarom wil ik hier weg, voor ik helemaal vast zit in het systeem.” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep)

De jongeren uiten niet alleen hun ongenoegen over de strakke structuur en de regels van de voorziening; acht (van de vijftien) jongeren hebben ook het gevoel dat de regels arbitrair worden toegepast, afhankelijk van de begeleider en/of de situatie.

“Dat er regels zijn oké, maar elke begeleider past de regels anders toe (...) Op den duur weet ik niet meer wat ik moet doen, en krijg ik onder mijn voeten.” (jongen, 17, cat.1 – leefgroep)

Zes (van de 15) jongeren hekelen een gebrek aan privacy omdat de begeleiding steeds wil weten waar ze zijn op elk moment van de dag.

“Ik moet elke avond in de week om 22u binnen zijn (...) en de begeleiding wil 24u/24u weten waar ge zijt. Zot kom ik ervan, ja.” (jongen, 18, cat.1 - TCK)

Het gevoel van vrijheidsbeperking in de BJB wordt door één jongere erg scherp gesteld daar hij de BJB vergelijkt met een gevangenis: *“Het leven zoals het is in de bijzondere jeugdzorg: gelijk een gevang want alleen regels, geen vrijheid, geen privacy.” (jongen, 17, G1)*

2.3.2 Externe factoren, gebrek aan informatie en onwetendheid

De tweede cluster waarom jongeren ervoor kiezen de BJB te verlaten, is een gevolg van externe factoren, gebrek aan informatie en onwetendheid. Op basis van de verhalen van de geïnterviewde jongeren kunnen we afleiden dat er, ten eerste, 10 jongeren zijn die hun traject stopzetten omwille van externe factoren. Ten tweede zijn er drie jongeren die de voorwaarden voor voortgezette hulpverlening niet kennen. Ten derde weten twee jongeren niet dat voortgezette hulpverlening op vrijwillige basis bestaat. Deze onwetendheid werkt misverstanden in de hand. Geen van de jongeren geven meerdere redenen aan die onder deze cluster kunnen vallen. Deze drie redenen worden nu in detail besproken.

2.3.2.1 Het traject stopzetten omwille van externe factoren

Tien jongeren denken baat te hebben bij voortgezette hulpverlening, maar ze beëindigen hun traject omwille van externe factoren.

Drie (van de 10) jongeren geven aan geen voortgezette hulpverlening te willen omdat hun huidige begeleider, waarmee ze een hechte band hebben, de voortgezette hulpverlening niet kan ondersteunen. Twee oorzaken liggen aan de basis. Ten eerste biedt de voorziening waar één jongere verblijft geen voortgezette hulpverlening aan. Omdat de jongere aldus aangewezen is op een nieuwe hulpverleningsdienst, en dus een nieuwe hulpverlener, haakt hij af. Ten tweede bieden de voorzieningen waar twee jongeren verblijven wel voortgezette hulpverlening aan, maar ze krijgen een andere begeleider toegewezen bij voortgezette hulpverlening (TCK of BZW). Daarom kiezen ook zij ervoor hun traject stop te zetten.

“Het is toch absurd dat ik een nieuwe begeleider zou krijgen als ik van hieruit op BZW zou gaan, terwijl X [huidige begeleider] mij door en door kent. Ik doe geen BZW, net omwille van die reden.” (meisje, 18, cat.1 – leefgroep)

Drie (van de 10) jongeren spreken over (te) strenge exclusiecriteria of wachtlijsten die de voortgezette diensten binnen de BJB voorop stellen. Door de exclusiecriteria vallen ze (tijdelijk) uit de boot, waardoor ze zich in de steek gelaten voelen. De exclusiecriteria die worden opgesomd door de jongeren zijn psychische problemen (n=2), ernstige gedragsproblemen zoals agressie (n=2) en middelengebruik (cannabis) (n=1). Naast de exclusiecriteria botsen de jongeren ook op wachtlijsten, waardoor ze niet terecht kunnen in de hulpverlening die ze willen.

“Oké ja, ik smoor ja, en daarom mag ik niet op de wachtlijst van X [BZW-dienst].” (jongen, 17, cat.1bis)

Drie (van de 10) jongeren willen een beroep doen op voortgezette hulpverlening, maar hun begeleider of consulent ziet de meerwaarde van voortgezette hulpverlening niet (meer) in, omdat de professional, anders dan de jongere, ervan overtuigd is dat de jongere over voldoende protectieve factoren en veerkracht beschikt om van de transitieperiode een succesverhaal te maken.

“Mijn IB [individuele begeleider] vindt het onnozel dat ik nog BZW zou doen, want ze vindt dat ik voldoende mijn plan kan trekken. Maar ik voel me totaal nog niet zeker he.” (jongen, 18, cat.1 - TCK)

Eén jongere geeft aan dat hij niet meer welkom is in de voorziening op de dag dat hij meerderjarig wordt omdat hij zich de laatste weken niet heeft gehouden aan de regels en afspraken die binnen de voorziening gelden.

“Ik ga niet meer naar school, en ik gebruik drugs, en ze zijn dat hier zo beu dat ze gezegd hebben dat ze content zullen zijn dat ze mijn dossier op mijn 18^e in de vuilbak kunnen gooien.” (jongen, 17, cat.1 – TCK)

2.3.2.2 Het verkrijgen van gebrekkige informatie

Uit de verhalen van drie jongeren, die weldra 18 jaar worden, kunnen we afleiden dat ze de voorwaarden voor voortgezette hulpverlening niet kennen of hierover onvoldoende informatie hebben gekregen. Eén jongere denkt dat hij de aanvraag moet indienen bij de sociale dienst van de jeugdrechtbank. Omwille van zijn negatieve ervaringen met de jeugdrechtbank wenst hij dit niet te doen. Twee jongeren zijn ervan overtuigd dat ze te laat zijn om een aanvraag in te dienen bij het CBJ. Ze denken dat de aanvraag binnen de zes maanden vóór de meerderjarigheid moet ingediend zijn, zo niet, dat hun recht op voortgezette hulpverlening vervalt.

“Nee, geen voortgezette dingetjes voor mij. Ik was te laat met het invullen van die papierhandel, weet ge, ik word binnen 2 maanden 18 he, dus ja.” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep).

2.3.2.3 Onwetendheid over voortgezette hulpverlening

Twee jongeren reageren verbaasd wanneer ze van ons te horen krijgen dat vrijwillige voortgezette hulpverlening bestaat. Ze zijn ervan overtuigd dat de meerderjarigheid synoniem is voor het verlaten van de BJB; dat hun dossier automatisch wordt gesloten wanneer ze 18 jaar worden.

“Dat is het eerste wat ik daarvan hoor (...) Dus als ik het goed snap, kan ik hier [voorziening] langer blijven, zelfs na mijn 18?” (meisje, 17, cat.1 - leefgroep)

2.4 De beslissing om de BJB niet te verlaten: de redenen

Vijfentwintig (van de 66) jongeren kiezen ervoor om de BJB (nog) niet te verlaten bij de meerderjarigheid, of indien de jongere reeds meerderjarig is, binnen de zes maanden volgend op het interview. De jongeren brengen twee redenen aan. De eerste reden, die 15 (van de 25) jongeren aanbrengen, is het gevoel van een ‘veilige haven’. De tweede reden, die 12 (van de 25) jongeren aanbrengen, is de nood aan materiële ondersteuning. Twee jongeren halen beide redenen aan.

2.4.1 Nood aan materiële ondersteuning

Twaalf (van de 25) jongeren geven aan dat ze behoefte hebben aan ondersteuning op materieel vlak en daarom langer in de BJB willen blijven. De nood aan materiële ondersteuning is sterk aanwezig bij die jongeren die aangeven eerst een diploma te willen behalen alvorens op eigen benen te staan (negen van de 12 jongeren). Zij vermoeden immers dat de combinatie werken en studeren zwaar is. Door langer in de BJB te blijven, willen ze deze zware combinatie ondervangen. Acht (van de 12) jongeren willen vooral praktische ondersteuning (vb. hen wegwijs maken in de wirwar van officiële documenten, zoals het aanvragen van een leefloon, of tips om het huishouden efficiënt te runnen).

Daarnaast uiten acht (van de 12) jongeren de behoefte aan ondersteuning op financieel vlak. Ze hebben naar eigen zeggen nood aan een begeleider die hun financiële zelfredzaamheid vergroot, daar ze moeten rondkomen met een leefloon (voor meerderjarigen) of met een verblijfssubsidie van het Fonds voor Jongerenwelzijn (voor minderjarigen). Hierbij willen ze het evenwicht tussen inkomsten en uitgaven versterken en verwachten ze dat de begeleiding hen hierbij ondersteunt (vb. door het opstellen van een budgetplan).

“Toen ik in de leefgroep zat, kreeg ik elke maand mijn zakgeld en binnen de week was dat op aan muziek. Nu op TCK heb ik soms ook de tweede week geen geld meer. Omdat ik dus niet kan omgaan met geld, blijf ik nog een beetje langer in de jeugdzorg.” (jongen, 17, cat.1 - TCK)

2.4.2 Het gevoel van een ‘veilige haven’

Vijftien (van de 25) jongeren geven aan dat een verblijf in de BJB hen gemoedsrust geeft. Ze willen langer in de BJB blijven omdat ze zich er fysiek en emotioneel veilig voelen. Vijf (van de 15) jongeren geven expliciet aan dat de voorziening een *thuis* is geworden waar geborgenheid en warmte centraal staan.

“In X [naam voorziening] zitten we allen gezellig met de begeleiders onder een dekentje tv te kijken. (...) Ik vind dat de max. Het voelt aan als thuis (...) Deze thuis wil ik nog lang vasthouden, zo lang als ik mag, blijf ik hier.” (meisje, 18, cat.1 – leefgroep)

Drie (van de 15) jongeren geven expliciet aan dat de voorziening voor hen een ‘veilige haven’ is.

“X [naam voorziening] zie ik als een veilige haven. Ik voel me er goed. Ik ben er graag. En daarom wil ik hier niet weg.” (jongen, 17, cat.1 - leefgroep)

In tegenstelling tot de jongeren die er niet voor kiezen om in de BJB te blijven en in tegenstelling tot de 12 jongeren die nood hebben aan materiële ondersteuning en daarom de beslissing hebben genomen om nog even in de BJB te blijven, is een ‘rode draad’ terug te vinden doorheen de verhalen van de 15 jongeren die in de BJB blijven omdat ze zich er fysiek en emotioneel veilig voelen. Het zijn *allemaal* jongeren met een stabiel traject (geen trajectveranderingen in de laatste twee jaar of langer) die ervoor kiezen om langer in de BJB te verblijven, ongeacht de hulpverleningsvorm. Deze jongeren vinden het emotioneel moeilijk om hun ‘thuis’ vaarwel te zeggen. Hun individuele begeleider, die hen al jarenlang ondersteunt, is vaak een belangrijk persoon in hun leven geworden. Dezelfde redenering is terug te vinden bij de zes jongeren die op het moment van het interview in een pleeggezin verblijven. Deze jongeren hebben hun draai gevonden in het pleeggezin. Vooral de goede zorg, liefde, rust en veiligheid die het pleeggezin biedt, worden als positief ervaren. Het familiegevoel waartoe een langer verblijf in een pleeggezin leidt, wordt gewaardeerd, evenals het gevoel dat men krijgt onvoorwaardelijk bij het gezin te horen. Deze positieve ervaringen en het besef dat hen door de pleegzorg kansen worden gegeven om zich te ontwikkelen (vb. op schools vlak), zorgen ervoor dat ze ook na hun meerderjarigheid nog enige tijd in het pleeggezin willen blijven.

Geen enkele jongere heeft een concrete einddatum voor ogen wanneer hij/zij de voorgezette hulpverlening wil stopzetten. Ze geven aan dat dit voornamelijk een gevoelsmatige beslissing zal zijn,

waarbij zelfvertrouwen een belangrijke factor zal spelen. Daarnaast zal een evaluatie van het eigen functioneren een belangrijke rol spelen. Acht (van de 25) jongeren geven aan het jammer te vinden dat de leeftijd de uiterlijke datum bepaalt waarop de BJB moet stoppen en niet het eigen gevoel. Zeven (van de 25) jongeren vinden het wel goed dat de maximale duur van een verblijf in de BJB wettelijk is bepaald. Dit zorgt ervoor dat ze niet te lang afhankelijk blijven van de BJB.

“Ik ga er mee door zolang ik denk dat het nuttig kan zijn. (...) Ik durf het gelijk niet stopzetten. Ik zie wel wanneer het me wel lukt. (...) Jammer dat ik op 21 jaar moet stoppen. Anders zou ik misschien wel langer doorgaan met BZW.” (jongen, 19, BZW)

2.5 Toekomstbeeld en –verwachtingen

De centrale vraag van de eerste onderzoeksfase *“Hoe zie jij de toekomst?”* wordt, zoals reeds vermeld, tweeledig beantwoord door de jongeren. In voorgaande onderdelen werd aandacht besteed aan de emoties die de nakende uitstroom oproept en de redenen om de BJB al dan niet te verlaten rond de meerderjarigheid.

Nu wordt stilgestaan bij het toekomstbeeld en de –verwachtingen, zoals aangegeven door de jongeren. De rapportage start met de componenten waaruit een geslaagde toekomst bestaat, vanuit het perspectief van de 71 jongeren (‘toekomstbeeld’) en vervolgens wordt stilgestaan bij de verwachte mogelijkheden en moeilijkheden (‘toekomstverwachtingen’). Deze volgorde in rapportage respecteert op die manier de volgorde zoals door de jongeren aangebracht tijdens het interview.

Wanneer het traject (stabiel traject vs. onstabiel traject), de leeftijd bij de start van hun hulpverleningstraject in de BJB en de hulpverleningsvorm (op het moment van het interview) van de jongeren vergeleken worden met het toekomstperspectief van de respondenten, is geen verschil terug te vinden. Daarnaast is ook geen verschil tussen jongens en meisjes gevonden. In de analyse is geen verschil gevonden in het toekomstperspectief van jongeren die weldra, dan wel pas binnen één jaar, de BJB (kunnen) uitstromen. Het enige verschilpunt is dat het toekomstperspectief van jongeren die binnen de zes maanden de BJB zullen verlaten concreter en meer afgelijnd is dan bij de jongeren voor wie de uitstroom verder in de tijd ligt.

Omwille van deze beperkte verschillen komen alle geïnterviewde jeugdzorgverlaters aan het woord, zonder verdere differentiatie.

2.5.1 Componenten voor een geslaagde toekomst

Uit de 71 interviews kunnen vijf componenten gedestilleerd worden, in dalende volgorde van frequentie en van belangrijkheid, een betekenisvol leven leiden (n=61), het hebben van persoonlijke relaties (n=58), zelfstandig zijn (n=47), psychisch welzijn (n=44) en het hebben van een gestructureerde dagindeling (n=41). Voor de meerderheid van de jeugdzorgverlaters (n=48) zijn deze vijf componenten onlosmakelijk verbonden. De jongeren gaan ervan uit dat hun toekomst succesvol zal zijn wanneer deze componenten in hun leven aanwezig zijn.

Betekenisvol leven

De belangrijkste component die de jongeren noodzakelijk achten om te spreken van een geslaagde toekomst, is het leiden van een betekenisvol leven. Eenzestig jongeren geven aan dat hun toekomst niet geslaagd is wanneer ze geen betekenisvol leven kunnen leiden. Niettegenstaande de invulling van wat een betekenisvol leven concreet inhoudt voor elke jongere verschillend is, is er sprake van een gemeenschappelijke factor: het bereiken van door hen vooropgestelde doelen. Het bereiken van vooropgestelde doelen geeft voldoening en betekenis aan hun leven, aldus de jongeren. De vooropgestelde doelen zitten vevat in vier centrale componenten, met name zorg dragen voor anderen (zowel fysiek als emotioneel), het gevoel hebben iemand te zijn, een gevoel van richting hebben en persoonlijke groei.

“Ik worstel nu vaak met wie ik nu eigenlijk ben en wie ik wil zijn. (...) Soms heb ik het gevoel niemand te zijn. Ik hoop dat ik snel antwoorden vind. (...) Ik wil snel een juiste koers varen in het leven.” (meisje, 17, pleegzorg)

Daarnaast wordt ook ‘nieuwe doelen vinden’ geassocieerd met een betekenisvol leven en positief affect. De jongeren geven aan dat nieuwe doelen hen motiveren om hun leven actief vorm te geven.

“Een doel is zeker belangrijk, als ge dat niet hebt, draait ge toch in een cirkel rond, dan is het een vicieuze cirkel.” (jongen, 18, GI)

Persoonlijke relaties

De positieve impact die persoonlijke relaties hebben op iemands huidige en toekomstige leven, komt in 58 interviews naar voren. Het hebben van, in dalende mate van belangrijkheid, een ondersteunend lief, goede vrienden of kinderen bepaalt of deze jongeren hun toekomst als succesvol beschouwen.

“Als ik later een goed lief heb, waarvoor ik kan zorgen, dan komt alles wel op zijn pootjes terecht (...) Dan ga ik me echt iemand voelen, begrijp je?” (jongen, 17, GI)

Het ervaren van respect en aanvaarding in persoonlijke relaties, zorgt voor een gevoel van ‘beloning’ bij de jongeren. Het onderhouden van relaties resulteert eveneens in verantwoordelijkheidsgevoelens en het zorg dragen voor iemand, wat aantoont dat de richting van deze persoonlijke relaties niet eenzijdig is. Het gaat niet enkel om ontvangen, maar evenzeer om het delen en opnemen van verantwoordelijkheden. Wanneer de jongeren vinden dat ze erin slagen deze verantwoordelijkheden binnen een relatie op te nemen, is reeds één component voor een geslaagde toekomst vervuld. Bovendien hebben persoonlijke relaties met significante anderen een positieve impact op hun zelfwaardegevoel, aldus de jongeren, waardoor ze met meer vertrouwen in het leven staan.

Zelfstandig zijn

Autonoom zijn, is erg belangrijke component die in 47 interviews ter sprake komt wanneer gepolst wordt naar de kenmerken van een geslaagde toekomst. Dit resulteert in gevoelens van opnieuw controle over het leven te hebben en zelf keuzes kunnen maken waarvoor ze verantwoordelijkheid dragen. De jongeren geven aan dat dit niet mag verward worden met totale onafhankelijkheid.

Totale onafhankelijkheid is een utopie, en niet raadzaam, aldus de jongeren. Het gaat om zelfstandigheid en de vrijheid om zelf keuzes te maken. De sterke drang naar zelfstandigheid is niet enkel beperkt tot zelfstandig wonen; ook financiële onafhankelijkheid neemt hier een belangrijke plaats in.

“Ik kijk er zo naar uit om zelf mijn geld te verdienen. Echt. Niet meer moeten zagen aan de begeleiding voor geld. (...) Als ge blijft financieel afhankelijk zijn, ja, dan zit ge zwaar in de miserie en dan kunt ge niets opbouwen he.” (meisje, 18, BZW)

Negentien (van de 47) jongeren geven aan dat ze in de toekomst, naast zelfstandig wonen en financiële onafhankelijkheid, minder emotioneel afhankelijk willen worden van de liefde, goedkeuring of aandacht van hun (huidig of toekomstig) lief. Dit zijn allemaal jongeren die een relatie hebben op het ogenblik van het interview of reeds een relatie hebben gehad. Deze jongeren zijn zich ervan bewust dat de emotionele afhankelijkheid in de relatie ervoor kan zorgen dat ze zichzelf dreigen te verliezen in de relatie. Ze leggen immers hun geluk en welzijn in de handen van hun partner en dat kan nefast zijn voor een succesvolle toekomst, aldus de jongeren. Ze geven aan dat ze intens genieten van het gevoel van veiligheid en bemind worden door hun partner. Om zoveel mogelijk van dat soort ‘bewijzen’ te krijgen, geven de jongeren aan zich steeds meer weg te cijferen in de relatie. Waar aanvankelijk sprake was van een evenwicht, raakt het evenwicht steeds verder verstoord. Dit leidt tot onzekerheid bij de jongeren. De jongeren geven aan dat de weg naar minder emotionele afhankelijkheid een groeiproces is, dat met vallen en opstaan zal worden bereikt.

“Ik zal in de toekomst moeten proberen om niet meer in de valkuil te trappen om mezelf weg te cijferen in een relatie. (...) Ik doe altijd alles voor een jongen als ik die graag zie. (...) Het grootste probleem is dat ik me veel en te snel te afhankelijk opstel en daar maar moeilijk los van kom.” (meisje, 17, G1)

Psychisch welzijn

Een vierde component die volgens 44 jongeren uitdrukkelijk aanwezig moet zijn om te spreken van een geslaagde toekomst, is een algemeen gevoel van psychisch welzijn. Dit psychisch welzijn linken zij sterk aan het hebben van een positief zelfbeeld en het nodige zelfvertrouwen. Een belangrijk aspect van psychisch welzijn is, aldus de jongeren, het hebben van innerlijke rust.

Psychisch welzijn wordt door 39 jongeren gelinkt aan hun hulpverleningstraject. De jongeren rapporteren zowel positieve als negatieve effecten van hun hulpverleningstraject op hun psychisch welzijn. Achtentwintig (van de 39) jongeren geven aan dat een uithuisplaatsing een verdovende invloed heeft (gehad) op hun gevoelens, wat ervoor zorgt dat ze niet in staat zijn ten volle van het leven te genieten. Wanneer ze zelfstandig zullen wonen, zal dit, aldus de jongeren, een positief effect hebben op hun psychisch welzijn. De innerlijke rust die zelfstandig wonen zal teweegbrengen, is noodzakelijk om te kunnen spreken van een geslaagde toekomst, aldus de jongeren.

“Ik leef hier [residentiële voorziening] op automatische piloot. Ze zeggen je wat je moet doen, wanneer je dat moet doen. (...) Dat gevoel wil ik in de toekomst echt kwijt. Ik voel mij nog liever eens slecht, dat ik dan ook een goed gevoel heb bij iets, dan dat ik altijd op automatische piloot leef.” (jongen, 17, cat. 1bis)

Een aantal respondenten (11 van de 39 jongeren) geeft aan dat een uithuisplaatsing er net voor zorgt dat hun psychische problemen onder controle kunnen gehouden worden. Dit creëert innerlijke rust en geeft hen de mogelijkheid om eerst een aantal andere problemen aan te pakken (zoals familiale problemen, huisvestingsproblemen,...). Het oplossen van de huidige problemen zal zorgen, aldus de jongeren, voor innerlijke rust in de toekomst.

Gestructureerde dagindeling

De laatste component, het hebben van een gestructureerde dagindeling, heeft een belangrijke plaats in de verhalen van 41 jeugdzorgverlaters wanneer gesproken wordt over een geslaagde toekomst. Stabiel werk wordt beschouwd als de ultieme vorm van een gestructureerde dagindeling. De jongeren geven hier verschillende redenen voor: stabiel werk is noodzakelijk om in het eigen levensonderhoud te kunnen voorzien (n=38), het voorkomt verveling (n=32), het vervangt het onstabiel leven dat ze momenteel hebben buiten de voorziening (n=18) en het geeft opnieuw betekenis aan hun leven (n=17), wat vaak resulteert in een hoge mate van zelfwaarde en sociale inclusie.

“Het is later belangrijk voor mij dat ik een job heb. Beetje structuur in mijn leven. Zal me deugd doen. Dat is nodig voor 't geld, maar dat zou ook erg goed zijn voor mijn zelfbeeld, omdat mijn zelfvertrouwen ne flinke touché heeft gekregen de laatste tien jaar. (...) Dan pas zal ik content zijn.”
(jongen, 17, G1)

Vooraf de druggebruikende jongeren die aangeven niet meer zonder drugs te kunnen (negen van de 12 jongeren), vinden een gestructureerde dagindeling erg belangrijk. Ze verwachten dat werken kan zorgen voor meer regelmaat in hun leven, waardoor de drang naar druggebruik mogelijks zal verminderen.

2.5.2 Toekomstverwachtingen: drie groepen van jongeren

Op basis van de toekomstverwachtingen tijdens de transitieperiode kunnen drie groepen jongeren onderscheiden worden, die op een continuüm te situeren zijn:

- Jongeren met een positieve visie op de toekomst, die *geen moeilijkheden* verwachten tijdens de transitieperiode (n=18);
- Jongeren die vermoeden dat een succesvolle toekomst op hen wacht; ze verwachten wel dat de weg ernaartoe geplaveid zal zijn met hindernissen, die evenwel *van voorbijgaande aard* zullen zijn (n=30);
- Jongeren die de toekomst niet rooskleurig inzien omdat ze denken dat de verwachte moeilijkheden *niet van voorbijgaande aard* zullen zijn, wat een succesvolle toekomst hypothekeert (n=23).

Wanneer uit het verhaal van de jongere blijkt dat hij/zij op *alle* levensdomeinen positieve toekomstverwachtingen heeft, dan wordt de respondent ingedeeld in de eerste categorie. Wanneer de jongere op één of meerdere levensdomeinen positieve toekomstverwachtingen heeft, dan wordt

deze jongere ingedeeld in de tweede groep. Pas wanneer de jongere op *alle* levensdomeinen negatieve toekomstverwachtingen heeft, dan wordt de jongere ingedeeld bij de laatste groep.

2.5.2.1 De eerste groep: jongeren met een positief toekomstbeeld, zonder verwachte moeilijkheden tijdens de transitie

Achttien jongeren verwachten geen moeilijkheden en zien de toekomst met veel vertrouwen tegemoet. Ze zien de toekomst op *alle* levensdomeinen (die tijdens het interview zijn aangehaald) positief in en verwachten dat ze de volwassen verantwoordelijkheden (rol van werknemer, ouder, partner,...) zonder problemen zullen opnemen. Zestien van de 18 jongeren hebben één gemeenschappelijke factor, met name het (weldra) behalen van een *diploma* secundair onderwijs. Dit diploma wordt door de jongeren zelf expliciet aangehaald als het element dat zal bijdragen aan een positieve toekomst. In hun ogen zal een diploma de weg effenen voor een succesvolle toekomst. Vier van hen zijn van plan om verder te studeren, of zijn reeds gestart aan de hogeschool of universiteit.

“Ik zie de toekomst positief in ja (...) Ik verwacht geen moeilijkheden, neen, want ik ben net afgestudeerd en met mijn diploma in de hand zal alles wel vlotten.” (meisje, 18 jaar, cat.1 - leefgroep)

De twee jongeren die geen diploma secundair onderwijs hebben behaald, vermoeden dat dit het welslagen van de toekomst niet in de weg zal staan. Ze geven aan in het verleden reeds vele waters te hebben doorzwommen. De transitieperiode zien ze als een gemakkelijk te nemen hindernis.

2.5.2.2 De tussengroep: jongeren met een positief toekomstbeeld, maar met verwachte moeilijkheden tijdens de transitie

Dertig jongeren zien de toekomst positief tegemoet, maar vooraleer hun leven definitief op de rails te krijgen, vermoeden ze dat ze geconfronteerd zullen worden met moeilijkheden. Ze verwachten evenwel dat deze moeilijkheden van voorbijgaande aard zullen zijn (*“Alles komt goed”*). Ze verwachten moeilijkheden bij drie levensdomeinen, met name arbeid, financiën en huisvesting. Deze levensdomeinen worden door de jongeren sterk aan elkaar gelinkt en ze worden vaak in één adem genoemd. Uit de verhalen van de jongeren kunnen we afleiden dat evenveel waarde gehecht wordt aan elk levensdomein. Het gebrek aan een diploma secundair onderwijs zien 16 van de 30 jongeren als belangrijkste oorzaak van de verwachte moeilijkheden. Ze verwachten dat het ontbreken van een diploma een impact zal hebben op hun verdere maatschappelijke traject daar het moeilijkheden op het vlak van arbeid, financiën en huisvesting in de hand zal werken. De overige 14 jongeren geven aan dat het hebben van een diploma geen garantie is op een probleemloze transitieperiode. Deze jongeren hebben de perceptie dat individuele keuzes doorslaggevend zijn: dat als iemand maar hard genoeg zijn best doet, hij het kan maken, ongeacht zijn opleidingsniveau.

De verwachte moeilijkheden zijn tijdelijk omdat zowel sociale (extern) als subjectieve (intern) factoren de moeilijkheden een halt zullen toeroepen. Deze jongeren verwachten dat ze iets zullen

maken van hun leven, en dit op verschillende levensdomeinen (werk, relatie, woonst,...). Ze vergelijken zichzelf met de peers uit hun omgeving die, in hun ogen, een succesvol leven zullen uitbouwen (welke de componenten zijn voor een succesvol leven: zie hoofdstuk 3, deel 1, 2.5.1). Ze willen in de toekomst even ver staan als hun peers, wat hen extra motiveert om alle kansen te benutten die een succesvolle toekomst genereren.

De verwachte moeilijkheden en de keerpunten die de verwachte moeilijkheden zullen ombuigen, worden verderop besproken (zie hoofdstuk 3, deel 1, 2.5.3 en 2.5.4.1).

2.5.2.3 De derde groep: jongeren met een negatief toekomstbeeld

In 2.5.1 is duidelijk geworden welke componenten belangrijk zijn voor de jongeren vooraleer gesproken kan worden van een succesvolle toekomst. Drieëntwintig jongeren denken evenwel niet in dit opzet te slagen. Zij maken zich grote zorgen over de toekomst (*“Niets komt goed”*).

Op basis van de interviews kan opgemerkt worden dat al deze jongeren een relatief grote kwetsbaarheid vertonen op *persoonlijk* vlak. Deze kwetsbaarheden zijn moeilijkheden op zich en verwacht wordt dat ze bijkomende moeilijkheden op andere levensdomeinen in de hand zullen werken tijdens en na de transitieperiode. De kwetsbaarheden op persoonlijk vlak zijn als het ware de katalysators die andere moeilijkheden op gang brengen of bespoedigen, zoals een gebrek aan een diploma secundair onderwijs, precair arbeidstraject, acuut of chronisch geldgebrek of huisvestingsproblemen.

In tegenstelling tot de tussengroep, worden de factoren die de negatieve spiraal kunnen ombuigen door deze jongeren niet (h)erkend of verwachten ze dat deze onvoldoende tegenwicht kunnen bieden om de moeilijkheden definitief een halt toe te roepen.

De individuele kwetsbaarheid, die vóór, tijdens en na de transitieperiode blijvende moeilijkheden zal genereren, komt tot uiting via drie thema's: (1) een laag zelfbeeld; (2) psychische problemen; (3) niet meer zonder drugs kunnen. Het is evenwel belangrijk mee te geven dat niet elke jongere met een individueel ervaren kwetsbaarheid de toekomst fatalistisch tegemoet ziet, met onoverkomelijke moeilijkheden. Een schema aan het begin van elk onderdeel maakt dit visueel duidelijk.

A. Een laag zelfbeeld

Aantal jongeren dat aangeeft een laag zelfbeeld te hebben in het heden	n = 34
	
Het laag zelfbeeld zal de toekomst negatief beïnvloeden	n = 12

Doorheen de interviews wordt duidelijk hoe de jongeren zichzelf percipiëren. Hierbij valt op dat velen aangeven een laag tot erg laag zelfbeeld te hebben (n=34). Het zelfbeeld wordt doorheen het leven gevormd doorheen verschillende gebeurtenissen en interacties met anderen. Zowel expliciete als impliciete verwijzingen naar een laag zelfbeeld zijn teruggevonden in de interviews. Omdat het

merendeel van de jongeren aangeeft dat de negatieve perceptie van zichzelf geïnitieerd is tijdens de vroege kindertijd, wordt hier eerst aandacht aan besteed.

Uit de interviews blijkt dat heel wat jongeren (n=17) uit de door ons bevroegde populatie een moeilijke ouder-kindrelatie ervaren, die reeds tijdens de vroege kindertijd aanwezig was. Tijdens het interview geven deze jongeren diverse redenen aan. Sommige jongeren (n=9) geven aan nooit een band te hebben opgebouwd met hun ouder (vooral de moeder), omdat hij/zij (letterlijk of figuurlijk) afwezig is. Deze jongeren voelen zich alleen op de wereld, omdat de belangrijkste connectie – die met de ouder – ontbreekt. Andere jongeren (n=8) geven aan dat de moeilijke relatie het gevolg is van mishandeling of verwaarlozing door één of beide ouders of ze ervaren de opvoeding als te streng en te controlerend. Vooral het psychisch en seksueel misbruik door de ouders heeft een zware en - vermoedelijk - blijvende impact op hun zelfbeeld. Op basis van de interviews kan vastgesteld worden dat de ervaren disconnectie met de moeder het grootst is of als het meest problematisch wordt ervaren, omdat dit niet strookt met de zorgende rol die ze idealiter hoort op te nemen. Deze jongeren geven, vooral expliciet, soms impliciet, aan dat de moeilijke ouder-kindrelatie tot op vandaag een invloed heeft op hun zelfbeeld. Zeven (van de 17) jongeren verwachten dat de verstoorde relatie ook hun toekomst negatief zal beïnvloeden.

“Ik heb letterlijk in de modder gekropen voor mijn moeder (...) Alles heb ik gedaan om aandacht te krijgen. (...) Zij, en alleen zij, heeft ervoor gezorgd dat ik me nu zo minderwaardig voel.(...) En ‘k vrees dat dat later niet anders zal zijn.” (meisje, 17, OOOO)

Naast de negatieve perceptie van zichzelf, geïnitieerd tijdens de vroege kindertijd, zijn ook expliciete en impliciete verwijzingen naar een laag zelfbeeld terug te vinden waarvan niet duidelijk is of deze geïnitieerd zijn tijdens de vroege kindertijd, dan wel tijdens de midden adolescentie. Een aantal jongeren (n=15) geeft aan zich minderwaardig te voelen in relatie tot anderen en daarom minder zelfvertrouwen te hebben. Sommigen (n=9) verwijzen hierbij expliciet naar hun laag zelfbeeld. Twee jongeren geven aan een minderwaardigheidscomplex te hebben.

“Ik heb dat, denk ik, altijd al gehad, maar het laatste jaar is mijn zelfbeeld nog verslechterd. Ik cijfer me overal en altijd weg en ik vind steeds dat iemand anders beter is.” (meisje, 17, GI)

Voor anderen (n=6) komt het laag zelfbeeld eerder impliciet aan bod. Zo geven deze jongeren aan het moeilijk te hebben om sociale contacten te leggen omdat ze zich overal te veel voelen, of omdat ze in het verleden (te) vaak zijn geconfronteerd met stukgelopen sociale relaties, waardoor ze zich nu emotioneel afschermen van elke mogelijke vorm van binding. Echtscheiding, uithuisplaatsing en plaatsingsveranderingen zijn genoemde voorbeelden die aan de basis liggen van de stukgelopen bindingen.

“Als ik wil langsgaan bij de begeleiding: “Mag ik komen, stoor ik niet.” (...) Ik heb altijd schrik om ongelegen te komen, van iemand te storen of zo. Ik denk altijd dat ik overal te veel ben. (...) Ik verwijt de jeugdrechter dat ik me nu zo voel en gedraag. Door mij in de instelling te plaatsen heb ik zoveel verloren, in de eerste plaats mijn moeder.” (jongen, 17, cat.1 - leefgroep)

De moeilijkheid om een informeel netwerk op te bouwen, beschouwen vijf jongeren als nefast voor de toekomst. Een ondersteunend informeel netwerk is immers, aldus deze jongeren, één van de

belangrijkste bouwstenen voor een succesvolle toekomst. Niet alleen het belang van persoonlijke relaties, maar ook het psychisch welzijn dat hieruit voortvloeit, is belangrijk.

“Ik heb niemand. (...) Veel te verlegen om contacten te leggen. Maar dat is niet goed he dat ik dat niet kan. (...) Ik ga later bij niemand terecht kunnen als ik problemen heb.” (meisje, 18, cat. 1 - TCK)

Naast een initiatie van het negatief zelfbeeld tijdens de kindertijd of tijdens de midden adolescentie, verwijzen jongeren ook naar een laag zelfbeeld dat in stand gehouden wordt door de hulpverlening. Acht jongeren hebben het gevoel door hulpverleners afgewezen te worden, wat hun laag zelfbeeld extra aantast. Het valt immers niet te rijmen met hun hulpverlenende rol. Vier jongeren geven aan dat de jeugdrechter hun zelfbeeld een deuk geeft, waardoor ze zich erg minderwaardig voelen. Het bekrachtigen of zelfs versterken van het laag zelfbeeld door professionals zal ook in de toekomst zijn sporen nalaten, aldus vier jongeren.

“De jeugdrechter zei tegen mij dat ik een nietsnut was, die niets van het leven zou bakken. (...) En ik was een agressieveling, en ik was dit. En op den duur, ik had al een laag zelfbeeld met wat er allemaal in mijn leven gebeurd was. En op dat moment boorde ze u dan nog ne keer volledig de grond is. (...) Pff, ik ben echt niemand.” (meisje, 19, BZW)

B. Psychische problemen

Aantal jongeren dat psychische problemen in het heden ervaart	n = 33
	
De psychische problemen zullen de toekomst negatief beïnvloeden	n = 14

Het onderzoeksopzet laat een betrouwbare kwantitatieve inventarisatie van psychische problemen niet toe. Dit maakt overigens geen deel uit van deze studie. Desalniettemin geven heel wat jongeren (n=33) zelf aan psychische problemen te hebben (in dalende mate van frequentie: neerslachtige gevoelens, ADHD, depressie, automutilatie en een eetstoornis).

Vooral neerslachtige gevoelens en depressie (als diagnose) komen tijdens de interviews bij 17 jongeren meermaals aan bod en blijken een zware impact te hebben op hun levenstraject. Omwille van de relatief hoge frequentie wordt eerst dieper ingegaan op deze neerslachtige gevoelens en depressie.

Neerslachtige gevoelens en depressie

Zes (van de 17) jongeren vermelden expliciet dat ze ooit de diagnose van depressie hebben gekregen. Om deze reden werden ze meermaals opgenomen in de psychiatrie of ambulante begeleid door een psychiater of psycholoog. De medische of psychologische behandeling verliep met wisselend succes. Drie (van de zes) jongeren geven aan dat hun depressie mogelijks een genetische component heeft omdat hun ouders ook met psychische problemen of een depressie kampen of hebben gekampt. Voor deze drie jongeren is de genetische aanleg de enige oorzaak van hun psychische problemen. De andere drie jongeren geven aan dat hun depressie een gevolg is van een moeilijke thuissituatie (financiële problemen, druggebruikende ouder, mishandelende stiefvader).

“Mijn moeder gaat al, sinds ik me kan herinneren, van de ene psychiatrie naar de andere. Ik steek het altijd op mijn moeder als ik me depressief voel.” (meisje, 17, G1)

Niettegenstaande neerslachtige gevoelens of een depressie door de jongeren vermeld wordt, wil dit niet zeggen dat ze hun toekomst als negatief bestempelen. De ondertoon van de verhalen is erg verschillend. Het is deze ondertoon die bepaalt of een jongere zijn toekomst met vertrouwen tegemoet ziet. Een moeilijke levensloop staat niet altijd gelijk aan een volledig negatieve ondertoon in het verhaal. Sommigen (n=10) slagen erin met humor of met zelfrelativering hun leven een positieve wending te geven. Deze jongeren brengen hun verhaal in een sfeer van aanvaarding en berusting en hebben ondanks de problemen geen uitgesproken negatief beeld van hun levenstraject. De positieve ondertoon illustreert vooral de veerkracht van de jongeren om hun toekomst positief tegemoet te zien, ondanks de vele tegenslagen.

“Weet ge, ik heb veel meegemaakt, zelfs gisteren nog: mijn moeder heeft in een furie mij een pak slaag gegeven. (...) Maar ik heb ook veel toffe momenten gekend, en deze probeer ik dan te onthouden. (...) Dat [het positieve zien] is niet gemakkelijk, maar als ik het niet zo doe, dan eindig ik misschien wel gelijk mijn moeder.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

Andere interviews (n=13) zijn sterk gekleurd door een negatieve ondertoon; een depressieve toon overheerst. Voor sommigen (acht van de 13 jongeren) heeft dit vooral betrekking op één of twee moeilijke levensfasen of negatieve gebeurtenissen, zoals de dood van een ouder of de fase van de eerste uithuisplaatsing. Anderen (vijf van de 13 jongeren) beschouwen hun hele leven tot dusver als “hopeloos”, “verloren” en “een ramp”. De depressieve toon van deze jongeren loopt als een rode draad doorheen hun leven (en doorheen het interview). Het pessimisme bij de 13 jongeren zorgt er ook voor dat ze de toekomst minder rooskleurig tegemoet zien. Twee (van de 13) jongeren geven bijkomend aan een eetstoornis te hebben.

“Veel goede dingen weet ik niet van mijn leven, het zijn bijna allemaal slechte. Ofwel ben ik het goede nieuws vergeten, maar ik denk eerder dat mijn hele leven hopeloos is. (...) Eigenlijk ben ik nooit gelukkig geweest, nu zeker ook niet, op dit moment, en waarschijnlijk nooit. (...) Niet eten is het enigste dat me recht houdt.” (meisje, 17, G1)

Afgaande op het interviewmateriaal kan gesteld worden dat zowel een moeilijke thuissituatie als een uithuisplaatsing lijkt bij te dragen tot de relatief grote prevalentie van neerslachtige gevoelens. Het is opvallend dat 12 van de 17 jongeren aangeven dat zij reeds in de vroege kindertijd met neerslachtige gevoelens kampten, veroorzaakt door een moeilijke thuissituatie. Zij linken hun neerslachtige gevoelens aan specifieke gebeurtenissen tijdens hun vroege jeugd (zoals de dood van een ouder of een echtscheiding), of ze geven aan dat hun neerslachtige gevoelens het gevolg zijn van een aaneenschakeling van negatieve gebeurtenissen. Langdurig misbruik of verwaarlozing door de ouders wordt vaak beschouwd als de belangrijkste schakel in deze vicieuze cirkel.

“Het is begonnen met een echtscheiding. Ik was toen zeven jaar. Twee jaar later is mijn moeder gestorven, een overdosis. Mijn stiefvader kon in die tijd ook niet van mij blijven (...) Ik ben dan naar een instelling moeten gaan [omwille van het seksueel misbruik] (...) Ik moet wel zeggen dat dat [het misbruik] de druppel was. Ik ben toen echt gecrasht. Sindsdien ben ik helemaal dichtgeklapt.” (meisje, 17, G1)

Eén jongere duidt het verlies van de zorg voor haar kind aan als voornaamste oorzaak van de neerslachtige gevoelens. De plaatsing van haar kind in een pleeggezin, is erg ingrijpend, aldus de jongere. Ze ziet haar toekomst erg onzeker tegemoet omdat ze niet weet of ze haar kind op korte termijn uit het pleeggezin zal kunnen weghalen. Deze onzekerheid staat een hoopvolle toekomst in de weg.

“Van de plaatsing van [naam kind] heb ik veel verdriet gehad, amai, daar ben ik echt kapot van geweest Nog altijd he. Ik hoop zo hard dat ik ze zo snel mogelijk opnieuw bij mij heb, maar niets is zeker, en dat doet zoveel pijn [begint te huilen].” (meisje, 17, GI)

Voor de vijf (van de 17) andere jongeren vloeit de depressie of neerslachtige gevoelens eerder voort uit de plaatsing in een voorziening. De scheiding van familie en vrienden als gevolg van de plaatsing weegt bij deze jongeren zwaar door. Deze jongeren geven aan hun ‘thuisgevoel’ kwijt te zijn, wat bijzonder zwaar doorweegt.

“Hier binnen zitten, afhankelijk zijn de jeugdrechter om naar huis te gaan, dat begint zwaar door te wegen. Ik wil hier weg. En soms wil ik weg van deze wereld en alles, nu, en voor altijd.” (jongen, 17, OOOO)

ADHD en automutilatie

Naast depressie en neerslachtige gevoelens wordt ook ADHD door 12 jongeren vernoemd. Zeven (van de 12) jongeren zien ADHD als een psychisch probleem omdat de kenmerken van ADHD sterk worden aanvoeld en hun dagelijks leven negatief beïnvloeden. De andere jongeren (vijf van de 12 jongeren) twijfelen aan de diagnose omdat ze de kenmerken van ADHD bij zichzelf niet detecteren. Allen geven ze aan dat ADHD een succesvolle toekomst niet in de weg staat.

“Ze [psychiaters] hebben mij gezegd dat ik ADHD heb, maar ik neem mijn medicatie stiekem niet meer, en ik heb daar geen last van, dus ja. (...) Nu geen last, later zeker geen last.” (jongen, 17, OOOO)

Een andere uitingsvorm van mogelijke psychische problemen is automutilatie. Automutilatie wordt door vier jongeren terloops vermeld wanneer ze over bepaalde pijnpunten in hun leven vertellen (een negatieve gebeurtenis of een moeilijke levensfase).

“Ik moest dan van de jeugdrechter naar hier [OOOO], en ja (...) Ik ben me dan pijn beginnen doen (...) Ik was boos op mezelf en strafte mezelf.” (meisje, 17, OOOO)

Eén van deze jongeren geeft aan dat de automutilatie een domper kan zetten op een succesvolle toekomst.⁴⁵ Niet zozeer de automutilatie op zich, maar de reacties van de omgeving op de littekens kunnen negatieve gevolgen hebben.

“Als ik ooit zal solliciteren, zal ik lange mouwen moeten dragen, want ja [toont de littekens op haar pols], iemand gelijk ik zullen ze anders nooit in dienst nemen he.” (meisje, 17, GI)

---

⁴⁵ Hoewel slechts vier jongeren deze problematiek ter sprake brengen, kan op basis van de zichtbare littekens op sommige jongeren hun armen en benen vermoed worden dat het aantal jongeren met een probleem van automutilatie groter is.

Ondanks de relatief hoge prevalentie van psychische problemen, wordt door een aantal jongeren het gebrek aan adequate psychosociale begeleiding tijdens het hulpverleningstraject aangekaart. Op de noden van de jongeren wordt later teruggekomen (zie hoofdstuk 3, deel 1, 2.6.1.1).

C. Niet meer zonder drugs kunnen

Aantal jongeren dat aangeeft niet meer zonder drugs te kunnen	n = 12
	
Het niet meer kunnen zonder drugs zal hun toekomst negatief beïnvloeden	n = 12

In de steekproef geven verschillende jongeren aan dat ze alcohol en illegale drugs gebruiken (n=62), en sommigen (n=12) geven aan dat ze niet meer zonder drugs kunnen. Het is deze laatste categorie jongeren die hun toekomst negatief bestempelen. Omwille van dit negatief toekomstperspectief zal de nadruk gelegd worden op de jongeren die aangeven niet meer zonder drugs te kunnen.

Alle jongeren geven aan zonder *alcohol* te kunnen, niettegenstaande alcohol door de grote meerderheid van de jongeren (n=52) minstens wekelijks wordt geconsumeerd. Ze geven allen aan dat hun alcoholgebruik geen implicaties zal hebben voor de toekomst.

Vierentwintig jongeren geven direct of indirect aan *cannabis* te gebruiken. Bij een directe verwijzing (n=15) geven de jongeren zonder schroom toe cannabis te gebruiken. Bij een indirecte verwijzing naar gebruik (n=9) beschrijven de jongeren eerder de gevolgen van hun cannabisgebruik, namelijk hoe ze betrappt werden of een sanctie kregen omwille van hun cannabisgebruik. De jongeren die aangeven dat hun cannabisgebruik bij experimenteren blijft (19 van de 24 jongeren) doen dit allemaal voor het plezier of voor de kick. Vijf (van de 24) jongeren geven aan niet zonder cannabis te kunnen. Vier van deze vijf cannabisgebruikers gebruiken cannabis voor het plezier. Eén jongere geeft aan cannabis te gebruiken om problemen te vergeten. Deze jongere geeft aan dat *“gebruik van cannabis een vlucht is van de werkelijkheid”* en *“om alle shit te vergeten”* (jongen, 18, GI). Geen enkele van de vijf jongeren ziet zichzelf als ‘verslaafde’. Toch vermoeden ze dat hun cannabisgebruik negatieve implicaties zal hebben voor de toekomst.

“Ik moet echt wel stoppen met smoren, want anders komt dat niet goed [in de toekomst]. Allez ja, ik ga nooit deftig werk vinden zo he, of als ik werk zal hebben, zal ik het niet lang kunnen volhouden, of ze zullen me snel buitensmijten als ze zullen ruiken dat ik smoor.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

Alle jongeren in de steekproef maken een duidelijk onderscheid tussen (het gebruik van) cannabis en *andere illegale drugs*. Twintig jongeren geven, al dan niet op een indirecte manier, aan andere illegale drugs dan cannabis te gebruiken. Speed, XTC, cocaïne, heroïne, of een combinatie van deze soorten zijn de middelen die gebruikt worden. Het experimenteren met deze middelen is bij 13 (van de 20) jongeren vooral gelinkt aan uitgaan en is geïnitieerd tijdens de midden adolescentie. De jongeren geven aan dat ze met deze drugs begonnen te experimenteren via hun lief of goede vrienden. Zij bestendigen hun druggebruik omdat ze er plezier aan beleven. Volgens hen wegen de voordelen van hun druggebruik (zoals uitgaan en plezier maken) op tegen de nadelen die ervaren worden (zoals slaapttekort en concentratieverlies). De jongeren denken dat hun druggebruik van

tijdelijke aard zal zijn of dat ze hun gebruik onder controle kunnen houden, waardoor negatieve gevolgen voor de toekomst uit zullen blijven.

“Mijn maten hebben mij weed en cocaïne leren kennen, wat ik de max vind. Maar ja, van één lijntje kwam meer, en ik ben er niet meer kunnen vanaf blijven. (...) Maar ik heb dat onder controle ze, altijd al geweest.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

Bij zeven (van de 20) jongeren is het illegaal druggebruik vooral gestart door problemen in het gezin (n=4) of omwille van emotionele gebeurtenissen of negatieve keerpunten die boven hun hoofd hingen (n=3). Meer specifiek, geven twee jongeren aan het seksueel misbruik (door hun vader en broer) te verwerken door illegale drugs te gebruiken (cocaïne en heroïne). Twee jongeren geven aan fysiek en psychisch mishandeld te zijn tijdens hun vroege tienerjaren. Ze proberen te vluchten voor deze trauma's door illegale drugs te gebruiken. Eén jongere maakte enkele maanden geleden de overstap van cannabis naar andere illegale drugs omdat een procedure van uithandengeving boven zijn hoofd hangt. Eén jongere ervoer stress bij de gedachte naar een GI te moeten en begon daarom met XTC en speed te experimenteren. Eén jongere verwerkte de dood van zijn moeder met het roken van heroïne omwille van het verdovend effect. Zij geven allen aan dat druggebruik eerder een 'vluchten' is van de werkelijkheid. Door het gebruik geven ze aan hun gevoelens te onderdrukken. Zij geven te kennen het 'gewone' leven niet meer aan te kunnen en bestendigen daarom het gebruik. Deze zeven jongeren geven aan niet meer zonder de illegale drugs te kunnen, al nemen ze de woorden 'verslaving', 'misbruik' of 'afhankelijkheid' zelden in de mond (één jongere spreekt over 'verslaafd zijn').

“Ik heb mijn nachtmerries over mijn misbruik willen onderdrukken met drugs en zo ben ik in een cirkel beland waar ik nu niet meer uit geraak. Ik heb dat echt nodig, anders functioneer ik niet.” (meisje, 17, GI)

Alle jongeren die aangeven niet meer zonder illegale drugs te kunnen, zien de toekomst zwartgallig in, omdat ze verwachten dat hun excessief gebruik hun dagelijkse leven negatief zal beïnvloeden.

“Die speed, dat is den duvel jong, echt. Ik ben daar al jaren verslaafd aan. Begonnen omdat ik mijn vader mij afranselde en ik een verzetje nodig had. En nu, ja, nu gebruik ik ver iedere dag (...). Na verloop van tijd volledig aan den bruine [heroïne] geraakt. Nu probeer ik af te kicken, want ik kan niet meer [wijst op zijn armplooien die ontstoken zijn], maar het is zo verdomd moeilijk. Ik vrees dat het me nooit zal lukken. Gedoemd om te hervallen, gans mijn leven om zeep.” (jongen, 18, OTS)

Hulpverlening onder drang

Vijf jongeren geven aan dat ze vrijwillig (n=3) of door een maatregel van de jeugdrechter (n=1) of onder drang van de ouders (n=1) werden opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis of in een residentiële afdeling binnen de drughulpverlening. Deze opnames waren echter niet altijd even succesvol daar de meeste jongeren aangeven dat ze meerdere opnames achter de rug hebben. De jongeren die reeds residentiële plaatsingen achter de rug hebben, al dan niet binnen de drughulpverlening, waarbij ze de voorziening niet mochten verlaten (zoals een GI of een For-K) geven aan dat ze tijdens dit verblijf erin slaagden om clean te worden. Deze inspanningen bleken na de plaatsing al snel een maat voor niets, daar ze (kort) na het verblijf steeds snel weer hervielen in oude

gewoontes. Peers oefenen een belangrijke invloed uit op hun herval, alsook het gebrek aan alternatieven om problemen via een andere weg te kanaliseren.

“Het is al mijn vijfde keer dat ik hier [GI] zit. Daarvoor ook al in X [For-K] gezeten. Elke keer kwam ik clean buiten, maar na een week was het al om zeep. Ge zegt wel: als ik buiten ben, dan blijf ik ervan af. Maar als de deur opengaat, en de vrijheid is daar, da’s direct hup. Je bent je belofte direct vergeten (...) Het eerste wat ik altijd deed als ik terug buiten was, zorgen dat ik van mijn ma geld kreeg om terug drugs te gaan kopen.” (meisje, 17, GI)

Volgens de jongeren moet de wil aanwezig zijn om aan het gebruik te werken. Dat is ook de reden waarom de jongeren hulpverlening onder drang (vb. opgelegd door de jeugdrechter of de wens van hun nabije omgeving zoals de ouders of professionals) als nutteloos beschouwen. Maar zelfs als de wil aanwezig is, geven de jongeren aan dat het moeilijk is om vol te houden, omdat het aanbod van drugs aanwezig is in hun nabije omgeving (in hun vriendenkring, op school, in hun vrije tijd). De reden voor het druggebruik moet eerst weggewerkt worden alvorens er sprake kan zijn van intrinsieke motivatie om aan het gebruik te werken.

“Ik moest van de jeugdrechter naar X [residentiële drugunit] gaan. Maar ik was niet gemotiveerd, echt niet. Nu begint dat te komen, die wil, maar toch, ik zie wel. Ik heb zoveel genot van weg zijn van deze wereld. Dat zal in de toekomst niet veel veranderen, vrees ik, maar ja, dan met grotere gevolgen [verwijst naar de gevangenis].” (jongen, 17, GI)

Uit dit onderzoek blijkt dat de drie vormen van individuele kwetsbaarheid (zijnde het ervaren van een negatief zelfbeeld en/of ervaren te kampen met een psychisch probleem en/of niet meer zonder drugs kunnen) onderling sterk samenhangen. In dit onderzoek zijn er jongeren die drugs gebruiken om het zelfvertrouwen op te krikken of om neerslachtige gevoelens tegen te gaan, wat dan weer leidt tot afhankelijkheid op termijn. Voor sommige jongeren is een laag zelfbeeld, veroorzaakt door trauma’s of verdriet, de oorzaak van overmatig druggebruik. Zij zoeken troost in deze middelen en trachten rust te vinden door het gebruik.

2.5.3 Verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode

Zoals vermeld in 2.5.2 van dit deel verwachten 18 jongeren geen moeilijkheden tijdens de transitieperiode. Drieënvijftig jongeren verwachten wel moeilijkheden tijdens de transitieperiode. Bij de tussengroep zijn de verwachte moeilijkheden grotendeels het gevolg van een onafgemaakte schoolloopbaan of een schoolloopbaan die een watervalstructuur vertoont. Bij de derde groep werken de individuele kwetsbaarheden, die op zichzelf voor moeilijkheden zorgen, de overige moeilijkheden in de hand. De verwachte moeilijkheden kunnen geclusterd worden in drie thema’s, met name arbeid, financiën en huisvesting. Deze levensdomeinen worden door de jongeren sterk aan elkaar gelinkt en ze worden vaak in één adem genoemd. Uit de verhalen van de jongeren kunnen we afleiden dat evenveel waarde gehecht wordt aan elk levensdomein.

Vooraleer de drie levensdomeinen - arbeid, financiën en huisvesting - in detail te bespreken, wordt stilgestaan bij het schoolverloop van de jongeren omdat zij verwachten dat dit een impact zal hebben op deze levensdomeinen, tijdens en na de transitieperiode.

2.5.3.1 De schoolloopbaan: de eerste schakel

Omdat een diploma secundair onderwijs in de drie groepen vermeld wordt als een belangrijke schakel in het maatschappelijk traject, worden alle 71 jongeren bij deze analyse betrokken.

In onze steekproef blijkt het gemiddelde opleidingsniveau eerder laag. Zesentwintig (van de 71) jongeren hebben hun schoolloopbaan voortijdig beëindigd of zijn van plan dit te doen, omdat ze nog minstens drie studiejaar zouden moeten doorlopen vooraleer een diploma secundair onderwijs te behalen of omdat school hen niet meer boeit of omdat ze een diploma overbodig vinden.

Negenendertig jongeren (van de 71) behaalden hun diploma secundair onderwijs, of zijn dit van plan. Tien jongeren (van de 39) volgden of volgen les in het TSO. Twaalf jongeren (van de 39) volgden of volgen les in het BSO. De overige 12 jongeren (van de 39) gaan deeltijds naar school of volgen de leertijd. De schoolloopbaan voor veel van deze jongeren vertoont een zekere watervalstructuur. Ze zijn gestart in maatschappelijk hoger aangeschreven richtingen, om dan systematisch over te gaan naar maatschappelijk lager aangeschreven richtingen. De overige vijf jongeren (van de 39) volgen of volgden les in het ASO. Vier van hen studeren verder aan de hogeschool of universiteit, of zijn van plan dit te doen.

Zes jongeren (van de 71) volgden of volgen les in het buitengewoon onderwijs, als gevolg van gedragsproblemen of omdat ze omwille van leerproblemen het reguliere circuit hadden verlaten. Voor de meerderheid van deze jongeren lokt het ene het andere uit; zij geven aan dat ze gefrustreerd waren omdat ze voelden dat de achterstand op schools vlak alsmaar groter werd, en dit uitte zich in rebels en agressief gedrag.

“Ik zag dat de anderen vlot konden lezen en schrijven, zonder problemen en bij mij wou het er niet ingaan he. (...) Eerst verweet ik de leerkracht van alles, dat het haar schuld was dat ik het niet kon, en later begon ik ze ook te slaan. Dat was gewoon uit onmacht he.” (jongen, 18, G1)

In contrast met de jongeren die aangeven dat ze kampen met leerproblemen, omschrijven anderen zichzelf als een matige tot goede student(e). Ook jongeren die zichzelf omschrijven als een goede leerling(e) stoppen echter voortijdig met school (26 jongeren zijn niet van plan een diploma secundair onderwijs te behalen; 23 van hen omschrijven zichzelf als een goede leerling(e)). De aangegeven elementen die uiteindelijk leiden tot de voortijdige stopzetting van de schoolloopbaan zijn divers (frequente schoolwissels, spijbelen, druggebruik, gebrek aan stimulans door de ouders of begeleiders, gebrek aan een schoolaanbod op maat, het nut niet inzien van een diploma, de zware combinatie ‘alleen wonen en schoollopen’) en zijn soms ook met elkaar verweven. De jongeren die hun scholing niet afmaken, omschrijven hun schoolloopbaan globaal in meerdere of mindere mate als chaotisch of problematisch.

Een eerste element, die door de jongeren het meest frequent wordt aangehaald en die leidt tot een voortijdige stopzetting van de schoolloopbaan, zijn de *frequente schoolwissels* (n=18). Twaalf jongeren (van de 18) geven aan dat dit doorgaans te maken heeft met de vele verhuismomenten van hun ouders of door de vele trajectveranderingen in de BJB. Het gebrek aan standvastigheid en continuïteit wordt door de jongeren zelf als onaangenaam ervaren.

“Om de twee jaar, denk ik, ben ik moeten verhuizen naar een andere instelling, en dan moest ik ook elke keer van school veranderen. Ik heb al zeker zeven scholen gezien. Niet dat dat zo leuk was, want ge moest uw vrienden achterlaten en elke keer opnieuw beginnen.” (jongen, 17, cat. 1 - leefgroep)

Voor anderen (zes van de 18 jongeren) worden de schoolwissels eerder veroorzaakt door hun eigen gedrag. In dat geval gaat het doorgaans om rebels gedrag vanaf de midden adolescentie. Sommigen omschrijven zichzelf als een 'haantje de voorste', en dit leidt tot de nodige problemen op school. Sommige jongeren maken het zo bont op school dat dit leidt tot schorsingen. In een aantal gevallen volgt zelfs een definitieve uitsluiting. Het problematische gedrag en de schorsingen hebben doorgaans vele schoolwissels als gevolg.

Door de schoolwissels geven de jongeren aan geen sterke band met school te hebben, ook niet diegenen die zeggen niet afkerig te staan tegenover school. Hoewel deze laatste groep een neutrale houding heeft ten aanzien van het schoolgebeuren, geven zij niet weer dat zij specifiek gehecht zijn aan hun school of hun leerkrachten.

Een tweede element dat een rol speelt bij de voortijdige stopzetting van de schoolloopbaan is *spijbelen* (n=16). Zestien jongeren geven aan dat ze sporadisch tot zeer frequent spijbel(d)en. Vaak blijkt het een overgangsfase naar het uiteindelijk stopzetten van de schoolloopbaan. Bij velen is de voortijdige stopzetting immers een geleidelijk proces: aan het moment van effectief stoppen gaat meestal een relatief lange periode vooraf waarin ze weinig aanwezig zijn op school.

Voor het spijbelen worden verschillende redenen gegeven, die soms met elkaar verweven zijn of mekaar versterken. In sommige gevallen gaat het om jongeren die thuisblijven mét medeweten van hun ouders. In dat geval is het thuisblijven meestal een gevolg van de problemen thuis. Twee jongeren geven aan dat ze niet graag naar school gaan, omdat ze gepest worden omwille van hun verblijf in de BJB. Het pestgedrag veroorzaakt een laag zelfbeeld en psychische problemen zoals depressieve gevoelens. Dit resulteert bij één jongere in de stopzetting van school. Voor andere jongeren kadert de spijbelproblematiek eerder binnen een patroon van rebels gedrag en probleemgedrag op school. De jongeren blijven van school weg zonder medeweten van de ouders of de begeleiders (van de voorziening waar de jongeren verblijven).

“Als ik op school zat, ja, dan had ik altijd schrik om thuis te komen. Schrik dat ze [moeder] een overdosis zou hebben gedaan. Ja, op den duur ging ik niet meer naar school. Durfde mama niet meer alleen laten.” (meisje, 19, BZW)

Een derde belangrijke element in het proces van uiteindelijke stopzetting is (*beginnend*) *druggebruik* (n=13). Het gebruik van drugs zorgt voor problemen op school, onder de vorm van gedragsproblemen of het stellen van passief gedrag, te laat komen of spijbelgedrag.

“Ik ben al drie jaar niet meer naar school geweest. School heeft me nooit geïnteresseerd, maar ik ging wel. Het is fout beginnen lopen met die toepen [cannabis] he.” (meisje, 17, GI)

Een vierde element dat volgens de jongeren leidt tot een voortijdige stopzetting van hun schoolloopbaan, is het *gebrek aan stimulans van thuis uit of vanuit de voorziening* waar ze verblijven. Dertien jongeren geven expliciet aan dat zij weinig of niet gestimuleerd worden van thuis uit of dat ook de voorzieningen waar ze verblijven, weinig belang hechten aan school. Het gebrek aan stimulans van de jongeren die in voorzieningen verblijven, kadert niet zozeer in een gebrek aan interesse in scholing van de begeleiders, maar eerder in het gebrek aan tijd om intensief met de schoolloopbaan van de jongeren bezig te zijn. Jongeren die grotendeels thuis hebben verbleven, geven aan dat hun ouders weinig interesse tonen in school of dat taal- en culturele verschillen voor een barrière zorgen in het stimuleren van de jongeren.

“Moesten ze in X [naam voorziening] wat meer achter mijn veren hebben gezeten, ja, dan had ik misschien een diploma gehad, maar ja, ze hadden daar geen zin of tijd voor precies.” (jongen, 19, cat. 1 - BZW)

Naast een gebrek aan stimulans, geven zes jongeren in de GI bijkomend aan, als vijfde element, dat het *schoolaanbod* aangeboden door de GI *niet op maat* is van de jongeren. Het onderwijs dat er aangeboden wordt, is te eenvoudig of te beperkt. Zo geven deze jongeren aan dat het lastig is een opleiding te volgen die niet voldoende aansluit bij hun interesses en intellectuele mogelijkheden. Daarnaast geven de jongeren aan het vervelend te vinden dat ze alleen cursussen kunnen volgen en geen volwaardig diploma kunnen behalen. Ze zouden graag de GI verlaten met een volwaardig diploma.

“Ik ben sterk geremd op schoolvlak. Ik kan mijn school hier niet verder zetten, want ze bieden hier geen ASO aan. En heb dus al een serieuze achterstand. Ik hoop dat ik het nog zal kunnen ophalen, maar weet het niet. Ik twijfel eraan.” (jongen, 17, GI)

Naast deze vijf elementen (frequente schoolwissels, spijbelen, druggebruik, gebrekkige stimulans en gebrekkig schoolaanbod) die de jongeren regelmatig aanbrengen, merken we ook op dat twee elementen, met name het nut niet inzien van een diploma en de moeilijke combinatie van alleen wonen en schoollopen die bijdragen tot een uiteindelijke stopzetting van de schoolloopbaan, eerder uitzonderingen zijn.

Vijf jongeren zien het nut niet in van een diploma en geven aan dat dit de oorzaak is van een voortijdige stopzetting van de schoolloopbaan. Deze jongeren willen gaan werken opdat ze geld zouden verdienen zodat ze op eigen benen kunnen staan. Drie jongeren die aangeven drugs te verkopen, geven aan dat er meer geld te verdienen is met het verkopen van drugs dan met een job in de legale economie. Een diploma vinden ze aldus overbodig. Eén jongere, die zichzelf omschrijft als een gedreven leerlinge, ziet het nut van een diploma niet in, omdat ze concrete plannen heeft om in de zaak van haar ouders te stappen.

Drie jongeren, die begeleid zelfstandig wonen, hebben noodgedwongen hun schoolloopbaan stopgezet, om in hun eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. Ze ondervinden dat het zwaar is om de school af te maken, en kiezen er uiteindelijk voor om te gaan werken.

“Ervoor heb ik geprobeerd om het te combineren, dus in het weekend gaan werken, en in de week naar school. Maar ik had geen vrije tijd meer. Ofwel zat ik op school, ofwel was ik aan het werk, maar ja, ik moet werken he, anders heb ik geen inkomen. Met een leefloon kom ik niet toe ze. En ja, dan maar beslist om ermee [met school] te kappen he.” (meisje, 19, BZW)

Enkele jongeren (n=8) hebben reeds spijt dat ze hun school niet hebben afgemaakt. Sommigen zijn van plan om alsnog een diploma van het secundair onderwijs te behalen via de ‘examencommissie secundair onderwijs’. Anderen zijn van plan om in de toekomst cursussen te volgen (vb. via de VDAB).

2.5.3.2 Arbeid, financiële middelen en huisvesting

In wat volgt, wordt beschreven welke de (bijkomende) moeilijkheden zijn waaraan de jongeren zich verwachten. Deze moeilijkheden bevinden zich allen op maatschappelijk niveau, met name (1) arbeid, (2) financiële middelen en (3) huisvesting. Uit wat volgt zal blijken dat deze kwetsbaarheden sterk aan elkaar gelinkt zijn. Het volgende citaat illustreert dit reeds:

“Ik peis dat het moeilijk zal zijn om werk te vinden. Geen diploma he. Tja, dan kan ik niets huren. Dan ga ik in de put geraken, ik ken mezelf.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

2.5.3.2.1 Arbeid

De jongeren die een diploma secundair onderwijs op zak (zullen) hebben, maken zich minder zorgen over hun professionele loopbaan. Ze vermoeden dat een diploma deuren zal openen, mits het nodige geduld en geluk. De jongeren met een onafgemaakte schoolloopbaan of een schoolloopbaan die een watervalstructuur vertoont, vermoeden dat hun professionele loopbaan eerder een precair karakter zal vertonen. De jongeren vermoeden dat de fragiliteit zowel tot uiting zal komen op vlak van jobinhoud, als op vlak van jobcontinuïteit. Acht (meerderjarige) jongeren hebben hun eerdere verwachtingen reeds kunnen toetsen aan de realiteit daar ze reeds een arbeidstraject (hebben) doorlopen. Drie van hen hebben een diploma van het secundair onderwijs op zak.

Een eerste veruiterlijking van het precaire karakter van de loopbaan betreft de aard van het werk dat zal uitgeoefend worden. De jongeren verwachten in eerste instantie ongeschoolde arbeid te zullen uitoefenen, zoals schoonmaken, fabrieksarbeid of een job in de horeca. De vijf jongeren die reeds een betaalde job uitoefenen, maar geen diploma op zak hebben, poetsen of werken aan de band. De drie jongeren die wel een diploma hebben, werken als secretaresse bij een bedrijf of hebben een job in de horeca.

Een tweede veruiterlijking van het precaire arbeidstraject is het vermoeden dat het traject eerder chaotisch zal verlopen, met name korte contracten die elkaar zullen afwisselen (uitzendarbeid), dikwijls met perioden van werkloosheid ertussen. De jongeren verwachten dat de loopbaan weinig richting zal hebben; dat er zal gewerkt worden in allerlei sectoren. De acht jongeren die reeds aan de slag zijn, kunnen dit alleen maar beamen.

“Gaan werken, bij het OCMW, gaan doppen, nen interimjob, weer doppen, en nu werk ik al vier maand in de Volvo. Hopen dat het blijft duren.” (jongen, 19, BZW)

Een onstabiel arbeidstraject wordt bovendien nefast gevonden omdat ze op die manier slechts geringe werkervaring opdoen, waardoor een vicieuze cirkel ontstaat.

De redenen voor dit (verwachte) precaire arbeidstraject blijken divers. Afgaande op de interviews wordt verwacht dat het ontbreken van een diploma een groot obstakel zal zijn in het uitbouwen van een stabiele loopbaan. Tien jongeren zijn echter meer genuanceerd door aan te geven dat het ontbreken van een diploma een hinderpaal zal zijn in het vinden van stabiel werk. Eens een vaste job

gevonden, zal er geen sprake meer zijn van een onstabiele werksituatie, zo verwachten ze. Andere obstakels die een stabiel arbeidstraject in de weg zullen staan, is een ervaren gebrek om gedurende langere tijd één job vol te houden. Ze weten nog niet goed welke richting ze willen uitgaan met hun leven, waardoor verwacht wordt dat ze op arbeidsvlak de eerste jaren moeilijkheden zullen ervaren.

Negen van de twaalf jongeren die aangeven niet zonder drugs te kunnen, geven allen aan dat hun gebruikspatroon een stabiele loopbaan in de weg zal staan. Drie jongeren geven aan reeds een vakantiejob of weekendwerk te zijn verloren door de levensstijl die gelinkt is aan hun druggebruik.

“Ik was meer stoned dan nuchter de klanten aan het bedienen. En ja, mijne baas had dat op den duur door en hij heeft me buitengezet.” (meisje, 17, GI)

Vijf jongeren, die op het moment van het interview in een GI verblijven, vrezen dat de reeds preciaire arbeidspositie nog meer zal verzwakt zijn als gevolg van hun verblijf in de GI. Ten eerste vrezen ze dat werkgevers hen zullen stigmatiseren omwille van hun verblijf in een GI. Ten tweede geven ze aan dat de jeugdrechter hen geen kans geeft om vanuit de GI werk te zoeken, onder andere omdat de jeugdrechter vreest voor wegloupedrag. Ten derde heerst bij deze jongeren vaak onduidelijkheid over de datum waarop ze de GI mogen verlaten, wat het er niet gemakkelijker op maakt om de werkgever te overtuigen hen aan te nemen.

Uit de interviews blijkt dat sommige jongeren (n=15) van plan zijn oplossingen te zoeken om met de preciaire professionele loopbaan om te gaan, in het bijzonder wanneer geldgebrek ontstaat naar aanleiding van werkloosheid. Weekendwerk is de meest gehoorde oplossing (n=10), niet alleen om geld te verdienen, maar ook om werkritme op te doen. Vier jongeren geven aan zwartwerk te zullen verrichten in de horeca of in de bouwsector. Eén jongere denkt erover na om stripper te worden in een nachtclub.

2.5.3.2.2 Financiële middelen

Uitgezonderd 11 jongeren, geven alle jongeren aan dat de kans reëel is dat ze tijdens de transitieperiode met een tijdelijk of blijvend geldgebrek zullen kampen, als gevolg van een onevenwicht tussen inkomsten en uitgaven. De 11 jongeren die geen moeilijkheden op financieel vlak verwachten, geven aan dat ze erg spaarzaam omgaan met geld, waardoor financiële moeilijkheden zullen uitblijven.

Heel wat jongeren (n=32), en vooral degenen die geen diploma secundair onderwijs op zak hebben, vermoeden dat ze de eerstkomende jaren vaak ongeschoolde arbeid zullen verrichten, ofwel werkloos zullen zijn of overheidssteun zullen ontvangen. Deze jongeren vrezen dat het loon of de uitkering hun uitgaven niet voldoende zal dekken.

Ook de vier jongeren die graag verder willen studeren, denken dat ze het op financieel vlak moeilijk zullen hebben omdat ze moeten overleven met een leefloon of een verblijfsvergoeding. Deze jongeren zijn het echter met elkaar eens dat het geldgebrek slechts tijdelijk zal zijn. Van zodra ze een job zullen uitoefenen, overeenkomstig hun diploma, verwachten ze dat geen sprake meer zal zijn van

geldgebrek. Het geldgebrek tijdens de transitieperiode zal met andere woorden te wijten zijn aan het gebrek aan inkomsten doordat studies voorrang hebben.

De jongeren die aangeven niet zonder drugs te kunnen, zijn de mening toegedaan dat ze nog vele jaren, ook na de transitieperiode, met geldproblemen zullen kampen. Hun druggebruik zien ze als oorzaak van hun financiële problemen. Vijf jongeren geven aan dat ze nu reeds schulden hebben door hun excessief gebruikspatroon.

“Ik zit nu al met 5000 euro schulden. Als ik vrij kom, zal ik dat mogen aflossen he. Miserie he. Ik zal eerst mogen werken voor dat af te betalen, maar ja, dat wil zeggen dat ik de komende jaren gene rotten frank zal hebben. Nada, niets.” (jongen, 17, GI)

Uit de interviews blijkt dat de jongeren van plan zijn oplossingen te zoeken om met de preciaire financiële situatie om te gaan, in het bijzonder wanneer het geldgebrek chronisch wordt. Sommige jongeren (n=12) zullen beroep doen op hun ouders voor financiële steun. Het merendeel van de jongeren (n=32) geeft echter aan dat ze geen beroep kunnen doen op hun ouders, omdat het contact met hen verbroken of problematisch is, of omdat de ouders zelf niet over voldoende financiële middelen beschikken. Veel jongeren (n=16) zijn te trots om de financiële hulp in te roepen van ouders of familie, omdat ze willen bewijzen dat ze hun hulp niet nodig hebben om op eigen benen te staan. Deze jongeren willen eerder bij het OCMW aankloppen voor financiële steun met het oog op een uitkering. Twee druggebruikende jongeren geven aan drugs te zullen verhandelen, in de eerste plaats om hun gebruik te financieren.

2.5.3.2.3 Huisvesting

Het merendeel van de jongeren (n=48) is ervan overtuigd dat, wanneer ze de stap zullen zetten naar zelfstandig wonen, de zoektocht naar een woonst gepaard zal gaan met de nodige kopzorgen, niet enkel op financieel vlak, maar ook op emotioneel vlak.

De jongeren zijn het erover eens dat de zoektocht naar een degelijke en betaalbare woning een pijnlijk en langdurig proces zal zijn. Vooral de jongeren met beperkte financiële middelen zien dit als de grootste uitdaging tijdens de transitieperiode. Acht jongeren geven aan niet terecht te kunnen bij de sociale huisvestingsmarkt, omwille van lange en onvoorspelbare wachtlijsten.

“Hoeveel keer dat ik niet ben teruggekomen van een kale reis. Ge wilt het niet weten. Elke keer krijgen andere mensen voorrang op een sociale woning. Ik versta dat niet meer zene, frustrerend tot en met.” (meisje, 18, cat.1 - TCK)

Achttien jongeren die hun zoektocht naar een eigen stek hebben gestart of achter de rug hebben⁴⁶, vinden de confrontatie met discriminatie omwille van hun traject in de BJB erg pijnlijk en stresserend. Ze ervaren dat huisbazen een negatief beeld hebben over jongeren die hulp krijgen bij het zelfstandig wonen door de BJB of door het OCMW. Begeleiding en financiële ondersteuning door een OCMW is

⁴⁶ Vijftien jongeren die begeleid zelfstandig wonen, hebben de zoektocht naar een woonst achter de rug; drie jongeren zetten weldra de stap naar BZW waardoor de zoektocht volop bezig is.

voor veel huisbazen een reden om hun woonst niet aan de jongere te verhuren. Deze stigmatisering wordt door de jongeren als frustrerend ervaren.

“Vorige week hebben we [de jongere met haar IB] een leuk appartementje bezocht in het Gentse. De huisbaas dacht dat mijn IB mijn moeder was. Toen hij ontdekte dat ze mijn IB is, dan was hij precies niet meer enthousiast om het appartement aan mij te verhuren. Erg he.” (meisje, 18, cat.1 – leefgroep)

Na doorvragen blijkt ook dat eenzaamheid een niet te onderschatten probleem is, vooral bij de jongeren die al begeleid zelfstandig wonen (acht van de 15 jongeren). Ze trachten dit te compenseren door veel uithuizig te zijn (vb. vrije tijd invullen met hobby's buitenshuis) of door hun sociale activiteiten (vb. uitgaan) in frequentie te laten toenemen.

Uit de interviews blijkt dat de jongeren van plan zijn oplossingen te zoeken om met de preciaire huisvestingssituatie om te gaan. In dalende volgorde van frequentie, wordt samenwonen met vrienden, met hun lief, met een broer/zus of inwonen bij hun ouders als mogelijk alternatief gezien om de dure woningprijzen enigszins de baas te kunnen. Een beperkt aantal jongeren (n=4) geeft aan een woonst te zullen kraken, al dan niet met vrienden, wanneer ze er niet in zullen slagen een betaalbare woning te vinden.

2.5.4 Het doorbreken van de negatieve spiraal van moeilijkheden: de keerpunten

Hierboven (zie 2.5.3) werd beschreven welke moeilijkheden de jongeren verwachten tijdens de transitieperiode, al dan niet van voorbijgaande aard. De jongeren die de mening zijn toegedaan dat deze moeilijkheden slechts tijdelijk zullen zijn (n=30), geven aan dat sociale (extern) en subjectieve (intern) factoren de negatieve spiraal zullen doorbreken. De jongeren die de toekomst niet rooskleurig inzien omdat de verwachte moeilijkheden een blijvende stempel zullen drukken op de transitieperiode, zijn eerder fatalistisch door aan te geven dat niets of niemand de negatieve spiraal kan doorbreken. Ze voelen zich als het ware gedoemd om met de moeilijkheden te leren omgaan, eerder dan ze op te lossen.

De rapportage start met de jongeren (n=30) die aangeven dat de verwachte moeilijkheden van tijdelijke aard zullen zijn omdat sociale en subjectieve factoren de moeilijkheden een halt zullen toeroepen (zie 2.5.4.1). Vervolgens komen de jongeren aan bod die de toekomst niet rooskleurig inzien doordat ze geen factoren (h)erkennen die de negatieve spiraal van moeilijkheden kunnen ombuigen (zie 2.5.4.2).

2.5.4.1 Jongeren die verwachten dat de moeilijkheden van tijdelijke aard zijn

2.5.4.1.1 Intrinsieke motivatie

Deze jongeren (22 van de 30 jongeren) verwachten dat ze de moeilijkheden de baas zullen kunnen omdat ze de motivatie hebben om iets van het leven te maken. Ze willen niet (meer) achterom kijken, maar geven aan louter naar de toekomst te kijken. Deze jongeren hebben hun levensloop geëvalueerd en realiseren zich dat vooruitkijken naar het leven vol nieuwe mogelijkheden de enige juiste beslissing is. Voor het merendeel van deze jongeren begon het reflecteren over de toekomst na een moeilijke periode in hun leven, zoals een verblijf in de gesloten afdeling van de GI of de dood van een ouder. Voor anderen begon het proces wanneer hun sociale bindingen op het spel stonden of verdwenen waren.

“Ik ben twee jaar niet naar school geweest. Heb gezworven, bij vrienden thuis gezeten. Op den duur had ik alleen maar slechte vrienden. Al mijn goede vrienden hadden afgehaakt. En toen heb ik bij mezelf gezegd: ‘Herpak je!’ Vanaf nu kijk ik alleen nog vooruit. (...) Ik zal ongetwijfeld nog moeilijke momenten hebben. (...) Ik verwacht vooral problemen om een deftige studio te vinden. Maar het lukt me wel. Ik zorg daar wel voor.” (jongen, 17, OOC)

Drie jongeren geven expliciet aan dat professionele interventies, met name Equip⁴⁷ en systeemtherapie, als trigger zullen fungeren om de spiraal van moeilijkheden te doorbreken.

“Equip heeft er in het verleden al voor gezorgd dat ik me heb herpakt. (...) Dankzij Equip ben ik tot het besef gekomen dat ik mijn gedrag moet veranderen. (...) Het verleden is wat het is. Nu telt alleen de toekomst en alleen ik ben verantwoordelijk voor de goede afloop ervan. (...) Moeilijkheden moet je aanpakken, niet onder de mat schuiven.” (meisje, 20, cat.1 – BZW)

De jongeren die in de BJB verblijven omwille van een MOF geven expliciet aan dat de kans op recidive klein is (n=9). Schuld, schaamte en teleurstelling in zichzelf staan centraal wanneer ze terug kijken naar hun MOF. Ze willen deze rollercoaster aan emoties niet meer meemaken en willen in de toekomst bepaalde triggers vermijden die strafbare feiten kunnen uitlokken. Zo willen ze hun ‘vrienden’ vermijden die ervoor hebben gezorgd dat ze ‘op het slechte pad’ zijn beland. Drie jongeren willen ver gaan in het vermijdingsproces door ver van de woonplaats van hun ‘vrienden’ te gaan wonen. Een zinvolle vrijetijdsbesteding in de toekomst, zodat verveling en impulsief gedrag tot een minimum worden herleid, wordt ook beschouwd als efficiënte oplossingsstrategie. Intensief sporten en vrijwilligerswerk zijn twee steeds terugkerende vrije tijdsactiviteiten.

“Ik loop graag op het kantje van wat mag en niet mag. Dat zal altijd zo zijn, denk ik. Het zal een kwestie zijn van niet toe te geven aan mezelf. Ik peis dat ik best verslaafd word aan sporten. Naar het schijnt komt dan van alles vrij in de hersenen en krijgt ge ook voldoening ervan.” (meisje, 19, GI)

---

⁴⁷ Equip is een volledig uitgewerkt programma waarmee jongeren leren verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen denken en doen. Het doel is jongeren te motiveren en hen toe te rusten (Equiperen) om elkaar te helpen en van elkaar te leren. Met Equip wordt gewerkt aan het ombuigen van een negatieve groeps cultuur naar een cultuur waarin je rekening houdt met elkaar.

2.5.4.1.2 De rol van externe factoren is beperkt

Het merendeel van de jongeren (n=22) legt de volledige verantwoordelijkheid voor een succesvolle toekomst bij zichzelf. Ze stellen expliciet dat ze de wil hebben om van de toekomst een succesverhaal te maken. Externe factoren spelen een minder belangrijke rol in het creëren van een succesverhaal. Externe factoren kunnen wel de intrinsieke motivatie stimuleren of een bijkomend argument zijn om de moeilijkheden tijdig te overwinnen.

Twee groepen externe factoren kunnen geïdentificeerd worden: persoonlijke banden, zoals de (huidige of toekomstige) partner⁴⁸ of ouders, en hulpverlening. Het aangaan van een nieuwe relatie en de ouders zijn de belangrijkste externe factoren die genoemd worden als aanzet voor intrinsieke motivatie om moeilijkheden de baas te kunnen. Cruciaal is evenwel de kwaliteit van de relatie. De jongeren geven immers aan dat een partner of een ouder die een negatieve invloed uitoefent op hen eerder een obstakel zal zijn in het doorbreken van moeilijkheden. Alle jongeren die in de pleegzorg verblijven, hebben een goede band met hun pleegouders, en zijn ervan overtuigd dat zij ook voor positieve ondersteuning zullen zorgen op momenten dat het moeilijk zal gaan.

“Ik peis dat, een goed lief, en alles zal wel vanzelf opgelost geraken. Allez, tis te zeggen, door haar zal ik waarschijnlijk wel karakter hebben om niet bij de pakken te blijven zitten, en echt iets te ondernemen.” (jongen, 17, GI)

Hulpverlening is een factor die zelden spontaan wordt aangehaald in de interviews. Slechts een beperkt aantal jongeren (n=6) heeft de hulpverlening spontaan aangehaald in het interview: deze jongeren zijn ervan overtuigd dat hun huidige hulpverlener, werkzaam in de BJB, een houvast zal zijn bij moeilijkheden tijdens de transitieperiode. Deze jongeren hebben een positieve relatie met hun huidige hulpverlener: deze positieve relatie is tot stand gekomen dankzij drie begeleidingscomponenten die de jongeren in die specifieke hulpverlener geconcretiseerd zien, met name vertrouwelijkheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit.⁴⁹

“Mijn begeleider is mijn superheld. Hij moeit zich nooit, luistert steeds en hij staat er steeds als ik hem nodig heb. (...) Als ik alleen zal wonen, zal hij de eerste zijn wie ik zal opbellen als ik hulp nodig heb, eender wat.” (meisje, 18, cat.1 - TCK)

Wanneer de hulpverlening niet spontaan werd aangehaald in het interview (dit was het geval bij 24 van de 30 jongeren) hebben wij expliciet gevraagd of de hulpverlening een houvast zou kunnen betekenen wanneer moeilijkheden tijdens de transitieperiode opduiken. Vijftien van de 24 jongeren geven expliciet aan dat de hulpverlening niet veel kan betekenen voor hen: ze geven aan het geloof in de hulpverlening kwijt te zijn, omwille van negatieve ervaringen met de hulpverlening of omdat ze zich zelden door de hulpverlening begrepen hebben gevoeld. Uit de analyse van het ‘zich zelden begrepen voelen door de hulpverlener’ komt duidelijk naar voren dat ze nog nooit een hulpverlener hebben ontmoet die de drie begeleidingscomponenten in zich draagt. Daardoor geloven zij niet dat hulpverleners hun leven terug op orde kunnen brengen bij moeilijkheden.

---

⁴⁸ Negen van de 30 jongeren hebben op het ogenblik van het interview een vaste relatie. Vier van hen verwachten dat de relatie tijdens de transitieperiode zal afspringen omdat ze uit elkaar zullen groeien of omwille van aanhoudende ruzies of ergernissen.

⁴⁹ Deze begeleidingscomponenten worden verderop in dit hoofdstuk (2.6.2) in de diepte besproken.

“Wat ik ga doen als ik in de miserie zit? Alleszins niet naar de hulpverlening stappen, want die doen toch niets, alleen maar roddelen en je de les spellen.” (jongen, 19, BZW)

2.5.4.1.3 Identiteitstransformatie

Het merendeel van de jongeren (n=26) is zich ervan bewust dat ze als maatschappelijk kwetsbaar worden omschreven. De meerderheid hiervan (21 van de 26 jongeren) geeft aan dat ze in hun jonge leven behoorlijk wat klappen hebben gekregen en dat dit hen kwetsbaarder maakt. Niettegenstaande ze de inhoud van de term ‘kwetsbaarheid’ (die door ons werd gebruikt in de vraag omtrent ‘algemeen welbevinden’) in zekere mate bevestigen, hebben ze het moeilijk met de term. De term roept weerstand op, omdat de jongeren de term ervaren als een stempel, als een vakje waarin ze gewrongen worden door hun omgeving en de maatschappij. De jongeren denken dat ze in de toekomst een andere identiteit zullen hebben, eens ze de BJB achter zich hebben gelaten. Ze denken dat de identiteitstransformatie van ‘een instellingskind’ naar ‘ik zonder stigma’ ervoor zal zorgen dat moeilijkheden vanzelf of sneller zullen weggewerkt worden. De positieve identiteitstransformatie zal zorgen voor een positiever zelfbeeld, aldus de jongeren. De idee dat het stigma weldra verdwijnt, zorgt er nu reeds voor dat ze de moed hebben om elke hindernis te nemen die ze onderweg tegenkomen.

“Later, denk ik, zal ik me minder minderwaardig voelen en zal alles makkelijker gaan, want ja, nu zien ze me als iemand van X [naam van de GI waar ze verblijft], en ik heb het daar moeilijk mee. Sommigen bekijken me als uitschot. Vorige week nog. Ik binnen in een interimkantoor voor een mogelijke job en toen ik op een vragenlijst mijn verblijfsadres invulde, bekeken ze me of ik kwam uit den bak.” (meisje, 17, GI)

De jongeren die in de BJB verblijven omwille van een MOF (n=9) worden naar eigen zeggen dubbel gestigmatiseerd: enerzijds omwille van hun verblijf in de BJB, en anderzijds omwille van het plegen van feiten waardoor ze door hun omgeving als ‘crimineel’ worden bestempeld. Ze verwachten dat, eens ze de deur van de BJB achter zich dicht kunnen trekken, de dubbele stigmatisering zal verdwijnen. Hun strafblad zal blanco zijn, wat voor de jongeren een belangrijke voorwaarde is om een ‘normaal’ leven uit te bouwen. Ze beschouwen de BJB als een laatste verwittiging; een verwittiging om hun leven opnieuw in handen te nemen zoals de maatschappij dit voorschrijft. Ze beseffen dat wanneer zij in de toekomst strafbare feiten zullen plegen, de maatschappij dit niet zal tolereren en hen een leven (en toekomst) in de gevangenis te wachten staat. Bij de jongeren kwam dit besef (*“Het is nu echt wel vijf voor twaalf”*) tijdens hun huidige verblijf in de BJB. Eventuele sociale factoren - zoals de aanwezigheid van familieleden waarmee ze een band hebben en die de MOF afkeuren of de hulpverlening - hebben weinig tot niet bijgedragen aan het inzicht om hun leven te herpakken en zullen dit in de toekomst ook niet doen, aldus de jongeren.

“Zie me hier [cat. 1bis] nu zitten. Het is mijn eigen fout, weet het. Maar door hier te zitten, gaan je ogen open. Je hebt ook tijd om na te denken he, en dan beseft je dat het allemaal niet waard is. Ik heb mezelf voorgenomen me volledig te herpakken. (...) Ik wil niet in de gevangenis belanden. Ik vind het hier al erg genoeg.” (jongen, 17, cat.1 bis)

De jongeren verwachten het aanvaard worden als volwaardig lid van de samenleving en de rollen die ze daarin willen opnemen als een potentieel moeilijk punt. Zeker de jongeren die omwille van een MOF in de BJB verblijven en druggebruikende jongeren beseffen dat de samenleving hen met enig wantrouwen zal opnemen. Om die reden zijn sommige jongeren van plan naar een andere stad te verhuizen, waar ze verwachten met een schone lei te kunnen (her)beginnen, ver weg van hun 'slechte' vrienden of van hun reputatie als 'criminele jongere'.

"Ik keer niet meer terug naar daar [buurt in een stad]. Ik wil in Antwerpen gaan wonen, ver weg van alles en iedereen want hier word ik scheef bekeken en kom ik constant mijn vrienden tegen die me in de miserie duwen." (jongen, 17, OOC)

2.5.4.2 Jongeren met een negatief toekomstbeeld

Een derde van de jongeren (n=23) ziet de toekomst niet rooskleurig tegemoet. Deze jongeren vertonen gemeenschappelijke karakteristieken op het vlak van kwetsbaarheid op persoonlijk vlak, zijnde het ervaren van een negatief zelfbeeld en/of het ervaren van psychische problemen en/of het aangeven niet meer zonder drugs te kunnen. Deze kwetsbaarheden zijn moeilijkheden op zich en verwacht wordt dat ze bijkomende moeilijkheden, op maatschappelijk vlak, in de hand zullen werken. Factoren die de negatieve spiraal kunnen ombuigen, worden door deze jongeren niet (h)erkend of kunnen onvoldoende tegenwicht bieden om de verwachte moeilijkheden definitief een halt toe te roepen.

2.5.4.2.1 Intrinsieke motivatie ontbreekt

De intrinsieke motivatie (zijnde de wil om door te gaan, om uit het slop te raken) is niet aanwezig bij deze jongeren. De individuele kwetsbaarheden die ze ervaren, wegen bijzonder sterk door op alle levensdomeinen ("*niets komt goed*"). Dit zorgt ervoor dat hen de moed en hoop ontnomen wordt om het heft in eigen handen te nemen. De jongeren die aangeven niet meer zonder drugs te kunnen, zijn de mening toegedaan dat het vermijden van triggers (zoals druggebruikende vrienden) geen gemakkelijke opgave is. Ze kunnen niet weerstaan wanneer drugs aangeboden worden, zolang de oorzaak van hun druggebruik (het verwerken van of omgaan met problemen uit het verleden) niet weggewerkt is. Het verleden, met meer negatieve dan positieve ervaringen, ontmoedigt hen om vooruit te kijken. In tegenstelling tot de jongeren met positieve toekomstverwachtingen geeft deze groep duidelijk aan dat hun verleden hun toekomst determineert. Ze slagen er niet in om het verleden achter zich te laten. Deze jongeren hebben een fatalistische visie op het leven.

2.5.4.2.2 De rol van externe factoren is verdeeld

Over de rol van externe factoren zijn de meningen binnen deze groep verdeeld. Veertien (van de 23) jongeren verwachten niet dat externe factoren een houvast zullen bieden bij verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode.

“Niets of niemand kan mij helpen. Life sucks. (...) Ik heb al teveel meegemaakt. Ik heb de moed niet meer. Mijn vrienden kunnen me ook niet helpen, want die beseffen niet in voor welke shit ik zit.” (jongen, 17, thuisbegeleiding)

Negen (van de 23) jongeren zijn wel de mening toegedaan dat externe factoren voldoende tegenwicht kunnen bieden om de moeilijkheden een halt toe te roepen. De externe factoren die deze jongeren identificeren zijn dezelfde als bij de jongeren die de toekomst wel rooskleurig tegemoet zien, met name een partner, ouders en – in mindere mate – hulpverlening. Anders dan bij de jongeren met een positief toekomstperspectief, is de intrinsieke motivatie bij hen afwezig. Voor deze jongeren lijkt het oplossen van de moeilijkheden volledig af te hangen van de externe factoren. Zij geven aan dat het doorbreken van de negatieve spiraal *enkel mogelijk* is door toedoen van deze externe factoren. Wanneer een partner, ouder of, in mindere mate, een professional zal aangeven dat het tijd is dat de jongere de zaken anders aanpakt, geven de jongeren aan dit ook te zullen doen. Ze merken wel op dat de kans groot is dat de moeilijkheden onmiddellijk zullen terugkomen indien deze persoon, al dan niet tijdelijk, uit hun leven zou verdwijnen.

“Weet ge, mijn mama is de enigste persoon die ik nog heb. Ik weet dat ik haar veel verdriet zou aandoen als ik niet op het rechte pad blijf. Ik heb me dan ook voorgenomen om braaf te zijn als ik buiten ben. (...) Ik doe dat voor mijn mama. Ik zie haar niet graag verdrietig.” (meisje, 17, GI)

Vier van de jongeren die aangeven dat externe factoren de negatieve spiraal kunnen doorbreken, geven aan momenteel niet over een ondersteunend sociaal netwerk te beschikken. Ze verwachten dat ze ook in de toekomst geen beroep zullen kunnen doen op een extern persoon.

“Ik heb niemand, nooit gehad. Als ik later in de shit zit, tja, dan zal niemand mij eruit halen. Dan blijf ik er maar inzitten zeker? (...) Voor wie of wat zou ik moeite doen?” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep)

2.6 “Iemand die je gewoon als mens behandelt en vertrouwen in je heeft”: aanbevelingen van de jongeren voor het verbeteren van de hulpverlening

De rol van de hulpverlening komt duidelijk aan bod wanneer de verhalen van de jongeren geanalyseerd worden met het oog op het verkrijgen van een antwoord op de laatste onderzoeksvraag: *“Hoe kan de overgang naar volwassenheid (optimaal) ondersteund worden?”*. De jongeren uiten scherpe kritiek op de hulpverlening: het kan (en moet) dus anders.

2.6.1 De voorbereiding op transitie

2.6.1.1 De inhoud van de voorbereiding

Wanneer de verhalen van de jongeren geanalyseerd worden op de gekregen voorbereiding op de transitieperiode, kunnen twee groepen onderscheiden worden: een groep met een voldoende informeel sociaal netwerk en een groep zonder.

Jongeren met weinig tot geen informeel sociaal netwerk

Uit de vorige analysesluiken van dit hoofdstuk (2.5.4.1 en 2.5.4.2) is gebleken dat sociale factoren beschouwd kunnen worden als triggers of kapstokken om uit de negatieve spiraal van moeilijkheden te geraken. De jongeren verkiezen informele netwerken als triggers, eerder dan professionals. Hierin schuilt echter een contradictie daar een derde van de jongeren (n=26) aangeeft niet of onvoldoende te beschikken over een informeel netwerk. Vooral de jongeren die aangeven een laag zelfbeeld te hebben of psychische problemen ervaren, hebben het moeilijk om sociale contacten te leggen. Zij voelen zich overal te veel of minderwaardig. Hierdoor schermen ze zich emotioneel af van elke mogelijke vorm van binding. Veelvuldige verhuismomenten, bijvoorbeeld door een onstabiel hulpverleningstraject, hebben emotionele littekens achtergelaten, waardoor zij het moeilijk vinden om zich te binden aan iemand. Ze willen steeds een 'veilige afstand' bewaren binnen relaties met anderen. Niettegenstaande het inbouwen van een 'veilige afstand' benadrukken zij dat de uitbouw van een volledig onafhankelijk leven, zonder enige steun van familie of vrienden, geen realistische verwachting is. Zij geven aan nood te hebben aan een informeel netwerk, dat een gevoel van continuïteit genereert op momenten dat zij af te rekenen krijgen met ingrijpende veranderingen en hindernissen in hun leven.

De professionele hulpverlening kan een belangrijke rol spelen bij de uitbouw van een informeel sociaal netwerk, aldus 15 (van de 26) jongeren. Deze jongeren geven aan dat het erg belangrijk is dat begeleiders voldoende investeren in het aanleren van sociale en relationele vaardigheden die kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van succesvolle en standvastige informele relaties. Daar is momenteel te weinig oog voor, aldus deze jongeren (zie tabel 7).

"Weet ge, budgetbegeleiding is belangrijk he, maar ze [begeleidster] vergeet vaak dat ik ook ne keer graag wat advies zou hebben over hoe ik vrienden kan maken." (jongen, 20, cat.1 - BZW)

Vier (van de 15) jongeren die bijkomend aangeven dat ze het moeilijk hebben om geen drugs te gebruiken, zouden het een meerwaarde vinden als de begeleiding hen meer tips zou geven over hoe ze afstand kunnen nemen van hun 'slechte vrienden'. Dit komt momenteel tijdens de begeleidingsgesprekken te weinig ter sprake, aldus deze jongeren. Dezelfde bedenking komt ook terug bij de jongeren die omwille van een MOF in de BJB verblijven.

Naast het aanleren van sociale en relationele vaardigheden, geven 12 (van de 15) jongeren expliciet aan ook nood te hebben aan emotionele ondersteuning. Deze jongeren geven aan bepaalde gebeurtenissen uit het verleden nog niet te hebben verwerkt, waardoor ze zich minder gewapend voelen – op emotioneel vlak - om de transitieperiode aan te vatten. Er moet sprake zijn van een 'en-en-verhaal': zowel sociale als emotionele begeleiding is van belang. Alle aandacht gaat naar financiële, praktische en administratieve ondersteuning, terwijl ze meer nood hebben en belang hechten aan psychosociale ondersteuning, zo blijkt uit de interviews.

"Wat ik jammer vind, is dat er niet gekeken wordt hoe ik kan verwerken wat in het verleden is gebeurd. Ze kijken om je op te vangen, en zorgen dat je op eigen benen kan staan, maar ze zorgen niet dat je verwerkt wat je hebt meegemaakt waardoor dat dat eigenlijk mijn hele leven zal achtervolgen. (...) Daarnaast moeten ze ook meer aandacht hebben voor het aanleren van sociale vaardigheden." (meisje, 17, GI)

Elf (van de 26) jongeren met een beperkt sociaal netwerk, die eveneens aangeven dat een gebrek aan sociale steun hun toekomst kan hypothekeren, betreuren niet dat de begeleiding hen geen of onvoldoende psychosociale ondersteuning aanbiedt, integendeel. Zes (van de 11) jongeren zijn de mening toegedaan dat ze geen baat hebben bij de raad en het advies van de begeleiding. Ze willen zelf hun sociale en emotionele strubbelingen oplossen. Ze willen daar met niemand over praten, omdat ze van mening zijn dat niemand hen kan helpen of omdat ze niemand willen lastig vallen met hun problemen. De overige vijf (van de 11) jongeren geven aan dat zij zich (emotioneel) niet kunnen openstellen voor het bespreken van gevoelige onderwerpen met hun begeleider omwille van de afwezigheid van een vertrouwensband.

Tabel 7: De noden van de jongeren die al dan niet ingewilligd worden door de hulpverlening

Noden van de jongeren	De noden ingewilligd door de HV	De noden <u>niet</u> ingewilligd door de HV, maar de jongeren ervaren dit niet als een tekort in de begeleiding
Psychosociaal (n=26)	n=15, maar slechts minimale aandacht (dus slechts deels ingewilligd)	n=11
Financieel (n=40)	n=28, in voldoende mate	n=10 (2 jongeren vinden het jammer dat de begeleiding hier geen aandacht aan schenkt)
Administratief/praktisch (n=35)	n=21, in voldoende mate	n=14

Jongeren met een voldoende informeel sociaal netwerk

De jongeren die aangeven over een voldoende uitgebouwd informeel netwerk te beschikken (n=45), geven aan geen nood te hebben aan psychosociale ondersteuning door professionals. Ze hebben geen nood aan deze ondersteuning omdat ze voldoende mensen om zich heen hebben waarop ze kunnen rekenen.

Deze jongeren hebben nood aan andere vormen van ondersteuning. In dalende volgorde van frequentie (aantal jongeren) en van belangrijkheid vinden ze financiële, administratieve en praktische ondersteuning erg belangrijk.

Uit de interviews komt expliciet naar voren dat 40 jongeren in de eerste plaats nood hebben aan advies en ondersteuning op *financieel* vlak, bijvoorbeeld hulp bij het organiseren en op tijd betalen van de rekeningen en het opstellen van een spaarplan, maar ook hulp bij het dagelijks budgetteren.

“De dag dat je alleen komt te staan is het van: ‘Oei ik moet dit betalen, en dat betalen...’ Weet ge, in de leefgroep hebben ze me daar wel attent op gemaakt (...) dat het belangrijk is met een budgetplan te werken. Maar toch, ik ben blij dat ik nog BZW doe, want mijn IB helpt me hierbij nu. Ik ben blij met haar hulp.” (meisje, 19, BZW)

Achtentwintig jongeren geven aan dat de begeleiding voldoende aandacht besteedt aan financiële ondersteuning en is tevreden over de invulling ervan.

“Ze [naam IB] helpt me met het maken van een overzicht van mijn inkomsten en uitgaven. Op die manier weet ik wanneer ik iets extra kan uitgeven en wanneer ik op mijn geld moet letten.” (jongen, 17, cat.1 - TCK)

De andere jongeren (12 van de 40 jongeren) geven aan geen financiële ondersteuning te krijgen van de begeleiders. Tien jongeren vinden dit niet jammer omdat het in hun ogen geen taak is die de BJB moet vervullen. Deze ondersteuning moet in hun ogen eerder verleend worden door externe diensten die hierin zijn gespecialiseerd, zoals een OCMW (n=6) of moet door geen enkele instantie vervuld worden daar ze niet willen dat een professional zich buigt over hun financiële situatie (n=4). Deze jongeren gaan eerder ten rade bij hun ouders. De twee overige jongeren vinden het wel jammer dat de begeleider onvoldoende aandacht schenkt aan financiële ondersteuning. Ze hebben hun behoefte aan financiële ondersteuning reeds meermaals aangekaart bij hun begeleider, maar ze hebben het gevoel dat hun vraag ‘ontweken’ wordt; de reden voor dit ‘ontwijken’ kunnen ze niet aangeven.

In de tweede plaats geven de jeugdzorgverlaters (n=35) aan nood te hebben aan *administratieve* en *praktische* ondersteuning, zoals helpen verhuizen, reparaties in hun woning, het invullen van diverse formulieren (vb. aanslagbiljet belastingen) en het beantwoorden van officiële brieven. Beide vormen van ondersteuning worden quasi in één adem uitgesproken.

Eenentwintig (van de 35) jongeren zijn tevreden over de verkregen administratieve en praktische ondersteuning door de begeleiding.

“Ik krijg hulp van X [naam IB] bij het invullen van papieren of bij het maken van een CV. Ik vind dat wel goed zo. Zij is daar meer ervaren in dan ik.” (meisje, 20, cat.1 - BZW)

De andere jongeren (14 van de 35 jongeren) geven aan geen administratieve en praktische ondersteuning te ontvangen van de begeleiding. Deze jongeren ervaren dit niet als een tekort in de begeleiding daar ze eerder ten rade gaan bij hun ouders (n=8) of vrienden (n=7).

2.6.1.2 Tijdstip waarop de voorbereiding van start is gegaan

Twee groepen jongeren kunnen onderscheiden worden: jongeren bij wie de voorbereiding kort vóór de uitstroom is gestart en jongeren bij wie de voorbereiding jaren vóór de meerderjarigheid is gestart. Voor geen van beide groepen lijkt sprake te zijn van een link met het type voorziening of het afgelegde hulpverleningstraject.

Vierendertig jongeren geven aan dat de voorbereiding enkele maanden of weken geleden van start is gegaan. Op het moment van het interview zijn de jongeren intensief bezig met de voorbereiding. Twintig jongeren vinden deze korte voorbereidingsperiode voldoende om hen voor te bereiden op een (meer) zelfstandig leven. Deze jongeren geven aan vooral baat te hebben bij financiële, praktische en administratieve ondersteuning. Ze zijn van mening dat een maximale voorbereiding niet garant staat voor een succesvolle transitie, daar de jongeren van tevoren niet weten welke knelpunten ze daadwerkelijk zullen ervaren.

“Goh, voorbereiden, er is daar niet veel voorbereiding aan, vind ik. Ik ga toch maar weten hoe het is om alleen te wonen, als ik alleen woon? [kijkt me vragend aan]” (jongen, 17, OOOO)

Veertien (van de 34) jongeren vinden dat de voorbereiding te laat gestart is. Negen (van de 14) jongeren voelen zich daardoor minder gewapend, vooral op sociaal en emotioneel vlak, om de transitieperiode aan te vatten. Zes jongeren leggen evenwel de oorzaak van de laattijdigheid bij zichzelf, doordat ze zelf nooit vragende partij zijn geweest om de voorbereiding op te starten. Drie hulpverleners krijgen het verwijt dat ze uit laksheid de voorbereiding te laat hebben opgestart.

“Ik zei altijd: ‘er is nog tijd daarvoor’. Maar ja, plots kreeg ik het in mijn kop om alleen te gaan wonen, onvoorbereid. (...) Ik heb toen gevloekt ja.” (jongen, 17, cat.1 - BZW)

Zevenendertig jongeren zijn de mening toegedaan dat de voorbereiding reeds jaren geleden van start is gegaan. De taken die ze moesten uitvoeren, voornamelijk op huishoudelijk vlak (vb. koken, strijken, opruimen van de kamer, naar de jeugdbeweging gaan), hadden tot doel om vaardigheden aan te leren, met het oog op een succesvolle transitie.

“Ik heb leren strijken op mijn 14^e en vanaf ons 15^e werden we soms ook ingeschakeld in het maken van eten. Toen zag ik dit vooral als pestgedrag [lacht], nu besef ik dat dit waarschijnlijk de eerste stapjes waren naar een zelfstandig leven.” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep)

2.6.1.3 (On)tevredenheid over de manier waarop de voorbereiding aangeboden wordt

De helft van de jongeren vindt dat onvoldoende aandacht gaat naar het oefenen van vaardigheden (= het zich eigen maken van de vaardigheden) en naar transfertraining (= de aangeleerde vaardigheden in verschillende situaties kunnen toepassen). Zij verwijzen naar positieve ervaringen met theoretische lessen die hen voorbereiden op een zelfstandig leven, maar betreuren dat ze amper de kans krijgen om zich de aangeleerde vaardigheden ook eigen te maken via intensieve praktijkoefening. Volgens de jongeren moet de focus eerder gericht zijn op ‘real-life-activiteiten’. Elke begeleider mag hierbij niet langs de kantlijn staan om de jongeren aan te moedigen, maar moet als het ware ‘meedoen en samendoen’ met de jongere.

“Toen ik op BZW ging, heb ik een kookboek gekregen van mijn IB (...) Mijn IB zou beter es voorstellen om samen met mij koken. Twee vliegen in één klap: ik leer het, en ik hoef niet alleen te eten.” (jongen, 19, BZW)

2.6.2 Begeleidingscomponenten van een kwaliteitsvolle begeleider

Uit de interviews met de jongeren kan afgeleid worden dat de jongeren, met het oog op een succesvolle toekomst, slechts een minimale rol toebedelen aan de hulpverlening. Ten eerste kan opgemerkt worden dat 11 jongeren niet openstaan voor psychosociale ondersteuning door de hulpverlening terwijl ze wel aangeven niet of onvoldoende te beschikken over een informeel sociaal

netwerk. Ten tweede kwam in het vorige analyseluik tot uiting dat slechts zeven jongeren⁵⁰ een hulpverlener als houvast zien om uit de negatieve spiraal te geraken. Deze hulpverlener is telkens hun huidige begeleider in de BJB. De vraag kan gesteld worden in welke mate deze begeleiders 'anders' zijn dan de begeleiders die geen belangrijke rol toebedeeld krijgen door de jongeren. De jongeren die een belangrijke rol toebedelen aan hun begeleider geven aan dat ze de volgende - in volgorde van belangrijkheid - begeleidingscomponenten geconcretiseerd zien in hún begeleider: 1) de aanwezigheid van een vertrouwelijke relatie; 2) onvoorwaardelijke acceptatie; en 3) flexibiliteit. Doordat deze begeleidingscomponenten aanwezig zijn, wordt de relatie tussen de begeleider en de jongere als positief ervaren door de jongere; ze geven aan een 'band' te hebben met hun begeleider.

De jongeren waarvan hun begeleider niet over deze begeleidingscomponenten beschikt, geven uit zichzelf aan dat dit de reden zou kunnen zijn waarom ze geen belangrijke rol toebedelen aan hun begeleider. De analyse van de keerpunten die de verwachte moeilijkheden ombuigen, zou anders kunnen geweest zijn, mochten zij wel een begeleider hebben waarmee ze een 'band' hebben.

"Ik sta er helemaal alleen voor. Heb niemand, en dat doet zeer. Ik kan ook bij gene enkele begeleider terecht. Vertrouw hier niemand. (...) En dus later ook niet. Moest ik wel goede begeleiders hebben gehad, zou ik wel bij hen terecht kunnen, en dan zou ik misschien positiever in het leven staan (...) Zou ik meer vat hebben op mijn leven." (meisje, 17, cat. 1 – leefgroep)

Een begeleider die quasi aan de 'perfectie' voldoet, is betrouwbaar, flexibel en accepteert de jongere onvoorwaardelijk. Deze begeleider wordt gerespecteerd door de jongere. Nu wordt dieper ingegaan op deze drie begeleidingscomponenten.

2.6.2.1 Aanwezigheid van een vertrouwelijke relatie

Vertrouwen in de begeleider komt als vaakst benoemde begeleidingscomponent naar voren in alle interviews. Vertrouwen is de basisvoorwaarde waaraan voldaan moet zijn vooraleer jongeren bereid zijn te praten over moeilijkheden, hulp te vragen én te aanvaarden. Een belangrijk aspect in het creëren van een vertrouwelijke relatie tussen een hulpverlener en een jongere is het vertrouwelijk omgaan met informatie. Uit de interviews kan opgemerkt worden dat 42 jongeren vinden dat hulpverleners, in mindere of meerdere mate, niet te vertrouwen zijn. Hulpverleners worden in de eerste plaats niet vertrouwd omdat ze informatie met elkaar of met anderen (jeugdrechter, ouders,...) uitwisselen over dingen die de jongeren discreet willen behandeld zien, in het bijzonder als de jongere expliciet gevraagd heeft om de informatie vertrouwelijk te behandelen.

"Opvoeders hier zijn echte roddeltantes. Ik had ruzie met mijn ma en ik zeg 'hou dat onder ons', en zij 'jaja, natuurlijk', en de dag erna wist gans de leefgroep het." (meisje, 17, cat. 1 - leefgroep)

Een gebrek aan vertrouwen in de hulpverleners resulteert ook in de terughoudendheid om met hen te praten over problemen of gevoelige onderwerpen, omdat de hulpverleners de macht hebben om die informatie te gebruiken.

---

⁵⁰ Zes jongeren uit de tussengroep en één jongere uit de derde groep zien hun huidige hulpverlener als houvast om uit de negatieve spiraal te geraken.

“Bij ne opvoeder ga ik niet hoor, want die kunnen toch geen geheim bewaren.” (jongen, 17, OOC)

Eenendertig (van de 42) jongeren die de hulpverleners niet vertrouwen, verkiezen eerder informele netwerken als gesprekspartner (in dalende mate van belangrijkheid: lief, vrienden, ouders) of als bron van hulp en steun (in dalende mate van belangrijkheid: lief, ouders, vrienden). De jongeren maken een duidelijk onderscheid tussen ‘hulp en steun’ en praten. Praten is eerder vrijblijvend; hulp en steun is enkel nodig bij problemen. De drempel naar een informeel persoon is een stuk lager: ze zijn begripvol en niet-beoordelend en zijn vaak op de hoogte van hun verhaal; een groot voordeel met de energie die nodig is voor de opbouw van een vertrouwelijke relatie. Anderen (11 van de 42 jongeren) willen het eerst proberen op eigen houtje, zonder steun van buitenaf.

Elf jongeren, en dan vooral meisjes, geven expliciet aan dat hun huidige begeleider hun favoriete steunpilaar en klankbord is. Deze jongeren vinden hun hulpverlener niet alleen begripvol, maar hechten ook veel waarde aan de vertrouwelijke band die ze met hun begeleider hebben. Dit zijn allemaal jongeren met een stabiel hulpverleningstraject; met weinig wisselende hulpverleners aan hun zijde.

“Mijne IB is er altijd voor mij geweest, en is te vertrouwen. (...) Hij is begripvol, verwijt me nooit iets. Ja, ik heb echt chance met hem.” (meisje, 20, cat. 1 - BZW)

Omdat vertrouwen een groeiproces is, verwachten de jongeren in de toekomst op dezelfde mensen van hun informeel netwerk een beroep te doen. Zeven van de 11 jongeren die in eerste instantie hun begeleider opzoeken bij problemen, verwachten dit in de toekomst te blijven doen, ook als zij niet meer in de BJB zullen verblijven.

“X [naam IB] betekent veel voor mij. Ik peis dat, ik mag later nog getrouwd zijn, ik ga daar nog contact mee hebben. Bij haar kan ik alles kwijt.” (meisje, 18, cat. 1 - TCK)

De overige vier jongeren zullen in eerste instantie geen beroep meer doen op hun begeleider tijdens de transitieperiode wanneer problemen de bovenhand nemen. Drie van de vier jongeren vermoeden dat het contact met hun begeleider stelselmatig zal verwateren, en ze daardoor eerder hulp zullen zoeken bij vrienden of familie. De andere jongere verwacht pas naar de begeleider te stappen als hij geen uitweg meer ziet. Trots gaat samen met schaamte. Hij is bang om het vertrouwen dat de begeleider in hem stelt, te beschamen.

2.6.2.2 Onvoorwaardelijke acceptatie

Een tweede belangrijk element dat de jongeren aanhalen als begeleidingscomponent is de onvoorwaardelijke acceptatie. Onvoorwaardelijke acceptatie betekent in de ogen van de jongeren een *positieve, hoopgevende en cliëntgerichte bejegening* waarbij de keuzes van de jongere geaccepteerd en gerespecteerd worden.

De jongeren concretiseren dit, ten eerste, door aan te geven dat ze een volwaardige gesprekspartner willen zijn. De jongeren beklemtonen dat hun mening niet genegeerd mag worden en dat zij zeggenschap willen krijgen inzake keuzes die hun leven verregaand kunnen beïnvloeden. Zij geven immers aan zich ervan bewust te zijn dat hulpverleners niet altijd aanwezig zullen blijven om hen te

helpen en willen daarom de kans krijgen om te participeren in het nemen van belangrijke beslissingen aangaande hun hulpverleningstraject.

Vijfenvoertig jongeren geven echter aan op een onvoldoende en weinig actieve wijze betrokken te worden bij het plannings- en besluitvormingsproces inzake aangelegenheden die hen direct aanbelangen, zoals de uitstroom uit de BJB. Het gevolg van deze geringe inspraak- en participatiemogelijkheden houdt in dat deze jongeren negatieve gevoelens koesteren ten aanzien van hun hulpverleners en niet langer geloven dat er geluisterd zal worden naar hun stem.

“Wat verwachten ze [begeleiders] dan? Dat ik naar hun pijpen zal dansen terwijl zij nooit de moeite hebben gedaan om naar mij te luisteren.” (meisje, 17, cat.1 - TCK)

Zes van 45 jongeren geven ook expliciet aan dat het gebrek aan inspraak en participatiemogelijkheden leidt tot hulpverleningsmoeheid, waardoor zij op hun achttiende verjaardag graag een leven willen uitbouwen zonder enige tussenkomst van hulpverleners (zie hoofdstuk 3, deel 1, 2.3.1).

“Ge zou voor minder content zijn als ge 18 wordt. Geen enkele hulpverlener heeft ooit deftig met mij rekening gehouden. Ik ben ze allemaal beu, echt kotsbeu.” (jongen, 17, G1)

De jongeren die wel aangeven dat ze als een volwaardige partij worden aanzien, waar rekening mee gehouden wordt en waar naar geluisterd wordt (n=26), zijn positief over hun hulpverleningsrelatie.

Ten tweede vinden de jongeren het belangrijk dat begeleiders aandacht hebben voor hun verhaal. Jongeren waarderen gesprekken met een luisterende, respectvolle en meelevende begeleider, eerder dan een sanctionerende begeleidingsstijl. In 38 interviews hebben jongeren scherpe kritiek op de manier waarop begeleiders reageren op problemen en keuzes van de jongeren of zaken die niet stroken met de maatschappelijke norm (vb. cannabisgebruik of verblijven in een kraakpand). In de beleving van de jongeren blijft de reactie te veel beperkt tot ‘zagen’ of tot controleren en sanctioneren. Enkele jongeren geven ook aan dat begeleiders (te) emotioneel reageren: ze worden boos of ze slaan in paniek bij het ontdekken van druggebruik door de jongere of spijbelen.

Drieëntwintig jongeren typeren een gesprek met een begeleider veelal als een eenrichtingsverkeer, wat de jongeren als ‘zagen’ interpreteren. Het zagen kan gaan over uiteenlopende zaken, gaande van orde en netheid tot vrijetijdskeuzes en druggebruik. De jongeren hebben het gevoel dat de begeleiders niet geïnteresseerd zijn in hun kant van het verhaal. De jongeren geven aan dat, wanneer begeleiders ‘zagen’, saai zijn en (te) snel oordelen, zij meestal niet (meer) naar hen luisteren. De jongeren beweren immuun voor het ‘gezaag’ te zijn en de begeleiders gemakshalve gelijk te geven, zonder echt te luisteren.

“Mijn IB kan soms wel honderd keer hetzelfde zeggen, zo van dat ik mijne studio niet onderhoud enzo. Ze kunnen dat wel drie keer zeggen, maar op den duur begint dat zagen toch tegen te steken.” (jongen, 18, cat.1 - TCK)

Voor 15 jongeren is de vrees voor bestraffing een (bijkomende) reden om niet met begeleiders te praten over problemen. Voor hen is niet steeds duidelijk welke rol de begeleider opneemt (hulpverlenende vs. sanctionerende rol), wat ervoor zorgt dat een begeleider vaak de laatste persoon is met wie ze willen praten. Deze onduidelijkheid is het gevolg van de verwevenheid van controle en

nabijheid die in de perceptie van deze jongeren is vastgesteld. Voor deze jongeren is een hulpverlenende rol van een begeleider onverzoenbaar met die van een controleur.

“Ik weet dat X [begeleider] er voor me is, en toch zal ik zelden bij haar gaan als ik iets heb uitgestoken, omdat ik weet dat ik onder mijn vijs ga krijgen.” (meisje, 17, cat. 1 – leefgroep)

De jongeren hebben het gevoel dat in een sfeer van ‘zagen’ en controleren en sanctioneren de oorzaak van de problemen uit het oog wordt verloren en dat het probleem dus ook niet wordt aangepakt, alsof begeleiders vooral begaan zijn met het vaststellen van het probleem op zich. De jongeren hebben de indruk dat een sanctie of afkeuring veelal op zichzelf blijft staan en dat verder niets gebeurt met het probleem. Jongeren willen een begeleider die verder kijkt dan het probleem en op zoek gaat naar de oorzaak van het probleem en deze, samen met de jongere, in de kern aanpakt.

“Ik ben vorige week ontslagen op ‘t werk. Het enige dat mijn begeleidster zei was: ‘Ge zult iets mispeuterd hebben he’, maar wat brengt dat op, ik ben daar toch niets mee? (jongen, 19, BZW)

In dezelfde context merken heel wat jongeren op dat ze van de begeleiders enkel aandacht krijgen bij negatief gedrag. Positieve gedragingen worden zelden bekrachtigd of worden als evident beschouwd. De jongeren houden er ook van dat begeleiders spontaan vragen ‘hoe gaat het met je?’, zonder bijbedoelingen, zonder verwijten. Het merendeel van de jongeren (n=36) merkt op dat ze dit amper te horen krijgen, wat leidt tot grote ergernis bij deze jongeren.

“Het doet deugd als iemand me vraagt: ‘alles goed met je?’, maar de begeleiders hier doen dat bijna nooit. ‘t Is gelijk dat ze enkel interesse hebben als ge iets mispeuterd hebt, omdat ze dan kunnen zagen.” (meisje, 17, cat.1 – leefgroep)

Ten derde willen de jongeren dat de begeleiders, zeker met het oog op een succesvolle transitie, zich positief en constructief opstellen. Een sterk geloof in een succesvolle toekomst vormt hierbij het fundament. Het merendeel van de jongeren (n=35) wijst er echter op dat zij door de hulpverlening vaak benaderd worden vanuit hun verleden, wat hun vertrouwen in een positieve toekomst sterk doet verminderen.

“Hier zeggen ze dat mijn druggebruik mijn toekomst zal verknoeien. Maar die drugs zijn passé he, en toch komen ze daar keer op keer op terug (...) Pff, ik begin dan weer te twijfelen aan mezelf, zo van, ga ik dat wel goed doen.” (jongen, 17, GI)

Dit pessimisme leidt, aldus de jongeren, tot gevoelens van demotivatie en controleverlies, aangezien de jongeren kansen willen krijgen en het gevoel willen ervaren dat zij iets kunnen bereiken, ondanks het moeilijke verleden dat zij met zich meedragen.

Daarnaast achten ze (n=33) het belangrijk dat een positieve en constructieve benadering voorziet in de nodige experimenteerruimte, die hen toelaat om op eigen tempo te werken aan de ontplooiing van hun persoonlijke mogelijkheden. Dit houdt volgens de jongeren concreet in dat de hulpverlening aangestuurd moet worden vanuit de jongeren zelf en dat ze fouten mogen maken. Ze vragen dan ook van de begeleiders dat de begeleiding ruimte laat voor vallen, opstaan en onvoorwaardelijk opnieuw beginnen. De jongeren die hun begeleider aanzien als een belangrijke sociale factor hebben het

gevoel dat ze voldoende ruimte en tijd krijgen om te experimenteren. Het herhaaldelijk krijgen van (nieuwe) kansen ervaren de jongeren als een grote troef.

“Als ik weer eens mijn huishuur vergeet te betalen, dan krijg ik niet direct op mijn kop, maar zorgen we er samen voor dat de betalingen in orde komen.” (jongen, 19, cat. 1 - BZW)

2.6.2.3 Flexibiliteit

De overgrote meerderheid van de jongeren (n=62) geeft aan dat begeleiders een belangrijke mate van flexibiliteit als attitude in zich moeten dragen. Dat is echter niet steeds het geval. In de eerste plaats worden de jongeren vaak ‘gedwongen’ om over een bepaald onderwerp te praten, terwijl ze zelf willen beslissen waarover ze willen praten. Dit hangt, opnieuw, samen met een ervaren gebrek aan inspraak en participatie dat door de jongeren verfoeid wordt. In de tweede plaats geven de jongeren aan dat de gesprekken met de begeleider niet steeds op vastgelegde momenten mogen plaatsvinden. Vanuit praktisch oogpunt zijn vastgelegde gespreksmomenten handig daar de jongeren aangeven steeds te weten wanneer ze bij hun begeleider terecht kunnen. Het aantal vastgelegde gespreksmomenten leidt tot tegenstrijdige percepties bij de jongeren. Sommige jongeren (n=17) geven aan nood te hebben aan veelvuldige gesprekken; anderen (n=26) zijn geïrriteerd wanneer de vastgelegde gespreksmomenten te kort op elkaar volgen. De jongeren willen hierin (meer) inspraak. Naast de vastgelegde gespreksmomenten willen de jongeren vooral dat hun begeleider er is op momenten dat de jongeren daar nood aan hebben. Met andere woorden, de jongeren willen dat hun begeleider tijd maakt voor hen op momenten dat de jongeren dit nodig achten. Het kunnen delen van hun verhaal met een begeleider op niet vastgelegde momenten zorgt vaak voor verhelderende inzichten, temeer omdat dergelijke gesprekken in een ongedwongen sfeer plaatsvinden.

“De beste gesprekken met mijn IB zijn de gesprekken die plots ontstaan, zonder dat het van een week van tevoren was afgesproken. Vaak op mijn kamer of tijdens de rookpauze, zo uit het niets, maar vaak heel verhelderend.” (meisje, 17, cat. 1 - leefgroep)

2.6.3 Gebrek aan continuïteit

Naast de kritiek op de voorbereiding op transitie – zowel inhoudelijk als vormelijk – en de kritiek op het gebrek aan begeleidingscomponenten die een begeleider in zich moet dragen, bekritisieren de jongeren (n=42) ook de *organisatie* van de hulpverlening, met name het gebrek aan continuïteit bij de uitstroom. Wanneer jongeren kiezen voor een andere - meer zelfstandige - hulpverleningsvorm (vb. van de leefgroep naar TCK; van TCK naar BZW), al dan niet binnen dezelfde organisatie, krijgt het merendeel van de jongeren te maken met een breuklijn: ze krijgen immers een andere individuele begeleider toegewezen. Daarmee omgaan is voor hen geen evidentie, zeker niet wanneer er sprake is van een ‘band’ met de huidige begeleider. Jongeren die een vertrouwelijke relatie met een begeleider hebben opgebouwd, zijn vaak de wanhoop nabij wanneer ze te horen krijgen dat deze begeleiding wordt stopgezet. Ook jongeren die ‘geen’ band hebben met hun begeleider vinden het niet steeds fijn om een nieuwe begeleider toegewezen te krijgen: het is voor hen niet gemakkelijk om

telkens opnieuw hun levensverhaal te moeten vertellen; daarnaast heeft elke hulpverlener zijn eigen hulpverleningsstijl en is het voor hen geen evidentie om zich daaraan telkens aan te passen.

“Als ik stop met TCK, en ik ga op BZW, dan krijg ik een andere IB. En dat is ambetant. Je dossier gaat wel over, maar diene nieuwe kent je niet hé. (...) Daarom twijfel ik of ik wel BZW ga doen.” (jongen, 18, cat. 1 - TCK)

Deze jongeren geven te kennen dat zij liever slechts één begeleider hebben die hen ondersteunt tijdens het volledige hulpverleningstraject, over de meerderjarigheidsgrens heen. Dit geeft de jongeren een zekere continuïteit in een onzekere periode van transitie. Wanneer deze continuïteit niet verzekerd wordt, en zeker wanneer er sprake is van een vertrouwelijke relatie met de begeleider, dan nemen de jongeren vaak de beslissing om niet voor voortgezette hulpverlening te kiezen (zie ook hoofdstuk 3, deel 1, 2.3.2.1). De interne wil om te kiezen voor voortgezette hulpverlening is er, maar wanneer niet aan de voorwaarde van continuïteit wordt voldaan, dan zeggen ze liever ‘neen’ tegen voortgezette hulpverlening.

“Waarom moet dat ne andere opvoeder zijn als IB als ik op TCK ga? Diene van nu begeleidt mij al zeven jaar en kent mij goed. (...) Ik ga hierdoor toch twee keer nadenken of ik wel TCK zou doen.” (jongen, 17, cat. 1 - leefgroep)

Vijf jongeren, die binnen de zes maanden de overstap zullen maken naar BZW, kiezen bewust voor een andere (autonome) BZW-dienst, ook al biedt de voorziening waar ze momenteel verblijven BZW-begeleiding aan. Ze zien BZW als een nieuwe, laatste stap in hun hulpverleningstraject en willen dit met een schone lei aanvatten, met begeleiders die niets weten over hun verleden. Op die manier hopen ze onbevooroordeeld bejegend te worden. Dit zijn allemaal jongeren die met hun huidige hulpverlener geen ‘band’ hebben.

“Ik sta op de wachtlijst van X [autonome BZW-dienst]. Een bewuste keuze. (...) Ik ben de begeleiders hier beu, want ze kijken op me neer door al mijn stomiteiten die ik heb gedaan.” (jongen, 17, cat.1 – leefgroep)

2.6.4 De jeugdrechter en de consulent: eerder controleurs dan begeleiders

De consulent en, wanneer de jongere een maatregel heeft gekregen van de jeugdrechtbank (n=48), de jeugdrechter maken ook deel uit van het traject van de jongere. Geen enkele jongere heeft deze actoren spontaan vermeld doorheen het interview, ook niet wanneer de topics ‘begeleiding’ en ‘contact met politie en justitie’ aan bod kwamen. We hebben expliciet moeten vragen naar hun ervaring met de jeugdrechter en de consulent.⁵¹ Het merendeel van de jongeren beschouwt beide actoren louter als ‘controleurs’ die alleen controleren en sanctioneren en op geen enkel moment een hulpverlenende rol aannemen.

Wanneer we specifiek vroegen naar de invloed van deze actoren van de jeugdbescherming op hun toekomstperspectief en op de keuzes die ze zullen maken, geven bijna alle jongeren (n=63) aan dat

⁵¹ De vraag die toen gesteld werd, is de volgende: *“Kan je me iets meer vertellen over jouw ervaring met de jeugdrechter?”, “Kan je me iets meer vertellen over jouw ervaring met de consulent?”*

hun invloed eerder minimaal is. Vijf jongeren, die een verlenging van een jeugdbeschermingsmaatregel hebben opgelegd gekregen van de jeugdrechter, geven wel aan dat de jeugdrechter een invloed heeft op hun toekomstperspectief. Deze vijf jongeren voelen voortdurend de hete adem van de jeugdrechter en kijken nu reeds uit naar de dag dat ze twintig worden. Drie jongeren, die mogelijks uit handen worden gegeven, geven aan dat de uitkomst van deze beslissing bepalend zal zijn voor hun toekomst.

De redenen waarom de jongeren slechts een minimale rol toebedelen aan de consulent en de jeugdrechter worden nu besproken.

2.6.4.1 De jeugdrechter

Negenentwintig jongeren (van de 48 jongeren die een maatregel hebben gekregen van de jeugdrechter) geven aan dat ze een aversie hebben tegen de jeugdrechter. Deze jongeren hebben vooral klachten over de stijl en het gedrag van de jeugdrechter, wat jongeren een gevoel van machtsongelijkheid geeft.

“Die arrogantie van mijn jeugdrechter, ik word daar echt kwaad van.” (meisje, 17, OOC)

Daarnaast klagen de jongeren over de holle invulling van het begrip ‘hoorplicht’ (Art. 52 Wet op de Jeugdbescherming (1965)). Twintig jongeren voelen zich niet gehoord door de jeugdrechter. Elf jongeren voelen zich niet gehoord omdat de jeugdrechter hen (letterlijk) de kans niet geeft om hun verhaal te vertellen. Negen jongeren vinden dat de jeugdrechter wel formeel hun verhaal laat vertellen, maar dat de jeugdrechter hun tussenkomst niet ernstig neemt.

“Ik heb nooit de kans gekregen om iets te zeggen. Hij [jeugdrechter] sprak, iedereen moest zwijgen, en ik mocht vertrekken.” (jongen, 19, cat. 1 - BZW)

Vijf jongeren erkennen gehoord te worden door de jeugdrechter, maar dit gebeurt in hun ervaring laattijdig. De jongeren geven aan dat de beschikking of het vonnis in hun zaak telkens reeds genomen is voordat ze gehoord worden door de jeugdrechter.

“Hij luistert wel oprecht naar me, ik voel dat (...) Dat lucht op, maar langs de andere kant is dat ook bullshit, aangezien de jeugdrechter zijn beslissing al genomen heeft vóór ik binnenkom.” (jongen, 17, GI)

De jongeren die zich wel positief uitlaten over de jeugdrechter (n=19), wijzen op de positieve stimulans en het krijgen van kansen door de jeugdrechter. Deze jongeren geven ook aan dat oprecht naar hun verhaal geluisterd wordt, én dat er rekening mee gehouden wordt. Ze zien in de jeugdrechter een motiverend persoon die hen aanspoort om (opnieuw) een positief pad te bewandelen. Een positief contact met de jeugdrechter geeft hen vertrouwen voor de toekomst, maar verder zal de invloed van de jeugdrechter op hun (toekomstige) keuzes eerder minimaal zijn. Uit de analyse kunnen we geen verschillen tussen de jeugdrechtbanken van verschillende gerechtelijke arrondissementen vaststellen.

“Ik heb het al vaak verpest, en toch blijft hij [jeugdrechter] in mij geloven. Ik vind dat wel chic en dat geeft moed voor later. (...) Maar zal toch content zijn als ik verlost zal zijn van de jeugdrechtbank” (meisje, 17, G1)

2.6.4.2 De consulent

Naar ondersteuning koesteren 52 jongeren negatieve gevoelens tegenover hun consulent. Deze negatieve ervaring geldt zowel voor de consulenten van het CBJ als van de sociale dienst van de jeugdrechtbank (SDJ). De jongeren klagen erover dat de consulent weinig interesse toont, niet betrokken is en amper tijd maakt voor een degelijk gesprek.

“Ik heb twee weken geleden gebeld naar mijn consulent voor een afspraak. Ge moet niet peizen dat ze me terugbelt he.” (jongen, 17, G1)

Zesentwintig jongeren geven zelfs expliciet aan zich een ‘dossier’, een ‘nummer’ te voelen, ‘één van de zovelen in de rij’. Ze hebben niet het gevoel bij hun consulent terecht te kunnen. De jongeren wijten dit aan de te hoge caseload van hun consulent. Daarnaast hekelen ze het gebrek aan continuïteit: de jongeren vinden het erg vervelend als verschillende consulenten op korte tijd de revue passeren.

Elf jongeren zijn wel tevreden over hun consulent (op twee jongeren na hebben alle 11 jongeren een andere consulent). De begeleidingscomponenten die een kwaliteitsvolle begeleider in zich draagt, vinden we ook terug bij deze consulenten, namelijk aanwezigheid van een vertrouwelijke relatie, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit.

“Ik heb echt vree veel chance met mijn consulent. Ze is lief, begripvol en kijkt naar mijn toekomst op een positieve manier. Ik kan er alles tegen zeggen. Ik heb haar gisteren nog gebeld om de vakantieplanning te bespreken. Niets is haar teveel. Ik wou dat mijn IB ook zo was.” (meisje, 17, OOOO)

De overige acht jongeren hebben geen mening over hun consulent of willen zich niet uitspreken over de kwaliteiten, positieve of negatieve ervaringen met hun consulent.

3 Besluit

In het eerste deel van dit hoofdstuk werden de resultaten besproken van 71 jeugdzorgverlaters die weldra de BJB kunnen verlaten. De centrale vraag van deze onderzoeksfase *“Hoe zie jij de toekomst?”* wordt door de jongeren tweeledig beantwoord: ze leggen de focus op het einde van de zorg en de emoties die een nakende uitstroom oproept, en ze blikken vooruit naar en voorbij de transitieperiode.

Het merendeel van de jongeren heeft ambivalente emoties over de nakende uitstroom. Bij een minderheid van de geïnterviewde jongeren steken gevoelens van angst de kop op, of omgekeerd, zijn

gevoelens van blijdschap overheersend. Sommige jongeren beseffen dat ze bij de uitstroom (opnieuw) met een afscheid zullen geconfronteerd worden en vinden dit niet aangenaam. Het zijn niet zozeer de emoties die de jongeren ervaren aangaande de uitstroom die de keuze bepalen om de BJB al dan niet te verlaten rond de meerderjarigheid. Andere redenen liggen aan de basis van hun keuze. De jongeren die de BJB willen verlaten, doen dit eerder uit een verlangen naar meer autonomie. Dit verlangen vloeit grotendeels voort uit een ontevredenheid met de verkregen hulpverlening. Zo halen een aantal jongeren expliciet aan het gevoel te hebben 'geleefd' te worden door een gebrek aan inspraak en participatie en een strakke dagindeling. Er zijn ook jongeren die wel tevreden of met een neutraal gevoel terugkijken naar de hulpverlening en er toch voor kiezen de BJB te verlaten. Deze jongeren hebben het gevoel dat de hulpverlening hen heeft geholpen of zijn vol lof over de begeleidingsstijl van de professionals. De bagage die ze meekrijgen van de hulpverlening, geeft hen het gevoel dat ze klaar zijn om de stap naar zelfstandig wonen te zetten, wat ze dan ook daadwerkelijk doen door een sterk verlangen naar zelfstandigheid. Niet alle jongeren die de deur van de BJB achter zich dicht trekken, doen dit uit vrije wil. Zo zijn er jongeren die door de hulpverlening (begeleider, consulent) onder druk worden gezet om de BJB te verlaten. Onwetendheid over het bestaan van voortgezette hulpverlening en onwetendheid of onduidelijke communicatie over de te volgen procedure komen ook voor. De jongeren die wel voor voortgezette hulpverlening kiezen, doen dit eerder uit emotionele of praktische redenen. Ze willen hun 'veilige haven' (nog) niet verlaten of geven aan nood te hebben aan bijkomende materiële ondersteuning.

Uit dit onderzoek blijkt dat de jeugdzorgverlaters een duidelijk zicht hebben op de belangrijkste componenten waaruit een succesvolle toekomst bestaat, met name een betekenisvol leven, persoonlijke relaties, zelfstandig leven, psychisch welzijn en een gestructureerde dagindeling. Wanneer de toekomstverwachtingen tijdens de transitieperiode in kaart worden gebracht, kunnen drie groepen van jongeren onderscheiden worden: een groep jongeren met een positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwachten tijdens hun transitie (n=18); een groep jongeren met een positief toekomstperspectief, die aangeven tijdelijke moeilijkheden te verwachten tijdens de transitie (n=30); een groep jongeren met een negatief toekomstperspectief die heel wat onoverkomelijke moeilijkheden verwachten op tal van levensdomeinen tijdens de transitie (n=23). Het merendeel van de jongeren (48 van de 71 jongeren; 68%) heeft een positief toekomstbeeld. Een diploma is in de ogen van vele respondenten een belangrijk element voor een succesvolle transitie. Een diploma zorgt in de ogen van deze respondenten voor een vlotte intrede op de arbeidsmarkt, waardoor andere maatschappelijke kwetsbaarheden (zoals financiële moeilijkheden en problemen om een woonst te vinden) worden voorkomen.

Er zijn ook jongeren die, ondanks de afwezigheid van een diploma en de daarmee samenhangende verwachte moeilijkheden, de toekomst toch positief tegemoet zien (de tussengroep). Deze jongeren zijn sterk toekomstgeoriënteerd. Zij beschouwen hun verleden als een levensles, eerder dan als een hypotheek op de toekomst. Terugkijkend op hun vroegere en huidige leven stellen de jongeren uit deze tussengroep dat ze in de toekomst 'iemand anders' zullen zijn, eens ze de BJB achter zich hebben gelaten. Deze positieve identiteitstransformatie zal zorgen voor een positiever zelfbeeld en het koesteren van hoop op een succesvolle toekomst. De wil om iets van hun leven te maken (of net niet), krijgt hierdoor een andere dimensie: ze beseffen dat ze hun toekomst volledig zelf in handen hebben. Ze zien zichzelf als enige verantwoordelijke voor een succesvolle toekomst. Voor hen is hun intrinsieke motivatie een cruciaal element wanneer moeilijkheden hun pad kruisen. Niettegenstaande de cruciale rol van intrinsieke motivatie, geven de jongeren aan dat het ook

belangrijk is om een netwerk te hebben dat hen steunt, zeker in periodes gekenmerkt door moeilijkheden. Er wordt veel meer belang gehecht aan een informeel netwerk dan aan een professioneel netwerk. Dit netwerk moet hen positief stimuleren, waardoor 'slechte vrienden' (vb. druggebruikende vrienden) geen plaats meer krijgen in hun toekomst. Niet alleen het aangaan van nieuwe bindingen, maar ook het breken met oude ('slechte') bindingen blijkt een belangrijke stap te zijn. Ten slotte geven ze aan dat het belangrijk is dat hun omgeving (zowel de directe omgeving als de maatschappij) hen zal aanvaarden als een volwaardig lid van de maatschappij. Ze hopen dat de maatschappij hen opnieuw kansen en vertrouwen geeft. Het aanvaard worden door de maatschappij, zonder meer, is een cruciale succesfactor, aldus de jongeren.

De minderheid van de jongeren (23 van de 71 jongeren; 32%) ziet de toekomst *niet* rooskleurig en verwacht dat onoverkomelijke moeilijkheden op verschillende levensdomeinen (zoals arbeid, financiën, huisvesting, gezondheid) een succesvolle transitieperiode zullen hypothekeren. Deze jongeren blijken een relatief grote individuele kwetsbaarheid te vertonen. Deze kwetsbaarheid komt tot uiting via drie door de jongeren geïdentificeerde thema's, zijnde een laag zelfbeeld en/of kampen met psychische problemen en/of aangeven niet meer zonder drugs te kunnen. Het merendeel van de jongeren met een negatieve toekomstverwachting is erg fatalistisch ingesteld: het verleden ontmoedigt hen om vooruit te kijken, zelfs al zijn externe factoren zoals een partner, ouders of hulpverlening aanwezig om hen te ondersteunen. Zij geven aan niet over de intrinsieke motivatie te beschikken om het tij te keren.

Uit de verhalen van de jongeren komt tot uiting dat verwacht wordt dat moeilijkheden het pad naar volwassenheid zullen kruisen. De jongeren zijn, door hun ervaringen, goed geplaatst om te weten op welke manier de interacties met de verschillende actoren van de jeugdbescherming (zijnde de jeugdrechter, de consulent en de begeleiders) een buffer (kunnen) betekenen voor deze moeilijkheden. Het merendeel van de jongeren is overtuigd dat een korte voorbereidingsperiode voldoende is om hen voor te bereiden op een zelfstandig leven, omdat de jongeren niet van tevoren weten welke knelpunten ze daadwerkelijk zullen ervaren. De jongeren leveren scherpe kritiek op de manier waarop ze worden bejegend in het hulpverleningstraject. Ondanks deze kritiek hechten heel wat van deze jongeren veel belang aan begeleiding en hulpverlening, maar de begeleidingsstijl en inhoud die zij zelf verkiezen, verschilt van de stijl en de inhoud die ze hebben gekregen in hun hulpverleningstraject. De jongeren geven aan dat vertrouwen, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit belangrijke componenten zijn die een 'ideale' hulpverlener in zich moet dragen. De 'ideale' begeleider komen ze echter zelden tegen. Omwille van deze eerder negatieve ervaring met hulpverleners zijn de jongeren geneigd om in de (nabije) toekomst zelf hun moeilijkheden op te lossen. Wanneer ze toch zouden overwegen om iemand aan te spreken, doen ze beroep op hun informeel netwerk. Veel jongeren beschikken echter niet of onvoldoende over een ondersteunend informeel netwerk. Deze jongeren zijn dan ook vragende partij om meer aandacht te besteden aan het aanleren van sociale en emotionele vaardigheden opdat succesvolle relaties zouden ontwikkeld en behouden worden. De hulpverleners leggen immers de focus op financiële en praktische begeleiding. Psychosociale begeleiding komt zelden aan bod. Een andere nood die in het onderzoek sterk naar boven komt, is de continuïteit van de hulpverlening. De jongeren hebben klachten over de hoeveelheid consultants en begeleiders die telkens opnieuw de revue passeren. Voor hen is het niet gemakkelijk om telkens opnieuw hun verhaal te vertellen. De jongeren hebben nood aan één vertrouwenspersoon die gedurende het hulpverleningstraject aan hun zij blijft staan, ook tijdens de uitstroom.

Deel 2: De tweede onderzoeksfase/follow-up fase

1 Profielschets van de follow-up fase

Noot: de profielschets is gebaseerd op wat de jongeren ons hebben verteld. Deze informatie hebben we niet 'gecontroleerd' op waarheidsgetrouwheid omdat dit niet relevant is gezien het gekozen onderzoeksopzet.

1.1 Onderwijs/werk

Achtentwintig (van de 58) jongeren geven aan een job uit te oefenen op het moment van het interview. De horeca, de verkoop en de industrie zijn de sectoren waarin de jongeren het meest tewerkgesteld zijn. Tweeëntwintig jongeren zijn werkloos en acht jongeren studeren verder aan een hogeschool of universiteit.

1.2 Huisvesting

Vijftien jongeren verblijven nog in de BJB ten tijde van het follow-up interview: 13 jongeren doen op vrijwillige basis beroep op voortgezette hulpverlening; twee jongeren verblijven in de BJB omdat de maatregel, opgelegd door de jeugdrechter, nog niet is afgelopen (de ene jongere verblijft in de GI; de andere jongere staat onder toezicht van de jeugdrechtbank). De 13 jongeren die vrijwillig na hun meerderjarigheid in de BJB blijven, verblijven in hun oorspronkelijk pleeggezin (n=3) of doen aan BZW (n=10).

Drieënveertig jongeren, die niet langer in de BJB verblijven, wonen alleen of samen ten tijde van het follow-up interview: 24 jongeren wonen alleen; acht jongeren wonen samen met hun partner; vier jongeren wonen bij vrienden; vier jongeren wonen bij hun ouders en drie jongeren zijn thuisloos (twee jongeren leven op straat en één jongere woont in een kraakpand). Negen (van de 43) jongeren wonen op het moment van het follow-up interview in een woonst van een sociale huisvestingsmaatschappij. De overige jongeren huren een woonst op de private markt (al dan niet samen met hun partner, ouders of vrienden).

1.3 Sociaal netwerk

Net zoals tijdens de eerste onderzoeksfase maken de jongeren een onderscheid tussen een informeel en een formeel (professioneel) *ondersteunend* sociaal netwerk.⁵²

---

⁵² Dit zijn mensen die gedurende de transitieperiode duurzame banden onderhouden met de jongere en voldoende steun leveren aan de jongere, vanuit het perspectief van de jongere.

Achtendertig jongeren geven aan één of meerdere mensen om zich heen te hebben die behoren tot het informeel netwerk: vrienden (n=26), ouders (n=19), een partner (n=18), familieleden (n=11) en/of (voormalige) pleegouders (n=5) worden door de jongeren het meest vermeld tijdens het follow-up interview.

Twintig jongeren geven aan niet of onvoldoende over een informeel netwerk te beschikken. Deze 20 jongeren geven aan geen goede relatie te hebben met hun ouders. Achttien jongeren geven aan op geen enkele 'echte' vriend te kunnen rekenen. Naast een beperkte vriendenkring geven acht (van de 20) jongeren aan af en toe tot uitsluitend met 'slechte' vrienden op te trekken. Daarnaast hebben ze ook geen ondersteunende partner (n=14) of vermelden ze een destructieve relatie met hun partner te hebben (n=6). Acht jongeren, die een kind hebben ten tijde van het follow-up interview, geven aan dat de zorg voor hun kind niet zonder slag of stoot verloopt.

Hulpverleners worden, opnieuw, in mindere mate door de jongeren aangehaald als belangrijke steunfiguren. Tien jongeren geven tijdens het follow-up interview aan dat een hulpverlener hun belangrijkste en eerste steunfiguur is.

1.4 Financiën

Zestien jongeren geven aan een werkloosheidsuitkering te ontvangen. Veertien jongeren ontvangen een leefloon. De acht jongeren die verder studeren, ontvangen naast een leefloon een studiebeurs. Achtentwintig jongeren hebben een job op het moment van het follow-up interview en ontvangen een loon.

1.5 Vrije tijd

De jongeren brengen de meeste vrije tijd buitenshuis (n=42) en 'thuis' door (n=38). De jongeren die buitenshuis hun vrije tijd doorbrengen, houden ervan hun vrije tijd op straat of op pleintjes in de buurt door te brengen, al dan niet met vrienden. De jongeren die 'thuis' hun vrije tijd doorbrengen, houden ervan tv te kijken, te gamen en vrienden te ontvangen.

Sport is een favoriete vrijetijdsbesteding van 24 jongeren, voornamelijk buiten clubverband. Voetballen, zwemmen en fitnessen zijn de meest beoefende sporten.

1.6 Contact met politie en justitie

Vier meisjes hebben als slachtoffer de hulp ingeroepen van politie of gerechtelijke instanties na mishandeling door hun partner. Zes jongeren geven aan tijdens de transitieperiode in contact te zijn gekomen met de politie naar aanleiding van druggebruik of vandalisme. Geen enkele jongere is voor de rechter moeten verschijnen voor een strafbaar feit, gepleegd tijdens de transitieperiode.

Verder hebben 24 jongeren zich naar eigen zeggen schuldig gemaakt aan slagen en verwondingen, zwartrijden, illegaal downloaden, diefstal, vandalisme, druggebruik of drugsverkoop. Geen enkele jongere is hiervoor in aanraking gekomen met de politie.

1.7 Gezondheid

Twaalf jongeren geven aan zich futloos of moe te voelen en een gebrek aan energie te hebben, druk in het hoofd te ervaren, weinig eetlust te hebben, moeite te hebben met inslapen of doorslapen. Drie (van de 12) jongeren verwijzen bijkomend naar stress gerelateerde klachten, met name maagpijn, psoriasis en gebrek aan eetlust.

Daarnaast geven jongeren aan een negatief zelfbeeld (n=9) en radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid (n=9) te ervaren. Verder rapporteren zes jongeren eenzaamheid en, in minder mate, neerslachtige gevoelens (n=3).

Vier meisjes geven aan zich fysiek of psychisch niet goed te voelen omwille van de fysieke, psychische en/of seksuele mishandeling door hun partner.

1.7.1 Druggebruik

Vijfenvertig jongeren geven aan alcohol en/of illegale drugs te gebruiken, en sommigen (n=9) geven aan niet meer zonder drugs te kunnen (alcohol en/of illegale drugs). Met uitzondering van twee jongeren, geven alle jongeren aan zonder alcohol te kunnen, niettegenstaande alcohol door de grote meerderheid van de jongeren (n=39) minstens wekelijks wordt geconsumeerd.

Alle jongeren maken een duidelijk onderscheid tussen (het gebruik van) cannabis en andere illegale drugs. Negentien jongeren geven aan op regelmatige basis cannabis te gebruiken, zonder er evenwel afhankelijk van te zijn. Achttien jongeren geven aan de voorbije drie maanden andere illegale drugs dan cannabis te hebben gebruikt, zonder er afhankelijk van te zijn. Speed, XTC, cocaïne, heroïne, of een combinatie van deze middelen worden vermeld. Negen jongeren geven aan niet meer zonder een combinatie van illegale drugs te kunnen. Medicatie wordt niet gecatalogeerd als drug. Elf jongeren geven aan medicatie te gebruiken om zijn/haar gezondheidsklachten (vb. moeite hebben met inslapen) op te lossen.

2 Profielschets van de drop-out

Voor de profielschets van de drop-out (n=13) wordt noodgedwongen gebruik gemaakt van de informatie die tijdens de eerste onderzoeksfase door de jongeren werd verstrekt.

2.1 Onderwijs/werk

Drie jongeren hadden hun schoolloopbaan voortijdig beëindigd, en zes jongeren waren van plan dit te doen. Drie jongeren behaalden hun diploma secundair onderwijs en één jongere was van plan dit te doen eens hij de GI had verlaten. Van de drie jongeren die een diploma secundair onderwijs in handen hadden, oefende geen enkele jongere een job uit.

2.2 Huisvesting

Tien (van de 13) jongeren woonden ten tijde van de eerste onderzoeksfase in een residentiële setting binnen de BJB (zeven jongeren woonden in een GI; drie jongeren woonden in een begeleidingstehuis). Eén jongere verbleef in een TCK en één jongere verbleef in een pleeggezin. Eén jongere verbleef bij zijn ouders.

2.3 Sociaal netwerk

Acht (van de 13) jongeren gaven ten tijde van de eerste onderzoeksfase aan over een ondersteunend informeel netwerk te beschikken. Vrienden (n=7), ouders (n=3) en pleegouders (n=1) kwamen het vaakst aan bod.

Drie jongeren gaven aan over geen ondersteunend informeel netwerk te beschikken: vrienden, een liefdevolle partner en een positieve relatie met hun ouders waren afwezig. Twee jongeren gaven aan uitsluitend 'slechte' vrienden te hebben.

Twee jongeren gaven aan dat hun toenmalige begeleider een belangrijke steunfiguur was (een hulpverlener werkzaam in het OOC en een hulpverlener werkzaam in een begeleidingstehuis).

2.4 Financiën

Negen (van de 13) jongeren waren minderjarig ten tijde van de eerste onderzoeksfase en woonden nog niet (begeleid) zelfstandig. Zij kregen louter zakgeld (en geen leefloon, werkloosheidsuitkering of verblijfssubsidie). De meerderjarige jongere die in een pleeggezin verbleef, studeerde nog en kreeg zakgeld van haar pleegouders. Van de overige drie meerderjarige jongeren kregen twee jongeren een leefloon; de derde jongere had geen recht op een uitkering (verbleef in een gesloten afdeling van een GI).

2.5 Vrije tijd

De zeven jongeren die in de GI verbleven, dienden noodgedwongen hun vrije tijd binnen de muren van de voorziening door te brengen. Deze jongeren vulden hun vrije tijd in met tv kijken en sporten. De overige vijf jongeren brachten hun vrije tijd liefst buitenhuis door, samen met vrienden. Daarnaast hielden ze ook van tv kijken en gamen 'thuis'.

2.6 Contact met politie en justitie

Drie van de zeven jongeren die ten tijde van de eerste onderzoeksfase in de GI verbleven, verbleven er naar aanleiding van een MOF. De overige vier jongeren verbleven in de GI naar aanleiding van een VOS, niettegenstaande ze reeds enkele strafbare feiten hadden gepleegd, zoals vandalisme, diefstal en drugshandel. Deze feiten waren echter niet gekend bij de jeugdrechter. De overige zes (van de 13 jongeren) gaven aan zich reeds schuldig gemaakt te hebben aan zwartrijden, illegaal downloaden, diefstal en druggebruik. Geen enkele jongere was hiervoor in aanraking gekomen met de politie.

2.7 Gezondheid

Zes (van de 13) jongeren gaven aan een laag tot erg laag zelfbeeld te hebben. Bij vijf van de zes jongeren was de negatieve perceptie van zichzelf geïnitieerd tijdens de kindertijd door een moeilijke thuissituatie. Eén jongere verwees expliciet naar de rol van de hulpverlening bij de totstandkoming van haar negatief zelfbeeld.

Vijf jongeren gaven aan psychische problemen te hebben. Neerslachtige gevoelens, angstgevoelens en automutilatie werden daarbij vermeld.

2.7.1 Druggebruik

Tien (van de 13) jongeren gaven tijdens de eerste fase aan alcohol en illegale drugs (cannabis, XTC, speed en cocaïne) te gebruiken. Drie van de 10 jongeren gaven aan niet meer zonder illegale drugs te kunnen. Medicatiegebruik werd door geen enkele jongere vermeld.

2.8 Besluit

De niet traceerbare jongeren hebben fundamenteel geen andere karakteristieken dan de jongeren die wel hebben deelgenomen aan het follow-up interview. Eén vaststelling die eruit springt: zeven

van de 13 jongeren verbleven in een GI. Aangezien 19 jongeren in een GI verbleven ten tijde van de eerste onderzoeksfase, kan deze schijnbare hoge drop-out genuanceerd worden.

Zeven (van de 13) jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan een negatief toekomstperspectief te hebben. Deze jongeren waren fatalistisch over de toekomst. Zes jongeren vermoedden dat een succesvolle toekomst op hen wachtte, maar ze verwachtten evenwel (voorbijgaande) moeilijkheden onderweg.

3 Analyse van de resultaten

3.1 De afronding van de zorg

Het belang van een goede afronding van de zorg wordt door *alle* respondenten erkend. Een eerste belangrijk element is de mate waarin de afbouw van de zorg geïntegreerd is in de werking van de voorziening (stapsgewijze afbouw, in fasen). Er zijn jongeren die aangeven dat de voorziening waar hij/zij verbleef veel belang hechtte aan de afbouw de zorg.

“De afbouw gebeurde in fasen he. De laatste fase was dat ik alles zelf moest doen: koken, winkelen, geld beheren, de was en de plas, alles. Als ik kon bewijzen dat dat allemaal goed verliep, dan mocht ik TCK verlaten.” (meisje, 19, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont samen met partner)

Daarnaast zijn er jongeren die aangeven dat de begeleiders geen aandacht schonken aan de afronding van de zorg. Dit vonden de jongeren erg jammer, in het bijzonder die jongeren die lange tijd in dezelfde voorziening hadden verbleven (n=10). Ze voelen zich, tot op vandaag, in de steek gelaten door de voorziening; een voorziening die ze jarenlang als hun ‘thuis’ bestempelden.

“Pas een week van tevoren was het zo van: ‘Aja, jouw BZW stopt zeker binnen twee weken?’ ‘t Was dan nog de moeite om ernaar te vragen. (...) Ik ben toen kwaad geweest ja.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

Vijf van de 12 opnieuw geïnterviewde jongeren die ten tijde van de eerste onderzoeksfase in de GI verbleven, bestempelen de overgang als ‘erg moeilijk’, omdat er geen sprake was van afbouw van de zorg. De overgang van de GI, die als een sterk gecontroleerde, geïsoleerde en gestructureerde omgeving werd ervaren door deze jongeren, naar een totaal nieuwe omgeving zonder veel ondersteuning is in de ervaring van de jongeren erg bruusk verlopen. De jongeren hadden het gevoel als het ware in het water te zijn gegooid met zware druk om het op eigen houtje te redden; ze hadden het gevoel dat ze konden kiezen tussen zwemmen of zinken. Vier van hen stonden lange tijd op de wachtlijst voor een minder ingrijpende vorm van hulpverlening (zoals BZW). De wachtlijst zorgde voor onzekerheid en stress bij de jongeren. Deze jongeren geven aan dat nazorg vanuit de GI van waarde zou zijn geweest – en des te meer bij die jongeren die niet tijdig een woonst hadden gevonden, maar desalniettemin de GI moesten verlaten (drie van de vier jongeren) - maar dat ze die nazorg niet hebben gekregen.

“Dat was echt de hel, vertrekken uit de GI. Nochtans had ik er zolang naar uitgekeken, maar ja. Ik kon bij niemand terecht. Nergens was er plaats voor mij. Ik ben dan maar bij vrienden ingetrokken en woon daar nog steeds.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont samen met vrienden)

De wijze waarop het hulpverleningsproces eindigde, is een tweede belangrijk element, aldus de jongeren. In de onderzoeksresultaten zijn twee situaties te onderscheiden. Bij de eerste situatie kende de jongere op voorhand het tijdstip van vertrek uit de BJB en was dit in de planning opgenomen (deze situatie is van toepassing op 30 van de 43 jongeren die de BJB hebben verlaten). De tweede situatie is deze waar de (voortgezette) hulpverlening voortijdig werd stopgezet (13 van de 43 jongeren die de BJB hebben verlaten). Dit was een zelfstandige keuze van de jongere (n=9), of een keuze van de hulpverleners (n=4). De vier aangehaalde redenen van de kant van de jongere zijn: de (plotse) nood aan een andere, meer zelfstandige, opvangmogelijkheid; confrontaties met andere bewoners; een moeilijke hulpverleningsrelatie die hen plots teveel werd doordat ze het gevoel hadden teveel gecontroleerd te worden; en het gevoel dat hen teveel uit handen werd genomen. De redenen van de kant van de hulpverleners, aldus de jongeren, zijn: het niet willen meewerken van de jongeren; middelengebruik; en verbale en/of fysieke agressie. Binnen de voortijdige stopzetting van het traject door de hulpverleners kan nog een onderscheid gemaakt worden tussen een vertrek dat enkele weken op voorhand bekend was (n=2) en een onmiddellijk vertrek (n=2). Bij een onmiddellijk vertrek konden nauwelijks belangrijke officiële documenten overlopen worden. Van een degelijke afbouw van de zorg was dan allesbehalve sprake, laat staan een afrondend gesprek. Een afrondend gesprek wordt door *alle* jongeren erkend als een belangrijk moment. Dit gesprek was naast een evaluatiemoment van het verblijf een moment waarop nog enkele praktische zaken overlopen werden. Niettegenstaande dit afrondend gesprek louter omwille van praktische overwegingen werd georganiseerd, geven de jongeren aan dat het voor hen een belangrijke emotionele waarde had. Dit hangt samen met het rouwproces dat de jongeren tijdens de eerste onderzoeksfase hadden vermeld.

“Het is gelijk dat ge uw beste vrienden of ouders verliest. Toen ik weg ging uit TCK heb ik staan wenen. (...) Ik heb echt veel aan het laatste gesprek gehad. We hebben nog laatste afspraken kunnen maken. Voor mij was dat emotioneel een belangrijk moment, zo van: ‘tijd voor een nieuw hoofdstuk, op eigen benen’. Een mentale afsluiter eigenlijk.” (meisje, 19, 1) cat.1 - TCK; 2) woont samen met partner)

Het merendeel van de jongeren dat de BJB heeft verlaten (31 van de 43 jongeren) geeft ook aan tijd nodig te hebben (gehad) om te wennen aan hun nieuwe leven, aan hun nieuwe identiteit, aan het verwerken van het verleden. Voornamelijk de eerste weken na het verlaten van de BJB waren/zijn emotioneel zwaar, aldus de jongeren. Het loslaten van wat in het verleden gebeurd is, is zwaar. Ze vinden dat de maatschappij hen de tijd niet geeft met hun innerlijke nood om te gaan. Eén respondent vertaalt dit als volgt:

“Toen ik alleen ging wonen, heb ik lang nagedacht over wie ik eigenlijk was, wie ik nu ben en wie ik wilde zijn in het leven. (...) Mensen rondom mij verstonden niet als ik af en toe in de knoop zat met mezelf, maar dat is toch normaal. Hoort dat niet bij voor de eerste keer alleen wonen?” (jongen, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) woont alleen)

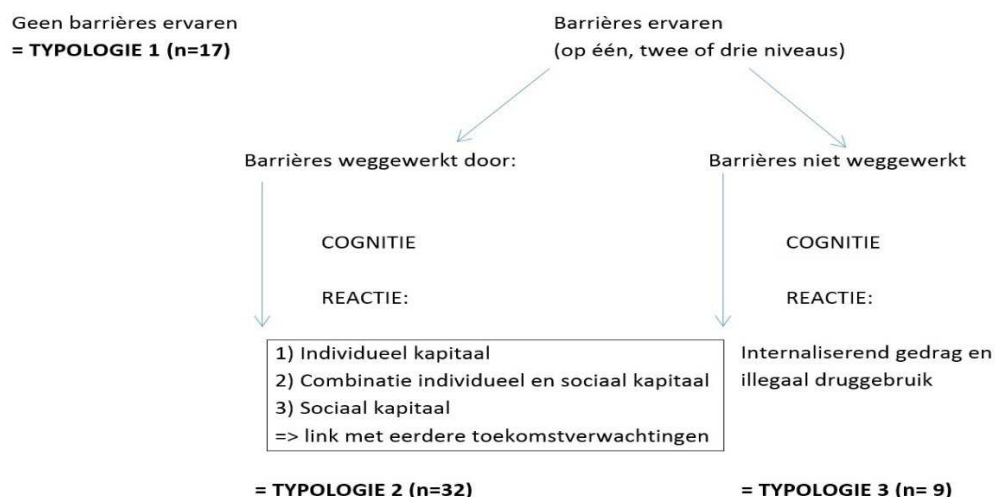
3.2 Ontwikkelen van typologieën

In dit onderdeel wordt op basis van de levensverhalen van de jeugdzorgverlaters het transitieproces in kaart gebracht. De analyse van de follow-up verliep via drie op elkaar volgende fasen. In een eerste fase werden patronen in kaart gebracht zowel tussen verschillende levensdomeinen als doorheen de tijd (vóór en tijdens de transitieperiode) binnen één levensdomein. In een tweede fase van de analyse van de follow-up fase werd naar verschillen tussen de patronen gezocht. Op basis van deze patronen en verschillen konden **drie typologieën** onderscheiden worden (zie figuur 4). Binnen elke typologie is er sprake van homogeniteit. Ten eerste bestaat binnen elke typologie een grote mate van gelijkheid op het vlak van ervaren barrières. Ten tweede bestaat binnen elke typologie een grote mate van gelijkheid op het vlak van het omgaan met de ervaren barrières. Zowel cognitieve als gedragsmatige reacties kunnen onderscheiden worden. Tussen de typologieën bestaan dan weer verschillen op het vlak van ervaren barrières en de reacties op die barrières, opnieuw zowel cognitief als gedragsmatig. In een derde fase van de analyse van de follow-up werd gezocht naar patronen tussen de wijze waarop met de ervaren barrières omgegaan wordt in de verschillende typologieën en de toekomstverwachtingen die tijdens de eerste onderzoeksfase door de jongeren werden vermeld. Bovendien werd gezocht naar patronen tussen de beleving van de transitieperiode in de verschillende typologieën en het hulpverleningstraject in de BJB (stabiel traject vs. onstabiel traject), de leeftijd waarop de jongere voor de eerste keer hulpverlening in de BJB heeft gekregen en de hulpverleningsvorm op het moment van de eerste onderzoeksfase (vóór de transitie). Op basis van deze laatste analyse kon *geen patroon* in de ervaringen van de jongeren worden teruggevonden. Een typologie opstellen *op basis van het afgelegde hulpverleningstraject*, met duidelijk van elkaar onderscheiden en afgebakende types, bleek niet mogelijk.

Door de onderscheiden typologieën kan de transitieperiode meer gestructureerd in kaart gebracht worden. Elke typologie wordt in de diepte besproken. Op die manier kan ook een genuanceerd beeld gegeven worden van het verloop van de transitieperiode, en dit voor elke typologie.

In onderstaande figuur worden de drie typologieën en de verschillen tussen de typologieën schematisch weergegeven.

Figuur 4: Drie typologieën typeren de transitieperiode

3.3 Transitie: ervaringen over de typologieën heen

In wat volgt, wordt de transitieperiode van de respondenten beschreven.

Een eerste, opvallende, vaststelling bij de analyse van de interviews is dat de jongeren, over de typologieën heen, hun transitie vooral bekijken met een 'negatieve' bril: ze leggen tijdens het interview eerder de focus op ervaren barrières dan op eventuele verworven successen. Ze geven in eerste instantie aan welke barrières zij hebben ervaren en welke zaken zij niet (goed) kunnen. Hierop wordt tijdens de interviews uitgebreid ingegaan door de jongeren. Pas wanneer we expliciet vragen naar ervaren successen, geven de jongeren deze successen aan. Bovendien bespreken ze deze successen kort en blijft de bespreking ervan vooral beperkt tot een opsomming, eerder dan dat zij hier een diepgaande bespreking aan wijden. Zelfs de jongeren die geen barrières ervaren tijdens de transitieperiode bespreken vooral 'waarom' ze geen barrières ervaren, eerder dan dat ze uitgebreid ingaan op ervaren en verworven successen.

Omdat de focus door de jongeren aldus gelegd wordt op het al dan niet ervaren van 'barrières', wordt dit perspectief ook als basis gebruikt voor de verdere uitwerking van het follow-up hoofdstuk.

Eerst komen de jeugdzorgverlaters aan bod die geen barrières ervaren tijdens de transitieperiode (typologie 1). Vervolgens komen de verhalen van jeugdzorgverlaters met ervaren barrières aan bod. Bij deze laatste groep kan een verder onderscheid gemaakt worden tussen jongeren die de ervaren barrières hebben weggewerkt (typologie 2) en de jongeren die de ervaren barrières tijdens de transitieperiode niet wegwerken (typologie 3). Typologie 2 en 3 onderscheiden zich hierbij, zoals hierboven aangegeven, vooral door een verschil in cognitieve en gedragsmatige reacties op de ervaren barrières. Een patroon tussen de gedragsmatige reacties op de ervaren barrières en de eerdere toekomstverwachtingen, die aan bod zijn gekomen tijdens de eerste onderzoeksfase, is hier duidelijk aanwezig. Woorden als 'positieve transitie' en 'negatieve transitie' worden bewust niet gebruikt, ook omdat de jongeren eerder spreken over moeilijkheden en successen, dan over een positieve dan wel negatieve transitie. Bovendien blijkt uit de globale analyse van alle interviews dat het voor de jongeren in eerste instantie onmogelijk is om het resultaat van de transitieperiode onder één noemer te plaatsen, namelijk als een louter 'positieve' dan wel 'negatieve' transitie; meerdere factoren bepalen immers de beleving van de transitieperiode en zorgen voor een genuanceerd oordeel over hun transitie, met moeilijkheden én successen.

Tot slot is het belangrijk mee te geven dat de jongeren op het moment van het follow-up interview zich nog volop in de transitieperiode bevinden. De resultaten van de transitieperiode zijn daarom vanuit deze optiek geschreven: niet als een levensfase die ten einde is (verleden tijd), maar als een fase die elke dag opnieuw onderworpen is aan elkaar inwerkende en elkaar versterkende ontwikkelingen. Met andere woorden: de transitieperiode is nog in volle ontwikkeling en nog niet voorbij, en is daarom in de tegenwoordige tijd geschreven (tenzij de analyse heeft aangetoond dat bepaalde ervaringen ten einde zijn).

3.4 TYPOLOGIE 1

Zeventien (van de 58) jongeren geven aan dat zij tijdens de transitieperiode op geen enkel levensdomein moeilijkheden ervaren. Bij deze 17 jongeren werd nagegaan welke redenen zij verbinden aan hun probleemloze transitie. Twee subgroepen kunnen onderscheiden worden: een groep die aangeeft dat hun succesvolle transitieperiode een logisch vervolg is van hun levensloop tot dusver (n=11) en een groep (n=6) die aangeeft dat een positieve liefdesrelatie of vast werk ervoor zorgt dat de transitie zonder moeilijkheden verloopt.

Bij deze groep kan een duidelijk patroon worden vastgesteld tussen de beleving van de transitieperiode van de 17 jongeren en hun toekomstverwachtingen tijdens de eerste onderzoeksfase.

3.4.1 De positieve transitie is een logisch vervolg

Verder studeren of een vaste job

Elf jongeren geven aan dat het succesvolle verloop van de transitieperiode een logisch vervolg is van hun levensloop tot dusver. Zij hebben allen een diploma secundair onderwijs behaald en acht van deze jongeren studeren succesvol verder aan de hogeschool of de universiteit. Deze jongeren zijn gestart in het hoger onderwijs uit interesse voor de studies en met het vooruitzicht op een goede job. Ze schatten hun kansen op de arbeidsmarkt beter in met een bachelor- of masterdiploma. Eén jongere geeft expliciet aan dat het 'echte leven' nog moet beginnen. Het 'echte leven' start wanneer deelgenomen wordt aan de arbeidsmarkt, aldus deze jongere.

"Ik studeer verder, zoals veel jongeren. Ik zit op kot. (...) Eigenlijk is er niet veel veranderd ten opzichte van twee jaar terug. Ik studeer verder ja, en ik zit op een ander kot, maar da's ook alles. (...) Het echte leven moet nog beginnen he, eens ik werk heb." (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

In tegenstelling tot andere jongeren die aangeven dat verder studeren synoniem is voor het aanspreken van hun financiële reserves, wat vaak leidt tot acuut of chronisch geldgebrek, geven deze jongeren aan dat het leefloon, de inkomsten uit een weekend- of vakantiejob en hun studiebeurs volstaan om financieel rond te komen.

De drie jongeren die niet verder studeren, zijn allen actief op de arbeidsmarkt. Eén jongere werkt in de verkoop; de andere twee jongeren werken in de industrie. Deze jongeren geven aan dat ze door hun vaste job, en de daarbij horende financiële onafhankelijkheid, geen moeilijkheden kennen tijdens de transitieperiode. Het uitvoeren van een betaalde baan is voor deze jongeren ook een symbool van volwassen worden. Deze drie jongeren hebben een diploma secundair onderwijs behaald (BSO), waardoor de transitieperiode tussen onderwijs en arbeidsmarkt succesvol is verlopen, aldus deze jongeren.

Informeel sociaal netwerk toegenomen

Door het schoollopen of door het hebben van een job, geven al deze jongeren ook aan dat hun sociaal netwerk uitgebreider is geworden in vergelijking met vóór de transitieperiode. Hun sociaal netwerk zorgt er ten eerste voor dat ze zich emotioneel veilig voelen doordat ze altijd bij iemand terecht kunnen in geval van problemen. Dit geeft hen gemoedsrust. Ten tweede geeft hun sociaal netwerk hen ook een positieve identiteit. Deel uitmaken van een netwerk geeft hen een gevoel van verbondenheid.

“Wetende dat ik altijd iemand rond mij heb, is wel een geruststelling (...) Ook al ervaar ik geen problemen, maar als ze er zouden zijn, dan heb ik genoeg volk om me heen die me wil helpen. (...) Daardoor heb ik ook een gezondere ‘ik’.” (meisje, 20, cat.1 – BZW, 2) woont alleen)

Voortgezette hulpverlening

Opvallend is dat negen van de 11 jongeren gebruik maken of hebben gemaakt van voortgezette hulpverlening. Drie jongeren verblijven nog steeds in het pleeggezin en zes jongeren doen (n=3)/deden (n=3) tot 21 jaar aan begeleid zelfstandig wonen. De inhoudelijke ondersteuning die geboden wordt tijdens de voortgezette hulpverlening wordt door de jongeren positief geëvalueerd. Toch zijn deze jongeren ervan overtuigd dat, ook zonder voortgezette hulpverlening, de transitieperiode vlekkeloos zou zijn verlopen. Ze zien de voortgezette hulpverlening eerder als een ‘veilige haven’, wat door elk van deze jongeren ook tijdens de eerste onderzoeksfase werd aangehaald.

“De wekelijkse uitstap naar de Colruyt met mijn begeleider is leuk en handig want ik heb geen auto (...). Ook zonder zijn hulp zou ik staan waar ik nu sta.” (meisje, 20, 1) cat. 1 - BZW, 2) cat. 1 - BZW)

De andere twee jongeren zijn kort na hun meerderjarigheid alleen gaan wonen. Het alleen wonen verloopt succesvol. Deze jongeren hebben kort na het behalen van hun diploma secundair onderwijs de weg naar de arbeidsmarkt gevonden, wat zij als de hoofdreden zien van dit succes.

Duidelijk patroon met eerdere toekomstverwachtingen

De 11 jongeren die aangeven dat de succesvolle transitie een logisch vervolg is, gaven *allen* tijdens de eerste onderzoeksfase aan een positieve transitieperiode zonder moeilijkheden te verwachten. Hun toekomstverwachtingen en hun ervaringen stemmen overeen.

Schematisch ziet dit er als volgt uit:

EERSTE ONDERZOEKSFASE*	TWEEDE ONDERZOEKSFASE
Positieve transitie zonder moeilijkheden (n=18)	Transitie zonder ervaren moeilijkheden (n=11) => een logisch vervolg

*De drop-out jongeren zijn niet in deze telling opgenomen

3.4.2 Een partner of vast werk = de sleutel(s) tot succes

De zes andere (van de 17) jongeren geven aan dat een positieve liefdesrelatie of vast werk ervoor zorgt dat de transitieperiode zonder moeilijkheden verloopt.

Liefdesrelatie

De positieve ervaring met liefdesrelaties is de grootste gemene deler van deze groep (vijf van de zes jongeren; één jongere vermeldt enkel werk, cf. *infra*). Het aangaan van een (nieuwe) liefdesrelatie is de **belangrijkste factor**, aldus de jongeren, die heeft geleid tot een transitie zonder moeilijkheden. Drie van de vijf jongeren spreken over een 'keerpunt' in hun leven doordat de partner hen de handvatten heeft aangereikt om het leven (opnieuw) in handen te nemen. Op het moment van de eerste onderzoeksfase hadden de meeste jongeren geen (vaste) relatie. Zij hebben hun partner leren kennen kort na de eerste onderzoeksfase.

Deze respondenten geven aan een *betekenisvolle* relatie te hebben met hun partner, waarbij deze relatie als een erg waardevolle binding wordt aanzien. De jongeren leggen sterk de nadruk op duurzaamheid en verbondenheid in de relatie.

"Door mijn huidige vriend te leren kennen, heb ik echt stabiliteit leren kennen in mijn leven. (...) Hij komt ook uit een erg warm gezin en ja, heb nu echt het gevoel, voor de eerste keer in mijn leven, dat ik een familie heb." (meisje, 20, 1) cat.1 - leefgroep, 2) woont alleen)

De relatie werd niet onmiddellijk aanzien als waardevol en duurzaam, maar pas na verloop van tijd, wanneer zij inzagen dat hun partner de relatie ernstig nam en hem/haar zijn 'bagage' (uit het verleden) aanvaardde. Deze jongeren bouwden tijdens het prille begin van de relatie een muur om zichzelf emotioneel te beschermen om niet gekwetst te worden.

"Door X [naam partner], waar ik me goed bij voel, wist ik dat het goed zou komen met mij. (...) Hij heeft me opnieuw doen stralen en doen kijken naar de mogelijkheden in de toekomst." (meisje, 19, 1) GI, 2) BZW)

De partner is niet alleen op emotioneel vlak een belangrijke schakel voor een zorgeloze transitie. De partner heeft ook op materiaal en financieel vlak (letterlijk) voor een verrijking gezorgd waardoor van problemen tijdens de transitie geen sprake is.

"Mijn vriendin woonde reeds alleen op een appartement en ik ben dus gewoon bij haar ingetrokken. Samen wonen is uiteraard goedkoper dan alleen iets te moeten huren (...) Zij heeft ook vast werk. (...) Gedeelde kosten, gedeelde zorgen [lacht]." (jongen, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont samen met partner)

Vast werk

Vier (van de zes) jongeren, die allen vast werk hebben, geven (ook) aan dat hun vast werk ervoor zorgt dat ze een zorgeloze transitie doorlopen. Niet alleen de inkomenszekerheid, maar ook de sociale bindingen met collega's zorgen ervoor dat de transitie vlekkeloos verloopt. Ze voelen zich erg

gewaardeerd in hun job en de werkvreugde die ze ervaren, heeft positieve gevolgen voor hun zelfbeeld en psychisch welzijn.

“Ik ben ervan overtuigd dat het dankzij mijn werk is dat ik ben zoals ik nu ben. Ik heb een deftig loon, leuke job, toffe collega’s. (...) Ik had dat nooit gedacht, neen. Ik vond mezelf altijd dom enzo. (...) Mijn baas zegt vaak dat ik mijn werk goed doe en dat zorgt wel voor een positieve vibe ja.” (meisje, 20, 1) cat.1 - BZW, 2) woont alleen)

Liefdesrelatie of vast werk als buffer tegen ‘slechte’ vrienden

Twee van de zes jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan dat ze hun ‘slechte’ vrienden wilden vermijden tijdens de transitieperiode. Deze jongeren geven tijdens het FU-interview aan dat hun vast werk of partner ervoor zorgt dat ze geen contact meer willen met hun ‘slechte’ vrienden. Ze willen immers de bereikte positieve doelen niet kwijt door (opnieuw) het slechte pad te bewandelen met/door hun vrienden. Eén jongere heeft zijn ‘slechte’ vrienden persoonlijk verteld dat hij een andere weg is ingeslagen:

“Ik heb hen verteld dat ik hen niet meer wilde zien, want ja, ik heb een leuke job en wil echt niet dat ze mij nog op sleeptouw nemen. (...) Hun reactie was: ze hebben hem gehypnotiseerd, ‘gebrainwashed’, maar uiteindelijk hebben ze toch ingezien dat ik serieus ben geworden en ik heb hen nooit meer gezien of gehoord.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Duidelijk patroon met eerdere toekomstverwachtingen

De zes jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan een transitieperiode te verwachten met moeilijkheden die in drie thema’s konden geclusterd worden, met name arbeid, financiën en huisvesting. Een positieve liefdesrelatie ligt voor vijf (van de zes) jongeren aan de basis van de probleemloze transitie. Hun partner zorgt zowel voor praktische, financiële als emotionele ondersteuning waardoor de verwachte moeilijkheden uitblijven. Vier (van de zes) jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan te verwachten dat hun professionele loopbaan eerder een precair karakter zou vertonen tijdens de transitieperiode. Het gebrek aan een diploma secundair onderwijs en een negatief zelfwaardegevoel waren de belangrijkste redenen. Twee jaar later blijkt evenwel dat deze jongeren, al dan niet na enkele tijdelijke jobs, een vaste baan hebben gevonden, met positieve effecten op diverse levensdomeinen tot gevolg. Samengevat, een positieve liefdesrelatie of vast werk zorgt ervoor dat de verwachte moeilijkheden uitblijven, aldus de jongeren.

Schematisch zit dit er als volgt uit:

EERSTE ONDERZOEKSFASE*	TWEEDE ONDERZOEKSFASE
Transitieperiode met moeilijkheden, maar met positieve afloop (n=24)	Transitie zonder ervaren moeilijkheden (n=6) => een partner en/of vast werk

*De drop-out jongeren zijn niet in deze telling opgenomen

3.5 TYPOLOGIE 2 en 3: het ervaren van barrières tijdens de transitieperiode

3.5.1 Kader voor de analyse

Directe en indirecte factoren

In wat volgt, worden de verschillende componenten van de ervaren barrières, zoals aanwezig in de verhalen van de jongeren, uitgediept. De betrokken jongeren geven aan in een (relatief) precare positie te verkeren op één of meerdere levensdomeinen. We hebben deze beleving samengevat tot het concept ‘barrières’. Binnen elke barrière kan een onderscheid gemaakt worden tussen factoren die direct en (achterliggende) factoren die indirect aan het bemoeilijken van de transitieperiode gelinkt worden. Een gebeurtenis wordt als ‘achterliggend’ geanalyseerd wanneer het gaat om een context die door de jongere geschetst wordt als relevant in het tot stand komen van de moeilijke transitie, zonder dat er sprake is van een rechtstreekse link met een moeilijke transitie. ‘Directe’ factoren worden door de jongeren rechtstreeks gelinkt aan de moeilijke transitie. Binnen de ‘directe’ factoren maken de jongeren zelf een onderscheid tussen ‘reële factoren’ (objectieve factoren) en ‘gepercipieerde factoren’ (subjectieve factoren). De negatieve ervaringen die de jongeren volledig aan hun omgeving toeschrijven, die ze buiten zichzelf plaatsen, worden als ‘reële factoren’ geanalyseerd. De negatieve prikkels waarvan de respondenten zelf erkennen dat deze (groten)deels toegeschreven kunnen worden aan hun eigen interpretatie, worden als ‘gepercipieerde factoren’ geanalyseerd. Dit onderscheid wordt voornamelijk gemaakt bij de componenten van maatschappelijke barrières: zo wordt bijvoorbeeld het verlangen naar geld door jongeren verschillende keren aangehaald als een reden waarom de transitieperiode moeilijk verloopt, terwijl zij op zich aangeven niets tekort te komen.

Veelal kan geen patroon worden vastgesteld tussen welke factoren direct dan wel indirect gelinkt zijn aan de moeilijke transitieperiode. Wat voor de ene jongere een directe factor is (vb. problematische karakter van de relatie met genoemde sleutelfiguren), is voor de andere jongere een indirecte factor.

Een schematisch overzicht van de ervaren barrières

De jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase aangaven moeilijkheden te verwachten tijdens de transitieperiode, clusterden de verwachte moeilijkheden in drie thema’s, met name arbeid, financiën en huisvesting. De verwachte moeilijkheden waren aldus ‘beperkt’ tot het maatschappelijke niveau. Minstens 18 maanden later blijkt evenwel dat de moeilijkheden zich niet beperken tot arbeid, financiën en huisvesting (maatschappelijke barrières), maar dat de moeilijkheden ook gesitueerd zijn op het individuele en relationele niveau.

Eenenveertig van de 58 geïnterviewde jongeren geven aan tijdens de transitieperiode moeilijkheden te ervaren. De analyse toont aan dat de transitieperiode van deze respondenten gekenmerkt wordt door één of meerdere barrières, die zich op verschillende niveaus kunnen manifesteren (zie tabel 8). Er zijn drie niveaus van barrières: het relationele niveau (‘relationele barrières’), het maatschappelijke niveau (‘maatschappelijke barrières’) en het individuele niveau (‘individuele barrières’). De verschillende niveaus van barrières kunnen sterk samenhangen: niet alleen blijkt er vaak sprake van een overlap in de verschillende vormen van barrières; de analyse toont ook aan dat ze elkaar onderling (kunnen) beïnvloeden en versterken, zowel op verticaal (over verschillende

niveaus heen) als op horizontaal vlak (binnen eenzelfde niveau). Bijvoorbeeld: financiële problemen zijn vaak gerelateerd aan werkloosheid en kunnen een laag zelfbeeld genereren. De samenhang, zowel in de breedte als in de diepte, tussen de barrières wordt verderop in detail besproken.

Schematisch kunnen we de ervaren barrières als volgt voorstellen:

Tabel 8: De ervaren barrières tijdens de transitieperiode

INDIVIDUELE BARRIERES	RELATIONELE BARRIERES	MAATSCHAPPELIJKE BARRIERES
Laag/negatief zelfbeeld; radeloosheid, hopeloosheid, moedeloosheid; depressieve gevoelens; drugafhankelijkheid; negatieve kijk op het leven; eenzaamheid	Afwezigheid van (h)echte bindingen met (1) Ouders (2) Liefdespartner (3) Familieleden (4) Kinderen (5) Vrienden: - Weinig/geen vrienden - 'Slechte' vrienden	Werkloosheid; gebrekkige/geen huisvesting; financiële problemen (reëel)/verlangen naar geld (gepercipieerd); ongestructureerde levensstijl; stigmatisering

Omdat zowel maatschappelijke, relationele als individuele barrières in min of meerdere mate in typologie 2 en 3 aanwezig zijn, worden de barrières voor beide typologieën samen besproken.⁵³

Twee bijkomende opmerkingen dienen hier gemaakt te worden. Ten eerste wordt opgemerkt dat de transitieperiode niet op zichzelf staat en vaak een resultaat is van een reactie op opgedane ervaringen vóór de transitieperiode. De ervaringen vóór de transitieperiode lijken tijdens de transitieperiode te worden versterkt. Ten tweede wordt opgemerkt dat niet elke barrière bij elke jongere die moeilijkheden ervaart tijdens de transitieperiode aanwezig is, wel integendeel. Zo krijgt niet elke jongere te maken met huisvestingsproblemen, of heeft niet elke jongere te maken met afwezige ouderfiguren tijdens de transitieperiode. Ook deze beleving krijgt een plaats in het verhaal, en wordt – om de structuur van de analyse te bewaren (twee uitersten op een continuüm) – neergeschreven bij elke barrière.

3.5.2 Relationele barrières: afwezigheid van (h)echte bindingen

De relationele barrières van de door ons bevroegde jongeren komen eerst aan bod. Dit heeft twee redenen. Ten eerste staat in de verhalen van de jongeren het informeel netwerk duidelijk centraal. Het verhaal over de transitieperiode wordt doorgaans gestructureerd rond sociale bindingen met sleutelpersonen uit het informeel netwerk. Vooral de band met de ouders en met de liefdespartner, maar ook de relatie met de eventuele kinderen, overige familieleden en vrienden vormen **de kapstok** waar de rest van het verhaal wordt aan opgehangen. Ten tweede springt bij de analyse van de interviews de relationele barrière meteen in het oog. Tijdens de analyse blijkt de relationele barrière

⁵³ De cognitieve en gedragsmatige reacties op de ervaren barrières zijn wel verschillend voor typologie 2 en voor typologie 3. Deze worden verderop (vanaf 6.2) apart besproken, per typologie. Ook het *gewicht* dat aan de ervaren barrières wordt gegeven, is verschillend voor typologie 2 en 3, en wordt verderop besproken.

niet alleen kwantitatief prominent aanwezig (28 van de 41 jongeren ervaren relationele barrières); de jongeren geven ook aan dat de impact van relationele barrières op de beleving van de transitieperiode erg groot is.

In dit deel wordt nagegaan hoe de relationele barrières zich concreet manifesteren in de verhalen van de door ons bevroegde jongeren. Uit de interviews blijkt dat de relatie met de genoemde sleutelpersonen (ouders, partner, kinderen, overige familieleden en vrienden) vaak als problematisch wordt ervaren: sommige jongeren geven aan dat de band letterlijk afwezig is, anderen geven aan dat er sprake is van een gebrek aan positieve verbondenheid met de sleutelpersoon, al dan niet (mede) als gevolg van misbruik binnen deze relaties.

3.5.2.1 Ouders

Heel wat jongeren (20 van de 41 jongeren) bestempelen de relatie met hun ouders als ‘moeilijk’ tot ‘uiterst moeilijk’. De problematische verstandhouding met hun ouders is veelal tijdens de kinderjaren ontstaan. De moeilijke ouder-kindrelatie kwam tijdens de eerste onderzoeksfase reeds ter sprake, vaak impliciet, als oorzaak van hun laag zelfbeeld of psychische problemen. Tijdens het follow-up interview wordt de moeilijke verstandhouding expliciet door de jongeren besproken als ‘centrale’ barrière.

Op basis van de interviews zien we dat de moeilijke verstandhouding met de ouders verschillende kenmerken vertoont. Een eerste belangrijk kenmerk is het misbruik dat de jongere heeft ervaren binnen de gezinscontext tijdens de kindertijd (vóór de transitieperiode). Deze mishandeling laat diepe sporen na tijdens de transitieperiode: voor jongeren die in hun jeugd fysiek, psychisch en/of seksueel misbruikt werden door één of beide ouders, is geen sprake van een positieve relatie met de ouders. Daarnaast zijn affectieve verwaarlozing, afwezige ouderfiguren en aanhoudende ruzies binnen het gezin kenmerken die de moeilijke en kwetsbare band tussen de ouders en de respondent (kunnen) illustreren. Elk aspect wordt nu nader toegelicht.

Fysiek, psychisch en/of seksueel misbruik door de ouders

Het fysiek, psychisch en/of seksueel misbruik door ouderfiguren was uitsluitend tijdens de kindertijd aanwezig, aldus acht jongeren. Het geweld heeft zich niet meer voorgedaan tijdens de transitieperiode, wat niet wil zeggen dat het geen diepe sporen heeft achtergelaten tijdens de transitieperiode. Van de acht jongeren die tijdens de kinderjaren fysiek, psychisch en/of seksueel misbruikt werden door één of beide ouders, geven vier jongeren aan dat ze tijdens de transitieperiode strafbare feiten hebben gepleegd of illegale drugs hebben gebruikt in een onmiddellijke reactie op de mishandeling die ze in het gezin meemaakten. Zij omschrijven deze feiten als copingstrategieën om met de negatieve prikkels die ze binnen hun gezinssituatie hebben ervaren, om te gaan.

“Ik heb dat [slagen en verwondingen aan de vader] gedaan, omdat mijn vader mij als kind altijd sloeg. (...) Ik heb dat in mijn kop gestoken, eerst wat gedood en vervolgens heb ik hem kapot geslagen.” (jongen, 19, 1) cat. 1 - BZW, 2) woont samen met partner

Naast de acht jongeren, geven twee andere jongeren aan ook tijdens de transitieperiode psychisch mishandeld te worden door een ouder: ze worden voortdurend belachelijk gemaakt, gekleineerd en uitgescholden. Als gevolg hiervan geven deze jongeren aan een laag zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, depressieve gevoelens, en een gebrek aan vertrouwen in anderen te hebben ontwikkeld.

“Elke keer als ik daar [moeder] kom, binnen de twee minuten is het prijs. Dan zegt ze dat ik een stom kind ben, achterlijk en in mijn leven niets zal bereiken. (...) Dat vreet aan mij, echt, ge kunt niet geloven wat voor een impact dat heeft voor mijn zelfvertrouwen.” (meisje, 19, 1) Gl, 2) woont alleen)

Hoewel zeven (van de 10) jongeren aangeven dat de relatie met hun ouders tijdens de transitieperiode is verslechterd omwille van de mishandeling door hun ouders, evalueren niet alle jongeren de relatie met hun ouders als negatief, noch tijdens de kindertijd, noch tijdens de transitieperiode. Ondanks dat ze daadwerkelijk vinden dat ze slecht behandeld werden door hun ouders, blijven drie jongeren deze band als neutraal beschouwen.

“Mijn ma, tja, ze sloeg me wel en zei dat ik niets kon enzo. (...) Ik heb daar van afgezien, nog altijd he. (...) Toch kan ik niet zeggen dat ik ze haat, neen, eerder in de zin van ‘ik vind ze wel oké. Het blijft mijn moeder he.” (meisje, 19, 1) Gl, 2) woont samen met partner)

Affectieve verwaarlozing

Negen jongeren geven aan dat ze nooit liefde, warmte en positieve aandacht gekregen hebben van hun ouders. De jongeren leiden hieruit af een ongewenst kind te zijn, waardoor geen sprake is van een affectieve relatie met de ouder(s). Deze jongeren geven aan dat gevoel ongewenst te zijn reeds aanwezig was tijdens de kindertijd en versterkt is tijdens de transitieperiode. Uit de verhalen van de jongeren blijkt evenwel dat er gradaties zijn in het gevoel niet gewenst te zijn. Vier jongeren nemen de term ‘ongewenst’ niet expliciet in de mond, maar hebben het eerder over ‘afstandelijke’ ouders, doordat er nooit affectie wordt geuit naar hen.

“Ik kan eigenlijk geen slecht woord zeggen over mijn moeder. Alleen, het probleem is dat ze niet de meest warme en hartelijke vrouw is die ik ken. En ik vind dat jammer en heb dat enorm gevoeld toen ik alleen ben gaan wonen. Nooit vraagt ze hoe ik me voel, nooit geeft ze me een compliment.” (jongen, 19, 1) OOOO, 2) woont alleen)

Twee jongeren geven aan dat ze reeds van jongs af aan het gevoel hebben ‘te veel’ te zijn in het gezin. Ze krijgen immers nooit aandacht, positieve bevestiging en er wordt nooit naar hen geluisterd.

“Ik heb altijd het gevoel gehad dat ik te veel was. Ik kon nooit iets goed doen. Nu nog he, als ik naar mijn ouders ga, is het voor op mijn donder te krijgen. Dat vreet aan mij, echt, en dan begin ik aan mezelf te twijfelen. Telkens als ik naar huis ga, denk ik dat ik slecht bezig ben.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

Door drie jongeren wordt expliciet gezegd dat ze ongewenst zijn; één jongere geeft aan dat ze reeds ongewenst was bij de conceptie.

“Mijn kinderjaren zijn in feite een hoopje ellende. Ik ben nooit gewenst geweest door mijn moeder. Ook niet door mijn vader trouwens. (...) Ze hebben me gemaakt en op dat moment wisten ze al dat ze

niets van mij moesten weten. Dat hebben ze mijn hele leven lang al goed ingepeperd.” (meisje, 19, 1) cat. 1 - leefgroep, 2) cat. 1 - BZW)

De jongeren die affectief verwaarloosd worden door hun ouders, ervaren een groot gevoel van eenzaamheid en isolement, doordat ze de warmte van een hecht gezin nooit hebben gekend. Ze voelen zich alleen op de wereld. Dit gevoel is nog sterker aanwezig bij die jongeren die bijkomend aangeven fysiek, seksueel en/of psychisch mishandeld te zijn door de ouder(s) (twee van de negen jongeren).

“Mijn ouders hebben nooit veel moeten hebben van mij. Vroeger werd ik geslagen, bont en blauw en nu kijken ze niet meer naar me om. (...) Ik vind het jammer dat ik nooit de warmte van een gezin heb mogen meemaken. Ik heb veel vrienden en toch voel ik me dikwijls eenzaam, omdat ik geen emotionele band heb met mijn ouders.” (meisje, 19, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont samen met partner)

In contrast met deze vaststellingen vermelden twee jongeren in ons onderzoek dat zij door hun ouders verwend worden. Het is evenwel deze verwenning die door deze jongeren aangeduid wordt als één van de oorzaken van de moeilijke transitie, omdat ze hierdoor nooit geleerd hebben op eigen benen te staan.

“Als ik een mini-stapje verkeerd zet, of ik kan iets niet, hop, mijn ma ruikt dat en ze staat er. Ik kom daar zo zot van he. In plaats van mij te laten doen, neen, altijd mijn handje vasthouden. Zo ga ik het nooit leren he, om op eigen benen te staan.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Afwezige ouderfiguren

Het opbouwen van een affectieve band met de ouders wordt door sommige jongeren ook bemoeilijkt door de afwezigheid van de ouder. De afwezigheid kan tot uiting komen op verschillende niveaus. Het kan gaan om een letterlijke afwezigheid of om een eerder figuurlijke afwezigheid. Het opbouwen van een positieve en wederkerige relatie is in beide gevallen niet vanzelfsprekend, zo blijkt uit de interviews.

Voor zes jongeren is er sprake van een letterlijke afwezigheid van de ouder(s). Door de plaatsing in een voorziening of pleeggezin hebben twee jongeren doorheen de jeugd weinig contact gehad met hun ouder(s). Dit gebrek aan contact is na hun plaatsing (en dus na hun meerderjarigheid) nooit helemaal hersteld waardoor ook tijdens de transitieperiode geen sprake is van een positieve en wederkerige relatie met de ouder(s).

“Neen, ik kan niet zeggen dat er een ‘band’ is tussen mijn ma en mij. Ze heeft vroeger nooit naar mij gekeken, niet moeilijk ook want ze kwam nooit op bezoek toen ik in het pleeggezin zat en ook nu komt ze niet langs. (...) Ik vind dat wel jammer ja, want vriendinnen gaan shoppen met hun moeder of vragen raad aan hen. Ik kan dat niet.” (meisje, 19, 1) pleeggezin, 2) pleeggezin)

Twee jongeren vertellen dat een ouder tijdens de transitieperiode overleden is en dat dit een grote invloed heeft op de transitieperiode. De twee jongeren hadden een nauwe band met de ouder, waardoor het verlies emotioneel zwaar doorweegt. Ze voelen zich in de steek gelaten nu ze op zichzelf zijn aangewezen. Eén jongen linkt de dood van zijn vader integraal aan de negatieve ervaren transitie. De dood van zijn vader zorgde er immers voor dat zijn steunfiguur wegviel, waardoor hij (opnieuw) in contact kwam met delinquente vrienden. De respondent benadrukt hierbij vooral

gevoelens van boosheid en haalt de behoefte om frustraties af te reageren aan als de voornaamste oorzaak voor het uit de hand lopen van zijn gedrag.

“Ik heb nooit verdriet gehad. Alleen woede. Ik ben altijd zenuwachtig en kwaad op iedereen (...). Ik voel me heel kwaad vanbinnen. Zo een raar gevoel, hier zo [wijst naar middenrif]. En als iemand mij vraagt wat ik mankeer, ja, dan begin ik precies te flippen en te doen en, ja, dan vecht ik. Ik voel me dan opgelucht (...) Zo van, ‘er alles eens kunnen uitgooien.’” (jongen, 21, 1) cat. 1 - BZW, 2) woont alleen)

Bij twee jongeren is de tijdelijke afwezigheid van een ouder tijdens de transitieperiode ontstaan ten gevolge van de opsluiting van de ouder in de gevangenis of door een verblijf in een psychiatrisch ziekenhuis.

Terwijl de afwezigheid van ouderfiguren zich voor een aantal jongeren in een tijdelijke of permanente fysieke verwijdering veruiterlijkt, krijgen andere jongeren te maken met de afwezigheid van ouderfiguren die eerder figuurlijk van aard is. Zo blijkt uit zes interviews dat ouders ondanks hun fysieke aanwezigheid niet of weinig ‘aanwezig’ zijn voor hun kind. Deze jongeren geven aan dat hun ouders er niet in slagen de aandacht en liefde te geven die ze nodig hebben. Ook hier zijn er gradaties te vinden in deze afwezigheid en worden er verschillende redenen voor gegeven.

Drie jongeren geven aan dat ze nog amper aandacht krijgen van hun ouders tijdens de transitieperiode, terwijl dit vóór de transitieperiode, al dan niet in beperkte mate, wel het geval was. De ouder gaat ervan uit dat ‘op eigen benen staan’ betekent dat geen aandacht meer geschonken hoeft te worden aan hun kind, aldus deze jongeren.

“Sinds ik alleen woon, heb ik mijn ouders nog amper gezien. Die hebben zo iets van ‘die trekt haar plan wel’, maar ik vind dat toch niet leuk en voel me er echt ambetant om.” (meisje, 23, 1) cat. 1 - BZW, 2) woont alleen)

Drie jongeren vertellen daarentegen dat ze zelf verkiezen om hun ouder(s) niet lastig te vallen aangezien de ouder zelf moeilijkheden heeft. Deze moeilijkheden, die reeds jarenlang aanwezig zijn, zijn veelal van emotionele aard (vb. psychische problemen). Eén jongere geeft aan dat zijn vader, naast depressieve gevoelens, ook kampt met een alcoholafhankelijkheid. Deze jongeren ervaren hun band als eerder oppervlakkig en weinig ondersteunend. De ouder zorgt in vele gevallen wel voor materiële ondersteuning, in het mate van het mogelijke, maar is op emotioneel niveau afwezig gezien de ouder overbelast is met zijn/haar eigen problemen.

“Ik heb met mijn mama altijd ne redelijke band gehad, nu ook, maar het is niet zo dat ik met mijn problemen bij haar ga en ik kan ook niet zeggen dat de band ‘goed’ is. Gewoon iets tussenin. (...) Ik heb zo iets van: ‘dat mens heeft al genoeg miserie in haar leven’ dus ik laat haar liever met rust. Ze helpt me wel in het huishouden en daar ben ik haar dankbaar voor.” (meisje, 19, 1) G1, 2) woont alleen)

Aanhoudende ruzies

Uit drie interviews blijkt dat de relatie met de ouders vooral als problematisch wordt omschreven omwille van ernstige, uit de hand gelopen, ruzies. Deze conflicten waren reeds aanwezig vóór de transitieperiode. Bij twee van de drie jongeren zijn de ruzies sterk geëscaleerd tijdens de

transitieperiode, waardoor ze het contact met hun ouders hebben verbroken. Voor twee jongeren is de opvoeding, die als te streng en controlerend wordt ervaren, de belangrijkste oorzaak van het zware conflict. Voor één jongere is de partnerkeuze de belangrijkste reden van de ruzie. Deze jongere werd tijdens de kindertijd ook fysiek en psychisch mishandeld door de moeder. De ruzie over de partnerkeuze was de spreekwoordelijke druppel.

“Ik kwam thuis met X [naam van de partner] en het zat er al meteen op. Ze was niet mooi genoeg, niet rijk genoeg, ze studeerde nog. (...) Ik heb lange tijd geleerd mij te laten doen, want anders sloeg ze mij. (...) Na de zoveelste ruzie over X [naam van de partner] ben ik het thuis afgebold.” (jongen, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) woont samen met partner)

Een (h)echte band is soms wel aanwezig

Omdat de focus gelegd wordt op het inventariseren van terugkerende problemen die moeilijke ouder-kindrelaties kunnen blootleggen, kan de indruk gewekt worden dat dit voor alle geïnterviewde jongeren die moeilijkheden tijdens de transitieperiode ervaren, geldt. We merken echter op dat niet alle jongeren te maken krijgen met afwezige ouderfiguren of misbruikt of verwaarloosd werden binnen het gezin vóór of tijdens de transitieperiode. Vijf jongeren beschrijven de band met hun ouders als ‘erg goed’. Deze band is altijd hecht geweest, ondanks de moeilijke leefsituatie.

Voor vier jongeren is de ouder-kindrelatie sterk verbeterd sinds ze de BJB hebben verlaten. Deze jongen geven zichzelf de schuld van de moeilijke relatie door hun opstandig gedrag tijdens hun tienerjaren. Het voorbije jaar hebben deze jongeren zelf stappen ondernomen om het contact met de ouders te herstellen. Twee (van de vier) jongeren geven bijkomend aan dat het ouderschap heeft gezorgd voor contactherstel.

“Sinds ik alleen ben gaan wonen, is de band met mijn ouders fel verbeterd. Ik loop nog altijd de deur niet plat, dat niet, maar we maken ook geen ruzie meer. Ik heb het gevoel dat ze er voor mij is, een gevoel dat ik niet eerder kende. (...) Mijn dochter heeft er ook voor gezorgd dat ik zachter ben geworden van karakter.” (meisje, 19, 1) cat. 1- leefgroep, 2) cat. 1 - BZW)

3.5.2.2 Liefdespartner

Uit de interviews blijkt dat zes van de 24 bevroegde meisjes⁵⁴ fysiek, psychisch en/of seksueel misbruikt worden door hun partner tijdens de transitieperiode. Geen enkele jongen heeft melding gemaakt van misbruik door zijn partner. Het misbruik vindt steeds plaats in een context van (langdurige) liefdesrelaties. Het gaat dus niet om misbruik door een onbekende, aanranding tijdens een ‘one night stand’, of tijdens een eerste ontmoeting met een nieuwe partner. Het meisje heeft met de (mishandelende) partner een ‘band’ opgebouwd. Niettegenstaande het misbruik een zware impact heeft op hun leven, op tal van levensdomeinen, is het verbreken van de relatie geen evidentie.

---

⁵⁴ Vijftien (van de 24) bevroegde meisjes zijn tijdens de transitieperiode een liefdesrelatie aangegaan.

Fysieke mishandeling

De zes meisjes geven aan sinds enige tijd fysiek mishandeld te worden door hun partner. Bij vier meisjes is de mishandeling maanden of jaren vóór de transitieperiode gestart en is ze in frequentie en ernst toegenomen tijdens de transitieperiode.

“Ik heb maar één vriendje gehad, sinds mijn 16e en ja, sinds een kleine twee jaar is hij me beginnen slaan. Eigenlijk was dat al aan de gang ten tijde van mijn verblijf in X [naam residentiële voorziening].” (meisje, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) cat. 1 - BZW)

Voor de meeste meisjes is het moeilijk om over de mishandelingen te praten. Sommige meisjes gaan het onderwerp uit de weg door van topic te veranderen; anderen praten er in eerder bedekte termen over.

“Mijn vriend is mijn tweede lief. Ik ben al bijna anderhalf jaar samen met hem. (...) Het is eigenlijk geen goede relatie. Alles wat ge iemand kunt aandoen, ja, dat doet hij mij aan, sinds het begin eigenlijk al dat we samen waren.” (meisje, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) BZW)

De mishandelingen zijn, aldus de jongeren, vaak ernstig tot zeer ernstig van aard, en heel wat vrouwelijke respondenten vertellen – weliswaar in bedekte termen - over talrijke verwondingen, gaande van blauwe plekken tot kneuzingen. De jongeren verbergen deze verwondingen voor hun omgeving uit schaamte voor de reacties, of ze minimaliseren of liegen over de oorzaak van de verwondingen. Het ernstige karakter van het misbruik blijkt ook uit de (ook voor ons zichtbare) mishandeling van één meisje tijdens haar zwangerschap.

“Ik ben nu vier maanden zwanger (...) Hij heeft nog niet in mijn buik kunnen schoppen omdat ik die altijd zo goed mogelijk afscherm. Maar ge ziet zelf: de rest [wijst naar haar gezicht, armen en benen] blijft niet gespaard he.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

De meisjes geven mogelijke oorzaken aan van de fysieke agressie van hun partner. De meest genoemde oorzaak is alcohol- en illegaal drugsmisbruik.

“Als hij nuchter is, is hij echt lief voor mij. Maar ja, als hij gedronken heeft dan moogt ge er zeker van zijn dat ik die avond slaag zal krijgen. Het enigste dat helpt, is hopen dat hij snel in slaapt valt.” (meisje, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) BZW)

Naast alcohol- en drugsmisbruik wordt door de meisjes meermaals aangegeven dat hun partner erg jaloers is en dat deze jaloezie resulteert in fysiek geweld. Naast fysiek geweld blijken sommige partners in die mate jaloers of controlerend dat ze proberen de bewegingsvrijheid van de vrouwen in te perken. Twee meisjes geven aan dat ze, behoudens eventuele verplaatsingen voor hun job, amper alleen buitenhuis mogen verkeren. Wanneer ze even aan de controle van hun partner kunnen ontsnappen, resulteert dit vaak in fysiek geweld.

“Nooit kunnen weggaan alleen, nooit. Altijd maar bij hem zijn. Mag alleen mijn huis uit om te werken. (...) Ik ben al een paar keer kunnen ontsnappen en hij heeft me al twee keer betrapt. Ja, daar was ik niet goed van [stilte].” (meisje, 19, 1) OOC, 2) woont samen met partner)

Twee meisjes geven zichzelf de schuld van het fysiek geweld en rechtvaardiger daardoor het geweld.

“Ik verdien het [slaag krijgen] soms wel. Soms doe ik de ganse dag niets in huis, en ja, dan komt hij thuis in een vuil huis. Tja, als ik dan slaag krijg, vind ik dat maar terecht.” (meisje, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) BZW)

Seksueel misbruik

In de verhalen van drie meisjes is ook sprake van verkrachting door hun partner. Concreet bestaat het misbruik uit het ondergaan van seksuele betrekkingen met hun partner tegen hun zin. Voor de drie meisjes komt het seksueel misbruik bovenop de andere fysieke of psychische mishandelingen. Omdat deze gedwongen betrekkingen plaatsvinden binnen een langdurige liefdesrelatie, nemen de meisjes het woord ‘verkrachting’ niet in de mond of twijfelen ze om deze handelingen zo te benoemen.

“Hij heeft woedeaanvallen. Regelmatig slaat hij de boel kort en klein en ja, mij ook. Ik heb besloten om weg te gaan bij hem, maar dat is dik tegen zijn goesting. (...) Hij heeft mij verkracht toen ik hem vertelde dat ik weg zou gaan bij hem, allez ja, ik weet niet of je dat zo kunt noemen, want het is mijn vriend, maar het was toch tegen mijn zin.” (meisje, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) BZW)

Psychische mishandeling

Naast fysieke en/of seksuele mishandeling is er bij vier van de zes meisjes (ook) sprake van psychische mishandeling. Deze meisjes worden gekleineerd of vernederd in hun relatie.

“Ik ben nooit genoeg voor hem. Hij breekt me constant af, ik kan niets in zijn ogen.” (meisje, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) BZW)

Voor twee meisjes beperken de vernederingen zich tot de huiselijke sfeer. Eén meisje ondergaat ook publieke vernederingen, wat een zware impact heeft op haar zelfbeeld. Deze publieke vernederingen zijn veelal gestoeld op leugens, die op hun beurt een eigen leven leiden.

“En plein public [op café] zei hij dat ik niets kan, dat ik alleen goed genoeg ben om met mijn benen open te liggen. (...). Ik denk toch dat ik ook nog goed ben in andere dingen, maar ja, nu ziet iedereen mij als een slet.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

De meisjes geven aan dat ze geen weerwerk bieden tegen de vernederingen. Door een gebrek aan zelfvertrouwen leggen ze eerder de schuld bij zichzelf.

“Allez, ik geef die alles: eten, geld, aandacht, ja, alles, alles wat ze willen. En toch scheldt hij mij uit voor het vuil van de straat. Dan denk ik bij mijn eigen: wat heb ik dan verkeerd gedaan? Of niet gedaan? (meisje, 19, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont samen met partner)

De psychische mishandeling veruiterlijkt zich bij twee meisjes ook op economisch vlak. Deze meisjes krijgen naar eigen zeggen weinig of geen ruimte van hun partner om zelf geld te spenderen. Eén meisje geeft aan dat haar partner haar verbiedt een job te hebben, waardoor ze financieel volledig afhankelijk is van hem; het andere meisje moet voortdurend verantwoording afleggen voor haar aankopen, ook al zijn deze met eigen financiële middelen betaald.

“Ik verdien niet mijn eigen geen geld he, want ik mag niet gaan werken van X [naam partner]. Maar ik krijg ook geen geld van hem. (...) Als we samen eens gaan shoppen, mag ik me één kledingstuk

kopen, meer niet, en geen duur he, maximaal 25 euro mag het kosten.” (meisje, 19, 1) cat.1 - TCK, 2) woont samen met partner)

De partner verlaten is geen evidentie

Ondanks de mishandeling, in welk vorm dan ook, blijven vijf van de zes meisjes bij hun mishandelende partner. Angst voor hun partner is de grootste struikelblok om uit de relatie te stappen. Uit de verhalen blijkt dat de meisjes soms verschillende pogingen ondernemen, maar er niet in slagen de relatie te beëindigen omdat hun partner letterlijk smeekt om terug naar huis te komen of uit angst voor represailles vanwege de partner tegenover hun directe omgeving.

“Ik heb altijd schrik dat hij mijn dochter iets gaat aandoen als ik opstap, want ja, als hij agressief kan zijn tegen mij, waarom ook niet tegen mijn dochter als ik tegen zijn schenen schop.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Verschillende meisjes roepen de hulp in van politie of gerechtelijke instanties, maar bedenken zich achteraf (nog vóór de klacht werd ondertekend). De meisjes geven hun partner steeds weer een nieuwe kans. De genoemde redenen zijn divers en cumulatief. Sommigen wijten het aan hun eigen naïviteit. Anderen geven aan dat ze gepaaid worden met geschenken. Een ander vaak genoemd aspect is liefde. Drie meisjes geven aan dat, ondanks de mishandelingen, ze hun partner graag zien.

“Ik weet niet hoe dat komt he. Liefde is blind zeggen ze. Hij komt weer voor mijnen neus staan, weer zo [slijmend]. En dan denk ik: oké, goed, ik geef hem nog één kans. Ik zie hem diep van binnen graag en ik weet hij mij ook.” (meisje, 19, 1) cat.1 - TCK, 2) woont samen met partner)

Vaak willen de meisjes hun relatie niet opgeven omdat ze hun partner ondanks alles nog graag zien. Ze hebben vaak goede voornemens om, na de zoveelste mishandeling, de relatie te beëindigen, maar deze draaien steeds op niets uit.

Andere redenen waarom de mishandelde meisjes niet weggaan bij hun partner is een cumulatie van financiële, emotionele en sociale afhankelijkheid. Enkele meisjes geven aan niet graag alleen te zijn; deze factor is de voornaamste reden om bij de partner te blijven. Voor één meisje is een gebrek aan andere opties dat haar verhindert om de relatie te beëindigen: ze geeft aan geen sociaal netwerk te hebben, waardoor de emotionele afhankelijkheid van de partner nog vergroot.

“Ik ben niet graag alleen (...) En toch ben ik het zo beu he. Maar ja, ik heb niemand (...) Bij wie moet ik terecht? En daarom blijf ik bij hem.” (meisje, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

Andere meisjes geven aan dat ze hun partner niet kunnen verlaten omdat ze financieel afhankelijk zijn van hem. Doordat ze geen diploma secundair onderwijs hebben, schatten ze hun kansen op de arbeidsmarkt laag in en blijven ze bij hun partner, uit angst letterlijk op straat te staan.

“Ik hang aan hem vast he, jammer genoeg, want ik zal nooit werk vinden, want ik heb geen diploma. (...) Ik heb ook geen zin om op straat te staan. Ik heb geen geld om een appartement te huren.” (meisje, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) BZW)

Eén meisje verwijst naar de relatie van haar ouders om haar eigen keuze te begrijpen en te verklaren. Ze blijft zo lang in de abusieve relatie omdat echtelijke problemen bij haar ouders ook aanwezig waren.

“Mijn ouders hebben thuis ook altijd echtelijke problemen gehad (...). Vandaar dat ik ook zoveel geduld heb in mijn relatie waarschijnlijk. Ik heb thuis ook heel veel gezien gehad.” (meisje, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) BZW)

De twee meisjes die een kind hebben met hun mishandelende partner of die zwanger zijn van hun mishandelende partner verwijzen vaak naar hen als belangrijke factor in hun beslissing om bij hun partner te blijven. De meisjes willen hun kind een goede jeugd en stabiele gezinsomgeving aanbieden en geven aan te willen wachten tot hun kinderen meerderjarig zijn of op eigen benen staan om uit de relatie te stappen.

3.5.2.3 Overige familieleden

Wanneer we nagaan wat de respondenten vertellen over hun uitgebreide familie, valt meteen op dat hier vaak niets over gezegd wordt in de interviews. Wanneer over de familie wordt verteld, komen veelal de grootouder(s) ter sprake en, in mindere mate, broers en zussen. De jongeren die een eerder positief beeld schetsen over hun familie(banden), zijn doorgaans dezelfde jongeren die ook de relatie met hun ouders als goed omschrijven. Omgekeerd zijn de jongeren die zich eerder negatief uitlaten over de familiebanden (n=7) meestal dezelfde jongeren die een moeilijke ouder-kindrelatie hebben. Volgens deze jongeren is er naar eigen zeggen nooit echt sprake geweest van een goede familieband en is dit tijdens de transitieperiode niet veranderd. De moeilijke thuissituatie, ontstaan tijdens de vroege jeugd, is vaak de oorzaak van de slechte verstandhouding, aldus de jongeren. Hierdoor kunnen de jongeren amper terecht bij hun familie wanneer ze met problemen kampen. Specifiek geven twee jongeren aan dat de familieleden steeds partij trekken voor hun ouders, nog vóór ze het verhaal van de jongere hebben gehoord.

“Het was gedaan met mijn lief en ik ging naar mijn moeder om te gaan wenen. ‘Ge moet hier niet meer terugkomen’, zei ze. ‘Eenmaal buiten, altijd buiten’. (...) En mijn oma had ook niet veel oren naar mijn verhaal, integendeel. Ze gaf van moeder gelijk, zoals altijd.” (meisje, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) cat. 1 - BZW)

Daarnaast valt in de gesprekken op hoe zes respondenten aangeven dat zij, ondanks een goede band met de familie, weinig kunnen terugvallen op hen. Ondanks het positieve contact geven deze jongeren aan dat de familie geen weet heeft van de moeilijke periode die ze doormaken. De familieleden worden hier bewust buiten gelaten om hen niet op te zadelen met hun verdriet, aldus de jongeren.

“Bah neen, mijn oma weet niet dat het niet goed met me gaat. Ze is al tamelijk oud. Ze zou het moeten weten, ik peis dat ze een infarct zou doen.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

3.5.2.4 Kinderen

Vijf meisjes zijn moeder geworden in de loop van de transitieperiode en één meisje was reeds moeder tijdens de eerste onderzoeksfase. Twee meisjes zijn zwanger tijdens het FU-interview. Twee jongens zijn vader geworden tijdens de transitieperiode.

Voor deze respondenten zijn hun kinderen een belangrijk onderwerp in hun verhaal. De verhalen tonen echter aan dat het opbouwen van een positieve band met de kinderen niet altijd vlot verloopt.

Bij twee van de acht jongeren die ouder zijn, wordt de zorg voor hun kind vrijwillig of gedwongen overgedragen aan andere personen: de dochter van één vrouwelijke respondent werd gedwongen geplaatst door de jeugdrechtbank in een pleeggezin; de dochter van een mannelijke respondent wordt grootgebracht door zijn grootouders. De redenen voor de scheiding tussen ouder en kind zijn het gevolg van hun overmatige drug-, medicatie- en/of alcoholgebruik door de jongere en dit in combinatie met een gebrek aan familiale vangnetten, zo blijkt uit beide verhalen. Het is vooral de chaotische levensstijl, als gevolg van hun drugafhankelijkheid, die niet toelaat om structuur en adequate opvang voor hun kind te bieden, aldus beide jongeren. De beide jongeren geven aan dat de zoektocht naar drugs hun belangrijkste dagbesteding is, in die mate dat de zorg voor hun kind op de achtergrond verschuift. Een ander gevolg van het overmatige druggebruik is het verlies van de woning waardoor hun kind elders ondergebracht moest worden (pleeggezin en grootouders). Doordat ze geen adequate zorg kunnen aanbieden aan hun kind voelen ze dat ze falen in hun ouderrol. Het gevoel van falen gaat gepaard met schuldgevoelens tegenover hun kind.

“Ik vind mezelf echt een slechte moeder. Ik ga eerder op zoek naar mijn spul [heroïne] dan eten te zoeken voor mijn dochter.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Zes van de acht jongeren staan dagelijks in voor de zorg van hun kind. Drie van deze zes jongeren geven aan het zwaar te hebben omdat zij er permanent alleen voor staan. Deze drie jongeren hebben geen contact (meer) met de vader/moeder van hun kind. Deze jongeren staan er op financieel en praktisch vlak alleen voor, temeer omdat ze ook niet (meer) kunnen steunen op een familiaal netwerk.

De andere drie jongeren hoeven hun ouderrol niet alleen in te vullen. Eén van hen woont samen met de vader van haar kind, maar omdat ze beiden werkloos zijn, zijn wel financiële problemen aanwezig, wat de zorg voor hun kind zwaar maakt. De andere twee jongeren, die samenwonen met de vader van hun kind, geven aan dat hun partner maximaal betrokken is bij de opvoeding. Ze geven aan dat hun kind niets tekort komt, noch op financieel vlak, noch op emotioneel vlak.

“Mijn dochter krijgt alles wat ik niet heb gekend: leuke kleertjes, speelgoed, maar vooral liefde. (...) Het is soms moeilijk om op het einde van de maand rond te komen, maar als we een beetje uitkijken, lukt dat wel. (...) We hebben er alles voor over om onze dochter gelukkig te zien, onze laatste cent als het moet.” (meisje, 20, 1) cat.1 – TCK, 2) cat.1 – BZW)

Of ze nu zelf instaan voor de dagelijkse zorg van hun kind of niet, ze hebben een wrang gevoel wanneer de jongeren hun kind zaken moeten ontzeggen, omwille van financiële moeilijkheden. Ze voelen zich schuldig wanneer ze hun kind niet kunnen geven wat andere kinderen wel krijgen. Dit brengt herinneringen aan vroeger naar boven waarbij hun ouders ook niet de mogelijkheden hadden

om hen alles te geven wat ze wilden. De jongeren willen niet dezelfde fouten maken als hun ouders, waardoor ze erg onzeker zijn. De onzekerheid wordt verder in de hand gewerkt door het gevoel dat de maatschappij hun opvoedingsstijl sterk controleert en bekritiseert. De druk om het beter te doen dan hun ouders weegt zwaar door. De jongeren geven aan dat dit ongewild sporen nalaat op hun zelfbeeld en zelfvertrouwen.

“Ik heb altijd het gevoel dat mijn huisdokter mij en mijn dochter goed in de gaten houdt. (...) Zo zei hij eens dat ik het beter moest doen dan mijn moeder. Hij bedoelt dat niet slecht, maar toch, dat is zo een extra druk op mijn schouders en ik heb het al niet gemakkelijk.” (meisje, 20, 1) cat.1 – TCK; 2) cat.1 – BZW)

Langs de andere kant zien ze er net een kans in om zich te bewijzen tegenover zichzelf, maar vooral tegenover de maatschappij, dat ze een goede ouder kunnen zijn.

“En dan denk ik van: ‘ik zal ze eens tonen tot wat ik in staat ben’. Het is niet omdat ik geen voorbeeld heb gehad, dat ik het daarom niet ben voor mijn dochter.” (meisje, 20, 1) cat.1 – TCK; 2) cat.1 – BZW)

Niettegenstaande de moeilijke momenten geven de zes jongeren, die permanent instaan voor de opvoeding, ook aan dat hun kind (vooral) vreugde brengt in hun leven en ervoor zorgt dat ze zich verantwoordelijker gedragen in het leven. Verantwoordelijkheid opnemen kwam meermaals ter sprake bij de vader, omdat hij vóór het vaderschap een ongestructureerd leven leidde. Zijn zoon betekent voor hem een keerpunt na een woelige periode. De jongeren geven aan dat hun kind betekenis geeft aan hun leven en voor hen een nieuw start betekent. Ze ervaren vaak voor de eerste keer in hun leven wat ‘familie’ en ‘een familiegevoel’ betekenen.

“Ja, sinds zij er is, voel ik mij veel beter, hoe zwaar ik het ook heb, vooral financieel dan. Ik heb nu gelijk een doel in mijn leven en dat is mijn dochter zo goed mogelijk opvoeden. Daarom heb ik eerst gebroken met mijn lief en ik heb ook gezworen geen drugs meer te pakken.” (meisje, 19, 1) GI; 2) woont alleen)

3.5.2.5 Vrienden

Een beperkte vriendenkring

De jongeren met moeilijkheden tijdens de transitieperiode hebben, meer dan de jongeren met een probleemloze transitieperiode, een beperkt *ondersteunend* informeel netwerk uitgebouwd. Hierboven kwam reeds ter sprake dat ze door een moeilijke relatie met hun ouder(s) en/of overige familieleden op weinig ondersteuning van hen kunnen rekenen tijdens (en vaak vóór) de transitieperiode. Daarnaast speelt niet elke partner een ondersteunende rol tijdens de transitieperiode.

Eenentwintig (van de 41) jongeren geven aan dat ze kunnen rekenen op ‘echte’ vrienden (15 jongeren geven aan één echte vriend te hebben; de andere 6 jongeren geven aan tussen twee en vijf echte vrienden te hebben). De kenmerken van een echte vriend zijn dezelfde als tijdens de eerste onderzoeksfase (vertrouwen in elkaar, eerlijk, empathisch, zichzelf kunnen zijn in elkaars gezelschap,

een luisterend oor). Alle 21 jongeren geven aan dat hun echte vriend nog steeds dezelfde is als tijdens de eerste onderzoeksfase.

“Mijn buddy, X [naam vriend] ken ik al zeker 10 jaar. Ze is een echte vriendin. Tegen haar kan ik alles kwijt en kan ik mezelf zijn. Maar ik heb je toch verteld over X de vorige keer? Hoe ze me geholpen heeft toen ik in de instelling zat en eens ik buiten was, heeft ze me opnieuw super geholpen.” (meisje, 23, 1) cat.1 – BZW, 2) woont alleen)

Daarnaast geven 18 (van de 41) jongeren aan geen of oppervlakkige vriendschappen te onderhouden tijdens de transitieperiode. Zeven (van de 18) jongeren geven aan dat er sprake is van vriendschapsrelaties, maar deze zijn eerder oppervlakkig (en dus weinig ondersteunend). Er was reeds sprake van weinig ondersteunende vriendschappen vóór de transitieperiode bij deze zeven jongeren. De andere 11 (van de 18) jongeren geven aan geen enkele vriend te hebben die hen kan ondersteunen. Drie van de 11 jongeren hebben nooit een ‘echte’ vriend gehad. Acht van de 11 jongeren hebben (een) ondersteunende vriendschap(pen) verloren, om uiteenlopende redenen. Drie (van de acht) jongeren hebben hun bestaande (h)echte vriendschappen *ongewild* zien verloren gaan tijdens de transitieperiode omdat zij tijdens hun plaatsing in de GI geen mogelijkheden hadden om de contacten met hen te onderhouden. Eenmaal ze de GI verlieten, waren de vriendschappen dermate verwaterd dat van vriendschap geen sprake meer was. Twee (van de acht) jongeren, beiden meisjes, die een geïsoleerd bestaan zonder vrienden leidden tijdens de transitieperiode, geven aan dat dit het gevolg is van de doelbewuste inperking van hun bewegingsvrijheid door hun partner. Deze meisjes zijn zich hiervan pijnlijk bewust, maar vinden geen directe oplossingen om tegen hun partner in te gaan. De twee meisjes konden vóór de transitieperiode wel rekenen op vrienden.

“Van mijn vriend mag ik geen vrienden hebben. Hij is van het jaloezers type. Dat brengt telkens ruzie met zich mee, dus ja, dan heb ik maar geen vrienden he.” (meisje, 19, 1) OOC, 2) woont samen met partner)

Drie (van de acht) jongeren hebben tijdens de transitieperiode *gewild* vriendschappen beëindigd omdat ze door hun toenmalige vriend(en) op het slechte pad waren beland. Doordat ze streven naar maatschappelijk succes (zoals een stabiele job en woonst) hebben ze bewust de banden met hun toenmalige ‘slechte’ vrienden verbroken. Het plan om te breken met de ‘slechte’ vrienden kwam bij deze jongeren reeds tijdens de eerste onderzoeksfase ter sprake.

‘Slechte’ vrienden

Naast een beperkte vriendenkring geven acht jongeren aan af en toe tot uitsluitend met ‘slechte’ vrienden op te trekken. ‘Slechte’ vrienden worden omschreven als vrienden die strafbare feiten plegen (waar de jongeren soms aan deelnemen) en/of ‘vrienden’ die drugs gebruiken en hen ook aanzetten tot druggebruik. Zes van de acht jongeren kenden hun ‘slechte’ vrienden reeds vóór de transitieperiode, maar door de residentiële plaatsing was het contact met hen verwaterd. Het contact is evenwel hersteld nadat ze de voorziening definitief konden verlaten. De meerderheid van de jongeren met ‘slechte’ vrienden spreekt een voorkeur uit voor ongestructureerde activiteiten in

de vrije tijd: ze houden ervan hun vrije tijd op straat door te brengen of op pleintjes in de buurt.⁵⁵ De jongeren geven aan dat ze een aantal van hun 'slechte' vrienden via andere 'slechte' vrienden hebben leren kennen.

"Ja, die vrienden, die heb ik leren kennen toen ik op straat woonde en via via, je kent dat wel, kom je in contact met anderen, omdat, diegene die jij kent, die kent die andere, en zo leer jij die ook kennen. Snap je? En zo leer je nieuwe mensen kennen he." (jongen, 19, 1) cat. 1 - leefgroep, 2) woont alleen)

Alle jongeren die aangeven met 'slechte' vrienden op te trekken, beschrijven minstens één strafbaar feit dat gepleegd werd tijdens de transitieperiode onder aanmoediging van hun 'slechte' vrienden of hoe ze samen met hen het plan kregen tot het plegen van een strafbaar feit. De jongeren geven aan zich loyaal op te stellen ten aanzien van hun 'slechte' vrienden. Ze vinden dat ze een uitstekende band hebben met hen, ook al ondervinden ze dat veel problemen zijn veroorzaakt door die 'slechte' vrienden. Zes van de acht jongeren zijn in contact gekomen met politie naar aanleiding van het plegen van strafbare feiten (voornamelijk druggebruik).

"Da's raar he, ge weet dat ge die beter kwijt dan rijk zijt, maar toch heb ik daar een goede band mee, zo van 'ik kan die al langer' of 'die is te vertrouwen.'" (jongen, 19, 1) GI, 2) woont bij zijn ouders)

Bij deze vrienden vinden de respondenten geborgenheid en ook bescherming tegen de gevaren van de straat.

"Ik ben de kleinste van den hoop en ik weet dat, als ik bij hen loop, mij niets kan gebeuren, want ja, ik word beschermd door hen." (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

Drie jongeren geven aan dat ze de contacten met hun 'brave' vrienden, die ze hebben leren kennen tijdens hun vroege tienerjaren, tijdens de transitieperiode lieten verwateren nadat ze de 'slechte' vrienden (opnieuw) leerden kennen. Vijf jongeren blijven echter positieve contacten onderhouden met 'brave' jongeren, ook nadat ze hun 'slechte' vrienden hebben leren kennen. Ze trachten hun 'brave' vrienden wel zo veel mogelijk van hun strafbare activiteiten af te schermen. Deze jongeren trekken dus niet alleen met 'slechte' vrienden op of brengen niet al hun vrije tijd op ongestructureerde wijze door.

"Met hen ['brave' vrienden] ga ik eten, samen iets drinken, feesten en met de anderen steek ik van alles uit [lacht]." (jongen, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont samen met partner)

3.5.3 Maatschappelijke barrières

Naast de relationele barrières komen de maatschappelijke barrières frequent in de verhalen van de jongeren aan bod. Eenendertig van de 41 jongeren die barrières ervaren, ervaren (ook) barrières die gesitueerd zijn op het maatschappelijke niveau. Deze barrières worden door meer jongeren aangehaald dan de rationele barrières. De keuze om de maatschappelijke barrières toch na de relationele barrières te bespreken, is ingegeven door de vaststelling dat barrières op het relationele

---

⁵⁵ De voorkeur voor ongestructureerde activiteiten wordt verderop in dit hoofdstuk besproken als onderdeel van 'maatschappelijke barrières' (3.5.3.4).

niveau een meer centrale plaats krijgen in de beleving van de jongeren; relationele barrières vormen de 'kapstok' waar de rest van het verhaal wordt aan opgehangen.

Noot: wanneer een vergelijking wordt gemaakt met het aantal respondenten uit de eerste onderzoeksfase, wordt enkel rekening gehouden met die respondenten die ook aan het follow-up interview hebben meegewerkt. Met andere woorden: de drop-out jongeren zijn uit de telling gehaald om scheeftrekking (en verkeerde interpretaties) te vermijden.

3.5.3.1 Werkloosheid

Tijdens de eerste onderzoeksfase bleek dat schoolfalen voor 17 jongeren een realiteit was. Twee jaar later lijkt het schoolfalen een invloed te hebben op het vinden van een job. Vijftien van deze jongeren leggen een, naar eigen zeggen, niet bevredigend arbeidstraject af tijdens de transitieperiode. De loopbaan vertoont een precair karakter, zowel in de aard van het werk (ongeschoolde arbeid) als op vlak van werkervaring (geringe werkervaring) en continuïteit van de loopbaan (wisselende jobs). De redenen voor het onstandvastige werkpatroon blijken divers. Het ontbreken van een diploma, het door hen aangegeven gebrek aan discipline en volharding, het ontbreken van een rijbewijs of een eigen wagen en stigmatisering door werkgevers omwille van hun BJB-verleden zijn de belangrijkste redenen, aldus de jongeren.

"Ik wil werken, ook al ben ik kieskeurig, maar de jobs die me aanstaan, daarvoor kan ik niet solliciteren, want het is in shift en dus niet te bereiken met het openbaar vervoer. Een auto heb ik niet. Ik kan dat niet betalen. (...) Ik heb ook al ondervonden dat ze me niet willen aannemen omdat ik in het verleden in instellingen heb gezeten." (meisje, 19, 1) OOOO, 2) woont bij haar ouders)

Daarnaast blijkt dat de geringe werkervaring van twee vrouwelijke respondenten deels een gevolg is van het niet mogen werken van hun partner. Omdat ze fulltime wil zorgen voor haar kind heeft één meisje zich tijdelijk teruggetrokken uit de arbeidsmarkt.

Werkloosheid omwille van de economische crisis wordt door één jongere aangehaald. De angst en onzekerheid die hierdoor veroorzaakt wordt, zorgt ervoor dat het vertrouwen in het vinden van een job afneemt, aldus deze jongere.

"Ik heb wel geen diploma, dat wel, maar de grootste oorzaak van het feit dat ik geen job vind, is de economische crisis. Zeker weten. (...) Al tientallen sollicitaties gedaan, en steeds niets. Pff, op den duur heb ik zoiets van: 'dat ze naar de maan kunnen'." (meisje, 19, 1) OOOO, 2) woont samen met partner)

Drie jongeren vonden vrij snel een job, niettegenstaande een diploma ontbrak, maar verloren de job door de levensstijl die gelinkt is aan hun druggebruik. Voor één jongere is niet alleen het druggebruik een hinderpaal om te (blijven) werken; de verkoop van drugs maakt ook dat de motivatie om te werken verkleint, gezien zij zich zo ook verzekerd weet van een inkomen.

"Als ik zie hoeveel ik verdien met drugs te verkopen, tja, de keuze is rap gemaakt." (meisje, 19, 1) GI, 2) woont samen met partner)

Hoewel druggebruik doorgaans een belemmering blijkt voor de uitbouw van een positief arbeidstraject, is het voor één jongere eerder een middel om het arbeidsritme vol te houden.

“Ik moet ne keer snuiven of basen, ik moet dat doen ja. Geen heroïne he, dat niet. Moeten, om dag en nacht te kunnen werken, want anders verdien ik niet genoeg.” (jongen, 19, 1) cat.1bis, 2) woont alleen)

Mede door het inzicht dat geen diploma heeft geleid tot een precair arbeidstraject, hebben 12 jongeren spijt dat ze hun school niet hebben afgemaakt. Ter vergelijking: ten tijde van de eerste onderzoeksfase gaven twee van deze jongeren aan dat zij het nut van een diploma niet inzagen; dat een diploma niet nodig was om een job te vinden. Zeven jongeren volgen momenteel cursussen of scholen zich bij. Drie jongeren proberen alsnog hun diploma secundair onderwijs te behalen via tweedekansonderwijs. Twee andere jongeren geven aan in de toekomst opnieuw te willen studeren, of uiten de wens om zich bij te scholen.

“Ik zeg het, eigenlijk schoolmoe zijn, ik zag het niet meer zitten om te studeren, maar ja, geen werk omdat ik geen diploma heb, is ook ambetant he. Ik ben nu bij de VDAB een cursus buitenschoolse kinderopvang aan het volgen. Dan heb ik toch een diploma he.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Twee jongeren hebben, na enkele maanden werkloosheid, tot dusver een bevredigend arbeidstraject afgelegd, ondanks een gebrek aan een diploma secundair onderwijs. Een portie geluk, discipline en volharding om een job te vinden en te behouden, zijn de redenen van hun succesvolle arbeidstraject, aldus deze jongeren. Toeval of niet, maar beide jongeren hebben werkritme en werkervaring opgedaan dankzij tewerkstelling overeenkomstig artikel 60 §7 van de OCMW-wet.⁵⁶ Voor hen was deze tewerkstelling de springplank naar een vaste job.

“Dankzij art.60 ben ik aan de slag kunnen gaan in de school. Ik werkte er op het secretariaat. Ik deed dat erg graag en ben geen enkele dag afwezig geweest. Een jaar later mocht ik aan de slag in een andere school, ook op het secretariaat, dankzij mijn werkervaring.” (jongen, 20, 1) cat.1 – TCK, 2) woont alleen)

Vijf jongeren hebben, ondanks dat ze een diploma secundair onderwijs op zak hebben, sinds het verlaten van de schoolbanken nog geen enkele job gevonden. Het gebrek aan werkervaring speelt hen parten. Vier van hen geven aan dat de oorzaak van de werkloosheid zowel bij henzelf als bij de werkgevers ligt: ze zijn kieskeurig op vlak van jobinhoud, maar ervaren ook minder kansen omwille van hun BJB-verleden. Twee jongeren geven bijkomend aan dat ze nooit uitgenodigd worden op een sollicitatiegesprek, vermoedelijk omwille van hun allochtone afkomst.⁵⁷

---

⁵⁶ Organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, BS 8 juli 1976, artikel 60 §7. Tewerkstelling overeenkomstig artikel 60 §7 is een vorm van maatschappelijke dienstverlening waarbij het OCMW een baan bezorgt aan iemand die uit de arbeidsmarkt is gestapt of gevallen, met als doel deze terug in te schakelen in het stelsel van de sociale zekerheid en in het arbeidsproces.

⁵⁷ Stigmatisering door werkgevers komt verderop in dit hoofdstuk (3.5.3.5) aan bod.

3.5.3.2 Zelfstandig wonen

Dit levensdomein krijgt veel aandacht in de rapportage, omdat ook de jongeren tijdens het interview uitgebreid stilstaan bij huisvesting.

Drieëntwintig (van de 41) jongeren met ervaren moeilijkheden tijdens de transitieperiode wonen alleen tijdens het FU-interview, al dan niet na enkele omzwervingen. Zeven (van de 23) jongeren krijgen hierbij ondersteuning (ze doen aan begeleid zelfstandig wonen ten tijde van het follow-up interview). De overige 13 jongeren wonen samen (met een partner, met vrienden of bij hun ouders). Uit de analyse blijkt dat voornamelijk de alleenwonende jongeren moeilijkheden hebben ervaren op dit levensdomein, waardoor de focus op deze jongeren ligt, tenzij anders vermeld.

Zelfstandig wonen betekent voor de jongeren letterlijk ‘van nul beginnen’. Vooral in de beginfase van het zelfstandig wonen moeten veel jongeren leren omgaan met de verantwoordelijkheden die hen worden toegekend. De jongeren erkennen in menig interview de noodzaak tot het opnemen van de verantwoordelijkheid voor het zelf ‘managen’ van huishoudelijke taken, administratie en vooral voor het beheren van een vaak klein budget. Ze vinden het aangenaam dat ze zelf beslissingen mogen/moeten nemen; dat ze zelf verantwoordelijkheid dragen. Of, zoals één jongere het benoemt: *“Het is zalig om je plan te leren trekken”*. Het opnemen van die verantwoordelijkheid wordt, ondanks de voordelen, door veel jongeren als moeilijk ervaren omdat de taken vóór de transitieperiode door de begeleider, ouder of pleegouder werden gedaan. Daarom wordt ‘zelfstandig wonen’ door de helft van de jongeren (11 jongeren) als een moeilijk levensdomein ervaren.

“Twee jaar terug dacht ik: ‘alleen wonen is doen en laten wat ik wil.’ (...) maar de rest dat daar bij komt kijken, amai. Een maat van mij wil ook alleen gaan wonen. Die denkt ook van: ‘k ga uit, ‘k ga dit en dat kunnen doen.’ Als ik hem dan al mijn papierwerk toon, facturen van de huishuur, water, elektriciteit, internet enzo dan trekt hij ook wel zijn ogen open. (...) Ja, heb het wel lastig gehad in het begin.” (jongen, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) woont alleen)

Dat zelfstandig wonen niet van een leien dakje zou lopen, hadden de jongeren verwacht (één van de belangrijkste moeilijkheden die werden verwacht, aldus de jongeren tijdens de eerste onderzoeksfase). Tijdens de eerste onderzoeksfase spraken de jongeren voornamelijk over de verwachte moeizame zoektocht naar een woonst, en in mindere mate over de verwachte moeilijkheden bij het alleen wonen. Uit de analyse blijkt dat er sprake is van een kloof tussen die verwachting en de daadwerkelijke beleving: de helft van de jongeren had niet verwacht dat het alleen wonen (in het begin) zo moeizaam zou verlopen. Dat is ook een belangrijke reden waarom voortgezette hulpverlening in hun ogen toen geen meerwaarde had (ook de hulpverleningsmoeieid bij deze jongeren ten tijde van de eerste onderzoeksfase speelde een rol in de beslissing). Met de kennis die ze nu hebben, geven vijf jongeren aan spijt te hebben van hun beslissing dat ze niet langer in de BJB zijn gebleven (voortgezette hulpverlening). Twee jongeren waren bijna teruggekomen op hun beslissing: één jongere was niet tijdig op de hoogte van de ‘spijtprocedure’⁵⁸; de andere jongere heeft uit schaamte niet opnieuw willen aankloppen bij de BJB.

⁵⁸ Meerderjarigen die de zorg beëindigd hebben en deze beslissing willen herroepen, hebben de gelegenheid om binnen de zes maanden na de datum van de beëindiging van de hulpverlening, opnieuw hulpverlening aan

“Ik kende het systeem wel [spijtprocedure], maar ik wilde voor mezelf en de instelling niet toegeven dat ik moeilijkheden had, dat het niet lukte om alleen te wonen.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont op straat)

Hoewel het alleen wonen aanvankelijk soms moeizaam verliep, ervaart de meerderheid een gewaardeerd gevoel van *vrijheid*. Ze kunnen hun eigen baas zijn, zonder directe verantwoording te hoeven afleggen. Het gevoel van vrijheid schuilt vooral in de kleine dingen des levens, zoals zelf hun kamerinrichting bepalen. Ook de vrijheid om (opnieuw) vrienden te kunnen ontvangen, weegt voor de meerderheid van de jongeren in positieve zin door.

“De vrijheid ligt vooral in de dagdagelijkse dingen. Voor vele mensen is het een evidentie om zelf hobby’s te kiezen of te bepalen wat er gegeten wordt. Als ge in een instelling zit, is dat allesbehalve evident. (...) Ik kan nu ook zelf bepalen wanneer ik langsga bij vrienden. Voordien moesten die dingen altijd een miljoen keer gevraagd worden vooraleer er respons kwam. Nu kan ik eindelijk zelf mijn leven invullen.”(meisje, 20, 1) cat.1 - leefgroep, 2) woont alleen)

Het gevoel van vrijheid is voor veel respondenten het leukste facet van het alleen wonen, maar blijkt voor velen ook het moeilijkste: 10 jongeren stippen dit aan als het moeilijkste facet, omdat hun gestructureerd leven in de BJB plaats heeft gemaakt voor een chaotische levensstijl.

“Het allermoeilijkste vind ik het omgaan met die vrijheid. Ik blijf tot 2u, 3u op. Ik slaap niet. Niemand die er is om te zeggen: ‘hey kom, ga nu eens slapen’. Nee, je doet wat je wilt. Je komt thuis wanneer je wilt, je neemt mee wie je wilt, je eet wat je wilt. Dat is zo onbeperkt dat ik me hierin wel verlies.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Naast een gevoel van vrijheid ervaren de geïnterviewde jongeren het hebben van een eigen plekje als een element van (herwonnen) rust. Hun woonst is een rustpunt om even alleen te zijn en tijd te hebben voor zichzelf. De keerzijde is dat sommige jongeren zich alleen en eenzaam voelen. Vooral voor jongeren die voorheen in een residentiële setting verbleven, vergt de omschakeling van het ‘leven in een groep’ naar het ‘alleen leven’ een grote aanpassing.

“Het alleen wonen valt mee. Juist dat ik niet gewoon ben om alleen te zijn en wel ja, soms voel ik me echt alleen.” (jongen, 19, 1) cat.1 - leefgroep, 2) woont alleen)

Woonkwaliteit

Het merendeel van de jongeren dat alleen woont, al dan niet met begeleiding, is het minst tevreden over de prijs-kwaliteitverhouding van de woning (n=13). Ook jongeren die over het algemeen tevreden zijn, zijn over dat aspect ontevreden. Vooral het gebrek aan woonruimte, de ouderdom van de woonst, het gebrek aan privacy en aan comfort in verhouding tot de te betalen huurprijs vormen voor vele jongeren een knelpunt. Dit laatste wordt niet als knelpunt vernoemd door de zeven jongeren die een sociale woonst betrekken.

---

te vragen. Dit heet de spijtprocedure. Onder IJH bestaat de spijtprocedure niet meer in deze vorm. De strikte zes maanden-termijn is weg.

“Het is klein. Het is wel gezellig. (...) Ik vind de huurprijs wel veel te hoog. Toch zeker voor de plaats die ik maar heb.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

De kwaliteitseisen van een woning kregen tijdens de zoektocht vaak niet de hoogste prioriteit omwille van tijdsdruk en het geringe budget waarover de meerderheid van de jongeren beschikt. Voor veel jongeren is de huidige woonst een tussenoplossing waarmee ze zich tevreden stellen. Enkele jongeren hebben de zoektocht naar een kwalitatief betere woonst kort na het betrekken van de eerste woonst voortgezet. Twee jongeren verwijzen naar een woonst die ze kort na de uitstroom hadden betrokken, en die van mindere kwaliteit was en minder comfort bood dan de huidige woning.

“In vergelijking met mijn vorig appartement ben ik tevreden. Het is ruimer en beter geïsoleerd. Ik had er altijd kou.” (meisje, 20, 1) BZW, 2) BZW)

Het vrijheidsgevoel dat de jongeren ervaren door alleen te wonen, primeert op de erbarmelijke woonkwaliteit. Een mooi voorbeeld hiervan is een jongen die in een kraakpand woont en, ondanks de moeilijke woonomstandigheden, zich gelukkig voelt.

“Oké, je ziet het ook, het [kraakpand] is niet ideaal, maar zoveel beter dan in dat stomme TCK te moeten zitten. Hier heb ik mijn vrijheid terug en kunnen ze [hulpverleners] zich niet bemoeien. Eén woord: zalig.” (jongen, 20, 1) cat.1 – TCK, 2) woont in een kraakpand)

Negatieve ervaringen tijdens het zoeken

De zoektocht naar een woonst was voor 15 van de 23 jongeren een stresserende ervaring. Ze werden geconfronteerd met discriminatie. Jongeren van allochtone afkomst geven aan het bijzonder moeilijk te hebben gehad een woonst te vinden omwille van discriminatie op grond van etniciteit. Voor de zeven jongeren die begeleid zelfstandig wonen, was het niet evident om zelfstandig een woonst te huren daar huisbazen en immobiliënkantoren hun pand niet wensten te verhuren aan jongeren die begeleid worden bij het zelfstandig wonen. Ook het ontvangen van een leefloon of een uitkering was voor vele huisbazen voldoende om de woonst niet aan de jongere te verhuren.

“De huisbaas vroeg hoe ik mijn studio zou betalen. Ik zei: ‘met geld van het OCMW’. En toen hij dat woordje OCMW hoorde, was het voor hem al een uitgemaakte zaak dat hij liever niet aan mij wilde verhuren. Hij had schrik zijn geld niet te krijgen, terwijl ik met mijn leefloon perfect de studio kan betalen.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Voor de meeste jongeren vormde het vinden een woning met een minimaal comfort tegen een betaalbare prijs de grootste uitdaging. De meerderheid van de jongeren geeft aan over weinig financiële middelen te beschikken en de huurprijzen op de huisvestingsmarkt zijn in verhouding tot hun budget vaak hoog tot erg hoog. Een woning vinden met een degelijke prijs-kwaliteitverhouding is dus geen sinecure, aldus de jongeren.

“Bij mij was het grootste probleem iets vinden naar mijn inkomen. Ik heb een leefloon van iets meer dan 800 euro. Midden in de stad iets zoeken dat naar je budget is. Dat is heel moeilijk. In de stad is het meestal vanaf 400 euro tot 600 euro aan huishuur alleen. Dan schiet er niet veel meer over om van te leven.” (jongen, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont alleen)

Discriminatiemechanismen op de huisvestingsmarkt en de slechte prijs-kwaliteitverhouding van woningen zorgen ervoor dat de zoektocht naar een woning voor vele jongeren een stresserende periode is. Ze konden evenwel rekenen op de steun van (pleeg)ouders, vrienden en begeleiders tijdens de zoektocht. Uit de interviews blijkt dat de intensiteit van die ondersteuning varieerde van maximaal (het volledig overnemen van de zoektocht) tot minimaal (de jongere zocht autonoom). Het scenario dat het meest vermeld wordt door de jongere bevindt zich op het midden van dit continuüm. Ook de aard van de ondersteuning was variabel. De ondersteuning varieerde van het samen zoeken naar een woonst via verschillende kanalen, het bezoeken van een mogelijke woonst, het letten op de kwaliteit en de prijs van de woning tot het ‘samen’ ondertekenen van het huurcontract.

“Mijn IB heeft me geholpen om het [de woning] te zoeken door samen op internet te surfen, naar immosites. Ik heb wel zelf de afspraken om de geselecteerde woningen te bezichtigen gemaakt, en als ik het vroeg, dan ging ze mee op inspectie. Voor mij was dit meer dan oké” (meisje, 20, 1) cat.1 - leefgroep, 2) woont alleen)

De jongeren geven aan dat zij dankzij de ondersteuning en aanmoediging van hun informeel en formeel netwerk de kracht hebben gehad om de vaak moeilijke zoektocht verder te zetten. Wanneer ze na een moeizame zoektocht dan toch een woning vonden, ervoeren de jongeren dit als een beloning voor hun doorzettingsvermogen.

“In het begin dacht ik van ‘dat gaat superlang duren’. Op den duur had ik de neiging om de hoop op te geven, maar dat is ook geen oplossing he. Ik heb me echt slecht gevoeld. (...) Tot plots iets uit de bus kwam en dat deed echt deugd.” (jongen, 19, 1) OOC, 2) BZW)

Ongeveer twee derde van de jongeren geeft aan een woonst te hebben gevonden na één tot vijf maanden. Niet alle jongeren zijn erin geslaagd tijdig een woning te vinden. Negen jongeren hebben tijdelijk een beroep kunnen doen op een noodwoning van de voorziening (n=1) of van het OCMW (n=1), of zijn ingetrokken bij hun ouders, ondanks een moeilijke relatie met hen (n=4), of verblijven bij vrienden of kennissen (n=3) in afwachting van een woonst. Drie jongeren vonden nergens een onderkomen en zijn, op het moment van het follow-up interview, reeds weken- tot maandenlang thuisloos (twee jongeren leven op straat en één jongere woont in een kraakpand).

“Na de GI heb ik gelogeed bij een kennis, maar dat boterde niet tussen ons. Ik wilde zo snel mogelijk weg. (...) Ik slaap nu op straat, met tussendoor een nachtje bij vrienden die ik op straat heb leren kennen.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont op straat)

Ook positieve ervaringen tijdens de zoektocht

Zelfstandig een woning vinden, autonoom beslissen over de keuze ervan, zelf afspraken maken met de huisbaas en het huurcontract tekenen, vonden verschillende jongeren een positieve en leerrijke ervaring. Zij ervoeren dit als een succes, vaak de eerste, en een bevestiging dat zij op jonge leeftijd op eigen benen kunnen staan.

“Klinkt stom he, maar het gedacht dat ik zelf mocht tekenen [huurcontract], dat was echt zoiets van ‘ja, dat gaat hier lukken’. Ook het feit dat ik het allemaal zelf had geregeld, deed echt deugd.” (jongen, 21, 1) G1, 2) woont samen met partner)

Net zoals de jongeren tijdens de eerste onderzoeksfase aangaven, is voorbereiding op zelfstandig wonen belangrijk. Toch hebben ze pas ‘geleerd’ zelfstandig te zijn gedurende de eerste maanden van het zelfstandig wonen, en dit met vallen en opstaan. Het kunnen terugvallen op steunfiguren ervaren ze als een grote hulp en noodzakelijke houvast bij de ervaren moeilijkheden.

De belangrijkste steunfiguren van jongeren bij het zelfstandig wonen zijn – in dalende volgorde van belangrijkheid – de partner, één of meerdere gezinsleden (voornamelijk de moeder) en vrienden. Dit familiaal en informeel netwerk ondersteunt hen bij het zelfstandig wonen door praktische hulp aan te bieden (vb. boodschappen doen of helpen schoonmaken) en/of door financiële en emotionele steun te geven, weliswaar in mindere mate.

Acht jongeren geven expliciet aan niet over een ondersteunend informeel netwerk te beschikken. Toch staan ze er niet alleen voor. Hun BZW-begeleider (n=6) of toenmalige begeleider (n=2) is voor hen een steun en toeverlaat, en dit doordat er sprake is van een vertrouwelijke band tussen beiden. Deze begeleider was hun individuele begeleider ten tijde van de eerste onderzoeksfase. Verderop in dit hoofdstuk (vanaf 3.6.2) wordt dieper ingegaan op de (cruciale) rol van de begeleider tijdens de transitieperiode.

3.5.3.3 Geldgebrek

Geldgebrek als thema kwam tijdens de eerste onderzoeksfase veel minder aan bod, omdat het merendeel van de jongeren nog niet (begeleid) zelfstandig woonde en geldzaken als dusdanig door hen nog niet moesten beheerd worden. Negenentwintig jongeren, die barrières ervaren tijdens de transitieperiode, hebben tijdens de eerste onderzoeksfase meermaals aangegeven dat de kans reëel was dat zij tijdelijk of permanent met geldgebrek zouden geconfronteerd worden tijdens de transitieperiode. Van zodra ze definitief de deur van de BJB hebben dicht getrokken, zijn bij 23 van de 41 jongeren de geldproblemen begonnen of sterk toegenomen. De geldproblemen zijn in verschillende gradaties aanwezig, gaande van ‘net niet rondkomen’ tot zware schulden. Door een gebrek aan voldoende inkomsten raakt hun spaargeld, gespaard tijdens hun jeugd, al gauw op.

“Pleeggezinnendienst en dan jeugdrechtbank, ge hebt dan spaarboeken en spaarrekeningen. En op mijn 18^e had ik nog een levensverzekering van mijn ma ook. Drie maanden later was alles op.” (jongen, 20, 1) pleegzorg; 2) woont alleen)

Van de 20 jongeren (die behoren tot typologie 2 of 3) die huur moeten betalen van een leefloon of een werkloosheidsuitkering,⁵⁹ geven 12 jongeren aan het bijzonder moeilijk te hebben om maandelijks rond te komen. De overige acht jongeren vinden het leefloon of de werkloosheidsuitkering net voldoende om maandelijks rond te komen. Alle 20 jongeren vinden dat het vrijgestelde bedrag dat boven op het leefloon of de werkloosheidsuitkering mag verdiend worden zonder dat dit bedrag van het leefloon of de werkloosheidsuitkering wordt getrokken, te laag is. Daarnaast geven ook 11 van de 21 werkende jongeren (die behoren tot typologie 2 of 3) aan financiële moeilijkheden te hebben:⁶⁰ hun (minimum)loon kan de kosten niet dekken. De jongeren moeten bepaalde (luxe)aankopen uitstellen of laten wegvallen, zoals een smartphone, kledij,... omdat het financieel niet haalbaar is.

“Ik probeer zo weinig mogelijk verse kleren aan te doen, want anders moet ik te snel wassen en waspoeder kost veel te veel geld.” (jongen, 19, 1) cat.1 - TCK, 2) cat.1 - BZW)

Een factor die minstens even belangrijk blijkt bij het veroorzaken van financiële problemen, is de vaststelling dat ze teveel uitgaven hebben. Zeker in combinatie met het gebrek aan inkomsten heeft dit een dramatisch gevolg voor hun financiën. Vijf jongeren geven aan dat ze schulden hebben. Twee onder hen worden vrijwillig financieel begeleid door het OCMW (budgetbeheer). Het gaat om schulden als gevolg van het afsluiten van één of meerdere leningen. Eén meisje geeft aan dat haar schulden veroorzaakt zijn doordat haar partner te veel geld uitgeeft.

“Hij heeft een gat in zijn hand he. Alles kopen op afbetaling. Allemaal dingetjes die we niet nodig hebben: een Playstation, een tv terwijl we een tv hebben, en dit en dat.” (meisje, 19, 1) OOC; 2) woont samen met partner)

Een andere belangrijke oorzaak van geldproblemen bij drie jongeren is druggebruik. Deze jongeren geven aan afhankelijk te zijn van cocaïne en heroïne, waardoor ze in financiële problemen zijn terecht gekomen. De jongeren geven aan dat hun druggebruik zowel oorzaak als gevolg is van de financiële problemen. Ze kampten reeds vóór hun gebruik met (lichte) financiële problemen. De problemen hebben echter een hoogtepunt bereikt door meer en meer toevlucht te zoeken in drugs, wat heeft gezorgd voor een escalatie van de financiële problemen.

“Tja, schulden he (...) En door die miserie beginnen gebruiken (...) En daardoor nog meer in de shit.” (jongen, 20, 1) G1, 2) thuisloos)

Niettegenstaande de geldproblemen stellen de jongeren niet dat ze in armoede leven wanneer hen gevraagd werd ‘Heb je de idee in armoede te leven?’. Ze spreken eerder over een beperkte keuzevrijheid. Dit wil niet zeggen dat ze minder keuzes moeten maken, integendeel. Ze geven aan er misschien wel méér te moeten maken, maar de keuzes worden zelden uit vrije wil gemaakt.

“Ik moet voor zoiets [weekendje weg] sparen, en dat betekent ook dat ik daarvoor veel dingen moet laten, zoals eten. (...) Terwijl ne keer weggaan voor anderen de normaalste zaak van de wereld is. En dat is frustrerend.” (jongen, 20, 1) pleegzorg; 2) woont alleen)

---

⁵⁹ In totaal ontvangen 30 jongeren een leefloon/werkloosheidsvergoeding. Tien van deze jongeren behoren tot typologie 1.

⁶⁰ Achtentwintig jongeren geven aan een job uit te oefenen op het moment van het interview. Zeven van de 28 jongeren behoren tot typologie 1.

Uit de verhalen blijkt dat de jongeren met financiële problemen soms oplossingen zoeken om met de precare situatie om te gaan. Een bijkomende lening aangaan, zien vijf jongeren als een tijdelijke oplossing. Daarnaast werken vijf jongeren in het zwart bij; twee jongeren zijn van plan dit te doen als de financiële situatie niet verbetert.

Vier jongeren doen beroep op familie, voornamelijk ouders, voor financiële steun. Zes van de 23 jongeren die het moeilijk hebben om maandelijks rond te komen, hebben geen ondersteunend netwerk om op terug te vallen. Het contact met de ouder(s) en familie is verbroken of problematisch, waardoor de jongeren geen geld kunnen of willen vragen. Soms gaan de ouders ook gewoon niet in op deze vraag, om principiële redenen of omdat ze zelf niet over voldoende financiële middelen beschikken. Bij vrienden willen of kunnen ze niet aankloppen voor financiële steun. Drie van hen hebben al enkele keren aangeklopt bij het OCMW, met wisselend succes.

“Mijn ma zal me nooit geld geven, dat heeft ze al verschillende keren gezegd tegen me. Ik moet mijn plan trekken, zegt ze altijd. (...) Bij vrienden ga ik ook niet [voor financiële steun]. Dat is om problemen vragen. (...) Het OCMW heeft me al eens geld gegeven.” (jongen, 22, cat.1 – BZW, 2) woont alleen)

Geldgebrek gelinkt aan het plegen van strafbare feiten

Uit de verhalen van acht jongeren blijkt dat financiële motieven een belangrijke rol spelen bij het plegen van strafbare feiten tijdens de transitieperiode. Wanneer jongeren spreken over de financiële drijfveren voor hun delicten, dan blijkt dat hier een zekere tweedeling gemaakt kan worden. Enerzijds zijn er de jongeren (n=4) die weloverwogen lijken te kiezen voor delicten vanuit het oogpunt van geldgewin (vermogenscriminaliteit). Deze jongeren geven aan dat het leefloon, de werkloosheidsuitkering of het loon ontoereikend is: hun inkomen dekt niet of nauwelijks de basisbehoeften en al zeker niet hun verlangen om uit te gaan, te consumeren en indruk te maken op leeftijdsgenoten, aldus de jongeren. Het verlangen naar geld kan aldus aanzien worden als een gepercipieerde factor die rechtstreeks gelinkt is aan de transitieperiode met moeilijkheden.

“Na aftrek van mijn kosten hou ik een goede 500 euro per maand over. Onvoldoende dus om elk weekend uit te gaan. (...) Ik wilde me de nieuwe iPhone aanschaffen. Lap, dat gaat niet. Tja, dan maar op zoek naar andere manieren he [diefstal plegen].” (jongen, 19, 1) cat. 1bis - leefgroep, 2) woont alleen)

Anderzijds zijn er jongeren (n=4) die naar eigen zeggen geld nodig hebben om te kunnen voorzien in de basisbehoeften van henzelf en van andere gezinsleden. Sommige jongeren staan er helemaal alleen voor op financieel vlak. De grens tussen beide groepen is evenwel niet altijd even duidelijk.

“850 euro leefloon heb ik en mijn appartement kost al maandelijks 430 euro. Ik heb 420 euro over om in mijn onderhoud en dat van mijne kleine te voorzien. Ik kan zeggen: daar kom je niet mee toe. (...) Veel andere oplossingen dan eten en geld pikken, zijn er niet he.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

Uit de bespreking van mogelijke invullingen van financiële motieven voor het plegen van strafbare feiten blijkt duidelijk dat deze motieven zich naargelang het verhaal anders veruiterlijken. De financiële motivatie voor het plegen van delicten heeft dus uiteenlopende invullingen. Hoewel de acht jongeren die aangeven criminaliteit te plegen uit zijn op een zekere mate van financiële

verrijking, kent het concept financiële motivatie dus verschillende 'gradaties'. Terwijl sommigen louter uit zijn op het verwerven van zo veel mogelijk winst om zich bepaalde extra's te permitteren (n=4), menen anderen dat ze delicten plegen omdat ze erg krap bij kas zitten en niet rondkomen (n=4).

Niet alleen de aard van de financiële motivatie loopt sterk uit elkaar, ook de aard van de strafbare feiten blijken eerder divers. Diefstal, afpersingen drugshandel zijn de feiten die het meest vermeld worden.

De link tussen geld(gebrek) en het plegen van strafbare feiten is allesbehalve lineair, zo blijkt uit de interviews. Het (ruimere) sociaal netwerk speelt vaak een belangrijke rol in het proces. Hoewel de financiële drijfveer duidelijk blijkt uit de interviews, verwijzen drie jongeren naar (de afwezigheid van) een sociaal netwerk als bijkomende reden voor het plegen van criminaliteit. Niet (meer) op een netwerk kunnen steunen, wordt als een belangrijk element aangeduid in de stap naar delinquentie.

"Ik had graag een iPhone, maar ja, met een loon van 1250 euro kan ik dat niet kopen he. Ik heb op 't werk een iPhone gestolen van een collega. Ik weet dat het niet oké is, stelen is strafbaar he, maar ja, ik heb toch niets te verliezen want ik heb niemand. Moest ik gestekt zijn geweest, tja, dan zou ik op de blaren moeten zitten, maar niemand zou er last van hebben." (jongen, 19, 1) G1, 2) woont alleen)

3.5.3.4 Ongestructureerde dagbesteding

Verveling doorbreken

Vijftien (van de 41) jongeren geven aan dat de invulling van de dagbesteding (bij jongeren die niet werken, noch naar school gaan) of vrijetijdsbesteding moeilijker in te vullen is dan verwacht. Deze jongeren geven aan zich te vervelen tijdens hun vrije momenten en ze zijn voortdurend op zoek naar manieren om de tijd en de verveling te doden. Zes jongeren geven aan dat de kostprijs en de sfeer die bijvoorbeeld aan het lidmaatschap van een sportclub verbonden zijn hun motivatie afremt om een gestructureerde tijdsbesteding op te nemen.

"Ik ben overtuigd van het belang van een hobby maar alles is zo duur he. Maar ook, je moet al op je eentje naar een sportvereniging gaan en beginnen sporten met mensen die dat allemaal beter kunnen. Dat is niet simpel ze." (jongen, 19, 1) cat.1bis, 2) woont alleen)

Werkloosheid gelinkt aan plegen van strafbare feiten

Vijf van de 15 jongeren die aangeven dat de invulling van de dagbesteding of vrijetijdsbesteding moeilijker is dan verwacht, plegen strafbare feiten tijdens de transitieperiode louter omwille van het plezier: de 'kick' die ze hierdoor ervaren, verdrijft tijdelijk hun verveling. De nood aan amusement ontstaat in de meeste gevallen vanuit een gevoel van eentonigheid of saaiheid.

Hoewel de jongeren geen directe link lijken te leggen tussen werkloosheid en delinquentie, moet hierbij de kanttekening gemaakt worden dat 10 werkloze jongeren hun werkloosheid wel linken aan zijn/haar ongestructureerde activiteiten in de vrije tijd. Deze jongeren trachten aan de verveling die ze ervaren door de werkloosheid te ontsnappen door op straat te vertoeven en rond te hangen in het bijzijn van hun vrienden. Het zou evenwel niet terecht zijn te concluderen dat de vrijgekomen tijd

door de werkloosheid bij uitstek de oorzaak is van de ongestructureerde activiteiten. De aantrekkingskracht van ‘coole’ vrienden en een sterke vrijheidsdrang worden ook als redenen genoemd.

“Als ik op straat loop, dan kan ik mijn eigen goesting doen. Er is niemand die zegt ‘doe dat en dat’.” (jongen, 19, 1) G1, 2) woont alleen)

Drie jongeren leggen expliciet een sterke link tussen moeilijkheden voor een zinvolle dagbesteding en de ervaren moeilijkheden tijdens de transitieperiode.

“Het is allemaal begonnen nadat ik het OOC had verlaten. Ik had het moeilijk om mijn draai te vinden. Ik miste de structuur van in het OOC. (...) Ik had vrienden die graag op straat lopen en ondertussen eentje smoren he. En ik, ja, ik had geen werk. (...) En van dan af is het bergaf beginnen gaan.” (meisje, 19, 1) OOC, 2) woont bij haar ouders)

‘Slechte’ vrienden gelinkt aan het plegen van strafbare feiten

De meerderheid van de jongeren met ‘slechte’ vrienden spreekt een voorkeur uit voor ongestructureerde activiteiten in de vrije tijd (vijf van de acht jongeren met ‘slechte’ vrienden): rondhangen op straat of op pleintjes is daar een voorbeeld van. Deze respondenten leggen een sterke link tussen deze ongestructureerde activiteiten, het hebben van ‘slechte’ vrienden en het plegen van strafbare feiten.

“Op straat leert ge alle soorten mensen kennen, goede en slechte. Het zijn vaak mensen die in het zelfde schuitje zitten en dan trekt ge met elkaar op en stookt ge elkaar een beetje op.” (jongen, 20, 1) G1, 2) woont op straat)

Vier jongeren zijn kort na hun verblijf in de BJB bij hun ouders ingetrokken, vaak omwille van financiële redenen of huisvestingsproblemen. Drie van deze vier jongeren geven uitdrukkelijk aan dat, ondanks het opnieuw thuis wonen, het gebrek aan toezicht door de ouders een belangrijke faciliterende rol heeft gespeeld in het plegen van strafbare feiten. Reeds bij de ‘relationele barrières’ was te lezen dat sommige jongeren de relatie met hun ouders als problematisch omschrijven, onder andere door de afwezigheid van de ouders. De (figuurlijke) afwezigheid van de ouder(s) wordt door hen als een slechte zaak beschouwd. Hierdoor staat het hen vrij om hun tijd op straat door te brengen en naar believen met hun vrienden op te trekken. De jongeren geven aan dat de ontwikkeling van hun levensstijl deels is gestimuleerd door een beperkt toezicht door hun ouders. De voorbije maanden hebben de ouders geprobeerd om in te grijpen: twee jongeren hebben huisarrest, één jongere werd naar een psychiater gestuurd door zijn moeder, en één jongere werd aangespoord om naar het JAC te gaan. Deze jongeren geven echter aan dat deze maatregelen niets of weinig uithalen, omdat de verbondenheid met hun vriendengroep te sterk is. Twee jongeren geven aan dat hun ouders nu niet meer ingrijpen, vermoedelijk omdat de maatregelen een maat voor niets zijn geweest; één jongere denkt zelfs dat zijn moeder bang is geworden van hem.

“Die [moeder] kan weinig doen he. Ik weet niet, waarschijnlijk heeft die wel een beetje schrik van mij gekregen.” (jongen, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) woont samen met ouders)

De jongeren zeggen dat ze het wel jammer vinden dat ze hun ouders door hun gedrag teleurstellen, maar dit kan hen niet tegenhouden: ze zetten dat idee van zich af of rechtvaardigen hun gedrag.

Bovendien werden deze overwegingen nauwelijks spontaan ter sprake gebracht tijdens het interview; er moest expliciet naar gevraagd worden. Het is dus mogelijk dat deze overwegingen enkel gemaakt werden omdat wij er zelf naar verwezen:

Interviewer: "En, wat vindt ze daarvan, denk je?"

Respondent: "Ze vindt dat teleurstellend, zeker (stilte)?"

Interviewer: Vind je dat dan erg dat je haar eigenlijk wel een beetje teleurstelt?"

Respondent: "Dat is erg, maar je kan de tijd niet terugdraaien."

Er zijn ook vijf van de 15 jongeren die, ondanks een ongestructureerde levensstijl en afwezige ouders, geen strafbare feiten plegen. De motieven om geen criminaliteit te plegen kunnen globaal genomen in vier groepen verdeeld worden. Het vaakst wordt de angst om gestraft te worden – en vooral om in de gevangenis terecht te komen – aangehaald. Daarnaast wordt de mogelijke afkeuring door significante anderen in overweging genomen. Het gaat hier vooral om, in dalende volgorde van belangrijkheid, hun lief, hun vrienden en hun ouders. De andere twee redenen die besproken worden, zijn praktisch van aard (vb. feiten die om technische redenen niet uitgevoerd kunnen worden) of stoelen op morele argumenten (vooral geweld gerelateerde delicten), waarvan de jongere aangeeft dat deze voor hem/haar een brug te ver zijn.

"Mijn vrienden waren dan een meisje aan het afdreigen met een mes, maar dat kan ik niet. Ik beeld me in dat ze mijn zus dit zouden aandoen. Neen, ik kan dat niet." (jongen, 20, 1) GI, 2) woont op straat)

3.5.3.5 Stigmatisering

Stigmatisering wordt volgens de respondenten omschreven als het bestempelen van een persoon op een manier dat hij/zij in het leven er hinder van ondervindt. Jongeren met een BJB-verleden dragen vaak een hele rugzak mee die ze niet achterlaten in de voorziening. Stigmatisering werd tijdens de eerste onderzoeksfase ook vermeld als verwachte barrière, maar voornamelijk door die jongeren die in een GI verbleven: ze verwachtten dat werkgevers en huisbazen hen zouden discrimineren omwille van hun hulpverleningstraject of 'crimineel' verleden. Twee jaar later blijkt dat ook andere jongeren (en dus niet louter jongeren die in een GI hebben verbleven) de ballast van een verblijf in de jeugdhulpverlening ervaren (n=14). De stigmatisering is voornamelijk te situeren op de levensdomeinen werk en huisvesting. Zo kregen jongeren tijdens sollicitaties vragen over hun jeugd. Wie deze vragen eerlijk beantwoordde, werd daar zelden voor beloond. Het verzwijgen van een verblijf in de jeugdhulpverlening werd ook niet in dank afgenomen wanneer de waarheid aan het licht kwam.

"Ik ging solliciteren bij X [voorziening voor personen met een verstandelijke beperking] en ze stelden toen vragen waarom ik zoveel van school was veranderd doorheen de tijd. Ik zei toen: 'door omstandigheden waar ik niet kan aan doen'. Later zijn ze dan te weten gekomen dat ik in een instelling heb gezeten en plots bekeken ze me anders. Alsof ik mijn job niet meer aankon." (vrouw, 21, 1) cat.1 – TCK, 2) woont alleen)

De vraag naar het verleden en de stigmatisering hierbij heeft bij enkele jongeren (5 van de 14) negatieve gevolgen voor hun zelfbeeld en zelfvertrouwen. Deze jongeren zitten nog volop in een verwerkingsproces.

Het moeilijkste aan heel die impact is dat je het pas veel later beseft wat die impact is. Het is pas later als je moet solliciteren, een huis huren of bij het kennis maken met nieuwe mensen dat ze vragen naar je verleden en dat je ermee geconfronteerd wordt. Voor mij is toen, enkele weken nadat ik de GI had verlaten, het verwerkingsproces echt begonnen. Elke keer ik ermee geconfronteerd word, is een stukje verwerking. Een beetje leren relativeren en ermee doorgaan. Volgens mij kan je het nooit helemaal verwerken, de stempel blijft. (jongen, 21, 1) GI, 2) woont bij zijn ouders)

Er zijn ook acht (van de 41) jongeren die, soms tegen hun eigen verwachtingen in, aangeven dat hun (potentiële) werkgever niet naar hun achtergrond of verleden heeft gekeken, maar naar hun capaciteiten. Hierdoor kregen ze de kans om te starten aan hun (eerste) job.

“Ik dacht dat het moeilijk zou zijn, met mijn CV met ‘psychiatrie’ en ‘gemeenschapsinstelling’. Gelukkig heb ik de kans gekregen om mij te bewijzen, los van mijn verleden.” (jongen, 21, 1) GI, 2) woont samen met partner)

Eerder werd reeds de stigmatisering door huisbazen vermeld: zeven jongeren hebben tijdens hun zoektocht naar een woonst de terughoudendheid van huisbazen om te verhuren aan jongeren in/uit de BJB ervaren.

Drie jongeren geven aan dat de ervaren stigmatisering verder reikt dan de levensdomeinen woonst en werk. Het etiket ‘instellingskind’ dat de maatschappij aan de jongeren geeft, blijft hen achtervolgen tijdens de transitieperiode. Deze jongeren geven aan dat ze voortdurend het gevoel hebben als ‘krapuul’ aanzien te worden. Ze moeten zich steeds bewijzen en harder werken om hetzelfde te bereiken als hun peers. Dit zorgt voor frustraties en onmacht, die des te sterker worden ervaren wanneer ze in de BJB zijn terecht gekomen door een verontrustende opvoedingssituatie (en niet naar aanleiding van MOF). Ook ten aanzien van (nieuwe) vrienden verzwijgen ze vaak hun verleden in de BJB, net omwille van het stigma.

“Elke keer dat ik ga solliciteren, heb ik schrik, omdat ik weet dat bedrijven een stempel kleven op instellingskinderen. Ze stellen vervelende vragen over je ouders, je jeugd. Maar niet alleen bedrijven doen dat: ook gewone mensen, want jij hebt in een instelling gezeten en dus ben je krapuul. Ze rekenen er niet op dat ouders en volwassenen ook fouten maken en dat veel kinderen in instellingen belanden omdat ze de dupe zijn geworden van echtscheidingen, alcohol- en relatieproblemen. Ik wil nu niet alles op de ouders steken, maar wil alleen duidelijk maken dat in een instelling zitten niet synoniem staat aan krapuul.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

3.5.4 Individuele barrières

What's in a name?

Vijftien (van de 41) jongeren hebben (ook) individuele barrières ervaren. De meest aangehaalde individuele barrières die de jongeren tijdens de transitieperiode ervaren, zijn een negatief zelfbeeld, radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid, en niet meer zonder alcohol of illegale drugs kunnen. Verder rapporteren sommige jongeren eenzaamheid en, in minder mate, negatieve gedachten met betrekking tot hun eigen leven.

Eenzaamheid als gevolg van alleen wonen wordt door zes jongeren als barrière aangehaald. Deze jongeren getuigen van een eenzaamheid die in hun beleving onoverkomelijk lijkt. Eenzaamheid wordt door de jongeren vertaald in volgende concrete gevoelens en gedachten: het gevoel of idee hebben bij niemand (of nergens) terecht te kunnen en met niemand te kunnen praten; zich alleen voelen; het gevoel zich niet begrepen te voelen; zich uitgesloten voelen; het gevoel nergens bij te horen. Dit zijn allemaal jongeren die aangeven dat het verlaten van de BJB een bijzonder moeilijk moment was omwille van het afscheid van begeleiders en bewoners. Ze moesten hun 'veilige haven' verlaten voor een stekje zonder emotionele en sociale ondersteuning. Drie van de zes jongeren hebben geen informeel netwerk of geven aan dat de contacten slechts oppervlakkig zijn. De andere drie jongeren geven aan zich eenzaam te voelen, ook al hebben ze een brede kring familie, vrienden en kennissen om zich heen. Ze missen een hechte band met iemand met wie ze hun gevoelens kunnen delen.

"Ik voel me zo eenzaam. (...) Ik heb veel vrienden enzo, maar toch, ik kan gelijk met niemand praten. Ik voel me overal en altijd verloren." (meisje, 19, 1) G1, 2) woont alleen)

Drie jongeren hebben ook negatieve gedachten met betrekking tot hun eigen leven: hierbij valt het doemdenken op dat zich vertaalt in uitspraken en opvattingen die vaak heel zwart-wit zijn en in alles of niets termen beschreven worden zoals 'alles beu zijn, alles moe zijn, alles is te veel' of 'alles loopt fout, alles zit tegen, niks lukt' of 'het gevoel alles en iedereen te verliezen', de desinteresse die jongeren ervaren (in niks zin of plezier) en hun idee of gevoel dat het leven zinloos is.

De barrières 'negatief zelfbeeld', 'radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid' en 'niet meer zonder alcohol of illegale drugs kunnen' worden in de diepte uitgewerkt omdat deze componenten het vaakst worden vermeld door de jongeren die aangeven individuele barrières te ervaren tijdens de transitieperiode.

3.5.4.1 Negatief zelfbeeld

Negen van de 15 jongeren (vier jongens en vijf meisjes) geven tijdens het FU-interview aan een negatief zelfbeeld te hebben. De negatieve perceptie van zichzelf werd door deze negen jongeren reeds aangegeven tijdens de eerste onderzoeksfase. Deze negen jongeren leggen de oorzaak van hun negatief zelfbeeld bij hun moeilijke ouder-kindrelatie: het gevoel ongewenst te zijn of het fysiek, psychisch of seksueel misbruik door hun ouders heeft een weerslag op hun zelfbeeld. Vijf van de

negen jongeren die aangeven een negatief zelfbeeld te hebben, zijn meisjes. De negatieve vorming van hun zelfbeeld is bij hen (verder) beïnvloed door negatieve ervaringen in liefdesrelaties (fysiek, psychisch en/of seksueel misbruik door hun partner). Deze meisjes geven aan dat de ervaren vernederingen repercussies hebben op hun zelfbeeld en zelfwaardegevoel. Door deze ervaringen hebben deze meisjes het gevoel niets (meer) te betekenen voor andere mensen, niet geliefd te zijn. Eén meisje heeft het zelfs over het gevoel dat anderen haar haten en van haar af willen.

“Al van ik klein was, zei mijn moeder dat ik niets waard was. Ik heb gevochten om terug iemand te zijn. (...) Toen ik mijn lief leerde kennen, dacht ik dat ik gelanceerd was. Maar blijkt dat hij me even erg vernedert als mijn ma.” (meisje, 19, 1) cat.1 – TCK, 2) woont samen met partner)

Het hebben van een negatief zelfbeeld ligt vaak ook aan de basis van het gebrek aan kansen, aldus de jongeren. Eén respondent heeft het over haar *“gekwetste binnenkant”*. Het negatieve zelfbeeld belemmert hen in hun dagelijks functioneren. Door hun negatief zelfbeeld voelen ze zich een mislukking of hebben ze het gevoel alles fout te doen. Ze geven zichzelf de schuld van elke hindernis die ze tijdens de transitieperiode ervaren (*“Alles is mijn schuld”*). Dit gevoel van falen wordt nog versterkt wanneer anderen aannemen dat hun negatief zelfbeeld de oorzaak is van de moeilijkheden tijdens de transitieperiode. Doordat de jongeren zich deze visie eigen maken, ontstaat een vicieuze cirkel, wat ertoe leidt dat de jongeren op die manier hun zelfvertrouwen (verder) verliezen tijdens de transitieperiode.

“Geen werk, geen deftig appartement, pff, ik ben echt een mislukking. Waarom lukt mij dat niet en anderen wel? (...) Mijn vorige begeleider zei me dat ik wat positiever door het leven moet gaan, want dat mijn negatief denken ervoor zorgt dat niets lukt.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

3.5.4.2 Radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid

Hopeloosheid omvat het gevoel dat niets (nog) helpt en het niet kunnen geloven dat het op korte termijn beter zal gaan. Radeloosheid vertaalt zich in niet (langer) weten wat te doen. De problemen zijn in het hoofd van de jongere dermate groot en onoverkomelijk dat ze zich geen raad meer weten. Moedeloosheid ontstaat vaak nadat de jongere vruchteloos al verschillende zaken geprobeerd heeft om zich beter te voelen of om de negatieve situatie om te buigen, zonder succes.

Radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid zijn emoties die tijdens de eerste onderzoeksfase, weliswaar impliciet, bij vijf jongeren ter sprake kwam. Deze jongeren geven aan dat de intensiteit van deze ervaren emoties sterk is toegenomen tijdens de transitieperiode door onverwerkte trauma's in de kindertijd (vb. verwaarlozing of dood van een ouder) en/of door relationele perikelen tijdens de transitieperiode.

“Elke nacht opnieuw speelt zich een film in mijn hoofd af van mijn pa die naar mijn slaapkamer komt. Ik word er zot van, en tegelijkertijd angstig en droevig van. Ik heb de indruk dat het niet beter wordt. Het beheerst mijn leven. Wat moet ik doen om het uit mijn hoofd te krijgen [kijkt me vragend aan]?” (meisje, 19, 1) cat.1 – leefgroep, 2) cat.1 – BZW)

Naast deze vijf jongeren geven vier jongeren aan deze emoties voor het eerst te ervaren tijdens de transitieperiode. Deze ervaren emoties zijn het gevolg van andere ervaren barrières tijdens de transitieperiode. Drie van de vijf jongeren geven aan dat relationele barrières, zoals misbruik door de partner of het beëindigen van een liefdevolle relatie, aan de basis liggen van de emoties. Twee van de vijf jongeren geven aan dat de emoties eerder het gevolg zijn van het ervaren van maatschappelijke barrières, zoals het niet vinden van kwaliteitsvolle huisvesting.

“Ik ben al maanden aan het zoeken naar een deftig appartement. Niets vind ik, niets. Moedeloos word ik ervan. Ik weet echt niet meer wat ik nog kan doen. Straks sta ik nog op straat.” (jongen, 19, 1), G1, 2) woont bij de ouders)

De jongeren die aangeven een negatief zelfbeeld te hebben of andere psychische moeilijkheden ervaren, geven vaker dan andere jongeren aan zich futloos te voelen, zich moe te voelen en een gebrek aan energie te hebben, druk in het hoofd te voelen, weinig eetlust te hebben, moeite te hebben met inslapen en/of doorslapen. Drie jongeren verwijzen expliciet naar stress gerelateerde klachten: één jongere geeft aan verschillende maagzweren te hebben, wat volgens haar arts het gevolg is van stress; bij één jongere met psoriasis is deze aandoening verschillende keren tijdens de transitieperiode uitgebroken onder invloed van stress; één jongere geeft aan in de afgelopen 18 maanden 20 kilogram afgevallen te zijn door een gebrek aan eetlust ten gevolge van stress.

3.5.4.3 Niet meer zonder alcohol en/of illegale drugs kunnen

Negen jongeren gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan niet meer zonder illegale drugs te kunnen.⁶¹ Drie (van de negen) jongeren geven tijdens het FU-interview aan hun druggebruik onder controle te hebben waardoor er, aldus deze jongeren, geen sprake meer is van een drugafhankelijkheid. Twee (van de negen) jongeren zijn gestopt met middelengebruik. Eén jongere is hierin geslaagd zonder externe hulp. De wil om te stoppen was sterk aanwezig, aldus deze jongere. De andere jongere heeft een opname in een residentiële voorziening van de drughulpverlening achter de rug.

Vier (van de 9) jongeren geven aan nog steeds niet zonder middelengebruik te kunnen. De middelen die worden gebruikt zijn dezelfde als tijdens de eerste onderzoeksfase, met uitzondering van twee jongeren: deze jongeren combineren illegale drugs met alcoholgebruik. De redenen voor hun middelengebruik zijn nog steeds dezelfde als tijdens de eerste onderzoeksfase: voor het plezier (n=3) of om problemen te vergeten (n=1).

Daarnaast zijn vijf jongeren, die tijdens de eerste onderzoeksfase geen middelen gebruikten, (opnieuw) middelen beginnen gebruiken eens ze de deur van de voorziening achter zich dicht hadden getrokken. Bij twee (van de vijf) jongeren worden illegale drugs (cannabis en speed) gecombineerd met alcohol. De andere drie (van de vijf) jongeren gebruiken louter illegale drugs. De vijf jongeren geven bijkomend aan over een negatief zelfbeeld te beschikken of neerslachtige gevoelens te ervaren. Zo geeft één jongere expliciet aan dat het gebruik ontstaan is vanuit een compensatie van een laag zelfbeeld (zelfvertrouwen opkrikken), wat dan weer heeft geleid tot het

---

⁶¹ Tijdens de eerste onderzoeksfase gaf geen enkele jongere aan niet zonder alcohol te kunnen.

niet meer zonder middelen kunnen. De oorzaak is bij de vijf jongeren dezelfde: het vergeten of verwerken van problemen die al dan niet ontstaan zijn tijdens de transitieperiode. Voor twee van de vijf jongeren is een laag psychisch welbevinden, veroorzaakt door trauma's of onverwerkt verdriet uit de kindertijd, de oorzaak van het niet meer zonder middelen kunnen. Zij zoeken troost in deze middelen en trachten door middelengebruik rust te vinden. De andere drie jongeren gebruiken middelen om de moeilijkheden, ontstaan tijdens de transitieperiode, de baas te kunnen. Eén (van de vijf) jongere linkt de initiatie van haar middelengebruik aan twee factoren. Ten eerste is dat de gewelddadige relatie met haar vriend; ten tweede is dat de dood van haar moeder, enkele maanden terug.

“Hij [partner] sloeg mij. Ik kon daarover babbelen met mijn moeder. (...) Zij is enkele maanden geleden gestorven, hersenbloeding. En vanaf dan ben ik aan den drugs begonnen.” (meisje, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) BZW)

Tenslotte is ook angst een mogelijke factor in de escalatie van het illegale druggebruik. Zo vertelt een jongere dat de overstap van wietgebruik naar cocaïne en amfetamines voor hem vooral te maken had met de rechtszaak die hem boven het hoofd hing (procedure van uithandengeving).

“Ik moet nu al twee jaar wachten op mijn zaak. Ik ben daar echt aan onder doorgedaan. Dan ben ik serieus aan de cocaïne en pillen gevallen.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont bij zijn ouders)

Middelengebruik en de link met het plegen van strafbare feiten

Tijdens de eerste onderzoeksfase gaf geen enkele jongere een link aan tussen hun illegaal druggebruik en het plegen van strafbare feiten. Tijdens het FU-interview geven vier jongeren aan dat hun middelengebruik een significante component is in de ontwikkeling van delinquente activiteiten tijdens de transitieperiode. Bij deze jongeren was reeds sprake van druggebruik ten tijde van de eerste onderzoeksfase en is dit gebruik tijdens de transitieperiode geëscaleerd, aldus de jongeren. Na de analyse van de link tussen problematisch middelengebruik en het plegen van strafbare feiten tijdens de transitieperiode kan vastgesteld worden dat deze driedelig is. Ten eerste geven de jongeren aan dat druggebruik op zich reeds strafbaar is, niettegenstaande de meerderheid het strafbare aspect minimaliseert. Daarenboven wordt soms overgegaan tot het verhandelen van drugs.

“Weet je, ik verdien mijn geld anders. Ik verkoop wiet en zo. Je moet wel goed oppassen dat je de politie niet tegenkomt, maar op den duur kent ge de goede plekken om te verkopen.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Ten tweede gaan sommige jongeren sneller over tot het plegen van delicten wanneer ze onder invloed zijn van middelen. De jongeren geven aan dat middelengebruik het plegen van delicten vergemakkelijkt omdat bepaalde remmingen wegvallen.

“Af en toe steek ik iets uit dat niet mag he. En achteraf dan, als de speed is uitgewerkt, tja, dan ben ik soms kwaad op mezelf he.” (jongen, 20, 1) OTS, 2) woont alleen)

Ten derde worden vermogensdelicten gepleegd om het druggebruik te financieren, of om de financiële problemen aan te pakken die veroorzaakt zijn door druggebruik. Hoewel het financiële aspect in dat geval een belangrijke directe drijfveer is voor delinquentie, is het voor deze jongeren

slechts een intermediaire factor die de link legt tussen druggebruik en het plegen van delicten. Het plegen van vermogensdelicten wordt immers grotendeels bepaald door de nood aan middelen.

“En toen heb ik ingebroken, omdat ik geen geld meer had, geen geld meer om drugs te kopen. Dat was in een woning van een verre kennis. Was er al een paar keer binnen geweest. (...) En ja, ik ben daar binnengegaan en heb veel meegepakt.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Terwijl het merendeel van de jongeren vaak eerder impulsief tot misdrijven overgaat om een acute behoefte aan middelen te bevredigen, is voor één jongere het plegen van (vermogens)criminaliteit naderhand deel gaan uitmaken van een zekere manier van leven, waarbij het dagelijkse leven nog enkel draait om de zoektocht naar geld om drugs te kunnen kopen. Voor deze jongere is druggebruik geen plezierige sociale activiteit meer, in tegenstelling tot het verleden, daar alles meer en meer draait om het vinden van geld om aan drugs te geraken. Het vrijblijvende heeft in zijn ervaring een routineus en dwangmatig karakter gekregen.

Het doorbreken van de vicieuze cirkel van druggebruik, geldnood en delicten is erg moeilijk, aldus de jongeren, gezien ze telkens opnieuw in contact komen met mensen uit het drugmilieu. Vaak is ook hun partner of beste vriend(in) druggebruiker, waardoor het extra moeilijk is om te stoppen met drugs.

“Mijn vriend gebruikt ook graag ne keer iets. Moeilijk om te stoppen he dan. (...) Wat moet ik zeggen: ‘neen, dank u’ als hij mij iets aanbiedt?” (meisje, 22, 1) BZW, 2) woont alleen)

De vrienden uit het drugmilieu spelen ook een belangrijke rol in het delinquente traject dat wordt afgelegd. Veel jongeren plegen immers feiten met mensen die ook in het drugmilieu circuleren.

3.5.5 Barrières = moeilijke transitie?

In voorgaande paragrafen werden de barrières beschreven die de jongeren (kunnen) ervaren tijdens de transitieperiode. Het is evenwel belangrijk op te merken dat deze ervaren barrières geen synoniem hoeven te zijn van een negatief ervaren transitieperiode. Integendeel, er zijn jongeren, weliswaar in beperkte mate (3 van de 41 jongeren), die relationele, maatschappelijke én individuele barrières ervaren, maar de transitieperiode toch als geslaagd beschouwen, terwijl er jongeren zijn die reeds bij één ervaren barrière de transitieperiode als bijzonder moeilijk bestempelen (4 van de 41 jongeren). De globale evaluatie van de transitieperiode lijkt in de eerste plaats af te hangen van het *gewicht* dat elke jongere toekent aan de ervaren barrières. In de tweede plaats speelt ook het *aantal* ervaren barrières een rol.

De verschillen tussen typologie 2 (= ervaren barrières tijdens de transitieperiode die zijn/worden weggewerkt; positieve afloop) en 3 (= ervaren barrières tijdens de transitieperiode die niet worden weggewerkt) komen hier voor een eerste keer aan bod.

De jongeren die behoren tot typologie 3 (n=9) geven *allen* aan een moeilijke transitie te doorlopen. De oorzaak van deze moeilijke transitieperiode wijten zeven van de negen jongeren in eerste instantie aan *individuele barrières* die in grote mate het gevolg zijn van relationele en/of maatschappelijke barrières. Het meeste gewicht wordt aldus toegekend aan individuele barrières. De

barrières blijven ook niet beperkt tot één niveau. Er is sprake van een wisselwerking tussen verschillende barrières, op verschillende niveaus. De barrières versterken elkaar, waardoor de jongeren in een spiraal van deprivatie terechtkomen. Vijf jongeren ervaren barrières op drie niveaus; vier jongeren ervaren barrières op twee niveaus: de combinatie ‘barrières op relationeel-individueel niveau’ komt hierbij het meeste voor (zie tabel 9).

“Geen werk, geen deftig appartement, pff, ik ben echt een mislukkeling. Waarom lukt mij dat niet en anderen wel? (...) Het is daardoor dat mijn zelfvertrouwen en zelfbeeld tot onder het vriespunt zijn gezakt. Ik weet echt niet hoe eruit te geraken.” (jongen, 21, 1) BZW, 2) woont alleen)

Tabel 9: Ervaren barrières - typologie 3

ERVAREN BARRIERES	TYPOLOGIE 3
Individuele barrières	7
- als gevolg van relationele barrières	4
- als gevolg van maatschappelijke barrières	2
Relationele barrières	6
Maatschappelijke barrières	5
AANTAL JONGEREN	9

Iets meer dan de helft van de jongeren, behorende tot typologie 2 (17 van de 32 jongeren), bestempelt de transitieperiode als een (erg) moeilijke fase door de ervaren barrières. Deze jongeren hebben allen, uitgezonderd vier jongeren, een gemeenschappelijke factor: ze geven *allen* aan relationele barrières te ervaren (zie tabel 10). Het is voornamelijk door de relationele barrières dat de transitieperiode als een (erg) moeilijke periode wordt beschouwd, aldus de jongeren. Het aantal jongeren binnen deze typologie dat de transitieperiode als ‘moeilijk’ ervaart, louter door relationele barrières, is evenwel zeldzaam. Naast relationele barrières ervaren de jongeren maatschappelijke en in mindere mate individuele barrières tijdens de transitieperiode. Het meeste gewicht, en de belangrijkste oorzaak van de moeilijk ervaren transitie, wordt toegekend aan de relationele barrières.

“Goh ja, ik kom niet altijd toe [op financieel vlak] en het regent hier [studio] binnen, maar wat veel erger is, is dat mijn moeder me blijft vernederen. Ik ben een stuk stront in haar ogen en dat doet mij het meeste pijn en daar zie ik momenteel het hardst vanaf.” (meisje, 19, 1) cat.1 – leefgroep; 2) cat.1 – BZW)

De andere helft (15 van de 32 jongeren) geeft ook aan barrières te ervaren, maar deze wegen niet zwaar genoeg door om de transitie als moeilijk te evalueren. Deze jongeren ervaren voornamelijk uitsluitend maatschappelijke barrières; zes jongeren ervaren ook relationele barrières (zie tabel 10). De belangrijke reden waarom de transitieperiode als ‘niet moeilijk’ wordt beschouwd, ondanks de ervaren barrières, is het besef dat ze - eindelijk - op eigen benen kunnen staan, zonder hulpverlening. Voor de jongeren verloopt de transitieperiode niet zonder slag of stoot, maar de idee dat ze de deur van de BJB definitief hebben gesloten, doet hen stralen. Een citaat ter illustratie:

“Ik heb geen deftig huis, ik heb geen geld om leuke dingen te kopen, maar ik ben wel zelfstandig en kan eindelijk, na al die jaren, op eigen benen staan. (...) Een ma die me meer wel dan niet in de steek laat. (...) Ik ben content met hoe het tot dusver gelopen is.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Tabel 10: Ervaren barrières - typologie 2

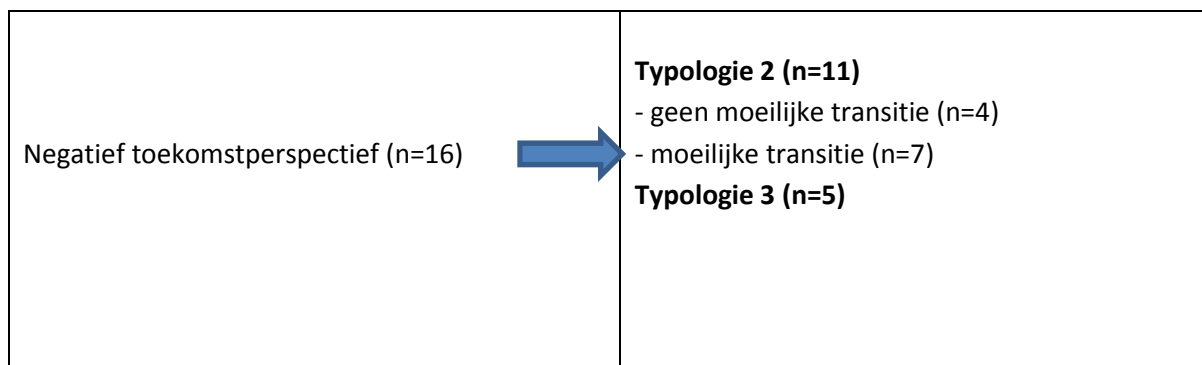
ERVAREN BARRIERES	TYPOLOGIE 2 die de transitieperiode als 'moeilijk' omschrijven
Relationele barrières	13
Maatschappelijke barrières	8
Individuele barrières	3
AANTAL JONGEREN	17
ERVAREN BARRIERES	TYPOLOGIE 2 die de transitieperiode <i>niet als</i> 'moeilijk' omschrijven
Maatschappelijke barrières	11
Relationele barrières	6
Individuele barrières	0
AANTAL JONGEREN	15

3.5.6 Patroon met eerdere toekomstverwachtingen

Jongeren die de ervaren barrières hebben weggewerkt behoren tot typologie 2 en de jongeren die de ervaren barrières tijdens de transitieperiode niet hebben weggewerkt, behoren tot typologie 3. Net zoals bij typologie 1, kunnen ook bij typologie 2 en 3 duidelijke patronen worden vastgesteld tussen de beleving van de transitieperiode van de jongeren en hun toekomstverwachtingen tijdens de eerste onderzoeksfase. Globaal genomen kan gesteld worden dat er 19 (van de 41) jongeren zijn bij wie de verwachtingen over de transitie en het eigenlijke verloop van de transitie overeenstemmen. Bij 22 (van de 41) jongeren stemmen de verwachtingen over de transitie niet overeen met het eigenlijke verloop van de transitieperiode.

Tabel 11: Patronen tussen typologie 2 en 3 en hun eerdere toekomstverwachtingen

EERSTE ONDERZOEKSFASE*	TWEEDE ONDERZOEKSFASE
Positief toekomstperspectief zonder moeilijkheden (n=18)	 <p>Typologie 2 (n=7): - geen moeilijke transitie (n=5) - moeilijke transitie (n=2) Typologie 3 (n=0)</p>
Positief toekomstperspectief met moeilijkheden (n=24)	 <p>Typologie 2 (n=14): - geen moeilijke transitie (n=6) - moeilijke transitie (n=8) Typologie 3 (n=4)</p>

* De drop-out jongeren zijn niet in deze telling opgenomen.

Uit tabel 11 kan afgelezen worden dat zeven jongeren, die behoren tot typologie 2, de ervaren barrières niet hadden verwacht. Het volgende citaat bevestigt dit:

“Ik had nooit gedacht dat ik in de shit zou geraken. Maar kijk, niemand is er gevrijwaard van he.”
(jongen, 17, 1) OOOO, 2) BZW)

Als gekeken wordt naar de aard van de barrières, dan valt meteen op dat vijf van de zeven jongeren, behorende tot typologie 2, aangeven geen moeilijke transitie te doorlopen, ondanks de ervaren barrières: de barrières situeren zich vrijwel uitsluitend op maatschappelijk niveau (gebrekkige huisvesting en/of geldgebrek op de eerste plaats). Twee van de zeven jongeren benoemen de transitieperiode als een (erg) moeilijke periode: de problematische verstandhouding met hun ouders, vaak ontstaan vóór de transitieperiode, laat onverwachte sporen na tijdens de transitieperiode. Eén jongere spreekt ook van een negatieve en abusieve relatie met haar partner tijdens de transitieperiode waardoor de transitieperiode moeilijker verloopt dan verwacht.

Geen enkele jongere, die behoort tot typologie 3, had ten tijde van de eerste onderzoeksfase een vlekkeloze transitieperiode verwacht.

Veertien jongeren, die behoren tot typologie 2, hadden tijdens de eerste onderzoeksfase barrières voorspeld. Niettemin zagen zij reeds tijdens de eerste onderzoeksfase een lichtpunt aan het einde van de tunnel: ze zagen de toekomst immers positief tegemoet. De verwachte barrières ten tijde van de eerste onderzoeksfase, met name werkloosheid, financiële problemen en gebrekkige huisvesting, stemmen deels overeen met de uiteindelijke ervaren barrières. Naast de verwachte maatschappelijke barrières zijn ook relationele barrières, onverwacht, aanwezig tijdens de transitieperiode, weliswaar in beperkte mate.

Vier jongeren, die behoren tot typologie 3, gaven tijdens de eerste onderzoeksfase aan barrières te verwachten, maar deze zouden niet onoverkomelijk zijn. Twee jaar later blijkt echter dat de ervaren barrières zorgen voor een erg moeilijke transitieperiode. De barrières situeren zich voornamelijk op individueel vlak, en niet louter op een maatschappelijk niveau, zoals zij hadden verwacht tijdens de eerste onderzoeksfase: drie van de vier jongeren zijn tijdens de transitieperiode middelen beginnen gebruiken om een trauma (zoals mishandeling) uit de kindertijd te vergeten. Twee van de vier jongeren ervaren (ook) een laag zelfbeeld als gevolg van een gebrek aan steunfiguren en/of een moeilijke verstandhouding met de ouders.

Vijf jongeren, die behoren tot typologie 3, hadden tijdens de eerste onderzoeksfase voorspeld dat de transitieperiode moeizaam zou verlopen. Meer zelfs, deze jongeren hadden een negatief

toekomstperspectief. Hun toekomstverwachtingen en hun ervaringen stemmen overeen. Voor deze jongeren is het niet mogelijk aan te geven wanneer de (bijkomende) barrières zijn begonnen. Meestal is er sprake van een cumulatie van stressvolle factoren en/of een conflict dat al langer (vóór de transitieperiode) aansleept en ups en down kent. Er is geen sprake van één doorslaggevende barrière, integendeel, vaak zijn er meerdere ‘cruciale’ momenten waarop dingen mislopen of nieuwe problemen opduiken. Deze levensverhalen zijn vaak chaotisch, waarbij ervaren barrières in het heden en in het verleden door elkaar worden aangehaald. Hun relaas bestaat vaak uit een aaneenschakeling van losse fragmenten die dan tezamen de transitieperiode (en soms meer) vormen. Individuele barrières nemen de belangrijkste plaats in het verhaal in, voornamelijk als gevolg van relationele barrières.

“Mijn ganse leven is al een hel geweest: nooit aanvaard geweest door mijn moeder, verkeerde liefjes gehad, (...) en nu heb ik opnieuw een lief, eindelijk, maar ik heb vorige week ontdekt dat hij mij al bedrogen heeft. (...) Mijn vader stond twee maanden geleden ook aan mijn deur, zomaar, uit het niets. Ik heb hem al acht jaar niet meer gezien. (...) Van pure miserie dan maar een shot gezet, om te kalmeren.” (meisje, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont op straat)

Elf jongeren, die behoren tot typologie 2, hadden tijdens de eerste onderzoeksfase een negatieve transitieperiode voorspeld. Twee jaar later blijkt evenwel dat de verwachte barrières gemakkelijker dan verwacht zijn weggewerkt. Vijf jongeren, die ten tijde van de eerste onderzoeksfase aangaven niet meer zonder illegale drugs te kunnen waardoor ze een negatieve toekomst voorspelden, zijn gestopt met dit gebruik of hebben hun gebruik onder controle. Verder hebben de jongeren de oorzaak van hun laag zelfbeeld of psychische problemen kunnen aanpakken dankzij de steun van hun netwerk.

3.6 TYPOLOGIE 2

Ongeacht de ervaren barrières tijdens de transitieperiode, zijn de reacties op de barrières – zowel cognitief als gedragsmatig – bepalend voor de beleving van de transitieperiode. De 32 jongeren, die behoren tot typologie 2, reageren gedragsmatig en cognitief op een andere manier op de barrières dan de negen jongeren die behoren tot typologie 3.

De cognitieve en gedragsmatige barrières worden per typologie verduidelijkt, zoals door de jongeren weergegeven, zonder daarbij uitspraken te doen over de effectiviteit van een bepaalde copingstrategie.

3.6.1 Cognitieve reacties op de barrières

Vier verschillende cognitieve reacties op de ervaren barrières kunnen bij de jongeren, die behoren tot typologie 2, onderscheiden worden: 1) het bedenken van andere scenario's; 2) relativiseren en normaliseren; 3) de confrontatie met onverwachte barrières; 4) angst en boosheid (zie tabel 12).

Tabel 12: Cognitieve reacties - typologie 2

Cognitieve reacties	N respondenten
'Had ik maar' en 'het kon erger' => oorzaak: anderen	17
Relativeren en normaliseren	12
Confrontatie met onverwachte barrières	7
Uiting van boosheid in wraakgevoelens en confrontatie met angst => emoties zijn het vertrekpunt voor een doelgerichte actie	6

3.6.1.1 Het bedenken van andere scenario's: 'had ik maar...' en 'het kon erger'

Ten eerste wordt vastgesteld dat jongeren in de nasleep van de ervaren barrières vaak andere scenario's bedenken, zowel scenario's waar ze beter uitkomen ("*Had ik maar*"), als ergere scenario's ("*Het kon erger*"). Zo maken de jongeren gewag van mogelijke andere reacties of zaken die ze (niet) hadden moeten doen waardoor de ervaren barrière er niet zou zijn geweest of anders (positiever) zou zijn afgelopen. De jongeren denken na over hun reactie in de nasleep van de gebeurtenis. Sommigen vinden dat ze goed hebben gehandeld, ondanks de negatieve gevolgen.

"Ik ben heel blij dat ik dat heb gedaan [een kopstoot geven aan zijn baas nadat zijn baas hem ervan beschuldigde zaken te hebben gestolen], ook al heeft dit ervoor gezorgd dat ik ben buiten gegooid op 't werk." (meisje, 20, 1) BZW, 2) BZW

Andere jongeren hebben het er achteraf moeilijk mee dat ze de negatieve gebeurtenis hebben 'ondergaan' en bedenken van daaruit andere scenario's voor in de toekomst (het bedenken van alternatieve oplossingsstrategieën).

"Ja, oké, ik stond op straat [na ruzie met zijn ouders], en ja, ik ben toen ingetrokken bij een vriend (...) die drugs gebruikt. Ik heb er vier maanden gewoond en heb bij hem veel afgezien [stilte]. Neen, ik zou het niet meer opnieuw doen [inwonen bij een vriend], ook al betekent dit dat ik op straat zou moeten slapen." (jongen, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) woont alleen

Het bedenken van alternatieve scenario's waardoor de negatieve gebeurtenis niet zou hebben plaatsgevonden of waardoor het anders zou zijn afgelopen, vormt hier een soort van cognitieve uitlaatklep om de ervaren barrière te kunnen plaatsen: de jongere vindt het vervelend dat een negatieve gebeurtenis heeft plaatsgevonden of is gefrustreerd over het verloop en de afloop ervan en denkt na over alternatieve scenario's. Naast het bedenken van alternatieve scenario's, kunnen jongeren ook ergere scenario's bedenken. Door deze te vergelijken met de eigen ervaren situatie, kan tot de conclusie gekomen worden dat het 'erger' had gekund en dat hij/zij nog geluk heeft gehad.

"Ik heb een vriendin en die heeft geen ouders meer en kan dus bij niemand meer terecht. Ik heb het dan nog oké, denk ik dan." (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen

Het nadenken over mogelijke 'ergere' scenario's kan echter ook het effect hebben dat de jongere zich daardoor juist sterker bewust wordt van de ernst van de barrière aangezien het evengoed erger had kunnen aflopen.

“Wie weet was ik letterlijk in de goot beland of zo [indien hij niet gestopt was met drugs], ja, dat kan ook he.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Dergelijke cognities lijken niet tot relativisme te leiden, maar eerder tot het benadrukken van de ernst van de situatie.

Anderen zijn verantwoordelijk

Alle respondenten, vier uitgezonderd, zijn de mening toegedaan dat niet (alleen) zichzelf maar *anderen* verantwoordelijk zijn voor de ervaren barrières tijdens de transitieperiode. De oorzaak van de barrières schrijven ze uitdrukkelijk toe aan hun directe omgeving, zoals familieleden, vrienden en kennissen of aan stigmatisering door de maatschappij.

“Het is door mijn moeder dat ik aan de drugs zit. Zij heeft ervoor gezorgd dat ik me steeds slecht in mijn vel voel en door de drugs voel ik me toch beter.” (jongen, 20, 1) OTS, 2) woont alleen)

“Ze horen dat je uit de GI komt (...) en dan ben je niet goed genoeg voor de job. (...) Eens een stempel, altijd een stempel. Maar ik zal me bewijzen, wacht maar.” (meisje, 19, 1) GI, 2) GI)

De vier jongeren die aangeven dat zijzelf verantwoordelijk zijn voor de ervaren barrières spreken in termen van ‘eigen schuld’ en ‘op de blaren zitten’. Dit zijn allemaal jongeren waarbij hun druggebruik of strafbare feiten negatieve gevolgen heeft veroorzaakt.

3.6.1.2 Relativeren en normaliseren

Hierboven werd reeds vermeld dat jongeren met de ervaren barrières kunnen omgaan door deze te vergelijken met andere (‘ergere’) gebeurtenissen op andere momenten of plaatsen en met andere betrokkenen en op basis daarvan tot de conclusie komen dat ze er nog goed vanaf zijn gekomen. Daarnaast kunnen ze de ervaren barrières ook relativeren door deze af te zetten tegen eerdere gebeurtenissen waarmee ze werden geconfronteerd, in de vroege kindertijd of tijdens de pubertijd, en die een grotere impact hadden, zoals het verlies van een dierbaar familielid of de uithuisplaatsing. De jongeren kunnen hun moeilijkheden echter ook relativeren vanuit de idee dat de ervaren barrières wel vaker voorkomen en hun ervaring dus niet uniek is.

“Zo is het leven nu eenmaal zeker. Als je de tv openzet, hoor je niets anders: jongeren die op straat moeten leven omdat ze geen recht hebben op een leefloon, jeugdwerkloosheid, enz..” (meisje, 22, 1) BZW, 2) woont alleen)

Deze jongeren relativeren hun ervaringen door deze te normaliseren vanuit de beschouwing dat dergelijke ervaren barrières ‘nu eenmaal gebeuren’ en inherent zijn aan de huidige westerse samenleving.

3.6.1.3 Confrontatie met onverwachte barrières

Zonder te willen stellen dat de jongeren hadden verwacht 'onkwetsbaar' te zijn, geven zeven jongeren expliciet aan dat ze niet hadden verwacht dat zij na de uitstroom tegenslagen zouden te verwerken krijgen. De barrières die bij deze jongeren het meest voorkomen, zijn de maatschappelijke barrières.

"Nu geloof ik daar wel in, dat dat [tegenslag] kan gebeuren. Ik waande me daarvoor superman, nu weet ik wel beter." (jongen, 19, 1) Gl, 2) woont alleen)

De verwachting geen barrières te ervaren, liet de jongeren toe om zonder angst door het leven te gaan en naar de toekomst te kijken. Wanneer deze verwachting tijdens de transitieperiode doorpikt wordt, of wanneer deze kort vóór de uitstroom werd doorpikt en de desillusie door een negatieve ervaring bevestigd wordt, voelen deze jongeren zich kwetsbaar en zijn ze angstig voor nieuwe tegenslagen. Ze reageren op deze ervaren barrières door handelingen te stellen die nieuwe tegenslagen moeten voorkómen (uit preventief oogpunt), of ze reageren eerder gelaten en geven aan de moeilijkheden op te lossen als ze zich stellen (uit curatief oogpunt).

"Nee, had niet gedacht dat het voorbije jaar zo hobbelachtig zou zijn verlopen. (...) Ik heb daar wel een 'knak' door gekregen. Nu denk ik voortdurend: wat zal het volgende zijn?" (meisje, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) cat. 1 - BZW)

3.6.1.4 Uiting van boosheid in wraakgevoelens en confrontatie met angst

Een vierde cognitieve reactie op de ervaren barrières zijn emoties. Angst en boosheid zijn aangehaalde emotionele reacties op negatieve gebeurtenissen. Deze boosheid is onder andere gericht zijn op de 'verantwoordelijke' van de tegenslag, omwille van de idee dat hij/zij de veroorzaker is van de tegenslag, maar kan ook voortkomen uit een vorm van frustratie omdat de verantwoordelijke niet 'gestraft' wordt.

De jongeren uiten een sterk verlangen, vanuit deze boosheid, om de verantwoordelijke 'iets aan te doen'. Het gaat hier vooral om het bedenken van wraakacties en handelingen als een soort van uitlaatklep, zonder deze daarom ten uitvoer te brengen.

"Ik haat mijn middelbare school en alle leerkrachten daar. Door me altijd 'domkop' te noemen, heb ik mijn diploma niet behaald. Ik was het zo beu, al die verwijten. Hoe vaak dat ik al geen plannen heb gemaakt om die school in brand te steken." (jongen, 19, 1) thuisbegeleiding, 2) woont samen met partner)

Naast boosheid is angst een vaak vermelde emotie wanneer jongeren met tegenslagen geconfronteerd worden. De jongeren gaan de confrontatie met het angstgevoel aan. Angst is hierbij het vertrekpunt voor een doelgerichte actie waardoor de negatieve gebeurtenis naar de toekomst toe afneemt en niet meer, of minder, zal optreden.

“Toen bleek dat ik geen recht had op een werkloosheidsuitkering ben ik naar het OCMW getrokken, maar daar konden ze me ook niet direct helpen. Ja, ik had toen echt angst voor wat komen zou. Want geen geld, is geen huur betalen en geen eten. (...) Ik was echt bang, moest wel iets doen om, ja, om mijn eigen vel te redden.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

3.6.2 Gedragmatige reactie op de barrières

Naast het cognitief omgaan met moeilijkheden, kunnen de jongeren ook daden stellen en overgaan tot (fysieke) oplossingen om de moeilijkheden de baas te kunnen. Op basis van de verhalen van de 32 respondenten die behoren tot typologie 2 blijkt dat er verschillende wegen zijn naar ‘herstel’, waarbij zowel persoonlijke als omgevingshulpbronnen te onderscheiden zijn om met de moeilijkheden om te gaan.

Het ‘gewicht’ dat toegekend wordt aan individuele dan wel omgevingshulpbronnen is verbonden met het toekomstperspectief van deze jongeren ten tijde van de eerste onderzoeksfase.

De zeven jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, zonder moeilijkheden, maar toch moeilijkheden hebben ervaren tijdens de transitieperiode, doen louter beroep op individueel kapitaal om de moeilijkheden de baas te kunnen. De 14 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, doch verwachtten dat moeilijkheden hun pad zouden kruisen, doen beroep op individueel én sociaal kapitaal om de moeilijkheden op te lossen. De 11 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst negatief inzagen, slagen er toch in om de moeilijkheden de baas te kunnen door beroep te doen op sociaal kapitaal (zie tabel 13).

Tabel 13: Gedragmatige reacties - typologie 2

TOEKOMSTPERSPECTIEF EERSTE ONDERZOEKSFASE	GEDRAGSMATIGE REACTIES
De jongeren verwachtten geen moeilijkheden	Individueel kapitaal
De jongeren verwachtten tijdelijke moeilijkheden	Combinatie individueel en sociaal kapitaal (informeel sociaal netwerk)
De jongeren zagen de toekomst fatalistisch in (blijvende moeilijkheden)	Sociaal kapitaal: BJB-begeleider

3.6.2.1 Jongeren die tijdelijke moeilijkheden hadden verwacht tijdens de eerste fase (n=14)

3.6.2.1.1 Sociaal kapitaal: belangrijke factor

De jongeren die ten tijde van de eerste onderzoeksfase een hobbelig parcours tijdens de transitieperiode hadden verwacht (de tussengroep), gaven toen te kennen dat intrinsieke motivatie een cruciale rol zou spelen in het wegwerken van de verwachte barrières. Aan sociale factoren werd slechts een minimale rol toebedeeld. Nu, minstens 18 maanden later, benadrukken deze jongeren dat eerder de combinatie van persoonlijke en omgevingshulpbronnen de sleutel is tot ‘herstel’. Er

wordt *evenveel belang* gehecht aan sociale dan wel aan individuele factoren om de moeilijkheden te 'herstellen'. Vooraleer stil te staan bij de persoonlijke hulpbronnen, worden de omgevingshulpbronnen besproken.

De jongeren beschouwen sociale factoren als meer dan zomaar 'triggers'; sociale factoren ervaren ze als een belangrijke houvast om de ervaren barrières weg te werken. De genoemde sociale factoren, met uitzondering van justitie en hulpverlening, zijn allemaal te situeren binnen het informeel sociaal netwerk.

Het aangaan van een (nieuwe) **relatie** is één van deze sociale factoren (n=7). Bij een (nieuwe) partner gebeurt de 'klik' om de ervaren barrières aan te pakken niet onmiddellijk, maar pas na verloop van tijd, wanneer zij inzien dat deze partner de relatie ernstig neemt en hem/haar blijft steunen tijdens moeilijke momenten. Ze bouwen de zekerheid in om zichzelf (emotioneel) te beschermen om niet gekwetst te worden. Waar sommige personen in eerste instantie geen uitweg zagen uit de negatieve spiraal, kunnen zij dit dankzij hun partner na verloop van tijd wel. Een nieuwe partner geeft hen terug hoop en moed en sterkt hen om de ervaren moeilijkheden aan te pakken. Een nieuwe partner biedt hen een vorm van perspectief. De jongeren benadrukken wel steeds dat ze zelf concrete actie (hebben) moeten ondernemen om de moeilijkheden aan te pakken, niettegenstaande de partner een onmisbare schakel is in het 'herstelproces'. Met andere woorden: de intrinsieke motivatie is het startpunt om tot actie over te gaan, maar zonder de steun van de partner zou de actie tot niets hebben geleid.

"Zij (partner) heeft me geconfronteerd met mezelf. In het begin vond ik haar een zaag, maar dan, na verloop van tijd, zie je jezelf bezig en ik weet nog dat ik dacht: 'waarmee ben ik toch bezig'. Ze heeft ervoor gezorgd dat ik me herpakt heb en de moed heb gevonden om hulp te zoeken. (...) Ik heb het uiteindelijk wel zelf moeten waarmaken." (jongen, 21, 1) G1, 2) woont samen met partner)

Cruciaal bij deze sociale factor is de *kwaliteit van de relatie*. Enkel wanneer de partner de jongere (onder)steunt tijdens de transitieperiode, wordt door de jongere veel waarde gehecht aan deze sociale factor. Jongeren die aangeven dat ze door hun partner misbruikt of mishandeld worden, duiden hun partner niet aan als belangrijke sociale factor.

De oorsprong van de ervaren barrières wordt soms in verband gebracht met problematische familiale omstandigheden zoals misbruik, verwaarlozing en 'afwezige' ouders (cf. relationele kwetsbaarheden: hoofdstuk 3, deel 2, 3.5.2). Acht van de 14 jongeren binnen deze categorie hebben dan ook geen, een slechte of een oppervlakkige band met hun familie (ouders en overige familieleden). Zes jongeren hebben positieve (ondersteunende) familiale contacten. Deze zes jongeren geven aan dat **familie** hen stimuleert hun moeilijkheden aan te pakken, ook al zijn zij niet steeds op de hoogte van de ervaren barrières tijdens de transitieperiode. Eén van deze respondenten geeft zelfs aan dat zij zonder de aanwezigheid van haar ouders de moed niet zou hebben om de moeilijkheden aan te pakken.

"Mijn moeder speelt een belangrijke rol in het doorbreken van mijn up en down leven. Zij zorgt ervoor dat ik mezelf een spiegel voor hou." (meisje, 19, 1) TCK, 2) woont alleen)

Acht respondenten hebben **kinderen** gekregen vóór of tijdens de transitieperiode. Dit ouderschap heeft bij vijf jongeren gezorgd of zorgt voor een drive om hun moeilijkheden aan te pakken (de wil

om de moeilijkheden aan te pakken, is aanwezig). Zij hebben besloten hun verantwoordelijkheid op te nemen, ook ten aanzien van de ervaren moeilijkheden.

Bij vier jongeren zorgt een **goede vriend** ervoor dat zij de moed en de wil hebben om de ervaren barrières weg te werken. De vier jongeren geven aan dat deze goede vriend reeds aanwezig was vóór de transitieperiode. Ze zien dat hun goede vriend erin slaagt de volwassen verantwoordelijkheden op te nemen, zonder noemenswaardige problemen, en willen dezelfde ‘successen’ bereiken. Dit motiveert hen om de ervaren moeilijkheden aan te pakken, onder aanmoediging van die goede vriend.

Hulpverlening komt bij deze jongeren, met uitzondering van drie jongeren, niet naar voren in de interviews. De redenen om geen beroep te doen op hulpverlening is drieërlei. Ten eerste vinden de jongeren hulpverlening ‘niet nodig’; geven ze aan de barrières onvoldoende erg te vinden om hiervoor een beroep te doen op een hulpverlenende instantie. Deze jongeren beschouwen de moeilijkheden meer als ‘facts of life’. Ten tweede hebben de jongeren reeds het gevoel voldoende door het eigen informeel netwerk te worden opgevangen en ervaren daardoor minder de behoefte aan hulp van externe diensten. Ten derde geven jongeren aan dat ze in het verleden reeds geconfronteerd werden met heel wat hulpverleners; ze hebben het gevoel door hen als een nummer behandeld te worden. Dit weerhoudt de jongeren ervan beroep te doen op professionals. Ook de idee dat ze opnieuw hun levensverhaal moeten vertellen alvorens geholpen te worden, doet hen afhaken (ook voor voortgezette hulpverlening). Twee jongeren die ouder zijn, geven expliciet aan dat ze de mogelijke gevolgen van het beroep doen op hulpverlening niet kunnen inschatten. De idee dat hun kinderen kunnen afgenomen worden wanneer ze om raad/hulp vragen, doet hen besluiten geen hulpverlening aan te spreken.

Daarnaast kan de beslissing om geen beroep te doen op formele hulp, naast de perceptie over de reactie vanuit deze instanties (zoals bijvoorbeeld geen beroep doen op hulpverlening vanuit de verwachting dat de hulpverlening toch geen meerwaarde zou betekenen), ook de bezorgdheid om het oordeel van anderen uit hun informeel netwerk een rol spelen. Zo geven twee jongeren aan dat formele hulp interessant kan zijn om de moeilijkheden aan te pakken. De reacties van het informeel netwerk hebben bij deze twee jongeren de beslissing tot formele hulp geblokkeerd. Een jongere gaf bijvoorbeeld aan niet naar het CGG te gaan omdat zijn ouders de mening zijn toegedaan dat hulpverlening geen moeilijkheden kan wegwerken.

*“Mijn ouders vonden het idee van het CGG belachelijk, dus ben ik er maar niet naartoe gegaan.”
(jongen, 21, 1) GI, 2) woont bij zijn ouders)*

De drie jongeren die wel een beroep doen op hulpverlening om de moeilijkheden aan te pakken, doen allen een beroep op hun (vroegere) begeleider van de BJB waarmee ze een vertrouwelijke band hebben.⁶² Zowel voor praktische als voor emotionele ondersteuning kunnen deze jongeren bij hun (vroegere) begeleider terecht. Voor twee van de drie jongeren zorgt hun begeleider voornamelijk voor mentale rust doordat ze weten dat hij/zij steeds klaar voor hen staat.

*“Als ik het even niet meer weet, dan bel ik X [IB], want ik weet dat zij altijd voor me klaar staat.”
(meisje, 20, 1) BZW, 2) BZW)*

---

⁶² Twee van de drie jongeren doen beroep op voortgezette hulpverlening; de andere jongere heeft nooit voortgezette hulpverlening aangevraagd.

Voor één jongere, die ten tijde van de eerste onderzoeksfase in de GI verbleef, speelt de begeleider van zijn eerder verblijf in een OIOC een cruciale schakel tijdens de transitieperiode. Voor hem is het intensieve contact met deze begeleider een stok achter de deur; een extra controle om op het rechte pad te blijven.

“Moest hij er niet zijn, de problemen zouden nooit zijn opgelost. (...) Dankzij hem doe ik mijn best om het goed te blijven doen en om tijd dingen op te merken die niet goed lopen. Hij is nu ook aan het kijken voor een noodwoning voor mij.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont op straat)

Ook jongeren die geen voortgezette hulpverlening meer wensten en die geen direct beroep doen op vroegere hulpverleners bij problemen, appreciëren het als hun vroegere hulpverlener regelmatig luistert hoe het met de jongere gaat,⁶³ zonder dat het daadwerkelijk over een echte begeleiding gaat (drie van de 14 jongeren). Dit is voornamelijk het geval bij die jongeren die hun volledige of een groot deel van hun jeugd hebben doorgebracht in dezelfde voorziening. In het begin voelde dit als bemoeizucht aan, maar naderhand sloeg de ervaring over naar bemoeizorg. De idee dat de begeleider nog contact zoekt, geeft hen een veilig gevoel: ze kunnen nog altijd advies vragen en hun verhaal doen indien ze dit nodig achten. Ze hebben een plek waar ze even naar kunnen terugkeren en ze hebben het gevoel niet volledig aan hun lot overgelaten te worden. Ook uitgenodigd worden op de jaarlijkse BBQ of een andere groepsactiviteit wordt door de jongeren sterk gewaardeerd.

“Gewoon het idee dat ze de deur blijven openhouden, doet goed. (...) Dat toont dat de betrokkenheid niet afneemt. Je bent geen geklasseerd dossier, maar een mens. Ik krijg regelmatig nog eens een uitnodiging voor een feestje of een kaartje voor mijn verjaardag of kerst. (...) Op die manier [jaarlijkse BBQ waar ex-bewoners op uitgenodigd worden] blijf ik contact hebben met de begeleiders.” (meisje, 20, cat.1 – leefgroep, 2) woont alleen)

Twee jongeren geven aan dat **ervaringsdeskundigen** voor hen als rolmodellen fungeren: zij zijn het bewijs dat de ervaren moeilijkheden niet onoverkomelijk zijn. De ervaringsdeskundigen hebben de transitieperiode aan den lijve ondervonden en hebben vaak heel wat nuttige kennis door te geven, wat het herstelproces ten goede komt, aldus beide jongeren.

Het in contact komen met **justitie** geven twee respondenten aan als specifieke reden waarom ze gestopt zijn met het plegen van strafbare feiten of waarom ze geen strafbare feiten meer willen plegen. Hierbij gaat het dan vooral over de gevangenis als negatieve ‘motivatie’. Zij willen niet in de gevangenis terecht komen (*“criminaliteit is geen detentieperiode waard”*). De reden waarom deze twee jongeren justitie expliciet benoemen, heeft te maken hebben met de procedure van uithandengeving die boven hun hoofd hing tijdens de eerste onderzoeksfase. De rechter heeft hen evenwel een nieuwe kans gegeven om hun leven op een positieve manier in handen te nemen en deze kans willen ze met beide handen grijpen.

De analyse maakt ook duidelijk dat bepaalde sociale factoren voor dezelfde persoon eerst bijdragen tot het initiëren en bestendigen en nadien tot het aanpakken van moeilijkheden. Zo was ouderschap voor drie jongeren eerst een reden voor de moeilijke transitie. Nadien was ouderschap een reden om de moeilijkheden een halt toe te roepen.

---

⁶³ Deze jongeren hebben geen hulpverlener meer, maar af en toe neemt hun vroegere hulpverlener uit zichzelf nog contact met hen op. Dit wordt enorm geapprecieerd door de jongeren.

“De eerste maanden dat ik zwanger was, zat ik financieel volledig aan de grond. Ik vond nergens werk, mijn lief had het afgebeld. Ik weet nog dat ik toen veel heb gedacht: ‘was ik maar nooit zwanger geweest’. [stilte]. Nu [15 maanden later] zou ik alles doen voor mijn dochter. Zij is het belangrijkste in mijn leven.” (meisje, 19, 1) G1; 2) woont alleen)

3.6.2.1.2 Individueel kapitaal: de rol van de actor als persoon

Aangezien de respondenten, naast het belang van sociale factoren, belang hechten aan zichzelf als actor, is het ook belangrijk om de persoonlijke hulpbronnen die hebben geleid tot het aanpakken van de moeilijkheden onder de loep te nemen. De respondenten geven immers expliciet aan dat in het aanpakken van moeilijkheden ook interne, persoonlijke motieven nodig zijn, naast de aanwezigheid van sociale factoren. De identiteitstransformatie is de meest genoemde en belangrijkste individuele hulpbron die geleid heeft tot het aanpakken van de moeilijkheden. De idee van een identiteitstransformatie kwam ook reeds tijdens de eerste onderzoeksfase ter sprake, zij het op een minder veelzijdige en expliciete manier.

Ik WAS een jongere uit de BJB en ik BEN nu ‘iemand anders’: identiteitstransformatie

Elf jongeren geven aan dat ze tijdens de transitieperiode, na het verlaten van de BJB, langzaam maar zeker een andere identiteit hebben gecreëerd. Deze nieuwe identiteit is gecreëerd door in zichzelf te geloven en door meer bewust te zijn van hun kwaliteiten. Deze bewustwording was nog niet aanwezig tijdens de eerste onderzoeksfase daar ze over zichzelf spraken in labels zoals bijvoorbeeld ‘instellingskind’, ‘sociaal geval’, ‘moeilijk geval’. Ze hadden zich vereenzelvigd met het label. Ze hebben, langzaam maar zeker, afstand kunnen nemen van hun ‘ik als instellingskind’, ‘ik als moeilijk geval’ en de moeilijkheden die daardoor, in hun ogen, gegenereerd zijn (vb. stigmatisering door huisbazen omwille van hun BJB-verleden; problematische relatie met de ouders, zowel vóór als tijdens de transitieperiode, doet hen twijfelen aan zichzelf).

“Ik kan er nog altijd niet bij dat ik het zo bont heb gemaakt nadat ik TCK had verlaten. De problemen stapelden zich maar op (...) Ik voel me schuldig tegenover mezelf, maar ook tegenover mijn ouders. Ik hoop dat ik het snel kan goedmaken. Ik ben alvast op goede weg, denk ik, in de eerste plaats door me ervan bewust te zijn dat ik niet goed bezig was.” (jongen, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont in een kraakpand)

Zes jongeren kijken op een emotionele manier terug op hun moeilijkheden tijdens de transitieperiode. De woorden ‘schuld’, ‘schaamte’, ‘teleurstelling’ staan centraal, ook al wijten ze de ‘oorzaak’ van de moeilijkheden niet steeds aan zichzelf (cf. cognitieve reacties, zie hoofdstuk 3, deel 2, 3.6.1.1). Ze begrijpen in eerste instantie niet dat het zover is kunnen komen of dat ze niet eerder hun moeilijkheden hebben aangepakt. Ze voelen onbegrip voor, en zijn kwaad op ‘die andere persoon’ in hen die het zover heeft laten komen. Ze zijn dan ook hard voor zichzelf. In tweede instantie schamen ze zich naar hun omgeving omdat de transitieperiode met tal van moeilijkheden is verlopen.

“Het is nu moeilijk te aanvaarden dat ik zo’n verschrikkelijke etter moet geweest zijn voor mijn moeder de laatste jaren en maanden. (...) En ik heb zoveel mensen letterlijk bestolen en belogen. Diepe schaamte, ja, dat voel ik.” (meisje, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

In het verlengde van hun emotionele kijk op de moeilijkheden, geven vijf jongeren aan zich te willen bewijzen tegenover zichzelf en de omgeving. Een rode draad binnen deze verhalen is dat het verleden een krachtbron is om het anders (en beter) te doen. Ze willen af van het etiket ‘instellingskind’ dat de maatschappij op hen kleeft door te bewijzen dat ze in staat zijn de moeilijkheden op te lossen. In de eerste plaats willen ze zich bewijzen tegenover zichzelf (“*ik kan het, ondanks mijn moeilijke jeugd*”), en in de tweede plaats tegenover hun omgeving.

“De leerkrachten en zelfs opvoeders zeiden tegen mij dat ik niet veel zou bereiken in het leven, dat ik ook aan de drugs zou zitten, gelijk mijn vader. Wel, ik heb vele moeilijke momenten gekend, maar nu is de tijd gekomen dat ik eens ga tonen wat ik waard ben.” (jongen, 20, 1) OTS, 2) woont alleen)

Het rugzakje blijft aanwezig

De beslissing om hun moeilijkheden aan te pakken, gaat gepaard met angst. Ze hebben angst dat ze er niet in zullen slagen succesvol en blijvend de moeilijkheden aan te pakken, ondanks hun wil om iets aan de moeilijkheden te doen. De moeilijkheden hebben zich immers opgestapeld daar ze vaak hebben gevlucht van hun problemen. Op het moment dat ze de beslissing genomen hebben om de moeilijkheden aan te pakken, geven ze aan dat ze zich bewust zijn geworden van hun ‘vluchtgedrag’. Ze beseffen dat het tijd wordt om hun problemen en gevoelens onder ogen te zien en actie te ondernemen. Dit inzicht wordt aangewakkerd door de aanwezigheid en hulp van hun (nieuwe) partner, familieleden waarmee ze nog een band hebben, hun kinderen, vrienden of hulpverlening en het besef dat een uitweg mogelijk is. De jongeren hebben een positief, doch realistisch toekomstperspectief. Ze geven aan vooral vooruit te kijken, maar weten dat ze de voorgaande periode steeds met zich zullen meedragen.

“Ik heb te laat de effort gedaan om mijn moeilijkheden aan te pakken. Ik heb in feite zeker drie jaar van mijn leven verspild. (...) Een mens moet voor hem kijken, niet achter hem, maar het blijft in mijn rugzakje zitten.” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

Tijdens moeilijke periodes dachten ze al eerder om de moeilijkheden aan te pakken, maar elke poging mislukte of het bleef eerder bij een loutere gedachte. De redenen hiervoor zijn van velerlei aard: fysieke redenen zoals langdurige ziekte; een opeenstapeling van snel op elkaar volgende tegenslagen zoals geldgebrek, slechte huisvesting en werkloosheid; de afwezigheid van een steunende persoon. De opportuniteit om de moeilijkheden eerder aan te pakken was niet aanwezig. Naderhand hebben ze evenwel de ‘klik’ gemaakt om de moeilijkheden aan te pakken, met steun van de sociale factoren.

“Ik wilde me echt herpakken. Ik dacht: als ik werk vind, dan ben ik vertrokken. Maar ja, werk vinden, dat was makkelijker gezegd dan gedaan. Niemand wilde me aannemen, omdat ik geen diploma had. En van deze tegenslag opnieuw met drugs begonnen, en zo opnieuw van af. (...) Uiteindelijk heb ik, ook dankzij mijn beste maat, bij mezelf gezegd: ‘Herpak je en toon dat je de wil hebt om er te geraken.’” (jongen, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont alleen)

3.6.2.1.3 De positieve trend aanhouden

Volgens de 14 respondenten is het aanpakken van de moeilijkheden geen sinecure. Wat evenwel nog moeilijker is, aldus de jongeren, is de positieve trend waarin ze momenteel verkeren, aanhouden. De jongeren geven aan dat het 'recovery' proces een moeizaam en waarschijnlijk een levenslang proces zal zijn. De belangrijkste kapstok die hen helpt om de positieve trend aan te houden, is een ondersteunde ('zorgende') omgeving, aldus de jongeren.

Het is belangrijk dat ze een omgeving hebben die hen steunt. De respondenten benadrukken dat zij de beslissing en de eerste stappen om de moeilijkheden aan te pakken zelf hebben genomen, maar dat de sociale factoren een belangrijke (evenwaardige) rol spelen in het beslissingsproces om de moeilijkheden aan te pakken. Deze sociale factoren blijken belangrijke bronnen van steun te zijn en dit in alle fasen van het 'herstelproces': zowel bij de start als bij het consolideren in periodes waarbij moeilijkheden zich mogelijks kunnen opstapelen (vangnet bij moeilijke momenten). Ze voelen zich immers gesteund, krijgen de kans om hun leven terug op het juiste spoor te krijgen en te houden.

Niet alleen het onderhouden van bestaande (ondersteunende) bindingen, maar ook het breken met oude bindingen ('slechte' vrienden) zal cruciaal blijven, aldus vijf jongeren.

Daarnaast is het belangrijk dat de omgeving (zowel hun directe omgeving als de maatschappij) hen aanvaardt als een volwaardig lid van de maatschappij, zo stellen alle 14 jongeren. De jongeren willen dat de omgeving en samenleving hen aanvaarden als ex-BJB en hem/haar opnieuw kansen en vertrouwen geven. Twee respondenten benadrukken expliciet dat het aanvaard worden door de maatschappij een cruciale en noodzakelijke succesfactor is opdat moeilijkheden kunnen voorkomen worden of minstens tijdig kunnen worden aangepakt.

Ook het maken van toekomstplannen helpt moeilijkheden (voor)tijdig op te lossen. De jongeren stellen hun ideaalbeeld van een gezinsleven (verder) te willen uitbouwen ('werk, huisje, tuintje, kindje') en (toekomstige) moeilijkheden passen niet in het verhaal.

3.6.2.2 Jongeren die geen moeilijkheden hadden verwacht tijdens de eerste fase (n=7)

De jongeren die ten tijde van de eerste onderzoeksfase een positieve transitieperiode hadden verwacht, zonder moeilijkheden, zijn enigszins verrast dat ze moeilijkheden hebben gekend of kennen. Om de moeilijkheden aan te pakken, spelen sociale factoren geenszins een cruciale rol, integendeel. Deze jongeren geven allen aan **intrinsiek gemotiveerd** te zijn om de moeilijkheden zo snel als mogelijk om te buigen. Ze doen dit louter voor zichzelf. Ze geven aan de hulp van anderen hiervoor niet nodig te hebben.

De kans dat ze in de toekomst in hetzelfde vaarwater terecht zullen komen, schatten ze bijzonder klein in omdat ze niet meer in dezelfde situatie *willen* terecht komen. Ze zijn tot inzicht gekomen dat het leven een parcours met hindernissen is dat moet aangepakt worden. Het verschil met vroeger is dat ze van zichzelf vinden dat ze een realistische visie op het leven hebben gekregen. Vóór de transitieperiode dachten ze immers zonder moeilijkheden door het leven te gaan. Om in de toekomst zoveel mogelijk moeilijkheden te voorkómen, vermijden ze triggers die moeilijkheden zouden

kunnen uitlokken, zoals zwartwerk, ‘slechte’ vrienden of bepaalde buurten. Het preventieve aspect vinden zij belangrijker dan het curatieve aspect.

“Vroeger waande ik me superman. Ik dacht dat niets me zou gebeuren. Niet dus. (...) Het is belangrijk om niet bij de pakken te blijven zitten en direct actie te ondernemen.” (jongen, 19, 1) OOC, 2) woont bij haar ouders)

3.6.2.3 Jongeren met een fatalistisch toekomstperspectief tijdens de eerste fase (n=11)

Voor de 11 jongeren die ten tijde van de eerste onderzoeksfase de toekomst niet rooskleurig tegemoet zagen, blijkt echter – minstens 18 maanden later – dat de transitieperiode positiever is verlopen dan verwacht. Zij geven aan dat deze onverwacht positieve transitie in eerste instantie te danken is aan de **hulpverlening**. Vier jongeren doen beroep op voortgezette hulpverlening, en vijf andere jongeren kunnen steeds rekenen op hun vroegere begeleider waarmee ze een vertrouwelijke relatie hebben, ook nadat ze de deur van de BJB achter zich dicht hadden getrokken. Twee jongeren zijn tijdens de transitieperiode ten rade gegaan bij hulpverleners waarmee ze niet eerder in contact kwamen (een psycholoog werkzaam in een CCG en een begeleider uit het CAW).

Voortgezette hulpverlening als vangnet

Voortgezette hulpverlening betekent voor vier jongeren *“hun redding”, “hun noodzakelijk vangnet”*. Deze jongeren geven aan dat zij wellicht op straat of in de gevangenis waren beland, al dan niet als gevolg van individuele of relationele barrières, indien zij de steun van voortgezette hulpverlening niet gekregen hadden. Dankzij voortgezette hulpverlening hebben zij zich kunnen losmaken van sociale banden die door de jongeren als schadelijk worden bestempeld voor hun algemeen welzijn. Ook de emotionele ondersteuning die hen geboden wordt, is van cruciaal belang geweest voor het welslagen van de transitieperiode. In de eerste plaats heeft de hulpverlener er oog voor om het verleden, dat vaak aan de oorzaak ligt van de moeilijke transitieperiode, te verwerken of een plaats te geven.

“Zonder BZW? Ik denk dat ik onder een brug zou slapen nu. (...) Ook het feit dat ze mij geholpen heeft om de slechte relatie met mijn moeder een plaats te geven, betekent veel voor mij.” (meisje, 20, 1) cat.1 – TCK, 2) cat.1 - BZW)

Voortgezette hulpverlening wordt aanzien als een ‘veilige en noodzakelijke haven’. ‘Noodzakelijk’ omdat zonder de hulpverlening geen sprake zou geweest zijn van een positieve afloop. Daarnaast geven deze jongeren aan niet of nauwelijks over een ondersteunend informeel netwerk te beschikken, waardoor de ondersteuning door hulpverleners een onmisbare factor in het verhaal is. ‘Veilig’ omdat voortgezette hulpverlening hen een gevoel van veiligheid en rust geeft. Er heerst bij de jongeren een gevoel van opluchting omdat ze steeds bij iemand terecht kunnen bij problemen. Tijdens de eerste onderzoeksfase hadden ze nooit verwacht dat voortgezette hulpverlening een cruciale rol zou spelen tijdens de transitieperiode. Drie van de vier jongeren gaven toen zelfs te kennen geen voortgezette hulpverlening te willen aangezien ze op eigen benen wilden staan, zonder hulp en ‘bemoeienissen’ van buitenaf. Door de aanhoudende moeilijkheden en omdat hun toenmalige begeleider – waarmee ze een ‘band’ hadden - ook hun begeleider zou zijn bij voortgezette hulpverlening (m.a.w. omwille van de continuïteit in het traject) hebben de jongeren

beslist om hun verblijf in de BJB te verlengen (onder de vorm van TCK of BZW). De idee dat de voortgezette hulpverlening weldra stopt boezemt hen angst in. Ze zouden liever langer dan wettelijk toegelaten begeleid worden. Ze geven aan dat het allesbehalve gemakkelijk zal zijn om de band met de hulpverlener te moeten loslaten. Deze jongeren zijn bang dat ze moeilijkheden niet de baas gaan kunnen en voelen zich erg onzeker over de toekomst.

“Binnen drie maanden stopt het officieel. En dan? Bij wie moet ik dan terecht? Ik heb schrik, echt schrik om alleen te vallen.” (jongen, 20, 1) cat.1 - leefgroep, 2) BZW)

‘Nazorg’ als cruciale factor

Vijf jongeren kunnen steeds rekenen op een begeleider waarmee ze een ‘band’ hebben opgebouwd tijdens hun verblijf in de BJB.⁶⁴ Bij twee van de vijf jongeren is deze begeleider niet de laatste hulpverlener die hen heeft begeleid, maar een hulpverlener die tijdens hun traject een bijzondere indruk heeft nagelaten. Bij twee andere jongeren is de begeleider die nazorg voorziet dezelfde begeleider die op het einde van het traject in de BJB aan zijn/haar zijde stond. De laatste (vijfde) jongere heeft beroep gedaan op voortgezette hulpverlening, maar is gestoten op de maximale leeftijdsgrens van 21 jaar. Op vraag van de jongere loopt deze hulpverlening officieus verder, met dezelfde begeleider.

Voor de vijf jongeren is de hulpverlener een cruciale schakel om de moeilijkheden aan te pakken. De hulpverlener zorgt ervoor dat de jongeren hun leven opnieuw op de rails krijgen, dat ze hun leven terug op orde kunnen brengen. Ze kunnen bij hem/haar terecht met hun verhaal, ook al hadden sommigen (vier van de vijf jongeren) de deur van de BJB op hun 18de achter zich dicht getrokken. De hulpverlener zorgt voornamelijk voor emotionele ondersteuning om moeilijke momenten door te komen waarbij hij/zij ook oog heeft voor het verleden. De jongeren zijn ervan overtuigd dat, zonder hun hulpverlener, de moeilijke transitieperiode geen positieve keerpunten zou kennen of gekend hebben. Tijdens de eerste onderzoeksfase hadden de jongeren nooit verwacht dat een hulpverlener een cruciale hulpbron zou zijn tijdens de transitieperiode.

Mijn begeleidster van X [naam voorziening] heeft ervoor gezorgd dat ik opnieuw in mezelf ben gaan geloven. (...) Ik had dat nooit gedacht. Ik heb wel altijd goed overeen gekomen met haar, dat wel, maar niet gedacht dat we nog contact zouden hebben.” (meisje, 20, 1) cat.1 – leefgroep, 2) woont alleen)

De hulpverlener fungeert als een vertrouwenspersoon en is voor de jongere niet vervangbaar. Wat de hulpverlener zo speciaal maakt, is zijn/haar niet aflatende vasthoudendheid, ook nadat de jongere in eerste instantie duidelijk had gemaakt geen hulp te willen. Ze geven de jongere meer (zelf)vertrouwen, zijn oprecht geïnteresseerd en stimuleren hun interesses. De gedachte om de band met hun hulpverlener te verliezen, schrikt hen behoorlijk af.

“Eerst had ik zoiets van: ‘waarom belt zij [hulpverlener] me nu? Ik ben al drie jaar weg uit die instelling.’ In het begin heb ik het afgeblokt, maar na een tijdje heb ik dan toch es de telefoon opgenomen. Die was kei-enthousiast om mij te horen. (...) Ze belt me wekelijks op en ik mag ze steeds bellen als ik me niet goed voel. (...) Neen, als zij [hulpverlener] zou wegvallen, ik weet niet wat ik zou

---

⁶⁴ Tijdens de eerste onderzoeksfase kwam de begeleidingsstijl van de ‘ideale’ begeleider reeds ter sprake. De componenten zijn nog steeds dezelfde, met name vertrouwelijkheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit.

doen. Ik babbel ook wel met anderen, maar dat is niet zoals met haar. (...).” (jongen, 19, 1) GI, 2) woont alleen)

De flexibiliteit, toegankelijkheid, de aanklampende houding en het werken op maat van de jongere zijn kenmerken die de jongeren sterk waarderen in de hulpverleningsrelatie.

“Hij [hulpverlener] blijft bellen totdat je opneemt. Soms vind ik dat ambetant, maar eigenlijk is het goed dat hij dat doet. (...) Op die manier heb ik mij herpakt, dankzij hem. (...) Hij is zo open, eerlijk, en luistert eerst naar mij zonder daarom persé met oplossingen voor de dag te willen komen.” (jongen, 19, 1) OOOO, 2) woont alleen)

Alle jongeren onderstrepen het belang van bereikbaarheid. Naast de geplande momenten is hun begeleider steeds bereikbaar via gsm of via sociale netwerksites (zoals Facebook). Niettegenstaande de jongeren zelden gebruik maken van deze digitale mogelijkheden, geeft het hen gemoedsrust dat ze op iemand kunnen rekenen bij (acute) problemen.

“Hij zegt dat ik altijd mag bellen of sms’en als er iets scheelt. Heb dat nog maar één keer gedaan [toen hij in de verleiding kwam om drugs te nemen], maar het idee dat hij er voor me is, altijd en overal, geeft me een gerust gevoel.” (jongen, 19, 1) OOOO, 2) woont alleen)

‘Ongekende’ hulpverlening

Twee jongeren zijn tijdens de transitieperiode ten rade gegaan bij hulpverleners waarmee ze niet eerder in contact kwamen (een psycholoog werkzaam in een CCG en een begeleider uit het CAW). Beide jongeren geven aan dat ze een aantal procedures moesten passeren vooraleer ze terecht konden bij de hulpverlening: ze moesten langs intakeprocedures, of stonden een tijdje op een wachtlijst. De stap naar de hulpverlening zetten, was niet evident. Ze hadden zich vooraf een beeld gevormd van het soort organisatie waar ze naartoe gingen. Eén jongere is enkele keren op zijn stappen terug gekeerd. Uiteindelijk bleek het eerste contact heel goed mee te vallen, aldus de beide jongeren. De waardering van de jongeren over de hulpverlening komt tijdens het interview sterk aan bod. De waardering verwijst zowel naar de relatie met de hulpverleners, als naar de inhoud van de hulpverlening. Deze hulpverleners hebben hen geholpen in het proces om de moeilijkheden aan te pakken in een vertrouwelijke sfeer. Bij één jongere was zijn ex-begeleider van de BJB de cruciale wegbereider tot contactname met de hulpverlening. Dankzij de steun van de ex-begeleider voelde de jongere zich ‘veilig’ genoeg om de stap naar de psycholoog te zetten.

“Ik wist niet meer wat te doen. Ik heb toen gebeld naar X [begeleider van toen hij op TCK zat] en hij heeft me overtuigd om naar het CGG te gaan. (...) In het begin was dat wat raar, maar het heeft me eigenlijk wel geholpen om in te zien hoe ik het [moeilijkheden] anders kon aanpakken.” (jongen, 20, 1) cat. 1 - TCK, 2) woont alleen)

Naast de hulpverlener geven twee jongeren aan dat ervaringsdeskundigen, ‘lotgenoten’ zoals ze zelf zeggen, ook een belangrijke rol spelen tijdens de transitieperiode. Praten met mensen met een BJB-verleden helpt hen om het verleden te verwerken. Zij kunnen leren uit de ervaringen van mensen die vóór hen de stap naar volwassenheid (succesvol) hebben gezet. Zij zijn hiermee in contact gekomen naar aanleiding van een terugkomdag die hun voorziening had georganiseerd.

De positieve trend aanhouden

Sociale actoren, in het bijzonder hun begeleider, zijn aldus een onmisbare schakel in het ‘recovery’ proces. De jongeren hebben het gevoel dat, zonder hen, een terugval snel zou kunnen gebeuren omdat hun wil om te slagen reeds bestaande, maar nog erg fragiel is door de vele tegenslagen van de voorbije jaren. Meer nog, vijf van de 11 respondenten geven aan dat ze bij een nieuwe (serieuze) tegenslag waarschijnlijk niet meer de moed zullen hebben om het hele herstelproces opnieuw van voren aan af te doorlopen, ook al worden ze nog gesteund door hun hulpverlener. Die strijd om alles terug op te bouwen, zijn ze moe. Het proces van (her)opbouw heeft (te)veel energie en doorzettingsvermogen gevraagd. Ze zien het niet mogelijk dit nog een volgende keer aan te kunnen. Dat ze zichzelf nog steeds het etiket ‘instellingskind’ toe-eigenen, werkt dit proces verder in de hand. Deze jongeren hebben nog geen nieuwe identiteit gecreëerd, omdat hun verleden nog te zwaar doorweegt op de transitieperiode. Er is nog geen sprake van een identiteitstransformatie.

“Ik heb meer dan twee jaar gezwoegd om te staan waar ik nu sta. (...) Ik geloofde er echt niet in, maar dankzij mijn begeleider is alles goed gekomen. (...) Ik heb gebroken met slechte vrienden, mijn lief [die haar sloeg] aan de deur gezet, ik heb vast werk gevonden, en dit allemaal dankzij haar. Moest ik nu alles wat ik heb opgebouwd opnieuw verliezen, neen, ik kom dat niet te boven. (...) Mijn rugzak weegt veel te zwaar daarvoor.” (meisje, 19, 1) cat.1 – leefgroep, 2) woont alleen)

De jongeren geven aan dat ze de toekomst hoopvol *willen* tegemoet zien, maar dat tal van factoren dit plan kunnen dwarsbomen, zoals stigmatisering door de maatschappij waardoor ze de kans niet krijgen zich te bewijzen, of het verlies van hun begeleider die een onmisbare schakel is tijdens de transitieperiode en later. Net omwille van de fragiliteit dromen ze van een mooie toekomst, eerder dan zich uit te spreken over duidelijk afgelijnde doelen en plannen.

“Ik hoop ooit een huis te kunnen kopen, en een vrouwtje te ontmoeten die mij begrijpt. (...) Maar het leven is zo onvoorspelbaar. Wat als X [hulpverlener] er niet meer is? Wat als ik de kans niet krijg om een leuke job uit te oefenen. (...) Wat als? Begrijp je? De zeepbel kan zo snel uit elkaar spatten. En daarom zeg ik altijd: ‘we zien wel wat de toekomst brengt’.” (jongen, 19, cat.1bis - leefgroep, 2) woont alleen)

Om hun toekomstkansen maximaal te vrijwaren, geven de jongeren ook aan dat het belangrijk is dat de omgeving (zowel hun directe omgeving als de maatschappij) hen aanvaardt als een volwaardig lid van de maatschappij. Volgens de respondenten is het belangrijk dat zowel hun directe omgeving als de maatschappij hen aanvaardden met hun verleden, met hun rugzak, ongeacht de ballast die in de rugzak steekt.

3.7 TYPOLOGIE 3

Negen jongeren behoren tot de derde typologie. Zij beschouwen de transitieperiode als ‘erg moeilijk’, in eerste instantie omwille van individuele barrières die ze in grote mate koppelen aan relationele en/of maatschappelijke barrières.

3.7.1 Cognitieve reacties op de barrières

Drie verschillende cognitieve reacties op de ervaren barrières kunnen bij de jongeren die behoren tot typologie 3 onderscheiden worden: 1) het stellen van de waarom-vraag; 2) de ervaren barrières verdiend; 3) de ervaren barrières negeren en/of taboeïseren (zie tabel 14).

Tabel 14: Cognitieve reacties - typologie 3

Cognitieve reacties	N respondenten
De waarom-vraag en self-blame => oorzaak: zichzelf	5
De ervaren barrières 'verdiend'	5
Negatie en taboeïsering	4

3.7.1.1 De waarom-vraag en self-blame

Deze jongeren maken – meer dan de jongeren die aangeven de barrières aan te pakken – attributies; ze zoeken naar de oorzaken van de barrières. De jongeren worstelen met de 'waarom'-vraag.

“Ja, het is mijn eigen schuld [dat ik geen vast werk vind]. Ik had beter mijn diploma [secundair onderwijs] behaald. Maar langs de andere kant, waarom bij mij?” (jongen, 20, 1) cat.1 - leefgroep, 2) cat.1 - BZW)

Door antwoord te zoeken op deze waarom-vraag proberen ze betekenis te geven aan de ervaren barrières. Uit de gesprekken blijkt dat de jongeren, uitgezonderd één, de oorzaak steeds bij zichzelf leggen, met schuldgevoel en zelfverwijt tot gevolg.

“Ik peis dat ik dat uitstraal, zo van ‘diene gast komt uit de BJB, dus die moet ge niet pakken als huurder.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

Soms blijkt ook impliciet, uit de wijze waarop de respondent het verhaal vertelt, dat hij/zij zichzelf zaken verwijt:

“Mijn mama had mij voor de eerste keer in mijn leven een briefje van 100 meegegeven om te gaan winkelen. (...) Maar in plaats van daar eten mee te kopen, wat doe ik, ik koop daar twee Playstation spelletjes mee. (...) Dom van mij natuurlijk, precies of dat nooit zou uitkomen. (...) Bij thuiskomt mijn ma nog proberen wijs te maken dat ik bestolen was geweest, maar mijn verhaal was eigenlijk ongeloofwaardig. (...) Ze heeft me dan buiten gegooid, diezelfde dag nog.” (meisje, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont op straat)

De oorzaak wordt zowel bij het eigen gedrag ('waarom heb ik me zo gedragen?') als bij de eigen persoonlijkheid of het eigen karakter (vb. 'ik ben dom') gelegd.

De reacties van personen uit hun sociaal netwerk zorgen er ook voor dat de jongeren de oorzaak van de ervaren barrières bij zichzelf leggen. Zo geeft een respondent aan dat de reactie van haar BZW-begeleider een rol speelde bij het ontstaan van haar self-blame:

“Mijn begeleider zegt dat het mijn schuld is dat de zoektocht naar een huis zo lang heeft geduurd. Ik had er immers te lang mee gewacht. (...) Ze was echt boos op mij en verweet me dat ik nu niet droevig moest zijn, dat het mijn eigen schuld was.” (20 jaar, 1) cat.1 - BZW, 2) cat.1 - BZW)

3.7.1.2 De barrières ‘verdiend’

Vijf jongeren geven aan met de ervaren barrières om te gaan door te stellen dat ze dit op één of andere manier hebben ‘verdiend’. Ze zijn de mening toegedaan de barrières te ‘verdienen’, onder andere door hun opstandig gedrag tijdens de tienerjaren, het plegen van strafbare feiten en/of het voorliegen van hun directe sociale omgeving. Twee meisjes stellen:

“Ik geloof in karma: het komt terug. Ik heb al veel dingen gedaan die echt niet kunnen, zoals stelen enzo of mensen in elkaar slaan. Dus eigenlijk is het niet verwonderlijk dat het leven mij ook slecht gezind is.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

“Door het feit dat ik vroeger veel slechte dingen heb gedaan, moet niemand mij. (...) Het ligt aan mij dat ik geen vrienden heb. De slinger slaat terug.” (meisje, 21, 1) GI, 2) woont bij vrienden)

3.7.1.3 Negatie en taboeïsering

Vier jongeren geven aan de barrières en de aangewakkerde gevoelens (proberen) te ontkennen. Dit kan op twee manieren. Ten eerste proberen twee jongeren niet meer aan de tegenslag(en) te denken. Ze willen er met niemand over praten. Zo stelt een jongere, die zich gepest en bedreigd voelt door collega’s op het werk:

“Ik probeer dat eigenlijk gewoon te vergeten, doe alsof dat niet gebeurd is. (...) Ik probeer echt gewoon daar niet aan te denken en gewoon voort te gaan zoals het vroeger was, alsof dat niet is gebeurd.” (jongen, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

Ten tweede houden twee jongeren ten aanzien van anderen de schijn op en doen ze alsof de tegenslag hem/haar niet raakt. Deze jongeren doen dit omdat ze ‘geen medelijden van mensen willen’ en niet over de tegenslag willen praten.

“Ik wou daar eigenlijk niets over zeggen in feite [fysieke mishandeling door de partner], niet tegen mijn begeleider, tegen niemand eigenlijk. Ik wou het achter mij laten. (...) Ik hoef geen medelijden, echt niet.” (meisje, 20, 1) pleegzorg, 2) woont alleen)

Eén jongere neemt uitdrukkelijk het woord ‘taboe’ in de mond: de jongere maakt de tegenslag tot een taboe, iets waarover niet gepraat mag worden. Dit betekent niet dat de jongere de tegenslag al heeft verwerkt.

Respondent: Het is zo om de zoveel maand dat ik zo in mijn bed lig en dat ik er dan aan denk [seksueel misbruik door vader]. Dan kan ik er uiteraard niet van slapen.

Interviewer: En wat denk je dan?

Respondent: Zo van 'het is mijn schuld'. En dan speelt dat filmpje weer van vooraf aan, dat beeld van dat, ja, van die betastingen door mijn vader, en dan word ik zo heel onrustig. (...) Ik maak het tot een taboe, want erover praten doe ik niet." (meisje, 21, 1) GI, 2) woont bij vrienden).

Hoewel de jongeren de tegenslag bewust negeren, zijn drie (van de vier) jongeren van oordeel dat er wel over praten beter zou zijn, in de eerste plaats voor de verwerking van de tegenslag. Ze kunnen evenwel niet over de ervaren barrières praten.

"Ik weet het niet waarom ik er niet over wil praten. (...) Langs de andere kant wil ik wel praten, maar ik kan het gewoon niet. Ik blokkeer altijd. Het is gewoon iets dat altijd zegt 'niet praten'." (meisje, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont op straat)

Het moeizaam of niet praten over de moeilijkheden wordt verderop in de diepte uitgewerkt (cf. 3.7.2.2 verderop in het hoofdstuk)

3.7.2 Gedragmatige reacties op de barrières

Bij deze jongeren (N=9) zien we dat beroep wordt gedaan op internaliserend gedrag om met de moeilijkheden om te gaan. Het grote verschil met de jongeren die aangeven er wel in te slagen de moeilijkheden aan te pakken, is dat deze jongeren aangeven de moeilijkheden 'oppervlakkig' te willen aanpakken, eerder dan de moeilijkheden in de kern aan te pakken door een beroep te doen op persoonlijke en/of omgevingshulpbronnen.

"Het is zoals je wassen zonder zeep. Je spoelt het vuil wel grotendeels weg, maar gewassen zal je niet zijn. Zo pak ik ook mijn miserie aan." (jongen, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

Tabel 15 maakt duidelijk dat de gedragmatige reacties op de ervaren barrières een patroon vertonen met de eerdere toekomstverwachtingen van de jongeren tijdens de eerste onderzoeksfase:

Tabel 15: Gedragmatige reacties - typologie 3

TOEKOMSTPERSPECTIEF EERSTE ONDERZOEKSFASE	GEDRAGSMATIGE REACTIES
Negatief toekomstperspectief	Automutilatie (n=4) of wenen (n=2) Druggebruik (n=3)
Positief toekomstperspectief met moeilijkheden	Wenen (n=3) of opzetten van een masker (n=2) Druggebruik (n=3)

3.7.2.1 Internaliserend gedrag

Wanneer de jongeren gevraagd wordt hoe ze met hun moeilijkheden omgaan en wat ze specifiek doen op momenten dat ze zich slecht voelen, halen ze uiteenlopende reacties en gedragingen aan. De meest aangehaalde reacties zijn het stellen van zelfbeschadigend gedrag (n=4) en wenen (n=5). Andere strategieën die jongeren hanteren, zijn het opzetten van een masker, het opkroppen van de

problemen en erover piekeren, veelal alleen en in afzondering. Het praten over de moeilijkheden (al dan niet in een hulpverleningscontext) als copingmechanisme is door geen enkele jongere aangehaald.

Automutilatie

De vier jongeren die aangeven zelfbeschadigend gedrag te stellen, allemaal meisjes, geven hiervoor diverse redenen aan: twee meisjes zien het als hun straf ('omdat het mijn schuld is' of 'omdat ik het verdien'; cf. 3.7.1; cognitieve reacties op de barrières); de twee andere meisjes zien het als coping om met hun problemen om te gaan en even de pijn te vergeten ('drang om even te ontsnappen uit de realiteit' of 'om te blijven leven'). Drie meisjes hopen met dit gedrag ook een signaal te geven ('in de hoop dat mijn ouders het zouden zien en beseffen dat het niet goed met mij gaat').

De jongeren halen ook aan welk effect automutilatie nu precies op hen heeft. Dit effect is vaak dubbel en brengt op korte termijn een goed gevoel van opluchting teweeg, maar op lange termijn negatieve gevoelens.

"Krassen is een manier om mij minder onzichtbaar, onbestaand en ongewenst te voelen." (meisje, 19, 1) G1, 2) woont bij vrienden)

"Omdat ik het verdriet wil omzetten in pijn en voor mij lukt dat wel." (meisje, 19, 1) cat.1 - TCK, 2) woont op straat)

Deze vier meisjes hadden tijdens de eerste onderzoeksfase een fatalistisch toekomstperspectief: ze zagen de toekomst negatief in en ze waren ook niet omringd door een sociaal netwerk. Twee jaar later geven deze meisjes aan dat hun leven op geen enkel levensdomein positief is geëvolueerd. Het zelfbeschadigend gedrag dat ze reeds stelden vóór de transitie, is tijdens de transitieperiode zelfs in intensiteit toegenomen. Eén respondent vat dit als volgt samen: *"Ik moet leren alleen te zijn. (...) Ik heb niemand en dat zal zo blijven." (meisje, 19, 1) cat.1 - TCK, 2) woont op straat)*

Andere gedragsmatige reacties

Verder kunnen jongeren hun emoties ook uiten door te wenen (n=5), veelal alleen, in afzondering op hun kamer. Een andere bijkomende strategie die aangehaald wordt, is het opzetten van een masker (n=2). In die context geven deze jongeren aan dat ze voortdurend doen alsof ze zich goed en gelukkig voelen, zowel thuis, als op het werk of bij vrienden, zodat niemand hoeft te merken dat ze zich slecht voelen. Ze verbergen hun emoties om geen aandacht te trekken.

"Als ik bij vrienden ben: pokerface, check! Ja, echt, niemand ziet aan mij dat ik eigenlijk immens verdrietig ben." (meisje, 20, 1) pleegzorg, 2) woont alleen)

Het opzetten van het masker trok één jongere zelfs door tot bij de privé-psycholoog. Dit heeft bij hem een vicieuze cirkel veroorzaakt: de jongere deed bij de psycholoog alsof alles beter en goed ging waardoor de psycholoog besliste de hulpverlening stop te zetten. Uiteindelijk ervaart de jongere nu nog minder steun. Deze jongere geeft aan dat het masker samenhangt met het stigma dat rust op het hebben van psychische problemen en op het zoeken van hulp. Hulp zoeken wordt immers geassocieerd met zwak zijn. Dat is ook één van de redenen waarom de jongeren aangeven niet of nauwelijks over de moeilijkheden te praten.

Deze gedragsmatige reacties worden voornamelijk gesteld door de jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase aangaven dat de verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode tijdelijk zouden zijn. De aanhoudende tegenslagen tijdens de transitieperiode op diverse niveaus, al dan niet als gevolg van onverwerkte trauma's uit de kindertijd, hebben ervoor gezorgd dat de transitieperiode niet is verlopen zoals verwacht.

De jongeren stellen zich te hebben neergelegd bij hun situatie en te leren leven met de moeilijkheden. De jongeren hebben geen energie om de situatie te veranderen, dit vanuit de overtuiging dat dit toch zinloos is. Door zich neer te leggen bij de situatie, geven twee jongeren aan zich minder gespannen te voelen. Zich neerleggen bij de, in hun ogen, uitzichtloze situatie zorgt er ook voor dat de jongeren geen toekomstperspectief hebben, noch in de nabije, noch in de verre toekomst.

3.7.2.2 Druggebruik als een vlucht

Naast internaliserend gedrag gebruiken zes van de negen jongeren illegale drugs en alcohol als een vorm van vluchtgedrag, om te ontsnappen aan de moeilijke transitieperiode (zie ook hoofdstuk 3, deel 2, 3.5.4.3). Hun gebruik zien ze niet meer als experimenteergedrag, maar is geëvolueerd – vóór of tijdens de transitieperiode – naar problematisch gebruik. Door alcohol en illegale drugs te gebruiken onderdrukken ze de moeilijkheden en de hierbij horende gevoelens. Zij geven aan dat zij dankzij druggebruik *“het leven nog enigszins aankunnen”*.

3.7.2.3 Praten over de moeilijkheden? NEEN

De drempel om over de moeilijkheden te praten, komt voort uit verschillende redenen. We onderscheiden vier vormen van moeite met praten: 1) het niet kunnen praten; 2) het niet durven praten; 3) het niet willen praten en 4) moeite om andere mensen te vertrouwen.

- *Niet kunnen praten of verwoorden*: hierbij beschrijven jongeren dat ze hun gevoelens niet kunnen uiten en niet weten hoe ze over hun problemen moeten praten of hoe ze hun problemen moeten uitleggen.

- *Niet durven praten*: in deze context zit de jongere met angst voor reacties, angst voor de stigma's die samenhangen met hulp zoeken en gevoelens van schaamte.

- *Niet willen praten*: hier gaat het eerder om het 'niemand tot last willen zijn', 'niemands tijd wil verspillen', niet wil 'zagen', en daarnaast ook niemand wil kwetsen.

- *Moeite om andere mensen te vertrouwen*: de jongeren praten niet over de ervaren moeilijkheden omdat zij moeite hebben om andere mensen te vertrouwen.

“Ik vind mezelf niets waard; Ik vind dat ik het niet verdien om te leven. Ik ben gewoon niet goed genoeg, in geen enkel opzicht. Ik ben twintig nu en heb deze problemen al enkele jaren. Ik wil en kan er met niemand over praten.” (jongen, 20, 1) G1, 2) woont alleen)

We merken op dat de negen jongeren die behoren tot typologie 3 niet over hun moeilijkheden praten, noch met hun informeel netwerk, noch met professionele hulpverlening (met uitzondering van één jongere die wel de hulp heeft ingeroepen van een psycholoog, maar de psycholoog heeft de sessies voortijdig stopgezet, cf. *supra*). Bij deze jongeren lijkt de ‘overlevingscultuur’ en het hieraan verbonden zelfredzaamheidsprincipe sterk ingebakken. Ze trachten in de eerste plaats zelf hun problemen op te lossen en doen geen beroep op familie en kennissen. Vijf jongeren geven aan omringd te zijn door familie en/of vrienden, maar ze kunnen/willen/durven met hen niet praten over de moeilijkheden. Twee jongeren krijgen voortgezette hulpverlening, maar deze jongeren geven aan niet met hun begeleider te praten over de moeilijkheden. Ze zijn een gesloten boek. Ze kunnen met hun begeleider niet praten over de moeilijkheden omdat ze geen ‘band’ hebben met hem/haar. De jongeren ervaren een gebrek aan verbondenheid met hun begeleider. Een gevolg hiervan is dat ze zich niet kwetsbaar durven opstellen ten aanzien van die hulpverlener, aldus beide jongeren. Voor beide jongeren is de BZW-begeleider de zoveelste nieuwe hulpverlener in de rij. Deze persoon leren kennen en vertrouwen vraagt immers veel energie die op dat moment niet aanwezig is. De enige reden waarom ze voortgezette hulpverlening doen, is omwille van praktische redenen (zoals het regelen van geldzaken).

In de passages waar het ging over hulpverlening, hadden de jongeren overwegend een negatieve houding ten aanzien van hulp zoeken en het krijgen van de hulpverlening. Twee zaken spelen hierbij een rol: 1) factoren en processen eigen aan de vraagzijde: jongeren met moeilijkheden willen om verschillende redenen geen gebruik maken van het hulpverleningsaanbod; 2) structurele factoren eigen aan de aanbodzijde die ervoor zorgen dat de diensten deze jongeren niet bereiken, zoals de gebrekkige bekendheid onder de jongeren over het hulpverleningsaanbod en de hoge drempel. Met andere woorden: naast de vaststelling dat de jongere geen beroep op de hulpverlening *wil* doen, geven de jongeren ook enkele drempels aan die ervoor zorgen dat zij geen beroep op de hulpverlening *kunnen* doen of dit althans bemoeilijkt wordt.

Ondanks hun negatieve houding ten aanzien van professionele hulp geven twee jongeren expliciet aan het jammer te vinden dat geen enkele begeleider, sinds het verlaten van de BJB, contact met hen heeft opgenomen. Ze ervaren dit als kwetsend en zien het als een bewijs dat ze niet belangrijk zijn.

“Ik had ergens misschien wel verwacht dat ze me achteraf toch nog eens zouden contacteren en vragen: ‘Hoe gaat het verder met u?’. Ze moeten daar toch ook curieus naar zijn? Ik heb daar bijna heel mijn kindertijd gewoond. Dat is dan toch een beetje zoals een kind dat het huis verlaat. Maar nee, hier was het precies van ‘Ze is weg? Ok, ze is weg.’” (meisje, 20, 1) cat.1 – TCK, 2) woont op straat)

Waarom doen ze amper beroep op formele hulp?

“Ik moet er zelf maar mee om kunnen, met de dingen die ik tegenkom. Allez, ja, anders ben ik toch echt wel een slappeling.” (jongen, 20, 1) cat.1 - TCK, 2) woont alleen)

De belangrijkste reden om geen beroep te doen op hulpverlening is omdat hun eerdere vertrouwen in de hulpverlening is beschaamd. Zeven van de negen jongeren hebben slechte ervaringen met hulpverlening in het algemeen of met een bepaalde dienst in het bijzonder. ‘Van de kastje naar de

muur', 'respectloosheid', 'gebrek aan enthousiasme', 'gebrek aan authenticiteit', zijn enkele aspecten die ervoor hebben gezorgd dat de jongere hulpverleningsmoe is. De verwachting dat niemand kan helpen, heeft dit gevoel nog versterkt.

"Ik ga mijn verhaal echt niet voor de 48ste keer opnieuw vertellen. (...) Ik heb mijn verhaal al zoveel verteld en ze [hulpverleners] luisteren toch niet. Ofwel staren ze voor zich uit, waardoor dat ge weet dat ze niet luisteren, maar enkel doen alsof. Ofwel hebben ze een kant-en klare-oplossing waar ik niet mee eens ben." (jongen, 20, cat.1 – TCK, 2) woont alleen)

De stap naar hulpverlening wordt door drie (van de negen) jongeren binnen deze typologie gezien als een teken van zwakte. Ook associëren twee jongeren hulpverlening met 'gek' zijn. De jongeren denken dat hun problemen niet groot genoeg zijn om ermee naar de hulpverlening te stappen; ze denken dat dergelijke problemen binnen de hulpverlening niet als belangrijk genoeg beschouwd zouden worden. Voorts wordt door de jongeren aangegeven dat schaamte de stap naar hulpverlening in de weg staat: schaamte om contact op te nemen met de hulpverlening, maar ook schaamte voor de moeilijkheden op zich.

"Schaamte, ja schaamte, dat is eigenlijk de reden waarom ik niet naar de hulpverlening stap. Ik wil geen gezichtsverlies lijden. Wat gaan ze zeggen: 'kijk, hij kan het leven niet aan'." (jongen, 20, 1) pleegzorg, 2) woont alleen)

Het gevoel van schaamte zou zich ook manifesteren wanneer een bekende op de hoogte zou zijn van het contact met de hulpverleningsdienst. Dit wordt aldus ook ingeroepen als verklaring om geen beroep te doen op hulpverlening.

"Stel je voor dat ze me zouden zien binnenstappen [bij een hulpverleningsdienst]. (...) Ik wil niet dat mensen denken dat ik gek ben he, of dat ik het niet alleen aankan" (jongen, 20, cat.1 – TCK, 2) woont alleen)

Waarom worden de jongeren amper bereikt?

Hierboven gaven jongeren verschillende verklaringen waarom ze er niet voor kiezen externe hulp in te schakelen. Daarnaast zijn er ook twee jongeren die aangeven dat ze eventueel wel zouden overwegen een beroep te doen op een hulpverleningsdienst, maar er niet in slagen deze hulpverleningsdienst te bereiken. In se gaat het hier om problemen rond toegankelijkheid. Een eerste belangrijke aspect dat één jongere aanhaalt, is de onbekendheid met een hulpverleningsdienst. Wanneer de dienst niet (voldoende) bekend is, kan er uiteraard ook geen contact mee opgenomen worden. Dat een jongere een dienst of het aanbod ervan niet voldoende kent, kan er bovendien reeds voor zorgen dat de jongere er weinig vertrouwen in heeft.

"Een maat van mij spreekt altijd van het CAW [kijkt me vragend aan]. Ik ken dat wel van naam, maar wat ze juist doen, dat weet ik niet. (...) Dingen waar ik weinig vanaf weet, daar heb ik dan ook geen vertrouwen in." (jongen, 20, 1) GI, 2) woont alleen)

Ook kan een gebrek aan informatie van een specifieke dienst bestaan. Zo stelt dezelfde jongere dat hij niet denkt dat de mensen van CGG geschikt zijn voor 'kleine dingen' (verwijzend naar de psychische problemen die hij ervaart), maar eerder voor 'grote dingen', zoals verkrachting.

Daarnaast hekelt een andere jongere de bereikbaarheid en beperkte openingsuren van de hulpverleningsdiensten. Hulpverleningsdiensten zijn vaak open tijdens uren waarop de jongere aan het werk is. Dat de jongere een afspraak moet maken, soms dagen van tevoren, werkt belemmerend.

“Het is op commando, je moet een afspraak maken en dan moet je er wel gaan over babbelen, terwijl je misschien net dan geen zin hebt.” (jongen, 20, 1) cat.1 – BZW, 2) woont alleen)

3.7.2.4 De negatieve trend aanhouden

De negen jongeren willen niet aan de toekomst denken; voor hen is die toekomst één groot vraagteken. Op het moment van het interview leefden ze sterk in het hier en nu en zagen ze de toekomst eerder negatief in. Drie jongeren geven, zoals gezegd, zelfs aan geen positieve toekomst te verdienen.

4 Besluit

In het tweede deel van dit derde hoofdstuk werd op basis van de levensverhalen van 58 jeugdzorgverlaters het transitieproces in kaart gebracht. Op basis van patronen, zowel tussen verschillende levensdomeinen als doorheen de tijd (vóór en tijdens de transitieperiode) binnen één levensdomein, konden drie typologieën onderscheiden worden. De jeugdzorgverlaters die geen barrières hebben ervaren tijdens de transitieperiode behoren tot typologie 1. De jeugdzorgverlaters die wel barrières hebben ervaren, behoren tot typologie 2 of 3. De barrières kunnen zich op verschillende niveaus manifesteren. Er zijn drie niveaus van barrières: het relationele niveau, het maatschappelijke niveau en het individuele niveau. De relationele barrières vormen de ‘kapstok’ waar de rest van het verhaal wordt aan opgehangen. De afwezigheid van positieve en wederkerige relaties met sleutelfiguren (ouders, partner, familieleden, kinderen, vrienden) is manifest aanwezig in de verhalen van de jongeren, zowel kwantitatief als qua intensiteit. Typologie 2 en 3 onderscheiden zich op vlak van ervaren barrières en, voornamelijk, door een verschil in cognitieve en gedragsmatige reacties op de ervaren barrières.

De 17 jongeren binnen **typologie 1** geven aan dat zij tijdens de transitieperiode op geen enkel levensdomein moeilijkheden ervaren. Twee subgroepen kunnen onderscheiden worden: een groep die aangeeft dat hun succesvolle transitieperiode een logisch vervolg is van hun levensloop tot dusver (n=11) en een groep (n=6) die aangeeft dat een positieve liefdesrelatie of vast werk ervoor zorgt dat de transitie zonder moeilijkheden verloopt.

Tweeëndertig jongeren behoren tot **typologie 2**. Iets meer dan de helft van de jongeren binnen typologie 2 (17 van de 32 jongeren) bestempelt de transitieperiode als een (erg) moeilijke fase door de ervaren barrières. Deze jongeren hebben allen, uitgezonderd vier jongeren, een gemeenschappelijke factor: ze geven aan relationele barrières te ervaren (een gebrek aan (h)echte bindingen). Het is voornamelijk door de relationele barrières dat de transitieperiode als een (erg) moeilijke periode wordt beschouwd, aldus de jongeren. De andere helft (15 van de 32 jongeren)

geeft ook aan barrières te ervaren, maar deze wegen niet zwaar genoeg door om de transitie als moeilijk te beoordelen. Deze jongeren ervaren voornamelijk uitsluitend maatschappelijke barrières (werkloosheid, slechte huisvesting, geldgebrek, stigmatisering); zes jongeren ervaren daarnaast ook relationele barrières.

Alle jongeren binnen typologie 2 slagen erin om de ervaren barrières aan te pakken. Relativeren en normaliseren, boosheid en het bedenken van alternatieve scenario's zijn veel voorkomende cognitieve reacties op de ervaren barrières. Naast het cognitief omgaan met moeilijkheden, gaan deze jongeren ook over tot (fysieke) oplossingen om de moeilijkheden aan te pakken. Ze slagen erin de barrières weg te werken door beroep te doen op individueel ('agency') en sociaal kapitaal. Het belang dat ze toekennen aan individueel dan wel sociaal kapitaal is verbonden met het toekomstperspectief van deze jongeren ten tijde van de eerste onderzoeksfase. De zeven jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, zonder moeilijkheden, maar toch moeilijkheden hebben ervaren tijdens de transitieperiode, doen louter beroep op individueel kapitaal om de moeilijkheden de baas te kunnen. De 14 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, doch hadden verwacht dat moeilijkheden hun pad zouden kruisen, doen beroep op individueel én sociaal kapitaal om de moeilijkheden op te lossen. Het informeel netwerk is het belangrijkste element van het sociaal kapitaal bij deze 14 jongeren. De 11 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst negatief inzagen, slagen er toch in om de moeilijkheden de baas te kunnen door beroep te doen op sociaal kapitaal. Zij geven aan dat deze onverwacht positieve transitie in eerste instantie te danken is aan de hulpverlening.

De jongeren binnen **typologie 3** (n=9) geven allen aan een moeilijke transitie te doorlopen. De oorzaak van deze moeilijke transitieperiode wijten zeven van de negen jongeren in eerste instantie aan individuele barrières (negatief zelfbeeld, radeloosheid en hopeloosheid, niet meer zonder drugs kunnen) die ze in grote mate koppelen aan relationele en/of maatschappelijke barrières. De barrières blijven ook niet beperkt tot één niveau. Er is sprake van een wisselwerking tussen verschillende barrières. De barrières versterken elkaar, waardoor de jongeren in een spiraal van deprivatie terechtkomen. Deze jongeren slagen er niet in de ervaren barrières weg te werken, omdat zij zowel op cognitief als op gedragsmatig vlak fatalistisch zijn ingesteld. Deze jongeren worstelen met de waarom-vraag en geven aan dat ze de ervaren barrières hebben 'verdiend'. Ze proberen de ervaren barrières uit hun gedachten te bannen en praten er niet over met anderen. Deze negen jongeren doen een beroep op internaliserend gedrag om met de moeilijkheden om te gaan. De meest aangehaalde reacties zijn het stellen van zelfbeschadigend gedrag en wenen. Ook worden vaak illegale drugs gebruikt als een vorm van vluchtgedrag, om te ontsnappen aan de moeilijke transitieperiode.

Hoofdstuk 4: Discussie en aanbevelingen

1 Inleiding

Hoofdstuk 4 combineert de onderzoeksresultaten uit hoofdstuk 2 en 3 en bevat conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek, voor het beleid en voor de praktijk op basis van de resultaten van het empirisch onderzoek.

Het onderzoek heeft als doel (in)zicht te krijgen (in) op de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de BJB van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven. De betrachting is de transitieperiode vanuit de beleving van jeugdzorgverlaters te belichten. Wetenschappelijk onderzoek dat betrekking heeft op jeugdzorgverlaters (in het transitieproces naar een zelfstandig leven) is zeldzaam. Het onderzoek wil de jeugdzorgverlaters een centrale stem geven. De betrachting is tenslotte dat inzicht in de beleving van de transitieperiode bruikbare handvatten kan aanreiken aan het werkveld en aan het beleid. De inzichten van de jongeren in/over de transitieperiode kunnen inspirerend werken voor de manier waarop overheid en welzijnsvoorzieningen hun beleid vorm kunnen geven. Hiertoe worden essentiële randvoorwaarden voor een goede voorbereiding op de transitieperiode en voor een goede hulpverleningsrelatie uiteengezet.

2 Transitie naar volwassenheid vanuit BJB: een paradox van uniciteit en diversiteit

Het onderzoek legt een grote diversiteit aan verhalen bloot, zowel vóór als tijdens de transitieperiode. We kunnen spreken van een paradox van uniciteit en diversiteit. Niettegenstaande de grote diversiteit aan verhalen, zijn in de verhalen gemeenschappelijke factoren en patronen terug te vinden, zowel tussen verschillende levensdomeinen als doorheen de tijd binnen één levensdomein.

Na analyse van het kwalitatief onderzoeksmateriaal kunnen vier bevindingen van het doctoraal onderzoek centraal gesteld worden: (1) de uitstroom uit de BJB gaat niet zomaar aan de jeugdzorgverlaters voorbij: emoties en keuzes typeren de uitstroom; (2) een positief toekomstperspectief blijkt eerder regel dan uitzondering; (3) ervaren relationele barrières zijn tijdens de transitieperiode de katalysators van andere barrières; ze kunnen ook hulpbronnen zijn om moeilijkheden weg te werken; (4) de rol van de hulpverlener is cruciaal, voornamelijk bij jongeren met een fatalistisch toekomstperspectief bij de uitstroom, op voorwaarde dat er een 'band' is met de hulpverlener en de hulpverlener de jongere emotioneel ondersteunt.

Deze bevindingen worden één voor één in de diepte besproken.

2.1 De nakende uitstroom: een vat vol emoties en noodzakelijke keuzes

Net zoals voorgaand retrospectief onderzoek bij jeugdzorgverlaters heeft geconcludeerd (Dima & Skehill, 2011), zien we in ons onderzoek dat de overgang naar volwassenheid niet zomaar aan hen voorbij gaat. Het is een levensfase die alle bevraagde jeugdzorgverlaters bezighoudt, ongeacht leeftijd, geslacht, etniciteit, hulpverleningsvorm en –traject. Rutter (1995) spreekt van een keerpunt (*'turning point'*) in de levensloop van jongeren. Ons onderzoek toont aan dat de jongeren beseffen dat ze, anders dan hun peers, niet lang in het jeugdmentorium – een wacht- en experimenteerruimte voorafgaand aan het volwassen leven (Verhellen, 2000) – kunnen blijven. Ze beseffen dat ze minder tijd hebben om te leren volwassen verantwoordelijkheden, zoals alleen wonen of een vaste job, op te nemen. De literatuur spreekt in die context dat bij jeugdzorgverlaters sprake is van een 'moment' of 'instant adulthood' (Anghel & Dima, 2008; Dima & Skehill, 2011; Stein & Carey, 1986), eerder dan van een geleidelijk 'proces' (Dima & Skehill, 2011). Munson, Lee, Miller, Cole en Nedelcu (2013, p. 926) spreken van *"Adulthood happens abruptly"*. Jeugdzorgverlaters ervaren de uitstroom als twee verschillende, maar met elkaar verbonden transities – sociaal en psychologisch – die plaatsvinden op een verschillend tempo. Van de jongeren wordt immers verwacht dat ze onmiddellijk de sociale transitie doormaken en de volwassen verantwoordelijkheden opnemen, terwijl ze psychologisch nood hebben aan tijd en ruimte om te wennen aan het volwassen worden (Bridges, 2004).

In ons onderzoek stellen we vast dat het merendeel van de jongeren ambivalente emoties heeft over de nakende uitstroom. Bij een minderheid van de geïnterviewde jongeren steken overwegend positieve (blijdschap) dan wel negatieve (angst) gevoelens de kop op. Deze bevinding sluit aan bij bestaand onderzoek. Voorgaand onderzoek bij jeugdzorgverlaters (Dima & Skehill, 2011; Freundlich, Avery & Padgett, 2007; Smit, 1995) toont ook aan dat verschillende emoties, op een continuüm van uitgesproken vreugde tot paniek, de kop opsteken wanneer de uitstroom nadert, waarbij uitgesproken blijdschap de uitzondering vormt. De uitstroom wordt, aldus deze onderzoekers, eerder geassocieerd met een (nieuwe) verlieservaring waardoor angstgevoelens, veruiterlijkt door ontkenning en vermijdingsgedrag, ontstaan. Het onderzoek van Mann-Feder (2007) bij jongeren die de zorg moeten verlaten, spreekt hier van een proces van 'her-rouw'. Dat de uitstroom gepaard gaat met verlieservaringen wordt ook in ons onderzoek vastgesteld, evenwel niet alleen bij die jongeren die angstig uitkijken naar de uitstroom. Door de uitstroom vreest een derde van de bevraagde jongeren opgebouwde relaties met vrienden, begeleiders en pleegouders (opnieuw) te zullen verliezen.

Dima en Skehill (2011) konden op basis van de semi-gestructureerde interviews met jeugdzorgverlaters aantonen dat de moeilijkheden in het verleden - zoals het onverwerkt verdriet dat gerelateerd is aan de grootste scheiding in hun leven, namelijk die van hun ouders – goede voorspellers zijn van de emoties die een nakende uitstroom oproept: intense gevoelens van angst, die gepaard gaan met verschillende lichamelijke ongemakken zoals hartkloppingen, overheersen. Op basis van onze data kunnen we niet nagaan of ook in ons onderzoek sprake is van een samenhang tussen gebeurtenissen in het verleden en de emoties die de uitstroom oproept daar vragen over het verleden niet systematisch deel hebben uitgemaakt van de interviewleidraad. Wat we wel kunnen zeggen, is dat gevoelens van angst meer uitgesproken zijn bij jongeren die aangeven over een laag zelfbeeld te beschikken en/of aangeven psychische problemen te hebben. Wanneer deze jongeren

daarenboven niet beschikken over een ondersteunend netwerk, kunnen we zelfs eerder spreken van paniek dan van onrust en bezorgdheid. Dima en Skehill (2011) kwamen verder tot de conclusie dat jongeren die zich niet voldoende voorbereid voelen op de transitieperiode eerder angstig uitkijken naar de uitstroom. In ons onderzoek hebben de jongeren op geen enkel moment een associatie gemaakt tussen de mate van voorbereiding en de emoties bij de uitstroom. Wanneer we verder het traject (stabiel traject vs. onstabiel traject)⁶⁵ en de hulpverleningsvorm (op het moment van het interview) van de jongeren vergelijken met de emoties die de uitstroom oproept, vinden we geen patroon terug. Bestaand onderzoek heeft een eventueel verband tussen het traject, de hulpverleningsvorm en de emoties die de uitstroom oproept tot dusver niet onderzocht.

De emoties die de jongeren in ons onderzoek ervaren aangaande de uitstroom zijn niet bepalend voor de keuze om de BJB al dan niet te verlaten rond de meerderjarigheid. Zij halen andere redenen aan voor hun keuze. De meerderheid van de jongeren die in ons onderzoek de BJB willen verlaten, doet dit eerder en vooral uit een verlangen naar meer autonomie. Dit verlangen vloeit grotendeels voort uit een ontevredenheid met de verkregen hulpverlening. Zo geeft een derde van de jongeren expliciet aan 'geleefd' te worden door een gebrek aan inspraak en participatie en een (te) strakke dagindeling. Dit werkt zo beknottend en verstikkend dat ze de BJB willen verlaten. De jeugdzorgverlaters, bevroegd door Samuels en Pryce (2008), spreken van een spanningsveld tussen 'geleefd' worden en de korte tijdsperiode waarin ze zelfstandig moeten zijn. Goodkind et al. (2011) en McCoy et al. (2008)⁶⁶ kwamen ook, na interviews met jeugdzorgverlaters, tot de conclusie dat sommige jongeren de zorg verlaten uit een verlangen naar (meer) autonomie en uit de behoefte om hun leven een nieuwe wending te geven, grotendeels voortvloeiend uit de frustraties en het ongenoegen omtrent de zorg die ze tot dan toe hadden gekregen. McCoy et al. (2008) stelden, net als in ons onderzoek, vast dat onvoldoende inspraak- en participatiemogelijkheden belangrijke redenen zijn voor jongeren om de zorg rond de meerderjarigheid te verlaten. Ook Geenen en Powers (2007) toonden aan dat jongeren uit de zorg, in de transitieperiode naar volwassenheid, vooral een gebrekkige inspraak en participatie tijdens hun traject in de zorg als het meest frustrerend hebben ervaren.

In ons onderzoek kijken enkele jongeren die de BJB willen verlaten – weliswaar een minderheid - wel met tevredenheid of met een neutraal gevoel terug naar de hulpverlening. Deze jongeren hebben het gevoel dat de hulpverlening hen heeft geholpen en/of zijn vol lof over de begeleidingsstijl van de professionals. De bagage die ze meekrijgen van de hulpverlening, geeft hen het gevoel dat ze klaar zijn om de stap naar zelfstandig wonen te zetten, wat ze dan ook daadwerkelijk doen. Enkele jongeren verlaten de BJB omdat de voortgezette hulpverlening niet begeleid kan worden door hun huidige begeleider waarmee ze een band hebben. Deze reden komt tot dusver niet terug in de literatuur. Het gebrek aan continuïteit komt verderop in dit hoofdstuk aan bod.

Net als voorgaand onderzoek bij jeugdzorgverlaters (Goodkind et al., 2011; McCoy et al., 2008) bevestigt ons onderzoek dat een vijfde van de bevroegde jongeren niet vrijwillig de deur van de BJB achter zich dichttrekt: ofwel voelen de jongeren zich door de hulpverlening (begeleider, consulent) onder druk gezet om de BJB te verlaten, ofwel zorgen wachtlijsten en strenge exclusiecriteria ervoor dat geen voortgezette hulpverlening kan opgestart worden. Onwetendheid over het bestaan van

⁶⁵ In hoofdstuk twee (onderzoeksopzet en –design) werden beide concepten geoperationaliseerd.

⁶⁶ Dit zijn, tot dusver, de enige twee gepubliceerde kwalitatieve studies die werden teruggevonden die de redenen van de jongeren voor het verlaten van de zorg in kaart hebben gebracht.

voortgezette hulpverlening en onwetendheid of gebrekkige communicatie over de te volgen procedure komen ook voor, zo blijkt uit ons onderzoek, overeenkomstig Goodkind et al. (2011).

Ten slotte zien we in ons onderzoek dat de jongeren die kiezen voor voortgezette hulpverlening - een derde van de bevroegde jeugdzorgverlaters - vaker een stabiel hulpverleningstraject achter de rug hebben en beschikken over een ondersteunend sociaal netwerk (al dan niet professioneel). Niettegenstaande ze aangeven over voldoende beschermende factoren te beschikken om de transitie succesvol te laten verlopen, geven deze jongeren aan behoefte te hebben aan bijkomende ondersteuning op materieel vlak en, vooral, aan gemoedsrust. Zij voelen zich emotioneel nog niet klaar om de stap naar een leven zonder de BJB te zetten. McCoy et al. (2008) kwamen ook tot de vaststelling dat de jongeren die ogenschijnlijk het minste nood hebben aan ondersteuning, vanuit het standpunt van de onderzoekers, tijdens de transitieperiode vaker kiezen voor voortgezette hulpverlening. Hun keuze voor voortgezette hulpverlening is ook eerder emotioneel gestuurd (met name het gevoel van 'veilige haven'; hun 'thuis' geen vaarwel willen zeggen), dan rationeel (met name het aangeven van nood aan ondersteuning).

2.2 Het toekomstperspectief

In het eerste hoofdstuk kwam tot uiting dat adolescenten, en dus ook jeugdzorgverlaters, zich in een cruciale fase bevinden waarbij de verwachtingen over de toekomst en het maken van plannen voor de toekomst belangrijke implicaties hebben voor hun latere volwassen leven (Nurmi, 1991; 2005). De ideeën, plannen en verwachtingen van individuen over 'wat nog komen zal', worden in de literatuur gevat met het begrip 'toekomstperspectief' (Schmidt et al. 2011). De literatuurstudie in het eerste hoofdstuk toonde aan dat een pessimistisch toekomstbeeld zoveel mogelijk vermeden moet worden omdat dit vaker leidt tot allerlei (sociaal) probleemgedrag. Onderzoek naar het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters is opvallend genoeg nauwelijks uitgevoerd. Het onderzoek van Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011), dat op een kwantitatieve wijze heeft gepeild naar de toekomstverwachtingen van jongeren die op het punt stonden de residentiële jeugdzorg in Israël te verlaten, vormt hierop een uitzondering. Recent hebben Klodnick et al. (2014) gepeild naar hun toekomstperspectief van 16 jongeren met een psychiatrische stoornis, vlak vóór het verlaten van de jeugdzorg.

2.2.1 De componenten voor een geslaagde toekomst

Via ons onderzoek krijgen we een zicht op de belangrijkste componenten waaruit een succesvolle toekomst bestaat, vanuit het perspectief van de geïnterviewde jeugdzorgverlaters. Uit ons onderzoek blijkt dat de jeugdzorgverlaters dezelfde dingen belangrijk achten als de algemene volwassen bevolking, meer bepaald een betekenisvol leven, persoonlijke relaties, zelfstandig leven, psychisch welzijn en een gestructureerde dagindeling (Corring & Cook, 2007; Diener & Ryan, 2009). Dit is op zich niet verwonderlijk daar jeugdzorgverlaters, naast het feit dat ze een traject hebben doorlopen in de zorg, ook verschillende sociale rollen in de toekomst willen/zullen vervullen (bijvoorbeeld die van ouder, partner of werknemer). Het streven naar een 'normaal' leven komt ook tot uiting in het

onderzoek van Harder, Knorth en Kalverboer (2011a) bij jongeren die een residentiële setting verlaten.

2.2.2 Jeugdzorgverlaters hebben een duidelijk toekomstperspectief

2.2.2.1 De meerderheid heeft een positief toekomstperspectief

Globaal genomen kunnen in voorliggend onderzoek twee groepen jeugdzorgverlaters onderscheiden worden. Eén groep heeft een overwegend positief toekomstperspectief (48 van de 71 jongeren; 68%); een tweede groep heeft een overwegend negatief toekomstperspectief (23 van de 71 jongeren; 32%).

Gezien de centrale rol die het toekomstperspectief speelt in de ontwikkeling van jongeren en het vermijden van probleemsituaties (cf. hoofdstuk 1), is het positieve toekomstbeeld bij het merendeel van de bevroegde jongeren (68%) bemoedigend. Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) kwamen tot gelijkaardige resultaten: in hun onderzoek ziet twee derde van de jeugdzorgverlaters de toekomst positief tegemoet. Onderzoek bij de doorsnee Vlaamse jongerenpopulatie concludeerde ook dat jongeren de toekomst doorgaans gematigd tot positief tegemoet zien (Jacobs & Cops, 2013; Op de Beeck, 2010), wat erop wijst dat jeugdzorgverlaters, ondanks hun rugzak, niet pessimistischer naar de toekomst kijken.

De respondenten geven duidelijk aan dat vier elementen zorgen voor een positief toekomstperspectief, met name een diploma, intrinsieke motivatie, een identiteitstransformatie en een ondersteunend informeel netwerk. Een *diploma* is in de ogen van vele respondenten een belangrijk element om de transitie rooskleurig in te zien. Een diploma zorgt, aldus deze jongeren, voor een vlotte intrede op de arbeidsmarkt, waardoor andere maatschappelijke kwetsbaarheden (zoals financiële moeilijkheden en problemen om een woonst te vinden) worden ondervangen. Voorgaand onderzoek bij jeugdzorgverlaters heeft reeds meermaals gewezen op het belang van een diploma (e.g. Jones & Landsverk, 2006; Naccarato, Brophy & Courtney, 2010; Tilbury, Buys & Creed, 2009). Naast een diploma, zijn de jongeren *intrinsiek gemotiveerd* om iets van het leven te maken. Ze willen zich bewijzen, tegenover zichzelf en tegenover hun directe omgeving, zoals ook Hines, Merdinger en Wyatt (2005) en Abrams (2012) vaststelden. Ze willen niet (meer) achterom kijken, maar geven aan louter naar de toekomst te kijken. Het merendeel van de jongeren is ervan overtuigd dat het verlaten van de BJB op zich al een positieve toekomst genereert. De jongeren geven aan dat het stigma dat de jongeren ervaren in de BJB ('een instellingskind'), dat mede hun identiteit kleurt, zal verdwijnen bij de uitstroom ('ik zonder stigma'). De verwachte positieve *identiteitstransformatie* zorgt voor een positief toekomstperspectief. Vele respondenten geven daarnaast aan een positieve transitie te verwachten daar ze een beroep kunnen doen op een *ondersteunend informeel netwerk*. Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) kwamen tot de vaststelling dat er sprake is van een correlatie tussen het hebben van een informeel netwerk en een positief toekomstperspectief. Dezelfde onderzoekers stelden vast dat ook jeugdzorgverlaters die zich goed voorbereid voelen de toekomst positief tegemoet zien. De jeugdzorgverlaters uit ons onderzoek blijken geen link te leggen tussen de mate van voorbereiding en hun toekomstperspectief.

De minderheid van de jongeren (32%) ziet de toekomst *niet* rooskleurig in: ze verwachten dat onoverkomelijke moeilijkheden op verschillende levensdomeinen (zoals arbeid, financiën, huisvesting, gezondheid, relaties) een succesvolle transitieperiode zullen hypothekeren.

Een gemeenschappelijk kenmerk van deze jongeren is dat zij aangeven een relatief grote individuele kwetsbaarheid te vertonen, los van het geslacht, de etniciteit, het hulpverleningstraject en de hulpverleningsvorm ten tijde van de eerste onderzoeksfase. Deze kwetsbaarheid komt tot uiting via drie door de jongeren geïdentificeerde thema's, zijnde een laag zelfbeeld en/of psychische problemen en/of niet meer zonder drugs kunnen. Ook uit eerder onderzoek blijkt dat deze drie vormen van individuele kwetsbaarheid onderling sterk samenhangen. Zo toont de studie van Vaughn, Ollie, McMillen, Scott en Munson (2007) bij 17-jarigen in de pleegzorg aan dat een psychisch probleem kan leiden tot druggebruik. Ook Raghavan en McMillen (2008) tonen aan dat jeugdzorgverlaters met depressieve gevoelens meer overgaan tot druggebruik. Jongeren met depressieve gevoelens zouden onder andere drugs gebruiken om het zelfvertrouwen op te krikken. Vander Laenen (2008b) heeft in haar kwalitatief onderzoek bij GES-jongeren in residentiële zorg ontdekt dat aan 'self-medication' wordt gedaan. Ook in onze steekproef bemerken we zulke samenhang. Zo zien we dat de helft van de jongeren drugs gebruikt om een laag psychisch welbevinden, veroorzaakt door trauma's (vb. misbruik) of verdriet (vb. dood van een ouder), te verwerken. Zij zoeken troost in deze middelen en trachten door deze vorm van 'zelfmedicatie' rust te vinden. De individuele kwetsbaarheden ervaren de jongeren als dermate dominant aanwezig in hun leven dat hun toekomstbeeld daardoor sterk gehypothekeerd wordt.

Bestaand onderzoek heeft verschillende factoren in kaart gebracht die ten grondslag lijken te liggen aan de ervaren individuele kwetsbaarheid en die de toekomstverwachtingen als dusdanig negatief beïnvloeden. Omdat onderzoek naar het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters nagenoeg afwezig is, worden onze resultaten vergeleken met onderzoek bij 'doorsnee' jongeren. De factoren die de toekomstverwachtingen negatief kunnen beïnvloeden, kunnen onderscheiden worden naargelang ze betrekking hebben op de jongere (met name eenzaamheid) of op zijn/haar sociale context (met name de ouders; de school; vrienden; kinderen; professionals; de samenleving). Gevoelens van eenzaamheid zouden een negatieve invloed uitoefenen op het toekomstperspectief (Seginer & Lilach, 2004), maar dit werd in ons onderzoek niet aangegeven door de jongeren. Op het sociale niveau wordt in bestaand onderzoek vooral de nefaste impact van de familiale opvoedingsrelatie benadrukt (Aronowitz, 2005; Kerpelman, Eryigit & Stephens, 2008; Kracke, 1997; McCabe & Barnett, 2000; Seginer, Vermulst & Shoyer, 2004). Zo zouden jongeren die de relatie met hun ouders als negatief of niet-wederkerig beleven, die weinig ouderlijke betrokkenheid en ondersteuning ervaren en die de ouderlijke verwachtingen laag taxeren, hun toekomst minder rooskleurig inschatten. Ook in ons onderzoek vinden we terug dat de mate van ouderlijke betrokkenheid en responsiviteit een invloed heeft op hun zelfbeeld en psychisch welzijn. Studies naar de invloed van andere socialisatiecontexten, zoals de school of de vriendengroep, zijn in beperktere mate voorhanden. We weten uit onderzoek dat een slechte schoolbeleving, een laag onderwijsniveau en schools falen voorspellers zijn voor pessimistische vooruitzichten (Malmberg & Trempala, 1997; Sun & Shek, 2012). In ons onderzoek merken we op dat vooral jongeren met een grillige schoolloopbaan moeilijkheden verwachten tijdens de transitieperiode, wat niet per definitie leidt tot een negatief toekomstperspectief. De jongeren die in een GI verblijven, klagen het lage onderwijsniveau aan dat het behalen van een diploma sterk bemoeilijkt, waardoor hun kansen op een succesvolle toekomst gehypothekeerd worden. De studies naar de invloed van socialisatiecontexten (school en vrienden) op het toekomstperspectief van jongeren onderstrepen

vooral het belang van de relaties die zich binnen deze contexten ontwikkelen: een gebrekkige relatie met leerkrachten en disfunctionele relaties met vrienden voorspellen pessimistische toekomstoriëntaties (Wall, Covell & Macintyre, 1999). In ons onderzoek zien we dat peers een invloed hebben op druggebruik, wat bij sommige jongeren ertoe heeft geleid dat ze ervaren niet meer zonder drugs te kunnen. Al deze jongeren zien de toekomst niet rooskleurig tegemoet omdat ze vermoeden dat hun (excessief) druggebruik zal zorgen voor een negatieve toekomst. De (gebrekkige) relatie met leerkrachten wordt door geen enkele jongere in ons onderzoek aangehaald. Overeenkomstig eerder onderzoek (Pryce & Samuels, 2010), toont ons onderzoek aan dat het ouderschap de jongeren hoop geeft voor een positieve toekomst doordat ze, vaak voor de eerste keer, een familiegevoel ervaren. Wat in ons onderzoek ook naar voren komt, is de relatie met professionals (begeleiders, consulent, jeugdrechter) die het zelfbeeld en zelfvertrouwen van jongeren kan versterken of negatief kan beïnvloeden. Wanneer de jongeren het gevoel hebben dat ze door deze professionals worden afgewezen, komt dit hun zelfbeeld niet ten goede, wat hun toekomstoriëntatie negatief kan beïnvloeden. Bij de analyse van de ervaringen van onze respondenten over 'hun' kwetsbaarheden mogen we evenwel niet blind zijn voor de individuele kwetsbaarheden die ontstaan zijn door het negatieve beeld dat de maatschappelijke instituties opleggen aan individuen die worden gezien als 'afwijkend' van de standaard waarden en normen. De labelingtheorie van Becker (1963), die nauw verwant is aan interactionistische en sociale constructie-theorieën, geeft immers aan dat zowel de zelfidentiteit als het gedrag van een persoon wordt bepaald of beïnvloed door anderen. Dit draagt bij tot het stigma dat de persoon krijgt, wat self-fulfilling prophecy en stereotypering in de hand kan werken.

2.2.2.2 Toekomstverwachtingen: drie groepen jeugdzorgverlaters en de link met recovery

Wanneer de toekomstverwachtingen van de bevroegde jeugdzorgverlaters meer in detail in kaart worden gebracht, kunnen drie groepen van jongeren onderscheiden worden: een groep jongeren met een positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwachten tijdens de transitie (n=18); een groep jongeren met een positief toekomstperspectief, die aangeven tijdelijke moeilijkheden te verwachten tijdens de transitie (n=30); een groep jongeren met een negatief toekomstperspectief die heel wat onoverkomelijke moeilijkheden verwachten tijdens de transitie (n=23).

De eerste groep jeugdzorgverlaters verwacht op geen enkel levensdomein moeilijkheden. De tweede groep jeugdzorgverlaters verwacht tijdelijke moeilijkheden die allen op het maatschappelijk niveau te situeren zijn, met name op het vlak van arbeid, financiële middelen en huisvesting. De derde groep jeugdzorgverlaters – met een uitgesproken fatalistisch toekomstperspectief – vertoont, zoals hierboven aangegeven, kwetsbaarheden op persoonlijk vlak. Deze kwetsbaarheden zijn moeilijkheden op zich en verwacht wordt dat ze bijkomende moeilijkheden op andere levensdomeinen in de hand zullen werken tijdens en na de transitieperiode.

In tegenstelling tot de derde groep, geven de jeugdzorgverlaters die behoren tot de tussengroep aan dat hulpbronnen de verwachte moeilijkheden zullen wegwerken.

Om de door de jongeren aangehaalde hulpbronnen verder te analyseren, wordt beroep gedaan op *recovery* als concept. De laatste jaren neemt de aandacht voor *recovery* toe, aanvankelijk vanuit de geestelijke gezondheidszorg, later ook vanuit de drughulpverlening (Colman & Vander Laenen, 2012; Giordano, Cernkovich & Rudolph, 2002; Leamy, Bird, Le Boutillier, Williams & Slade, 2011). Het is dan ook een opvallende vaststelling dat het identificeren van hulpbronnen bij jeugdzorgverlaters vanuit een *recovery*-benadering tot op vandaag een onontgonnen terrein is, terwijl het meer en meer terrein wint bij onderzoek naar andere 'kwetsbare' populaties. 'Personal recovery', tegengesteld aan klinisch herstel, vertrekt vanuit een benadering waarbij de cliënt centraal staat en wordt gedefinieerd als *"engaging or re-engaging in their life, on the basis of their own goals and strengths, and finding meaning and purpose through constructing or reclaiming a valued identity and social roles"* (Slade, 2010, p. 3).

Binnen het *recovery*-denken krijgt het concept 'recovery capital' steeds meer aandacht (Laudet & White 2008). Het betreft bepaalde aangrijpingspunten en hulpbronnen in de persoon zelf ('personal capital') en in diens omgeving ('social capital') die het *recovery*-proces in gang zetten en ondersteunen. Onder persoonlijk kapitaal zitten positieve eigenschappen en vaardigheden van het individu vervat, zoals *resilience*, *coping skills* en *human agency*. *Agency* wordt beschouwd als een centraal element binnen het *recovery*-denken. Hiermee wordt bedoeld dat individuen beschouwd worden als actieve personen die het *recovery*proces, dat niet lineair maar gradueel en dynamisch verloopt, sturen. Het verwijst naar de capaciteit die mensen hebben om doelgericht en intentioneel hun eigen leven en levensomstandigheden te beïnvloeden (Bandura, 2001). Daarbij staat zelfsturing, individuele wil en intrinsieke motivatie centraal (Schwartz, Cote & Arnett, 2005). Het *recovery*proces vindt plaats wanneer individuen intrinsiek gemotiveerd zijn om de moeilijkheden aan te pakken (Slade, Amering & Oades, 2008). Sociaal kapitaal heeft betrekking op iemands sociaal netwerk en de mate waarin hij hiervan steun en aanvaarding ervaart (Noble-Carr, Barker, McArthur & Woodman, 2014). In de ruimere omgeving onderscheiden we hulpbronnen zoals een diploma, werkgelegenheid en hulpverlening. De mate waarin iemand een beroep kan doen op individueel en/of sociaal *recovery*-kapitaal blijkt een belangrijke voorspeller te zijn van langdurig herstel (Best & Laudet, 2010). Tegenover dit *recovery*-kapitaal staan een aantal beperkingen die het herstelproces kunnen bemoeilijken, zoals psychische problemen en sociaal isolement.

De jongeren die behoren tot de tussengroep zien zichzelf als enige verantwoordelijke voor een succesvolle toekomst. Het is voor hen duidelijk dat het echte keerpunt bij hen zelf ligt, en met name in hun eigen beslissing om iets van het leven te maken, waarbij 'agency' het vertrekpunt is. Ze nemen deze beslissing wanneer zij, bij het vergelijken met hun peers, tot de vaststelling zijn gekomen dat ze een sociale of maatschappelijke achterstand hebben opgelopen. Ze willen deze achterstand goedmaken om in de toekomst even succesvol te zijn als hun peers. Het opmerken van een achterstand op het vlak van sociale timing werd reeds in voorgaand kwalitatief *recovery*-onderzoek bij druggebruikende delinquenten gevonden (Colman & Vander Laenen, 2012). Het belang dat de meeste jongeren hechten aan sociaal kapitaal, zoals een partner, familie en zeker de hulpverlening, blijft beperkt. Dit neemt niet weg dat deze groep jongeren verwacht dat de samenleving hen niet zonder meer als volwaardig lid van die samenleving zal aanvaarden. De jongeren zijn zich bewust van het negatieve beeld dat maatschappelijke instituties opleggen aan individuen die worden gezien als 'afwijkend' van de standaard waarden en normen (Becker, 1963). De jongeren verwachten evenwel dat het stigma zal wegebben eens ze de deur van de BJB dicht hebben getrokken.

Het merendeel van de jongeren met een negatief toekomstperspectief is daarentegen erg fatalistisch ingesteld: het verleden ontmoedigt hen om vooruit te kijken, zelfs al is sociaal kapitaal zoals een partner, ouders of hulpverlening aanwezig om hen te ondersteunen. De individuele barrières die ze ervaren, leggen een hypotheek op het herstelproces. De intrinsieke motivatie – agency - om het tij te keren, ontbreekt. Een minderheid van de jongeren uit deze groep beschouwt een partner, ouders of hulpverlening wel als een houvast om verwachte moeilijkheden te ondervangen. Het belang van sociaal kapitaal voor deze jongeren motiveert hen om hun moeilijkheden aan te pakken. Opvallend bij deze minderheid is dat deze jongeren hun motivatie enkel halen uit sociaal kapitaal en aangeven dat intrinsieke motivatie ontbreekt. Dat de aanwezigheid van een ondersteunend informeel netwerk bij jeugdzorgverlaters een succesvolle transitieperiode in de hand werkt, werd al meermaals bevestigd in transitieonderzoek (Collins et al., 2010; DuBois, Holloway, Valentine & Cooper, 2002; Greeson, Usher & Grinstein-Weis, 2010; Hiles, Moss, Wright & Dallos, 2013; Jones, 2014; Munson & McMillen, 2008). Jammer genoeg is een informeel netwerk vaak onvoldoende aanwezig, net bij de meest kwetsbare jongeren (Vander Laenen, 2009).

2.3 De transitieperiode: even positief als het toekomstperspectief

Minstens 18 maanden na de eerste onderzoeksfase werden de jongeren opnieuw bevestigd tijdens een follow-up interview.⁶⁷ Tijdens dit interview stond de beleving van de transitieperiode zelf centraal. Drie opvallende bevindingen worden in de diepte uitgewerkt: (1) het merendeel van de jongeren beleeft een positieve transitie; (2) een veelheid aan barrières typeert de transitieperiode, met de relationele barrière als ‘kapstok’; (3) sociaal kapitaal is de sleutel tot een succesvolle transitie.

2.3.1 Het merendeel van de jongeren beleeft een positieve transitie

Volgens Stein (2008; 2014) is het profiel van jeugdzorgverlaters gelijkaardig over de hele wereld, ongeacht het hulpverleningslandschap. Stein (2006) maakte in zijn review van jeugdzorgverlaters een duidelijk onderscheid tussen drie types van zorgverlaters: zij die een goede transitie doorlopen (‘those moving on’), zij die overleven (‘survivors’) en zij voor wie de transitieperiode een aaneenschakeling van strubbelingen is die in het verdere leven blijven doorwerken (‘strugglers’). Internationale onderzoeken brengen stevast een precair profiel van jeugdzorgverlaters op verschillende levensdomeinen naar voren (cf. hoofdstuk 1; zie Stott, 2013 voor een recente review). De meest terugkerende problemen die de transitie bemoeilijken, blijken een laag opleidingsniveau, slechte huisvesting, financiële problemen, druggebruik, antisociaal of delinquent gedrag, een zwak sociaal netwerk en psychische en lichamelijke gezondheidsproblemen te zijn. Het aantal onderzoeken dat de ‘veerkrachtige’ jeugdzorgverlater in beeld brengt, is erg schaars, zoals ook andere auteurs reeds opmerkten (e.g. Hines et al., 2005; Jahnukainen, 2007; Sulimani-Aidan, 2014). Doorheen de analyse van het interviewmateriaal hebben we overeenkomsten gevonden met het fragile beeld dat internationaal onderzoek naar jeugdzorgverlaters kleurt. Het fragile karakter van jeugdzorgverlaters veruiterlijkt zich in onze studie ook via drie niveaus van kwetsbaarheden die we in

⁶⁷ Zoals aangegeven in hoofdstuk twee, werden 58 van de 71 jongeren uit de eerste onderzoeksfase geïnterviewd tijdens de follow-up fase.

meerdere of mindere mate terugvinden in de levensverhalen, met name individuele, relationele en maatschappelijke barrières. Uit de bespreking van onze resultaten blijkt duidelijk dat de drie verschillende niveaus van barrières sterk samenhangen, en elkaar onderling (kunnen) beïnvloeden en versterken. Daarenboven vinden we ook in ons onderzoek een duidelijk onderscheid tussen drie types van zorgverlaters: ‘those moving on’, ‘survivors’ en ‘strugglers’. Toch kunnen we stellen dat slechts een kleine minderheid van de jongeren (over)leeft in een moeilijke context, de zogenaamde ‘strugglers’ (9 van de 58 jongeren). Hun maatschappelijke positie kan als precair bestempeld worden (ze zijn laaggeschoold, ze zijn niet of amper geïntegreerd in de arbeidsmarkt en ze hebben (vaak als gevolg hiervan) financiële problemen), maar vooral, ze geven aan onoverkomelijke barrières te ervaren op individueel én op relationeel niveau. Psychische problemen, een laag zelfbeeld en drugafhankelijkheid, vaak mede als gevolg van de traumatische ervaringen in het verleden, zijn hinderpalen om de ervaren moeilijkheden weg te werken.

Het is echter essentieel te benadrukken dat 17 jongeren in ons onderzoek geen enkele barrière hebben ervaren tijdens de transitieperiode (‘those moving on’). De sleutels tot deze positieve transitie zijn een betekenisvolle liefdesrelatie en vast werk. Sociaal kapitaal speelt aldus een belangrijke rol in hun transitieperiode. Een goede voorbereiding op transitie is volgens Stein (2006), Sulimani-Aidan (2014) en Wade en Dixon (2006), naast positieve bindingen, een mogelijke verklaring voor een positieve transitie. Net zoals tijdens de eerste onderzoeksfase heeft geen enkele jongere tijdens het follow-up interview een link gelegd met een goede voorbereiding.

De meerderheid van de jongeren tenslotte ervaart barrières tijdens de transitieperiode (32 van de 58 jongeren), maar ze slagen erin deze weg te werken door beroep te doen op individueel en sociaal kapitaal. Deze groep jeugdzorgverlaters vertoont sterke overeenkomsten met de ‘survivors’. De bevindingen uit ons onderzoek kunnen gelinkt worden aan recovery. Dit wordt verderop nader toegelicht.

2.3.1.1 Een vergelijking met de eerste onderzoeksfase: jeugdzorgverlaters zijn goede voorspellers

Wanneer we de profielschets van de transitieperiode vergelijken met de toekomstverwachtingen van de jongeren ten tijde van de eerste fase, kunnen drie categorieën onderscheiden worden.

Voor een vijfde van de jongeren is de transitieperiode *moeilijker* verlopen dan verwacht. Deze jongeren hadden geen barrières of uitsluitend maatschappelijke barrières verwacht. Tijdens de transitieperiode ervaren deze jongeren voornamelijk een combinatie van maatschappelijke en individuele barrières. Gebrekkige huisvesting en geldgebrek, en middelengebruik om trauma’s uit de kindertijd te vergeten, worden het meest vermeld. Een aantal jongeren, weliswaar een minderheid, ervaren (ook) een laag zelfbeeld als gevolg van een gebrek aan steunfiguren en/of een moeilijke verstandhouding met de ouders.

De helft van de jeugdzorgverlaters heeft de transitieperiode *correct* ingeschat, in positieve dan wel in negatieve zin. Met uitzondering van de relationele barrières - die zowel in aantal als in ‘gewicht’ zwaarder dan verwacht hebben gedrukt op de transitieperiode - hebben ze de aard van de barrières correct ingeschat. De jongeren hadden een verlies van steunfiguren niet verwacht, evenmin de negatieve impact ervan op hun zelfbeeld.

Een derde van de jongeren heeft, tegen hun verwachtingen in, een *positievere* transitie doorlopen. Sociaal kapitaal, en in het bijzonder hun partner en hun hulpverlener uit de BJB, liggen aan de basis van een positiever verloop.

In tegenstelling tot wat Klodnick et al. (2014) vaststelden, onderschatten jeugdzorgverlaters in ons onderzoek de transitieperiode niet. Het merendeel van de jongeren uit ons onderzoek heeft de transitieperiode, vóór de start ervan, correct ingeschat of doorlopen een betere transitieperiode dan verwacht. Ons onderzoek toont aan dat jeugdzorgverlaters ‘betrouwbare’ voorspellers zijn van hun transitieperiode. Het is aan te raden dat hulpverleners vragen naar en rekening houden met de inschatting van de jongeren. In het onderzoek van Klodnick et al. (2014) ligt de psychiatrische stoornis, die een grote impact heeft op diverse levensdomeinen tijdens de transitieperiode, mogelijk aan de basis van de onderschatte transitieperiode door de jongeren.

2.3.2 Een veelheid aan barrières

2.3.2.1 Relationale barrières als katalysator

Zoals in 2.3.1 aangegeven, hebben 17 jeugdzorgverlaters geen barrières ervaren tijdens de transitieperiode. Eenenvertig jongeren hebben wel barrières ervaren tijdens de transitieperiode (‘survivors’ en ‘strugglers’). Hoewel er grote verschillen zijn in het aantal en de aard van de gecumuleerde barrières, is de relationele barrière globaal gezien het meest prominent aanwezig in de verhalen van de jongeren, zowel kwantitatief als kwalitatief en dit zowel bij de ‘survivors’ als bij de ‘strugglers’. Ofschoon de verschillende barrières doorgaans op elkaar inwerken tijdens de transitieperiode, zien we dat de relationele barrière vaak de katalysator is binnen deze ‘kettingreactie’, die resulteert in een cumulatie van barrières. De relationele barrière kan dus op verschillende manieren een negatieve continuïteit op vlak van barrières genereren.

Ook omgekeerd, wanneer wel sprake is van relationele verbondenheid (ondersteunende partner, vrienden) zien we vaak dat geen sprake is van andere barrières of dat andere barrières vrij snel worden weggewerkt. Het belang van een ondersteunende en consistente relatie met een persoon wordt meermaals in de literatuur bij jeugdzorgverlaters benadrukt (e.g. Dixon & Stein, 2002; Geenen & Powers, 2007; Scannapieco, Connell-Carrick & Painter, 2007; Schiff, 2006). Schofield (2002b, p. 267) geeft aan dat een hechte relatie de jongere *“a sense of a secure base”* geeft, als buffer tegen moeilijkheden.

Uit de analyse van de interviews blijkt dat de relationele kwetsbaarheid, zijnde de deprivatie van wederkerige positieve relaties in het algemeen en slachtofferschap in het bijzonder, een centrale plaats inneemt vóór en tijdens de transitieperiode.

Hoewel in de interviews niet systematisch gepeild werd naar slachtofferschap van misbruik, vertelt een vierde van de meisjes spontaan over een voorgeschiedenis van fysiek, seksueel en/of psychisch misbruik.⁶⁸ Iets meer dan de helft van deze meisjes behoort tot de ‘strugglers’. We ontwaren twee mogelijke vormen van misbruik: 1) misbruik binnen de gezins- en familiale context en 2) misbruik

---

⁶⁸ De implicatie van de diepte-interviews is dat we van de meisjes die hier niets over zeggen, ook niet kunnen uitsluiten of ze al dan niet slachtoffer zijn (geweest) van misbruik.

binnen een liefdesrelatie. Zoals uit de interviews blijkt, zijn voor verschillende meisjes beide vormen van misbruik aanwezig in hun verhaal: zij worden zowel tijdens hun kinderjaren als tijdens de transitieperiode slachtoffer. Voor deze meisjes is er dan ook sprake van een zekere *continuïteit* op het vlak van slachtofferschap doorheen de levensloop. De problematiek verschuift in dat geval van de gezinscontext naar de liefdesrelatie. Het is opvallend dat de aangeduide daders steeds bekenden zijn voor de meisjes. Tijdens de jeugd gaat het doorgaans om gezinsleden, terwijl het voor wat betreft de transitieperiode gaat om de partner. Het misbruik vindt met andere woorden plaats in een context van relaties, zijnde zorgrelaties of liefdesrelaties. Deze vaststellingen sluiten aan bij (inter)nationaal onderzoek, waar tevens geconcludeerd wordt dat meisjes in het algemeen (Bassuk, Dawson & Huntington, 2006; Holmes, Voith & Gromoske, 2015) en meisjes met een verleden in de jeugdhulpverlening in het bijzonder (Hines et al., 2005; Nuytiens, 2011) vaak een zekere continuïteit van slachtofferschap kennen doorheen hun leven. Deze studies bevestigen dat de daders vooral ouderfiguren zijn voor wat betreft de jeugd, terwijl voor wat betreft de transitieperiode vooral liefdespartners als dader aangeduid worden (Johnson, 1998; Nuytiens, 2011).

De negatieve ervaringen met liefdesrelaties hebben een grote impact op de beleving van de transitieperiode van de vrouwelijke respondenten die barrières ervaren, temeer omdat individuele barrières (zoals een laag zelfbeeld en wantrouwen) eruit voortvloeien. Uit de interviews blijkt dat het abusieve karakter van de relatie zich vaak situeert op verschillende niveaus, met name op het fysieke, psychische en seksuele niveau. Zo geven de meisjes aan dat de partners die jaloers en bezitterig zijn en hun bewegingsvrijheid inperken, vaak dezelfde partners zijn die fysiek of seksueel geweld gebruiken in hun relatie, zoals ook Dobash en Dobash (1998) en recenter Nuytiens (2011) vaststelden. Uit de interviews blijkt dat meisjes met een beperkt sociaal netwerk het meest kwetsbaar zijn voor mishandeling door hun partner. De kans dat de mishandeling bestendig wordt, vergroot eveneens wanneer steunnetwerken ontbreken (Johnson, 1998; Nuytiens, 2011; Ridge & Millar, 2000). Sociale contacten zorgen voor een zekere controle, maar zorgen ook voor een toevluchtsoord wanneer het meisje de relatie wil beëindigen. Soms kadert de houding van de mishandelende partner ook deels in de algemene visie die de man in kwestie heeft over vrouwen en de rol van vrouwen in de maatschappij (Dobash & Dobash, 1998). Het onderzoek van Pieters, Italiano, Offermans en Hellemans (2010) stelt echter dat vooral het subjectieve gevoel van beperkt contact met anderen een belangrijke risicofactor is voor partnergeweld en dat de perceptie van de contacten veel significanter blijkt dan het effectieve aantal contacten met de buitenwereld.

De relationele kwetsbaarheid van de door ons bevroegde jongeren reikt echter verder dan het loutere slachtofferschap van fysiek, psychisch en/of seksueel misbruik. Een ander aspect dat in grote mate bijdraagt aan de ervaren relationele kwetsbaarheid is de deprivatie van positieve en wederkerige relaties. Deze deprivatie treft, zowel bij de 'survivors' als bij de 'strugglers', verhoudingsgewijs evenveel mannelijke als vrouwelijke respondenten. Hier gaat het eerder om een vorm van relationele kwetsbaarheid, waar het kwetsbaar zijn vooral draait rond een gebrek aan positieve verbondenheid met sleutelpersonen doorheen het leven zoals ouderfiguren, partner, kinderen en vrienden. Terwijl de deprivatie zich voor sommigen vooral in de kindertijd voordoet, manifesteert deze deprivatie zich voor anderen voor de eerste keer tijdens de transitieperiode. De deprivatie die ontstaan is vóór de transitieperiode laat tijdens de transitieperiode sporen na. Deze sporen had het merendeel van de jongeren niet verwacht, waardoor de transitieperiode voor deze jongeren moeilijker dan verwacht is verlopen. Voornamelijk een problematische relatie met de ouders, ontstaan tijdens de kinderjaren, wordt door de jongeren aangeduid als directe of indirecte

factor van de moeilijke transitie. De moeilijke verstandhouding met de ouders, al dan niet ontstaan vóór de transitieperiode, komt in de literatuur over jeugdzorgverlaters meermaals aan bod (Gardner, 1998; Höjer & Sjoblom, 2010; Wade, 2008). De katalysatorfunctie van deze moeilijke verstandhouding voor andere levensdomeinen, zoals voor het psychisch welzijn, huisvesting en andere relaties, komt in de literatuur over jeugdzorgverlaters minder uitgesproken aan bod.

2.3.2.2 Maatschappelijke en individuele barrières

Naast relationele barrières ervaart de meerderheid van de jeugdzorgverlaters ook maatschappelijke en individuele barrières. Maatschappelijke barrières zijn meer aanwezig bij de 'survivors', terwijl individuele barrières quasi uitsluitend door 'strugglers' worden ervaren. Werkloosheid, gebrekkige/geen huisvesting, financiële problemen, een ongestructureerde levensstijl en stigmatisering zijn de maatschappelijke barrières die worden ervaren. De aangehaalde individuele barrières die jeugdzorgverlaters tijdens de transitieperiode ervaren, zijn een negatief zelfbeeld, radeloosheid, hopeloosheid en moedeloosheid, neerslachtige gevoelens, eenzaamheid en niet meer zonder alcohol en/of illegale drugs kunnen. De barrières kunnen elkaar onderling beïnvloeden en versterken, zowel op verticaal (over verschillende niveaus heen) als op horizontaal vlak (binnen eenzelfde niveau).

Een gebrek aan een diploma wordt als een eerste en erg belangrijke katalysator ervaren, met een ongunstige impact op verschillende levensdomeinen. Net zoals in ons onderzoek komt in de literatuur de fragiele maatschappelijke positie van jeugdzorgverlaters tot uiting op het vlak van scholing. Internationale studies bevestigen keer op keer de lage opleidingsgraad van deze populatie in vergelijking met de doorsnee populatie jongvolwassenen (Courtney et al., 2001; Pecora et al., 2006a; Vinnerljung et al., 2005). Het ontbreken van een diploma wordt door een derde van de jongeren uit ons onderzoek gezien als een erg belangrijke barrière. De ervaren samenhang met andere kwetsbaarheden blijkt immers groot: zo staat het ontbreken van een diploma een vlotte intrede in de arbeidsmarkt in de weg, zoals ook Tilbury, Creed, Buys en Crawford (2011) vaststelden. Sommige jeugdzorgverlaters uit ons onderzoek hebben spijt dat ze geen diploma hebben behaald en kiezen ervoor alsnog een diploma te behalen of cursussen te volgen, zoals ook Stein (1994) en recenter Freundlich en Avery (2006) en Tilbury et al. (2009) vaststelden bij een vergelijkbare populatie. Een goede integratie in de arbeidsmarkt vermindert immers andere individuele, relationele en maatschappelijke barrières. Zo blijkt uit onderzoek dat tewerkstelling een impact heeft op het zelfvertrouwen, het voorkomen van depressie en het welzijn in het algemeen van jeugdzorgverlaters (e.g. Naccarato et al., 2010; Pecora et al., 2006a). Ook in ons onderzoek worden deze psychische voordelen aangehaald door enkele werkende jongeren, zij het in mindere mate. Wat de jongeren ook aanhalen, overeenkomstig recent onderzoek (Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015), is dat tewerkstelling mogelijkheden creëert voor het opbouwen van sociale interactie en steunnetwerken. Daarnaast leren we uit onze interviews dat werkloosheid ook problemen kan geven voor andere maatschappelijke kwetsbaarheden, zoals een ongestructureerde dagbesteding en financiële problemen. Over de manier waarop een ongestructureerde levensstijl aan het plegen van strafbare feiten tijdens de transitieperiode gerelateerd is, is vandaag al wel wat geweten (Pauwels & Svensson, 2013). Ook uit ons onderzoek blijkt dat enkele jongeren een link leggen tussen een ongestructureerde levensstijl, als gevolg van werkloosheid, en het plegen van strafbare feiten tijdens hun transitieperiode. Hieruit kan echter geen causale relatie worden afgeleid tussen een

ongestructureerde levensstijl en criminaliteit. Het 'met vrienden rondhangen op straat' is voor verschillende jongeren ook een belangrijke positieve activiteit, die hen toelaat om buiten het blikveld van ouders of andere autoriteitsfiguren met vrienden op te trekken. 'Rondhangen met vrienden' wordt door Hollingworth (2012) beschouwd als een belangrijke schakel in het creëren van een nieuwe, positieve identiteit.

Ook voor wat betreft financiële problemen als uiting van een maatschappelijk precaire positie zien de bevroegde jongeren een zekere samenhang met andere kwetsbaarheden. Zo geven de jongeren aan dat de financiële moeilijkheden vaak een logisch en rechtstreeks gevolg zijn van de precaire positie op vlak van scholing en arbeid (werkloosheid of ongeschoolde arbeid). Bovendien blijkt uit de interviews dat geldnood vaak (mede) veroorzaakt wordt door kwetsbaarheden op individueel niveau (vb. drugafhankelijkheid) of op relationeel niveau (vb. een partner of vrienden die financieel misbruik maken). Jongeren die bovendien onvoldoende beroep kunnen doen op een ondersteunend sociaal netwerk, moeten hun vangnet in tijden van financiële nood elders zoeken (vb. bij het OCMW). Onderzoek toont evenwel aan dat jongeren die geen beroep kunnen doen op een informeel netwerk een grotere kans hebben dat de financiële beslommingen escaleren of blijven aanslepen (e.g. Courtney et al., 2001; Stein, 2006). Omgekeerd kunnen financiële problemen op hun beurt andere kwetsbaarheden veroorzaken of versterken, zoals moeilijkheden om een (betaalbare) woonst te vinden, aldus de jongeren uit onze steekproef. Dit laatste wordt bevestigd door voorgaand onderzoek bij jeugdzorgverlaters (Höjer & Sjöblom, 2010; Wade & Dixon, 2006). Yen et al. (2009) kwamen in hun onderzoek bij jongeren met een verleden in de BJB tot de conclusie dat woonomstandigheden een directe en indirecte invloed hebben op hun gezondheid en op de toegang tot de gezondheidszorg. Op basis van onze interviews kan een dergelijke link niet gevonden worden. Ten slotte stellen we op basis van de interviews vast dat een sterke link bestaat tussen de individuele en relationele barrières. Het lage zelfbeeld en geringe zelfvertrouwen zijn voor de jongeren deels een gevolg van relationele barrières, namelijk hun negatieve ervaringen in sociale contacten. We zien ook een omgekeerde beweging: jongeren met een laag zelfbeeld geven aan (te) weinig voor zichzelf op te komen in relatie(s) met anderen, en blijven lang(er) in een negatieve relatie hangen. Voorgaand onderzoek toont eveneens aan dat het ontbreken van een ondersteunend sociaal netwerk het draagvlak beperkt (Geenen & Powers, 2007), of – in positieve termen – zelfvertrouwen en een ondersteunend sociaal netwerk kunnen de veerkracht van de jeugdzorgverlaters bevorderen (Driscoll, 2013; Hiles et al., 2013).

Zoals reeds gezegd, zijn de ervaren barrières niet automatisch gerelateerd aan een moeilijke transitieperiode. Uit ons onderzoek blijkt dat drie vierde van de jeugdzorgverlaters erin slaagt de barrières weg te werken, door beroep te doen op individueel en sociaal kapitaal. Individueel en sociaal kapitaal kunnen verklaren waarom niet alle jeugdzorgverlaters met ervaren barrières een negatieve transitie doorlopen.

2.3.3 Sociaal kapitaal is de sleutel tot een positieve transitie: de link met recovery

2.3.3.1 'Survivors'

Zoals reeds aangegeven, heeft de meerderheid van de jeugdzorgverlaters barrières ervaren tijdens de transitieperiode. De jongeren die behoren tot de 'survivors' slagen erin om de barrières te 'herstellen', in tegenstelling tot de jongeren die behoren tot de 'strugglers'. Zowel individueel als sociaal kapitaal worden door de 'survivors' als hulpbronnen aangeduid om de ervaren barrières weg te werken. Het belang dat ze toekennen aan individueel dan wel sociaal kapitaal is verbonden met het toekomstperspectief van deze jongeren ten tijde van de eerste onderzoeksfase.

De jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, zonder moeilijkheden, maar toch barrières hebben ervaren tijdens de transitieperiode, doen louter beroep op individueel kapitaal om de moeilijkheden de baas te kunnen. Deze jongeren leggen de verantwoordelijkheid voor herstel bij zichzelf. Voor hen is het duidelijk dat het ware keerpunt in hun eigen beslissing ligt om de barrières aan te pakken; een beslissing die voortvloeit uit hun intrinsieke motivatie. Enige invloed van sociaal kapitaal in het aanpakken van de barrières wordt niet vermeld.

De jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, doch verwachtten dat moeilijkheden hun pad zouden kruisen, doen beroep op individueel en sociaal kapitaal (informeel netwerk) om de moeilijkheden op te lossen. Tijdens de eerste onderzoeksfase werd de verantwoordelijkheid voor herstel voornamelijk bij zichzelf gelegd. Minstens 18 maanden later geven de jongeren aan dat sociaal kapitaal, en met name het informeel netwerk, samen met individueel kapitaal onmisbare schakels zijn voor herstel. De rol van het informeel netwerk is belangrijker dan ze hadden verwacht.

Onder een informeel netwerk vallen de relaties met een partner, ouders, kinderen en vrienden. De *kwaliteit* van de sociale bindingen is belangrijker dan hun loutere aanwezigheid. Daarom kan een sociale binding een trigger zijn voor zowel het ombuigen als het bestendigen van barrières, zoals ook Jones (2011) en Abrams (2012) tot de conclusie kwamen. Sommige vrouwelijke respondenten geven bijvoorbeeld aan dat een destructieve relatie met een partner ervoor zorgt dat barrières eerder bestendigd dan aangepakt worden. 'Slechte' vrienden zorgen bijvoorbeeld eerder voor (het bestendigen van) moeilijkheden tijdens de transitieperiode, zoals ook Andersson (2005), Shook et al. (2009) en Inderbitzin (2009) bij delinquente jongeren vaststelden. De jongeren uit ons onderzoek die ouder zijn (geworden), geven aan dat het ouderschap hen nieuwe kansen en doelen in het leven geeft, zoals ook de jongeren uit het onderzoek van Chase et al. (2006) aangaven. Todis et al. (2001) kwamen eerder tot gelijkaardige bevindingen. De jongeren spreken van een kwaliteitsvolle en sterke binding wanneer sprake is van een 'band' met de sociale binding. Vooraleer jongeren (willen) praten over moeilijkheden of hulp zullen zoeken, moet hun gesprekspartner aan een aantal voorwaarden voldoen, zoals ook tot uiting komt in voorgaand onderzoek bij jongeren die als kwetsbaar worden beschouwd (Gousse, 2009; Hill, 1999; Vander Laenen, 2008a). Pas wanneer deze voorwaarden vervuld zijn, is sprake van een 'band'. Vertrouwen is de belangrijkste kwaliteit van een goede gesprekspartner (Hiles et al., 2013). Jongeren vinden het daarnaast belangrijk dat zij zichzelf kunnen zijn in het bijzijn van hun gesprekspartner en dat de gesprekspartner begripvol en niet-beoordelend is. Hij/zij moet de jongere voldoende steunen en kansen geven om een zelfstandig leven op te

bouwen. De sociale binding moet de jongere aanvaarden zoals hij/zij is en kunnen zorgen voor een vangnet in periodes van moeilijkheden. Sommige jongeren willen praten met iemand die ervaren is, met iemand die weet waarover hij/zij spreekt en die dezelfde ervaring heeft (gehad) als de jongere. Naast rolmodellen kunnen ervaringsdeskundigen nuttige kennis doorgeven die bovendien sneller aanvaard wordt (Anghel, 2011; Munson et al., 2010).

Het belang van een *ondersteunend* informeel netwerk sluit aan bij de literatuur die stelt dat jeugdzorgverlaters een positieve transitie doorlopen wanneer ze waardevolle bindingen hebben met anderen in hun omgeving (Goodkind et al., 2011; Höjer & Sjöblom, 2010). Met andere woorden: *“Services cannot take the place of meaningful relationships”* (Geenen & Powers, 2007, p. 1098). Sociaal kapitaal speelt de rol van een way-out, een perspectief, een opportuniteit en *environments that care*, zoals ook recovery-onderzoekers vaststelden (Colman & Vander Laenen, 2014). Wanneer de sociale bindingen eerder een negatieve rol spelen tijdens de transitieperiode, zijn ze eerder een rem dan een hulpbron om de barrières tijdens de transitieperiode aan te pakken. Het inwisselen van het informeel netwerk dat ten grondslag ligt aan de moeilijkheden voor een (nieuw) netwerk dat samen met de jeugdzorgverlater de moeilijkheden aanpakt, gaat samen met een toename in *self-efficacy* en *coping*. Deze toename wordt op haar beurt geassocieerd met een succesvol herstelproces, aldus recovery-onderzoek (Colman & Vander Laenen, 2014).

Jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst negatief inzagen, slagen er toch in om de moeilijkheden de baas te kunnen door beroep te doen op sociaal kapitaal en met name het formeel netwerk (hulpverlening). Tijdens de eerste onderzoeksfase werd hulpverlening als mogelijke hulpbron amper door de jongeren aangehaald, terwijl tijdens de transitieperiode hulpverlening een cruciale hulpbron blijkt te zijn. Vanuit de verhalen van de jongeren reconstrueren we de kwaliteit van de verkregen hulpverlening. De analyse van de interviews geeft een beeld van de randvoorwaarden waarbinnen goede hulpverlening zich kan ontwikkelen. Het onderzoek bevestigt een belangrijk inzicht uit voorgaand onderzoek bij jongvolwassenen met comorbiditeit (Bryssinck, Vandeveldde & Vanderplasschen, 2015). Over de juiste attitudes beschikken, blijft de basis van een kwaliteitsvolle hulpverlening. Kennis en vaardigheden zijn belangrijk, maar de respondenten leggen duidelijk de nadruk op zogenaamde ‘common factors’ zoals betrokkenheid, echtheid, respect en vertrouwen. Vertrouwen is – opnieuw – het sleutelwoord voor de jongeren. Het gevoel dat iemand echt wil helpen en respect toont, is voor de bevroegde jongeren belangrijker voor de ervaren kwaliteit dan de duur van de hulpverlening, het uiteindelijke resultaat of het effect ervan. Elke geïnterviewde jongere stelt geslaagde hulpverlening gelijk aan een hulpverlener waar men ‘een klik’ mee heeft; een hulpverlener die luistert, die hen respecteert, die niet veroordeelt en hoop geeft. Dit komt overeen met ander onderzoek, zowel bij dezelfde populatie (Greeson, Thompson, Ali & Wenger, 2015; Storer et al., 2014), als bij andere jongeren (Hill, 1999; Vander Laenen, 2008b). Soldevila, Peregrino, Oriol en Filella (2013, p. 290) vatten deze eigenschappen samen tot één concept: *“optimum professional proximity”*. Net omdat een hulpverleningsrelatie tijd nodig heeft om te groeien naar een respectvolle en vertrouwelijke relatie is een gekende hulpverlener (uit de BJB), waar de jeugdzorgverlater reeds lange(re) tijd op steunt, als hulpbron eerder regel dan uitzondering tijdens de transitieperiode.

Jongeren lijken over een interne barometer te beschikken die aanduidt of een hulpverlener authentiek in zijn job staat. Een opvallende afwezige factor in het verhaal van de jongeren is effectiviteit als parameter voor kwaliteit. De mening van de jongeren staat haaks op die van het beleid: het beleid streeft naar resultaatgericht werken en rekent de hulpverlening meer en meer af op niet-behaalde resultaten (De Droogh, De Brauwere & Temmerman, 2004; Piessens, 2008b;

Vanderplasschen, Vindevogel & Broekaert, 2009; Bartelink, ten Berge & van Yperen, 2013). De jongeren hebben het over de componenten die een 'ideale' hulpverlener in zich moet dragen, en weinig over methodieken, instrumenten en doelstellingen die hulpverleners hebben gebruikt. Dat heeft veel te maken met de vaststelling dat de jongeren in ons onderzoek kwaliteitsvolle hulpverlening vooral invullen vanuit een morele dimensie. De jongeren vinden dat de morele kenmerken van de hulpverlener bepalend zijn. De socioloog Max Weber (1947) omschrijft in zijn typologie van sociaal handelen vier types: doelrationeel handelen, waarderationeel handelen, affectief handelen en traditioneel handelen. Waar doelrationeel handelen bepaald wordt door verwachtingen die men heeft ten aanzien van objecten en ten aanzien van andere mensen in de handelingsituatie, staat bij waarderationeel handelen niet het realiseren van een doel centraal, maar wel een bewust geloof in de waardevolheid van een bepaalde vorm van handelen. De jongeren legitimeren kwaliteit vanuit een waarderationaliteit, terwijl de onderzoeksweld, het organisatiemanagement en de overheid veeleer vanuit een doelrationaliteit kijken naar kwaliteit (Manuel, Mullen, Fang, Bellamy & Bledsoe, 2009). Heel wat professionelen schuiven effectiviteit naar voor als een wezenlijk onderdeel van kwaliteit: de praktijk moet werken met meetbare, beschrijfbare en herhaalbare technieken, ontleend aan wetenschappelijk onderzoek en objectieve kennis, het zogenaamde evidence-based werken (Gilgun, 2005; Howard, McMillen & Pollio, 2003; Mullen & Shuluk, 2011). De jongeren in de hulpverlening kijken fundamenteel anders naar kwaliteit van hulpverlening. De jongeren kijken dus heel anders naar kwaliteit dan onderzoekers, beleidsverantwoordelijken en managers (Parton & O'Byrne, 2000; Roose, 2006). Beide 'groepen' hanteren een verschillende beoordelingsschaal waardoor de antwoorden op 'wat is kwaliteit in de hulpverlening' twee verschillende richtingen uitgaan. Hieruit volgt een legitimatieclash van het sociaal werk. Om deze op te lossen, moeten we beide rationaliteiten erkennen. Zo is er al een hele weg afgelegd om het discours rond evidence-based werken aan te passen aan de complexe realiteit van het sociaal werk (Pawson, 2006). Kwaliteitsvolle hulpverlening louter benaderen vanuit een doelrationeel perspectief gaat voorbij aan de waarde van de sociale interactie die de kern vormt van hulpverlening, aldus de jongeren, dat bevestigd wordt door voorgaand onderzoek (Vander Laenen, 2014). Zonder een gezonde basishouding zullen methodieken, technieken, protocollen en andere doelgerichte handelingen, niet werken. De relatie met de hulpverlening is cruciaal, aldus de jongeren.

2.3.3.2 'Strugglers'

De jongeren die behoren tot de 'strugglers' ervaren een minder positieve transitie door een gebrek aan *ondersteunende* bindingen, en doordat zij geen perspectieven zien op een betere toekomst. Druggebruik, automutilatie en wenen worden als (tijdelijke) oplossingen voor hun problemen ervaren, in plaats van als problemen. Het is opvallend dat enkele jongeren wel beroep kunnen doen op een formeel (al dan niet in het kader van voortgezette hulpverlening) of informeel netwerk. Het ontbreken van een 'band' met deze sociale netwerken zorgt ervoor dat de jongeren geen hulp willen of kunnen inroepen van hen. Daarnaast kan angst een rem zijn: angst of bekommernis voor de reactie van de persoon op wie een beroep wordt gedaan, zoals boosheid, suggesties over wat de jongere te doen staat of tegen de wil van de jongere hulpverlening inroepen. Hieraan kunnen ook schuld en schaamte worden toegevoegd die eveneens kunnen voortvloeien uit de anticipatie op en angst voor de reactie van anderen. We kunnen dus niet zomaar stellen dat het hebben van een

netwerk voldoende is om een probleemloze transitie te genereren, zoals ook Singer, Berzin en Hokanson (2013) concludeerden. Het accepteren van hulp gebeurt enkel wanneer de hulpbron als 'voldoende belangrijk' en 'betrouwbaar' wordt beschouwd, aldus Ahrens et al. (2011).

2.3.4 Aandacht besteden aan nuancering

2.3.4.1 Theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid

Sociaal kapitaal krijgt een belangrijke rol toebedeeld in de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid, zoals eerst geformuleerd in Vettenburg et al. (1984) en in latere publicaties verder uitgewerkt (zie bijvoorbeeld Vettenburg & Walgrave, 2002; Walgrave, 1996). Deze theorie werd vooral ontwikkeld met het oog op de verklaring van persistente delinquentie bij jongeren. In deze contextgerichte benadering wordt bijzondere aandacht besteed aan de 'kwetsende' werking van maatschappelijke structuren en voorzieningen. Deze theorie stelt dat de (cumulatieve) negatieve ervaringen met deze maatschappelijke instellingen resulteert in een negatieve spiraal die uiteindelijk leidt tot (systematische) delinquentie. De ruimere sociale context staat dus centraal in deze theorie. Het is het proces van sociale uitsluiting dat volgens dit theoretisch kader leidt tot delinquentie. Hoewel de maatschappelijke context centraal staat, wordt ook aandacht besteed aan factoren op micro- en mesoniveau. Deze factoren worden de laatste jaren door aanhangers van de theorie als belangrijke schakels beschouwd tussen de ongunstige maatschappelijke positie, negatieve ervaringen met maatschappelijke instellingen en (persisterende) delinquentie (Vettenburg, Brondeel, Gavray & Pauwels, 2013). Een belangrijke actor in het proces van maatschappelijke kwetsbaarheid is de school. Schoolervaringen staan centraal in deze theorie: de kern wordt gevormd door een aangepaste versie van de theorie van sociale bindingen, toegepast op het schoolgebeuren. Negatieve schoolervaringen vormen een belangrijke schakel in het verdere maatschappelijke traject, waar bindingen met conventionele instituten meer en meer verslechteren. Deze jongeren zijn niet in staat sociaal kapitaal op te bouwen, maar bouwen daarentegen eerder 'criminal capital' op (Vettenburg, 2011).

De maatschappelijke kwetsbaarheidsthese is nuttig gebleken in empirisch onderzoek over sociale uitsluiting bij jongeren. Ook op bepaalde jeugdzorgverlaters van onze steekproef is de theorie van toepassing. Bij de jongeren die barrières (hebben) ervaren tijdens de transitieperiode (41 van de 58 jongeren) zien we een aantal overeenkomsten met de bevindingen van de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid. We hebben bij deze jongeren inderdaad vastgesteld dat barrières op verschillende niveaus elkaar versterken doorheen het leven. Zo wordt een gebrek aan een diploma secundair onderwijs door veel jeugdzorgverlaters beschouwd als een eerste nefaste schakel in een moeilijk maatschappelijk traject. Overeenkomstig Vettenburg et al. (2013) is het belangrijk voldoende aandacht te schenken aan (meso)relationele factoren, eerder dan deze factoren te beschouwen als loutere 'verbindingsvariabelen', zoals de theorie eerder vooropstelde. Uit de analyse van de levensverhalen van de jongeren uit ons onderzoek blijkt dat de relationele kwetsbaarheid, zijnde het gebrek aan (h)echte bindingen, een centrale plaats inneemt, zowel vóór als tijdens de transitieperiode. Omdat het opbouwen van ondersteunende sociale relaties voor heel wat jeugdzorgverlaters geen sinecure is, zou men beter opteren voor de term 'sociale kwetsbaarheid', zoals ook Nuytiens (2011) vooropstelde in haar onderzoek bij vrouwelijke gedetineerden. Meer recent belichtten ook Hermans en Meys (2014) de meerwaarde van deze term.

We kunnen ons de vraag stellen of de interventie van de jeugdbescherming de kwetsbare positie van bepaalde jongeren niet heeft versterkt. Uit onderzoek blijkt immers dat contacten met actoren uit de jeugdbescherming een negatieve rol kunnen spelen in het verdere traject op verschillende levensdomeinen (e.g. Gatti, Tremblay & Vitaro, 2009; Kapp, 2000; McAra & McVie, 2007; Vettenburg & Walgrave, 2002). Een jeugdbeschermingsverleden kan met andere woorden kansen in het latere leven hypothekeren. Eén van de mogelijke verklaringen van deze negatieve beweging is het labellingproces dat gepaard gaat met de interventie (Luyten, Dumortier & Christiaens, 2015). Ook in ons onderzoek vinden we het stigmatiserend effect van een verleden in de jeugdhulpverlening terug tijdens de transitieperiode op verschillende levensdomeinen.

In heel wat onderzoek dat vertrekt vanuit de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid wordt de focus gelegd op de talloze kwetsbaarheden van jeugdzorgverlaters, waardoor ze worden gereduceerd tot passieve individuen (Goussey, 2009; Hauspie et al., 2010; Reynaert & Roose, 2014). Ook al zijn ze zich bewust van hun rugzak, de stempel 'zwak' en 'kwetsbaar' willen ze allerminst. De jongere kan immers een actieve rol aannemen om met de eigen kwetsbaarheden om te gaan en te vermijden dat hij/zij door maatschappelijke instellingen wordt gekwetst. Zo omschrijven 17 (van de 58) jongeren hun transitieperiode als niet-problematisch en vermelden ze geen noemenswaardige barrières, ondanks hun rugzak uit het verleden. Deze jongeren hebben veelal een diploma secundair onderwijs op zak. Dit onderschrijft de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid die schoolervaringen centraal stelt. Daarnaast zien ze voor zichzelf een sterk maatschappelijk perspectief en streven ze naar een verbetering van hun maatschappelijke positie. Dit laatste zien de jongeren als een belangrijkere sleutel tot een zorgeloze transitie, eerder dan een diploma secundair onderwijs. Verder merken we op dat vele jongeren met ervaren barrières, ondanks de afwezigheid van een diploma, vooralsnog een positieve transitieperiode doorlopen. Agency, de intrinsieke motivatie om ervaren barrières (tijdig) weg te werken, in combinatie met sociaal kapitaal, is bij deze jeugdzorgverlaters sterk aanwezig. Deze jongeren benadrukken wel dat ze mogelijkheden en kansen moeten krijgen om de ervaren barrières daadwerkelijk aan te pakken. Barrières zoals stigma spelen een niet te miskennen rol. Zoals hierboven aangehaald, toont recovery-onderzoek aan dat structurele barrières ervoor kunnen zorgen dat recovery niet bestendig wordt. De jongeren zijn actieve actoren die zelf keuzes kunnen maken doch handelen binnen beperkte opties die het gevolg zijn van structurele barrières. Door structurele barrières dreigt de kans dat de jongere vooralsnog in een omgeving terecht komt waar de maatschappelijke kwetsbaarheidsthese (opnieuw) bewaarheid wordt.

2.3.4.2 Verloop van de transitieperiode en hulpverleningstraject/-vorm: geen patroon

Stein (2006) kwam in zijn review tot de vaststelling dat de meest kwetsbare jongeren, 'victims', in tegenstelling tot 'those moving on', een sterk hobbelig parcours in de zorg afleggen: talrijke plaatsingsveranderingen liggen, aldus Stein, aan de basis van de moeilijke transitieperiode. Deze bevinding wordt ook gevonden in andere literatuur over jeugdzorgverlaters en hun hulpverleningstraject (Holland, 2009a; Hyde & Kammerer, 2009). Schiff (2006) en Collins et al. (2010) kwamen tot de vaststelling dat jongeren met een langdurig stabiel traject in de jeugdhulpverlening vaker een moeilijkere transitieperiode doorlopen, omdat ze niet langer kunnen steunen op hun vertrouwde hulpverlener. Daarnaast geven onderzoekers aan dat een verblijf in een residentiële

setting vóór de meerderjarigheid een negatieve invloed uitoefent op de transitieperiode van jeugdzorgverlaters (Freundlich et al., 2007; Hyde & Kammerer, 2009; Mech, Ludy-Dobson & Hulseman, 1994). Het is opvallend dat het hulpverleningstraject en -vorm van de 'victims' uit onze steekproef geen overeenkomsten vertoont. Ook de andere twee typologieën vertonen geen overeenkomsten. Jongeren met een gelijkaardig hulpverleningstraject (vb. veel plaatsingsveranderingen) en hulpverleningsvorm (vb. verblijf in een GI) doorlopen in de transitieperiode sterk verschillende trajecten. Dit alles laat toe de 'voorspellende waarde' van hulpverleningsfactoren vóór de meerderjarigheid te nuanceren. Jongeren die een ambulante hulpverleningsvorm hebben gekregen in de BJB doorlopen niet noodzakelijk een betere transitie dan jongeren in residentiële hulpverleningsvormen. Het verloop van de transitieperiode wordt in de ervaring van de jongeren mede bepaald door de ervaren barrières en, voornamelijk, door de wijze waarop zij omgaan met de barrières. Indivueel en sociaal kapitaal bepalen het verloop van de transitieperiode, en niet het afgelegde hulpverleningstraject, aldus de jongeren in ons onderzoek.

3 De bruikbaarheid van de onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoek binnen de BJB

Extern onderzoek bij een 'gekwetste' populatie vraagt van hulpverlenende instanties een groot vertrouwen in de onderzoeker, in het bijzonder wanneer tijdens de interviews geen begeleiders aanwezig zijn. Dit kan bij een aantal medewerkers ongerustheid veroorzaken, wegens de potentiële impact van een onderzoeker op de jongeren en bezorgdheid dat sommige jongeren (hun kritiek op) hun voorziening niet zullen sparen (Ridge & Millar, 2000). Kwalitatief onderzoek is ook arbeidsintensief, zowel voor de onderzoeker als voor de setting. Toch is in ons onderzoek de samenwerking met de voorzieningen BJB, zowel met de begeleiders en de directie als met de contactpersonen, goed verlopen. Ongetwijfeld heeft de doelgerichte introductiefase daartoe bijgedragen, maar vooral de inzet en betrokkenheid van in het bijzonder de contactpersonen zijn essentieel voor het slagen van het onderzoek (Munro et al., 2005).

Onderzoek in een institutionele setting vereist overleg en soms compromissen over het informed consent, over de vergoeding van de deelnemers en over de periode en het tijdstip van de interviews. Dit heeft ook een impact op de snelheid waarmee het onderzoeksproces kan verlopen, maar, in tegenstelling tot de ervaring van Heptinstall (2000), is deze invloed in ons onderzoek beperkt gebleven. Zowel rechtstreekse als onrechtstreekse aanwervingsstrategieën werden gebruikt om potentiële respondenten te rekruteren. De helft van de deelnemers, op basis van een vooraf bepaald leeftijdscriterium, werd door de voorzieningen geselecteerd (onrechtstreekse rekrutering). Hierdoor hebben we onvoldoende zicht op de redenen voor het ontbreken van een informed consent. Het is bovendien mogelijk dat de begeleiders een bepaald type jongere net wel of net niet hebben geselecteerd. Deze onrechtstreekse rekrutering heeft echter ontegensprekelijk een aantal praktische voordelen. De onderzoekspopulatie is eenvoudig 'beschikbaar'. We moesten niet, via arbeidsintensieve methoden, op zoek naar respondenten (Coyne, 2010). Rechtstreekse rekrutering geniet, ondanks het tijdsintensieve karakter, de voorkeur, daar het bijdraagt tot een lagere en gekende non-respons en tot het initiëren van 'rapport' (Duncombe & Jessop, 2002; Heptinstall, 2000;

Mitchell & Irvine, 2008). We zijn dan ook tevreden dat de helft van de deelnemers rechtstreeks gerekruteerd werd, zonder tussenkomst van derden.

3.2 Waarborgen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting

In dit onderzoek zijn elementen ingebouwd die een correcte en respectvolle bejegening van de onderzoekspopulatie waarborgen.

Aan de jongeren werd in alle fasen van het onderzoek informed consent gevraagd voor deelname aan het onderzoek. Niettegenstaande de jongeren extra aangemoedigd werden om aan het onderzoek deel te nemen, hebben we nooit het gevoel gehad dat één jongere tegen zijn zin heeft deelgenomen. Idealiter stelt de onderzoeker het onderzoek zelf voor aan de jongeren en vraagt die rechtstreeks aan hen informed consent (Curtis et al., 2004). Een extra voordeel is dat de jongeren zo al vertrouwd raken met de onderzoeker, wat ook de response rate ten goede komt. Het louter doorsturen van informatie via een contactpersoon is niet afdoende om jongeren en hun begeleiders te informeren en om de eventuele bezorgdheid en vragen weg te nemen. In ons onderzoek hebben we daarom rechtstreeks contact opgenomen met de begeleiders om met hen de doelstelling en het verloop van onderzoek te bespreken (Ridge & Miller, 2000).

De meeste jongeren waren tevreden over de vergoeding die ze kregen voor hun deelname. Voor een aantal jongeren volstond het vrijgesteld zijn van een kamermoment of een vervelende opdracht. De GI gaf, omwille van praktische oorzaken, geen akkoord over een vergoeding. Dit werd door ons gerespecteerd. Om toch een vergoeding te kunnen geven aan de jongeren, zou de onderzoekster in de toekomst aan de GI voorstellen een collectief geschenk te mogen voorzien.

Het is ten slotte van belang de jongeren, het personeel en de organisaties die deelnemen te beschermen door hun anonimiteit maximaal te garanderen. Het uitgangspunt dat idealiter geen begeleiders aanwezig zijn bij de interviews bleek essentieel, omdat hun aanwezigheid een rem zou betekend hebben op de openheid van de deelnemers. Sommige jongeren stonden erg wantrouwig tegenover onderzoek, zoals ook Vander Laenen (2008b) in haar onderzoek bij GES-jongeren concludeerde. Zij stelden vragen over de bestemming van de onderzoeksresultaten en vroegen garanties voor de vertrouwelijke behandeling van hun bijdrage, in de eerste plaats tegenover de opvoeders en de voorziening. Vooral het gebruik van opnameapparatuur, maar ook het noteren stuitte op weerstand, ondanks de aandacht die we hebben besteed aan de meerwaarde van het opnemen van gesprekken. Om de anonimiteit van de voorzieningen en de jongeren te garanderen, werden specifieke en betekenisvolle onderzoeksresultaten, op het niveau van een individuele jongere of een individuele voorziening, niet gerapporteerd (Baez, 2006).

3.3 Follow-up onderzoek bij jongeren in/uit BJB is wel degelijk mogelijk

Jongeren maakten, elk op hun manier, gebruik van de mogelijkheid om hun verhaal te doen. Ook kritiek en weerstand (tegen het beleid van de voorziening) en scepsis (over het onderzoek) waren

uitingen ervan. Ondanks het wantrouwen van heel wat jongeren (tegenover onderzoek) was het opbouwen van vertrouwen bij deze populatie wel degelijk mogelijk, na een aanvankelijke testfase, gekenmerkt door sociaal wenselijke antwoorden, test- en persoonlijke vragen, zoals ook Abel et al. (2006) en Vander Laenen (2008b) concludeerden. Nogal wat jongeren deden toch persoonlijke en voor hen mogelijks gevaarlijke uitspraken die we zouden kunnen misbruiken.

Het eerste interview van de eerste onderzoeksfase is een essentieel onderdeel van het onderzoek gebleken. Tijdens dit interview werd de eerste steen van een vertrouwelijke relatie gelegd en kregen we de kans de taal en de leefwereld van elke jongere te leren kennen. Inzicht in en begrip voor deze leefwereld werd pas mogelijk door de opeenvolging van verschillende onderzoeksfases en verschillende contacten met de onderzoekspopulatie. Om een band van vertrouwen met de jongeren te ontwikkelen, was het van belang verschillende gesprekken met de jongeren te hebben, zoals ook Miskovic en Hoop (2006) aanbevelen. Deze keuze getuigt trouwens van meer respect voor de jongere als onderzoekssubject.

Follow-up onderzoek, zeker bij 'kwetsbare' groepen, plaatst een onderzoeker voor de uitdaging de uitval zo klein mogelijk te houden. Daartoe wordt een combinatie van tracking procedures bepleit in de literatuur (e.g. Booker et al., 2011; Hobden et al., 2011; Graziotti et al., 2012). Uit voorliggend onderzoek is gebleken dat een onderzoeker, naast de traditionele tracking procedures, ook succesvol een beroep kan doen op Facebook, significante anderen en sms om het contact met de respondenten te behouden. Facebook is de meest succesvolle strategie gebleken om uitval tussen de onderzoeksfases te voorkomen. Facebook is daarenboven een geschikt medium om met verschillende respondenten tegelijkertijd het contact te onderhouden, wat een enorme tijds winst oplevert. Het is evenwel belangrijk om de privacy van elke respondent niet te schaden door niets op het prikbord van de jongere (geen reacties op prikbord-updates, noch 'likes') te plaatsen, zoals ook Nwadioko et al. (2011) en Mychasiuk en Benzies (2011) adviseerden. Door interpersoonlijk contact via de chatfunctie werd het contact onderhouden en werd het aanwezige 'rapport' versterkt, en dit alles binnen de contouren van het beschermen van de persoonlijke levenssfeer van de jongere (Van Audenhove & Vander Laenen, 2014a).

3.4 Keuzes maken, aanbevelingen

Om het gebruik van de onderzoeksresultaten in de praktijk te stimuleren is het niet voldoende onderzoeksresultaten naar de onderzoekssetting op te sturen en te verwachten dat de setting zelf wel de toepassing zal maken. Daarom is het aan te bevelen dat de onderzoeker terugkeert naar de deelnemende voorzieningen om de onderzoeksresultaten mondeling voor te stellen, zoals Munford en Sanders (2000) vooropstelden. Op die manier kunnen voorzieningen ook hun reflectie geven op de resultaten vanuit hun ervaringen met de doelgroep en vanuit de context van de voorziening (Harinck & Smit, 2000). Om de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten voor de voorzieningen te vergroten, is het aan te raden aanbevelingen te koppelen aan de centrale onderzoeksresultaten. In dit onderzoek hebben we de *returning to the field* niet ingecalculerd in de planning, zoals Vander Laenen (2008b) in haar onderzoek wel deed. De arbeidsintensieve methodologie noopte tot het maken van keuzes.

Om het 'volunteer effect' te vermijden (Grover, 2004; Vander Laenen, 2008b), zouden we in de toekomst maximaal inzetten op rechtstreeks rekruteren en de initiële vraag tot deelname aan het onderzoek zoveel als mogelijk zelf aan potentiële respondenten vragen.

Naar analogie met Walton, Ramanathan en Reischl (1998) en Stefancic et al. (2004), die follow-up onderzoek deden bij 'kwetsbare' groepen, zou het ook interessant zijn bij het luik 'significante anderen' te informeren naar sociale voorzieningen waarmee de respondent in contact zou kunnen komen en hen expliciet vragen of ze via deze voorzieningen mogen gecontacteerd worden. Dit kan voornamelijk van belang zijn bij de respondenten die niet of onvoldoende over een (niet professioneel) sociaal netwerk beschikken. Stefancic et al. (2004) hebben echter opgemerkt dat de meerwaarde van 'professionele' significante anderen verwaarloosbaar is daar professionals niet snel geneigd zijn om contactgegevens door te spelen aan een onderzoeker omwille van privacy-redenen. Vervolgens zou het interessant kunnen zijn aan de respondenten de toestemming te vragen om hen te traceren via vrienden en familieleden die ook een profiel hebben op Facebook. Wanneer blijkt dat het verlies van contact te wijten is aan de contactinformatie die niet meer up-to-date is (vb. gsm-nummer niet meer in werking), en niet door een aanwezigheid van wantrouwen of uit desinteresse, zouden de respondenten opnieuw getraceerd kunnen worden via vrienden en familieleden op Facebook. Het is evenwel zo dat wanneer de jongeren het vriendschapsverzoek op Facebook hebben genegeerd of geweigerd, of wanneer er grote vermoedens zijn dat de jongere geen interesse meer toont in het onderzoek (vb. door niet meer te antwoorden op herhaaldelijke sms'en en mails), dit gerespecteerd moet worden. De literatuur geeft geen duidelijke richtlijnen aan vanaf welk punt de zoektocht naar de respondent beter kan gestaakt worden. Integendeel, volharding van de onderzoeker en creativiteit in de tracking procedures zijn twee sleutelbegrippen die voortdurend terugkomen in de follow-up literatuur, ook bij 'kwetsbare' groepen (e.g. Cotter et al., 2005; Hobden et al., 2011; Stefancic et al., 2004; Wutzke et al., 2000). Sommige onderzoekers reflecteren wel over de vraag hoever een onderzoeker kan/mag gaan in het contacteren van significante anderen. Hierover bestaat geen overeenstemming in de literatuur. Wij zijn het met Wutzke et al. (2000) eens dat geen andere significante anderen mogen worden gecontacteerd dan diegenen die de respondent heeft vermeld. Wright, Allen en Devine (1995) zijn een andere mening toegedaan: wanneer de respondent ermee akkoord gaat dat hij getraceerd wordt via significante anderen, los van het concreet benoemen van namen of contactgegevens, dan mag de onderzoeker naar hun oordeel alle personen bevragen die een band kunnen hebben met de respondent. We zijn het eens met Gondolf (2001) dat dit standpunt een inbreuk vormt op de integriteit en privacy van de respondent en significante anderen.

4 Beperkingen van het onderzoek

De in dit onderzoek gehanteerde kwalitatieve methodologie brengt een aantal beperkingen mee.

De beleving van de jongeren staat centraal in het onderzoek. De mening van begeleiders, ouders en beleidsmakers komt niet aan bod. Daardoor kan - onbedoeld - de indruk ontstaan dat de visie van deze groepen op de transitieperiode niet belangrijk zou zijn (Geldof & Driessens, 2003). Idealiter wordt in onderzoek de perceptie van alle stakeholders naast elkaar gelegd (Caraher & Baker, 2001).

Toch is beslist de onderzoekspopulatie te beperken tot de jeugdzorgverlaters: ten eerste is hun stem in het debat over transitie nog te weinig gehoord; ten tweede kunnen enkel de jeugdzorgverlaters ons inzicht geven in de beleving van de transitieperiode (Clé, 2015; Seita, 2004). Hoe goed alle betrokkenen het ook mogen menen, er is niemand die hun volledige verhaal kent en bijhoudt en het in hun plaats kan vertellen.

We zijn er ons bewust van dat onze enigszins beperkte steekproef slechts een klein aandeel uitmaakt van de populatie jeugdzorgverlaters in Vlaanderen. De onderzoeksresultaten kunnen niet geëxtrapoleerd worden naar alle jongeren in de (bijzondere) jeugdzorg en dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Het is best mogelijk dat de resultaten er anders hadden uitgezien indien we met andere selectiecriteria (vb. taalgroep en etniciteit) zouden gewerkt hebben. De representativiteit is echter geen doel op zich bij dit kwalitatief onderzoek.

Hierbij aansluitend is het belangrijk op te merken dat een aantal jongeren, voornamelijk jongeren in de GI, moeilijk 'op te volgen' is. Ten eerste stonden deze jongeren erg wantrouwig tegenover 'onderzocht worden', wat een vertrouwensband bemoeilijkte. Ten tweede zorgde een verblijf in de gevangenis ervoor dat ze uit ons beeld zijn verdwenen. De kans is niet onbestaande dat de drop-out jongeren gezorgd hebben voor een (lichte) vertekening van de onderzoeksresultaten.

Enkel jongeren die in de BJB verbleven, zijn bevraagd. De onderzoeksresultaten kunnen als dusdanig niet geëxtrapoleerd worden naar alle 'kwetsbare' jongeren die de overgang maken naar volwassenheid, zoals jongeren met GES en/of jongeren met een verstandelijke beperking.

Een ander aandachtspunt betreft het feit dat de initiële vraag tot deelname aan het onderzoek aan de helft van de gerekruteerde jongeren gesteld werd door een begeleider uit de voorziening. Slechts de helft van de respondenten is gerekruteerd na de vraag tot deelname door onszelf. Hierbij dient te worden opgemerkt dat, wanneer begeleiders aan jongeren vragen aan een onderzoek deel te nemen, een aantal jongeren het gevoel kan krijgen dat zij weinig keuze hebben (Munro, 2001; Curtis et al., 2004). Grover (2004) wijst in dit verband op het gevaar van 'volunteer effects' als deelnemers op vrijwillige basis deelnemen, terwijl zij in feite geen echte vrije keuze hebben om deel te nemen.

Daarnaast houden we rekening met het feit dat het verhaal van de jongeren tijdens de interviews slechts een momentopname was van hoe zij op dat moment naar de transitieperiode keken (Westerhof, 2008). Tijdens het FU-interview haalden de jongeren ook zelf aan dat zij nog volop in transitie zitten. Daarom zou het interessant zijn om dezelfde jongeren binnen een aantal jaren, na de transitieperiode, opnieuw te bevragen. Doordat de transitieperiode steeds langer wordt, wordt de nieuwe 'ondergrens' voor de volwassenheid ergens tussen het 25ste en het 30ste levensjaar gelegd (Goossens, 2006; Lützelberger, 2009; Tejerina, 2009).

Op basis van de bevindingen kunnen we stellen dat de indeling van jeugdzorgverlaters in typologieën aangewezen is, naar analogie met Stein (2006) die ook drie types van jeugdzorgverlaters taxeerde. Typologieën zijn nuttig om onderzoeksresultaten te ordenen en onderlinge vergelijking van resultaten te vergemakkelijken. Niettegenstaande de voordelen van typologieën mogen eventuele nadelen niet verloochend worden. Typologieën kunnen afbreuk doen aan het individuele verhaal en de onderlinge diversiteit. De indeling van jeugdzorgverlaters in typologieën impliceert dat er vooral gekeken wordt naar gemeenschappelijkheid qua transitie waarbij verschilpunten geminimaliseerd of gereduceerd worden tot een bijkomstigheid (Hermanns, Klap, Smit & Zwart, 2012). Hoewel in de

analyse vertrokken is van bepaalde gemeenschappelijkheden, wordt de transitieperiode van jeugdzorgverlaters als een heterogeen fenomeen beschouwd waarbij ook oog was voor het individuele verhaal van de jeugdzorgverlaters. Het is immers het individuele verhaal dat ervoor zorgt dat we de dynamiek, die de transitieperiode stuurt, kunnen begrijpen.

De publicatie van de onderzoeksresultaten zorgt niet voor een afgewerkt geheel, die hulpverleners in de dagelijkse praktijk concrete handvatten biedt bij de (voorbereiding op de) transitieperiode. Dit onderzoek biedt geen antwoord op elke concrete vraag of probleem; het geeft wel duidelijke en werkbare aanknopingspunten voor de hulpverleners om ermee aan de slag te gaan. Deze aanknopingspunten zijn bovendien en bovenal bepaald en geformuleerd door de jongeren over wie het gaat.

5 Aanbevelingen

5.1 Aanbevelingen voor de praktijk

Op basis van het 'profiel' van de door ons onderzochte groep jeugdzorgverlaters kunnen we een aantal aanbevelingen formuleren voor wat betreft jongeren in de jeugdhulpverlening.

5.1.1 Voorbereiding op transitie binnen BJB

Uit dit onderzoek kunnen we leren dat, in het kader van zorg op maat en vraaggericht werken, het voor de hulpverlening van belang is om in de voorbereiding op de transitie en in de opvolging ervan, te differentiëren tussen drie groepen van jongeren, afhankelijk van hun toekomstperspectief, met name een groep met een uitgesproken positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwacht bij hun transitie, een groep met een positief toekomstperspectief die tijdelijke moeilijkheden verwacht en een groep met een negatief toekomstperspectief die onoverkomelijke moeilijkheden verwacht. Een jongere met een positief toekomstbeeld moet immers op een andere manier voorbereid worden dan jongeren die de toekomst negatief tegemoet zien. Uit ons onderzoek is bovendien gebleken dat het merendeel van de jongeren hun transitieperiode correct kan voorspellen, waardoor het zinvol is om rekening te houden met de verwachtingen van de jongeren.

De meerwaarde van een tijdige voorbereiding op het zelfstandig leven, dat daarenboven meerdere levensdomeinen bestrijkt, komt frequent aan bod in de literatuur (e.g. Daining & DePanfilis, 2007; Freundlich et al., 2007; Refaeli et al., 2013). Deze onderzoekers geven aan dat een tijdige en integrale voorbereiding de transitie van (residentiële) zorg naar zelfstandig wonen vlotter doet verlopen. Uit ons onderzoek blijkt dat de bevroegde jongeren waarde hechten aan een gedegen voorbereiding, maar ook dat zij de voorbereiding niet als een wondermiddel beschouwen om alle toekomstige barrières preventief of curatief op te lossen. Voor de bevroegde jongeren is voorbereiding van praktische aard belangrijk, zoals de kans krijgen om rijlessen te volgen en budgetbeheer. Daarnaast wordt veel belang gehecht aan emotionele en sociale ondersteuning. De inhoud van de

voorbereiding is geen vaststaand gegeven. Het is van belang te luisteren naar wat jongeren zélf belangrijk vinden inzake een optimale voorbereiding. Een standaardvoorbereiding vinden de jongeren geen gepaste voorbereiding.

Vele jongeren, ongeacht de typologie, geven aan dat in de voorbereiding te weinig aandacht gaat naar de verwerking van hun verleden (emotionele ondersteuning). Aangezien het verleden een belangrijke rol speelt tijdens de transitieperiode, veelal in negatieve zin, vinden de jongeren het belangrijk dat hier voldoende aandacht aan besteed wordt tijdens de voorbereiding, zoals ook de jeugdzorgverlaters uit het onderzoek van Hyde en Kammerer (2009), Morris (2007) en Schiff (2006) vooropstelden. Daarnaast is het belangrijk dat hulpverleners de uitstroom (h)erkennen als een verlieservaring, aldus de jeugdzorgverlaters uit ons onderzoek. Dima en Skehill (2011) geven aan dat hulpverleners de uitstroom moeten (h)erkennen als een 'proces', eerder dan als een 'moment'.

Uit ons onderzoek blijkt dat informele, positieve en wederkerige relaties in het leven van de jongeren een belangrijke plaats innemen. Goodkind et al. (2011) beschreven het informeel netwerk als één van de grootste uitdagingen voor de transitie, terwijl de hulpverlening net daar zelden op focust. Ook de jongeren in ons onderzoek geven aan dat in de BJB te weinig oog is voor het uitbouwen en versterken van netwerken. Daarom is het als hulpverlener belangrijk om jongeren sociale en relationele vaardigheden bij te brengen, in het bijzonder voor die jongeren die moeilijkheden verwachten tijdens de transitieperiode. Jongeren zouden de BJB niet mogen verlaten zonder een netwerk van minstens twee mensen waar ze op kunnen rekenen. Jones (2011) geeft aan dat twee connecties een minimumvereiste is om te voorkomen dat een jeugdzorgverlater zonder netwerk valt. Onderzoekers uit Angelsaksische landen pleiten voor minstens één ondersteunende volwassene die jeugdzorgverlaters begeleiden in de overgang voor volwassenheid (Ahrens et al., 2011; Greeson et al., 2015; Munson et al., 2010). Deze onderzoekers spreken van een 'natural mentor'. De jongeren bouwen een positieve relatie uit met deze mentor (een leerkracht, hulpverlener, buurman,...) waardoor hun veerkracht toeneemt en ze zelfstandiger in het leven staan (DuBois et al., 2002). Uit de interviews blijkt dat ouders vaak een belangrijke rol spelen tijdens de transitieperiode (als hulpbron bij moeilijkheden, het geven van onderdak), zoals ook Sulimani-Aidan (2014) vaststelden bij dezelfde populatie. Voorgaand onderzoek toont aan dat ouders vaak vragende partij zijn om een sleutelfunctie te spelen tijdens de transitieperiode (Jivanjee, Kruzich & Gordon, 2009). Het is daarom van belang, zoals ook Holland (2009a) en Samuels (2009) bepleitten, om aan contactherstel te doen voor de jongeren die dat wensen. Dit kan evenwel een uitdaging zijn aangezien er in het verleden soms 'onomkeerbare' gebeurtenissen hebben plaatsgevonden (zoals mishandeling). Hulpverleners moeten nagaan hoe de krachten van de ouders mee kunnen ingezet en versterkt worden om van de transitieperiode een succesverhaal te maken, zoals ook Refaeli et al. (2013) aanbevelen. In overleg met de jongere en zijn/haar ouders dient de hulpverlener na te gaan wanneer, waar en hoe deze informele ondersteuning vorm krijgt. Pas dan krijg de term 'sociaal kapitaal' zijn waarde en de invulling waarvoor het staat: als een krachtbron die met toestemming van de jongere en het netwerk wordt ingezet (Kwekkeboom, 2010). De ouders kunnen een belangrijke bron van ondersteuning zijn, maar ze kunnen ook een negatieve invloed op de jongere uitoefenen tijdens de transitieperiode, zoals Geenen en Powers (2007) concludeerden. Wanneer verwacht wordt dat de ondersteuning door de ouders tijdens de transitieperiode eerder negatief dan positief zal zijn, is het raadzaam de ouders niet proactief als ondersteuningsbron te betrekken bij de voorbereiding, zoals ook Geenen en Powers (2007) aanbevelen.

Naast praktische, emotionele en sociale ondersteuning is het belangrijk aandacht te besteden aan de schoolloopbaan van de jongeren. Uit de literatuur blijkt dat een diploma één van de sterkste preventieve factoren is voor een succesvolle transitieperiode (e.g. Jackson & Cameron, 2012; Okpych & Courtney, 2014; Hines et al., 2005). De jongere motiveren een diploma te behalen, is belangrijk. Om de motivatie maximaal aan te scherpen, moet het schoolaanbod op maat van de jongeren zijn. Uit de interviews blijkt dat het schoolaanbod, aangeboden door de GI, niet voldoende aansluit bij de interesses en intellectuele mogelijkheden van de jeugdzorgverlater. Door een veelzijdig schoolaanbod, op maat van elke jongere, aan te bieden, wordt voorkomen dat de jongere demotiveert geraakt. Enthousiaste en ondersteunende leerkrachten en begeleiders zijn ook belangrijke sleutels tot succes op schools vlak, aldus Day, Riebschleger, Dworsky, Damashek en Fogarty (2012) en Jackson en Cameron (2012). Tilbury et al. (2011) en Montserrat, Casas en Malo (2013) geven aan dat (te) lage verwachtingen van professionals de carrièrekansen van de jongeren ondermijnen. Het gebrek aan schoolse ondersteuning door de begeleiding, al dan niet ten gevolge van te lage verwachtingen, wordt ook in ons onderzoek frequent aangehaald.

Samengevat, door meer in te zetten op schoolse en emotionele ondersteuning, samen met het versterken van het informeel netwerk, zijn de jeugdzorgverlaters beter gewapend om barrières tijdens de transitieperiode te voorkomen of tijdig aan te pakken.

De ondersteuning wordt pas door de jongeren aanvaard wanneer ze een goede band hebben met de hulpverlener; als de hulpverlener de drie begeleidingscomponenten (betrouwbaarheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit) in zich draagt. Het aan de dag leggen van een participatieve basishouding, gekenmerkt door openheid, betrokkenheid, echtheid, gelijkwaardigheid, onvoorwaardelijkheid, respect, betrouwbaarheid, een positieve ingesteldheid, en een professionele nabijheid is hierbij het vertrekpunt. Een participatieve basishouding creëert een gevoel van veiligheid en welzijn, dat door jongeren in de jeugdhulpverlening in voorgaand onderzoek wordt bevestigd (Storer et al., 2014; Fox & Berrick, 2007). Het is opvallend dat een aantal basiskenmerken van een goede hulpverlener sterk overeenkomt met de kenmerken van een hulpverlener binnen de motivationele gespreksvoering: een warme, aanvaardende en empathische therapeut die er zich voor hoedt een machtsstrijd uit te lokken (Moyers, Miller & Hendrickson, 2005). De jongeren moeten daarom de mogelijkheid hebben om, in dialoog, hun hulpverlener te kiezen opdat de professionele ondersteuning door de jongere zou worden aanvaard (Van Audenhove & Vander Laenen, 2015). Het decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Jeugdhulp bepaalt dat jongeren het recht hebben mee te beslissen wie hen begeleidt. Uit ons onderzoek blijkt echter dat jongeren zelden beslissingsrecht hebben in de keuze van hun begeleider. In het belang van de jongere is het belangrijk dat hij/zij een begeleider krijgt toebedeeld waar hij/zij zich goed bij voelt, temeer omdat een begeleider een cruciale rol kan spelen in het creëren van nieuwe perspectieven (Van Audenhove, 2015). Dit kan een impact hebben op de organisatie van de zorg. Samen met de jongere moet gezocht worden naar de best mogelijke 'match' tussen de jongere en de hulpverlener.

Uit ons onderzoek blijkt dat een derde van de jongeren een negatief toekomstbeeld heeft, waarbij de verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode als onoverkomelijke obstructies worden aanzien voor een succesvolle toekomst. Al deze jongeren ervaren een negatief zelfbeeld en/of geven aan over psychische problemen te beschikken en/of geven aan niet meer zonder drugs te kunnen. Het is van belang dat de hulpverlening deze persoonlijke kwetsbaarheden (h)erkent en samen met de jongere op zoek gaat naar manieren om met deze kwetsbaarheden om te gaan. Bij deze groep is het

versterken van het sociaal netwerk bij uitstek van belang. Voor deze groep volstaat het versterken van het informeel netwerk niet, omdat eenvoudigweg geen informeel netwerk aanwezig is of omdat de ondersteuning door een (veranderend) informeel netwerk niet toereikend zal zijn. Het continueren van het formele hulpverleningsnetwerk zal bij deze groep belangrijk zijn, temeer omdat de transitieperiode aantoont dat een hulpverlener uit de BJB een cruciale hulpbron kan zijn voor deze meest kwetsbare jongeren. Uit het werk van Saleebey (2005) blijkt daarnaast dat het belangrijk is dat de hulpverlening steeds vertrekt vanuit een sterktebenadering ('strength based'), en niet focust op de problemen en het verleden van de jongeren.

5.1.2 De transitie zelf

5.1.2.1 Voortgezette hulpverlening meer geliefd dan volwassenenhulpverlening

Continuïteit in de zorg, en in het bijzonder bij de overgang naar volwassenheid, moet gegarandeerd worden. In het decreet IJH is het waarborgen van hulpcontinuïteit één van de centrale pijlers. Hulpcontinuïteit kan gerealiseerd worden door voortgezette hulpverlening (binnen de BJB), of door aansluiting te vinden bij de volwassenenhulpverlening. Uit ons onderzoek blijkt dat nauwelijks beroep wordt gedaan op volwassenenhulpverlening omdat barrières op vraag- en aanbodzijde dit verhinderen. De jongeren hebben geen vertrouwen in of schamen zich om hun problemen te delen met 'onbekende' hulpverleners, of ervaren problemen rond toegankelijkheid. Deze redenen werden ook aangegeven door jeugdzorgverlaters met psychische noden die tijdens de transitieperiode geen beroep meer deden op geestelijke gezondheidszorg (Munson, Scott Jr., Smalling, Kim & Floersch, 2011). Door jeugdzorgverlaters tijdig kennis te laten maken met volwassenenhulpverlening die relevant kan zijn tijdens de transitieperiode – afhankelijk van de verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode – kan de drempel voor de jeugdzorgverlaters verlaagd worden, zoals ook Scannapieco et al. (2007) aanbevelen. Elkaar leren kennen, verlaagt drempels. Er zijn vele mogelijkheden om kennismaking te bewerkstelligen. We denken aan tandembegeleiding, gerichte workshops door bijvoorbeeld CAW, VDAB, OCMW, CGG, maar ook beproefde methoden zoals cliëntoverleg, eigen krachtconferenties en persoonlijke toekomstplanning bieden kansen om de krachten te bundelen. Tandembegeleiding geniet de voorkeur. De begeleider uit de BJB sluit ruim vóór de uitstroom een partnerschap met een collega uit de volwassenenhulpverlening. Gaandeweg, naarmate de jongere aangeeft er klaar voor te zijn en ondersteuning vanuit de jeugdhulp niet meer aangewezen is, laat de begeleider uit de BJB de jongere in kwestie (formeel) los. Door tandembegeleiding moet de jongere niet met een totaal onbekende hulpverlener starten. Hierdoor worden niet enkel structurele loopplanken gelegd, maar ook inhoudelijke en relationele loopplanken. Elke voorziening zou gestimuleerd moeten worden om tandemformules in hun werking in te calculeren. In Vlaanderen worden her en der reeds inspanningen geleverd om de barrières tussen de BJB en de volwassenenhulpverlening weg te werken door loopplanken te leggen. Warm doorverwijzen van jongeren wordt in verschillende regio's in Vlaanderen aangemoedigd. 'Samenwerken Verbindt' in het arrondissement Leuven, 'Bruggen na(ar) 18' in het arrondissement Gent, 'het Loopplankenproject' in het arrondissement Kortrijk en 'LOGiN' in het arrondissement

Brugge zijn enkele lopende projecten. Het is belangrijk dat deze projecten structureel verankerd worden, met bijhorende financiering, om een wankel en tijdelijk bestaan te vermijden.

Een vierde van de jeugdzorgverlaters uit ons onderzoek vindt de weg naar voortgezette hulpverlening (binnen de BJB), omdat ze – anders dan bij de volwassenenhulpverlening - structureel (binnen dezelfde sector/dienst) en inhoudelijk (meer) vertrouwd zijn met de werking. Wanneer de jongeren benaderd worden in vertrouwen en hun keuzes centraal staan, evalueren de jongeren voortgezette hulpverlening als een meerwaarde. Toch blijkt uit ons onderzoek dat een derde van de jongeren, buiten zijn wil om, geen beroep doet op voortgezette hulpverlening omwille van 'objectieve' of 'subjectieve' barrières. De 'objectieve' barrières situeren zich op organisatieniveau. Niettegenstaande het aantal in ons onderzoek verwaarloosbaar is, zijn er jongeren die geen beroep kunnen doen op voortgezette hulpverlening door (te) strenge exclusiecriteria (zoals psychische problemen en middelengebruik) of wachtlijsten. Uit Vlaams onderzoek blijkt dat wachtlijsten en exclusiecriteria kunnen zorgen voor breuken in het hulpverleningstraject, wat zorgt voor een discontinu verloop (Merlevede, 2014). Tijdige toegang tot hulp en de idee van vraggestuurde hulp - beide pijlers van IJH - komen hierdoor op de helling te staan. Wachtlijsten en exclusiecriteria zijn barrières die ook in internationaal onderzoek bij jeugdzorgverlaters naar voren kwamen (Geenen & Powers, 2007). De 'subjectieve' barrières zijn eerder gesitueerd op microniveau. Ten eerste zijn onwetendheid over het bestaan van voortgezette hulpverlening en gebrek aan informatie over de te volgen procedure niet onbestaande, zo blijkt uit ons onderzoek. Het organiseren van een cliëntoverleg - samen met de consulent, (individuele) begeleider en ouders - waarbij de mogelijkheid tot en de procedure voor voortgezette hulpverlening wordt uitgelegd, is aan te raden. Ten tweede willen enkele jongeren uit ons onderzoek een beroep doen op voortgezette hulpverlening, maar hun begeleider of consulent ziet de meerwaarde van voortgezette hulpverlening niet (meer) in, omdat ze, anders dan de jongeren, ervan overtuigd zijn dat de jongeren over voldoende protectieve factoren en veerkracht beschikken om de transitieperiode succesvol te doorlopen. Uit ons onderzoek, dat bevestigd wordt door McCoy et al. (2008), blijkt inderdaad dat vooral de meest veerkrachtige jongeren voortgezette hulpverlening aanvragen. Jongeren mogen echter niet onder druk worden gezet om de BJB te verlaten wanneer ze zelf vinden dat ze er (nog) niet klaar voor zijn (Goodkind et al., 2011). We kunnen stellen dat bijna de helft van de jongeren in ons onderzoek de ervaring heeft dat ze geen of weinig inspraak hadden in de besluitvorming rond hun vertrek uit de BJB. Deze vaststelling komt ook in internationaal onderzoek tot uiting (Freundlich et al., 2007; Dixon et al., 2006; Scannapieco et al., 2007). Ten derde is voortgezette hulpverlening bij enkele jongeren – weliswaar een minderheid – structureel wel mogelijk en wordt dit door de hulpverleners van de BJB sterk aangemoedigd, maar omdat deze hulpverlening niet wordt uitgevoerd door hun huidige begeleider waarmee ze een band hebben, haken ze af. Het is van belang dat dergelijke breuken in het hulpverleningstraject te allen tijde voorkomen worden, temeer omdat ons onderzoek, dat door internationaal onderzoek bevestigd wordt, heeft uitgewezen dat voortgezette hulpverlening de kans op een succesvolle transitie sterk verhoogt (Harder et al., 2011a; Kroner & Mares, 2011; Montgomery, Donkoh & Underhill, 2006; Powers et al., 2012). Wanneer de vraag van de jongere niet kan ingewilligd worden, kan tandembegeleiding gedurende de eerste maanden een oplossing zijn.

5.1.2.2 Nazorg

Meer dan de helft van de jongeren die een negatief toekomstperspectief hadden, is er toch in geslaagd om de barrières tijdens de transitieperiode aan te pakken, niet zozeer omdat zij gebruik hebben gemaakt van voortgezette hulpverlening, maar omdat hun begeleider uit de BJB de band met de jongere niet heeft doorgesnipt nadat de jongere de BJB had verlaten. De begeleider heeft in de eerste periode op eigen benen zelf af en toe gepolst hoe het met hen ging. Dit wordt door de jongeren als een grote steun ervaren. De literatuur toont aan dat nazorg een belangrijke werkzame factor is binnen de jeugdhulpverlening (Dima & Skehill, 2011; Gallagher & Green, 2012; Wade, 2008). Jones (2011, p. 1926) geeft aan dat nazorg belangrijker is dan een goede voorbereiding omdat de jongeren sneller bereid zijn te luisteren naar tips van hulpverleners wanneer ze op eigen benen staan, omdat *“the demands of independent living had created a ‘teachable moment’.”*

Niettegenstaande nazorg een ruime interpretatie toelaat, mag het niet uitmonden in een verdoken verlenging van de begeleiding. De essentie is dat er, in tegenstelling tot voortgezette hulpverlening, geen nieuwe hulpverleningsdoelstellingen nagestreefd worden. Nazorg is beperkt tot een aantal contacten of ondersteunende activiteiten na het afsluiten van de begeleiding in de BJB, op initiatief van de jongere of van de hulpverlener in functie van het ‘in beeld blijven’ van de hulpverlener. Op die manier heeft de jongere het gevoel er niet alleen voor te staan. Contact behouden maakt het bovendien mogelijk om eventuele moeilijkheden op tijd te detecteren en er proactief mee aan de slag te gaan (vb. wegbereider voor gespecialiseerde hulpverlening). Drie gemeenschappelijke elementen die het succes van nazorg maximaliseren, zijn in de interviews terug te vinden. Ten eerste wordt de wijze en frequentie van nazorg bepaald in samenspraak met de jongere. Het kan bijvoorbeeld gaan om een maandelijks huisbezoek of telefonisch contact, of een jaarlijkse barbecue waar de jongere op uitgenodigd wordt. Ten tweede moet sprake zijn van een ‘band’ met de hulpverlener, die gecreëerd wordt als de hulpverlener de begeleidingscomponenten in zich draagt (betrouwbaarheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit). Omdat een dergelijke band tijd nodig heeft om te groeien, is het belangrijk dat nazorg gerealiseerd wordt door een begeleider uit de BJB waarmee het ‘klikt’. Ten derde blijkt dat de nazorgbegeleider de werkmethode van outreachend werken moet hanteren. Uit de interviews blijkt dat outreachend werken een duidelijke meerwaarde is in het kader van het bevorderen van recovery of het algemeen welzijn van de jongeren. Die jongeren die in eerste instantie afkerig stonden ten aanzien van zorg (nazorg of voortgezette hulpverlening), geven aan dat dankzij aanklampende nazorg de transitieperiode succesvoller dan verwacht is verlopen. De jongeren geven aan dat zij baat hebben gehad bij ‘bemoeizorg’. Bij bemoeizorg worden jongeren actief, aanklampend en vaak ongevraagd in hun thuisomgeving of natuurlijke habitat opgespoord, in functie van het (her)ontdekken van de eigen krachten. Vooral die jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase een fatalistisch toekomstperspectief hadden, hebben ‘bemoeizorg’ ervaren als de sleutel tot een positieve(re) transitie. Voorgaand onderzoek bij maatschappelijk kwetsbare groepen bevestigt de meerwaarde van outreachend werken (Priebe et al., 2012) en van ‘bemoeizorg’. De tijd, flexibiliteit en ruimte die een hulpverlener van zijn organisatie krijgt om hierin te investeren, zal medebepalen hoever men hierin kan gaan (Wright, Callaghan & Bartlett, 2011). Een belangrijke kanttekening is wel dat flexibiliteit niet het constant aanwezig zijn impliceert, maar wel het aanwezig zijn op voor de jongere cruciale momenten (Markey, 2009). Zoals Baart (2003) in zijn presentiebenadering omschrijft, gaat het om de relatie die draait rond het dagelijkse en vertrekt vanuit de expertise van de jongere in kwestie. De jongeren uit ons onderzoek

merken op dat 'er gewoon zijn' een bepalend element is. Hulpverleningsrelaties waarvan de begeleider louter optreedt om in de eerste plaats te interveniëren en problemen aan te pakken, zijn reeds bij voorbaat mislukt, aldus de jongeren uit ons onderzoek en dit standpunt wordt bevestigd in voorgaand onderzoek door jeugdzorgverlaters met psychische problemen (Ringelsen et al., 2009). Present zijn, wil niet per definitie zeggen dat de hulpverlener niet mag interveniëren, wel integendeel. De jongeren geven aan dat interveniëren een belangrijke opdracht is, maar een succesvolle interventie vraagt om presentie. Presentie en interventie zullen dan ook geen twee aparte opdrachten mogen zijn van het werk als outreachwerker (Driessens & Geldof, 2008). Er moet steeds sprake zijn van een wisselwerking tussen beiden, waarbij de focus niet ligt op een specifiek probleem, maar op de gehele mens. Killaspy et al. (2009) geven aan dat, eens een relatie is opgebouwd, het belangrijk is in te zetten op evidence-based interventies. Zoals hierboven aangehaald, is evidence-based werken geen opportuniteit voor de jongeren.

Niettegenstaande de lovende reacties van de jongeren, blijkt evenwel dat nazorg niet systematisch wordt georganiseerd; bij slechts een handvol jongeren was nazorg aanwezig. In het decreet IJH is niet bepaald dat voorzieningen binnen de BJB verplicht zijn om aan nazorg te doen. Continuïteit van de zorg en een verantwoorde afsluiting van de hulp- en dienstverlening, in samenspraak met de jongere, zijn wel verplicht (zie artikel 8 en 30 decreet IJH). Vanuit het perspectief van de jongeren, en in het bijzonder van de jongeren die moeilijkheden verwachten, zou het een goed idee zijn de BJB te verplichten nazorg te voorzien, zoals ook Baidawi, Mendes en Snow (2014) bepleitten. Deze onderzoekers geven aan dat een hulpverlener een constante is in het leven van de jongeren, in tegenstelling tot een informeel netwerk dat plots kan wegvallen. De voorzieningen BJB moeten nadenken hoe ze nazorg structureel kunnen verankeren in hun bestaande aanbod, en dit binnen het nieuwe kader van de IJH en het modulair werken. Zolang nazorg niet officieel in het takenpakket, in de werkuren en in het registratiesysteem opgenomen wordt, blijft het risico bestaan dat nazorg naar de achtergrond verschuift. Nazorg kan voor implicaties zorgen voor de organisatie van de zorg, omdat het tijd en flexibiliteit vraagt van de hulpverlener. Nazorg kan in vele gevallen met minimale inspanningen het welzijn van de jeugdzorgverlater maximaal verbeteren.

Ondanks de erkenning van de meerwaarde van nazorg zou het naïef zijn om te stellen dat nazorg alle problemen zal oplossen. Het is geen 'wondermiddel' voor alle moeilijkheden die zich voordoen na vertrek uit de voorziening. De nazorgfase leent zich namelijk niet tot de fundamentele aanpak van ervaren barrières. Via nazorg kan wel voorkomen worden dat jongeren ineens aan hun lot worden overgelaten, in het bijzonder voor die jongeren die niet onvoldoende ankerpunten hebben in het informele circuit. In het kader van nazorg is ook een belangrijke taak weggelegd voor de samenleving zelf. Jongeren met een verleden in de BJB hebben het gevoel dat ze zich voortdurend moeten bewijzen en verweren tegen vooroordelen (Nuytiens et al., 2015). Enkele jongeren uit ons onderzoek ondervinden zelfs discriminatie op de arbeidsmarkt. Op die manier ontnemt de beeldvorming hen kansen. De jeugdzorgverlaters vragen om volop te investeren in een eerlijke beeldvorming, waarin ook aandacht gaat naar positieve verhalen en succesvolle trajecten. De jeugdhulp heeft niet alleen een belangrijke verantwoordelijkheid in het werken aan een positief zelfbeeld binnen de begeleidingstrajecten, maar ook in het belichten en verspreiden van positieve ervaringen en dynamieken. Vanuit een positieve berichtgeving leert ook de omgeving door een andere bril te kijken, waardoor de huidige beeldvorming kan corrigeren.

5.1.2.3 Ervaringsdeskundigen

Uit ons onderzoek komen aanwijzingen naar voren dat een aantal ervaren moeilijkheden veroorzaakt zijn door directe, als negatief gepercipieerde confrontaties met discriminatie (zoals stigmatisering omwille van hun hulpverleningsverleden door de arbeids- en woonmarkt). Het inschakelen van oudere jeugdzorgverlaters - ervaringsdeskundigen - kan een interessante piste zijn om met de ervaren barrières en stigmatisering om te gaan. Het delen van ervaringen zorgt voor (h)erkenning, biedt informele ondersteuning, betekent een grote steun en geeft perspectief. Zij kunnen een positief rolmodel vormen en de jongere mee begeleiden tijdens de transitieperiode tot het voorkomen van moeilijkheden, onder meer door het modelleren van constructieve copingstrategieën. Het inschakelen van ervaringsdeskundigen in het bijstaan van jeugdzorgverlaters kent reeds ingang in Vlaanderen door Cachet vzw. Cachet vzw werd in 2011 opgestart als eerste zelforganisatie van jongeren en volwassenen met een ervaring in de residentiële jeugdhulpverlening. De organisatie is gevestigd in Brussel, maar werkt over heel Vlaanderen en Brussel. Deze jeugdzorgverlaters hebben een tweeledig doel voor ogen: ten eerste is het een ontmoetingsplek voor en door jongeren met een jeugdhulpervaring opdat jeugdzorgverlaters zelfbewust en met een sterk(er) gevoel van eigenwaarde de jeugdhulp verlaten; ten tweede gaat het in dialoog met beleidsmakers en hulpverleners opdat sprake zou zijn van een participatieve jeugdhulp. Ook participatiegroepen en zelfhulpgroepen kunnen een belangrijke rol spelen in het leven van de jeugdzorgverlaters. Dergelijke groepen, specifiek voor jeugdzorgverlaters, zijn nog niet structureel ingebed in het Vlaamse hulpverleningslandschap. Praten met mensen met een jeugdbeschermingsverleden helpt om het verleden te verwerken. Vervolgens kunnen zij met hun eigen ervaring het traject van toekomstige jongeren in de jeugdhulp verbeteren en een positief rolmodel zijn voor andere jongeren.

5.2 Aanbevelingen voor het beleid: de integrale jeugdhulp onder de loep

Met het decreet IJH wordt een ingrijpende hervorming van de jeugdzorg gerealiseerd. Het ingrijpende karakter van deze hervorming ligt vooral op het vlak van de organisatie van de jeugdzorg: de keuze voor intersectorale samenwerking en modulering, en de uitwerking van structuren en procedures die ervoor moeten zorgen dat de betrokken jeugdhulpsectoren op diverse beleidsniveaus onderling beter op elkaar afgestemd worden (De Vos, Roose & Bouverne-De Bie, 2014). In de interviews komt echter tot uiting dat voor jongeren niet zozeer het structurele en organisatorische aspect de kwaliteit van de hulpverlening bepaalt, als wel de relationele component. Voor de bevraagde jongeren staat het aannemen van hulp sterk in verbinding met het aangaan van een vertrouwensrelatie. Net deze relationele component komt niet ter sprake in het decreet IJH en verdient een volwaardige plaats in het decreet IJH.

Twee pijlers binnen de IJH worden verder uitgediept en bekritiseerd, met name vermaatschappelijking van de zorg en zorgcontinuïteit.

5.2.1 Vermaatschappelijking van de zorg

‘Vermaatschappelijking van de zorg’ kent haar oorsprong in de geestelijke gezondheidszorg en werd initieel voornamelijk gebruikt in relatie tot de zorg voor personen met een psychische problematiek (Kwekkeboom, 2010). Met het erkennen van ‘vermaatschappelijking’ als één van de zes principes binnen het decreet IJH staan dit concept en de achterliggende ideeën en bewegingen opnieuw volop in de aandacht. Vermaatschappelijking van de zorg komt niet zomaar het decreet IJH binnengewaaid. De voorbije jaren heeft de Vlaamse overheid consequent de kaart getrokken van de vermaatschappelijking van de zorg. In het Vlaamse regeerakkoord 2014-2019 staat vermaatschappelijking van de zorg centraal. In de beleidsnota 2014-2019 van de bevoegde minister Vandeurzen (bevoegd voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin) staat specifiek dat vermaatschappelijking van de zorg gezondheids- en welzijnsproblemen moet voorkomen of tijdig een halt moet toeroepen, zodat inschakeling van professionele hulp overbodig wordt.

Het decreet IJH roept jongeren op om zelf een grotere verantwoordelijkheid op te nemen voor hun zorg. Jongeren en hun familie moeten eerst in de eigen omgeving, het eigen netwerk, gaan kijken of zij een antwoord kunnen bieden op de moeilijkheden die zich stellen. Er wordt dus vertrokken vanuit een stevige portie zelfverantwoordelijkheid en eigen kracht. In laatste instantie, als laatste schakel, kan beroep gedaan worden op niet-rechtstreeks toegankelijke hulp (lees: gespecialiseerde hulpverlening). Deze evolutie klinkt positief: de onderliggende boodschap die gegeven wordt, is er immers één van vertrouwen in de jongeren en zijn informeel netwerk.

Vermaatschappelijking roept echter ook twijfels op. Door vermaatschappelijking van de zorg expliciet als één van de krachtlijnen van IJH naar voren te schuiven, lijkt het alsof jongeren voorheen deze verantwoordelijkheid niet of (te) weinig opnamen (Vanobbergen, 2014). Dit onderzoek, net zoals voorgaand onderzoek bij jeugdzorgverlaters, spreekt dit alvast tegen (Gousse, 2009). De jongeren proberen hun moeilijkheden eerst zelf op te lossen, al dan niet met de ondersteuning van hun informeel netwerk zoals hun partner, ouders en vrienden. De jongeren zetten allerminst (te) snel de stap naar gespecialiseerde hulp, wel integendeel. In overeenstemming met voorgaand onderzoek (Ahrens et al., 2011; Singer et al., 2013), ervaren de jeugdzorgverlaters in ons onderzoek heel wat drempels. Schaamte en schrik om over hun problemen te praten, zeker met vreemden, zijn de meest voorkomende drempels. Als jongeren nu al heel wat moeilijkheden ervaren om de stap naar de hulpverlening te zetten, zullen we erover moeten waken dat door de actuele klemtoon op de eigen verantwoordelijkheid, deze schaamte en angst niet nog versterkt wordt.

Het is belangrijk erover te waken dat het recht op professionele zorg niet voorwaardelijk wordt. Inzetten op de eigen krachten van de jongere mag in geen geval leiden tot de verschuiving van de maatschappelijke zorgverantwoordelijkheid ten aanzien van de jongeren. De toegang tot de zorg- en hulpverlening moet verzekerd zijn en blijven. Suggesteren dat jeugdzorgverlaters op zoek dienen te gaan naar personen uit hun directe omgeving die hen kunnen ondersteunen, houdt geen rekening met de bevinding dat er jongeren zijn die nauwelijks beroep kunnen doen op een ondersteunend informeel netwerk. Daarenboven is uit ons onderzoek gebleken dat een hulpverlener een cruciale rol kan spelen tijdens de transitieperiode, in het bijzonder bij de minst veerkrachtige jongeren.

Het is voorts belangrijk om oog te hebben voor de bredere maatschappelijke context waarbinnen het pleidooi voor vermaatschappelijking van de zorg gevoerd wordt (Devisch, 2014). Wanneer jongeren en hun directe omgeving gevraagd worden om zelf initiatief te nemen hun hulpvraag te definiëren en aan te pakken, draagt dit een zekere kwetsbaarheid in zich. Dit veronderstelt een ruimte waarin

mensen fouten mogen en moeten kunnen maken. Binnen de huidige maatschappij is een klimaat van pre-pressie aanwezig (Gardner, 2010). Dit klimaat van pre-pressie, waarin preventie steeds scherper in een repressieve gedaante verschijnt, botst met de maatschappelijke condities om de vermaatschappelijking van de zorg wezenlijk vorm te kunnen geven.

Een overheid die kiest voor vermaatschappelijking heeft heel wat werk voor de boeg. Vermaatschappelijking van de zorg mag niet louter de focus leggen op relationeel werk. Net het centraal stellen van het relationeel werken, zet de poort open voor het wegknippen van een problematisering van structurele problemen waarmee jeugdzorgverlaters worden geconfronteerd. Onderzoek naar jeugdzorgverlaters legt immers tal van uitsluitingsmechanismen bloot op diverse levensdomeinen. Financiële moeilijkheden, huisvestingsproblemen, stigmatisering en sociale ongelijkheid (zoals het geen aanspraak meer kunnen maken op een inschakelingsuitkering als een jongere, jonger dan 21, geen diploma secundair onderwijs heeft) laten zich niet louter vertalen in de vraag naar warme relaties, meer ondersteunende netwerken, eigen kracht en vrijwillig engagement (Berzin et al., 2011). Daarom zal de focus op individueel herstel niet volstaan. Het is een verhaal van inclusie. Ook de maatschappij moet zijn verantwoordelijkheid nemen, zoals ook Gardner (2010) expliciet heeft geconcludeerd.

5.2.2 Continuïteit van de zorg

Het beleid stelt dat door een gebrekkige aansluiting tussen de hulpverlening van de BJB en het algemeen welzijnswerk (volwassenenhulpverlening) bepaalde jongeren tussen wal en schip vallen. Hierdoor is, inderdaad, geen sprake van continuïteit van de zorg. Uit ons onderzoek blijkt evenwel dat uitsluitend loopplanken voorzien tussen de jeugdhulpverlening en de volwassenenhulpverlening niet voldoende is. De reden is immers niet zozeer het onbekende hulpaanbod, als wel de bevinding dat jongeren, zo blijkt uit ons en ander onderzoek, geen nieuwe hulpverlener wensen waarbij ze hun verhaal (opnieuw) moeten vertellen (D'Oosterlinck et al., 2006; Gousse, 2009). Dit wordt als een hoge drempel ervaren. Warme doorverwijzing en tandembegeleiding kunnen enigszins soelaas brengen, niettegenstaande jongeren eerder vragende partij zijn voor ondersteuning door hun (vroegere) BJB-begeleider tijdens de transitieperiode. De nood aan het structureel inbedden van een begeleider die de jongere over de meerderjarigheidsgrens heen ondersteunt en de continuïteit waarborgt, dringt zich op. De jongeren uit ons onderzoek geven aan dat een vertrouwensfiguur, die samen met hen het traject doorloopt, een essentiële voorwaarde is om het spoor niet bijster te raken. Dit is in overeenstemming met wat Munro et al. (2011) in hun review signaleerden. We kunnen spreken van een trajectbegeleider, net omwille van het belang dat eenzelfde begeleider het volledige traject opvolgt, vanaf de start tot het einde van het hulpverleningstraject, over de meerderjarigheidsgrens heen. Een trajectbegeleider kan tegemoet komen aan het vaak terugkerende verhaal van breuklijnen en wantrouwen in de hulpverlening. Het is belangrijk dat de randvoorwaarden voor deze - vanuit het perspectief van de jongeren - optimale begeleiding op organisatorisch en financieel vlak structureel ingebed zijn. Deze inbedding vraagt tijd en middelen, is een veel gehoorde reactie vanuit het beleid. Op basis van de resultaten van ons onderzoek dient hier toch een kanttekening gemaakt te worden. De tijd nemen, die er nooit zomaar 'is', is steeds het gevolg van een expliciete keuze. Het houden van contact kan namelijk op verschillende, niet allemaal even intensieve manieren gebeuren. Een telefoontje, sms'je of een bericht via de sociale media is vaak voldoende. Eens de jongeren een proces doorlopen hebben, is het vooral de continuïteit van het contact, eerder dan de intensiteit die voor hen van belang is. Een sterk probleemgerichte focus

bepaalt in hun ervaring nog (te) vaak het handelen van de hulpverleners. Van zodra de problemen van de baan zijn, wordt de ondersteuning (voortgezette hulpverlening of nazorg) meestal stopgezet, vaak met het argument dat men de jongeren niet afhankelijk wil maken, zo blijkt uit de literatuur (McCoy et al., 2008). De wachtlijsten zorgen voor extra druk om het begeleidingstraject (voor)tijdig stop te zetten. Dit zorgt dat er eerst opnieuw een escalatie van de situatie dient te zijn, alvorens de jongeren terug in contact komen met de hulpverlening, in het beste geval hun vertrouwelijke steunfiguur. De interviews uit ons onderzoek tonen aan dat het 'in beeld blijven' van een begeleider net een fundamentele schakel kan zijn die de uitkomst van de transitieperiode sterk kan beïnvloeden. De zorg kan en mag pas afgelopen zijn indien de jongere dit zelf beslist.

Ons onderzoek toont, overeenkomstig voorgaand onderzoek, aan dat jongeren meestal positief zijn over voortgezette hulpverlening (McCoy et al., 2008). We stellen echter vast dat vaak de meest veerkrachtige jongeren de vraag naar voortgezette hulpverlening stellen. Deze vraag vereist immers mondigheid en het bewust zijn van bepaalde noden dat bij sommige jeugdzorgverlaters op het moment waarop een eventuele vraag tot voortgezette hulpverlening nog niet aan de orde was. De aanvraag voor voortgezette hulpverlening dient immers te gebeuren vóór de leeftijd van 18 jaar. Door de 'spijtprocedure' konden jongeren ook na de meerderjarigheid de vraag naar voortgezette hulpverlening stellen. We stellen echter vast dat de 'spijtprocedure' in het decreet IJH niet is opgenomen. Het nieuwe decreet maakt het mogelijk dat voortgezette hulpverlening kan aangevraagd worden, op voorwaarde dat de jongere vóór de leeftijd van 18 jaar al eens jeugdhulp heeft aangevraagd. De vragen van voortgezette jeugdhulpverlening moeten door de intersectorale toegangspoort behandeld worden. Zij beslissen over de voortzetting van de jeugdhulpverlening (art. 18 §3). Dat de intersectorale toegangspoort autonoom beslissingsrecht heeft, zonder de jongere vooraf te horen, valt sterk te betreuren. Dit beslissingsproces druist in tegen het recht op inspraak en participatie, artikelen 16 tot 19 in het DRM. Wat wel positief is, is dat jongeren sinds het nieuwe decreet IJH tot de leeftijd van 25 jaar beroep kunnen doen op voortgezette hulpverlening (binnen de BJB), maar – opnieuw - enkel en alleen als de intersectorale toegangspoort dit goedkeurt. De kans bestaat dat dit een holle maatregel is: gezien de lange wachtlijsten, worden vele begeleidingstrajecten eerder en veel te vroeg afgebroken, zo blijkt uit onze interviews.

5.2.3 Een inbedding in het wetgevend kader is wenselijk

Zowel de voorbereiding naar zelfstandigheid als nazorg staan niet vermeld in het decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Jeugdhulp. Volgens Aanbeveling (2005)⁵ van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over de rechten van kinderen die leven in een residentiële setting is één van de specifieke rechten van deze kinderen "het recht om voorbereid te worden op actief en verantwoordelijk burgerschap, door spel, sport, culturele activiteiten, informeel onderwijs en toenemende verantwoordelijkheden". Standaard 14 van de *Quality4Children Standards for out-of-home care in Europe* luidt: "Het kind/de jongvolwassene wordt voortdurend voorbereid om zelfstandig te leven." Overeenkomstig de VN-Richtlijnen moeten de voorzieningen erop gericht zijn om kinderen voor te bereiden om op hun eigen kracht te vertrouwen en om zich volledig te integreren in de samenleving (para. 62 en 131 VN-Richtlijnen). Gelet op het niet-bindende karakter van deze instrumenten zou het relevant zijn dat in het DRM 'een recht op voorbereiding naar actief burgerschap en zelfstandig leven' wordt ingeschreven (Desmet & Put, 2011).

De drie specifieke internationale instrumenten besteden ook uitgebreid aandacht aan het proces van nazorg. Eén van de basisbeginselen van aanbeveling (2005)⁵ is: “Een kind dat de zorg verlaat, moet recht hebben op een beoordeling van zijn noden en behoorlijke nazorg in overeenstemming met de doelstelling om de reïntegratie van het kind in zijn familie en de samenleving te verzekeren”. Vier kwaliteitsstandaarden bij *out-of-home child care* hebben betrekking op de nazorg: het verlaten van de zorg wordt nauwkeurig gepland en uitgevoerd (standaard 15); de communicatie tijdens het proces van nazorg gebeurt op een zorgvuldige en gepaste manier (standaard 16); het kind/de jongvolwassene wordt versterkt om te participeren in het nazorgproces (standaard 17); en follow-up, continue steun en mogelijkheden tot contact worden gegarandeerd (standaard 18). Ook de VN-Richtlijnen betreffende alternatieve zorg van 2009 bevatten verschillende bepalingen met betrekking tot de steun tijdens het nazorgproces (paras. 131-136). De (algemene) rechten gewaarborgd door het DRM zijn ook van toepassing tijdens de nazorg. Naar het voorbeeld van de Q4C-Standaarden en de VN-Richtlijnen zouden in het DRM echter ook specifieke rechten tijdens het nazorgproces opgenomen kunnen/moeten worden. Reeds in de toelichting bij het DRM werd echter erkend dat “een juridische verankering van rechten een essentiële, maar niet voldoende voorwaarde is voor een effectieve rechtsbescherming”⁶⁹. Het vastleggen of versterken van de rechtspositie van de minderjarige in de jeugdhulp garandeert niet dat de zorg kwaliteitsvoller zal zijn (Roose, 2006). Voor een kwaliteitsvolle zorg moet aan een veelheid van factoren voldaan zijn, waarbij een uitgeklaarde rechtspositie van de minderjarige nuttig kan zijn, maar niet voldoende is.

5.3 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Het is aan te bevelen dat onderzoekers meer oog hebben voor de beleving, ervaring en noden van jeugdzorgverlaters, vóór, tijdens en na de transitieperiode. Door middel van kwalitatief follow-up onderzoek kan de beleving het best in kaart worden gebracht, wat zorgt voor bruikbare handvatten/aanbevelingen voor de praktijk en het beleid.

Door de uitgebreide procesbeschrijving, met een gedetailleerde beschrijving van de voorbereiding, het verloop en de verwerking van het veldwerk, kan de onderzoeksmethodologie ook toegepast worden bij andere populaties (Barton & Lazarsfeld, 2003). Het zou bijvoorbeeld bijzonder interessant zijn een vergelijkbare methodologie toe te passen bij verschillende populaties en deze onderzoeksresultaten met elkaar vergelijken, zoals een gerichte vergelijking tussen jongeren met GES en jongeren in/uit de BJB wat betreft de overgang naar volwassenheid. Jongeren met GES in de jeugdhulp zijn, aldus Blakeslee et al. (2013), ondervertegenwoordigd in belevingsonderzoek.

Het succes van de toegepaste onderzoeksmethodologie bij jongeren in/uit BJB maakt duidelijk dat een ruimere toepasbaarheid mogelijk is. De methode kan ook toegepast worden bij andere ‘kwetsbare’ groepen, zoals jongeren met GES, op voorwaarde dat de onderzoeker, ook letterlijk, de taal van de doelgroep spreekt. Het toepassen van deze onderzoeksmethodologie bij jongeren met een ernstige verstandelijke beperking is wellicht niet mogelijk, zoals ook Vander Laenen (2008b) concludeerde op basis van kwalitatief onderzoek bij GES-jongeren.

---

⁶⁹ *Parl.St.* VI.Parl. 2003-2004, nr. 2063/1, 6

Het gebruik van diepte-interviews is volgens Holland (2009b) de ultieme bron van dataverzameling bij jongeren in de zorg. De vraag blijft of het uitvoeren van andere kwalitatieve onderzoeksmethoden, zoals focusgroepen, tot andere onderzoeksresultaten zou hebben geleid. Uit de praktijk en uit onderzoek blijkt dat sommige jongeren meer open zijn in een individueel interview, terwijl anderen meer vertrouwen hebben in een (kleine) groep, al dan niet samengesteld uit bekenden of vrienden (Vander Laenen, 2008b; Vander Laenen, 2015). De overzichtstabel van Hill (2006) toont alvast dat er geen consensus bestaat tussen jongeren over wat de 'beste' onderzoeksmethode is. Globaal genomen verkiezen jongeren groepstechnieken boven individuele technieken. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek zou kunnen zijn de jongeren zelf te vragen welke methode zij verkiezen en de onderzoeksmethode daaraan aan te passen. Dat zou meer tijd en middelen vragen, maar het is uiteindelijk ook een fundamentele keuze die de participatie van jongeren verder zou versterken (Heary & Hennessy, 2002; Curtis et al., 2004).

Het zou bijzonder interessant zijn de jongeren uit de steekproef binnen een aantal jaren, na de transitieperiode, opnieuw te bevragen. Omdat de transitieperiode alsmaar uitdijt, zou een follow-up interview tussen het 25ste en 30ste levensjaar het meest ideale zijn (Goossens, 2006; Lützelberger, 2009; Tejerina, 2009). Op die manier kan de beleving, ervaring en noden van jongeren vóór, tijdens en na het transitieproces in kaart worden gebracht, inclusief de evoluties die de jongeren, behorende tot een typologie, doormaken.

6 Epiloog

Van de lezer wordt niet verwacht dat hij/zij de gemaakte analyses volgt, de geuite kritieken en bezorgdheden deelt en de aanbevelingen toejuicht. De openheid van de jongeren die aan dit onderzoek hebben deelgenomen, ondanks hun aanvankelijk wantrouwen, en zonder veel garantie dat hun voorzichtig vertrouwen niet zou worden geschaad, getuigen van hun wil en drang om gehoord te worden. Dit alles heeft het respect voor deze jongeren alleen maar doen groeien. Het hele doctoraal proefschrift straalt veerkracht uit: veerkracht van mensen met een label, maar ook van begeleiders die in hun leven een betekenisvolle rol gingen spelen. Het is duidelijk dat hulpverleners een cruciale rol spelen in het welzijn van de jeugdzorgverlaters, op voorwaarde dat basisattitudes als onvoorwaardelijk respect, dialoog en geloof in de competenties van de jongeren centraal staan.

Hoofdstuk 5: Algemene conclusie

1 Onderzoeksopzet

In dit doctoraal proefschrift wilden we inzicht krijgen in de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de BJB van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven. Om de centrale onderzoeksdoelstelling te bereiken zijn we nagegaan wat het profiel is van de jongeren in de BJB op de leeftijd van 17 jaar en ouder en ten minste 18 maanden later en dit op verschillende levensdomeinen. Op elk levensdomein werd onderzocht hoe de jongeren, vóór het verlaten van de BJB, naar de toekomst keken. Achttien maanden later werd onderzocht hoe de jongeren de transitieperiode hebben beleefd, en dit op elk levensdomein.

Vanuit de overtuiging dat het essentieel is de transitieperiode te bestuderen vanuit het perspectief van jeugdzorgverlaters, werd gekozen voor een kwalitatief onderzoeksdesign.

Inzicht krijgen in de toekomstverwachtingen van jeugdzorgverlaters en in de manier waarop die toekomst wordt beleefd, vereist kwalitatief follow-up onderzoek. Kwalitatief follow-up onderzoek kan de focus leggen op de beleving, ervaringen en noden van de jeugdzorgverlaters vóór en tijdens de transitieperiode, iets wat tot op heden zelden is onderzocht. De bestaande kwalitatieve follow-up onderzoeken focussen immers slechts op een beperkt aantal levensdomeinen of zijn retrospectief van aard (e.g. Hines et al., 2005; Pryce & Samuels, 2010; Munson et al., 2013), waardoor sprake kan zijn van herinneringsfouten en van een vertekening van de antwoorden (Hardt & Rutter, 2004).

Bij de eerste fase van dit onderzoek verbleef de jongere in de BJB, ambulantly of residentieel; de tweede fase volgde minimum 18 maanden nadien. Tijdens de eerste fase werden 71 jongeren twee keer bevroegd met een interval van maximaal zes weken. Tijdens het eerste interview werd door middel van een open vraag gepeild naar het toekomstperspectief en de -verwachtingen van de jongere. Tijdens het tweede interview werden de levensdomeinen onderwijs, werk, huisvesting, contact met politie en justitie, sociaal netwerk, gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden besproken. Het concrete verloop van dit tweede interview en de volgorde waarin de levensdomeinen aan bod kwamen, hingen af van de inbreng van de jongere.

Tijdens de tweede fase werden 58 jongeren opnieuw geïnterviewd. Met hen werd de transitieperiode besproken, met haar ervaren successen en moeilijkheden en hoe de jongere, al dan niet met de ondersteuning van een netwerk, deze transitie beleeft en doorloopt. Dertien jongeren zijn tijdens de tweede fase niet geïnterviewd omdat ze niet konden gelokaliseerd worden, of omdat ze geweigerd hebben deel te nemen aan de follow-up fase, of omdat ze in de gevangenis verbleven.

2 Een bijzondere groep?

“Ik ben gewoon ‘een’ jongere die bijna 18 jaar wordt. (...) Ik kijk er naar uit [naar 18 jaar worden]: afstuderen, mijn rijbewijs halen, op BZW gaan. (...) Maar tegelijkertijd ben ik ook een beetje bang, in de zin van: ‘zal het me wel allemaal lukken’. (...) Maar als ik er met mijn maten over babbel, merk ik dat ze met dezelfde gevoelens en twijfels zitten.” (jongen, 17, cat. 1 - leefgroep)

Ons onderzoek toont aan dat de beleving van de transitieperiode van elke jeugdzorgverlater bijzonder is, maar niet uniek. De overgang naar volwassenheid is voor vrijwel elke jongere een spannende levensfase. Het is een periode waarbij op meerdere levensdomeinen grote veranderingen plaatsvinden (Barker & Galambos, 2005; Bucx & Van Wel, 2008). Het is een tijd van nieuwe uitdagingen die tegelijkertijd onzekerheden oproepen (Bell & Lee, 2008). Onderzoeksresultaten van de derde JOP-monitor bij 14- tot 25-jarigen wijzen uit dat de meeste Vlaamse jongeren een positief toekomstperspectief hebben (Bradt, Pleysier, Siongers & Spruyt, 2013). Ze staan positief in het leven en willen met volle overgave voor hun dromen gaan. Deze bevinding is stabiel doorheen de verschillende JOP-monitors (2006 tot 2013). Voor de bevroegde jeugdzorgverlaters is dit niet anders. Wel dienen zij vaak sneller dan hun peers volwassen verantwoordelijkheden op te nemen. Zij kunnen de mijlpalen op weg naar volwassenheid niet spreiden of uitstellen in de tijd. We kunnen spreken van een maatschappelijke paradox: jongeren die vaak een lastig parcours achter de rug hebben, worden verondersteld op hun 18^e zelfstandig te wonen. Uit ons onderzoek blijkt dat de overgang van de BJB naar zelfstandigheid niet zo problematisch verloopt als doorgaans wordt geportretteerd in onderzoek (Holland, 2009b; Stein & Munro, 2008) en in beleidsdocumenten, waar de term ‘maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen’ een rode draad vormt (Vandeurzen, 2014). Ons onderzoek toont aan dat voor de meerderheid van de bevroegde jongeren de transitie succesvol verloopt, ondanks de rugzak die ze dragen en ongeacht het afgelegde hulpverleningstraject (stabiel/onstabiel traject; residentiële/ambulante hulpverleningsvorm). Niettegenstaande moeilijkheden hun pad hebben gekruist, zijn de meeste jongeren (veer)krachtig om de ervaren barrières weg te werken en om hun leven vorm te geven op een manier die zij verkiezen, net zoals hun peers. We durven stellen dat het onderzoek, het beleid en de praktijk vaak te veel met een bril kijken die vooral de problemen scherp in beeld brengt. Deze bril kan zorgen voor blinde vlekken waardoor we de creativiteit van deze jongeren niet meer zien. Het blijft een uitdaging om telkens opnieuw aandacht te hebben voor de sterktes van de jongeren. Dit neemt niet weg dat we ook voldoende oog moeten hebben voor de verlieservaringen die gepaard gaan met de uitstroom, zoals verlies van siblings, van vrienden, van begeleiders. Deze verlieservaringen boezemen hen angst en verdriet in. Daarnaast mogen we niet blind zijn voor het onverwerkte verleden van de jongere, dat vaak de oorzaak is van een moeilijke transitieperiode, aldus de jongeren. De meerderheid van de bevroegde jongeren kan niet terecht bij de hulpverlening met hun vragen, bekommernissen en twijfels omdat nooit voldoende zorg werd geïnvesteerd in het opbouwen van vertrouwen. Ervan uitgaan dat die jongere zelf of die individuele hulpverlener alleen het verschil maakt, lijkt ook weinig realistisch. Veel hangt af van de kansen of mogelijkheden die die samenleving biedt, en meer fundamenteel de mate waarin het ruimer sociaal beleid geënt is op een grondrechtenbenadering (Collins, 2001; Vandekinderen & Roose, 2015).

3 De ervaringen vóór de uitstroom

3.1 Een positief toekomstperspectief haalt de bovenhand

Wanneer de toekomstverwachtingen van de jeugdzorgverlaters, vóór de uitstroom, in kaart worden gebracht, kunnen drie groepen van jongeren onderscheiden worden: een groep jongeren met een positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwachten tijdens hun transitie (n=18); een groep jongeren met een positief toekomstperspectief, die aangeven tijdelijke moeilijkheden te verwachten op maatschappelijk vlak (zoals slechte huisvesting en werkloosheid) tijdens de transitie (n=30); een groep jongeren met een negatief toekomstperspectief die heel wat onoverkomelijke moeilijkheden op verschillende levensdomeinen (zoals arbeid, financiën, huisvesting, gezondheid) verwachten tijdens de transitie (n=23). Deze laatste groep heeft één gemeenschappelijke factor: ze ervaren kwetsbaarheden op persoonlijk vlak, zoals het ervaren van een negatief zelfbeeld, van psychische problemen of ze geven aan niet meer zonder drugs te kunnen. Slechts twee onderzoeken hebben het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters vóór de uitstroom als centrale onderzoeksvraag bestudeerd: Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) onderzochten op een kwantitatieve wijze de toekomstverwachtingen van jongeren die op het punt stonden de residentiële jeugdzorg in Israël te verlaten; Klodnick et al. (2014) interviewden 16 jongeren met een psychiatrische stoornis in de VS over hun toekomstplannen. Net zoals in ons onderzoek, ziet het merendeel van de jeugdzorgverlaters de toekomst hoopvol en positief in, niettegenstaande ze ook realistisch zijn in de obstakels die ze onderweg zullen tegenkomen.

3.2 Een voorbereiding op maat van de jeugdzorgverlater

De jongeren vinden het belangrijk dat de voorbereiding op de transitie in de BJB op maat van elke jongere gebeurt. De jongeren die aangeven over geen of een beperkt informeel netwerk te beschikken, vinden het essentieel dat hulpverleners hen ondersteunen bij de opbouw van een informeel netwerk, door hen sociale en relationele vaardigheden aan te leren. Naast het aanleren van deze vaardigheden moet de begeleiding voldoende emotionele ondersteuning geven, aldus deze jongeren. De jongeren geven aan bepaalde gebeurtenissen uit het verleden nog niet te hebben verwerkt. De begeleiding staat in hun ervaring onvoldoende stil bij deze onverwerkte gebeurtenissen, zoals ook de jeugdzorgverlaters, bevraagd door Samuels en Pryce (2008), aangaven. Er moet aldus sprake zijn van een 'en-en-verhaal'.

De jongeren die aangeven over een voldoende uitgebouwd informeel netwerk te beschikken, geven aan geen nood te hebben aan psychosociale ondersteuning door professionelen. Ze hebben geen nood aan deze ondersteuning omdat ze voldoende mensen om zich heen hebben waarop ze kunnen rekenen. Deze jongeren geven aan eerder nood te hebben aan financiële, administratieve en praktische ondersteuning.

Op een uitzondering na (Berzin, Singer & Hokanson, 2014), vinden we ook in de literatuur terug dat jeugdzorgverlaters de voorkeur geven aan 'interdependence', waarbij de focus ligt op wederzijdse verbondenheid en steun van een sociaal netwerk (Propp, Ortega & NewHeart, 2003; Samuels & Pryce, 2008; Scannapieco et al., 2007). Het merendeel van de jongeren is het met elkaar eens dat de uitbouw van een volledig onafhankelijk leven ('independence') het algemeen welzijn niet bevordert

(Osterling & Hines, 2006). Het belang van het aanscherpen van de sociale vaardigheden, in het bijzonder voor jeugdzorgverlaters met een onvoldoende sociaal netwerk, vinden we aldus terug in de literatuur. Het is belangrijk dat jongeren die de jeugdhulp verlaten, net als elke andere jongere, kunnen beschikken over een vangnet. Dit werkpunt is opgepikt door de Vlaamse minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. In zijn beleidsnota 2014-2019 stimuleert hij jeugdhulpaanbieders om tijdig acties te ondernemen om voor jongeren een informeel of professioneel ondersteunend netwerk te creëren (Vandeurzen, 2014).

Wat niet strookt met de gangbare literatuur, is het tijdstip waarop de financiële, administratieve en praktische voorbereiding van start moet gaan. De meerderheid van de jongeren uit ons onderzoek geeft immers aan dat een korte voorbereidingsperiode volstaat om hen voor te bereiden op een zelfstandig leven, omdat de jongeren niet van tevoren weten welke knelpunten ze daadwerkelijk zullen ervaren na de uitstroom. Dit strookt niet met verschillende studies: hieruit blijkt dat jongeren, met een verleden in de jeugdhulpverlening, vinden dat de voorbereiding op de transitieperiode te laat is gestart (Freundlich & Avery, 2006; Scannapieco et al., 2007; Schiff, 2006). Een mogelijke verklaring voor dit gevonden verschil zou kunnen zijn dat de jongeren in ons onderzoek nog aan hun transitie moesten beginnen, terwijl de bestaande studies jongeren onderzochten die reeds ervaring hadden met het doorlopen van de transitie. Toch blijkt uit de tweede fase van ons onderzoek dat de bevroegde jongeren ervan overtuigd zijn dat een langere en intensieve voorbereidingsperiode geen soelaas zou hebben gebracht aan financiële, administratieve en praktische problemen. Tijdens hun verblijf in de BJB sloegen ze immers de - vaak goed bedoelde - tips in de wind, aldus de jongeren.

4 De ervaringen tijdens de transitieperiode

“Ik had verwacht dat ik niet al te veel problemen zou hebben met alleen wonen, maar had niet gedacht dat het zo vlot zou lopen. (...) Het is wel dankzij de steun van mijn lief en ook omdat ik me wil bewijzen tegenover de buitenwereld dat het vlot is gegaan.” (meisje, 20, 1) OOC, 2) woont samen met partner)

Dat de meerderheid van de bevroegde jongeren een positief toekomstperspectief verwacht, neemt niet weg dat de transitieperiode anders kan uitdraaien dan verwacht, zowel in positieve als in negatieve zin. Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) geven aan dat jeugdzorgverlaters mogelijk té optimistisch zijn over het verloop van de transitieperiode, temeer omdat retrospectieve onderzoeken bij jeugdzorgverlaters steeds wijzen op de talloze moeilijkheden die de jongeren ervaren. Gelukkig kunnen we vaststellen dat, ten eerste, de meerderheid van de bevroegde jongeren een succesvolle transitie doorloopt en ten tweede, dat de ervaringen van de bevroegde jeugdzorgverlaters tijdens de transitie overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie.

4.1 De jeugdzorgverlaters maken hun verwachtingen waar

Voor een vijfde van de jongeren is de transitieperiode moeilijker verlopen dan ze hadden verwacht. Bij de helft van de jeugdzorgverlaters komen de verwachtingen over de transitieperiode en de ervaringen van de transitie overeen, in positieve dan wel in negatieve zin. Een derde van de jongeren

heeft, tegen hun verwachtingen in, een transitie doorlopen die positiever is dan werd verwacht. In tegenstelling tot wat Sulimani-Aidan en Benbenishty (2011) concludeerden, onderschatten jeugdzorgverlaters in ons onderzoek de transitieperiode niet. We kunnen aldus stellen dat de ervaringen van de bevroagde jeugdzorgverlaters tijdens de transitieperiode overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie. Het is aan te raden dat hulpverleners vragen naar en rekening houden met de inschatting van de jongeren.

4.2 Drie groepen jeugdzorgverlaters

De meerderheid van de bevroagde jongeren doorloopt, vanuit zijn/haar perspectief, een goede transitie. Dit neemt evenwel niet weg dat we verschillen tussen de jongeren hebben vastgesteld; niet elke jongere doorloopt een probleemloze transitie. Net zoals Stein (2006) onderscheiden we in ons onderzoek drie groepen jeugdzorgverlaters, waarbij sprake is van een afnemende mate van succes: 'those moving on' (n=17), 'survivors' (n=32) en 'strugglers' (n=9). De jongeren in de 'those moving on'-groep geven aan dat zij tijdens de transitieperiode op geen enkel levensdomein moeilijkheden ervaren. De jongeren die behoren tot de 'survivors' ervaren maatschappelijke, relationele en/of individuele barrières tijdens de transitieperiode, maar ze slagen erin deze tijdig weg te werken, dit in tegenstelling tot de jongeren binnen de 'strugglers'-groep die de ervaren barrières niet kunnen wegwerken. In de literatuur wordt veel aandacht besteed aan de maatschappelijke barrières waarmee jeugdzorgverlaters geconfronteerd worden op hun pad naar zelfstandigheid, zoals huisvestingsperikelen (Baidawi et al., 2014; Natalier & Johnson, 2012) en tewerkstellingsproblemen, al dan niet door een gebrek aan een diploma secundair onderwijs (Jackson & Cameron, 2012; Forsman & Vinnerljung, 2012). In ons onderzoek blijken de maatschappelijke barrières op zich niet zo zeer hinderpalen te zijn voor een succesvolle transitie, als wel de relationele en individuele barrières. De aan-/afwezigheid van deze barrières is bepalend voor de beleving van de transitieperiode. De relationele barrières vormen de 'kapstok' waaraan de rest van de transitieperiode wordt opgehangen. De afwezigheid van positieve en wederkerige relaties - (h)echte bindingen - is manifest aanwezig in de verhalen van de jongeren in de 'survivors'- en 'strugglers'-groep. Voornamelijk een afwezige of moeilijke ouder-kindrelatie, veelal tijdens de kinderjaren ontstaan, wordt door de jongeren als directe of indirecte factor voor een moeilijke transitieperiode aangehaald. Dit laatste komt ook in de literatuur over jeugdzorgverlaters aan bod, zij het minder frequent dan maatschappelijke barrières (Holland, 2009a; Scannapieco et al., 2007). Naast relationele barrières worden sommige jeugdzorgverlaters in ons onderzoek - voornamelijk de jongeren in de 'strugglers'-groep - ook geconfronteerd met individuele barrières, zoals het ervaren van een negatief zelfbeeld en niet meer zonder alcohol of illegale drugs kunnen. Net zoals bij de relationele barrières zijn de individuele barrières vaak een gevolg van onverwerkte trauma's in de kindertijd (vb. verwaarlozing of uithuisplaatsing).

Stein (2006) merkt in zijn typologie op dat jongeren met een stabiel hulpverleningstraject vaker tot de 'those moving on'-groep behoren, in tegenstelling tot de jongeren met een onstabiel traject. Wanneer het traject van de bevroagde jongeren vergeleken wordt met de groep waartoe ze behoren, is echter geen verschil terug te vinden. Voorgaand onderzoek geeft aan dat jongeren een minder succesvolle transitie doorlopen als ze een residentieel traject hebben doorlopen (Andersson, 2005; Freundlich & Avery, 2006; Mech et al., 1994). Opnieuw is in ons onderzoek geen verschil terug

te vinden tussen de hulpverleningsvorm (op het moment van het interview vóór de uitstroom) en de groep waartoe de jongere behoort.

4.3 De bouwstenen voor een succesvolle transitie

De jongeren die behoren tot de ‘those moving on’-groep, geven aan dat een positieve liefdesrelatie, vast werk of verder studeren de sleutels zijn tot hun probleemloze transitie.

De jongeren die behoren tot de ‘survivors’-groep geven aan dat intrinsieke motivatie en sociale steun de ervaren barrières hebben weggewerkt. Het belang dat ze toekennen aan intrinsieke motivatie dan wel sociale steun als ‘triggers’ om de ervaren moeilijkheden weg te werken, hangt af van hun toekomstperspectief vóór de uitstroom. De jongeren die geen moeilijkheden hadden verwacht tijdens de transitieperiode, geven aan dat ze dankzij hun intrinsieke motivatie de moeilijkheden hebben weggewerkt. De jongeren die tijdelijke moeilijkheden hadden verwacht, geven aan dat de combinatie van intrinsieke motivatie en hun informeel netwerk (partner, familie, kinderen, goede vriend) de moeilijkheden heeft weggewerkt. De jongeren die vóór de uitstroom een fatalistisch toekomstperspectief hadden, geven aan dat de onverwachte positieve transitie in eerste instantie te danken is aan de hulpverlening. Voortgezette hulpverlening of blijvend contact met hun hulpverlener uit de BJB waarmee ze een ‘band’ hebben, zorgt ervoor dat de transitieperiode positiever is verlopen dan verwacht. Als de hulpverlener drie centrale begeleidingscomponenten, met name betrouwbaarheid, onvoorwaardelijke acceptatie en flexibiliteit in zich draagt, is veelal sprake van een ‘band’.

Het belang van intrinsieke motivatie tijdens de transitieperiode komt in de literatuur over jeugdzorgverlaters minder vaak aan bod, op enkele uitzonderingen na (Abrams, 2012; Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015; Hines et al., 2005). De literatuur beklemtoont voornamelijk de positieve invloed van informele en formele sociale steun op de beleving van de transitieperiode (Geenen & Powers, 2007; Hiles et al., 2013), zonder daarbij de rol van de intrinsieke motivatie te onderzoeken. Niettegenstaande het belang van intrinsieke motivatie, toont ons onderzoek ook het belang aan van een ondersteunend sociaal netwerk tijdens en na de uitstroom. Dit bevestigt de aanbeveling van de bevraagde jongeren om (meer) in te zetten op het versterken van het informeel netwerk, vóór het verlaten van de BJB. Het belang van hulpverleners (formeel netwerk) is bij die jongeren zonder informeel netwerk erg cruciaal tijdens de transitieperiode, op voorwaarde dat er sprake is van een band tussen de jongere en de hulpverlener. Onderzoekers uit Angelsaksische landen pleiten voor minstens één ondersteunende volwassene die jeugdzorgverlaters begeleidt in de overgang naar volwassenheid (Ahrens et al., 2011; Collins et al., 2010; Greeson et al., 2015; Munson et al., 2010). Deze onderzoekers spreken van een ‘natural mentor’. Dit kan een hulpverlener zijn, maar evenzeer een buurman, leerkracht of collega. Ons onderzoek toont aan dat een ‘natural mentor’ meer dan wenselijk is, om de slaagkansen op een succesvolle transitieperiode te maximaliseren. Het ervaren van stabiliteit en een gevoel van veiligheid bij die ‘natural mentor’, en de praktische en emotionele steun na het verlaten van de zorg door die ‘natural mentor’ dragen bij tot een geslaagde transitie (Collins et al., 2010; Gaskell, 2010; Rogers, 2011; Stein & Dumaret, 2011).

De jongeren die behoren tot de ‘strugglers’-groep geven aan niet intrinsiek gemotiveerd te zijn om de ervaren barrières weg te werken. Ze stellen de moeilijkheden ‘oppervlakkig’ aan te pakken door te wenen, te automutileren en/of door een masker op te zetten. Naast dit internaliserend gedrag gebruiken deze jongeren vaker dan de andere jongeren illegale drugs als een vorm van vluchtgedrag om te ontsnappen aan de moeilijke transitieperiode. Deze jongeren praten niet over hun moeilijkheden, noch met hun informeel netwerk indien deze beschikbaar is, noch met professionele hulpverlening. Bij deze jongeren lijkt de ‘overlevingscultuur’ en het hieraan verbonden zelfredzaamheidsprincipe sterk ingebakken. Een intensievere voorbereidingsperiode had voor deze groep geen soelaas gebracht, net omwille van het niet kunnen praten met de hulpverlening over hun problemen. Ze trachten in de eerste plaats zelf hun problemen op te lossen en doen geen beroep op familie, kennissen en hulpverleners. Het niet hebben van een informeel netwerk is niet de belangrijkste oorzaak, wel het niet kunnen/durven praten over de moeilijkheden. Daarnaast doen ze geen beroep op hulpverlening omdat hun eerder vertrouwen in de hulpverlening is beschaamd, uit schaamte, of omdat ze met hun huidige hulpverlener – in het kader van voortgezette hulpverlening - geen ‘band’ hebben. De literatuur, die deze groep dominant naar voren schuift, focust vaak op de aard en de oorzaken van de ervaren moeilijkheden tijdens de transitieperiode, zoals GES, problemen met hechting en druggebruik, eerder dan op de redenen om de moeilijkheden al dan niet aan te pakken (Andersson, 2005; Jahnukainen, 2007; Stein, 2006; Todis et al., 2001).

5 De hulpverlening speelt een belangrijke rol, zowel vóór als tijdens de transitie

“Weet je, ik had nooit gedacht dat mijn IB zo een grote rol zou spelen tijdens het alleen wonen. Ik was blij eindelijk 18 te zijn, eindelijk vrijheid, alleen kunnen wonen en geen uitleg meer verschuldigd zijn aan de begeleiding. (...) Mijn IB belde me vrijwel iedere week toen ik alleen was gaan wonen. In het begin vond ik dat ambetant, ik had zoiets van: ‘laat me es gerust, ik ben nu eindelijk van jullie [begeleiding] verlost’ [lacht]. (...) Na verloop van tijd vond ik dat wijs. Ik voelde me echt geliefd. Het idee dat hij zo met mij begaan was, deed me goed voelen. Nu nog, het is ondertussen al 2,5 jaar geleden dat ik X [naam begeleidingstehuis] heb verlaten, hij belt me nog elke twee weken. Zo een begeleider wens ik iedere jongere toe.” (meisje, 21, 1) cat. 1 – leefgroep, 2) alleen wonen)

Aangezien de ervaringen van de bevroegde jeugdzorgverlaters tijdens de transitie overeenstemmen met hun verwachtingen voorafgaand aan de transitie is het belangrijk dat de praktijk en het beleid rekening houden met hun mening en adviezen.

Uit dit onderzoek kunnen we leren dat, in het kader van zorg op maat en vraaggericht werken, het voor de hulpverlening van belang is om in de voorbereiding op de transitie en in de opvolging ervan, te differentiëren tussen de drie groepen van jongeren. Een jongere met een positief toekomstperspectief zonder verwachte moeilijkheden moet immers op een andere manier voorbereid worden dan jongeren die de toekomst negatief tegemoet zien. Jongeren met een uitgesproken positief toekomstperspectief geven tijdens de transitieperiode aan dat ze de hulp van anderen niet nodig hebben (gehad) om de onverwachte moeilijkheden weg te werken. Hun intrinsieke motivatie is voldoende om de transitieperiode succesvol te doorlopen, dit in tegenstelling

tot de andere jongeren die wel de steun van hun omgeving nodig hebben (gehad) (Van Audenhove & Vander Laenen, 2015).

Overeenkomstig voorgaand onderzoek bij jongeren die als kwetsbaar worden omschreven (Vander Laenen, 2009), blijkt uit ons onderzoek dat informele, positieve en wederkerige relaties in het leven van de jongeren vaak een belangrijkere plaats innemen dan hulpverleners. Daarom is het als hulpverlener belangrijk om het informeel netwerk van de jongeren uit te breiden en te bestendigen, door hen sociale en relationele vaardigheden bij te brengen, vóór ze uitstromen. Deze ondersteuning wordt echter pas door de jongeren aanvaard wanneer ze een goede 'band' hebben met de hulpverlener. De jongeren moeten daarom de mogelijkheid krijgen om, in dialoog, mee hun individuele hulpverlener te kiezen, opdat de professionele ondersteuning door de jongere zou worden aanvaard (Van Audenhove & Vander Laenen, 2014b). Jongeren willen behandeld worden als individuen, ze willen dat naar hen geluisterd wordt, dat hun mening ernstig wordt genomen, dat zij gewaardeerd en aanvaard worden. Niet toevallig zit inspraak en participatie vervat in een participatieve hulpverleningsrelatie. De eerste stap daartoe is een luistercultuur bij het personeel van een voorziening, zodat jongeren zich gewaardeerd weten, zich gerespecteerd voelen en hun mening kunnen geven (Cavet & Sloper, 2004). De volgende stap zijn open en respectvolle hulpverleningsrelaties gericht op samenwerking waarin de hulpverlener het standpunt en de ervaringen van de jongeren waardeert en ervan leert, terwijl de hulpverlener op hetzelfde moment kaders aanbiedt voor de jongere om hem/haar te ondersteunen bij het identificeren van zijn/haar noden, het maken van keuzes en het ondernemen van actie (Tew, 2006; Vander Laenen, 2008b). De jongeren zijn immers ervaringsdeskundigen en kunnen, samen met hulpverleners, hun verdere traject – vóór, tijdens en na de uitstroom – uitstippelen.

Uit dit onderzoek blijkt dat een derde van de jongeren vóór de uitstroom een negatief toekomstbeeld had, waarbij de verwachte moeilijkheden tijdens de transitieperiode als onoverkomelijke obstructies werden aanzien voor een succesvolle toekomst. Al deze jongeren ervoeren een negatief zelfbeeld en/of gaven aan over psychische problemen te beschikken en/of gaven aan niet meer zonder drugs te kunnen. Niettegenstaande het merendeel van de jongeren alsnog een positieve transitie doorloopt, dankzij de steun van de hulpverlening, is bij een handvol jongeren sprake van een negatieve transitie. Het is van belang dat de hulpverlening de persoonlijke kwetsbaarheden vóór de uitstroom (h)erkent en samen met de jongere op zoek gaat naar manieren om met deze kwetsbaarheden om te gaan. Bij deze groep is het versterken van het sociaal netwerk bij uitstek van belang. Dat netwerkversterkend werken is niet evident voor jongeren met een beperkt netwerk. Onderzoek bij hulpverleners toont aan dat jeugdhulpverleners hun tanden vaak stuk bijten op het netwerkversterkend werken (DuBois et al., 2002; Greeson et al., 2010; Hiles et al., 2013; Munson & McMillen, 2008). De implementatie van dat netwerkversterkend werken omvat veel meer dan het onder de knie krijgen van enkele (nieuwe) methoden. Als we de netwerken willen versterken, dan moeten ze eerst in beeld worden gebracht. Een netwerkanalyse is hierbij een mogelijkheid (Scannapieco et al., 2007). Een netwerkanalyse mag niet beperkt blijven tot een vrijblijvende oefening die zonder gevolg in het hulpverleningsdossier verdwijnt. Verder is het belangrijk om een ondersteunend netwerk vanaf de start van de begeleiding een plaats te geven. Door als hulpverlener de jongere meteen te stimuleren om contacten te activeren of te reanimeren, legt men de basis van (ver)nieuw(d)e contacten en relaties. De drempel om binnen deze relaties een hulpvraag te stellen, is vaak lager. Tegelijk creëert men kansen voor de jongere om dat te compenseren door ook zelf gezelschap of ondersteuning aan te bieden.

In het licht van de vermaatschappelijking van de zorg, één van de centrale pijlers in het nieuwe decreet IJH, wordt volop ingezet op het versterken en responsabiliseren van het netwerk rond minderjarigen. Voor deze groep volstaat het versterken van het informeel netwerk niet steeds, omdat eenvoudigweg geen informeel netwerk aanwezig is of omdat de ondersteuning door een (veranderend) informeel netwerk niet toereikend is. Een doorgedreven vermaatschappelijking van de zorg zou bij deze jongeren tot gevolg hebben dat ze tussen de mazen van het net belanden. Een vermaatschappelijking van de zorg moet altijd samengaan met een blijvende aandacht voor de verantwoordelijkheid om in te grijpen wanneer nodig. Net als Vanobbergen (2014) beklemtonen wij dat het vooral geen excuus mag zijn voor besparingen in een sector die nu al kampt met onderbezetting en wachtlijsten. Het continueren van het formele hulpverleningsnetwerk is bij deze groep erg belangrijk, zoals voortgezette hulpverlening of nazorg, en werpt maximaal zijn vruchten af indien er sprake is van een 'band' tussen de hulpverlener en de jongere. De jongeren evalueren de hulpverlening aan de hand van de werkwijze van de hulpverlener en niet zozeer op basis van de organisatie, wat overeenkomt met de vaststelling van Roose (2006). In tegenstelling tot het beleid, dat streeft naar resultaatgericht werken ('what works'), hebben de jongeren vooral oog voor hun interne barometer die aanduidt of een hulpverlener al dan niet authentiek in job staat ('who works'). Zonder een gezonde basishouding zullen methodieken, technieken, protocollen en andere doelgerichte handelingen, niet werken. De relatie met de hulpverlener is cruciaal, aldus de jongeren.

Op de verschillende beleidsniveaus wordt sterk ingezet op een naadloze overgang naar volwassenenhulpverlening (cf. hoofdstuk 1), eerder dan te adviseren de jongere te ondersteunen door zijn vertrouwde BJB-hulpverlener. De overgrote meerderheid van de jongeren uit ons onderzoek reageert eerder afwijzend op volwassenenhulpverlening omwille van de 'onbekende' hulpverleners of uit schaamte. Louter loopplanken leggen tussen de jeugdhulpverlening en de volwassenenhulpverlening, zoals in de oorspronkelijke beleidsplannen van de Vlaamse Regering te lezen staat (cf. hoofdstuk 1), zal geen soelaas brengen indien er geen sprake is van een 'warme overdracht'. Tandembegeleiding kan hier een oplossing zijn. Bij tandembegeleiding sluit de begeleider uit de BJB ruim voor het moment van uitstroom een partnerschap met een collega uit de volwassenenhulpverlening, bijvoorbeeld het CAW of een OCMW. Ze bieden samen, tegelijk, een tandembegeleiding aan. Gaandeweg, naarmate de jongere aangeeft er klaar voor te zijn en ondersteuning vanuit de jeugdhulp niet meer aangewezen is, laat de begeleider uit de BJB de jongere in kwestie (formeel) los. De begeleider uit de volwassenenhulpverlening neemt het roer van de begeleiding over. Het nadeel van deze werking zijn de wachtlijsten en -tijden binnen de volwassenenhulpverlening. Dit maakt dat er soms een wachtperiode kan zijn tussen het moment waarop de jongere uitstroomt uit de jeugdhulp, en het moment waarop hij terecht kan in het vervolgaanbod voor volwassenen. In zulke situaties is het werken met een vloeiende tandem soms moeilijk haalbaar, zo blijkt uit de bestaande 'tandeminitiatieven', zoals Samenwerken Verbindt te Leuven en Bruggen na(ar) 18 te Gent (Clé, 2015). Voor die scenario's willen we beleidsmatig stimuleren dat de laatst betrokken jeugdhulpverlener contact houdt met de jongere, wanneer hij/zij niet meteen terecht kan in het ondersteuningsaanbod voor volwassenen, zoals ook het Actieplan Jeugdhulp 2020 van Vlaamse minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2015) vooropstelt.

Ondanks alle inkt die over het thema 'transitie naar volwassenheid' is gevloeid, zowel in het beleid als in de praktijk, blijven duurzame oplossingen voorlopig uit. De laatste jaren werden een aantal projecten opgestart binnen de jeugdhulpverlening, zoals 'Bruggen na(ar) 18', 'Samenwerken

Verbindt' en 'LOGiN'. Deze innovatieve projecten zijn vaak structureel verankerd binnen het werkingsgebied, niet dankzij de overheid en extra subsidies, wel dankzij de inspanningen van alle betrokken partijen. Om de toekomst van deze projecten te vrijwaren, is extra financiering noodzakelijk. Zonder deze financiële onderbouw is de werking gedoemd tot een wankel bestaan, en dat moeten we vermijden (Vander Laenen, Merlevede, Van Audenhove & Cappon, 2011). Het is hoog tijd dat samenwerking en coördinatie tussen diensten het projectmatige en vrijblijvende overstijgen.

Jongvolwassenen met een verleden in de BJB zijn vaak ontzettend (veer)krachtig en trots op de weg die ze hebben afgelegd, en terecht. Maar die fierheid wordt overschaduwd door de labels die ze toebedeeld krijgen. De stigmatisering is voornamelijk te situeren op de levensdomeinen werk en huisvesting. In de media, maar ook in onderzoek en in het dagelijkse leven, zijn het vooral de problematische situaties die onder de aandacht komen, en dat vertekent het beeld. Door de negatieve beeldvorming worden hen kansen ontnomen, zoals op de arbeidsmarkt. Het is belangrijk om volop te investeren in een eerlijke beeldvorming, waarin ook aandacht gaat naar positieve verhalen en succesvolle trajecten.

6 Beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek

Binnen de globale onderzoekspopulatie is geopteerd voor een zo divers mogelijk samengestelde steekproef om de verschillen in de ervaringen van jeugdzorgverlaters in kaart te brengen. Het is belangrijk om de beperkte omvang van de steekproef te benadrukken. De onderzoeksresultaten kunnen niet geëxtrapoleerd worden naar alle jongeren in de (bijzondere) jeugdzorg en dienen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Omdat dit een kwalitatief onderzoek is, kunnen geen uitspraken gedaan worden over correlaties, laat staan over causale verbanden.

Vertrekkende vanuit de beperking van ons onderzoek zou het bijzonder interessant zijn een vergelijkbare methodologie toe te passen bij verschillende populaties en deze onderzoeksresultaten met elkaar vergelijken (zoals een gerichte vergelijking tussen jongeren met GES en jongeren in/uit de BJB wat betreft de overgang naar volwassenheid). Op die manier zouden we te weten komen of de jongeren die als 'meest kwetsbaar' worden omschreven in de literatuur (zoals jongeren met GES) per definitie een moeilijker transitie doorlopen (D'Oosterlinck et al., 2006).

Verder zou het bijzonder interessant zijn de jongeren uit de steekproef binnen een aantal jaren, na de transitieperiode, opnieuw te bevragen. Omdat de transitieperiode alsmaar uitdijt, zou een follow-up interview tussen het 25ste en 30ste levensjaar het meest ideale zijn (Goossens, 2006; Lützelberger, 2009; Tejerina, 2009). Op die manier kan de beleving, ervaring en noden van jongeren vóór, tijdens en na het transitieproces in kaart worden gebracht, inclusief de evoluties die de jongeren, behorende tot elke groep, doormaken.

“Mijn leven is het voorbije jaar drastisch veranderd, gelukkig in positieve zin. Ik voel dat er de komende jaren nog veel op mij zal afkomen. Mijn leven evolueert voortdurend: volgend jaar afstuderen en hopelijk werk vinden, misschien beginnen aan kindjes. Zou het geen idee zijn om binnen enkele jaren nog eens terug te komen?” (meisje, 21, 1) pleeggezin, 2) woont samen met partner)

Bibliografie

- Abell, J., Locke, A., Condor, S., Gibson, S. & Stevenson, C. (2006). Trying similarity, doing difference: the role of interviewer self-disclosure in interview talk with young people. *Qualitative Research*, 6, 221-244.
- Abrams, L.S. (2012). Envisioning life “on the outs”: exit narratives of incarcerated male youth. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56, 877-896.
- Abrams, L.S. & Terry, D.L. (2014). ‘You can run but you can’t hide’: how formerly incarcerated young men navigate neighbourhood risks. *Children and Youth Services Review*, 47, 61-69.
- Adelabu, D.H. (2008). Future time perspective, hope and ethnic identity among African American adolescents, *Urban Education*, 43, 347-360.
- Ahrens, K.R., DuBois, D.L., Garrison, M., Spencer, R., Richardson, L.P. & Lozano, P. (2011). Qualitative exploration of relationships with important non-parental adults in the lives of youth in foster care. *Children and Youth Services Review*, 33, 1012-1023.
- Alderson, P. & Morrow, V. (2011). *The ethics of research with children and young people. A practical handbook*. London: Sage Publications.
- Allen, D. (2002). Research involving vulnerable young people: a discussion of ethical and methodological concerns. *Drugs: Education, Prevention, & Policy*, 9, 275-283.
- Allwood; C. (2012). The distinction between qualitative and quantitative research methods is problematic. *Quality & Quantity*, 46, 1417-1429.
- Althoff, M. (2005). Het beeld van de jeugd als criminaliteits- en veiligheidsprobleem. Een discours-theoretische verklaring. *Pedagogiek*, 25, 262-278.
- Ambert, A.-M., Adler, P.A., Adler, P. & Detzner, D.F. (1995). Understanding and evaluating qualitative research. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 879-893.
- Andersson, G. (2005). Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work*, 10, 43-56.
- Anghel, R. (2011). Transition within transition: how young people learn to leave behind institutional care whilst their carers are stuck in neutral. *Children and Youth Services Review*, 33, 2526-2531.
- Anghel, R., & Dima, G. (2008). Romania. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young People’s Transitions from Care to Adulthood* (pp.158-172). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Arnau-Sabatés, L. & Gilligan, R. (2015). What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, 53, 185-191.
- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood, a theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.

- Arnett, J.J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8, 133-143.
- Arnett, J.J. (2007) Emerging adulthood: what is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1, 68-73.
- Arnett, J.J. & Taber, S. (1994). Adolescence terminable and interminable: when does adolescence end? *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 517-535.
- Aronowitz, T. (2005). The role of "envisioning the future" in the development of resilience among at-risk youth. *Public Health Nursing*, 22, 200-208.
- Arthur, S. & Nazroo, J.Y. (2003). Designing fieldwork strategies and materials. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice: A guide for social science students and researchers* (pp. 109 - 137). Sage: London.
- Baarda, B., de Goede, M. & Theunissen (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Baart, A. (2003). Een beknopte schets van de presentietheorie. *Sociale Interventie*, 12, 5-8.
- Baez, B. (2006). Confidentiality in qualitative research: reflections on secrets, power and agency. *Qualitative Research*, 2, 35-58.
- Baidawi, S., Mendes, P. & Snow, P. C. (2014). Young people in, and transitioning from, out-of-home care and their mental health issues – A call for evidence. *Children Australia*, 39, 200-205.
- Balen, R., Blyth, E., Calabretto, H., Fraser, C., Horrocks, C. & Manby, M. (2006). Involving children in health and social research: 'Human becomings' or 'active beings'. *Childhood, A Journal of Child Research*, 13, 29-48.
- Baltodano, H.M., Platt, D. & Roberts, C.W. (2005). Transition from secure care to the community: Significant issues for youth in detention. *Journal of Correctional Education*, 56, 372-388.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Barker, E.T. & Galambos, N.L. (2005). Adolescents' implicit theories of maturity: Ages of adulthood, freedom, and fun. *Journal of Adolescent Research*, 20, 557-576.
- Bartelink, C., ten Berge, I. & van Yperen, T. (2013). *Beslissen over effectieve hulp. Wat werkt in indicatiestelling?* (onderzoeksrapport) Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Barth, R. (1990). On their own: the experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7, 219-240.
- Barton, A.H. & Lazarsfeld, P.F. (2003). Some functions of qualitative analysis of social research. In R. Boudon, M. Cherkaoui & P. Demeulenaere (Eds.), *The European tradition in qualitative research, Vol. II* (pp. 356-394). London: Sage Publications.
- Bassuk, E., Dawson, R. & Huntington, N. (2006). Intimate partner violence in extremely poor women: Longitudinal patterns and risk markers. *Journal of Family Violence*, 21, 387-399.
- Bauwens, J., Pauwels, C., Lobet-Maris, C., Pouillet, Y., & Walrave, M. (2009). *Cyberteens, cyberrisks, cybertools: Tieners en ICT, risico's en opportuniteiten*. Gent: Academia Press.

- Baxter, L., Thorne, L. & Mitchell, A. (2001). *Small voices big noises. Lay involvement in health research: lessons from other fields.* Exeter: Short Run Press. Verkregen op 20 juli 2014, via www.invo.org.uk.
- Beal, S.J. & Crockett, L.J. (2010). Adolescents' occupational and educational aspirations and expectations: links to high school activities and adult educational attainment. *Developmental Psychology, 46*, 258-265.
- Becker, H. (1963). *Outsiders.* New York: Free Press.
- Bell, M. (2002). Promoting children's rights through the use of relationships. *Child and Family Social Work, 7*, 1-11.
- Bell, S. & Lee, C. (2008). Transitions in emerging adulthood and stress among young Australian women. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*, 280-288.
- Berrick, J.D., Frasch, K. & Fox, A. (2000). Assessing children's experiences of out-of-home care: Methodological challenges and opportunities. *Social Work Research, 24*, 119- 127.
- Berridge, D., Beecham, J., Brodie, I., Cole, T., Daniels, H., Knapp, M. & MacNeill, V. (2003). Services for troubled adolescents: exploring user variation. *Child and Family Social Work, 8*, 269-279.
- Berry, D.M. & Bass, C.P. (2012). Successfully recruiting, surveying, and retaining college students: a description of methods for the risk, religiosity, and emerging adulthood study. *Research in Nursing & Health, 35*, 659-670.
- Berzin, S.C., Rhodes, A.M. & Curtis, M.A. (2011). Housing experiences of former foster youth: how do they fare in comparison to other youth? *Children and Youth Services Review, 33*, 2119-2126.
- Berzin, S.C., Singer, E. & Hokanson, K. (2014). Emerging versus emancipating: the transition to adulthood for youth in foster care. *Journal of Adolescent Research, 29*, 616-638.
- Best, D. & Laudet, A. (2010). *The potential of recovery capital.* London: Royal Society for the Arts.
- Beyens, K. (2007). Over de beperkte diepgang van rationele keuzetheorie. *Tijdschrift voor Criminologie, 49*, 87-92.
- Beyens, K. & Tournel, H. (2009). Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 196-228). Leuven: Acco.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1994). Leaving care in England: a research perspective. *Children and Youth Services Review, 16*, 231-254.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1995). *Moving On: young people and leaving care schemes.* London: HMSO.
- Biehal, N. & Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: care leavers, families and change. *Children and Youth Services Review, 18*, 425-445.
- Bijleveld, C.C.J.J.H. (2009). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie.* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Blakeslee, J.E., Del Quest, A., Powers, J., Powers, L.E., Geenen, S., Nelson, M. et al. (2013). Reaching everyone: promoting the inclusion of youth with disabilities in evaluating foster care outcomes. *Children & Youth Services Review, 35*, 1801-1808.

- Blossfeld, H.P. & Nuthmann, R. (1990). Transition from youth to adulthood as a cohort process in the Federal Republic of Germany. In H.A. Becker (Ed.), *Life histories and generations Vol. 1* (pp. 193-219). Utrecht: ISOR.
- Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory? *American Sociological Review*, 18, 3-10.
- Boeijs, H.R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom.
- Bohlmeijer, E., Mies, L. & Westerhof, G. (Eds.) (2007). *De betekenis van levensverhalen theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Bolland, J.M., Bryant, C.M., Lian, B.E., McCallum, D.M., Vazsonyi, A.T. & Barth, J.M. (2007). Development and risk behaviour among African, American, Caucasian and mixed-race adolescents living in high poverty inner-city neighbourhoods. *American Journal of Community Psychology*, 40, 230-249.
- Booker, C.L., Harding, S. & Benzeval, M. (2011). A systematic review of the effect of retention methods in population-based cohort studies, *BMC Public Health*, 11, 249-260.
- Booth, W. (1998). Doing research with lonely people. *British Journal of Learning Disabilities*, 26, 132-134.
- Boynton, P. M. (2002). Life on the Streets: The Experiences of Community Researchers in a Study of Prostitution. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 12, 1-12.
- Boys, A., Marsden, J., Stillwell, G., Hatchings, K., Griffiths, P., & Farrell, M. (2003). Minimizing respondent attrition in longitudinal research: practical implications from a cohort study of adolescent drinking. *Journal of Adolescence*, 26, 363-373.
- Braciszewski, J.M. & Stout, R.L. (2012). Substance use among current and former foster youth: a systematic review. *Children and youth services review*, 34, 2337-2344.
- Bradt, L., Pleysier, S., Put, J., Siongers, J. & Spruyt, B. (Eds.) (2013). Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013. Leuven: Acco.
- Bridges, W. (2004). *Transitions: making sense of life's changes*. Cambridge, MA: Da Capo Press.
- Broad, B. (1999). Young people leaving care: moving forwards 'joined up' solutions. *Children and Society*, 13, 81-93.
- Bruner, J. (1993). *Acts of Meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bryman, A. (2004). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryssinck, D., Vandeveld, S. & Vanderplasschen, W. (2015). De ondersteuning van personen met een dubbele diagnose (psychose en drugproblemen) in Villa Voortman, een ontmoetingsplaats in de stad. In C. Wittouck, K. Audenaert & F. Vander Laenen (Eds.), *Handboek forensische gedragswetenschappen* (pp. 303-329). Antwerpen: Maklu.
- Bucx, A.J. & Van Wel, F.H. (2008). Parental bond and life course transitions from adolescence to young adulthood. *Family Therapy*, 35, 109-126.
- Burns, B.J., Phillips, S.D., Wagner, H.R., Barth, .R.P, Kolko, D.J., Campbell, Y. & Landsverk, J. (2004). Mental health need and access to mental health services by youth involved with child welfare: A National Survey. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43, 960-970

- Burr, V. (2007). *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Calsyn, R.J., Klinkenberg, W.D., Morse, G.A., Miller, J. & Cruthis, R. (2004). Recruitment, engagement, and retention of people living with HIV and co-occurring mental health and substance use disorders. *AIDS Care*, 16, 56-70.
- Cambré, B. & Waege, H. (2010). Kwalitatief onderzoek en dataverzameling door open interviews. In J. Billiet & H. Waege (Eds.), *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (pp. 315-342). Antwerpen: De Boeck.
- Cannon, S. (1992). "Reflections on fieldwork in stressful situations". In R. Burgess (Ed.), *Studies in qualitative methodology: learning about fieldwork* (Vol. 3, pp. 147-182). Greenwich, CT: JAI Press.
- Cappon, L. & Vander Laenen, F. (2015). Gehoord worden is nog geen inspraak: perspectieven van minderjarigen en ouders op de beslissingen genomen door de jeugdrechter. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 16, 3-19.
- Caraher, M. & Baker, H. (2001). Designing an information leaflet: using consumer-oriented research to inform the development of a drug resource for children. *Drugs: Education, prevention and policy*, 8, 243-261.
- Cardoen, D., Geinger, F., Bradt, L. & Van de Walle, T. (2013). Het academisch en arbeidsgericht toekomstperspectief van Antwerpse en Gentse jongeren. Een kwestie van opvoedingsvaardigheden? In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put & S. Pleysier (Eds.), *Jong in Antwerpen en Gent: bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 99-121). Leuven: Acco.
- Carrette, V. (2003). Een participatief (actie)onderzoek met jongeren in de bijzondere jeugdzorg. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 4, 161-166.
- Carrette, V. (2012). Achttien en op eigen benen: een internationaal perspectief op de transitie van de jeugdzorg naar een zelfstandig leven. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 13, 308-322.
- Cashmore, J. & Paxman, M. (2006). Predicting after-care outcomes: the importance of 'felt' security. *Child and Family Social Work*, 11, 232-241.
- Catalano, R.F., Berglund, M.L., Ryan, J.A.M., Lonczak, H.S. & Hawkins, J.D. (2004). Positive youth development in the United States: research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 98-124.
- Cavet, J. & Sloper, P. (2004). The participation of children and young people in decisions about UK service development. *Child: Care, Health and Development*, 30, 613-621.
- Chase, E., Maxwell, C., Knight, A. & Aggleton, P. (2006). Pregnancy and parenthood among young people in and leaving care: what are the influencing factors, and what makes a difference in providing support? *Journal of Adolescence*, 29, 437-451.
- Christiaens, J. (2010). De banalisering van de opsluiting van jongeren. *Panopticon*, 31, 1-4.
- Clausen, J.S. (1991). Adolescence competence and the shaping of the life course. *American Journal of Sociology*, 96, 805-842.
- Clausen, J. (1998). Life reviews and life stories. In J.Z. Giele & G.H. Elder (Eds.), *Methods of life course research: qualitative and quantitative approaches* (pp. 189-212). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Clé, A. (2015). *Sur ma Route. Samen op zoek naar een beter parcours van jeugdhulp naar zelfstandigheid*. Brussel: Cachet vzw.

- Collins, M. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: a review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75, 271-291.
- Collins, M.E., Spencer, R. & Ward, R. (2010). Supporting youth in the transition from foster care: formal and informal connections. *Child Welfare*, 89, 125-143.
- Colman, C. & Vander Laenen, F. (2012). "Recovery came first": Desistance versus recovery in the criminal careers of drug-using offenders. *Scientific World Journal*. DOI: 10.1100/2012/657671.
- Connor, D.F., Doerfler, L.A., Toscano, P.F., Volungis, A.M., & Steingard, R.J. (2004). Characteristics of children and adolescents admitted to a residential treatment center. *Journal of Child and Family Studies*, 13, 497-510.
- Cooper, S.C., Rawsthorne, M., Paxton, K., Hawke, C., Skinner, S.R. & Steinbeck, K. (2011). "You can help people": adolescents' views on engaging young people in longitudinal research. *Journal of research on adolescence*, 22, 8-13.
- Corijn, M. (1995). *De overgang naar volwassenheid in Vlaanderen. Resultaten van het NEGO V-onderzoek*. Brussel: CBGS.
- Corlyon, J. & McGuire, C. (1999). *Pregnancy and parenthood – The views and experiences of young people in public care*. London: NCB.
- Corring, D.J. & Cook, J.V. (2007). Use of qualitative methods to explore the quality-of-life construct from a consumer perspective. *Psychiatric Services*, 58, 240-244.
- Cotter, R.D., Burke, J.D., Stouthamer-Loeber, M. & Loeber, R. (2005). Contacting participants for follow-up: how much effort is required to retain participants in longitudinal studies? *Evaluation and Program Planning*, 28, 15-21.
- Courtney, M.E. & Dworsky, A. (2006). Youth leaving out-of-home care in the USA. *Child and family Social Work*, 11, 209-219.
- Courtney, M.E, Dworsky, A., Lee, J.S., & Rapp, M.(2010). *Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Former Foster Youth: Outcomes at Ages 23 and 24*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M.E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A. & Nesmith, A. (2001). Foster youth transitions to adulthood: a longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80, 685-717.
- Coyne, I. (2010). Accessing children as research participants: examining the role of gatekeepers. *Child: care, health and development*, 36, 452-454.
- Curtis, K., Roberts, H., Copperman, J., Downie, A. & Liabo, K. (2004). How come I don't get asked no questions? Researching 'hard to reach' children and teenagers. *Child and Family Social Work*, 9, 167-175.
- Cusick, G.R., Havlicek, J.R. & Courtney, M.E. (2012). Risk for arrest: the role of social bonds in protecting foster youth making the transition to adulthood. *American Journal of Orthopsychiatry*, 82, 19-31.
- Cutcliffe, J.R. & Ramcharan, P. (2002). Leveling the playing field? Exploring the merits of the ethics-as-process approach for judging qualitative research proposals. *Qualitative Health Research*, 12, 1000-1010.

- Daining, C. & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1158-1178.
- D'Amico, E.J., Ramchand, R. & Miles, J.N.V. (2009). Seven years later: Developmental transitions and delinquent behavior for male adolescents who received long-term substance treatment. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 70, 641-651.
- David, M.C., Alati, R., Ware, R.S. & Kinner, S.A. (2013). Attrition in a longitudinal study with hard-to-reach participants was reduced by ongoing contact. *Journal of Clinical Epidemiology*, 66, 575-581.
- Day, A., Dworsky, A., Fogarty, K. & Damashek, A. (2011). An examination of post-secondary retention and graduation among foster care youth enrolled in a four-year university. *Children and Youth Services Review*, 33, 2335-2341.
- Day, A., Riebschleger, J., Dworsky, A., Damashek, A. & Fogarty, K. (2012). Maximizing educational opportunities for youth aging out of foster care by engaging youth voices in a partnership for social change. *Children and Youth Services Review*, 34, 1007-1014.
- De Boer, F. & Evers, J. (2007). Kwalitatief onderzoek, een korte inleiding. In J. Evers (Ed.), *Kwalitatief interviewen: kunst en kunde* (pp. 1-22). Den Haag: Lemma.
- Decorte, T. (2000). *The taming of cocaine. Cocaine use in European and American cities*. Brussel: VUB University Press.
- Deboutte, D. (2003). Kinder- en Jeugdpsychiatrie in Vlaanderen. *Antenne*, 21, 49-55. Verkregen op 12 september 2009, via www.uvv.be.
- Decorte, T. (2009a). Kwalitatieve data-analyse in het criminologisch onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 434-464). Leuven: Acco.
- Decorte, T. (2009b). Software voor kwalitatieve dataverwerking. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 465-478). Leuven: Acco.
- Decorte, T., Zaitch, D. & Van Calster, P. (2009). (Auto)biografische methoden. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 340-371). Leuven: Acco.
- Decreet betreffende de Integrale Jeugdhulp van 12 juli 2013, BS 13 september 2013.
- Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp, BS 7 mei 2004.
- De Droogh, L., De Brauwere, G. & Temmerman, K. (2004). *Onderzoek kwaliteiten van het Algemeen Welzijnswerk in Oost-Vlaanderen. De cliënt aan het woord* (onderzoeksrapport). Gent: Arteveldehogeschool, Hogeschool Gent, Universiteit Gent.
- De Koster, K. (2007). *De jeugdzorg van tegenwoordig. Het hervormingsproces naar een integrale jeugdhulpverlening in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Denzin, N.K. (2001). The reflexive interview and a performative social science. *Qualitative Research*, 1, 23-46.
- Denzin, N. & Lincoln, Y. (2003). Introduction: the discipline and practice of qualitative research. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Collecting and interpreting qualitative materials* (pp. 1-46). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Desmet, E. & Put, J. (2011). Het Decreet Rechtspositie Minderjarigen: een internationaalrechtelijke toetsing, *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 103-120.

- Devisch, I. (2014). Vermaatschappelijking van... de maatschappij. In K. De Vos, H. Grymonprez, D. Kerger, G. Roets, R. Roose & P. Verstraete (Eds.), *Vermaatschappelijking van de zorg, cahier 3* (pp. 7-21). Brussel: Politeia.
- De Vos, K., Roose, R. & Bouverne-De Bie, M. (2014). Integrale jeugdhulp op de spanning tussen historische logica en recht op hulp . In J. Mostinckx, F. Deven & P. Dauwe (Eds.), *Welzijn en zorg in Vlaanderen 2014-2015* (pp. 397-411). Mechelen: Wolters Kluwer Belgium.
- Dickson-Swift, V., James, E.L., Kippen, S. & Liamputtong, P. (2006). Blurring boundaries in qualitative health research on sensitive topics. *Qualitative Health Research, 16*, 853-871.
- Diener, E. & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: a general overview. *South African Journal of Psychology, 39*, 391-406.
- Dima, G. & Skehill, C. (2011). Making sense of leaving care: the contribution of Bridges model of transition to understanding the psycho-social process. *Children and Youth Services Review, 33*, 2532-2539.
- Dinisman, T., Zeira, A., Sulimani-Aidan, Y. & Benbenishty, R. (2013). The subjective well-being of young people aging out of care. *Children and Youth Services Review, 35*, 1705-1711.
- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: health, well-being and outcomes. *Child & Family Social Work, 13*, 207-217.
- Dixon, J. & Stein, M. (2002). *Still a bairn? Throughcare & Aftercare services in Scotland*. York: Social Work Research & Development Unit. Verkregen op 12 juni 2013, via <http://www.york.ac.uk/inst/swrdu/Publications/stillabairn.pdf>.
- Dixon, J., Wade, J., Byford, S., Weatherly, H. & Lee, J. (2006). *Young People Leaving Care: A Study of Costs and Outcomes: Final Report to the Department for Education & Skills*. York: University of York, Social Work Research and Development Unit.
- Dobash, R.E. & Dobash, R.P. (1998). Violent men and violent contexts: In R.E. Dobash & R.P. Dobash (Eds.), *Rethinking violence against women* (pp. 141-168). Thousand Oaks: Sage Publications.
- D'Oosterlinck, F., Broekaert, E. & Vander Haeghen, C. (2006). Probleemjongeren te vroeg het te-huis uit? Een exploratief onderzoek naar de nood aan zorg bij jongvolwassen uitstromers met gedrags- en emotionele stoornissen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Kinderpsychologie, 31*, 58-68.
- Driessens, K. & Geldof, D. (2008). Normatieve professionaliteit in het sociaal werk. *Alert, 34*, 66-75.
- Driscoll, J. (2013). Supporting care leavers to fulfil their educational aspirations: resilience, relationships and resistance to help. *Children & Society, 27*, 139-149.
- DuBois, D.L., Holloway, B.E., Valentine, J.C., & Cooper, H. (2002). Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta-analytic review. *American Journal of Community Psychology, 30*, 157-197.
- Duchateau K., Van Poeck, B. & Hebberecht, P. (2004). *Het levensverhaal van jongeren van Turkse en Marokkaanse origine met een instellingsverleden*. Gent: Onderzoeksgroep criminologie, UGent.
- Dumka, L.E., Gonzales, N.A., Wood, J.L. & Formoso, D. (1998). Using qualitative methods to develop contextually relevant measures and preventive interventions: an illustration. *American Journal of Community Psychology, 26*, 605-637.

- Duncombe, J. & Jessop, J. (2002). "Doing rapport" and the ethics of "faking friendship." In M. Maauthner, M. Birch, J. Jessop & T. Miller (Eds.), *Ethics in qualitative research* (pp. 107-122). London: Sage.
- Duppong Hurley, K., Trout, A., Chmelka, B., Burns, B.J., Epstein, M., Thompson, R., et al. (2009). The changing mental health needs of youth admitted to residential group home care: Comparing mental health status at admission in 1995 and 2004. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 17, 164 – 176.
- Dworsky, A. & Courtney, M.E. (2009). Homelessness and the transition from foster care to adulthood. *Child Welfare*, 88, 23-56.
- Dworsky, A., Napolitano, L. & Courtney, M. (2013). Homelessness during the transition from foster care to adulthood. *American Journal of Public Health*, 103, 318-323.
- Edmonds K.J., Sumnall H.R., McVeigh J. & Bellis, M.A. (2005). *Drug prevention in vulnerable young people*. Liverpool: National Collaborating Centre for Drug Prevention.
- Emmel, N., Hughes, K. & Greenhalgh, J. (2006). Developing methodological strategies to recruit and research socially excluded groups. Project report, ESRC Research Methods Programme.
- Emmel, N., Hughes, K., Greenhalgh, J. & Sales, A. (2007). Accessing socially excluded people: trust and the gatekeeper in the research-participant relationship. *Sociological Research Online*, 12. Verkregen op 15 januari 2015, via <http://www.socresonline.org.uk/12/2/emmel.html>.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W.W. Norton Company.
- Facebook (2013). Jaarverslag 2012. Verkregen op 28 juni 2013, via <http://investor.fb.com/secfiling.cfm?filingID=1326801-13-3>.
- Faraday, A. & Plummer, K. (1979). Doing life histories. *Sociological Review*, 27, 773-798.
- Fenner, Y., Garland, S.M., Moore, E.E., Jayasinghe, Y., Fletcher, A., Tabrizi, S.N., Gunasekaran, B. & Wark, J.D. (2012). Web-based recruiting or health research using a social networking site: an exploratory study. *Journal of Medical Internet Research*, 14, 20.
- Fenster, J. (2009). Challenges to tracking subjects for follow-up research: a case study. *Child Welfare*, 88, 57-75.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research. Fourth edition*. London: Sage Publications.
- Fontana, A. & Frey, J.H. (2003). The interview: from structures questions to negotiated text. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Collecting and interpreting qualitative materials* (pp.61-106). London: Sage Publications.
- Forsman, H. & Vinnerljung, B. (2012). Interventions aiming to improve school achievements of children in out-of-home care: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, 34, 1084-1091.
- Fox, A. & Berrick, J.D. (2007). A response to no one ever asked us: a review of children's experiences in out-of-home care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24, 23-51.
- Franzén, E. en Vinnerljung, B. (2006). Foster children as young adults: many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study. *Child & Family Social Work*, 11, 254-263.

- Frensch, K.M. & Cameron, G. (2002). Treatment of choice or a last resort? A review of residential mental health placements for children and youth. *Child & Youth Care Forum*, 31, 307–339.
- Freundlich, M. & Avery, R.J. (2006). Transitioning from congregate care: preparation and outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 15, 507-518.
- Freundlich, M., Avery, R.J. & Padgett, D. (2007). Preparation of youth in congregate care for independent living. *Child and Family Social Work*, 12, 64-72.
- Gadd, D. & Farrall, S. (2004). Criminal careers, desistance and subjectivity: interpreting men's narratives of change. *Theoretical Criminology*, 8, 123-156.
- Gagnon, J.C. & McLaughlin, M. L. (2004). Curriculum, assessment, and accountability in day treatment and residential schools. *Exceptional Children*, 70, 263–283.
- Galambos, N.L., Barker, E.T. & Krahn, H.J. (2006). Depression, self-esteem and anger in emerging adulthood: seven-year trajectories. *Developmental Psychology*, 42, 350-365.
- Gallagher, B. & Green, A. (2012). In, out and after care: Young adults' views on their lives, as children, in a therapeutic residential establishment. *Children & Youth Services Review*, 34, 437-450.
- Gardner, H. (1998). The concept of family: Perceptions of adults who were in long-term out-of-home care as children. *Child Welfare*, 77, 681-700.
- Gardner, J. (2010). Democracy's orphans: rights, responsibility, and the role of the state in the lives of incarcerated. *Youth & Society*, 42, 81-103.
- Gaskell, C. (2010). 'If the social worker had called at least it would show they cared'. Young care leavers' perspectives on the importance of care. *Children & Society*, 24, 136-147.
- Gatti, U., Tremblay, R.E. & Vitaro, F. (2009). Iatrogenic effect of juvenile justice. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 991-998.
- Geenen, S. & Powers, L.E. (2007). "Tomorrow is another problem": The experiences of youth in foster care during their transitions to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1085-1101.
- Geldof, D. & Driessens, K. (2003). Tijd voor aanwezigheid als voorwaarde voor duurzame hulpverlening. *Sociale Interventie*, 12, 18-30.
- Gerson, K. & Horowitz, R. (2003). Observation and interviewing: options and choices in qualitative research. In T. May (Ed.), *Qualitative research in action* (pp. 199-224). London: Sage Publications.
- Gibbs, G. (2009). *Analysing Qualitative Data* (Series: The SAGE Qualitative Research Kit). London: Sage Publications.
- Gilbertson, R. & Barber, J.G. (2002). Obstacles in involving children and young people in foster care research. *Child & Family Social Work*, 7, 253-258.
- Gilgun, J. F. (2005). The four cornerstones of evidence-based practice in social work. *Research on Social Work Practice*, 15, 52-61.
- Giordano, P., Cernkovich, S., & Rudolph, J. (2002). Gender, crime and desistance: toward a theory of cognitive transformation. *The American Journal of Sociology*, 107, 990-1064.

- Gobo, G. (2007). Sampling, representativeness and generalizability. In C. Seale, G. Gobo, H.F. Gubrium & D. Silverman (Eds.), *Qualitative Research Practice: concise paperback edition* (pp. 405-426). London: Sage.
- Gondolf, E. W. (2001). Limitations of experimental evaluation of batterer programs. *Trauma Violence & Abuse, 2*, 79-88.
- Goodkind, S., Schelbe, L.A. & Shook, J.J. (2011). Why youth leave care: understandings of adulthood and transition successes and challenges among youth aging out of child welfare. *Children and Youth Services Review, 33*, 1039-1048.
- Goodson, I. & Sikes, P. (2001). *Life History Research in Educational Settings*. Buckingham: Open University Press.
- Goossens, L. (2006). Adolescent development: Putting Europe on the map. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of Adolescent Development* (pp. 1-10). Hove: Psychology Press.
- Gousse, B. (2009). *Van over naar met*. Kessel-Lo: Riso.
- Graziotti, A., Hammond, J., Messinger, D.S., Bann, C.M., Miller-Loncar, C., Twomey, J.E., Bursi, C., Woldt, E., Nelson, J.A., Fleischmann, D. & Alexander, B. (2012). Maintaining participation and momentum in longitudinal research involving high-risk families. *Journal of Nursing Scholarship, 44*, 120-126.
- Greene, S. & Hogan, D. (Eds.) (2005). *Researching children's experience. Approaches and methods*. London: Sage Publications Ltd.
- Greeson, J.K.P. & Bowen, N.K. (2008). "She holds my hand" The experiences of foster youth with their natural mentors. *Children and Youth Services Review, 30*, 1178-1188.
- Greeson, J.K.P., Garcia, A.R., Kim, M., Thompson, A.E. & Courtney, M.E. (2015). Development & maintenance of social support among aged out foster youth who received independent living services: results from the Multi-Site Evaluation of Foster Youth Programs. *Children and Youth Services Review, 53*, 1-9.
- Greeson, J.K.P., Thompson, A.E., Ali, S. & Wenger, R.S. (2015). It's good to know that you got somebody that's not going anywhere: attitudes and beliefs of older youth in foster care about child welfare-based natural mentoring. *Children and Youth Services Review, 48*, 140-149.
- Greeson, J.K.P., Usher, L. & Grinstein-Weiss, M. (2010). One adult who is crazy about you: Can natural mentoring relationships increase assets among young adults with and without foster care experience? *Children and Youth Services Review, 32*, 565-577.
- Grietens, H. (2012a). Kleine stemmen, grote verhalen!?. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk, 51*, 155-161.
- Grietens, H. (2012b). Pleegkinderen vertellen over pleegzorg: Kan luisteren naar hun verhalen de zorg verbeteren? *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk, 51*, 84-96.
- Grover, S. (2004). Why won't they listen to us? On giving power and voice to children participating in social research, *Childhood, 11*, 81-93.

- Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. (1998). Competing paradigms in qualitative research. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *The landscape of qualitative research: Theories and issues* (pp. 195-220). Thousand Oaks: Sage.
- Haggerty, K.P., Fleming, C.B., Catalano, R.F., Petrie, R.S., Rubin, R.J. & Grassley, M.H. (2008). Ten years later: locating and interviewing children of drug abusers. *Evaluation and Program Planning*, *31*, 1-9.
- Hak, T. (2007). Theorie toetsen in kwalitatief onderzoek. *Kwalon*, *12*, 5-13.
- Hamburg, D. (1989). Preparing for life: the critical transition of adolescence. *Crisis*, *10*, 4-15.
- Hammersley, R., Jenkins, R. & Reid, M. (2001). Cannabis use and social identity. *Addiction Research and Theory*, *9*, 133-150.
- Harden, J., Scott, S., Backett-Milburn, K. & Jackson, S. (2000). Can't Talk, Won't Talk?: Methodological Issues in Researching Children. *Sociological Research Online*, *5*, Beschikbaar op www.socresonline.org.uk/5/2/harden.html.
- Harder, A.T., Knorth, E.J. & Kalverboer, M.E. (2011a). Transition secured? A follow-up study of adolescents who have left secure residential care. *Children and Youth Services Review*, *33*, 2482-2488.
- Harder, A.T., Köngeter, S., Zeller, M., Knorth, E.J. & Knot-Dickscheit, J. (2011b). Instruments for research on transition. Applied methods and approaches for exploring the transition of young care leavers to adulthood, *Children and Youth Services Review*, *33*, 2431-2441.
- Hardt, J. & Rutter, M. (2004). Validity of adult retrospective reports of adverse childhood experiences: review of the evidence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*, 260-273.
- Harinck, F. & Smit, M. (2000). Benutting van onderzoeksresultaten in de jeugdhulpverlening. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, *39*, 107-117.
- Hart, R. (1992). *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: Unicef Innocenti Essays.
- Hartwell, S.W., Fisher, W.H. & Davis, M. (2010). Emerging adults with psychiatric disabilities involved with the criminal justice system. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *54*, 756-768.
- Harvey, A., McNamara, P., Andrewartha, L. & Luckman, M. (2015). *Out of care, into university: raising higher education access and achievement of care leavers*. Victoria: La Trobe University, Access & Achievement Research Unit.
- Hauspie, B., Vettenburg, N. & Roose, R. (2010). *Kenmerken en hulp- en dienstverleningsbehoeften van maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen*. Gent: Universiteit Gent (in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin).
- Havlicek, J.R., Garcia, A.R. & Smith, D.C. (2013). Mental health and substance use disorders among foster youth transitioning to adulthood: past research and future directions. *Children and Youth Services Review*, *35*, 194-203.
- Heary, C.M. & Hennessy, E. (2002). The use of focus group interviews in pediatric health care research. *Journal of Pediatric Psychology*, *27*, 47-57.

- Heptinstall, E. (2000). Gaining access to looked after children for research purposes: lessons learned. *British Journal of Social Work, 30*, 867-872.
- Hermans, K., Declercq, A. & Lammertyn, F. (2003). Aspecten van (on)toegankelijkheid van de welzijnszorg en de samenlevingsopbouw. Een sociologische duiding. In H. Baert, M. De Bie, A. Desmet, et al. (Eds.), *Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen* (pp. 281-295). Brugge: Die Keure.
- Hermanns, J., Klap, A., Smit, K., & Zwart, A. (2012). *Wraparound care in de jeugdzorg & Implementatie van Intensieve Pedagogische Thuishulp*. Amsterdam: SWP.
- Hermans, K. & Meys, E. (2014). Eerstelijnswelzijnswerk in de grootstad. Meer samenwerking dringt zich op. *Alert: Tijdschrift voor Sociaal Werk en Politiek, 40*, 6-14.
- Hesse-Biber, S. & Leavy, P. (2011). *The practice of qualitative research*. London: Sage.
- Heylen, B. & Weber, E. (2013). Causaliteit en de methodestrijd. Naar een geïntegreerd gebruik van kwalitatief en kwantitatief onderzoek in een praktisch georiënteerde criminologie. *Panopticon, 34*, 115-132.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J. & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: a review of the literature. *Children and Youth Services Review, 35*, 2059-2071.
- Hill, M. (1999). What's the problem? Who can help? The perspectives of children and young people on their well-being and on helping professionals. *Journal of Social Work Practice, 13*, 135-145.
- Hill, M. (2006). Children's voices on ways of having a voice, children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood, A Journal of Child Research, 13*, 69-89.
- Hines, A.M., Merdinger, J. & Wyatt, P. (2005). Former foster youth attending college: resilience and the transition to young adulthood. *American Journal of Orthopsychiatry, 75*, 381-394.
- Hirsch, J.K., Duberstein, P.R., Conner, K.R., Heisel, M.J., Beckman, A., Franus, N., et al. (2006). Future orientation and suicide ideation and attempts in depressed adult 50 and over. *American Journal Geriatric Psychiatry, 14*, 752-757.
- Hobden, K., Curtis Forney, J., Wyszacki Durham, K. & Toro, P. (2011). Limiting attrition in longitudinal research on homeless adolescents: what works best? *Journal of Community Psychology, 39*, 443-451.
- Höjer I. & Sjöblom, S. (2010). Young people leaving care in Sweden. *Child & Family Social Work, 15*, 118-127.
- Holland, D.D. (2009a). Families of origin, foster care experience, and the transition to adulthood. *Juvenile and Family Court Journal, 60*, 69-87.
- Holland, S. (2009b). Listening to children in care: a review of methodological and theoretical approaches to understanding looked after children's perspectives. *Children & Society, 23*, 226-235.
- Hollander, J.A. (2004). The social context of focus groups. *Journal of Contemporary Ethnography, 33*, 602-637.

- Hollingworth, K.E. (2012). Participation in social, leisure and informal learning activities among care leavers in England: positive outcomes for educational participation. *Child & Family Social Work, 17*, 438-447.
- Holmes, M.R., Voith, L.A. & Gromoske, A.N. (2015). Lasting Effect of Intimate Partner Violence Exposure During Preschool on Aggressive Behavior and Prosocial Skills. *Journal of Interpersonal Violence, 30*, 1651-1670.
- Hopf, C. (2004). Qualitative interviews: An overview. In U. Flick, E. von Kardorff & I. Steinke (Eds.), *A Companion to Qualitative Research* (pp. 203-208). London: Sage Publications.
- Hough, R.L., Tarke, H., Renker, V., Shields, P. & Glatstein, J. (1996). Recruitment and retention of homeless mentally ill participants in research. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*, 881-891.
- Horsburgh, D. (2003). Evaluation of qualitative research. *Journal of Clinical Nursing, 12*, 307-312.
- Howard M.O., McMillen C.J., Pollio D.E. (2003). Teaching evidence-based practice: Toward a new paradigm for social work education. *Research on Social Work Practice, 13*, 234-259.
- Hyde, J. & Kammerer, N. (2009). Adolescents' perspectives on placement moves and congregate settings: complex and cumulative instabilities in out-of-home care. *Children and Youth Services Review, 31*, 265-273.
- Inderbitzin, M. (2009). Reentry of emerging adults: adolescent inmates' transition back into the community. *Journal of Adolescent Research, 24*, 453-476.
- Inderbitzin, M., Bates, K., & Gainey, R. (2013). *Deviance and social control: A sociological perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications Ltd.
- International Labour Organisation (2013). *Global employment trends for youth 2013*. Verkregen op 20 mei 2015, via <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2013/lang--en/index.htm>.
- Iovu, M.-B. (2014). Adolescents' positive expectations and future worries on their transition to adulthood. *Procedia, Social and Behavioral Sciences, 149*, 433-437.
- Iversen, R. (2009). "Getting out" in ethnography: a seldom-told story. *Qualitative Social Work, 8*, 9-26.
- Jahnukainen, M. (2007). High-risk youth transitions to adulthood: a longitudinal view of youth leaving the residential education in Finland. *Children and Youth Services Review, 29*, 637-654.
- Jackson, S., Ajayi, S., & Quigley, M. (2005). *By Degrees: going to university from care*. London: Institute of Education, University of London.
- Jackson, S. & Cameron, C. (2012). Leaving care: looking ahead and aiming higher. *Children and Youth Services Review, 34*, 1107-1114.
- Jackson, S. & Martin, P. (1998). Surviving the care system: education and resilience. *Journal of Adolescence, 21*, 569-583.

- Jacobs, L. & Cops, D. (2013). Het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put & S. Pleysier (Eds.), *Jong in Antwerpen en Gent. Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 123-146). Leuven: Acco.
- James, A. & Prout, A. (1997). *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Jivanjee, P., Kruzich, J. & Gordon, L. (2009). The age of uncertainty: parent perspectives on the transitions of young people with mental health difficulties to adulthood. *Journal of Child & Family Studies*, 18, 435-446.
- Johnson, H. (1998). Rethinking survey research on violence against women. In R.E. Dobash & R.P. Dobash (Eds), *Rethinking violence against women* (pp. 23-51). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Jones, L. (2011). The first three years after foster care: a longitudinal look at the adaptation of 16 youth to emerging adulthood. *Children and Youth Services Review*, 33, 1919-1929.
- Jones, L. (2014). The role of social support in the transition from foster care to emerging adulthood. *Journal of Family Social Work*, 17, 81-96.
- Jones, L., Saksvig, B.I., Grieser, M. & Rohm Young, D. (2012). Recruiting adolescent girls into a follow-up study: benefits of using a social networking website. *Contemporary Clinical Trials*, 33, 268-272.
- Jones, L. & Landsverk, J. (2006). Residential education: examining a new approach for improving outcomes for foster youth. *Children and Youth Developmental Science*, 28, 1152-1168.
- Jongman, R., De Jong, J., Schilt, T., Smale, G. & Veendrick, L. (1978). Klasse-elementen in de rechtsgang. *Groningen: Kriminologisch Instituut Groningen*.
- Jonson-Reid, M. & Barth, R. (2000). From placement to prison: the path to adolescent incarceration from child welfare supervised foster or group care. *Children and Youth services Review*, 22, 493-516.
- Kapp, S.A. (2000). Pathways to prison: Life histories of former clients of the child welfare and juvenile justice systems. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 27, 63-74.
- Kay, E. & Tisdall, M. (2012). Not so 'new'? Looking critically at childhood studies. *Children's Geographies*, 10, 249-264.
- Keller, T.E., Cusick, G.R. & Courtney, M.E. (2007). Approaching the transition to adulthood: Distinctive profiles of adolescents aging out of the child welfare system. *Social Service Review*, 81, 453-484.
- Kendrick, A., Steckley, L. & Lerpiniere, J. (2008). Ethical issues, research and vulnerability: gaining the views of children and young people in residential care. *Children's Geographies*, 6, 79-93.
- Kerpelman, J.L., Eryigit, S. & Stephens, C.J. (2008). African American adolescents' future education orientation: Associations with self-efficacy, ethnic identity, and perceived parental support. *Journal of Youth Adolescence*, 37, 997-1008.
- Killaspy, H., Kingett, S. & Bebbington, P. et al. (2009). Randomised evaluation of assertive community treatment: 3-year outcomes. *The British Journal of Psychiatry*, 195, 81-82.
- King, S. (2013). Early desistance narratives: a qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance. *Punishment & Society*, 15, 147-165.
- King, N. & Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*. Los Angeles: Sage Publications.

- Kleemans, E.R., Korf, D.J. & Staring, R. (2008). Mensen van vlees en bloed. Kwalitatief onderzoek in de criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50, 323-336.
- Klein, H. (1990). Adolescence, youth, and young adulthood. Rethinking current conceptualizations of life stage. *Youth & Society*, 27, 114-121.
- Klodnick, V.V., Davis, K.E., Fagan, M.A. & Elias, A. (2014). Launching into adulthood from institutional care with a serious mental health condition. *Community Mental Health Journal*, 50, 209-215.
- Knight, A., Chase, E. & Aggleton, P. (2006). 'Someone to your own to love': experiences of being looked after as influences on teenage pregnancy. *Children & Society*, 20, 391-403.
- Korf, D. (1997). The tip of the iceberg: snowball sampling and nomination techniques, the experience of Dutch studies. In G. Stimson (Eds.), *Estimating the prevalence of problem drug use in Europe* (pp. 171-184). Brussel: Commission of the European Communities.
- Kracke, B. (1997). Parental behaviors and adolescents' career exploration. *Career Development Quarterly*, 45, 341-350.
- Kranke, D., Jackson, S., Taylor, D., Landguth, J. & Floersch, J. (2015). I'm loving life: Adolescents empowering experiences of living with a mental illness. *Qualitative Social Work*, 14, 102-118.
- Krauss, S.E. (2005). Research paradigms and meaning making: A primer. *The Qualitative Report*, 10, 758-770.
- Kroner, M.J. & Mares, A.S. (2011) Living arrangements and level of care among clients discharged from a scattered-site housing-based independent living program. *Children and Youth Services review*, 33, 405-415.
- Kwekkeboom, M.H. (2010). *De verantwoordelijkheid van de mensen zelf. De (her)verdeling van de taken rond zorg en ondersteuning tussen overheid en burgers en de betekenis daarvan voor de professionele hulpverlening*. Amsterdam: HVA-publicaties.
- Lane, C., Goldstein, N.E.S., Heilbrun, K., Cruise, K.R. & Pennacchia, D. (2012). Obstacles to research in residential juvenile justice facilities: recommendations for researchers. *Behavioral Sciences and the Law*, 30, 49-68.
- Lankenau, S., Sanders, B., Hathazi, D. & Bloom, J.J. (2009). Recruiting and retaining mobile young injection drug users in a longitudinal study. *Substance Use & Misuse*, 45, 684-699.
- Laudet, A. & White, W. (2008). Recovery capital as prospective predictor of sustained recovery, life satisfaction and stress among former poly-substance users. *Substance Use and Misuse*, 43, 27-54.
- Laursen, E.K. & Birmingham, S.M. (2003). Caring relationships as a protective factor for at-risk youth: an ethnographic study. *Families in Society*, 84, 240-246.
- Leamy, M., Bird, V., Le Boutillier, C., Williams, J. & Slade, M. (2011). Conceptual framework for personal recovery in mental health: systematic review and narrative synthesis. *British Journal of Psychiatry*, 199, 445-452.
- Lee, J.S., Courtney, M.E. & Tajima, E. (2014). Extended foster care support during the transition to adulthood: effect on the risk of arrest. *Children and Youth Services Review*, 42, 34-42.
- Legard, R., Keegan, J. & Ward, K. (2006). In-depth interviews. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative research practice. A guide for social science students and researchers* (pp. 138-169). London: Sage Publications.

- Lenz-Rashid, S. (2006). Employment experiences of homeless young adults: are they different for youth with a history of foster care? *Children and Youth Services review*, 28, 235-259.
- Levering, B. & van Manen, M. (2001). Phenomenological anthropology in the Netherlands and Flanders. In Teresa Tymieniecka (Ed.), *Phenomenology world-wide* (pp. 274-286). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R. & Zilber, T. (1998). *Narrative research: reading, analysis, and interpretation* (Applied social research methods series, vol. 47). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Little, M., Leitch, H. & Bullock, R. (1995). The care careers of long-stay children: the contribution of a new theoretical approaches. *Children and Youth Services Review*, 17, 665-679.
- Lützelberger, T. (2009). *Leaving the parental home in Europe: Cultural Micro Foundations of Welfare systems*. Paper gepresenteerd op de 9th Conference of the European Sociological Association, Lissabon, Portugal, 2-5 september 2009.
- Luyten, I., Dumortier, E. & Christiaens, J. (2015). Volwassenen over hun plaatsing als kind. Stempels met onuitwisbare inkt. *Sociaal.Net*. Verkregen op 30 maart 2015, via <http://sociaal.net/analyse-xi/volwassenen-over-hun-plaatsing-als-kind/>
- Lyons, K.S., Carter, J.H. Carter, E.H., Rush, K.N., Stewart, B.J., Archbold, P.G. (2004). Locating and retaining research participants for follow-up studies. *Research in Nursing & Health*, 27, 63-68.
- Maaskant, J. (2005). 'Bandieten', 'dissidenten', 'weglopers' of 'verschoppelingen'. *Profielen van thuisloze jongeren in Rotterdam*. Rotterdam: Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- MacDougall, C. & Fudge, E. (2001). Planning and recruiting the sample for focus groups and in-depth interviews. *Qualitative Health Research*, 11, 117-126.
- Macphail, A. (2001). Nominal Group Technique: a useful method for working with young people. *British Education Research Journal*, 27, 161-170.
- Madriz, E. (2003). Focus groups in feminist research. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Collecting and Interpreting Qualitative Materials, Second edition* (pp. 363-387). Londen: Sage.
- Maesschalck, J. (2010). Methodologische kwaliteit in het kwalitatief criminologisch onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 119-146). Leuven: Acco.
- Malmberg, L.E. & Trempala, J. (1997). Anticipated transition to adulthood: The effect of educational track, gender, and self-evaluation on Finnish and Polish adolescents' future orientation. *Journal of Youth and Adolescence*, 26, 517-537.
- Maluccio, A., Krieger, R. & Pine, B. (1990). Adolescents and their preparation for life after foster family care: An overview. In A. Maluccio, R. Krieger & B. Pine (Eds.), *Preparing adolescents for life after foster care: the central role of foster parents* (pp. 5-17). Washington, DC: Child Welfare League of America, Inc.
- Mann-Feder, V. (2007). *Youth aging out of care: An overview*. Children Webmag. Verkregen op 14 februari 2012, via <http://www.childrenwebmag.com/articles/childcare-articles/youth-aging-out-of-care-an-overview>.

- Manuel, J. I., Mullen, E. J., Fang, L., Bellamy, J. L., & Bledsoe, S. E. (2009). Preparing Social Work Practitioners to use Evidence-based Practice: A Comparison of Experiences from an Implementation Project. *Research on Social Work Practice, 19*, 613-627.
- Manzi, C., Vignoles, V.L. & Regalia, C. (2010). Accommodating a new identity: possible selves identity change and well-being across two life-transitions. *European Journal of Social Psychological, 40*, 970-984.
- Markey, J. (2009). *Van kansarm naar kansrijk? Studie- en opvoedingsondersteuning aan huis bij kinderen uit kwetsbare gezinnen*. Antwerpen: Garant.
- Maso, I. & Smaling, A. (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie, tweede druk*. Amsterdam: Boom.
- Mason, J. (2003). Qualitative interviewing: asking, listening and interpreting. In T. May (Ed.), *Qualitative research in action* (pp. 225-241). London: Sage Publications.
- Masson, H., Balfe, M., Hackett, S. & Philips, J. (2013). Lost without a trace? Social networking and social research with a hard-to-reach population. *British Journal of Social Work, 43*, 24-40.
- McAra, L. & McVie, S. (2007). Youth justice? The impact of system contact patterns of desistance from offending. *European Journal of Criminology, 4*, 315-345.
- McCabe, K. & Barnett, D. (2000). First comes work, then comes marriage: Future orientation among African American young adolescents. *Family Relations, 49*, 63-70.
- McCormick, L.K., Crawford, M.A., Anderson, R.H., Gittlesohn, J., Kingsley, B. & Upson, D. (1999). Recruiting adolescents into qualitative tobacco research studies: experiences and lessons learned. *Journal of School Health, 69*, 95-99.
- McCoy, H., McMillen, J.C. & Spitznagel, E.L. (2008). Older youth leaving the foster care system: who, what, when, where, and why? *Children and Youth Services Review, 30*, 735-745.
- McKenzie, M., Peterson Tulskey, J., Long, H.L. & Chesney, M. (1999). Tracking and follow-up of marginalized populations: a review. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved, 10*, 409-429.
- McMillen, J.C. & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out-of-home care. *Child Welfare, 78*, 339-360.
- McMillen, J.C., Zima, B., Scott, L., Auslander, W., Munson, M., Ollie, M., et al. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 44*, 88-95.
- Mech, E., Ludy-Dobson, C. & Hulseman, F.S. (1994). Life-skills knowledge: a survey of foster adolescents in three placement setting. *Children and Youth Services Review, 16*, 181-200.
- Menard, S. (1991). *Longitudinal Research*. Newbury Park: Sage Publications.
- Mendes, P. & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from child welfare system: a comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare, 12*, 332-339.
- Merlevede, S. (2014). *Trajecten van minderjarigen met psychische problemen gevolgd door de jeugdrechtbank*. Gent: UGent.

- Merlevede, D., Vander Laenen, F. & Cappon, L. (2014). The blurred vision of Lady Justice for minors with mental disorders: records of the juvenile court in Belgium. *International Journal of Law and Psychiatry*, 37, 198-209.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, T. & Bell, L (2002). Consenting to what? Issues of access, gate-keeping and “informed” consent. In M. Mauthner, M. Birch, J. Jessop & T. Miller (Eds.), *Ethics in qualitative research* (pp. 53-69). London: Sage.
- Miller, J. & Glassner, B. (2004). The inside and the outside: finding realities in interviews. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, 2nd edition (pp. 125-139). London: Sage.
- Miskovic, M. & Hoop, K. (2006). Action research meets critical pedagogy, theory, practice and reflection. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 269-291.
- Mitchell, W. & Irvine, A. (2008). I’m okay, you’re okay?: reflections on the well-being and ethical requirements of researchers and research participants in conducting qualitative fieldwork interviews. *International Journal of Qualitative Methods*, 7, 31-44.
- Montgomery, P., Donkoh, C. & Underhill, K. (2006). Independent living programs for young people leaving the care system: The state of the evidence. *Children and Youth Services Review*, 28, 1435-1448.
- Montserrat, C., Casas, F. & Malo, S. (2013). Delayed educational pathways and risk of social exclusion: the case of young people from public care in Spain. *European Journal of Social Work*, 16, 6-21.
- Morgan, D.L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129-152.
- Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. California: Sage Publications.
- Morris, R. (2007). Voices of foster youths: problems and ideas for change. *Urologic Nursing*, 27, 419-427.
- Morrison, Z.J., Gregory, D. & Thibodeau, S. (2012). “Thanks for using me”: an exploration of exit strategy in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 11, 416-427.
- Morrow, V & Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: an overview. *Children and Society*, 10, 90-105.
- Mortelmans, D. (2009a). Het kwalitatief onderzoeksdesign. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 73-118). Leuven: Acco.
- Mortelmans, D. (2009b). Rapporteren van kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 479-512). Leuven: Acco.
- Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Moses, T. (2009). Stigma and self-concept among adolescents receiving mental health treatment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 79, 261-274.

- Moyers, T.B., Miller, W.R. & Hendrickson, S.M.L. (2005). How does motivational interviewing work, Therapist interpersonal skill predicts client involvement within motivational interviewing sessions. *Journal of Counselling and Clinical Psychology, 73*, 590-598.
- Mullen, E.J. & Shuluk, J. (2011). Outcomes of social work intervention in the context of evidence-based practice. *Journal of Social Work, 11*, 49-63.
- Munford, R. & Sanders, J. (2000). Getting the heart of the matter: making meaning. The challenges for family researchers. *Qualitative Health Research, 10*, 841-852.
- Munro, E. (2001). Empowering looked-after children. *Child and Family Social Work, 6*, 129-137.
- Munro, E., Holmes, L. & Ward, H. (2005). Researching vulnerable groups: Ethical issues and the effective conduct of research in local authorities. *British Journal of Social Work, 35*, 1023-1038.
- Munro, E., Pinkerton, J., Mendes, P., Hyde-Dryden, G., Herczog, M. & Benbenishty, R. (2011). The contribution of the United Nations Convention on the Rights of the Child to understanding and promoting the interests of young people making the transition from care to adulthood. *Children and Youth Services Review, 33*, 2417-2423.
- Munson, M.R., Lee, B.R., Miller, D., Cole, A. & Nedelcu, C. (2013). Emerging adulthood among former system youth: The ideal versus the real. *Children and Youth Services Review, 35*, 923-929.
- Munson, M.R., McMillen, J.C. (2008). Nonkin natural mentors in the lives of older youths in foster care. *Journal of Behavioral Health Services & Research, 35*, 454-468.
- Munson, M.R., Scott Jr., L.D., Smalling, S.E., Kim, H. & Floersch, J.E. (2011). Former system youth with mental health needs: routes to adult mental health care, insight, emotions, and mistrust. *Children and Youth Services Review, 33*, 2261-2266.
- Munson, M.R., Smalling, S.E., Spencer, R., Scott Jr., L.D. & Tracy, E.M. (2010). A steady presence in the midst of change: non-kin natural mentors in the lives of older youth exiting foster care. *Children and Youth Services Review, 32*, 527-535.
- Murphy, E., Clegg, J. & Almack, K. (2011). Constructing adulthood in discussions about the futures of young people with moderate-profound intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 24*, 61-73.
- Mychasiuk, R. & Benzies, K. (2011). Facebook: an effective tool for participant retention in longitudinal research. *Child: care, health and development, 38*, 753-756.
- Nabben, T., Benschop, A. & Korf, D.J. (2007). Antenne 2006: trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Naccarato, T., Brophy, M. & Courtney, M.E. (2010). Employment outcomes of foster youth: The results from the Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Foster Youth. *Children and Youth Services Review, 32*, 551-559.
- Narendorf, S.C. & McMillen, J.C. (2010). Substance use and substance use disorders as foster youth transition to adulthood. *Children and Youth Services Review, 32*, 113-119.

- Natalier, K. & Johnson, G. (2012). Housing pathways of young people who left out-of-home state care. *Housing Theory & Society*, 29, 75-91.
- Nevermind (2011). Maatschappelijk kwetsbare jongvolwassenen: Ervaringsdeskundigen aan het woord. *Alert*, 37, 53-59.
- Nijhof, G. (2000). *Levensverhalen: de methode van autobiografisch in de sociologie*. Amsterdam: Boom.
- Noble-Carr, D., Barker, J., McArthur, M. & Woodman, E. (2014). Improving practice: the importance of connections in establishing positive identity and meaning in the lives of vulnerable young people. *Children and Youth Services Review*, 47, 389-396.
- Nouwen, E. & Put, J. (2012). Toenemende instroom in de bijzondere jeugdzorg: proeve van verklaring(en). *Orde van de Dag*, 58, 30-38.
- Nurmi, J.E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental review*, 11, 1-59.
- Nurmi, J.E. (1993). Adolescent development in age-graded context: developmental tasks and standards. *International Journal of Behavioral Development*, 16, 169-189.
- Nurmi, J. E. (2005). Thinking about and acting upon the future. In A. Strathman & J. Joireman (Eds.), *Understanding behaviour in the context of time* (pp. 31–57). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Nuytiens, A. (2011). *Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden*. Brussel: VUBPress.
- Nuytiens, A., Jaspers, Y. & Christiaens, J. (2015). Trajecten van uit handen gegeven jongeren in de volwassenheid. *Panopticon*, 36, 248-265.
- Nwadiuko, J., Isbell, P., Zolotor, A.J., Hussey, J & Kotch, J.B. (2011). Using social networking sites in subject tracing. *Field Methods*, 23, 77-85.
- O’Gorman, A. & Vander Laenen, F. (2010). Ethische aspecten van het kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 532-557). Leuven: Acco.
- Okpych, N.J. & Courtney, M.E. (2014). Does education pay for youth formerly in foster care? Comparison of employment outcomes with a national sample. *Children and Youth Services Review*, 43, 18-28.
- Olate, R., Salas-Wright, C. & Vaughn, M.G. (2012). Predictors of violence and delinquency among high risk youth and youth gang members in San Salvador, El Salvador. *International Social Work*, 55, 383-401.
- Op de Beeck, H. (2010). Welbevinden van Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & K. Siongers (Eds.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 213-237). Leuven: Acco.
- Organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, BS 8 juli 1976.
- Osgood, D.W., Foster, E.M. & Courtney, M. (2010). Vulnerable populations and transition to adulthood. *Future of Children*, 20, 209-229.

- Osterling, K.L. & Hines, A.M. (2006). Mentoring adolescent foster youth: promoting resilience during developmental transitions. *Child and Family Social Work, 11*, 242-253.
- Palys, T. & Atchison, C. (2012). Qualitative research in the digital era: obstacles and opportunities. *International Journal of Qualitative Methods, 11*, 352-367.
- Papadopoulos, I., Scanlon, K. & Lees, S. (2002). Reporting and validating research findings through reconstructed stories. *Disability and Society, 17*, 269-281.
- Park, J.M., Metraux, S. & Culhane, D.P. (2005). Childhood out-of-home placement and dynamics of public shelter utilization among young homeless adults. *Children and Youth Services Review, 27*, 533-546.
- Park, N., Peterson, C. & Seligman, M. (2004). Reply strengths of character and well-being: closer look at hope and modesty. *Journal of clinical Psychology, 23*, 628-634.
- Parton, N. & O'Byrne, P. (2000). *Constructive Social Work: Towards a New Practice*. London: Macmillan.
- Pauwels, L. & Svensson, R. (2013). Violent youth group involvement, self-reported offending and victimisation: an empirical assessment of an integrated informal control/lifestyle model. *European Journal on Criminal Policy and Research, 19*, 369-386.
- Pawson, R. (2006). *Evidence-based policy. A realist Perspective*. London: Sage Publications.
- Pecora, P., Kessler, R., O'Brien, K., White, C., Williams, J., Hiripi, E., et al. (2006a). Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni study. *Children and Youth Services Review, 28*, 1459-1481.
- Pecora, P.J., White, C.R., Jackson, L.J. & Wiggins, T. (2009). Mental health of current and former recipients of foster care: a review of recent studies in the USA. *Child & Family Social Care, 14*, 132-146.
- Pecora, P.J., Williams, J., Kessler, R.C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., Herrick, M.A. & Torres, D. (2006b). Assessing the educational achievements of adults who were formerly placed in family foster care. *Child and Family Social Work, 11*, 220-231.
- Peel, E., Parry, O, Douglas, M. & Lawton, J. (2006). "It's no skin off my nose": why people take part in qualitative research. *Qualitative Health Research, 16*, 1335-1349.
- Piessens, A. (2008a). Toegankelijkheid in de integrale jeugdhulp – Never-ending stories. In K. De Koster, K. De Vos, D. Kerger, G. Roets & R. Roose (Eds.), *Handboek Integrale Jeugdhulp* (pp. 1-26). Brussel: Politeia.
- Piessens, A. (2008b) *De grammatica van het welzijnswerk*. Gent: Academia Press.
- Piessens, A., Hermans, A. & Vettenburg, N. (2008). Toegankelijkheid realiseren, een permanente opdracht. In A. Desmet, H. Baert, M. Bouverne-De Bie, L. Verbeke (Eds), *Handboek Samenlevingsopbouw* (pp. 259-274). Brugge: Die Keure.
- Pieters, J., Italiano, P., Offermans, A.-M. & Hellemans, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- Pike, K.L. (1954). *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Dallas, TX, US: Summer Institute of Linguistics.

- Piumatti, G., Pipitone, L., Di Vita, A.M., Latina, D. & Rabaglietti, E. (2014). Transition to adulthood across Italy: a comparison between northern and southern Italian young adults. *Journal of Adult Development, 21*, 1-12.
- Plummer, K. (1983). The doing of life histories. In K. Plummer (Ed.), *Documents of Life: An introduction to the problems of literature of a humanistic method* (pp. 84-118). London: George Allen and Unwin Ltd.
- Polit, D., Morton, T. & White, C.M. (1989). Sex, contraception and pregnancy among adolescents in foster care. *Family Planning Perspectives, 21*, 203-208.
- Ponsaers, P. & Pauwels, L. (2002). De 'methodestrijd' in de criminologie. De verhouding tussen theorie en methode in de criminologie. In K. Beyens, J. Goethals, P. Ponsaers & G. vervaeke (Eds.), *Criminologie in actie. Handboek criminologisch onderzoek* (pp. 55-70). Brussel: Politeia.
- Powers L.E., Geenen S., Powers J., Satya S., Turner A., Dalton L. & Research Consortium to Increase the Success of Youth in Foster Care (2012). Effects of a longitudinal, randomized study of self-determination enhancement on the transition outcomes of youth in foster care and special education. *Children and Youth Services Review, 34*, 2179–2187.
- Priebe S., Matanov A., Schor R et al. (2012). Good practice in mental health care for socially marginalised groups in Europe: a qualitative study of expert views in 14 countries. *BMC Public Health, 12*, DOI: 10.1186/1471-2458-12-248.
- Propp, J., Ortega, D.M. & NewHeart, F. (2003). Independence or interdependence: rethinking the transition from 'ward of the court' to adulthood. *Families in Society: the Journal of Contemporary Human Services, 82*, 259-266.
- Pryce, J.M. & Samuels, G.M. (2010). Renewal and risk: the dual experience of young motherhood and aging out of the child welfare system. *Journal of Adolescent Research, 25*, 205-230.
- Put, J. & Van der Straete, I. (2004). Jeugdbescherming en bijzondere jeugdzorg. *Panopticon, 24*, 293-297.
- Raghavan, R. & McMillen, J.C. (2008). Use of multiple psychotropic medications among adolescents aging out of foster care. *Psychiatric Services, 59*, 1052-1055.
- Ramo, D.E. & Prochaska, J.J. (2012). Broad reach and targeted recruitment using Facebook for an online survey of young adult substance use. *Journal of Medical Internet Research, 14*, 28.
- Read, S. & Papakosta-Harvey, V. (2004). Using workshops for adults with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities, 8*, 191-208.
- Refaeli, T., Benbenishty & Eliel-Gev, M. (2013). Youth aging out of residential care in Israel: readiness for independent living and need for help. *Children and Youth Services Review, 35*, 1601-1607.
- Reid, F. J. M., & Reid, D. (2005). Textmates and text circles: Insights into the social ecology of SMS text messaging. In L. Hamill & A. Lasen (Eds.), *Mobile World: Past, Present and Future* (pp. 105-118). London: Springer-Verlag.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare, 82*, 727-746.

- Reynaert, D. & Roose, R. (2014). Children's rights and the capability approach: discussing children's agency against the horizon of the institutionalised youth land. In D. Stoecklin & J.-M. Bonvin (Eds.), *Children's rights and the capability approach: challenges and prospects* (pp. 175-194). Dordrecht: Springer.
- Richards, L. (2006). *Handling qualitative data: a practical guide*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ridge, T. & Millar, J. (2000). Excluding children: autonomy, friendship and the experience of the care system. *Social Policy & Administration*, 34, 160-175.
- Riessman, C.K. (2001). Narrative analysis. In A.M. Huberman & M.B. Miles (Eds.), *The qualitative researcher's companion* (pp. 217-270). London: Sage Publications.
- Ringeisen, H., Casanueva, C.E., Urato M. & Stambaugh, L.F. (2009). Mental health service use during the transition to adulthood for adolescents reported to the child welfare system. *Psychiatric Services*, 60, 1084-1091.
- Robbins, R.N. & Bryan, A. (2004). Relationships between future orientation, impulsive sensation seeking, and risk behavior among adjudicated adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 19, 428-445.
- Robertson, A. (1998). Critical reflections on the politics of need: Implications for public health. *Social Science & Medicine*, 47, 1419-1430.
- Robinson, K.A., Dennison, C.R., Wayman, D.M., Pronovost, P.J. & Needham, D.M. (2007). Systematic review identifies number of strategies important for retaining study participants. *Journal of Clinical Epidemiology*, 60, 757-765.
- Roche, K.M., Ahmed, S. & Blum, R.W. (2008). Enduring consequences of parenting for risk behaviors from adolescence into early adulthood. *Social Science & Medicine*, 66, 2023-2034.
- Rodham, K., Brewer, H., Mistral, W. & Stallard, P. (2006). Adolescents' perception of risk and challenge: A qualitative study. *Journal of Adolescence*, 29, 261-272.
- Roose, R. (2006). *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder. Een sociaal pedagogische analyse van de bijzondere jeugdzorg in Vlaanderen*. Gent: Universiteit Gent.
- Roose, R. & Bouverne-De Bie, M. (2006). Moeten we de jeugdbescherming niet serieus nemen? *Panopticon*, 27, 1-6.
- Rummery, K. & Ellis, K & Davis, A. (1999). Negotiating access to community care assessments: perspectives of front-line workers, people with a disability and carers. *Health & Social care in the Community*, 7, 296-300.
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21, 119-144.
- Russell, L. (2005). It's a question of trust: balancing the relationship between students and teachers in ethnographic fieldwork. *Qualitative Research*, 5, 181-199.
- Ryan, J.P., Hernandez, P.M. & Herz, D. (2007). Developmental trajectories of offending for male adolescents leaving foster care. *Social Work Research*, 31, 83-93.

- Sadler, D.R. (2002). Intuitive data processing as a potential source of bias in naturalistic evaluations. In A.M. Huberman & M.B. Miles (Eds.), *The qualitative researcher's companion* (pp. 123-135). Londen: Sage Publications.
- Saleebey, D. (2005) *The strengths perspective in social work practice* (4th Ed.). Pearson Education, Inc., Boston.
- Samuels, G.M. (2009) Ambiguous loss of home: the experience of familial (im)permanence among young adults with foster care backgrounds. *Children and Youth Services Review, 31*, 1229-1239.
- Samuels, G.M. & Pryce, J.M. (2008). "What doesn't kill you makes you stronger": Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children and Youth Services Review, 30*, 1198-1210.
- Sannen, L. (2003). *Drempels naar welzijnsvoorzieningen: de cliënt aan het woord. Literatuurstudie en diepte-interviews bij kansarmen en etnisch-culturele minderheden*. Leuven: KULeuven, HIVA.
- Scannapieco, M., Connell-Carrick, K. & Painter, K. (2007). In their own words: challenges facing youth aging out of foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal, 24*, 423-435.
- Schiff, M. (2006). Leaving care: Retrospective reports by alumni of Israeli group homes. *Social Work, 51*, 343-353.
- Schmidt, R., Phelps, E. & Lerner, R.M. (2011). Constructing positive futures: modelling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self regulation in predicting positive youth development. *Journal of Adolescence, 34*, 1127-1135.
- Schneider, R., Baumrind, N., Pavao, J., Stockdale, G., Castelli, P., Goodman, G.S. & Kimerling, R. (2009). What happens to youth removed from parental care?: Health and economic outcomes for woman with a history of out-of-home placement. *Children and Youth Services Review, 31*, 440-444.
- Schofield, G. (2002a). Increasing the generalizability of qualitative research. In A.M. Huberman & M.B. Miles (Eds.), *The qualitative researcher's companion* (pp. 171-203). London: Sage Publications.
- Schofield, G. (2002b). The significance of a secure base: a psychosocial model of long-term foster care. *Child and Family Social Work, 7*, 259-272.
- Scholte, E.M, Colton, M., Casas, F., Drakeford, M, Roberts, S. & Williams, M. (1999). Perceptions of stigma and user involvement in child welfare services. *British Journal of Social Work, 29*, 373-391.
- Schwartz, S.J., Cote, J.E. & Arnett, J.J. (2005). Identity and agency in emerging adulthood: Two development routes in the individualization process. *Youth & Society, 37*, 201-229.
- Seale, C. (Ed.). (2003). *Social research methods. A reader*. Abingdon: Routledge.
- Seginer, R (2009). *Future orientation: Developmental and ecological perspectives*. New York: Springer.
- Seginer, R. & Lilach, E. (2004). How adolescents construct their future: the effect of loneliness on future orientation. *Journal of Adolescence, 27*, 625-643.
- Seginer, R., Vermulst, A. & Shoyer, S. (2004). The indirect link between perceived parenting and adolescent future orientation: A multiple-step model. *International Journal of Behavioral Development, 28*, 365-378.
- Seita, J.R. (2004). Strength-based approaches expand into leadership. *Reclaiming Children and Youth, 13*, 22-26.

Shook, J., Goodkind, S., Pohlig, R.T., Schelbe, L., Herring, D. & Kim, K.H. (2011). Patterns of mental health, substance abuse, and justice system involvement among youth aging out of child welfare. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81, 420-432.

Shook, J.J., Vaughn, M.G., Litschge, C., Kolivoski, K. & Schelbe, L. (2009). The importance of friends among foster youth aging out of care: cluster profiles of deviant peer affiliations. *Children and Youth Services Review*, 31, 284-291.

Silverman, D. (2005). *Doing qualitative research: a practical handbook*. London: Sage Publications Ltd.

Singer, E.R., Berzin, S.C. & Hokanson, K. (2013). Voices of former foster youth: supportive relationships in the transition to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 35, 2110-2117.

Slade, M. (2010). Mental illness and well-being: the central importance of positive psychology and recovery approaches. *BMC Health Services Research*, 10. DOI: 10.1186/1472-6963-10-26.

Slade, M., Amering, M., & Oades, L. (2008) Recovery: an international perspective. *Epidemiologia e Psichiatria Sociale*, 17, 128-137.

Smit, M. (1995). Preparation for discharge from residential care: a report from the Netherlands. In J.R. Rycraft & E.V. Mech (Eds.), *Prepare foster youth for adult living* (pp. 37-41). Washington: Child Welfare League of America.

Smith Fowler, H., Aubry, T. & Smith, M. (2004). Conducting evaluation research with hard-to-follow populations: adopting a participant-centered approach to maximize participant retention. *Canadian Journal of Program Evaluation*, 19, 89-108.

Soenen, B., D'Oosterlinck, F. & Broekaert, E. (2013). The voice of troubled youth: children's and adolescents' ideas on helpful elements of care. *Children and Youth Services Review*, 35, 1297-1304.

Soldevila, A., Peregrino, A., Oriol, X. & Filella, G. (2013). Evaluation of residential care from the perspective of older adolescents in care. The need of a new construct: optimum professional proximity. *Child & Family Social Work*, 18, 285-293.

Southerland, D., Casanueva, C. & Ringeisen, H. (2009). Young adult outcomes and mental health problems among transition age youth investigated for maltreatment during adolescence, *Children and Youth Services Review*, 31, 947-956.

Spencer, L., Ritchie, J., & O'Connor, W. (2003). Analysis: practices, principles and processes. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 199-218). London: Sage Publications.

Staring, R. & van Swaaningen, R. (2009). Naar een kwalitatieve criminologie. De relatie tussen theorie, onderzoeksvragen en methode. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 33-72). Leuven: Acco.

Stas, K., Serrien, L. & Van Menxel, G. (2008). *Jongvolwassenen: tussen wal en schip?* Leuven: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

Stefancic, A., Schaefer-McDaniel, N.J., Davis, A.C. & Tsemberis, S. (2004). Maximizing follow-up of adults with histories of homelessness and psychiatric disabilities. *Evaluation and Program Planning*, 27, 433-442.

- Stegen, R. (2009). LINKen tussen POS en PSY: een vangnet door samenwerking. In K. De Koster, K. De Vos, D. Kerger, G. Roets & R. Roose (Eds.), *Handboek Integrale Jeugdhulp* (pp. 1-15). Brussel: Politeia.
- Stein, M. (1994). Leaving care, education and career trajectories. *Oxford Review of Education*, 20, 349-360.
- Stein, M. (2006). Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 273-279.
- Stein, M. (2008). Transitions from care to adulthood: messages from research for policy and practice. In M. Stein & E. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood: international research and practice* (pp. 289-306). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, M. (2014). Young people's transitions from care to adulthood in European and postcommunist Eastern European and Central Asian societies. *Australian Social Work*, 67, 24-38.
- Stein, M. & Carey, K. (1986). *Leaving Care*. Oxford: Blackwell.
- Stein, M. & Dumaret, A.-C. (2011). The mental health of young people aging out of care and entering adulthood: exploring the evidence from England and France. *Children and Youth Services Review*, 33, 2504-2511.
- Stein, M. & Munro, E.R. (Eds.) (2008). *Young people's Transitions from Care to Adulthood, International research and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stewart, D. W., Shamdasani, P. N. & Rook, D. W. (2007). *Focus Groups: Theory and Practice* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Steyn, M., Badenhorst, J. & Kamper, G. (2010). Our voice counts: adolescents' view on their future in South Africa. *South African Journal of Education*, 30, 169-188.
- Stoddard, S., Zimmerman, M. & Bauermeister, J. (2011). Thinking about the future as a way to succeed in the present: a longitudinal study of future orientation and violent behaviors among African American youth. *American Journal of Community Psychology*, 48, 238-246.
- Storer, H.L., Barkan, S.E., Stenhouse, L.L., Eichenlaub, C., Mallillin, A. & Haggerty, K.P. (2014). In search of connection: the foster youth and caregiver relationship. *Children and Youth Services Review*, 42, 110-117.
- Stott, T. (2013). Transitioning youth: policies and outcomes. *Children and Youth Services Review*, 35, 218-227.
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research. Techniques and procedures for developing grounded theory*. CA: Sage.
- Sulimani-Aidan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review*, 46, 38-46.
- Sulimani-Aidan, Y. & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 33, 1134-1141.
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T. & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: what contributes to better adjustment to life after care? *Journal of Social Service Research*, 39, 704-718.

- Sullivan, C., Rumpitz, M., Campbell, R., Eby, K. & Davidson Li, W. (1996). Retaining participants in longitudinal community research: a comprehensive protocol. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 32, 262-276.
- Sun, R.C.F. & Shek, D.T.L. (2012). Beliefs in the future as a positive youth development construct: a conceptual review. *The Scientific World Journal*, 8, Article 527038, 8 pages, doi: 10.1100/2012/527038.
- Swanborn, P. (2004). Kwalitatief onderzoek en exploratie. *Kwalon*, 9, 7-13.
- Tejerina, B. (2009). *Transition to Adulthood and Young's Labour Precarity*. Paper gepresenteerd op de 9th Conference of the European Sociological Association, Lissabon, Portugal, 2-5 september 2009.
- Tew, J. (2006). Understanding power and powerlessness. Towards a framework for emancipatory practice in social work. *Journal of Social Work*, 6, 33-51.
- Thomas, N. & O'Kane, C. (1998). The ethics of participatory research with children. *Children & Society*, 12, 336-348.
- Tilbury, C., Buys, N. & Creed, P. (2009). Perspectives of young people in care about their school-to-work transition. *Australian Social Work*, 62, 476-490.
- Tilbury, C., Creed, P., Buys, N. & Crawford, M. (2011). The school to work transition for young people in state care: perspectives from young people, carers and professionals. *Child and Family Social Work*, 16, 345-352.
- Tilley, S.A. (2003). 'Challenging' research practices: turning a critical lens on the work of transcription. *Qualitative Inquiry*, 9, 750-773.
- Todis, B., Bullis, M., Waintrup, M., Schultz, R. & D'Ambrosio, R. (2001). Overcoming the odds: quantitative examination of resilience among formerly incarcerated adolescents. *Exceptional Children*, 68, 119-139.
- Trout, A.L., Hagaman, J., Casey, K., Reid, R. & Epstein, M.H. (2008). The academic status of children and youth in out-of-home care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 30, 979-994.
- Tuckett, A.G. (2004). Qualitative research sampling: the very real complexities. *Nurse Researcher*, 12, 47-61.
- Tyler, K.A. & Melander, L.A. (2010). Foster care placement, poor parenting, and negative outcomes among homeless young adults. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 787-794.
- Unruh, D.K. & Clark, H.B. (2009). Futures focus: Practice, programs, system, policy, and research. In H.B. Clark & D.K. Unruh (Eds.), *Transition of youth and young adult with emotional or behavioral difficulties: An evidence-supported handbook*. (pp. 325-344). Baltimore: Brookes Publishing.
- Unrau, Y. & Grinnell, R. (2005). Exploring out-of-home placement as a moderate of help-seeking behavior among adolescents who are high risk. *Research on Social Work Practice*, 15, 516-530.
- Urry, Y., Sanders, J. & Munford, R. (2015). The 'right time' – negotiating the timing of interviews with vulnerable young people. *Journal of Youth Studies*, 18, 291-304.

- Van Audenhove, S. (2015). 'If the youth care worker had called at least it would show she cared'. Youngsters on the importance of care. In: xxx (Eds), *It's for your own good. Research on youth justice practices* (pp. 353-372). In press.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2010). Eindelijk vertrokken? Jongeren uit de bijzondere jeugdbijstand op weg naar volwassenheid. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 11, 227-235.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2011). Zorg voor de toekomst: jongeren uit de bijzondere jeugdzorg in de overgang naar volwassenheid. *Vlaams Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 30, 16-28.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014a). Contact (houden) met kwetsbare jongeren in een follow-up onderzoek: facebook en sms onder de loep genomen. *Panopticon*, 35, 473-479.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014b). Het toekomstperspectief van jeugdzorgverlaters in Vlaanderen. *Orthopedagogiek: onderzoek en praktijk*, 53, 262-277.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2014c). Transition secured? De beleving van jongeren die de bijzondere jeugdzorg verlaten. In: L. Pauwels & G. Vermeulen (Eds.), *Update in de Criminologie* (pp. 278-303). Antwerpen, Maklu.
- Van Audenhove, S. & Vander Laenen, F. (2015). Future expectations of young people leaving youth care in Flanders: the role of personal and social capital in coping with expected challenges. *Child and Family Social Work*, x, xx-xx. (Early view: published online ahead of the online publication of the journal issue). Online te raadplegen: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cfs.12233/abstract>
- Vandekinderen, C. & Roose, R. (2015). *Belgian report on the socio-economic political context*. Society: Social innovation - empowering the young for the common good. 46 p.
- Van den Bulk, L. (2012). *Later kan ik nog worden wat ik wil: statusbeleving, eigenwaarde en toekomstbeeld van leerlingen in het voortgezet onderwijs met de nadruk op de relevante positie van VMBO-leerlingen*. Antwerpen: Garant.
- Van Der Geest, V., Bijleveld, C. & Verbruggen, J. (2013). *Vallen en opstaan. Mannen en vrouwen 17 jaar na vertrek uit een justitiële jeugdinrichting*. Amsterdam: VU en NSCR.
- Vander Laenen, F. (2008a). Van hun kant bekeken. Jongeren met gedrags- en emotionele stoornissen over de reactie op druggebruik in hun instelling. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 33, 65-77.
- Vander Laenen, F. (2008b). *Drugpreventie bij kwetsbare groepen? Jongeren met een gedrags- en emotionele stoornis aan het woord*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Vander Laenen, F. (2009). 'I don't trust you, you are going to tell', Adolescents with emotional and behavioural disorders participating in qualitative research. *Child: Care, Health & Development*, 35, 323-329
- Vander Laenen, F. (2014). Whose claim is legitimate anyway? Negotiating power in inter-agency collaboration. In N. Persak (Ed.), *Legitimacy and trust in criminal law, policy and justice* (pp. 111-129). Surrey: Ashgate Publishing.
- Vander Laenen, F. (2015). Not just another focus group: making the case for the nominal group technique in criminology. *Crime Science*, 4, doi:10.1186/s40163-014-0016-z.

- Vander Laenen, F., Colman, C. & Smet, V. (2014). 'Eerst ben ik gestopt met drugsgebruik': desistance versus proces van herstel bij drugsgebruikende delinquenten. In M.F. Stollenga (Ed.), *Herstel binnen de verslavingszorg* (pp. 15-24). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Vander Laenen, F., Merlevede, S., Van Audenhove, S., & Cappon, L. (2011). Instroom van kinderen en jongeren in de jeugdzorg en de geestelijke gezondheidszorg. Meer problemen of meer antwoorden? In J. Crombez & E. De Wachter (Eds.), *Kansen voor kinderen: Een weg voor het Jongerenwelzijn in Vlaanderen* (pp. 19-35). Antwerpen: Garant.
- Vanderplasschen, W., Vindevogel, S. & Broekaert, E. (2009). Het meten van effectiviteit en efficiëntie in de integrale jeugdhulp: droom of nachtmerrie? In K. De Koster, L. De Man, K. De Vos & D. Kerger (Eds.), *Handboek Integrale Jeugdhulp* (pp. 1-15). Brussel: Politeia.
- Vandeurzen, J. (2009). *Geplande acties voor een Vlaams gecoördineerd beleid rond kwetsbare jongvolwassenen*. Brussel, België: Vlaamse regering, departement welzijn, volksgezondheid en gezin.
- Van Haegendoren, M., Lenaers, S. & Valgaeren, E. (2001). *De gemeenschap achter tralies. Een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Diepenbeek: SEIN.
- Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*, 1, 11-30.
- Van Menxel, G., Lescrauwaet, D. & Parys, I. (2003). *Verbinding verbroken: Thuisloosheid en Algemeen Welzijnswerk in Vlaanderen*. Leuven: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.
- Vanobbergen, B. (2014). Warm of koud? Vermaatschappelijking van de jeugdzorg is hot. In K. De Vos, H. Grymonprez, D. Kerger, G. Roets, R. Roose & P. Verstraete (Eds.), *Vermaatschappelijking van de zorg, cahier 3* (pp. 51-66), Brussel: Politeia.
- Van Regenmortel, T. (2009). Empowerment as a challenging framework for social inclusion and modern care. *Journal of Social Intervention: theory and practice*, 18, 22-42.
- Vaughn, M.G., Ollie, M.T., McMillen, J.C., Scott, L. & Munson, M. (2007). Substance use and abuse among older youth in foster care. *Addictive Behaviors*, 32, 1929-1936.
- Verhellen, E. (2000). *Convention on the Rights of the Child. Background, motivation, strategies, main themes*. Leuven: Garant.
- Vettenburg, N. (1988). *Schoolervaringen, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*. Leuven: KU Leuven, Jeugdcriminologie.
- Vettenburg, N. (2011). Jongeren, maatschappelijke kwetsbaarheid en emancipatorisch werk. In F. Coussée & C. Mathijssen (Eds.), *Uit de marge van het jeugdbeleid : werken met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren* (pp. 25-38). Leuven: Acco.
- Vettenburg, N., Brondeel, R., Gavray, C. & Pauwels, L. (2013). Societal vulnerability and adolescent offending: the role of violent values, self-control and troublesome youth group involvement. *European Journal of Criminology*, 11, 444-461.

- Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2002). Een integratie van theorieën over persisterende delinquentie: maatschappelijke kwetsbaarheid. In P. Goris & L. Walgrave (Eds.), *Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie* (pp. 44-59). Leuven: Garant.
- Vettenburg, N. & Walgrave, L., (2009). Maatschappelijke kwetsbaarheid op school. *Welwijs*, 20, 3-8.
- Vettenburg, N., Walgrave, L. & Van Kerckvoorde, J. (1984). *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid: een theoretisch en empirisch onderzoek naar de veronderstelde band tussen werkloosheid en delinquentie bij 17-19-jarigen*. Antwerpen: Kluwer.
- Vinnerljung, B., Öman, M. & Gunnarson, T. (2005). Educational attainments of former child welfare clients – a Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare*, 14, 265-276.
- Voet, J. & Nijs, J. (2009). Over de mazen en het net(werk). De (on)mogelijkheid om intersectoraal te handelen. In K. De Koster, L. De Man, K. De Vos & D. Kerger (Eds.), *Handboek Integrale Jeugdhulp* (pp. 1-15). Brussel: Politeia.
- Wade, J. (2008). The ties that bind: support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39-54.
- Wade, J. & Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 199-208.
- Wade, J. & Munro, E. (2008). United Kingdom. In M. Stein & E. Munro (Eds.), *Young People's Transitions from Care to Adulthood: International research and practice* (pp. 209-224). London: Jessica Kingsley.
- Walgrave, L. (Ed.) (1996). *Confronterende jongeren*. Leuven: Universitaire Pers.
- Wall, J., Covell, K. & Macintyre, P.D. (1999). Implications of social supports for adolescents' education and career aspirations. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 31, 63-71.
- Walton, M.A., Ramanathan, C.S. & Reischl, T.M. (1998). Tracking substance abusers in longitudinal research: understanding follow-up contact difficulty. *American Journal of Community Psychology*, 26, 233-253.
- Ward, J. & Henderson, Z. (2003). Some Practical and Ethical Issues Encountered While Conducting Tracking Research with Young People Leaving the 'Care' System. *International Journal of Social Research Methodology*, 6, 255-259.
- Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: The Free Press.
- Weitzman, E. (2003). Software and qualitative research. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Collecting and interpreting qualitative materials* (pp. 310-339). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Westberg, A. (2004). Forever young? Young people's conception of adulthood: the Swedish case. *Journal of Youth Studies*, 7, 35-53.
- Westerhof, G. (2008). De analyse van levensverhalen: een psychologisch perspectief. *Kwalon*, 13, 17-22.
- Whitaker, D.J., Miller, K.S. & Clark, L.F. (2000). Conceptualizing adolescent sexual behaviors: beyond did they or didn't they? *Family Planning Perspectives*, 32, 111-117.

- Whiting, J.B. (2000). The view from down here: foster children's stories. *Child & Youth Care Forum*, 29, 79-95.
- Willems, S. (2005). *The socio-economic gradient in health: a never-ending story? A descriptive and explorative study in Belgium*. Gent: Universiteit Gent.
- Williams, J., McWilliams, A., Mainieri, T., Pecora, P. & La Belle, K. (2006). Enhancing the validity of foster care follow-up studies through multiple alumni location strategies. *Child Welfare*, 85, 499-521.
- Wilson, C.J. & Deane, F.P. (2001). Adolescents opinions about reducing help-seeking barriers and increasing appropriate help engagement. *Journal of Education and Psychological Consultation*, 12, 345-364.
- Wright, J.D., Allen, T.L. & Devine, J.A. (1995). Tracking non-traditional populations in longitudinal studies. *Evaluation and Program Planning*, 18, 267-277.
- Wright, N., Callaghan, P. & Bartlett, P. (2011). Mental health service users' and practitioners' experiences of engagement in assertive outreach: a qualitative study. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 18, 822-832.
- Wutzke, S.E., Conigrave, K.M., Kogler, B.E., Saunders, J.B. & Hall, W.D. (2000). Longitudinal research: methods for maximizing subject follow-up. *Drug and Alcohol Review*, 19, 159-163.
- Wyman, P.A., Cowen, E.L., Work, W.C. & Kerley, J.H. (1993). The role of children's future expectations in self-system functioning and adjustment to life stress: a prospective study of urban at-risk children. *Developmental and Psychopathology*, 5, 649-661.
- Yen, I.H., Hammond, W.H. & Kushel, M.B. (2009). From homeless to hopeless and healthless? The health impacts of housing challenges among former foster care youth transitioning to adulthood in California. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 32, 77-93.
- Zaitch, D., Mortelmans, D. & Decorte, T. (2010). Participerende observatie in de criminologie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 261-314). Leuven: Acco.
- Zigmond, N. (2006). Twenty-four months after high school: paths taken by youth diagnosed with severe emotional and behavioral disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 14, 99-107.

Samenvatting

Jongeren die meerderjarig worden (of 21 jaar bij voorgezette hulpverlening) moeten de bijzondere jeugdbijstand (hierna: BJB) verlaten. Van deze jongeren wordt ten eerste verwacht dat zij, anders dan veel van hun leeftijdsgenoten, in een kort tijdsbestek zowel sociaal-cultureel als materieel-economisch, onafhankelijk worden en verantwoordelijkheid dragen. Ten tweede dragen deze jongvolwassenen figuurlijk een rugzak: de vele tegenslagen en moeilijkheden die hun pad reeds hebben gekruist en het gebrek aan een beschermde en ondersteunende (thuis)omgeving, kunnen hen extra kwetsbaar maken tijdens de transitieperiode. De literatuur toont aan dat de risico's op sociale uitsluiting groot zijn voor jongvolwassenen met een verleden in de BJB, en dit op diverse levensdomeinen, zoals huisvesting, arbeid, gezondheid en sociaal netwerk.

Het bestaande onderzoek over jongeren in de cruciale overgangsfase tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven is vaak gefragmenteerd en kwantitatief van aard. Fundamenteel is evenwel ook de vraag *hoe* de jongeren de transitieperiode beoordelen. We merken op dat zowel in de politieke, wetenschappelijke als publieke berichtgeving de mening van jeugdzorgverlaters zelden aan bod komt en eerder de visie van professionals of ouders wordt bevestigd. Omdat de jongeren zelf de experts zijn, ontstond de idee om een doctoraatsonderzoek te doen naar de beleving, ervaring en noden van de transitieperiode, vanuit het perspectief van de jeugdzorgverlaters.

De centrale onderzoeksdoelstelling luidt: (in)zicht krijgen (in) op de beleving, ervaring en noden op verschillende levensdomeinen van jongeren in de BJB van 17 jaar en ouder die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de BJB en het opbouwen van een zelfstandig leven.

Methodologie

Door de wens de stem van jeugdzorgverlaters en hun beleving van de transitieperiode centraal te plaatsen, werd gekozen voor een kwalitatief design: een follow-up belevingsonderzoek met inductief karakter. Dit onderzoek kadert binnen het constructivisme en meer specifiek het fenomenologische gedachtegoed. Vóór de start van het veldwerk werd een situerende literatuurstudie uitgevoerd met focus op de thematiek van dit onderzoek. Op die manier kreeg de topiclijst – de leidraad van de diepte-interviews - vorm.

Bij de eerste fase van dit onderzoek verbleef de jongere in de BJB; de tweede fase volgde minimum 18 maanden nadien. Tijdens de eerste fase werden de jongeren twee keer bevestigd met een interval van maximaal zes weken. Tijdens het eerste contact werd door middel van een open vraag gepeild naar het toekomstperspectief en de verwachtingen van de jongere. Tijdens het tweede contact werden de levensdomeinen onderwijs, werk, huisvesting, contact met politie en justitie, sociaal netwerk, gezondheid (lichamelijk, psychisch en druggebruik) en algemeen welbevinden besproken. Tijdens de eerste onderzoeksfase werden 71 jeugdzorgverlaters bevestigd; tijdens de tweede onderzoeksfase werden 58 van deze jeugdzorgverlaters bevestigd.

Alle respondenten gaven geïnformeerde toestemming tot deelname. De anonimiteit en vertrouwelijkheid werden gegarandeerd. Mits toestemming van de respondenten werden de interviews opgenomen en integraal uitgetypt. Een cyclisch stappenplan werd gehanteerd waarbij dataverzameling en –analyse elkaar afwisselden, het zogenaamde iteratief proces. Nadat elk interview letterlijk werd getranscribeerd, gebeurde de codering met behulp van software voor

kwalitatieve data-analyse (NVivo), waarna de verscheidenheid van de onderzochte levensdomeinen in de data werd geanalyseerd. We gebruikten de topiclijst als de basis voor het codeboek en de analyses. De inhoudelijke confrontatie tussen de bestaande kennis en het eigen verzamelde empirisch materiaal kwam pas op het einde van het onderzoek. De opbouw van dit proefschrift weerspiegelt deze gemaakte keuzes en de gevolgde werkwijze. Om die reden zijn geen uitgebreide theoretische analyses en onderzoekshypotheses te vinden bij aanvang van het proefschrift, maar wel een uitgebreid methodologisch hoofdstuk.

Conclusies

Jeugdzorgverlaters hebben een duidelijk toekomstperspectief

Dit kwalitatief onderzoek geeft inzicht in de belangrijkste componenten waaruit een succesvolle toekomst volgens een groep jeugdzorgverlaters bestaat. Uit dit onderzoek blijkt dat de jeugdzorgverlaters dezelfde dingen belangrijk achten als de algemene volwassen bevolking, meer bepaald een betekenisvol leven, persoonlijke relaties, zelfstandig leven, psychisch welzijn en een gestructureerde dagindeling. Dit is op zich niet verwonderlijk daar jeugdzorgverlaters, naast het feit dat ze een traject hebben doorlopen in de zorg, ook verschillende sociale rollen in de toekomst willen/zullen vervullen (bijvoorbeeld die van ouder, partner of werknemer).

Toekomstperspectief: drie groepen van jongeren

Wanneer de toekomstverwachtingen in kaart worden gebracht, kunnen drie groepen van jongeren onderscheiden worden: een groep jongeren met een positief toekomstperspectief die geen moeilijkheden verwachten tijdens de transitieperiode (n=18); een groep jongeren met een positief toekomstperspectief, die aangeven tijdelijke moeilijkheden op maatschappelijk niveau te verwachten tijdens de transitie (n=30); een groep jongeren met een negatief toekomstperspectief die heel wat onoverkomelijke moeilijkheden verwachten tijdens de transitie (n=23).

Gezien de centrale rol die het toekomstperspectief speelt in de ontwikkeling van jongeren en het vermijden van probleemsituaties, is het positieve toekomstbeeld bij het merendeel van de bevraagde jongeren (48 van de 71 jongeren; 68%) bemoedigend. Een diploma is in de ogen van vele respondenten een belangrijk element voor positieve verwachtingen tegenover de transitie. Een diploma zorgt in de ogen van deze respondenten voor een vlotte intrede op de arbeidsmarkt, waardoor andere maatschappelijke kwetsbaarheden (zoals financiële moeilijkheden en problemen om een woonst te vinden) worden voorkomen of slechts tijdelijk zijn. Daarnaast zijn deze jongeren sterk toekomstgeoriënteerd. Ze zien zichzelf als enige verantwoordelijke voor een succesvolle toekomst. Het is voor hen duidelijk dat het echte keerpunt bij henzelf ligt, en met name in hun eigen beslissing om iets van het leven te maken, waarbij de intrinsieke motivatie ('agency') het vertrekpunt is.

De jongeren met een negatief toekomstperspectief (23 van de 71 jongeren; 32%) blijken een relatief grote individuele kwetsbaarheid te vertonen. Deze kwetsbaarheid komt tot uiting via drie door de jongeren geïdentificeerde thema's, zijnde een laag zelfbeeld en/of psychische problemen en/of niet meer zonder drugs kunnen. Deze jongeren zijn sterk fatalistisch ingesteld: het verleden ontmoedigt hen om vooruit te kijken, zelfs al is sociaal kapitaal zoals een partner, ouders of hulpverlening aanwezig om hen te ondersteunen. De intrinsieke motivatie om het tij te keren, ontbreekt.

Achttien maanden later: de transitieperiode is even positief als het toekomstperspectief

Naar analogie met Stein (2006) vinden we een duidelijk onderscheid tussen drie types van jeugdzorgverlaters: zij die een goede transitie doorlopen ('those moving on'), zij die overleven ('survivors') en zij voor wie de transitieperiode een aaneenschakeling van strubbelingen is die in het verdere leven blijven doorwerken ('strugglers').

Zeventien (van de 58) jongeren in ons onderzoek hebben geen enkele barrière ervaren tijdens de transitieperiode, de zogenaamde 'those moving on'. De sleutels tot deze positieve transitie zijn een betekenisvolle liefdesrelatie en vast werk.

De 'survivors' (32 van de 58 jongeren) ervaren wel barrières tijdens de transitieperiode. Relationele (een gebrek aan (h)echte bindingen) en maatschappelijke (werkloosheid, slechte huisvesting, geldgebrek, stigmatisering) barrières typeren de transitieperiode van de 'survivors'. Ze slagen er evenwel in deze weg te werken door beroep te doen op individueel ('agency') en sociaal kapitaal. Het belang dat ze toekennen aan individueel dan wel sociaal kapitaal is verbonden met het toekomstperspectief van deze jongeren ten tijde van de eerste onderzoeksfase. De zeven jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, zonder moeilijkheden, maar toch moeilijkheden hebben ervaren tijdens de transitieperiode, doen louter beroep op individueel kapitaal om de moeilijkheden de baas te kunnen. De 14 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst positief inzagen, doch hadden verwacht dat moeilijkheden hun pad zouden kruisen, doen beroep op individueel én sociaal kapitaal om de moeilijkheden op te lossen. Het informeel netwerk is het belangrijkste element van het sociaal kapitaal bij deze 14 jongeren. De 11 jongeren die tijdens de eerste onderzoeksfase de toekomst negatief inzagen, slagen er toch in om de moeilijkheden de baas te kunnen door beroep te doen op sociaal kapitaal. Zij geven aan dat deze onverwachte positieve transitie in eerste instantie te danken is aan de hulpverlener die ze reeds kenden vóór de uitstroom en waarmee ze een 'band' hebben.

Een kleine minderheid van de jongeren (over)leeft in een moeilijke context, de zogenaamde 'strugglers' (9 van de 58 jongeren). De oorzaak van deze moeilijke transitieperiode wijten deze jongeren in eerste instantie aan individuele barrières (laag zelfbeeld, radeloosheid, niet meer zonder drugs kunnen) die ze in grote mate koppelen aan relationele of maatschappelijke barrières. Deze jongeren slagen er niet in de ervaren barrières weg te werken, omdat zij zowel op cognitief als op gedragsmatig vlak fatalistisch zijn ingesteld. Deze negen jongeren doen een beroep op internaliserend gedrag om met de moeilijkheden om te gaan. De meest aangehaalde reacties zijn het stellen van zelfbeschadigend gedrag en wenen. Ook worden vaak illegale drugs gebruikt als een vorm van vluchtgedrag, om te ontsnappen aan de moeilijke transitieperiode.

Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek, beleid en praktijk

Het is aan te bevelen dat onderzoekers meer oog hebben voor de beleving, ervaring en noden van jeugdzorgverlaters, vóór, tijdens en na de transitieperiode. Door middel van kwalitatief follow-up onderzoek kan de beleving het best in kaart worden gebracht, wat zorgt voor bruikbare handvatten/aanbevelingen voor de praktijk en het beleid.

Daarnaast kan de kennis en de ervaring van jeugdzorgverlaters over de transitieperiode beleidsmakers en praktijkmensen helpen om de hulpverlening, vóór en na de uitstroom, aan te passen of te verbeteren. Uit dit onderzoek kunnen we ten eerste leren dat, in het kader van zorg op maat en vraaggericht werken, het voor de hulpverlening van belang is om in de voorbereiding op de

transitie en in de opvolging ervan, te differentiëren tussen de drie groepen van jongeren. Een jongere met een positief toekomstbeeld moet immers op een andere manier voorbereid worden dan jongeren die de toekomst negatief tegemoet zien.

Ten tweede blijkt dat de bevroagde jongeren waarde hechten aan een gedegen voorbereiding, maar ook dat zij de voorbereiding niet als een wondermiddel beschouwen om alle toekomstige barrières preventief of curatief op te lossen. Voor de bevroagde jongeren is voorbereiding van praktische aard belangrijk, zoals de kans krijgen om rijlessen te volgen en budgetbeheer. Daarnaast wordt veel belang gehecht aan emotionele en sociale ondersteuning: een onverwerkt verleden kan immers een oorzaak zijn van een moeilijke transitie; een informeel netwerk ondersteunt de jeugdzorgverlater bij de ervaren moeilijkheden tijdens de transitieperiode. De inhoud van de voorbereiding is geen vaststaand gegeven. Het is hierbij van belang te luisteren naar wat jongeren zélf belangrijk vinden inzake een optimale voorbereiding.

Omdat de hulpverlener uit de BJB een belangrijke schakel kan zijn tijdens de transitieperiode is het ten derde belangrijk dat jongeren inspraak krijgen in de keuze van hun begeleider tijdens hun verblijf in de BJB.

Tot slot zijn intrinsieke motivatie en sociaal kapitaal belangrijk om moeilijkheden tijdig te doorprikken, maar dit volstaat niet altijd om vol te houden. Ook de (onmiddellijke) omgeving en structurele obstakels spelen hierin een belangrijke rol, zoals het stigma dat jongeren in de BJB met zich meedragen of het gebrek aan woonmogelijkheden voor jongeren met een BJB-verleden. Daarom zal de focus op intrinsieke motivatie en sociaal kapitaal niet volstaan, maar dient het beleid naar jongeren in/uit de BJB evenzeer gericht te zijn op sociale inclusie en reïntegratie, met aandacht voor de positie van het individu in de samenleving en met aandacht voor alle levensdomeinen.

Summary

Adolescents who reach the age of 18 (or 21 in case of extension of the assistance) leave the care system. The transition to independent life of these youths, when they are no longer under the responsibility of the care system, forces them to take responsibility in different aspects of their life, in a short and rapid time frame, as opposed to other young adults who gradually develop the ability to take adult responsibilities, while relying on their family for ongoing support. In the last few decades, research shows that more care leavers experience considerable difficulties during the early stages of their transition to adulthood and that they are doing worse across a number of important life domains, such as shelter, employment, health and social support, compared to their peers.

The existing research on young people in the crucial period between leaving the care system and building their lives independently, is predominantly quantitative. Research seldom studies *how* these young people experience the transitional period. We notice that in the political, academic as well as public reports the voices of youth care leavers are seldom heard and that more attention is paid to opinions of people who are not directly faced with leaving care and transition period (such as professionals and parents). If we want to understand care leaving and make a difference in care leavers' life, it is their voice that should be heard first.

The research objective is to bring an in-depth understanding of the experiences and needs of young persons (age 17 or older) in the transitional period between life within the youth care system and living independently.

Methodology

Because of the desire to focus on the voices of the care leavers themselves and their experiences of the transition period, there is opted for an extensive qualitative design: an inductive follow-up study. This research fits within the framework of constructivism and more specifically phenomenological thinking. Prior to the start of the fieldwork, a situating literature study was conducted with focus on the topic of this research. The topic list was based on topic lists used in research with youngsters leaving youth care.

During the first stage of the research, the adolescents were still staying in youth care. The second stage took place at least 18 months after the first stage. The first stage consisted of two interviews (six weeks apart). During the first interview of stage one, the adolescents were asked one open question 'what are your future perspectives?'. During the second interview of stage one, the interview topics consisted of education, work, housing, finances, contact with police or justice system, social network (and counselling), health (i.e. physical, psychological and drug use), and general well-being. The second stage of the research focused on the experiences of the adolescents 18 months after the second interview. During the first stage of the research, 71 care leavers were interviewed. During the second stage, 58 of these respondents were interviewed.

Each respondent gave an informed consent. Anonymity and confidentiality were guaranteed. The interviews were conducted face-to-face and typed out verbatim. A cyclic step-by-step plan was used, in which data analysis is an ongoing and cyclical process that happens throughout the data collection stage. Transcripts were made and processed using specific software for qualitative analysis (NVivo 9) using a codebook. We used the topic list as the basis for this codebook and the further analysis. The confrontation in content between the existing knowledge and the collected empirical material came no sooner than at the end of the research. The structure of this thesis reflects the choices made and

the working method followed. For that reason no extensive theoretical analyses and research hypotheses can be found at the beginning of the thesis, but instead there is a detailed methodological chapter.

Conclusions

Young people leaving youth care have clearly defined future perspectives

This qualitative research on future expectations of young people on the verge of leaving youth care provides insight in the most important components indicating a successful future. Our research shows that they attach great importance to a meaningful life, personal relationships, being independent, psychological well-being and a structured timetable. This is no surprise, as young people leaving youth care want to fulfil various social roles in the future, e.g. being a parent, a partner or an employee.

Future expectations: three categories of young people

After mapping future expectations during the transition period, three groups could be distinguished: a group of adolescents with positive future perspectives expecting no difficulties during their transitions (n=18), a group expecting difficulties, be it temporarily (n=30), and a group with negative future perspectives expecting a great deal of difficulties during their transition (n=23).

Given that both optimism and positive future expectations serve as protective factors and are related to resilience, social adjustment and wellbeing, the positive future expectations of most respondents (48 out of 71; 68%) are encouraging. Graduating is a key element for getting a job for many respondents with positive future expectations, and having a job means less social vulnerability, such as financial difficulties and housing problems. They are highly future-orientated. Furthermore, they consider themselves to carry the sole responsibility for a successful future. 'Recovery capital' is situated within their own decision to make something out of their lives, arising from their own motivation.

The adolescents with negative future expectations (23 out of 71; 32%) see themselves as having a relatively high level of individual vulnerability. To them, this vulnerability surfaces through a low self-esteem and/or dealing with mental health problems and/or a dependency on narcotics. They have a strongly fatalistic mind-set: the past discourages them to look forward, even when social capital such as a partner, parents or a support service is present to provide support. The desire and the ability to turn the tide - agency - is missing.

The transition period: as positive as the future expectations

According to the typology of Stein (2006), three types of care leavers are distinguished: 'those moving on' (n=17), 'survivors' (n=32) and 'strugglers' (n=9).

Seventeen (out of 58) respondents have experienced no barriers during the transition period ('those moving on'). For them, the keys for this positive transition are a meaningful love relationship and a stable job.

Thirty-two (out of 58) respondents have experienced barriers during the transition period ('survivors'). Relational (a lack of a meaningful social network) and social barriers (unemployment, lack of money, stigmatisation) characterise their transition period. For them, social capital (such as family, friends, an intimate relationship) and their intrinsic motivation ('agency') can play some role

in the process of 'recovery'. The key-role for recovery – individual ('agency') as well as social capital – is linked to the future perspective of the care leavers at the time of the first stage of the research. Seven respondents who expected positive future expectations, without any barriers, during the transition period, have experienced difficulties during their transition; they place the entire responsibility for 'recovery' on themselves. To them, it is clear that the real turning point with regard to their experienced barriers should be situated in their own decision, arising from their own motivation ('agency'). Fourteen respondents who expected positive future expectations as well as some barriers during the transition period, place the responsibility for 'recovery' on themselves ('agency') and social capital. Informal social bonds (such as a supporting partner, parent or friend) are more important to them than individual capital. Eleven respondents who expected negative future expectations during their transition did go through a positive transition because of social capital. They indicate that youth care workers provided them with the added value to 'recover' from the barriers. The key-role for recovery lies in social capital. Especially when the participant has a 'bond' with his/her initial youth care worker, this social worker play an important role in the process of recovery.

Nine (out of 58) respondents have experienced a lot of barriers during their transition period. They all have characteristics of personal vulnerability, i.e. a negative self-image and/or psychological problems and/or problematic substance use, as a result of relational or social barriers. They state they are not intrinsically motivated to fight these experienced barriers. Their negative self-image, psychological problems or problematic substance use has taken the upper-hand and made them lose hope as well as the courage to cope with the barriers. Internalizing behaviour, such as crying and auto mutilation, help them to cope with the experienced barriers. Next, they consider drugs as a tool to escape from their difficult transition period.

Recommendations for future research, policy and practice

Other researchers are warmly recommended to also pay attention to the experiences and needs of care leavers, before, during en after their transition to adulthood.

Besides, the knowledge and experience that care leavers have of aging out of youth care can help policymakers and practitioners to modify or improve their systems and services.

Firstly, this research could inspire youth care to distinguish three groups of young people in order to prepare for their transitions and their further future. After all, young people with positive future expectations should be prepared differently than those with overall negative future expectations.

Secondly, in youth care, a differentiated preparation and planning for leaving care is needed, but it is not a solution for all of the difficulties experienced during transition. Practical support is important, such as driving lessons and dealing with money. However, emotional en social support, with the focus on reinforcing informal networks, are identified as the main sources of support before and during the transition period. Emotional preparation for ending and leaving care should receive special attention. The content of the preparation is not fixed. It is important to listen to what young people themselves think is the 'most optimal preparation'.

Thirdly, care leavers, in particularly those with negative future expectations before aging out, need a confidant professional who stays by their side during their trajectory through care as well as during the transition period to cope with the expected and experienced barriers. This will only work if the young person has a good relationship with the social worker. In other words, if the social worker is

confidential, unconditionally acceptant, and flexible. Young people should therefore be able to choose, in dialogue, their own social workers. Only in this way will they accept professional support. Finally, agency and social capital are important to overcome the experienced barriers in time, but are not sufficient. It is not because young people *want* to overcome the challenges that they *will* succeed. Structural constraints/barriers, for instance stigma (indicated by the respondents) or the lack of housing opportunities, for young people with a past in youth care play a significant role. The policy of young people in/out of youth care should also focus on social inclusion and reintegration, bearing in mind the individual's position in society and all domains in his/her life.

Bijlagen

Bijlage 1: Topiclijst van de eerste onderzoeksfase

1. Uitleg over het onderzoek en hoe het interview zal opgebouwd worden
2. Informatie geven en ondertekenen van 'informed consent'
3. Interview

Het **eerste** interview: "Hoe zie jij de toekomst?"

Het **tweede** interview: starten met de topics/ levensdomeinen/ prioriteiten die de respondent tijdens het eerste interview aanhaalde. Vervolgens komen de andere, nog niet aangehaalde, levensdomeinen aan bod.

Praktisch:

Nieuwe topic inleiden met:

Kan je wat vertellen over...? Kan je eens beschrijven hoe...? Wat versta je onder...?

Doorvragen:

Voorbeelden en details vragen. Kan je daar iets meer over vertellen? Kan je mij voorbeelden geven?

Wat bedoel je? Kan je iets preciezer zijn?

Samenvatten

Op basis van hetgeen je net vertelde, begrijp ik dat....

!!! Eén hoofdvraag per topic: wachten wat komt: dan erop inspelen met deelvragen

1. Onderwijs
2. Werk
3. Huisvesting
4. Vrije tijd
5. Financiën
6. Sociaal netwerk
  - a. Formeel (begeleider, andere hulpverlener,...)
  - b. Informeel (familie, vrienden, partner,...)
7. Contact met politie en jeugdrechter
8. Gezondheid
  - a. Lichamelijk
  - b. Psychisch
  - c. Middelengebruik
    - i. Alcohol
    - ii. Illegale drugs
    - iii. Medicatie
9. Algemeen welbevinden

Bijlage 2: Vraag tot medewerking voorzieningen

Geachte heer, mevrouw

In het kader van het behalen van een doctoraat in de criminologische wetenschappen aan de Universiteit van Gent verricht ik, Sharon Van Audenhove, een onderzoek naar de beleving en ervaring van jongeren die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de bijzondere jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven. Voor dit onderzoek krijg ik de steun van mijn promotor Prof. dr. Freya Vander Laenen en mijn begeleidingscomité (leden: Prof. dr. Rudi Roose en Prof. dr. Hans Grietens).

Dit onderzoek heeft tot doelstelling (in)zicht te krijgen in de beleving, ervaring en noden van de jongeren tijdens de transitieperiode, en dit op de verschillende levensdomeinen. Om deze doelstelling te bereiken, wordt gebruik gemaakt van twee methoden, nl. een literatuurstudie en kwalitatieve interviews, waarbij de gevoelens, belevingen en indrukken van de jongeren centraal staan.

De steekproef voor de interviews wordt getrokken uit de onderzoekspopulatie, namelijk jongeren die omwille van een maatregel door de jeugdrechtbank of na verwijzing door het Comité Bijzondere Jeugdzorg door de bijzondere jeugdzorg worden begeleid.

In het kader van dit onderzoek zouden wij u graag een verzoek tot medewerking willen richten.

De potentiële respondenten worden bereikt via de voorziening of dienst binnen de bijzondere jeugdzorg. Indien de voorziening zijn medewerking aan dit onderzoek verleent, zal de directie, de (individuele) begeleider of de maatschappelijk werker de potentiële respondent informeren over het onderzoek aan de hand van een brief. Indien de jongere zijn medewerking aan dit onderzoek verleent, zal de directie, de (individuele) begeleider of de maatschappelijk werker de onderzoeker in contact brengen met de jongere.

De potentiële respondenten worden diepgaand geïnformeerd over het onderzoek zodat ze een helder beeld krijgen van wat van hen verwacht wordt. Op die manier kunnen ze, indien ze dit wensen, op een geïnformeerde wijze toestemming geven tot medewerking.

Het betreft een onafhankelijk onderzoek waarbij het niet de bedoeling is de directie en personeelsleden te belasten. Het vertrouwelijke karakter van persoonlijke gegevens wordt in ieder geval gerespecteerd. Ik heb respect voor de waardigheid, de rechten, de veiligheid en het welzijn van de respondenten en de verdere goede begeleiding door de voorziening.

Graag had ik mijn onderzoek persoonlijk aan u toegelicht, met mogelijkheid tot het stellen van vragen, en bij medewerking enkele concrete afspraken gemaakt. Ik zal u hierover in de loop van volgende week telefonisch contacteren.

Alvast bedankt om mijn vraag in overweging te nemen.

Met de meeste hoogachting,

Sharon Van Audenhove

Bijlage 3: Vraag tot medewerking jongeren

WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK UNIVERSITEIT GENT

Jouw verhaal telt!

Mijn naam is Sharon Van Audenhove. Ik ben onderzoekster aan de Universiteit van Gent. Ik doe een onderzoek naar de ervaring en beleving van jongeren die (bijna) meerderjarig zijn en momenteel in de bijzondere jeugdzorg verblijven. Ik ben **geïnteresseerd om te horen hoe jij jouw toekomst ziet**: welke mogelijkheden en moeilijkheden denk je binnen enkele maanden/ jaren te ervaren?

Wat jij kan doen om mij te helpen, is zoveel mogelijk vertellen hoe jij jouw toekomst ziet. Jij bepaalt zelf over welke thema's je wenst te vertellen. Hoe meer jij mij vertelt over een bepaald thema, hoe meer ik over jouw ervaringen te weten kom.

De verhalen van jongeren die in de bijzondere jeugdzorg verblijven, zijn waardevol. Jouw medewerking zou dus een belangrijke meerwaarde zijn voor mijn onderzoek.

Het is de bedoeling dat ik jou drie keer zou interviewen: twee interviews kort na elkaar (waarbij het eerste interview voornamelijk een korte kennismaking is met mij en het onderzoek), en een derde interview, 18 maanden later. Het tweede en derde interview zal ongeveer 1,5 uur duren en hiervoor ontvang je telkens een **waardebon van tien euro** als dank voor jouw inzet.

Al hetgeen dat jij mij tijdens het gesprek vertelt, blijft **strikt vertrouwelijk**. Het interview zal enkel gebruikt worden voor dit onderzoek. Dit betekent dat niets uit het gesprek wordt doorgespeeld aan de directie, (thuis)begeleiders, (pleeg)ouders, en consultant. Ikzelf zal de resultaten van de interviews **anoniem** verwerken. Jouw naam zal nergens in publicaties of rapporten vermeld worden. Niemand zal je op basis van de weergegeven resultaten kunnen identificeren.

Deelname aan het interview is **geheel vrijwillig**. Je bent dus niet verplicht om mee te werken. Mocht je besluiten mee te werken aan dit onderzoek, dan zullen hier geen positieve of negatieve gevolgen aan verbonden zijn voor jouw toekomst. Ook nadat je besloten hebt om deel te nemen aan dit onderzoek, kan je op elk moment beslissen om de medewerking te stoppen. Ook hier zijn voor jou geen gevolgen aan verbonden.

Als je nog bijkomende vragen hebt over dit onderzoek, bijvoorbeeld wat er met de resultaten gebeurt, dan kan je me steeds contacteren. Dit zijn de gegevens.

Sharon Van Audenhove

Universiteitstraat 4

9000 Gent

Sharon.vanaudenhove@ugent.be

09/xxx.xx.xx OF 0498/xx.xx.xx (sms of bellen)

Bijlage 4: Informed consent – eerste onderzoeksfase (eerste interview)

Instemming deelname onderzoek

Document voor de geïnterviewde

Doel van het onderzoek:

Mijn naam is Sharon Van Audenhove. Ik ben onderzoekster aan de Universiteit van Gent. Ik werk aan een onderzoek naar de beleving en ervaring van jongeren in de bijzondere jeugdzorg die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de bijzondere jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven. Bedoeling is dat ik verhalen van de jongeren verzamel en deze later (anoniem) verwerk in een boek.

Door dit formulier te ondertekenen:

- stem je in deel te nemen aan een interview over de ervaring van jongeren die binnenkort de bijzondere jeugdzorg (kunnen) verlaten. Dit interview zal een half uur duren.
- geef je aan dat je weet waarom dit interview afgenomen wordt en wat er mee zal gebeuren.
- geef je aan op de hoogte te zijn van je rechten met betrekking tot het onderzoek.
- stem je in met een tweede interview dat volgende maand zal doorgaan.

Garanties voor de geïnterviewde:

- Bij het interview garandeer ik je volledige anonimiteit. Jouw naam zal niet in publicaties of rapporten vermeld worden, niemand zal je op basis van de resultaten kunnen identificeren.
- Dit interview is volledig vertrouwelijk. Alles wat je tijdens het interview tegen mij vertelt, blijft tussen ons.
- De gegevens worden enkel voor wetenschappelijke doeleinden gebruikt en worden volledig anoniem gerapporteerd.

Jouw medewerking zou dus een belangrijke meerwaarde betekenen voor mijn onderzoek.

Als je nog bijkomende vragen hebt over het onderzoek, bijvoorbeeld wat er met de resultaten gebeurt, dan kan je me steeds contacteren. Dit zijn de gegevens.

Sharon Van Audenhove

Universiteitstraat 4

9000 Gent

sharon.vanaudenhove@ugent.be

09/xxx.xx.xx.

Datum:

Handtekening geïnterviewde:

Handtekening interviewer:

Telefoonnummer respondent (voor contactname follow-up interview):

E-mailadres respondent (voor contactname follow-up interview):

Bijlage 5: Informed consent – eerste onderzoeksfase (tweede interview)

Instemming deelname onderzoek

Document voor de geïnterviewde

Doel van het onderzoek:

Mijn naam is Sharon Van Audenhove. Ik ben onderzoekster aan de Universiteit van Gent. Ik werk aan een onderzoek naar de beleving en ervaring van jongeren in de bijzondere jeugdzorg die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de bijzondere jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven. Bedoeling is dat ik verhalen van de jongeren verzamel en deze later (anoniem) verwerk in een boek.

Door dit formulier te ondertekenen:

- stem je in deel te nemen aan een interview over de ervaring van jongeren die binnenkort de bijzondere jeugdzorg (kunnen) verlaten. Dit interview zal ongeveer één uur tot anderhalf uur duren.
- geef je aan dat je weet waarom dit interview afgenomen wordt en wat er mee zal gebeuren.
- geef je aan op de hoogte te zijn van je rechten met betrekking tot het onderzoek.
- stem je in dat ik je herhaaldelijk (driemaandelijks) terug contacteer (bij voorkeur telefonisch), zodat ik jou opnieuw kan interviewen 18 maanden na dit interview.

Garanties voor de geïnterviewde:

- Bij het interview garandeer ik je volledige anonimiteit. Jouw naam zal niet in publicaties of rapporten vermeld worden, niemand zal je op basis van de resultaten kunnen identificeren.
- Dit interview is volledig vertrouwelijk. Alles wat je tijdens het interview tegen mij vertelt, blijft tussen ons.
- De gegevens worden enkel voor wetenschappelijke doeleinden gebruikt en worden volledig anoniem gerapporteerd.
- Voor je deelname aan dit interview ontvang je een waardebon van 10 euro.

Jouw medewerking zou dus een belangrijke meerwaarde betekenen voor mijn onderzoek.

Als je nog bijkomende vragen hebt over het onderzoek, bijvoorbeeld wat er met de resultaten gebeurt, dan kan je me steeds contacteren. Dit zijn de gegevens.

Sharon Van Audenhove

Universiteitstraat 4

9000 Gent

sharon.vanaudenhove@ugent.be

09/xxx.xx.xx.

Datum:

Handtekening geïnterviewde:

Handtekening interviewer:

Telefoonnummer respondent (voor contactname follow-up interview):

E-mailadres respondent (voor contactname follow-up interview):

Bijlage 6: Informed consent – tweede onderzoeksfase

Instemming deelname onderzoek follow-up

Document voor de geïnterviewde

Doel van het onderzoek:

Mijn naam is Sharon Van Audenhove. Ik ben onderzoekster aan de Universiteit van Gent. Ik werk aan een onderzoek naar de beleving en ervaring van jongeren in/uit de bijzondere jeugdzorg die zich in de overgangperiode bevinden tussen het verlaten van de bijzondere jeugdzorg en het opbouwen van een zelfstandig leven. Bedoeling is dat ik verhalen van de jongeren over deze transitieperiode verzamel en deze later (anoniem) verwerk in een boek.

Door dit formulier te ondertekenen:

- stem je in deel te nemen aan dit vervolginterview over de ervaring van jongeren die in de transitieperiode zitten. Dit interview zal ongeveer één uur tot anderhalf uur duren.
- geef je aan dat je weet waarom dit interview afgenomen wordt en wat er mee zal gebeuren.
- geef je aan op de hoogte te zijn van je rechten met betrekking tot het onderzoek.

Garanties voor de geïnterviewde:

- Bij het interview garandeer ik je volledige anonimiteit. Jouw naam zal niet in publicaties of rapporten vermeld worden, niemand zal je op basis van de resultaten kunnen identificeren.
- Dit interview is volledig vertrouwelijk. Alles wat je tijdens het interview tegen mij vertelt, blijft tussen ons.
- De gegevens worden enkel voor wetenschappelijke doeleinden gebruikt en worden volledig anoniem gerapporteerd.
- Voor je deelname aan dit interview ontvang je een waardebon van 10 euro.

Jouw medewerking zou dus een belangrijke meerwaarde betekenen voor mijn onderzoek.

Als je nog bijkomende vragen hebt over het onderzoek, bijvoorbeeld wat er met de resultaten gebeurt, dan kan je me steeds contacteren. Dit zijn de gegevens.

Sharon Van Audenhove

Universiteitstraat 4

9000 Gent

sharon.vanaudenhove@ugent.be

09/xxx.xx.xx.

Datum:

Handtekening geïnterviewde:

Handtekening interviewer:

Bijlage 7: Drop-off

Voor het onderzoek is het van belang dat we enkele gegevens van jou hebben. Hierbij wil ik nogmaals benadrukken dat deze gegevens alleen voor het onderzoek worden gebruikt. Op basis van deze gegevens zal uw identiteit niet achterhaald kunnen worden.

1. Geslacht:

Man

Vrouw

2. Leeftijd:

17 jaar

18 jaar

19 jaar

20 jaar

21 jaar

3. Origine:

4. Onderwijs:

ASO

BSO

Leren en werken

TSO

BUSO

Andere:....

Afgestudeerd? Ja

Neen

Indien neen:

Welk studiejaar?

5. Arbeid:

Niet-werkend

Werkend:

Voltijds

Weekendwerk

Andere:

Deeltijds

Vrijwilligerswerk

6. Hulpverleningsvorm:

Categorie voorziening/dienst*: .....

Naam van de voorziening:

* begeleidingstehuis (leefgroep, kamer-/studiotraining, of BZW), gezinstehuis, OOC, dagcentrum, dienst crisishulp aan huis, HCA-dienst, thuisbegeleidingsdienst, dienst voor BZW, dienst voor pleegzorg, GI.

Verstedelijking:

Platteland

Kleine stad

Grote stad

8. Plaatsingsinstantie:

CBJ, welke?

JRB, welke?

9. Leeftijd bij eerste contact met BJB:

10. Aantal voorzieningen/ BJB-instanties in verleden (wisselingen):

11. Bijkomende info:

Bijlage 8: Consent to be contacted-formulier

Instemming om gelokaliseerd te worden door significante anderen

Via dit formulier vraag ik toestemming om je te lokaliseren wanneer ik je niet meer telefonisch of per mail kan bereiken.

Graag had ik drie namen en telefoonnummers van personen die jou nauw aan het hart liggen en die weten waar of hoe ik je kan contacteren wanneer ik hier niet in slaag.

Persoon 1:

- Naam:
- Relatie tot de persoon:
- Adres:
- Telefoonnummer:

Persoon 2:

- Naam:
- Relatie tot de persoon:
- Adres:
- Telefoonnummer:

Persoon 3:

- Naam:
- Relatie tot de persoon:
- Adres:
- Telefoonnummer:

Datum:

Handtekening geïnterviewde:

Handtekening interviewer:

Bijlage 9: Codeboom eerste onderzoeksfase (tweede interview)

Onderwijs

- Verleden
  - Onderwijsloopbaan
    - Positief
    - Negatief
- Huidig
  - Hoofdopleiding
    - Gevoelens
      - Negatief
      - Positief
    - Gedachten (visie op de opleiding/school)
      - Negatief
        - Jongere zelf
        - Anderen
      - Positief
        - Jongere zelf
        - Anderen
    - Wensen
  - Bijkomende opleiding (vb. avondschool)
    - Gedachten (visie op de bijkomende opleiding)
- Toekomst
  - Plannen
    - Stoppen met school, zonder middelbaar diploma
      - Reden
      - Gedachten (visie)
        - Negatief
        - Positief
    - Middelbaar diploma behalen, maar niet verder studeren
      - Reden
      - Gedachten (visie)
        - Negatief
        - Positief
    - Verder studeren
      - Studierichting
      - Reden
      - Gedachten (visie)
        - Negatief
        - Positief
  - Mogelijkheden
  - Moeilijkheden

Werk

- Verleden
- Huidig
  - Hoofdactiviteit
    - Inhoud job
    - Gedachten (visie op de job)
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Gevoelens
      - Positief
      - Negatief
  - Weekendjob
    - Inhoud job
    - Gedachten (visie op de job)
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Gevoelens
      - Positief
      - Negatief
  - Vakantiejob
- Toekomst
  - Plannen
  - Mogelijkheden
    - Kansen door diploma
  - Moeilijkheden
    - Oorzaken
    - Onderbetaalde job
    - Stigma
      - BJB-verleden
      - Etniciteit

Huisvesting

- Verleden
  - Vóór het hulpverleningstraject
    - Plaats
    - Gedachten (visie)
      - Positief
      - Negatief
    - Gevoelens
      - Positief
      - Negatief

- Tijdens het hulpverleningstraject
  - Plaats
    - Stabiel
    - Niet stabiel
  - Gedachten (visie)
    - Positief
    - Negatief
  - Gevoelens
    - Positief
    - Negatief
- Huidig
  - Officieel
    - Thuis
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - Pleeggezin
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - Gezinstehuis
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - Leefgroep (residentieel)
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - TCK
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel

- Ontevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
    - BZW
      - Soort woning
        - Private markt
        - Sociale woning
      - tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - Officieus
      - Reden
  - Zoektocht
    - Verwachtingen
      - Moeilijkheden
      - Geen moeilijkheden
      - Mogelijkheden
    - Ervaring
      - Positief
      - Negatief
        - Wachtlijsten
        - Barrières
          - Kostprijs
        - Stigma
          - Afkomst (allochtoon)
          - Verleden in BJZ
  - Toekomst
    - Plannen in de nabije toekomst (bij meerderjarigheid, of indien jongeren +18 jaar is: < 6 maanden volgend op interview)
      - Geen verhuisplannen
        - Redenen
        - Moeilijkheden
        - Mogelijkheden
      - Terugkeren naar huis
        - Redenen
        - Moeilijkheden
        - Mogelijkheden
      - Alleen wonen zonder begeleiding
        - Redenen
          - Eigen keuze/wil
          - Externe factoren

- Moeilijkheden
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Mogelijkheden
- Samenwonen zonder begeleiding
  - Personen
  - Redenen
  - Moeilijkheden
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Mogelijkheden
- TCK
  - Redenen
  - Moeilijkheden
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Mogelijkheden
- BZW
  - Redenen
  - Moeilijkheden
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Mogelijkheden
- Plannen op langere termijn
  - Inhoud plannen
  - Mogelijkheden
  - Moeilijkheden
- Gevoelens bij de uitstroom
  - Blijdschap
  - Opluchting
  - Angst
    - Onzekerheid
    - Onwetendheid
    - Ontkenning
    - Vermijdingsgedrag
  - Verlieservaring

Financiën

- Verleden
- Huidig
  - Inkomstenbron
    - Leefloon
      - Mogelijkheden
      - Moeilijkheden
    - Verblijfsvergoeding

- Mogelijkheden
    - Moeilijkheden
  - Werkloosheidsuitkering
    - Mogelijkheden
    - Moeilijkheden
  - Betaalde arbeid
    - Mogelijkheden
    - Moeilijkheden
  - Zakgeld
- Gevoel/ervaring
  - Negatief
    - Moeilijkheden om rond te komen
  - Positief
- Toekomst
  - Moeilijkheden
    - Geldgebrek
  - Mogelijkheden

Sociaal netwerk

- Verleden
- Huidig
  - Moeder
    - Contact
      - Kwaliteit
        - Positief
        - Negatief
          - Verwaarlozing/mishandeling
          - Te controlerend
      - Kwantiteit
  - Vader
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefmama
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefpapa
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Pleegouders
    - Contact

- Kwaliteit
- Zus(sen)/ broer(s)
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Stiefzussen/stiefbroers
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Halfzussen/ halfbroers
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Overige familieleden
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Lief
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Kind
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Vrienden
  - 'echte' vrienden
    - Betekenis
    - Waar ontmoet
    - Wanneer ontmoet
    - Contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
  - 'slechte' vrienden
    - Betekenis
    - Waar ontmoet
    - Contact
  - 'gewone' vrienden
    - Betekenis
    - Waar ontmoet
    - Contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
  - Geen vrienden

- Kennissen
  - Waar ontmoet
  - Contact
    - Kwantiteit
- Begeleider
  - Beoordeling relatie
    - Positief
      - Kenmerken
    - Negatief
- Toekomst
  - Ouders
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Pleegouders
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Zus/broer
  - Overige familieleden
  - Lief
  - Kind
  - Vrienden
    - 'echte' vrienden
      - Contact
        - Kwaliteit
        - Kwantiteit
    - 'slechte' vrienden
      - Contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
    - 'Gewone' vrienden
      - Contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
  - Kennissen

Begeleiding

- Verleden
  - Hulpverleningstraject
    - Aard (stabiel/ onstabiel)
  - Begeleidingsaanpak
    - Positief

- Inhoudelijk
    - Vormelijk
  - Negatief (kritiek)
    - Inhoudelijk
      - Onvoldoende ondersteuning
        - Onderwijstaken
    - Vormelijk
- Huidig
  - Hulp vragen
    - Professional
      - Individuele begeleider
        - Reden
        - Moeilijkheden
      - Voordelen
      - Nadelen
    - Geen professional
      - Vrienden
        - Reden
      - Ouders en andere familieleden
        - Reden
      - Lief
        - Reden
      - Voordelen
      - Nadelen
  - Raad/ advies vragen
    - Professional
      - Individuele begeleider
        - Reden
        - Moeilijkheden
      - Geen professional
        - Vrienden
          - Reden
        - Ouders en andere familieleden
          - Reden
        - Lief
          - Reden
    - Geen hulp vragen
      - Redenen
        - Schaamte
        - Bagatelliseren
        - Overbodig
        - Wil niemand lastig vallen
        - “Gevaarlijk”

- Wantrouwig
- Geen raad/advies vragen
  - Redenen
    - Schaamte
    - Bagatelliseren
    - Overbodig
    - Wil niemand lastig vallen
    - Wantrouwig
- Hulpverlening in 't algemeen
  - Drempels
    - Fysiek
    - Psychologisch
  - Mogelijkheden
  - Kennis
  - Hoe anders aanpakken?
    - Organisatorisch
      - Bijzondere jeugdzorg
      - OCMW
      - Drughulpverlening
    - Inhoudelijk
- Individuele begeleider (IB)
  - “Band”
    - Kenmerken
  - Aanpak
    - Positief
    - Negatief
    - Wensen
      - Organisatorisch-structureel
      - Inhoud
  - IB-gesprekken
    - Kwantiteit
    - Aspecten die aan bod komen tijdens de begeleiding (invulling)
      - Budget/financiën
      - Praktisch/organisatorisch
        - Huishouden
      - Sociaal
        - Netwerk uitbreiden
      - Emotioneel
        - Eenzaamheid
      - Andere
    - Aspecten die onvoldoende aan bod komen tijdens de begeleiding
      - Budget/financiën
      - Praktisch/organisatorisch
        - Huishouden

- Sociaal
      - Netwerk uitbreiden
    - Emotioneel
      - Eenzaamheid
    - Andere
  - Andere begeleider(s)
    - “Band”
    - Aanpak
      - Aspecten die aan bod komen tijdens gesprekken
      - Aspecten die onvoldoende aan bod komen tijdens gesprekken
      - Positief
      - Negatief
      - Wensen
        - Organisatorisch-structureel
        - Inhoud
  - Maatschappelijk werker
    - “Band”
    - Aanpak
      - Aspecten die aan bod komen tijdens gesprekken
      - Aspecten die onvoldoende aan bod komen tijdens gesprekken
        - Gezinssituatie
      - Positief
      - Negatief
      - Wensen
        - Organisatorisch-structureel
        - Inhoud
  - Psycholoog
    - “Band”
    - Aanpak
      - Aspecten die aan bod komen tijdens gesprekken
        - Emotioneel
        - “Verleden”
      - Aspecten die onvoldoende aan bod komen tijdens gesprekken
      - Positief
      - Negatief
      - Wensen
        - Organisatorisch-structureel
        - Inhoud
- Toekomst
  - Hulp vragen
    - Professional
      - Begeleider/ ex-begeleider
        - Reden
      - OCMW

- Volwassenenhulpverlening
  - Voordelen
    - Kennis van zaken
  - Nadelen
    - Inperken zelfstandigheid
- Geen professional
  - Vrienden
    - Reden
  - Lief
    - Reden
  - Familieleden
    - Reden
  - Voordelen
  - Nadelen
- Geen hulp vragen
  - Redenen
    - Niet nuttig
    - Willen niemand lastig vallen
    - Schaamte
    - Angst voor gevolgen
- Raad/ advies vragen
  - Professional
    - Begeleider/ ex-begeleider
      - Reden
  - Geen professional
    - Vrienden
      - Reden
    - Lief
      - Reden
    - Familieleden
      - Reden
- Geen raad/advies vragen
  - Redenen
    - Niet nuttig
    - Willen niemand lastig vallen
    - Schaamte
- Hulpverlening in 't algemeen
  - Drempels
    - Organisatorisch
      - Onoverzichtelijk (kluwen)
    - Inhoudelijk
      - Schending beroepsgeheim
  - Mogelijkheden
- (na BJB) Contact met (huidige) begeleider

- Kwantiteit
  - Reden
- (overgang naar meer zelfstandiger begeleidingsvorm) Manier van begeleiden
  - Kwantiteit
  - Aspecten die aan bod moeten komen tijdens de begeleiding (invulling)
    - Budget/financiën
    - Praktisch/organisatorisch
    - Sociaal
    - Emotioneel
    - Andere
- Voorbereiding op transitie
  - Voldoende voorbereiding
    - Aspecten die voldoende aan bod komen
      - Budget/financiën
      - Praktisch/organisatorisch
      - Sociaal
      - Emotioneel
      - Andere
  - Onvoldoende voorbereiding
    - Aspecten die onvoldoende aan bod komen
      - Budget/financiën
      - Praktisch/organisatorisch
      - Sociaal
      - Emotioneel
      - Andere
    - Reden
      - Opvoeders hebben geen tijd
      - Zelfstandig genoeg
      - Niet nuttig
  - Aanbieder
    - Begeleider
    - Pleegouders
    - Ouders
    - Psycholoog
    - Maatschappelijk werker
  - Tevredenheid
    - Reden
      - Inhoud
      - Proces
        - Startpunt
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
        - Aantal contacten
  - Ontevredenheid

- Reden
  - Inhoud
  - Proces
    - Startpunt
  - Kwaliteit
  - Kwantiteit
    - Aantal contacten

Vrije tijd

- Verleden
  - Soort vrijetijdsbesteding
- Huidig
  - Soort vrijetijdsbesteding
  - Gevoel/ervaring
    - Positief
    - Negatief
- Toekomst
  - Soort vrijetijdsbesteding
    - Kwantiteit

Middelengebruik

- Alcohol
  - Verleden
  - Huidig
    - Betekenis
    - Gebruik
      - Kwantiteit
      - Soort
      - Redenen
        - Plezier
        - Zorgen vergeten
    - Niet gebruik
      - Soort
      - Redenen
        - Smaak
        - Angst voor escalatie
        - Geloof
  - Toekomst
    - Kwantiteit
- Illegale drugs
  - Verleden
    - Hulpverlening
  - Huidig

- Cannabis
      - Gebruik
        - Kwantiteit
        - Redenen
          - Plezier
          - Gepaste gelegenheid
          - Problemen vergeten
      - Niet gebruik
        - Redenen
          - Angst voor gevolgen
          - Geen nut
    - Andere illegale drugs
      - Gebruik
        - Soort
        - Kwantiteit
        - Redenen
          - Plezier
          - Gepaste gelegenheid
          - Probleemoplosser/problemen vergeten
      - Niet gebruik
        - Redenen
          - “Troep”
          - Geen nut
          - Angst voor gevolgen
          - Geloof
    - Identiteit
    - Visie
  - Toekomst
    - Druggebruik
      - Cannabis
        - Kwantiteit
        - Redenen
      - Andere illegale drugs
        - Kwantiteit
        - Redenen
    - Geen druggebruik
      - Redenen
- Medicatie
  - Verleden
  - Huidig
    - Visie op medicatie
    - Gebruik
      - Soort
      - Redenen
        - Medisch

- Niet gebruik
- Toekomst

Gezondheid

- Lichamelijk
  - Verleden
  - Huidig
    - Algemeen
      - Kwaaltjes
    - Drempels
  - Toekomst
- Psychisch
  - Verleden
  - Huidig
    - Negatief:
      - Indicatoren
        - Angst
        - Neerslachtigheid
        - Depressie (diagnose)
        - Onzekerheid
        - ADHD
        - Negatief zelfbeeld
        - Automutilatie
        - Eenzaamheid
        - Eetstoornis
        - Stigma
          - Door verblijf in BJB
      - Oorzaken
    - Positief:
      - Indicatoren
        - Goed in vel voelen
        - Positief zelfbeeld
      - Oorzaken
  - Toekomst

Contact met politie en jeugdrechtbank + consulent

- Contact met politie
  - Verleden
  - Huidig
    - Reden
      - Plegen van een MOF
      - Slachtoffer van feiten
      - Andere

- Visie
        - Positief
          - empathisch
        - Negatief
          - Onwetend
          - Stigmatiserend
      - Toekomst
    - Contact met jeugdrechtbank
      - Verleden
      - Huidig
        - Reden
          - MOF
            - Vermogensdelicten
            - Gewelddelicten
            - Vernielingen
            - Drugs (gebruik, bezit en/of handel)
            - Seksuele misdrijven
          - VOS
          - Andere
        - Visie
          - Jeugdrechter
            - Positief
              - Empathisch
              - Betrokken
                - Mening wordt gevraagd
            - Negatief
              - Stigmatiserend
              - Geen inspraak
          - Consulent
            - Positief
              - Dossierkennis
            - Negatief
              - Houdt zich niet aan afspraken
          - Advocaat
            - Positief
            - Negatief
              - Geen dossierkennis
      - Toekomst
    - Contact met consulent van CBJ
      - Verleden
      - Huidig
        - Visie
          - Positief
          - Negatief

- Toekomst
- Plegen van misdrijven
  - Verleden
  - Huidig
    - Soort
      - Vernielingen
      - Gewelddelicten
      - Vermogensdelicten
      - Drugs (gebruik, bezit en/of handel)
    - Redenen
  - Toekomst
- Slachtofferschap
  - Verleden
  - Huidig
    - Soort
      - Vermogensdelicten
      - Gewelddelicten
      - Vernielingen
      - Seksuele misdrijven
    - Aangiftebereidheid
  - Toekomst

Algemeen toekomstbeeld

- Visie op toekomst
  - Componenten geslaagde toekomst
  - Positief
  - Negatief

Proces van het interview

- Wantrouwen
  - Vragen expliciete garanties
  - Opnameapparatuur
- Testvragen
- Persoonlijke vragen

Bijlage 10: Codeboom tweede onderzoeksfase

Onderwijs

- Huidig
  - Opleiding
    - Gevoelens
      - Positief
      - Negatief
    - Gedachten (visie op de opleiding/school)
      - Negatief
        - Jongere zelf
        - Anderen
      - Positief
        - Jongere zelf
        - Anderen
    - Wensen
  - Bijkomende opleiding (vb. avondschool)
    - Gedachten (visie op de bijkomende opleiding)
- Tijdens de transitieperiode
  - Evolutie onderwijsloopbaan
    - Positief
    - Negatief
- Toekomst
  - Plannen
    - Opnieuw/verder studeren
      - Diploma secundair onderwijs behalen
        - Redenen
      - Diploma hoger onderwijs behalen
        - Redenen
      - Andere
        - Redenen

Werk

- Huidig
  - Hoofdactiviteit
    - Inhoud job
    - Gedachten (visie op de job)
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Gevoelens
      - Positief
      - Negatief
  - Weekendjob

- Inhoud job
  - Gedachten (visie op de job)
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Gevoelens
    - Positief
    - Negatief
- Vakantiejob
- Tijdens de transitieperiode
  - Evolutie loopbaan
    - Inhoud job(s)
    - Positief
      - Stabiele job
    - Negatief
      - Geringe werkervaring
        - Redenen
      - Wisselende jobs
        - Redenen
      - Stigma
        - BJB
        - Afkomst
- Toekomst
  - Plannen
  - Mogelijkheden
  - Moeilijkheden
    - Stigma
      - Afkomst

Huisvesting

- Huidig
  - Nog in BJB
    - Vrijwillig (voortgezette hulpverlening)
      - Redenen
    - Niet vrijwillig
      - Redenen
    - TCK
      - Tevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Ontevredenheid
        - Materieel
        - Immaterieel
    - BZW
      - Tevredenheid
        - Materieel

- Immaterieel
  - Ontevredenheid
    - Materieel
    - Immaterieel
- Pleeggezin
  - Tevredenheid
    - Materieel
    - Immaterieel
  - Ontevredenheid
    - Materieel
    - Immaterieel
- Niet meer in BJB
  - Thuis (bij ouders)
    - Tevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Ontevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
  - Pleeggezin
    - Tevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Ontevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
  - Woont alleen
    - Tevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Ontevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
  - Woont samen
    - Met zijn/haar lief
    - Met een vriend/vriendin/vrienden
    - Tevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Ontevredenheid
      - Materieel
      - Immaterieel
  - Thuisloos/dakloos
    - Oorzaken

- Tevredenheid
    - Ontevredenheid
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie huisvesting
      - Positief
      - Negatief
        - Financieel
        - Stigma
          - BJB
          - Etniciteit
  - Zoektocht naar (nieuwe) woonst
    - Redenen
      - Maximale leeftijdsgrens bereikt
      - Materieel
      - Immaterieel
    - Opgedane ervaring
      - Positief
        - Autonoom keuzes maken
      - Negatief
        - Wachtlijsten
        - Stigma
          - Etniciteit
          - BJB
- Toekomst
  - Plannen in de nabije toekomst (< 6 maanden volgend op interview)
    - Geen verhuisplannen
      - Redenen
      - Moeilijkheden
      - Mogelijkheden
    - Terugkeren naar huis
      - Redenen
      - Moeilijkheden
      - Mogelijkheden
    - Alleen wonen zonder begeleiding
      - Redenen
      - Moeilijkheden
        - Materieel
        - Immaterieel
      - Mogelijkheden
    - Samenwonen
      - Met zijn/haar lief
      - Met een vriend/vriendin/vrienden
      - Redenen
      - Moeilijkheden

- Materieel
- Immaterieel
- Mogelijkheden
- Plannen op langere termijn
  - Inhoud plannen
  - Mogelijkheden
  - Moeilijkheden

Financiën

- Huidig
  - Inkomstenbron
    - Leefloon
      - Mogelijkheden
      - Moeilijkheden
    - Werkloosheidsuitkering
      - Mogelijkheden
      - Moeilijkheden
    - Betaalde arbeid
      - Mogelijkheden
      - Moeilijkheden
  - Gevoel/ervaring
    - Negatief
    - Positief
- Toekomst
  - Moeilijkheden
    - Beperkte keuzevrijheid
  - Mogelijkheden

Sociaal netwerk

- Huidig
  - Moeder
    - Contact
      - Kwaliteit
        - Positief
        - Negatief
          - Mishandeling
          - Afwezig
      - Kwantiteit
  - Vader
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefmama
    - Contact
      - Kwaliteit

- Kwantiteit
- Stiefpapa
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Pleegouders
  - Contact
    - Kwaliteit
- Zus(sen)/ broer(s)
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Stiefzussen/stiefbroers
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Halfzussen/ halfbroers
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Overige familieleden
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Lief
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Kind
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
- Vrienden
  - 'echte' vrienden
    - Betekenis
    - Waar ontmoet
    - Wanneer ontmoet
    - Contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
  - 'slechte' vrienden
    - Betekenis
    - Waar ontmoet
    - Contact

- 'gewone' vrienden
      - Betekenis
      - Waar ontmoet
      - Contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
    - Geen vrienden
  - Kennissen
    - Waar ontmoet
    - Contact
      - Kwantiteit
  - Begeleider
    - Beoordeling relatie
      - Positief
      - Negatief
- Tijdens de transitieperiode
  - Moeder
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Vader
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefmama
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefpapa
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Pleegouders
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
  - Zus(sen)/ broer(s)
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Stiefzussen/stiefbroers
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Halfzussen/ halfbroers

- Evolutie contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit
  - Overige familieleden
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Lief
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Kind
    - Evolutie contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Vrienden
    - 'echte' vrienden
      - Evolutie contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
    - 'slechte' vrienden
      - Evolutie contact
    - 'gewone' vrienden
      - Evolutie contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
  - Kennissen
    - Evolutie contact
      - Kwantiteit
  - Begeleider
    - Evolutie contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
- Toekomst
  - Ouders
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Pleegouders
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - Zus/broer

- Overige familieleden
- Lief
- Vrienden
  - 'echte' vrienden
    - Contact
      - Kwaliteit
      - Kwantiteit
  - 'slechte' vrienden
    - Contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
  - 'Gewone' vrienden
    - Contact
      - Kwantiteit
      - Kwaliteit
- Kennissen
- Begeleider
  - Contact
    - Kwaliteit
    - Kwantiteit

Hulpverlening

- Huidig
  - Nog in de BJB
    - Begeleider
      - Contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
      - Begeleidingsaanpak
        - Positief
          - Inhoud van de begeleiding
          - Stijl van begeleiding
        - Negatief (kritiek)
          - Inhoud van de begeleiding
          - Stijl van de begeleiding
    - Andere professional
      - Contact
        - Kwantiteit
        - Kwaliteit
  - Niet meer in de BJB
    - Professionele hulp/advies vragen
      - Vroegere begeleider
        - Positief

- Negatief
  - Andere (nieuwe) professional
    - Positief
    - Negatief
  - Geen professionele hulp/advies vragen
    - Overbodig - hulp van directe omgeving aanwezig
    - Wantrouwig
    - Schaamte
    - Bagatelliseren
    - Wil niemand lastig vallen
- Tijdens de transitieperiode
  - Professionele hulp vragen
    - (Vroegere) begeleider
      - Reden
    - Andere (nieuwe) professional
      - Reden
  - Geen professionele hulp/advies vragen
    - Redenen/drempels
      - Organisatorisch
      - Inhoudelijk
      - Informeel netwerk
        - Niemand
          - Redenen
            - Geen informeel netwerk
            - Niet nuttig
            - Willen niemand lastig vallen
            - Niet kunnen/willen praten
    - Ouders
      - Redenen
    - Overige familieleden
      - Redenen
    - Vrienden
      - Redenen
    - Lief
      - Redenen
      - Voordelen
  - Overgang BJB – zelfstandig
    - Uitstroom
      - Afronding van de hulpverlening
        - Verloop
        - Positief
        - Negatief
      - Gevoelens
        - Blijdschap

- Opluchting
  - Angstgevoelens
- Redenen
  - Leeftijdsgrens bereikt (verplicht)
  - Verlangen naar meer autonomie
  - Gebrek aan duidelijke info/ onwetendheid
    - Over voortgezette HV
    - Over volwassenenhulpverlening
  - Overdracht begeleiding
    - Positief
    - Negatief
- Toekomst
  - Professionele hulp vragen
    - (Vroegere) begeleider
      - Reden
    - Andere (nieuwe) begeleider
      - Reden
  - Geen professionele hulp/advies vragen
    - Redenen/drempels
      - Organisatorisch
      - Inhoudelijk
      - Informeel netwerk
        - Niemand
          - Redenen
            - Geen informeel netwerk
            - Niet nuttig
            - Willen niemand lastig vallen
            - Niet kunnen/willen praten
    - Ouders
      - Redenen
    - Overige familieleden
      - Redenen
    - Vrienden
      - Redenen
    - Lief
      - Redenen
      - Voordelen
      - Nadelen

Vrije tijd

- Huidig
  - Soort vrijetijdsbesteding
  - Gevoel/ervaring

- Positief
  - Negatief
- Tijdens de transitieperiode
  - Evolutie in soort vrijetijdsbesteding
  - Gevoel/ervaring
    - Positief
    - Negatief
- Toekomst
  - Soort vrijetijdsbesteding
    - Kwantiteit

Middelengebruik

- Alcohol
  - Huidig
    - Betekenis
    - Gebruik
      - Kwantiteit
      - Soort
      - Redenen
        - Plezier
        - Zorgen vergeten
    - Niet gebruik
      - Soort
      - Redenen
        - Smaak
        - Angst voor escalatie
        - Geloof
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie van het gebruik
      - Kwantiteit
      - Soort
      - Redenen
  - Toekomst
    - Kwantiteit
- Illegale drugs
  - Huidig
    - Cannabis
      - Gebruik
        - Kwantiteit
        - Redenen
          - Plezier
          - Gepaste gelegenheid
          - Probleemoplosser
      - Niet gebruik

- Redenen
        - Angst voor gevolgen
        - Geen nut
    - Andere illegale drugs
      - Gebruik
        - Soort
        - Kwantiteit
        - Redenen
          - Plezier
          - Gepaste gelegenheid
          - Probleemoplosser
      - Niet gebruik
        - Redenen
          - “Troep”
          - Geen nut
          - Angst voor gevolgen
          - Geloof
    - Identiteit
    - Visie
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie van het gebruik
      - Kwantiteit
      - Soort
      - Redenen
  - Toekomst
    - Druggebruik
      - Cannabis
        - Kwantiteit
        - Redenen
      - Andere illegale drugs
        - Kwantiteit
        - Redenen
    - Geen druggebruik
      - Redenen
- Medicatie
  - Huidig
    - Gebruik
      - Soort
      - Redenen
        - Medisch
        - Niet-medisch
    - Niet gebruik
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie van het gebruik
      - Kwantiteit

- Soort
- Redenen
- Toekomst

Gezondheid

- Lichamelijk
  - Huidig
    - Algemeen
      - Kwaaltjes
    - Drempels
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie
  - Toekomst
- Psychisch
  - Huidig
    - Negatieve gevoelens
      - Angst
      - Neerslachtigheid
      - Onzekerheid
      - Negatief zelfbeeld
      - Eenzaamheid
      - Stigma
        - Door verblijf in BJB
    - Positieve gevoelens
      - Goed in vel voelen
      - Positief zelfbeeld
      - Zelfvertrouwen
  - Tijdens de transitieperiode
    - Evolutie van de negatieve gevoelens
      - Positief
      - Stabiel
      - Negatief
    - Evolutie van de positieve gevoelens
      - Positief
      - Stabiel
      - Negatief
  - Toekomst

Contact met politie en rechtbank

- Contact met politie
  - Huidig
    - Reden
      - Plegen van een strafbaar feit

- Slachtoffer van feiten
    - Andere
  - Visie
    - Positief
      - empathisch
    - Negatief
      - Onwetend
      - Stigmatiserend
  - Tijdens de transitieperiode
    - Reden
      - Plegen van een strafbaar feit
      - Slachtoffer van feiten
      - Andere
    - Visie
      - Positief
        - empathisch
      - Negatief
        - Onwetend
        - Stigmatiserend
  - Toekomst
- Contact met rechtbank
  - Tijdens de transitieperiode
    - Redenen
      - Procedure van uithandengeving
    - Visie
      - Rechter
        - Positief
          - Empathisch
          - Betrokken
            - Mening wordt gevraagd
        - Negatief
          - Stigmatiserend
          - Geen inspraak
      - Advocaat
        - Positief
        - Negatief
          - Geen dossierkennis
  - Toekomst
- Plegen van misdrijven
  - Huidig
    - Aard
      - Vernielingen
      - Gewelddelicten
      - Vermogensdelicten

- Drugs (gebruik, bezit en/of handel)
      - Illegaal downloaden
      - Andere
    - Redenen
  - Tijdens de transitieperiode
    - Aard
      - Vernielingen
      - Gewelddelicten
      - Vermogensdelicten
      - Drugs (gebruik, bezit en/of handel)
      - Illegaal downloaden
      - Andere
    - Redenen
  - Toekomst
- Slachtofferschap
  - Huidig
    - Aard
      - Vermogensdelicten
      - Gewelddelicten
      - Vernielingen
      - Seksuele misdrijven
    - Aangiftebereidheid
  - Tijdens de transitieperiode
    - Aard
      - Vermogensdelicten
      - Gewelddelicten
      - Vernielingen
      - Seksuele misdrijven
    - Aangiftebereidheid
  - Toekomst

Algemeen toekomstbeeld

- Visie op toekomst
  - Korte termijn
    - Positief
    - Negatief
  - Lange termijn
    - Positief
    - Negatief